

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

Studijní program: Historické vědy
Studijní obor: Historie/Obecné dějiny

Jan H á l e k

**Rakouská zahraniční politika Felixe knížete
Schwarzenberga – idea Mitteleuropy**

Reakce rakouské diplomacie na vývoj
ve střední Evropě (1848-1852)

**The Austrian Foreign Policy of Felix
Prince of Schwarzenberg – the Idea of Mitteleuropa**

Reactions of the Austrian Diplomacy to the Development
in the Central Europe (1848-1852)

Disertační práce

vedoucí práce - Doc. PhDr. František Stellner, Ph.D.

Praha 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury pod vedením Doc. PhDr. Františka Stellnera, Ph.D.

V Praze dne 10. března 2010.

Handwritten signature in black ink, appearing to read "J. Šolc".

Poděkování

Za cenné rady, podněty a kritické připomínky děkuji vedoucímu mé disertační práce Doc. PhDr. Františku Stellnerovi, Ph.D., který stál rovněž u zrodu mé diplomové a rigorozní práce.

Za umožnění studia v rakouském Haus-, Hof- und Staatsarchivu děkuji mému zaměstnavateli (Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i.) a Univ. Prof. Dr. Arnoldu Suppanovi (Institut für Osteuropäische Geschichte der Universität Wien).

Za vstřícnost a ochotu, s níž jsem se setkával v archivech na území České republiky, děkuji pracovníkům Národního archivu v Praze, Státního oblastního archivu Litoměřice, pobočka Děčín, Státního oblastního archivu v Plzni, pobočka Klatovy, Státního oblastního archivu v Třeboni, pobočka Český Krumlov, Moravského zemského archivu v Brně a Zemského archivu v Opavě.

Za zpřístupnění protokolů ze zasedání německého Spolkového sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem děkuji vedoucímu Oddělení zámeckých knihoven Knihovny Národního muzea v Praze PhDr. Petru Maškovi a vedoucímu odboru správy státního zámku v Hořovicích Bc. Liborovi Knížkovi.

Za spolupráci při zajišťování obtížně dostupné literatury děkuji pracovnícím meziknihovní výpůjční služby Národní knihovny v Praze.

Za trpělivost, velkorysost a neutuchající podporu děkuji mé manželce Petře Hálkové. Jí a mému otci Janu Hálkovi patří rovněž mé poděkování coby prvním čtenářům a korektorům vznikající práce. Za podporu a povzbuzování děkuji rovněž mé matce Vlastě Hálkové a všem mým blízkým a přátelům.

SEZNAM ZKRATEK

AČ	Archivní časopis
AHY	Austrian History Yearbook
ČČH	Český časopis historický
ČMM	Časopis Matice moravské
ČsČH	Československý časopis historický
GStA PK	Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz
HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv
HO	Historický obzor
HZ	Historische Zeitschrift
MÖSTA	Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs
MZA	Moravský zemský archiv
NA	Národní archiv
ÖOH	Österreichische Osthefte
QGDB	Quellen zur Geschichte des Deutschen Bundes
RA	Rodinný archiv
SAP	Sborník archivních prací
SOA	Státní oblastní archiv
SVvŠ	Společenské vědy ve škole
VGBDZ	Vorgeschichte und Begründung des Deutschen Zollvereins
ZA	Zemský archiv

OBSAH

Úvod	1
<u>I. Německá otázka v letech 1815 - 1848</u>	
<i>I. 1. Vznik a organizace Německého spolku</i>	
I. 1. 1. Německé státy před rokem 1815	15
I. 1. 2. Německý spolek v letech 1815 – 1848	23
I. 1. 3. Německý celní spolek	30
I. 1. 4. Otázka německého nacionalismu, národu a národního státu	34
<i>I. 2. Revoluční rok 1848 a zformování frankfurtského parlamentu</i>	
I. 2. 1. Nástup revoluce v Německu	40
I. 2. 2. Rakousko a Prusko v březnu 1848	45
I. 2. 3. „Předparlament“ a volby do Německého národního shromáždění	52
<i>I. 3. Německo do nástupu Felixe knížete Schwarzenberga</i>	
I. 3. 1. Konstituování prozatímní říšské vlády	60
I. 3. 2. První úkoly Národního shromáždění	66
I. 3. 3. Habsburská monarchie a Prusko do nástupu knížete Schwarzenberga	72
<u>II. Felix Schwarzenberg a německá politika v roce 1849</u>	
<i>II. 1. Nástup Felixe Schwarzenberga</i>	
II. 1. 1. Felix kníže Schwarzenberg a jeho cesta k moci	79
II. 1. 2. Nástup Schwarzenbergovy vlády	89
II. 1. 3. Změna na rakouském trůnu	93
II. 1. 4. Hlavní východiska Schwarzenbergovy zahraniční politiky	99
II. 1. 5. Obměna rakouského diplomatického sboru	105
<i>II. 2. Německá politika Rakouska do pruského odmítnutí císařské koruny</i>	
II. 2. 1. Možnosti řešení německé otázky a idea Mitteleuropy	111

II. 2. 2. Proces s Robertem Blumem	117
II. 2. 3. Císařská volba	123
II. 2. 4. Fridrich Vilém IV. a odmítnutí německé císařské koruny	138

III. Schwarzenbergova mimoněmecká politika

III. 1. Uherská revoluce a její mezinárodní souvislosti

III. 1. 1. Uherská revoluce a pád knížete Windischgrätze	149
III. 1. 2. Ruská intervence a porážka uherské revoluce	167
III. 1. 3. Otázka uherských uprchlíků	175

III. 2. Italská otázka

III. 2. 1. Italská otázka a „stobodinová válka“	180
III. 2. 2. Rakouská politika v Itálii a milánský mír	192
III. 2. 3. Římská republika a rakouská zahraniční politika	201

IV. Erfurtská unie a spolek čtyř králů

IV. 1. Německá otázka v druhé polovině roku 1849

IV. 1. 1. Spolek tří králů a vznik Erfurtské unie	214
IV. 1. 2. Zřízení spolkové ústřední komise a postoj velmocí k situaci v Německu	231

IV. 2. Schwarzenbergova německá politika do obnovení Spolkového sněmu

IV. 2. 1. Mnichovská smlouva a spolek čtyř králů	239
IV. 2. 2. Bruckův projekt hospodářského sjednocení Německa	244
IV. 2. 3. Cesta k obnovení Spolkového sněmu	248

V. Olomoucká punktace a ztroskotání idey Mitteleuropy

V. 1. Cesta k olomouckým jednáním

V. 1. 1. Berlínský kongres německých knížat a konference ve Frankfurtu	256
V. 1. 2. Německá otázka v kontextu evropské politiky	268
V. 1. 3. Počátky hesenské otázky	273
V. 1. 4. Bregenzská smlouva	276
V. 1. 5. Varšavská jednání a olomoucká punktace	280

V. 2. Poslední rok Schwarzenbergovy vlády

V. 2. 1. Idea „ <i>Mittleuroпы</i> “ a její vývoj v letech 1848 – 1850	301
V. 2. 2. Konference německých států v Drážďanech 1850/1851	308
V. 2. 3. Závěr Schwarzenbergovy vlády	327
Závěr	341
Abstrakt	348
Tabulky	356
Seznam pramenů a literatury	372
Jmenný rejstřík	406
Místní rejstřík	417

ÚVOD

Vláda rakouského ministerského předsedy Felixe knížete Schwarzenberga byla vymezena daty 21. listopadu 1848 a 5. dubna 1852. Toto období patří k nejvýznamnějším v dějinách rakouské monarchie. Kníže Schwarzenberg nastoupil do svého úřadu ve velmi vzrušené době revolučního roku 1848, krátce poté, co na začátku října v souvislosti s událostmi v Uhrách povstalo vídeňské obyvatelstvo. V důsledku těchto nepokojů bylo přerušeno jednání ústavodárného sněmu zasedajícího v hlavním městě monarchie a jeho novým sídlem se stala Kroměříž. Větší pozornost si však zaslouží sněm, který se 18. května 1848 sešel v kostele sv. Pavla ve Frankfurtu nad Mohanem. Nejvýznamnějším úkolem tohoto shromáždění bylo vyřešení otázky sjednocení Německa. Od těchto událostí se v následujících letech odvíjely kroky rakouské diplomacie. V době, kdy kníže Schwarzenberg stál v čele rakouské politiky, potvrzovalo Prusko, které celou první polovinu 19. století posilovalo zejména na hospodářském poli svůj vliv v německé oblasti, pozici silného soupeře habsburské monarchie. V roce 1848 již nebylo možné o jeho síle pochybovat a bylo nezbytné s ním počítat rovněž v procesu sjednocování německých států. Rakouský ministerský předseda se tak nacházel v komplikované situaci.

Na základě studia archivních pramenů, pramenných edic a příslušné odborné literatury jsem v předkládané disertační práci podrobně analyzoval zahraniční politiku prováděnou rakouským ministerským předsedou Felixem knížetem Schwarzenbergem a s ní úzce související pokusy o realizaci plánu na sjednocení německých států se všemi zeměmi habsburské monarchie do útvaru označovaného jako „*říše 70 milionů*“ – tzv. „*Mitteleuropý*“.

Celá práce je rozdělena do pěti hlavních částí. V první z nich jsem shrnul události, k nimž v letech 1815 – 1848 došlo ve vývoji tzv. německé otázky. Vedle problematiky vzniku a formování německého nacionalismu jsem se zde rovněž zabýval úlohou německého celního spolku, revolučními událostmi roku 1848, zformováním německého Národního shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem a konstituováním prozatímní říšské vlády. Druhý oddíl je věnován nástupu knížete Schwarzenberga do úřadu ministerského předsedy. Shrnul jsem faktory, z nichž musel vycházet při realizaci své zahraniční politiky, a zaměřil jsem se především na situaci v německé oblasti v první polovině roku 1849 a na jednání o možných způsobech vytvoření jednotného německého státu. Opomenuta

nezůstala ani změna na rakouském trůně, kde císaře Ferdinanda I. nahradil František Josef I. Třetí část předkládané práce pojednává o Schwarzenbergově mimoněmecké politice. Pod tímto termínem se skrývá jednak problematika spojená s boji proti uherským povstalcům a s jednáním o ruské intervenci a jejich dopad na rakouskou zahraniční politiku, jednak události let 1848 – 1849 odehrávající se na Apeninském poloostrově. Jsou to především válka se Sardinským královstvím, následná mírová jednání a tzv. římská otázka, kde jako hlavní Schwarzenbergův protihráč vystupovala francouzská diplomacie. Závěrečné dva celky se opět soustředí zejména na dění v německých státech. Pozornost je zde věnována soupeření Rakouska s Erfurtskou unií, které vyvrcholilo podpisem tzv. olomoucké punktace a následnou konferencí německých panovníků v Drážďanech, která znamenala ztroskotání všech představ o sjednocení německých států a vedla k obnovení systému Německého spolku. Schwarzenbergovu zahraniční politiku jsem se v celé práci snažil rovněž začlenit do celoevropského kontextu.

S nastíněnými tématy úzce souvisí řada otázek: V jaké vnitropolitické a zahraničněpolitické situaci se habsburská monarchie nacházela v době Schwarzenbergova nástupu do úřadu a jaký byl její následující vývoj? Jaké byly osobnostní předpoklady nového ministerského předsedy? Snažil se prosazovat své cíle a zájmy Rakouska především diplomatickou cestou, nebo byl připraven sáhnout i k válečnému střetnutí? Vyznačovala se Schwarzenbergem prováděná zahraniční politika jistou kontinuitou, nebo se jednalo převážně o reakce na vývoj událostí? Jaká byla Schwarzenbergova personální politika?

Projekt vytvoření velké střeoevropské říše měl vedle politického rovněž hospodářský rozměr. Proto nebyla opomenuta ani s ním spojená problematika, ani role, kterou v této souvislosti sehrál rakouský ministr obchodu Karl Ludwig svobodný pán von Bruck, a další související otázky: Jaká byla hospodářská situace Rakouska ve sledovaném období? Odpovídala Schwarzenbergem realizovaná zahraniční politika ekonomickým možnostem habsburské monarchie? Jakým způsobem se v hospodaření vídeňské vlády promítly konflikty s uherskými revolucionáři a se Sardinským královstvím?

Pozornost byla rovněž věnována politice jednotlivých německých států – především Pruska, Bavorska, Saska, Württemberska a Hannoverska. Bylo Prusko skutečně jediným protihráčem Rakouska v procesu sjednocování Německa? Nebylo možné zvolit cestu trialistického řešení německé otázky ve spolupráci se státy tzv. třetího Německa?

Sledovaná problematika pak byla začleněna do celoevropského kontextu, když hlavní důraz byl kladen na politiku velmocí – Ruska, Velké Británie a Francie, které jako signatářské státy vídeňských smluv z roku 1815 hrály v této souvislosti neopominutelnou roli. Jaký byl postoj velmocí k revolučnímu dění roku 1848 a jak tyto události ovlivňovaly jejich zahraniční politiku? Bylo ve vztahu k evropským mocnostem, jako k signatářům smluv vídeňského kongresu, určujících uspořádání Evropy po roce 1815, úsilí o vytvoření jednotného německého státu reálné? Jakým způsobem velmoci ovlivňovaly vývoj na poli německé otázky?

Vedle událostí v německé oblasti jsem věnoval pozornost rovněž uherské revoluci a s ní souvisejícím zahraničněpolitickým otázkám. Je možno vnímat uherskou revoluci jako výlučně rakouskou (resp. rakouskou a ruskou) záležitost, nebo měla i své zahraničněpolitické aspekty? Jakým způsobem probíhala jednání o ruské intervenci v Uhrách a jak její realizace ovlivnila postoj západních mocností k rakouské zahraniční politice? Vedla ruská intervence ve svých důsledcích ke změnám v oblasti vzájemných vztahů mezi Vídní a Petrohradem? Řada otázek se nabízí rovněž s ohledem na události let 1848 a 1849, k nimž došlo na Apeninském poloostrově – válka se Sardinským královstvím a římská otázka. Vedlo úspěšné italské tažení k posílení zahraničněpolitických pozic Vídně? Jaká byla reakce evropských velmocí a jakým způsobem ovlivňovaly následná mírová jednání? Ovlivnila římská otázka zásadním způsobem vztahy mezi Rakouskem a Francií, coby hlavními intervenčními mocnostmi?

PRAMENY A LITERATURA

Při své práci jsem se opíral především o pramenný materiál uložený v Haus-, Hof- und Staatsarchivu ve Vídni, který jsem zpracoval při studijních pobytech v letech 2003, 2005 – 2007 a 2009. Jedná se zejména o dokumenty uložené v rámci archivního fondu Politisches Archiv (PA.). Fond je rozčleněn do čtyřiceti dílčích fondů obsahujících korespondenci vedenou mezi vídeňským ministerstvem zahraničí a rakouskými diplomaty v jednotlivých státech („*Berichte*“, „*Weisungen*“), případně další doplňující materiály označované zpravidla jako „*Varia*“.¹ Pro svou práci jsem využil materiály uložené v rámci dílčích fondů označovaných PA. II. Deutscher Bund; PA. III. Preußen; PA. IV. Bayern;

¹ K uspořádání tohoto fondu viz Robert STROPP, *Die Akten des k. u. k. Ministerium des Äußern 1848 – 1918*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs (MÖSTA), 20/1967, s. 389 – 506.

PA. V. Sachsen; PA. VI. Württemberg; PA. VII. Kleinere deutsche Staaten – Hannover; PA. VIII. England; PA. IX. Frankreich; PA. X. Rußland a PA. XL. Interna (konkrétně část označenou jako Nachlaß Prokesch-Osten). Dalším zdrojem informací pro moji práci byly fondy Gesandtschaftsarchiv Berlin a Gesandtschaftsarchiv Frankfurt am Main – Bundestag, doplňující informace získané při studiu fondů PA. II. Deutscher Bund a PA. III. Preußen. Opomenut nebyl ani archivní fond sdružující protokoly ze zasedání rakouské ministerské rady – Ministerratsprotokolle a dochovaná písemná pozůstalost Felixe knížete Schwarzenberga uložená v rámci fondu Kabinettsarchiv pod označením Geheimakten – Nachlaß Schwarzenberg.²

Výsledky bádání ve vídeňském archivu jsem porovnal s poznatky získanými krátkým studiem v berlínském Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz (vybrané části fondu: I. HA Rep. 75 C Bevollmächtigter der Bundeszentralcommission)³ a ve šlechtických rodinných a rodových archivech uložených v soustavě archivů na území České republiky. Přehled o českých archivních fondech využitelných jako vhodný doplněk k pramenům zpracovaným v Haus-, Hof- und Staatsarchivu jsem si udělal v souvislosti s diplomovou prací „*Prameny k dějinám Německého spolku (1848 – 1866) ve šlechtických rodových a rodinných archivech⁴ na území České republiky*“, obhájenou v roce 2004 na Katedře pomocných věd historických a archivnictví.⁵ Konkrétně se jednalo o písemnosti uložené v archivních fondech: Rodinný archiv Metternichů, Plasy, Acta Clementina (Národní archiv v Praze); Rodinný archiv Thun-Hohensteinů, Děčín, pozůstalost Friedricha hraběte Thun-Hohensteina (Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pobočka Děčín); Rodinný

² Pro základní orientaci ve fondech Österreichisches Staatsarchivs viz [online] <http://www.archivinformationssystem.at/archivplansuche.aspx> [citováno 26. února 2010].

³ Pro základní orientaci ve fondech Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz viz [online] <http://www.gsta.spk-berlin.de/index.html> [citováno 26. února 2010].

⁴ Šlechtické rodové a rodinné archivy lze definovat jako: „*Soubory osobních pozůstalostí, vytvořených majiteli velkostatku jedné rodové linie, většinou šlechtického původu, případně doplněné o jednotlivé další pozůstalosti příbuzných rodin nebo rodin předchozích majitelů panství, někdy též obohacené z vůle majitelů či jejich archivářů o vybrané písemnosti správ příslušných velkostatků nebo i cizích archivů či sbírek. Jsou to soubory pramenů k dějinám majitelova rodu a dokumentují jeho majetková práva, společenské postavení a vedou k poznání jeho účasti na veřejném životě. Rodinné archivy patří k nejvýznamnějším zdrojům poznání národních i světových dějin.*“ Cit. dle: Helena SMÍŠKOVÁ, *Šlechtické rodinné archivy jako historický pramen (Rodinné archivy uložené v pobočce SOA v Děčíně)*, in: Porta Bohemica, 1/2001, s. 105.

⁵ Jan HÁLEK, *Prameny k dějinám Německého spolku (1848 – 1866) ve šlechtických rodových a rodinných archivech na území České republiky*, diplomová práce FF UK, Praha 2004. Otázkou studia obecných dějin v českých archivech se již v padesátých letech dvacátého století zabýval Josef Polišínský. Srov. Josef POLIŠENSKÝ, *Otázky studia obecných dějin*, Praha 1957.

archiv Windischgrätzů (Státní oblastní archiv v Plzni, pobočka Klatovy); Rodinný archiv Schwarzenbergů, Hluboká nad Vltavou, osobní pozůstalost Felixe knížete Schwarzenberga (Státní oblastní archiv v Třeboni, pobočka Český Krumlov); Rodinný archiv Dietrichsteinů, pozůstalost Alexandra hraběte Mensdorff-Pouilly (Moravský zemský archiv v Brně); Rodinný archiv a ústřední správa Lichnowských, Chuchelná (Zemský archiv v Opavě).

Metternišský rodinný archiv je badatelům přístupný prostřednictvím řady inventářů, které jej dělí na několik skupin.⁶ Pozornost si zaslouží především části označované souhrnně jako Acta Clementina, obsahující materiály vztahující se k působení rakouského kancléře Clemense knížete Metternicha. Z oddělení Acta Clementina je třeba upozornit na části fondu označené: „*Korespondence královská*“ a „*Korespondence politická – Rakousko*“, které obsahují prameny přímo související se sledovaným tématem. Jedná se o prameny badatelskou obcí hojně využívané, které byly rovněž zpřístupněny prostřednictvím několika edic. Některé sledované materiály lze nalézt vydané na

⁶ Antonín HAAS, *Rodinný archiv metternišský, díl I. – vlastní rodinný archiv (Acta Clementina), 1. dílčí inventář, korespondence královská, 1807 – 1859*, Praha 1966; TÝŽ, *Rodinný archiv metternišský, díl I. – vlastní rodinný archiv (Acta Clementina), 2. dílčí inventář, korespondence politická – Rakousko, (1793) 1798 – 1883*, Praha 1966; TÝŽ, *Rodinný archiv metternišský, díl I. – vlastní rodinný archiv (Acta Clementina), 3. dílčí inventář, korespondence politická – Anglie, Belgie, Francie, Itálie, Německo, Rusko*, Praha 1966; TÝŽ, *Rodinný archiv metternišský, díl I. – vlastní rodinný archiv (Acta Clementina), 4. dílčí inventář, korespondence politická – Hoppe, Hudelist, Neumann, 1850*, Praha 1966; TÝŽ, *Rodinný archiv metternišský, díl I. – vlastní rodinný archiv (Acta Clementina), 5. dílčí inventář, korespondence politická – Gentz, 1796 – 1838*, Praha 1967; TÝŽ, *Rodinný archiv metternišský, díl I. – vlastní rodinný archiv (Acta Clementina), 6. dílčí inventář, korespondence politická, Lieven, 1819 – 1878*, Praha 1967; TÝŽ, *Rodinný archiv metternišský, díl I. – vlastní rodinný archiv (Acta Clementina), 7. dílčí inventář, korespondence s bankéři, duchovními, vědci, literáty, umělci*, Praha 1967; TÝŽ, *Rodinný archiv metternišský (Acta Clementina), (1776) 1793 – 1859*, 8. dílčí inventář, *Memoranda*, Praha 1967; TÝŽ, *Rodinný archiv metternišský (Acta Clementina), 1707 – 1859*, 9. dílčí inventář, *Varia*, Praha 1968; TÝŽ, *Rodinný archiv metternišský (Acta Clementina), 1707 – 1859*, 10. dílčí inventář, *Rozmanitá korespondence*, Praha 1968; TÝŽ, *Rodinný archiv metternišský (Acta Clementina), 1727 – 1811*, 11. dílčí inventář, *Starší archiváře*, Praha 1968; TÝŽ, *Rodinný archiv metternišský (Acta Clementina), 1795 – 1858*, 12. dílčí inventář, *Korespondence knížete Metternicha s rodinou*, Praha 1968; TÝŽ, *Rodinný archiv metternišský (Acta Clementina), 1802 – 1859*, 13. dílčí inventář, *Korespondence Clemense Metternicha*, Praha 1968; A. HAAS – Jaroslav HONC, *Rodinný archiv metternišský (Acta Clementina), 1765 – 1895*, 14. dílčí inventář, *Rodinná korespondence*, Praha 1971; A. HAAS, *Rodinný archiv metternišský, díl II., sv. 1., 2. – Sbíрка listin, 1209 – 1799*, Praha 1960; Jaroslava HOFFMANNOVÁ, *Rodinný archiv metternišský (Acta Clementina), (1635) 1707 – 1895, osobní rejstřík*, Praha 1987; A. HAAS, *Rodinný archiv metternišský (Acta Richardiana), (1773) 1848 – 1895 (1900)*, Praha 1969; J. HOFFMANNOVÁ, *Soupis rukopisů ve fondu Rodinný archiv Metternichů*, Praha 1992; J. HOFFMANNOVÁ – Květoslava KULÍROVÁ, *Soupis pramenů k dějinám Bavorska a Bádenska-Württemberska ve fondu Rodinný archiv Metternichů*, Praha 1991; J. HOFFMANNOVÁ, *Rodinný archiv Metternichů – Franciscum – Georgicum, 1494 – 1806*, Praha 1986.

CD ROM v edici *Kancléř Metternich a jeho doba*⁷ a v osmisvazkové edici⁸ sestavené někdejší metternichovským archivářem Alphonsem von Klinkowströmem.

V děčínské pobočce Státního oblastního archivu v Litoměřicích je uložena pozůstalost rakouského diplomata Friedricha hraběte Thun-Hohensteina zahrnující období let 1840 – 1881.⁹ Pro moji práci bylo důležité především oddělení „*D – diplomatická kariéra, politické*“, kde se nachází korespondence s Antonem hrabětem von Prokesch-Osten¹⁰ a Johannem Bernhardem hrabětem von Rechberg-Rothenlöwen¹¹.

Ve Státním oblastním archivu Plzeň, pobočka Klatovy jsem věnoval pozornost především fondu Rodinný archiv Windischgrätzů.¹² Konkrétně jde o část tvořenou pozůstalostí rakouského polního maršála Alfreda knížete Windischgrätze. Jedná se zejména o korespondenci s jeho švagrem, rakouským ministerským předsedou Felixem knížetem Schwarzenbergem.¹³

Fond Rodinný archiv Schwarzenbergů, Hluboká nad Vltavou,¹⁴ obsahuje mimo jiné i osobní pozůstalost rakouského ministerského předsedy Felixe knížete Schwarzenberga. Bádání však bylo ztíženo skutečností, že se tento fond do doby mé návštěvy českokrumlovského archivu nedočkal archivního zpracování a byl uložen ve fasciklech opatřených pouze štítkem se jménem člena rodu, o jehož pozůstalost se jedná,

⁷ *Kancléř Metternich a jeho doba*, [edice CD – ROM], Ed. J. Hoffmannová a kol., Praha 1994. O přípravě edice viz J. HOFFMANNOVÁ, *Pokus o využití CD – ROM v českém archivnictví*, Archivní časopis (AČ), 42/1992, s. 78 – 83; TÁŽ, *Příprava edice CD – ROM „Kancléř Metternich a jeho doba“*, AČ, 42/1992, s. 129 – 138.

⁸ *Aus Metternichs nachgelassenen Papieren*. Hrsg. von Richard Metternich-Winneburg, Bde. 1-8, Wien 1880 – 1884.

⁹ Viz Státní archiv v Litoměřicích. Průvodce po archivních fondech Státního archivu v Litoměřicích. Zpracovala Jarmila Hanzalová a kol., sv. 2, Praha 1963, s. 265 – 281. Fond je přístupný pouze s využitím původních pomůcek – elenchů a katalogů.

¹⁰ Viz Státní oblastní archiv (SOA) Litoměřice, pobočka Děčín, fond (f.) Rodinný archiv (RA) Thun-Hohensteinů, Děčín, sign. D 76.

¹¹ Viz Tamtéž, sign. D 79.

¹² Viz Státní oblastní archiv v Plzni. Průvodce po archivních fondech. Zpracoval Vladimír Bystrický a kol., sv. 3, Praha 1976, s. 311 – 328; Gustav HOFMANN, *Rodinný archiv Windischgrätzů – rozbor fondu*, Sborník archivních prací (SAP), 43/1993, s. 441 – 551; TÝŽ, *Rodinný archiv Windischgrätzů a jeho vývoj*, SAP, 27/1977, s. 110 – 142; Petr MAŠEK, *Knihovna rodu Windischgrätzů*, SAP, 43/1993, s. 553 – 565. Fond je zpřístupněn prostřednictvím inventáře: G. HOFMANN, *Rodinný archiv Windischgrätzů 1226 – 1945*. Inventář, sv. 1 – 3, Klatovy 1970 – 1975.

¹³ Viz SOA Plzeň, pobočka Klatovy, f. RA Windischgrätzů, karton (k.) 369, inv. č. 1601, Korespondence s Felixem Schwarzenbergem a dalšími politiky.

¹⁴ Viz Státní archiv v Třeboni. Průvodce po archivních fondech, Zpracoval Josef Hanesch a kol., sv. 3, Praha 1958.

a stručnou charakteristikou takto uložených písemností. Pozůstalost knížete Felixe se dochovalo pouze torzovitě, neboť, podle ústní tradice, požádal před smrtí svou sestru Mathildu, kterou učinil univerzální dědičkou,¹⁵ aby jeho písemnosti zničila.¹⁶ Ke sledované problematice se zde nacházejí pouze výstřižky z dobového tisku komentující při příležitosti úmrtí ministerského předsedy i jeho německou politiku a několik dopisů.¹⁷ Součástí pozůstalosti jsou rovněž materiály, které schwarzenberský archivář Adolf Franz Berger použil při sestavování oslavné biografie Felixe knížete Schwarzenberga.¹⁸

Dalším zdrojem pramenného materiálu je fond Rodinný archiv Dietrichsteinů,¹⁹ uložený v Moravském zemském archivu v Brně. Nachází se zde pozůstalost Alexandera hraběte Mensdorff-Pouilly, jejíž součástí je rovněž osobní korespondence s předními politiky z doby jeho působení v rakouských diplomatických službách. Pro sledované téma mají význam zejména listy rakouských diplomatů hraběte Rechberga²⁰ a svobodného pána von Prokesch-Osten²¹. Zpracování by si rovněž zasloužily materiály tvořící spisovnu Alexandera hraběte Mensdorff-Pouilly z doby jeho působení na místě rakouského komisaře Německého spolku pro správu Holštýnského vévodství, k nimž se zachovaly i původní podací protokoly.²²

Posledním z využitých fondů uložených na území České republiky byl fond Rodinný archiv a ústřední správa Lichnowských, Chuchelná, uložený v Zemském archivu

¹⁵ Viz SOA v Třeboni, pobočka Český Krumlov, f. RA Schwarzenbergů, Hluboká nad Vltavou, osobní pozůstalost Felixe Schwarzenberga, fasc. 547b, Zplnomocnění Mathildy jako vykonavatelky závěti.

¹⁶ Viz Adolph SCHWARZENBERG, *Prince Felix zu Schwarzenberg. Prime Minister of Austria 1848 – 1852*, New York 1946, p. VIII. Rovněž: J. POLÍŠENSKÝ, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848*, Praha 1975, s. 36.

¹⁷ Viz SOA v Třeboni, pobočka Český Krumlov, f. RA Schwarzenbergů, Hluboká nad Vltavou, osobní pozůstalost Felixe Schwarzenberga, fasc. 547a, Výstřižky z dobového tisku, osobní korespondence.

¹⁸ Adolf Franz BERGER, *Felix Fürst zu Schwarzenberg, k. k. Ministerpräsident. Ein biographisches Denkmal*, Leipzig 1853. Příslušné písemnosti se nacházejí ve fasciklu 547a.

¹⁹ Viz Státní archiv v Brně. Průvodce po archivních fondech. Zpracoval Vladimír Voldán a kol., sv. 2, Praha 1964, s. 110 – 131; Jan ŘEZNÍČEK, *Archiv a hlavní registratura Dietrichsteinů v Mikulově*, SAP, 26/1976, s. 290 – 326.

²⁰ Viz Moravský zemský archiv (MZA) v Brně, f. RA Dietrichsteinů, k. 11, inv. č. 2569/44, Korespondence hraběte Rechberga s hrabětem Mensdorff-Pouilly.

²¹ Viz Tamtéž, inv. č. 2569/40, Korespondence svobodného pána von Prokesch-Osten s hrabětem Mensdorff-Pouilly.

²² Viz Tamtéž, k. 599 – 603, inv. č. 2550, Spisovna hraběte Alexandera Mensdorff-Pouillyho jako rakouského komisaře Německého spolku pro správu vévodství Holštýnského s podacími protokoly.

v Opavě.²³ Konkrétně jsem zaměřil pozornost na písemnosti Felixe knížete Lichnowského – poslance Německého parlamentu zasedajícího v letech 1848 a 1849 v kostele sv. Pavla ve Frankfurtu nad Mohanem.²⁴

Vedle archivních pramenů je třeba alespoň ve stručnosti upozornit na prameny tištěné. Do této skupiny náleží především zápisy ze zasedání rakouského ústavodárného sněmu v Kroměříži „*Verhandlungen des österreichischen Reichstages nach der stenographischen Aufnahme*“²⁵, záznamy z jednání německého Národního shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem „*Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main*“²⁶ a protokoly dokumentující jednání frankfurtského Spolkového sněmu „*Protokolle der Deutschen Bundesversammlung*“²⁷. Z deního tisku jsem pak využil rakouské „*Wiener Zeitung*“, zpřístupněné široké veřejnosti na webových stránkách Rakouské národní knihovny.²⁸

Ve své práci jsem rovněž hojně čerpal z řady pramenných edic. Na prvním místě je třeba uvést řadu „*Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*“, jejíž první svazek vyšel v roce 1970.²⁹ Z dosud vydaných třiatvacecti svazků jsem pro svou práci využil díly obsahující zápisy ze zasedání rakouské ministerské rady v době od 20. března

²³ Státní archiv v Opavě. Průvodce po archivních fondech. Zpracoval Adolf Turek a kol., sv. 2, Praha 1959, s. 18 – 20.

²⁴ Jedná se o následující dokumenty: Zemský archiv (ZA) v Opavě, f. RA Lichnowských, Chuchelná, sign. C IV. 3, Volební obvod ratibořský vyzývá Felixe Lichnowského, aby se vzdal mandátu na sněmu ve Frankfurtu; sign. C IV. 11, Opisy řečí a korespondence Felixe Lichnowského na Národním shromáždění ve Frankfurtu; sign. C IV. 14, Kondolenční telegram pruského krále, kondolenční dopisy a několik výstřížků a exemplářů novin k zavraždění Felixe Lichnowského ve Frankfurtu. V době mého studia tohoto fondu probíhala jeho reinventarizace, a proto v odkazech uvádím pouze původní signatury, které zůstávají zachovány.

²⁵ *Verhandlungen des österreichischen Reichstages nach der stenographischen Aufnahme*, Bd. 4, Dreiundfünfzigste bis dreiundachtzigste Sitzung. Kremsier, 22. November 1848 bis 1. Februar 1849. Wien 1849. Národní knihovna v Praze (NK), sign. 13 B 00188/Bd. 4.

²⁶ *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main*, Bd I. – VIII., Hrsg. von Franz Wigard, Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1848, 1849. NK, sign. 22 B 1354.

²⁷ *Protokolle der Deutschen Bundesversammlung vom Jahre 1848*, Sitzung 1 – 70, Frankfurt am Main 1848; *Protokolle der Deutschen Bundesversammlung vom Jahre 1850*, Sitzung 1 bis 24, Frankfurt am Main 1850. Knihovna Národního muzea v Praze, Oddělení zámeckých knihoven, zámek Hořovice, sign. D 262/19, 20.

²⁸ *Wiener Zeitung*, [online] <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=wrx> [citováno 26. února 2010].

²⁹ Viz Jiří KOŘALKA, *Význam protokolů rakouských ministerských rad a konferencí z let 1848 – 1867 pro dějiny Moravy a celé Koruny české*, Časopis Matice moravské (ČMM), roč. CXXIV/2005, č. 1, s. 107 – 117.

1848 do 30. září 1850.³⁰ Pro zbývající období jsem použil originální protokoly uložené v rámci výše zmíněného archivního fondu Ministerratsprotokolle. Neocenitelným zdrojem informací pro mne byly rovněž vybrané části ediční řady „*Documenti per la storia delle relazioni diplomatiche fra le grandi Potenze europee e gli Stati italiani*“, konkrétně svazky „*Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e il Regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*“³¹, „*Le relazioni diplomatiche fra la Gran Bretagna e il Regno di Sardegna*“³² a „*Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e lo Stato Pontificio*“³³, které v sobě zahrnují diplomatickou korespondenci a s ní související materiály, otištěné v původním jazyce, týkající se vývoje na Apeninském poloostrově v období let 1848 a 1849. Pro studium událostí souvisejících s uherskou revolucí je velmi cenná edice německých a francouzských dokumentů otištěných v rámci práce historičky Erzsébet Andics „*A Habsburgok és Romanovok szövetsége az 1849. Évi Magyarországi cári intervenció diplomáciai előtörténete*“³⁴. Materiály týkající se vlastních vojenských tažení pak zpřístupňuje společná rakousko-maďarská edice „*Von der Revolution zur Reaktion. Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848 – 49*“³⁵. Pro porozumění událostem spojeným s procesem německého sjednocování můžeme jako základní označit edici „*Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*“³⁶, která shromažďuje dokumenty obecnějšího charakteru vztahující se k dané problematice. Dalším důležitým zdrojem pramenů týkajících se německých dějin ve sledovaném období je stále se

³⁰ Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867. Abt. I, Die Ministerien des Revolutionsjahres 1848. Bearb. von Thomas Kletečka, Wien 1996; Abt. II, Das Ministerium Schwarzenberg. Bearb. von T. Kletečka – Anatol Schmied-Kowarzik, Bde. 1 – 3, Wien 2002 – 2006.

³¹ Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49, a cura di Angelo Filipuzzi, Ser. III, Vol. 1 – 2, Roma 1961.

³² Le relazioni diplomatiche fra il regno di Sardegna e la Gran Bretagna, a cura di Federico Curato, Ser. III, Vol. 2, Roma 1955.

³³ Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e lo stato Pontificio, a cura di Richard Blaas, Ser. III, Vol. 1, Roma 1973.

³⁴ Erzsébet ANDICS, *A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849. Évi magyarországi cári intervenció diplomáciai előtörténete*, Budapest 1961.

³⁵ Von der Revolution zur Reaktion. Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen Revolution 1848 – 49, Hrsg. von Christoph Tepperberg und Jolán Szijj, Budapest 2005.

³⁶ Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte. Hrsg. von Ernst Rudolf Huber, Bd. I, Stuttgart 1961.

rozvíjející ediční řada vydávaná Bavorskou akademií věd pod názvem „*Quellen zur Geschichte des Deutschen Bundes*“.³⁷

Při svém studiu jsem neopomenul ani edice pamětí a osobní korespondence významných osobností. Jedná se například o deníkové zápisy spolupracovníka rakouského ministerského předsedy Felixe knížete Schwarzenberga, Alexandra hraběte von Hübnera,³⁸ z korespondence pak dopisy rakouského vyslance v Berlíně Antona svobodného pána von Prokesch-Osten knížeti Schwarzenbergovi a své manželce,³⁹ listy pruského generála a diplomata Josepha Marii von Radowitze⁴⁰ či paměti saského ministra zahraničí Friedricha Ferdinanda hraběte von Beusta⁴¹. Za velmi přínosnou lze označit rovněž práci Ernsta Hooru zpřístupňující písemnosti vzešlé ze spolupráce rakouského ministerského předsedy knížete Schwarzenberga s arcivévodou Janem,⁴² kterého v roce 1848 zvolilo frankfurtské Národní shromáždění říšským správcem.

Sledované období má velký význam nejen pro německé dějiny, ale i pro dějiny celé střední Evropy a ve svých důsledcích pro celý evropský kontinent. Dodnes však postrádáme práci, která by se zaměřila právě na Schwarzenbergovu zahraniční politiku. Historik zabývající se touto problematikou se přesto má o co opřít. Zmínit je možno především několik Schwarzenbergových biografí. Rok po jeho smrti spatřila světlo světa oslavná práce z pera již zmiňovaného schwarzenberského archiváře Adolfa Franze Bergera, nesoucí název „*Felix Fürst zu Schwarzenberg, k. k. Ministerpräsident. Ein biographisches*

³⁷ V této edici dosud vyšlo: *Quellen zur Entstehung und Frühgeschichte des Deutschen Bundes. Die Entstehung des Deutschen Bundes 1813 – 1815*. Bearb. von Eckhardt Treichel, Bd. 1, München 2000; *Quellen zur Geschichte des Deutschen Bundes 1830-1848. Reformpläne und Repressionspolitik*. Bearb. von Ralf Zerback, München 2003; *Quellen zur Geschichte des Deutschen Bundes 1850 – 1866. Die Dresdener Konferenz und die Wiederherstellung des Deutschen Bundes 1850/51*. Bearb. von Jürgen Müller, Bd. 1, München 1996; *Quellen zur Geschichte des Deutschen Bundes 1850 – 1866. Der Deutsche Bund zwischen Reaktion und Reform 1851-1858*. Bearb. von J. Müller, Bd. 2, München 1998.

³⁸ Joseph Alexander Graf von HÜBNER, *Ein Jahr meines Lebens 1848 – 1849*, Leipzig 1891; TÝŽ, *Neun Jahre der Erinnerungen eines österreichischen Botschafters in Paris unter dem zweiten Kaiserreich 1851 – 1859*, I. Bd., Berlin 1904.

³⁹ *Aus den Briefen des Grafen Prokesch von Osten (1849 – 1855)*, Hrsg. von Anton Graf Prokesch von Osten, Wien 1896.

⁴⁰ Joseph Maria von Radowitz, *Nachgelassenen Briefe und Aufzeichnungen zur Geschichte der Jahre 1848 – 1853*. Hrsg. von Walter Möhring, Stuttgart 1922.

⁴¹ Friedrich Ferdinand Graf von BEUST, *Aus drei Viertel-Jahrhunderten. Erinnerungen und Aufzeichnungen*, I. Bd., 1809 – 1866, Stuttgart 1887.

⁴² Erzherzog Johann von Österreich als Reichsverweser. Der unveröffentlichte Briefwechsel mit Felix Fürst zu Schwarzenberg aus den Jahren 1848 und 1849, Hrsg. von Ernst Hoor, Wien 1981.

Denkmal“.⁴³ Dále je třeba upozornit na dnes již v mnoha ohledech zastaralou práci rakouského historika Eduarda Hellera „*Mitteuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*“⁴⁴. Autor měl původně v úmyslu napsat dílo zahrnující celý Schwarzenbergův život, vydána však nakonec byla pouze výše zmíněná studie. V roce 1946 se zveřejnění dočkala rovněž práce Adolpha knížete Schwarzenberga „*Prince Felix zu Schwarzenberg. Prime Minister of Austria 1848 – 1852*“⁴⁵. Její autor, který v souvislosti s nástupem nacismu v Německu a Rakousku emigroval do USA, však byl vzhledem k této skutečnosti odkázán především na dostupnou knižní produkci k dané problematice. Sto let po Schwarzenbergově smrti byla vydána jeho další biografie, v níž Rudolf Kiszling přinesl na řadu let poslední úplné shrnutí života rakouského ministerského předsedy.⁴⁶ Dosud posledním zpracováním života Felixe knížete Schwarzenberga pak zůstává faktograficky bohatá disertace Stephana Lipperta, obhájená v roce 1995 na filozofické fakultě Christian-Albrechts-Universität v Kielu.⁴⁷ Ve své čtyřsetstránkové knize věnoval autor zahraničněpolitickým otázkám Schwarzenbergovy vlády celkem 184 stran, když svoji pozornost soustředil především na vývoj v německé oblasti. Zcela však opomněl politiku realizovanou habsburskou monarchií vůči italským státům. Z archivních pramenů týkajících se přímého výkonu rakouské zahraniční politiky pak využil pouze část dokumentů k ruské intervenci proti uherské revoluci v roce 1849.

Vedle Schwarzenbergových biografií máme k dispozici rovněž některá dílčí zpracování rakouské zahraniční politiky v době jeho vlády. Pozornost si v tomto směru zaslouží zejména disertační práce Kurta Bihla „*Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg nach der österreichischen amtlichen Korrespondenz*“

⁴³ A. F. BERGER, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*.

⁴⁴ Eduard HELLER, *Mitteuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, Wien 1933. V souvislosti s názvem Hellerovy práce, v němž je kníže Schwarzenberg prezentován jako „*příkopník idey Mitteleuropy*“, se nabízí reminiscence na životopis Ludwiga svobodného pána von Brucka od Richarda Charmatze vydaný v roce 1916, v jehož názvu je stejný titul spojen i s ministrem Bruckem. Srov. Richard CHARMATZ, *Minister Freiherr von Bruck. Der Vorkämpfer Mitteleuropas. Sein Lebensgang und seine Denkschriften*, Leipzig 1916.

⁴⁵ Adolph SCHWARZENBERG, *Prince Felix zu Schwarzenberg. Prime Minister of Austria 1848 – 1852*, New York 1946.

⁴⁶ Rudolf KISZLING, *Fürst Felix zu Schwarzenberg. Der politische Lehrmeister Kaiser Franz Josephs*, Graz 1952.

⁴⁷ Stephan LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg. Eine politische Biographie*, Stuttgart 1998.

*zwischen Paris und Wien*⁴⁸ a Johanny Haugwitz „*Die Beziehungen Österreichs zur Türkei unter Felix Schwarzenberg*“⁴⁹. Vývojem rusko-rakouských vztahů v souvislosti s uherskou revolucí v letech 1848 – 1849 se zabývala Erzsébet Andics v knize „*Das Bündnis Habsburg-Romanow. Vorgeschichte der zaristischen Intervention in Ungarn im Jahre 1849*“⁵⁰. S prospěchem lze využít rovněž studie zabývající se působením rakouských diplomatů svobodného pána von Prokesch-Osten v Berlíně⁵¹ a hraběte Buol-Schauensteina v Petrohradu a Londýně⁵².

Informace k vývoji německé otázky pak přináší řada prací především z německé a rakouské provenience. Zmínku si zaslouží tematické sborníky zabývající se problematikou Erfurtské unie⁵³ či konferencí německých panovníků v Drážďanech.⁵⁴ Z monografických prací vydaných v průběhu posledního desetiletí, které se vztahují ke sledované problematice, lze upozornit na knihy Dietera Langewiesche⁵⁵, Jürgena Müllera⁵⁶ či Jonase Flötera⁵⁷. Pozornost je třeba věnovat rovněž studiím otiskným v rozličných sbornících a odborných časopisech.⁵⁸

Česká historiografie se problematikou rakouské zahraniční politiky v letech 1848 – 1852 dosud podrobně nezabývala. Z prací vydaných před rokem 1990 se této tematiky

⁴⁸ Kurt BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg nach der österreichischen amtlichen Korrespondenz zwischen Paris und Wien*, Diss., Wien 1930.

⁴⁹ Johanna HAUGWITZ, *Die Beziehungen Österreichs zur Türkei unter Felix Schwarzenberg*, Diss., Wien 1970.

⁵⁰ Erzsébet ANDICS, *Das Bündnis Habsburg-Romanow. Vorgeschichte der zaristischen Intervention in Ungarn im Jahre 1849*, Budapest 1963.

⁵¹ Joachim HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 - 1852*, Diss., Berlin 1959.

⁵² Waltraud HEINDL, *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London (1848 – 1852). Zur Genesis des Antagonismus zwischen Österreich und Russland*, Wien 1970.

⁵³ Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament 1850, Hrsg. von Gunther Mai, Köln 2000.

⁵⁴ Die Dresdener Konferenz 1850/51. Föderalisierung des Deutschen Bundes versus Machtinteressen der Einzelstaaten, Hrsg. von Jonas Flöter und Günther Wartenberg, Leipzig 2002.

⁵⁵ Dieter LANGEWIESCHE, *Nation, Nationalismus, Nationalstaat in Deutschland und Europa*, München 2000.

⁵⁶ Jürgen MÜLLER, *Deutscher Bund und deutsche Nation 1848 – 1866*, Göttingen 2005.

⁵⁷ Jonas FLÖTER, *Beust und die Reform des Deutschen Bundes 1850 – 1866. Sächsisch-mittelstaatliche Koalitionspolitik im Kontext der deutschen Frage*, Köln 2001. Flöter navázal na práci Helmuta Rumlpera zabývající se politikou saského ministra zahraničí Beusta v letech 1848 – 1850. Viz Helmut RUMPLER, *Die deutsche Politik des Freiherrn von Beust 1848 bis 1850. Zur Problematik mittelstaatlicher Reformpolitik im Zeitalter der Paulskirche*, Wien 1972.

⁵⁸ 1848 Epochenjahr für Demokratie und Rechtsstaat in Deutschland, Hrsg. von Bernd Rill, München 1998; 1848 Revolution in Europa. Verlauf, politische Programme, Folgen und Wirkungen, Hrsg. von Heiner Timmermann, Berlin 1999; 1848 Revolution in Österreich, Hrsg. von Ernst Brückmüller – Wolfgang Häusler, Wien 1999; 1848 Ereignis und Erinnerung in den politischen Kulturen Mitteleuropas, Hrsg. von Barbara Haider – Hans Peter Hye, Wien 2003.

dotkly knihy Josefa Polišenského, Josefa Kolečky a Věry Vomáčkové, které jsou však silně ovlivněny marxistickou ideologií a jsou do značné míry poplatné době svého vzniku.⁵⁹ Z české historické produkce tohoto období tak vystupují do popředí zejména práce Otto Urbana a Jiřího Kořalky zabývající se formováním českého a německého národního cítění a s ním spojenými otázkami.⁶⁰ Po roce 1990 je na místě zmínit práce Ladislava Vojáčka zabývající se procesem celního sjednocování Německa,⁶¹ studii Dagmar Moravcové pojednávající o úloze německých liberálů v rámci německého Národního shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem,⁶² sborník příspěvků z mezinárodní konference konané v rámci oslav 150. výročí říšského sněmu v Kroměříži⁶³ a zdařilou diplomovou práci Radka Soběharta, obhájenou v roce 2003 na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, v níž se její autor zabýval vývojem německé otázky v letech 1848 – 1850.⁶⁴ V souvislosti

⁵⁹ J. POLIŠENSKÝ, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848*; Josef KOLEJKA, „Národnostní princip“ a internacionalismus 1789 – 1860. *Vznik marxistické teorie národnostní otázky a „zahraniční politiky“*, Brno 1984; TÝŽ, *Národy Habsburské monarchie v revoluci 1848 – 1849*, Praha 1989. Věra VOMÁČKOVÁ, *K národnostní otázce v buržoazní revoluci 1848 v českých zemích. Připojení českých zemí k německému celnímu spolku*, Československý časopis historický (ČsČH), IX/1961, č. 1, s. 1 – 16; TÝŽ, *Österreich und der deutsche Zollverein*, in: *Historica*, V/1963, s. 109 – 146. O české historické produkci k dějinám habsburské monarchie viz Josef KOČÍ – J. KOŘALKA, *The History of the Habsburg Monarchy (1526 – 1918) in Czechoslovak Historiography since 1945*, in: *Austrian History Yearbook (AHY)*, II/1966, p. 198 – 223.

⁶⁰ Otto URBAN, *Česká společnost 1848 – 1918*, Praha 1982; TÝŽ, *Rakousko-pruský dualismus a německá otázka v 19. století*, Společenské vědy ve škole (SVvŠ), 1982 – 1983, s. 290 – 294; TÝŽ, *Rakousko a italská otázka v 19. století*, SVvŠ, 1984 – 1985, s. 162 – 166; TÝŽ, *Kroměřížský sněm 1848 – 1849*, Praha 1988; TÝŽ, *František Josef I.*, Praha 1991. J. KOŘALKA, *Das Nationalitätenproblem in den böhmischen Ländern 1848 – 1918*, *Österreichische Osthefte (ÖOH)*, V/1963, Nr. 1, s. 1 – 12; TÝŽ, *Co je národ?*, Praha 1969; TÝŽ, *Prag – Frankfurt im Frühjahr 1848: Österreich zwischen Grossdeutschtum und Austroslawismus*, in: *Österreich und die deutsche Frage im 19. und 20. Jahrhundert*, Hrsg. von Heinrich Lutz und H. Rumpler, Wien 1982, s. 117 – 139; TÝŽ, *Palacký a Frankfurt 1840 – 1860*, in: *Husitský Tábor 6, 7*, Tábor 1984, s. 239 – 358; TÝŽ, *Pozvání do Frankfurtu*, Praha 1990; TÝŽ, *Welche Nationsvorstellungen gab es 1848 in Mitteleuropa?*, in: *1848/1849 Revolutionen in Ostmitteleuropa*, Hrsg. von Rudolf Jaworski und Robert Luft, München 1996, s. 29 – 45; TÝŽ, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914. Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*, Praha, 1996.

⁶¹ Ladislav VOJÁČEK, *Celní právo a celní politika v procesu prvního sjednocení Německa*, Brno 1995; TÝŽ, *Německý celní spolek a první sjednocení Německa (1834 – 1870)*, *Historický obzor (HO)*, 9/1998, č. V. – VI., s. 111 – 119; TÝŽ, *Rakouské pokusy o hospodářské sblížení s německými státy v padesátých a šedesátých letech 19. století*, in: *František Palacký. 1798/1998 dějiny a dnešek. Sborník z jubilejní konference*, Ed. František Šmahel, Praha 1999, s. 437 – 448.

⁶² Dagmar MORAVCOVÁ, *Velkoněmečtí liberálové ve frankfurtském parlamentu 1848 – 1849*, *Český časopis historický (ČČH)*, 89/1991, č. 5 – 6, s. 726 – 760.

⁶³ Viz sborník konferenčních příspěvků: *Kroměřížský sněm 1848 – 1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě*, Ed. Eva Danihelová a kol., Kroměříž 1998.

⁶⁴ Radek SOBĚHART, *K německé otázce 1848 – 1850: cesta k Olomouckému ponižení Pruska*, diplomová práce, Praha 2003. Srov. TÝŽ, *Ein Verfall des vertragsrechtlichen Multilateralismus in den preussisch-russischen*

s řešením dalších otázek se tématu této disertační práce dotkli i někteří další čeští historici.⁶⁵

Beziehungen Mitte des 19. Jahrhunderts? Das Warschauer Treffen 1850, in: Deutsch-russische Beziehungen. Politische, wirtschaftliche und kulturelle Aspekte von der frühen Neuzeit bis zum 20. Jahrhundert. Beiträge der internationalen Konferenz in Prag vom 24. – 25. November 2005, Hrsg. von F. Stellner – František Bahenský – R. Soběhart, Prag 2007; TÝŽ, *Komparace Radovičovy a Bismarckovy koncepce sjednocení Německa*, in: Královéhradecko, historický sborník pro poučenou veřejnost 3 (Sborník referátů a příspěvků konference Rok 1866 a česká společnost. Středoevropské, národní a regionální souvislosti), Hradec Králové 2006, s. 39 – 65.

⁶⁵ Viz Robert SAK, *František Ladislav Rieger: Příběh Čecha devatenáctého věku*, Semily 1993; Jiří ŠTAIF, *Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830 – 1851*, Praha 2005; Jan RANDÁK, *Kult mrtvých. Smrt a umírání v revoluci 1848*, Praha 2007.

I. NĚMECKÁ OTÁZKA V LETECH 1815 – 1848

I. 1. VZNIK A ORGANIZACE NĚMECKÉHO SPOLKU

I. 1. 1. Německé státy před rokem 1815

Hlavním faktorem ovlivňujícím zahraniční politiku habsburské monarchie v letech 1848 – 1852, tedy v období působení Felixe knížete Schwarzenberga v úřadu rakouského ministerského předsedy, byl vývoj na poli tzv. německé otázky. Zásadní význam pro další formování německých států měly události spojené s vypuknutím francouzské revoluce v roce 1789, jejím šířením po evropském kontinentu a s následujícími napoleonskými válkami, které v německé oblasti vedly k zániku Svaté říše římské národa německého a ve svých důsledcích v roce 1815 k vytvoření Německého spolku. Po mírových jednáních s Francií v Basileji, Campoformiu a Lunéville se Prusko a Rakousko zřekly oblastí na levém břehu Rýna náležejících doposud ke Svaté říši římské národa německého. Současně bylo třeba upravit poměry v Říši tak, aby mohla být odškodněna některá světská knížata postižená územními ztrátami. Přípravou tohoto úkolu pověřil říšský sněm mimořádný výbor – „*říšskou deputaci*“, a v roce 1803 byl na základě jejího výnosu výrazně omezen počet teritorií podléhajících bezprostředně Říši.¹ Zásadní podíl na reorganizaci příslušel císaři Napoleonovi, který usiloval o posílení „*středních německých států*“ – tzv. „*třetího Německa*“. Francouzský císař si tak chtěl vytvořit základnu pro svou mocenskou politiku vůči Rakousku a Prusku.

Další územní změny Říši přinesl bratislavský mír mezi Francií a Rakouskem z 26. prosince 1805. Napoleon na jeho základě odměnil své německé spojence – Bavorsko, Württembersko a Bádensko – na úkor podunajské monarchie. Jihoněmecké státy se za své spojenectví dočkaly rovněž hodnostního povýšení. Bonaparteho německá politika vyvrcholila 12. července 1806 podpisem Rýnské spolkové akty² a vznikem Rýnského spolku, v němž shromážděné německé státy dosáhly nejvyšší úrovně samostatnosti ve své historii. Přes všechna omezení v oblasti zahraniční politiky

¹ Výnos nabyt platnosti poté, co jej 24. března potvrdil říšský sněm a 27. dubna císař František II. Viz Základní výnos mimořádné říšské deputace, 25. února 1803, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 1, s. 1 – 26.

² Viz Rýnská spolková akta, 12. července 1806, in: *Reich und Länder. Texte zur deutschen Verfassungsgeschichte im 19. und 20. Jahrhundert*, Hrsg. von Hans Boldt, München 1987, Nr. 2, s. 62 – 72.

disponovali jejich panovníci ve vnitřních záležitostech širokými pravomocemi. Spolek podléhající Napoleonovu protektorátu však nevytvořil žádné společné instituce a nepodařilo se mu překročit úroveň pouhé vojenské aliance.³

Země tvořící Rýnský spolek prošly postupně sérií reforem vyvolaných francouzským vlivem. Došlo tak k jejich modernizaci orientované na francouzské vzory. Proběhla reorganizace správních systémů těchto států, kterou si vyžádaly posuny hranic jednotlivých zemí a potřeba nově vytvořené státní útvary organizačně propojit. V jihoněmeckém prostoru z asi 200 teritorií vznikly dva střední německé státy – Württemberské království a Bádenské velkovévodství,⁴ a dva malé státní celky – knížectví Hohenzollernsko-Sigmaringen a Hohenzollernsko-Hechingen. Do čela státní správy byla postavena ministerstva s pevně vymezenými kompetencemi, kterým podléhaly meziinstance zajišťující další spojení s nižšími úřady. Osobní vláda knížete tak byla nahrazena soustavou vládních úřadů. Pro tyto nové instituce bylo třeba zajistit schopné úřednictvo, s čímž souvisela reforma vzdělání. Došlo rovněž ke vzniku zastupitelských orgánů. V roce 1807 přijalo ústavu Vestfálské království⁵ a v následujícím roce jej napodobilo Bavorsko. Byla v nich zakotvena základní občanská práva, jako rovnost před zákonem, rovný přístup k veřejným úřadům, osobní svoboda a svoboda osobního vlastnictví, alespoň v náznacích svoboda tisku a svoboda svědomí. Proběhly rovněž agrární, hospodářské a finanční reformy a s ohledem na vojenský charakter Rýnského spolku byla zavedena všeobecná branná povinnost.⁶

Porážka francouzské armády při tažení do Ruska vytvořila v Evropě předpoklady pro obnovení boje proti Napoleonovi. Velitel pruského pomocného sboru francouzské Velké armády generál Johann David Ludwig hrabě Yorck von Wartenburg uzavřel

³ Viz Wolfram SIEMANN, *Vom Staatenbund zum Nationalstaat. Deutschland 1806 – 1871*, München 1995, s. 23 – 24.

⁴ V letech 1802 – 1810 se území Bádenska zvětšilo čtyřnásobně z asi 3 900 km² na 15 000 km², Württembersko zaznamenalo nárůst z 9 500 km² na 19 500 km². Ve stejném poměru došlo i k nárůstu v počtu obyvatel. Viz W. SIEMANN, *Vom Staatenbund zum Nationalstaat*, s. 25.

⁵ Viz Ústava Vestfálského království, 7. prosince 1807, in: Reich und Länder. Texte zur deutschen Verfassungsgeschichte im 19. und 20. Jahrhundert, Hrsg. von Hans Boldt, München 1987., Nr. 3, s. 77 – 89.

⁶ Srov. Thomas NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866. Bürgerwelt und starker Staat*, München 1983, s. 69 – 79. K otázce Rýnského spolku rovněž Georg SCHMIDT, *Der Rheinbund und die deutsche Nationalbewegung*, in: Die Entstehung der Nationalbewegung in Europa 1750 – 1849, Hrsg. von Heiner Timmermann, Berlin 1993, s. 29 – 44.

30. prosince 1812 v Taurogenu o své vůli konvenci s ruským generálem Dibičem o ukončení nepřátelství.⁷ Následně byla 27. února 1813 v Kaliszi podepsána spojenecká smlouva mezi Ruskem a Pruskem.⁸ Na konci března se pak velitel spojeneckých ruských a pruských vojsk generál Kutuzov ve své proklamaci z Kalisze obrátil na státy Rýnského spolku a vyzval je k odporu proti Napoleonovi a k národně osvobozeneckému boji.⁹ Napoleonovi se ještě podařilo postavit novou armádu, s níž v březnu 1813 vpadl do Německa. Její kvalita však již nedosahovala úrovně jejích předchůdkyň. V srpnu se k prusko-ruské koalici připojilo rovněž Rakousko a válka vyvrcholila porážkou Francie v bitvě národů u Lipska. Napoleonovo panství v Německu se zhroutilo a v říjnu 1813 se rozpadl i Rýnský spolek.

O dalším uspořádání německých poměrů mělo být rozhodnuto při jednáních zástupců vítězných států na kongresu, který v letech 1814 a 1815 zasedal ve Vídni. Hlavním zdrojem komplikací a neshod byla otázka poválečného postavení Saska a polských území, která na konci osmnáctého století připadla Rusku, Prusku a Rakousku. Ruský car Alexandr I. požadoval, aby Prusko bylo odškodněno na úkor Saska, které až do bitvy u Lipska zůstalo věrné Napoleonovi. Carův návrh podporoval i britský zástupce lord Castlereagh. Prusko se podle ruských představ mělo na oplátku vzdát nároků na polská území. Proti této variantě řešení se však postavilo Rakousko. Kancléře Metternicha zneklidňovala představa posílení pruské moci na hranicích s Rakouskem a zároveň nebyl nakloněn myšlence odstranit z mapy Evropy stát s takovou tradicí, jakou se mohlo pochlubit Sasko. Na Ruskem navrhované řešení byl proto ochoten přistoupit pouze v případě, že by byl zároveň uznán bezvýhradný vliv Rakouska v celém středním Německu. Tuto variantu však naopak odmítalo Prusko. Ve prospěch Rakouska rovněž hovořily sympatie panovníků převážné většiny středních a malých německých států, znepokojených pruskými požadavky a ovlivněných pocity panovnické solidarity.¹⁰ Konečné dohody bylo dosaženo až v únoru 1815, když pruský král Fridrich Vilém III.

⁷ Viz Konvence z Taurogenu, 30. prosince 1812, in: *Geschichte in Quellen*, Bd. 4, Amerikanische und Französische Revolution, Bearb. von Wolfgang Lautermann, München 1981, Nr. 539, s. 570 – 571.

⁸ Srov. Smlouva z Kalisze, 26. února 1813, in: *Tamtéž*, Nr. 541, s. 573.

⁹ Viz proklamace z Kalisze, 25. března 1813, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 27, s. 72 – 73.

¹⁰ Viz Peter BURG, *Der Wiener Kongreß. Der Deutsche Bund im europäischen Staatensystem*, München 1984, s. 20.

akceptoval příslib územních zisků v západním Německu a vzdal se nároků na celé území Saska.

Polsko-saský problém ve svých důsledcích ovlivnil i další jednání vídeňského kongresu.¹¹ Jeho úkolem mimo jiné bylo vyřešit situaci v Německu, jehož dosavadní organizace v rámci Svaté říše římské národa německého se již během napoleonských válek stala nefunkční. Dosavadní spolupráce pruské a rakouské diplomacie v německé otázce skončila a Vídeň se snažila získat podporu pro svou politiku u států tzv. třetího Německa.

Výsledkem byl vznik Německého spolku, v jehož organizaci se promítly požadavky středních a malých německých států, usilujících o uchování své samostatnosti,¹² a který potvrdil trvalou roztržičnost Německa.¹³ Lze říci, že vznik Německého spolku byl úspěchem rakouské zahraniční politiky. K upevnění jejich pozic přispíval rovněž fakt, že svým vystupováním v saské otázce i ve věci ústavy Německého spolku si Vídeň vybuodovala image ochránce malých a středních německých států před Pruskem, bažícím

¹¹ Srov. Klaus GÜNTHER, *Der Wiener Kongress. Geschichte und Geschichten eines Welttheaters*, München 1995; Charles WEBSTER, *The Congress of Vienna 1814 – 1815*, London 1965; Harald G. NICOLSON, *The Congress of Vienna*, London 1946. Z popularizačních prací srov. Julius JANOVSÝ – Aleš SKŘIVAN, *Vídeňský kongres 1814-1815*, SVvŠ, 1979 – 1980, s. 102 – 106. Soubor smluv uzavřených ve Vídni: Quellen zur Geschichte des Wiener Kongresses 1814/1815, Hrsg. Von Klaus Müller, Darmstadt 1986; Acte du Congres de Vienne, du 9 juin 1815, avec les pieces qui y sont annexées, publié par Frédéric Schoell, Paris 1815.

¹² Srov. Instrukce meklenbursko-schwerinského vévody Friedricha Franze I. pro Plessena, 15. června 1814, Nr. 60, s. 377 – 383; Instrukce hesenského kurfiřta Viléma I. pro Kellera a Lepela, 12. srpna 1814, Nr. 61, s. 384 – 390; Instrukce brémského senátu pro Smidta, 17. srpna 1814, Nr. 62, s. 391 – 399; Instrukce hesenského velkovévody Ludvíka I. pro Türckheima, 1. září 1814, Nr. 63, s. 400 – 412; Instrukce württemberského krále Fridricha I. pro Lindena, 2. září 1814, Nr. 64, s. 412 – 423; Instrukce holštýnsko-oldenburského vévody Petra Fridricha Ludvíka pro Maltzahna, 8. září 1814, Nr. 65, s. 424 – 433; Instrukce kněžny Karoliny ze Schwarzburgu-Rudolstadt pro Ketelhodta, 9. září 1814, Nr. 66, s. 433 – 437; Instrukce sasko-výmarského vévody Karla Augusta pro Gersdorffa, 22. září 1814, Nr. 67, s. 438 – 442; Instrukce bavorského krále Maxmiliána I. Josefa pro Wredeho, 24. září 1814, Nr. 68, s. 442 – 458, in: Quellen zur Geschichte des Deutschen Bundes (QGDB), Abt. I, Quellen zur Frühgeschichte des Deutschen Bundes 1813 – 1830, Bd. 1, Die Entstehung des Deutschen Bundes 1813 – 1815, Halbband 1, Bearb. von Eckhardt Treichel, München 2000.

Viz rovněž: Instrukce Saska-Meiningen pro von Erffa, září 1814, Nr. 19, s. 75 – 78; Instrukce celého anhaltského domu pro von Wolfframsdorffa, 5. září 1814, Nr. 21, s. 92 – 94; Instrukce Saska-Gothy pro von Minkwitze, 13. září 1813, Nr. 25, s. 112 – 116, in: Quellen zur kleinstaatlichen Verfassungspolitik auf dem Wiener Kongreß: Die mindermächtigen deutschen Staaten und die Entstehung des Deutschen Bundes 1813 – 1815, Hrsg. von Michael Hundt, Hamburg 1996.

¹³ O budoucím uspořádání Německa bylo de facto rozhodnuto ještě před začátkem vídeňského kongresu. O tom, že Německo bude federací (spolkem) německých států, bylo rozhodnuto již v ustanoveních pařížského míru z 30. května 1814. Viz První pařížský mír, 30. května 1814, in: Geschichte in Quellen, Bd. 4, Amerikanische und Französische Revolution, Nr. 545, s. 575 – 576.

po moci a územních ziscích.¹⁴ Zároveň je však třeba mít stále na paměti, že Německý spolek ani zdaleka nebyl všemi vnímán jako vhodné řešení německé otázky.¹⁵ Tato skutečnost byla předznamenána mimo jiné snahami velmocí, zejména Velké Británie, využít reorganizace politických poměrů ve střední Evropě ke dlouhodobé stabilizaci celého kontinentu. Bezpečnostní a hospodářské zájmy londýnské diplomacie vyžadovaly posílení koaličních spojenců Rakouska, Pruska, Nizozemí, Hannovera a Bavorska. Zároveň však jejich moc neměla překročit meze přijatelné pro britskou politiku. Německý spolek měl působit jako hráz jak proti případným francouzským akcím ze západu, tak proti snahám Petrohradu o rozšíření ruského vlivu v Evropě. Britsko-hannoverská personální unie a z ní plynoucí účast zástupce Londýna na jednáních Spolkového sněmu se měla stát regulátorem politiky Berlína a zamezit pruské převaze v severním Německu.¹⁶

Německý spolek, vytvořený v roce 1815, byl spolkem německých států, jejichž přesný počet nebyl stálý a kolísal podle vzájemných smluv a dynastických vztahů. V prvním roce existence tvořilo Německý spolek 41 zemí. Počet členských států během dalších let klesal. V roce 1866, kdy byl Německý spolek rozpuštěn, sdružoval 34 zemí. Největší rozlohu zaujímaly Prusko a Rakousko,¹⁷ v jejichž rukou rovněž spočívala hlavní politická, vojenská a ekonomická moc. Třetím největším státem bylo Bavorsko, které bylo současně nejvlivnějším státem v jižním Německu. Jednotlivé německé státy se výrazně lišily i po stránce ekonomické. K nejchudším oblastem patřily velkovévodství Hesensko-Darmstadt a Nasavské vévodství, vyznačující se v německé oblasti nejvyšší mírou

¹⁴ Viz P. BURG, *Der Wiener Kongreß*, s. 26. Srov. rovněž Rainer KOCH, *Deutsche Geschichte 1815 – 1848. Restauration oder Vormärz?*, Stuttgart 1985, s. 9 – 86.

¹⁵ Viz Kritika Německé spolkové akty od říšského svobodného pána vom Steina, 24. června 1815, in: *Geschichte in Quellen*, Bd. 5, *Das bürgerliche Zeitalter 1815 – 1914*, Bearb. von Günter Schönbrunn, München 1980, Nr. 17, s. 26.

¹⁶ Viz Wolf D. GRUNER, *Europäischer Friede als nationales Interesse. Die Rolle des Deutschen Bundes in der britischen Politik 1814 – 1832*, in: *Bohemia. Jahrbuch des Collegium Carolinum*, 18/1977, s. 96 – 128. Srov. rovněž: W. D. GRUNER, *Der Deutsche Bund und die europäische Friedensordnung*, in: *Deutscher Bund und deutsche Frage 1815 – 1866*, Hrsg. von Helmut Rumpfer. *Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit*, Bd. 16/17 – 1990, Wien 1990, s. 235 – 263; Anselm DOERING-MANTEUFFEL, *Vom Wiener Kongreß zur Pariser Konferenz. England, die deutsche Frage und das Mächtesystem 1815 – 1856*, Göttingen 1991, s. 56 – 72.

¹⁷ V roce 1815 zaujímal Německý spolek území o rozloze 633 529 km² a žilo zde asi 42,8 miliónu obyvatel. Z toho na Rakousko připadalo 197 076 km² (31%) a 12,2 miliónu lidí (29%). Prusko zabíralo 186 934 km² (29,5%) a žilo zde asi 12,5 miliónu obyvatel (29,2%). Srov. Otto URBAN, *Rakousko-pruský dualismus a německá otázka v 19. století*, SVvŠ, 1982 – 1983, s. 291.

emigrace do Ameriky, přičemž v období let 1840 – 1850 docházelo v mnoha případech i k odchodu celých vesnic do zámoří.¹⁸

Postavení Německého spolku v rámci evropské politiky bylo velmi pasivní. Tento fakt se odrážel i ve skutečnosti, že zatímco evropské velmoci Rusko, Francie a Velká Británie měly své diplomatické zástupce u Spolkového sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem, nevysílal Německý spolek vlastní zástupce ani do jedné z těchto zemí. Jiná však byla situace jednotlivých spolkových států, v jejichž diplomatických kontaktech se odrážel jejich význam. Zcela bez konkurence byly Prusko a Rakousko. Střední německé státy jako Bavorsko, Sasko, Württembersko, Hannoversko či Bádensko měly své vyslance alespoň v nejdůležitějších centrech evropské politiky. Situace malých států však v tomto směru byla velmi tristní a odpovídala roli, kterou na politické šachovnici ve skutečnosti hrály. Aktivní německá zahraniční politika v období let 1815 – 1848 byla stále ještě především politikou habsburské monarchie reprezentované knížetem Metternichem, který však již musel brát zřetel i na zájmy Pruska coby nejmladší z evropských velmocí.¹⁹ Pro diplomacii rakouského kancléře byly signifikantní tři hlavní prvky: 1. snaha o uchování konzervativního uspořádání Evropy, vycházejícího ze solidarity mezi mocnostmi, které měly společně postupovat proti každé revoluci; 2. stabilita a rovnováha sil založené na principech kolektivní bezpečnosti. Metternich se rád stylizoval do role „lékaře revoluce a garanta evropského pořádku“; 3. rakouský státní zájem, neboť každá revoluce ohrožovala existenci této nadnárodní říše, jejíž jednotlivé části byly propojeny panovníkem z habsbursko-lotrinské dynastie.²⁰

¹⁸ Viz W. SIEMANN, *Vom Staatenbund zum Nationalstaat*, s. 44 – 45. V letech 1831 – 1840 se do USA vystěhovalo 167 699 osob a v následujícím desetiletí jejich počet stoupl na 469 292 lidí. Viz Friedrich Wilhelm HENNING, *Deutsche Wirtschafts- und Sozialgeschichte im 19. Jahrhundert*, Paderborn 1996, s. 775 – 776. Srov. Frank Lorenz MÜLLER, *Imperialist Ambitions in Vormärz and Revolutionary Germany: the Agitation for German Settlement Colonies Overseas, 1840 – 1849*, *German History*, 17/1999, No. 3, p. 346 – 368.

¹⁹ Prusko však stále ještě hrálo roli nejmenší z evropských mocností. Srov. T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 362.

²⁰ Srov. Tamtéž. K Metternichově zahraniční politice viz Alan SKED, *Metternich and Austria. An Evaluation*, Basingstoke 2008; Alan PALMER, *Metternich. Councillor of Europe*, London 1997; Guillaume de Bertier de SAUVIGNY, *Metternich. Staatsmann und Diplomat für Österreich und den Frieden*, Gernsbach 1988; Heinrich von SRBIK, *Metternich. Der Staatsmann und der Mensch*, Bd. 1 – 3, München 1925 – 1954; srov. rovněž: TÝŽ, *Der Ideengehalt des „Metternichschen Systems“*, *Historische Zeitschrift (HZ)*, 131/1925, s. 240 – 262. Z českých prací srov. Eva SLADKOVSKÁ, *Kongresy Svaté aliance*, HO, 1998, č. XI – XII, s. 242 – 249; J. POLIŠENSKÝ, *Opavský kongres roku 1820 a evropská politika let 1820 – 1822*, Ostrava 1962.

Ústava přijatá na vídeňském kongresu 8. června 1815 německými panovníky a starosty svobodných měst označovala Spolek za nerozpustitelný.²¹ Definitivní podobu pak ústavě dal závěrečný Vídeňský akt, který 15. května 1820 přijalo jednomyslně Spolkové shromáždění.²² Rakousko a Prusko patřily k Německému spolku pouze těmi částmi svého území, které byly dříve součástí Svaté říše římské národa německého. Pouze na tato území se vztahovala usnesení Spolkového sněmu, případně spolkové intervence a exekuce.²³ Do Německého spolku náležela přibližně jedna třetina všech obyvatel habsburské monarchie. V případě Pruska se však jednalo o více než tři čtvrtiny z celkového počtu obyvatel. Tato skutečnost tak předznamenávala postoj obou německých velmocí k otázce sjednocování Německa, když pro Vídeň byly zcela nepřijatelné úvahy o německém národním státě sdružujícím pouze německé oblasti.²⁴

Jediným spolkovým orgánem bylo Spolkové shromáždění, později většinou zvané „*Spolkový sněm*“, které fungovalo jako stálé shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem.²⁵ Tento orgán tvořili zplnomocnění vyslanci jednotlivých členských států, kteří se ve svém vystupování řídili pokyny svých vlád.²⁶ Vláda každého jednotlivého německého státu byla do značné míry i spolkovou vládou a každý zemský politik byl zároveň politikem spolkovým. Spolkovou politiku tak provádělo více než třicet zemských vlád a stále více se objevovala nevyrovnanost mezi nadbytkem plánů a nedostatkem sil k jejich realizaci. Spolková politika realizovaná jako směsice politik jednotlivých spolkových zemí s sebou nesla rovněž rysy typické pro mezinárodní politiku 19. století – nedůvěru a podezíravost, žárlivost, sklony k vytváření aliancí uvnitř Německého spolku a vzájemnou rivalitu.²⁷

²¹ Viz Německý spolkový akt, 8. června 1815, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 29, s. 75 – 81.

²² Srov. Závěrečný Vídeňský akt, 15. května 1820, in: *Tamtéž*, Nr. 30, s. 81 – 90.

²³ Viz Spolkový exekuční řád, 3. srpna 1820, in: *Quellen zur Ära Metternich*, Hrsg. von Elisabeth Dross, Darmstadt 1999, Nr. 17, s. 100 – 104.

²⁴ Srov. Tabulky č. 1 a 2.

²⁵ Frankfurt nad Mohanem se v roce 1813 konstituoval jako „*svobodné město*“ a se svými 40 000 obyvateli představoval bankovní a bursovní město. Sídlii zde bankéři Bethmann a Rotschild. Zvláštní poloha města, které bylo svým způsobem neutrální oblastí, vedlo německé velmoci k rozhodnutí učinit jej sídlem Spolkového sněmu.

²⁶ Kromě zástupců německých států zasedal ve Spolkovém shromáždění do roku 1837 také zástupce britského krále, který byl zároveň králem hannoverským, dánského krále do roku 1864 jako holštýnsko-lauenburského vévody a do roku 1866 nizozemského krále z titulu lucemburského vévody.

²⁷ Pro ilustraci můžeme uvést zprávu oldenburského zástupce na vídeňské kabinetní konferenci v roce 1834 Günthera Heinricha von Berga, v níž jako exotickou kuriozitu zmiňuje úvahy bavorského

Spolkové shromáždění se dělilo na plénum a užší radu.²⁸ Plénum mohlo přijímat rozhodnutí při podpoře nejméně dvou třetin poslanců. Pro důležitější rozhodnutí bylo třeba jednomyslné přijetí návrhu v užší radě i v plénu. Jednalo se zejména o změny základních spolkových zákonů, náboženské otázky a přijímání nových členů do Spolku. Požadavek jednomyslného přijetí některých návrhů byl těžkou překážkou při rozličných pokusech o reformu Německého spolku. Předsednictví na Spolkovém sněmu připadlo Rakousku. Pro rakouského zástupce to však žádné výhody nepředstavovalo. Pouze v případě rovnosti hlasů v užší radě mohl jednání rozhodnout tím, že se přiklonil na tu či onu stranu.

Mezi úkoly Německého spolku patřila účast při řešení sporů mezi jeho členskými státy. V případě potřeby měl v jednotlivých státech přispívat k urovnávání neshod mezi poddanými a panovníkem, ale také ochraňovat práva poddaných vůči libovůli státní moci. Spolek také zajišťoval postavení německých států v oblasti zahraniční politiky a jednotlivé členské státy proto v těchto otázkách postupovaly většinou společně. Ochrana bezpečnosti a ústavy Německého spolku měla být uskutečňována prostřednictvím spolkových exekucí a intervencí.

Vzhledem ke struktuře – „*spolek států*“ – nemohlo být vytvořeno jednotné spolkové vojsko. Spolek mohl sestavit pouze federativní vojenskou formaci, tvořenou oddíly jednotlivých členských států. Spolkovou armádu mělo tvořit 300 000 mužů a měla být rozdělena do 10 armádních sborů. Tři sbory by postavilo Rakousko, další tři Prusko

---

ministra zahraničí Augusta Friedricha svobodného pána von Gise učinit pevnými pravidly politiky otevřenost a pravdivost. Viz Bergova závěrečná zpráva z vídeňské kabinetní konference, 21. července 1834, in: QGDB, Abt. II, Quellen zur Geschichte des Deutschen Bundes 1830 – 1848, Bd. 1, Reformpläne und Repressionspolitik 1830 – 1834, Nr. 96, s. 576 – 605.

²⁸ Rozdělení hlasů v plénu: 4 hlasy – Rakousko, Prusko, Bavorsko, Sasko, Hannoversko, Württembersko. 3 hlasy – Bádensko, Hesenské kurfírťství, Hesenské velkovévodství, Holštýnsko, Lucembursko. 2 hlasy – Brunšvicko, Meklenbursko-Schwerin, Nasavsko. Ostatní státy měly po jednom hlasu.

Rozdělení hlasů v užší radě: po jednom hlasu - 1. Rakousko, 2. Prusko, 3. Bavorsko, 4. Sasko, 5. Hannoversko, 6. Württembersko, 7. Bádensko, 8. Hesenské kurfírťství, 9. Hesenské velkovévodství, 10. Holštýnsko, 11. Lucembursko, 12. velkovévodské a vévodské saské Domy, 13. Brunšvicko, 14. Meklenbursko-Schwerin a Meklenbursko-Strelitz, 15. Oldenbursko, Anhaltsko, Schwarzburg, 16. Hohenzollernsko, Lichtenštejnsko, Reuss, Schaumburg-Lippe, Lippe, Waldeck, 17. svobodná města Lübeck, Frankfurt nad Mohanem, Brémy, Hamburg. Srov. Tabulka č. 3.

a jeden Bavorsko. Zbylé tři by tvořily jednotky ostatních německých států.²⁹ Problematickou byla otázka vrchního vojenského velení. Funkci stálého vrchního velitele se nepodařilo obsadit, a proto určoval Spolkový sněm vrchního velitele svých vojsk podle daných okolností.³⁰ V roce 1818 byl jako odborné vojenské grémium Spolkového shromáždění z řad jeho členů vytvořen „*Spolkový vojenský výbor*“. Druhým spolkovým orgánem pro vojenské záležitosti byla „*Spolková vojenská komise*“, která vznikla jako stálý orgán na základě spolkového usnesení z 15. března 1819.

V otázkách zákonodárství měl Německý spolek zákonodárné kompetence v oblasti zahraniční, vojenské a vnitřní spolkové exekutivy. Spolková usnesení přijatá většinou spolkových států byla závazná i pro ty členské státy, které se vyslovily proti. Pro členské státy platila zásada, že spolkové právo je nadřazeno zemským právům panujícím v jednotlivých spolkových státech.³¹ Klíčový význam pro další vývoj německé otázky měly Rakousko a Prusko. Vedle nich ale neopominutelnou roli hrálo Bavorsko jako nejmocnější stát tzv. třetího Německa.

I. 1. 2. Německý spolek v letech 1815 - 1848

Německé státy byly na počátku devatenáctého století především byrokratickými „*vrchnostenskými*“ útvary, přičemž se až na výjimku představovanou městskými státy Brémy, Hamburk, Lübeck a Frankfurt nad Mohanem jednalo vždy o monarchie. Poslední rozhodnutí zde v konečném důsledku náleželo panovníkovi, který zároveň jmenoval a odvolával své ministry a vysoké úředníky, byl vrchním velitelem armády, svolával

²⁹ Osmý sbor měly tvořit jihoněmecké státy bez Bavorska, devátý sbor středoněmecké státy se Saskem a desátý sbor severoněmecké státy spolu s Hannoverem. K rozdělení vojenských povinností na jednotlivé spolkové státy srov. Tabulka č. 4.

³⁰ Jedinými stálými vojenskými zařízeními Německého spolku byly spolkové pevnosti Mohuč, Lucemburk, Landau-Gemersheim, které přikly evropské mocnosti Německému spolku na konci roku 1815. K nim později v letech 1841 a 1842 přibýly ještě pevnosti Rastatt a Ulm a v roce 1865 byl na základě Gasteinské konvence prohlášen spolkovou pevností Rendsburg. Pevnosti byly vojensky podřízeny Spolku a pravomoci jednotlivých místních suverénů zde byly omezeny. Řízeny byly guvernérem a velitelem, které jmenoval stát, na jehož území se pevnost nacházela. Za války byli guvernéři pevností podřízeni příslušnému veliteli spolkových sil. Všechny pevnosti byly majetkem Německého spolku, který také nesl náklady na jejich udržování. V případě války měly pevnosti zajistit dostatek času pro zformování spolkového vojska. Jejich skutečný význam však byl podstatně menší, nežli jim byl současně přisuzován. Viz Jürgen ANGELOW, *Von Wien nach Königgrätz: Die Sicherheitspolitik des Deutschen Bundes im europäischen Gleichgewicht (1815 – 1866)*, München 1996, s. 57 – 58. Viz rovněž P. BURG, *Der Wiener Kongreß*, s. 91.

³¹ Podrobně o organizaci Německého spolku: E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. I., Stuttgart 1975.

stavovská shromáždění a měl rozhodující slovo v otázkách zákonodárství i v určování politického směru.³²

Rakousko, fungující stále na principech absolutismu, bylo v první polovině devatenáctého století po Rusku největším evropským státem. V 18. století pruský král Fridrich II.³³ svou agresivní politikou určil směr, kterým se prusko-rakouské vztahy, pomineme-li období francouzské revoluce a následných napoleonských válek, ubíraly v příštích 126 letech.³⁴ Tyto vztahy, označované jako prusko-rakouský dualismus,³⁵ které lze charakterizovat jako soupeření obou států o dominantní postavení v německém prostoru, získaly nový rozměr v roce 1815 v souvislosti se vznikem Německého spolku. Představitelé ambiciózního a stále se rozvíjejícího Pruského království se nemínili smířit se stavem, který jej stavěl do pozice řadového německého státu, a vedeni snahou prosadit své státní zájmy využili úspěchů, kterých Prusko dosáhlo na hospodářském poli. Pruský hospodářský vzestup lze demonstrovat na příkladu vývoje státního dluhu. Po napoleonských válkách činil pruský státní dluh více než 224 milionů tolarů. Na rozdíl od ostatních států Německého spolku, včetně Rakouska,³⁶ které své zadlužení stále zvyšovaly, se berlínské vládě podařilo do roku 1850 státní dluh snížit na cca. 182,6 milionu tolarů.³⁷

V tomto hodnocení je na místě zmínit také vnitropolitickou situaci německých států. Rakousko bylo nadnárodní říší, kterou spojovala osoba panovníka a jehož situace byla od začátku 19. století komplikována silícím nacionálním hnutím v Evropě. Hlavním cílem rakouského císaře Františka I. a kancléře Clemense Metternicha tak bylo udržení

³² Srov. Hans BOLDT, *Deutsche Staatslehre im Vormärz*, Düsseldorf 1975.

³³ Srov. F. STELLNER, *Fridrich Veliký*, Praha 1998.

³⁴ Viz Walther HUBATSCH, *Österreich und Preussen 1740 – 1848*, in: *Deutschland und Österreich. Ein bilaterales Geschichtsbuch*, Hrsg. von Robert A. Kann – Friedrich E. Prinz, Wien 1980, s. 89 – 109.

³⁵ Srov. Karl Otmar von ARETIN, *Das Alte Reich: 1648 – 1806*, Bd 3, *Das Reich und der österreichisch-preußische Dualismus (1745 – 1806)*, Stuttgart 1997.

³⁶ V roce 1848 dosáhly rakouské státní výdaje částky 256,3 milionů zlatých oproti 160 milionům zlatých státních příjmů. Viz Josef WYSOCKI, *Die österreichische Finanzpolitik*, in: *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918*, Bd. I, *Die wirtschaftliche Entwicklung*, Hrsg. von Alois Brusatti, Wien 1973, Tab. 16, s. 93; Tab. 19, s. 100. Harm-Hinrich Brandt uvádí 124,9 milionů zlatých na příjmové a 187,8 milionů zlatých na výdajové straně. Viz Harm-Hinrich BRANDT, *Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848 – 1860*, Bd. 2, Göttingen 1978, Tab. 62, s. 1099. K problematice rakouských státních financí před revolucí 1848 viz Tamtéz, Bd. 1, s. 10 – 129.

³⁷ Viz F. W. HENNING, *Deutsche Wirtschafts- und Sozialgeschichte im 19. Jahrhundert*, s. 272. Srov. Tabulka č. 5.

stávajících poměrů.³⁸

Prusko nemohlo navazovat na „císařskou“ tradici jako Rakousko. Navíc po porážce u Jeny v roce 1806 došlo k výraznému zmenšení pruského území, a tak byla pruská monarchie tvořena pouze třemi provinciemi, které se mohly pochlubit delší než stoletou vládou Hohenzollernů. Na vídeňském kongresu však bylo díky územním ziskům obnoveno pruské velmocenské postavení a zisky ve středním a východním Německu vedly k zaokrouhlení území Pruska. Jeho území však nebylo jednotné. Západoněmecké provincie náležely v napoleonském období k Francii, případně k Rýnskému spolku, který prováděl reformy podle francouzských vzorů. Bylo zřejmé, že hlavním úkolem pruských představitelů je konsolidace samotného státu. Prusko se tak stále více dostávalo do povědomí německých nacionalistů jako potencionální sjednotitel. Hohenzollernská monarchie, která se dokázala z pozice teritoriálního státu druhé kategorie pozvednout na úroveň evropských velmocí, se nabízela jako dějinný symbol, jenž by z historického hlediska mohl potvrdit a oprávnit sen o budoucím státu všech Němců. Vedle toho zde rovněž působil mýtus Velkého krále, „mudrce ze Sanssouci“, Fridricha Velikého.³⁹

Střední a malé německé státy se snažily udržet si alespoň částečný vliv na další vývoj v Německu. Obávaly se, že v případě oslabení jejich moci dojde k uspořádání německých poměrů na principech prusko-rakouského dualismu, který by na první místo v německé otázce postavil velmocenské zájmy Vídně a Berlína. Z pohledu reprezentantů států třetího Německa spočívalo ideální řešení ve vytvoření společného německého státu na principu trianismu, když by dva vrcholy pomyslného mocenského trojúhelníku tvořily Prusko a Rakousko.⁴⁰ Třetí silou měly být společně vystupující střední a malé německé

³⁸ Viz T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 337 – 344; Veit VALENTIN, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849*, I. Bd., Bis zum Zusammentritt des Frankfurter Parlaments, Köln 1970, s. 1 – 23.

³⁹ Viz Hagen SCHULZE, *Stát a národ v evropských dějinách*, Praha 2003, s. 170. Srov. rovněž T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 331 – 337; Christopher CLARK, *Preußen. Aufstieg und Niedergang 1600 – 1947*, München 2006, s. 400 – 499; V. VALENTIN, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849*, I. Bd., s. 24 – 100.

⁴⁰ K německé politice Pruska a Rakouska viz P. BURG, *Monistische oder dualistische Steuerungskompetenz? Die Deutschlandpolitik Österreichs und Preußens zwischen Wiener Kongreß und Märzrevolution*, in: *Ungleiche Partner? Österreich und Deutschland in ihrer gegenseitigen Wahrnehmung. Historische Analysen und Vergleiche aus dem 19. und 20. Jahrhundert*, Hrsg. von Michael Gehler – Rainer F. Schmidt – Harm-Hinrich Brandt – Rolf Steininger, Stuttgart 1996, s. 75 – 94. Srov. rovněž: Michael DERNDARSKY, *Österreich und der Deutsche Bund 1815 – 1866. Anmerkungen zur deutschen Frage zwischen dem Wiener Kongreß und Königgrätz*, in: *Österreich und die deutsche Frage im 19. und 20. Jahrhundert*, Hrsg. von Heinrich Lutz und Helmut Rumpler, Wien 1982, s. 92 – 116.

státy. Autorem jedním z těchto plánů byl bádenský zplnomocněný zástupce u Spolkového sněmu Friedrich von Blittersdorf, který jej v roce 1822 předložil bádenskému předsedovi vlády Wilhelmovi von Berstett. Konstatoval zde, že pro udržení pozice Německého spolku je nezbytné, aby bylo dosaženo shody mezi jeho jednotlivými členskými státy. Zároveň však upozorňoval, že rozhodně nemá na mysli jednotu Pruska a Rakouska, neboť pak by, podle jeho soudu, byla politika Německého spolku de facto politikou jedné z obou velmocí. Rovnováhy bylo možné dosáhnout pouze v případě, že Prusko a Rakousko budou prosazovat každý svou vlastní politickou koncepci a ostatní německé státy se stanou pomyslným jazýčkem na vahách. Blittersdorf si rovněž uvědomoval, že jak Rakousko, tak Prusko jsou velmocemi v evropském slova smyslu, a je proto třeba očekávat jejich pokusy využít spolkovou zahraniční politiku pro své vlastní zahraničněpolitické cíle. Státy třetího Německa měly i v tomto případě sehrát roli jakéhosi korektora jejich úsilí.⁴¹ Tyto myšlenky však zůstávaly pouhou teorií, a přestože se v úvahách německých politiků objevovaly i nadále, nepodařilo se představitelům středních a malých německých států přesvědčit o výhodách společného postupu, který by však rovněž znamenal i omezení jejich pravomocí.⁴²

Důležitou roli ve vývoji jednotlivých německých států sehrála francouzská revoluce. V této souvislosti můžeme nalézt výrazné rozdíly ve vývoji Rakouska a ostatních německých států. Podunajská monarchie, jejíž státní existence nebyla ohrožována v takové míře jako v případě jiných státních útvarů v německé oblasti, prošla pouze krátkým obdobím reformních pokusů v roce 1809, když Johann Philipp Karl hrabě von Stadion předložil návrhy na reformu ústředních dvorských úřadů a arcivévoda Karel prosazoval reformu vojenství. Oba návrhy však byly císařem Františkem I. zamítnuty a nemohly stačit k nastartování modernizačního procesu. Stále sílící konstituční snahy ve středních

⁴¹ Viz Blittersdorf Berstettovi, 18. února 1822, in: P. BURG, *Der Wiener Kongreß*, s. 148 – 154.

⁴² Viz T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 344 – 354; Curt ALBRECHT, *Die Triaspolitik des Freiherrn Karl August von Wangenheim*, Stuttgart 1914. Srov. rovněž: P. BURG, *Die Triaspolitik im Deutschen Bund. Das Problem einer partnerschaftlichen Mitwirkung und eigenständigen Entwicklung des Dritten Deutschland*, in: *Deutscher Bund und deutsche Frage 1815 – 1866. Europäische Ordnung, deutsche Politik und gesellschaftlicher Wandel im Zeitalter der bürgerlich-nationalen Emanzipation*, Hrsg. von Helmut Rumpfer, Wien 1990, s. 136 – 161; Peter J. KATZENSTEIN, *Disjoined Partners. Austria and Germany since 1815*, Berkeley 1976, s. 35 – 65; V. VALENTIN, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849*, I. Bd., s. 101 – 245.

a malých německých státech navíc zajišťovaly pokračování v reformním úsilí i v období restaurace.⁴³

Mnozí z obyvatel německých států, kteří se aktivně zúčastnili osvobozeneckých bojů s napoleonskou Francií, byli následným vývojem a vznikem Německého spolku hluboce zklamáni. Jednou z reakcí na toto zklamání bylo založení tzv. „*Burschenschaftu*“, v němž se sdružovali němečtí studenti na univerzitě v Jeně. Tímto spolkem chtěli podpořit stále živé myšlenky na vytvoření jednotného německého státu. Za spolkové barvy si zvolili barvy Lützowova dobrovolnického sboru, v jehož řadách se mnoho studentů zúčastnilo tažení proti Napoleonovi – černou, červenou a zlatou.

Studentské hnutí se velmi rychle šířilo a v roce 1817, na památku 300 let od zahájení německé reformace, vyzval jenský Burschenschaft k slavnostnímu setkání na hradě Wartburg, k němuž došlo ve dnech 18. a 19. října tohoto roku. Pozvání přijalo na 500 účastníků z jedenácti univerzit. Celá slavnost se stala demonstrací touhy po vytvoření jednotného německého státu a protestu proti uspořádání daného vídeňským kongresem. Studentské hnutí se v následujících měsících dále šířilo Německem a 18. října 1818 založili zástupci čtrnácti německých univerzit „*Všeobecný německý Burschenschaft*“. Wartburské události vzbudily pozornost rakouských a pruských policejních orgánů a pruský král dokonce přikázal účastníky slavnosti vyslechnout a zanést do policejní evidence. Nedůvěra státních orgánů ke studentskému hnutí se stále stupňovala, k čemuž přispěla i radikalizace některých jeho skupin.

Záminkou k zákroku státní moci se stalo zavraždění spisovatele a ruského agenta Augusta von Kotzebue, který ve svém listu „*Literarische Wochenblatt*“ v letech 1818 – 1819 ostouzel studentské hnutí, členem Burschenschaftu Karlem Ludwigem Sandem 23. března 1819 v Mannheimu. Proti nacionálním a liberálním kruhům byla nasazena veškerá moc všech německých států a na konferenci svolané rakouským kancléřem Metternichem na 6. – 31. března do Karlových Varů, které se vedle Pruska a Rakouska zúčastnilo osm dalších států, byla zformulována usnesení, jež 20. září 1819 jednomyslně přijalo Spolkové shromáždění.⁴⁴ Usnesení zahrnovala zákaz Burschenschaftu a zřízení funkce

⁴³ Do roku 1848 nepřijaly v rámci Německého spolku ústavu pouze čtyři státy: Hesensko-Homburg, Oldenbursko, Prusko a Rakousko. Viz. W. SIEMANN, *Vom Staatenbund zum Nationalstaat*, s. 30. Rovněž T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 272 – 285.

⁴⁴ Srov. Karlovarská usnesení, 20. září 1819, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 31, 32, 33, s. 90 – 95.

mimořádného zeměpanského zplnomocněnce, který měl na univerzitách kontrolovat chování a vystupování profesorů a studentů. Profesoři, kteří „*zneužíváním svého zákonného vlivu na mysl mládeže, šířením škodlivých, veřejnému pořádku a pokoji nebezpečných nebo základy stávajícího státního zřízení podvracejícího učení projevili svou nezpůsobilost k vykonávání jim svěřeného důležitého úřadu,*“ měli být nekompromisně zbaveni svých kateder a nesměli být znovu zaměstnání v žádném ze spolkových států.⁴⁵ Dále karlovarská usnesení zaváděla předběžnou státní cenzuru všech novin, časopisů a ostatních tiskovin o rozsahu menším než 20 archů. Byla zřízena mimořádná ústřední vyšetřovací komise se sídlem v Mohuči, která měla sledovat a vyšetřovat „*revoluční pikle a demagogické styky*“.⁴⁶ Zvláštním nařízením získal Německý spolek právo zakročit proti členskému státu, v němž by vlastní orgány nedokázaly zvládnout revoluční vývoj. Mezi těmi, které karlovarská usnesení výrazně postihla, byli například básník Ernst Moritz Arndt, publicista Joseph von Görres a zakladatel turnerského hnutí Friedrich Ludwig Jahn. V Prusku bylo rovněž zakázáno organizované cvičení.

Nicméně žádné represe nedokázaly potlačit nacionální, liberální a demokratické hnutí v Německu a Německý spolek byl i nadále ohrožován jak tajnými spiknutími, tak i veřejnými vystoupeními opozice. Spolkový sněm se proto již v roce 1824 rozhodl vydat nová nařízení, která měla sloužit k ochraně monarchistických principů uvnitř Spolku.⁴⁷ Další impuls pro rozvoj nacionalismu a liberalismu poskytla pařížská červencová revoluce v roce 1830. Duchovním centrem radikálního hnutí v Německu byla skupina mladých spisovatelů, pro něž se vžilo označení „*Mladé Německo*“, v čele s Ludwigem Börnem a Heinrichem Heinem. Jejich politickým cílem byl pád monarchie, odstranění nadvlády šlechty, odstranění sociálních rozdílů a prosazení jednotné demokratické republiky.⁴⁸ K šíření revolučních myšlenek v německých státech přispívali nezanedbatelnou měrou polští emigranti, kteří po potlačení listopadového povstání v roce 1831 museli opustit svou vlast. Němečtí liberálové je přijímali jako mučedníky trpící za společnou věc. Složitou konspirační síť se podařilo vytvořit i uprchlíkům z Německa. V roce 1840 se

⁴⁵ Cit. dle: Univerzitní zákon, 20. září 1819, in: Tamtéž, Nr. 31, s. 90 – 91.

⁴⁶ Viz Vyšetřovací zákon, 20. září 1819, in: Tamtéž, Nr. 33, s. 93 – 95.

⁴⁷ Viz Spolkové usnesení o opatřeních k zachování a upevnění vnitřního klidu a pořádku v Německu, 16. srpna 1824, in: Tamtéž, Nr. 40, s. 117.

⁴⁸ Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., Stuttgart 1975, s. 128 – 131.

jejich organizaci podařilo upevnit prostřednictvím spojení jednotlivých emigrantských organizací a vytvořením společného „*Spolku Němců*“.⁴⁹

Dva roky po červencové revoluci ukázali němečtí radikálové svou rostoucí sílu, když se ve dnech 27. – 30. května na slavnosti na zámku Hambach u Neustadtu v Bavorsku shromáždilo na 30 000 lidí.⁵⁰ Na rozdíl od Wartburgu, kde shromáždění tvořili téměř výlučně studenti a profesori vysokých škol, sešlo se na zámku Hambach rovněž mnoho měšťanů, řemeslníků a dělníků. Řečníci zde ve svých projevech požadovali svobodné a sjednocené Německo a netajili se přesvědčením, že lid je připraven provést sjednocení sám, bez ohledu na své panovníky. Původcem hambašské slavnosti byl německý „*Press- und Vaterlandsverein*“, který vznikl v ohlasu na pařížskou červencovou revoluci.⁵¹ Organizace tohoto druhu, jejichž hlavním cílem bylo prosazování osobních práv a svobody tisku, vznikaly v této době na mnoha místech Německa. Během slavností, jejichž hlavním motem bylo „*znovuzrození Německa*“, byla vznesena rovněž otázka, zda nenastal vhodný čas rozhodně vystoupit s cílem prosadit ustanovení svobodného a jednotného Německa.⁵²

V reakci na hambašské události přikročil Metternich k dalším represím v rámci Německého spolku a někteří iniciátoři hambašské slavnosti byli zatčeni nebo uprchli do zahraničí. Spolkový sněm rovněž odhlasoval desetibodový program týkající se dalšího postupu proti podobným aktivitám. Vedle zostření cenzury byly zakázány všechny politické spolky, mimořádná shromáždění lidu a lidové slavnosti. Dále bylo zakázáno nošení pentlí, kokard a odznaků v jiných barvách než v barvách státu, o jehož poddaného se jednalo, a sázení stromů svobody. Byly zostřeny pasové kontroly a kontrola osob pohybujících se přes hranice.⁵³ Ani toto opatření nebylo poslední a další poměrně rychle

⁴⁹ Tamtéž, s. 128. Srov. rovněž Miloš ŘEZNÍK, *Za naši a vaši svobodu. Století polských povstání (1794 – 1864)*, Praha 2006, s. 263 – 270.

⁵⁰ Viz Zákaz hambašské slavnosti, 9. května 1832, in: *Quellen zur Ära Metternich*, Nr. 41, s. 171 – 172; Odvolání zákazu hambašské slavnosti, 17. května 1832, in: Tamtéž, Nr. 43, s. 174; Metternich bavorskému ministrovi zahraničí von Gisemu, 8. června 1832, in: Tamtéž, Nr. 44, s. 175 – 177.

⁵¹ Viz Cornelia FOERSTER, *Der deutsche Preß- und Vaterlandsverein im Rahmen des frühen politischen Vereinswesens*, in: *Die Anfänge des Liberalismus und der Demokratie in Deutschland und Österreich 1830 – 1848/49*, Hrsg. von Helmut Reinalter, Frankfurt am Main 2002, s. 213 – 228.

⁵² Viz P. BURG, *Der Wiener Kongreß*, s. 34 – 47. K německým událostem let 1830 – 1847 srov. R. KOCH, *Deutsche Geschichte 1815 – 1848*, s. 211 – 262.

⁵³ Srov. Spolkové usnesení o opatřeních k uchování zákonného pořádku a klidu v Německu („*Deset článků*“), 5. července 1832, in: QGDB, Abt. II, Bd. 1, Nr. 44, s. 271 – 285.

následovala.⁵⁴ Sílicí liberalismus a nacionalismus se jim však umlčet nepodařilo. O pět let později to potvrdilo i vystoupení tzv. „*Göttingenské sedmičky*“, když sedm profesorů univerzity v Göttingenu⁵⁵ 18. listopadu 1837 veřejně protestovalo proti zrušení ústavy v Hannoveru králem Arnoštem Augustem.⁵⁶

Události v Německém spolku a zejména postup proti opozici vyvolal u zahraničních vlád snahu vmísit se do německých záležitostí. Své právo k zásahu opíraly zejména o fakt, že Německá spolková akta byla formálně přijata jako součást Závěrečné akty vídeňského kongresu, mezi jejímiž signatáři byly i neněmecké státy. Nejvýrazněji se tyto snahy objevovaly ve francouzské a britské diplomacii. Spolkový sněm byl proto nucen ohradit se proti těmto tendencím. Učinil tak na svém jednání 18. září 1834, jehož výsledkem bylo prohlášení odmítající všechny pokusy o vměšování se neněmeckých států do německé politiky.⁵⁷

I. 1. 3. Německý celní spolek

Období před revolucí roku 1848 bylo v německém prostoru rovněž provázeno zásadními změnami v hospodářské oblasti. Již na vídeňském kongresu se hovořilo o myšlence vytvořit jednotné německé celní území. Malé a střední německé státy v čele s Bavorskem však suverenitu v oblasti cel označovaly za nedílnou součást státní samostatnosti. Výsledkem těchto jednání byl devatenáctý článek Německého spolkového aktu, který však řešení situace pouze odkládal: „*Členové Spolku si vybražují při prvním společném zasedání Spolkového shromáždění ve Frankfurtu zahájit jednání o obchodu a dopravě, stejně tak o plavbě, mezi jednotlivými spolkovými státy, na základě zásad přijatých na vídeňském kongresu.*“⁵⁸

Otázka odlišných cel se netýkala pouze Německého spolku. S obdobným

⁵⁴ Srov. Dokumenty týkající se vídeňské kabinetní konference z roku 1834, in: Tamtéž, Nr. 73 – 97, s. 431 – 606.

⁵⁵ Jednalo se o profesory: Friedricha Christopha Dahlmanna, Wilhelma Eduarda Albrechta, Jakoba Grimma, Wilhelma Grimma, Georga Gervinuse, Heinricha Ewalda a Wilhelma Webera.

⁵⁶ Srov. Protest „*Göttingenské sedmičky*“ univerzitnímu kuratoriu, 18. listopadu 1837, in: Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte, Bd. 1, Nr. 60, s. 252 – 253; Reskript univerzitního kuratoria „*Göttingenské sedmičky*“, 22. listopadu 1837, in: Tamtéž, Nr. 61, s. 253 – 255; Reskript o odvolání „*Göttingenské sedmičky*“, 11. prosince 1837, in: Tamtéž, Nr. 62, s. 255 – 256.

⁵⁷ Srov. Spolkové usnesení o nepřipustnosti zasahování cizích mocností do vnitřních záležitostí Německého spolku, 18. září 1834, in: QGDB, Abt. II, Bd. 1, Nr. 71, s. 419 – 425.

⁵⁸ Cit. dle: Německý spolkový akt, čl. 19., 8. června 1815, in: Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte, Bd. 1, Nr. 29, s. 75 – 81.

problémem se muselo na svém území vyrovnat i Prusko, jehož státní území netvořilo jednotný celek. Bylo složeno ze dvou velkých částí a řady menších teritorií navzájem oddělených územími jiných států. Proto i ve vnitrostátním styku bylo třeba překonávat cizí státní hranice. Pruská politika usilovala o napojení těchto oblastí na pruský celní systém.⁵⁹

Kroky Berlína v oblasti celních předpisů vyvolaly kritiku ze strany některých drobných německých zemí, které Prusko obviňovaly, že svým jednáním porušuje již zmiňovaný 19. článek Německého spolkového aktu. Po krátké době však poznaly, že jejich protesty jsou marné, a pokusily se čelit pruskému nástupu společně. Výsledkem tohoto úsilí bylo v roce 1828 vytvoření Jihoněmeckého celního spolku mezi Bavorskem a Württemberskem.⁶⁰ Téhož roku učinilo také Prusko významný krok dohodou s Hesenskem-Darmstadt, které přijalo pruský celní zákon z roku 1818. Smlouvu doplňoval tajný dodatek vytvářející podmínky pro pozdější přistoupení Hesenského kurfiřtství a Nasavska, což by znamenalo propojení obou částí pruského království.⁶¹ Tyto události vyvolaly reakci u středoněmeckých států, obávajících se sevření mezi celní bloky na severu a jihu Německa. Po dlouhých jednáních byl v roce 1829 vytvořen Středoněmecký obchodní spolek.⁶² Nový politicko-hospodářský útvar vyvolal jednání

⁵⁹ Viz Hans-Werner HAHN, *Geschichte des Deutschen Zollvereins*, Göttingen 1984, s. 20 – 32. Srov. Smlouva mezi Pruskem a knížectvím Schwarzburg-Sondershausen, 25. října 1819, in: *Vorgeschichte und Begründung des Deutschen Zollvereins (VGBDZ) 1815 – 1834. Akten der Staaten des Deutschen Bundes und der europäischen Mächte*, Bearb. von Wilfried von Eisenhart Rothe – Anton Rittthaler, Bd. I, Berlin 1934, Nr. 35, s. 116 – 119. Prvním úspěchem Pruska bylo v roce 1819 uzavření smlouvy s Güntherem Fridrichem Karlem I. knížetem ze Schwarzburg-Sondershausenu. V následujících letech byly podobné smlouvy podepsány s dalšími státy: Schwarzburg-Rudolstadt (24. června 1822), Sasko-Výmar (27. června 1823), Lippe-Detmold (17. června 1826), Meklenbursko-Schwerin (2. prosince 1826) a Hesensko-Darmstadt (14. února 1828).

⁶⁰ Viz Návrh smlouvy o Jihoněmeckém celním a obchodním spolku, 16. února 1825, in: VGBDZ, Bd. I, Berlin 1934, Nr. 248, s. 484 – 490; Protokol o bavorsko-württemberských jednáních, 4. dubna 1827, in: Tamtéž, Nr. 275, s. 534 – 535; Zentner a Armansperg bavorskému králi Ludvíkovi I., 17. ledna 1828, in: Tamtéž, Nr. 282, s. 548 – 549.

⁶¹ Viz Prusko-hesenská smlouva o celní unii, 14. února 1828, in: Tamtéž, Bd. II, Nr. 378, s. 196 – 207; Tajný dodatek ke smlouvě ze 14. února 1828, 14. února 1828, in: Tamtéž, Nr. 379, s. 207 – 211; Pruský pamětní spis o historii a motivech prusko-hesenské celní unie, březen 1828, in: Tamtéž, Nr. 403, s. 252 – 257.

⁶² Středoněmecký spolek tvořily Sasko, Hesenské kurfiřtství, Nasavsko, Hannoversko, Brunšvicko, hanzovní města Hamburk, Brémy a dalších jedenáct státních útvarů. Viz Smlouva některých německých spolkových států na podporu svobodného obchodu a dopravy, 24. září 1828, in: VGBDZ, Bd. II, Nr. 532, s. 499 – 504; Zvláštní smlouva mezi Saským královstvím, Výmarem, Meiningenem, Kobergem, Altenburgem, Schwarzburg-Rudolstadtem, Reußem, 29. září 1828, in: Tamtéž, Nr. 536, s. 510 – 511; Instrukce pro saského zplnomocněnce na konferenci v Kasselu, 6. května 1829, in: Tamtéž, Bd. III, Nr. 600, s. 80 – 84; Kasselská doplňková smlouva, 11. října 1829, in: Tamtéž, Nr. 614, s. 127 – 130.

mezi oběma jeho konkurenty. Výsledkem byla smlouva uzavřená v květnu 1829 s platností do roku 1842, která od cla osvobodila všechno zboží vyrobené ve všech členských státech.⁶³ Efekt této dohody však byl omezen existencí Středoněmeckého obchodního spolku, který obě oblasti navzájem odděloval.⁶⁴

Změnu přinesly události v Hesenském kurfiřtství. Nová vláda, která zde v roce 1830 nastoupila, porušila závazek nevstupovat do celního spolku s nečlenským státem Středoněmeckého obchodního spolku a v srpnu 1831 podepsala s Pruskem a Hesenskem-Darmstadt smlouvu o připojení k jejich celnímu území.⁶⁵ To znamenalo rozdělení Obchodního spolku, jehož členové se vzdali pouze na protesty u německého Spolkového sněmu. Tím se otevřela cesta k vytvoření jednotného německého celního spolku. Základní smlouva o jeho vzniku byla podepsána 22. března 1833⁶⁶ a postupně ji doplnily smlouvy s dalšími členskými státy Středoněmeckého obchodního spolku. Dohody vstoupily v platnost 1. ledna 1834.⁶⁷ Z členských států Německého spolku mimo celní spolek zůstaly Rakousko a přímořské státy severozápadního Německa v čele s Hannoverem, které bylo exponentem britské obchodní politiky v Německu.⁶⁸ V letech 1834 – 1836 spojením zbylých členských zemí Středoněmeckého obchodního spolku s Hannoverem, Brunšvicem, Oldenburskem a Schaumburg-Lippe vznikl obchodní spolek zvaný „*Steuerverein*“. K připojení těchto států k Německému celnímu spolku došlo

⁶³ Viz Smlouva mezi Pruskem, Bavorskem, Württemberskem a Hesenskem, 27. května 1829, in: Tamtéž, Bd. III, Nr. 766, s. 501 – 507; Zvláštní článek ke smlouvě mezi Pruskem, Bavorskem, Württemberskem a Hesenskem, 27. května 1829, in: Tamtéž, Nr. 767, s. 507 – 513.

⁶⁴ Srov. H.-W. HAHN, *Geschichte des Deutschen Zollvereins*, s. 32 – 42.

⁶⁵ Srov. Smlouva mezi Hesenským kurfiřtstvím a prusko-hesenským celním spolkem, 25. srpna 1831, in: VGBDZ, Bd. III, Nr. 639, s. 168 – 171.

⁶⁶ Srov. Smlouva o Celním spolku, 22. března 1833, in: Reich und Länder, Nr. 19, s. 233 – 252.

⁶⁷ Srov. VGBDZ, Bd. III, Nr. 696 – 724, s. 327 – 404; Nr. 848 – 863, s. 701 – 730. O Německém celním spolku bližší: H.-W. HAHN, *Geschichte des Deutschen Zollvereins*, s. 43 – 79; Richard H. TILLY, *Vom Zollverein zum Industriestaat. Die wirtschaftlich-soziale Entwicklung Deutschlands 1834 bis 1914*, Berlin 1990, s. 39 – 46; Percy ASHLEY, *Modern tariff history*, London 1920, s. 3 – 36; E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 282 – 303; R. KOCH, *Deutsche Geschichte 1815 – 1848*, s. 175 – 185. Z českých prací srov. L. VOJÁČEK, *Německý celní spolek a první sjednocení Německa (1834 – 1870)*; TÝŽ, *Celní právo a celní politika v procesu prvního sjednocení Německa*; TÝŽ, *Rakouské pokusy o hospodářské sblížení s německými státy v padesátých a šedesátých letech 19. století*; V. VOMÁČKOVÁ, *Österreich und der deutsche Zollverein*.

⁶⁸ Jednalo se o státy: Hannover, Brunšvicko, Oldenbursko, Holštýnsko-Lauenbursko, Meklenbursko-Schwerin, Meklenbursko-Strelitz, Lippe-Detmold, Schaumburg-Lippe a městské státy Lübeck, Brémy, Hamburk.

až počátkem padesátých let.⁶⁹ Německý celní spolek tak v roce 1854 zahrnoval území, které obývalo asi 35 milionů obyvatel.⁷⁰

Hlavním orgánem Německého celního spolku byla „*generální konference*“, která fungovala jako shromáždění zplnomocněnců všech členských států. Její usnesení byla obecně závazná a nepodléhala následné ratifikaci uvnitř jednotlivých knížectví. Generální konference zasedala každoročně začátkem června. Místo konání jejích zasedání nebylo pevně stanoveno a každý rok se měnilo. Konference byla poradním a rozhodčím orgánem Celního spolku, který mohl měnit spolkové zákonodárství. Každý stát disponoval v zásadě jedním hlasem, některé malé státy však delegovaly svůj hlas na společného zástupce. Smlouva o vytvoření Celního spolku byla uzavřena s platností na osm let, přičemž v případě, že žádný členský stát nebude mít v úmyslu spolek opustit, mělo po uplynutí této lhůty dojít k jejímu automatickému prodloužení. Jednotná správa Celního spolku nebyla vytvořena a na dodržování spolkových zákonů a usnesení dohlížel každý členský stát na svém vlastním území. Jediným ústředním orgánem byla „*ústřední účtárna*“ se sídlem v Berlíně, které příslušelo rozdělování příjmů v přepočtu na počet obyvatel členských zemí a sestavování spolkových statistik. Sjednocování a modernizace v daňové a celní oblasti a s tím související sjednocování měrových a váhových jednotek a měny výrazně přispívaly k hospodářskému rozvoji v jednotlivých státech Celního spolku.⁷¹ Sjednocení celní soustavy přispělo ke zvýšení zisků jednotlivých států Celního spolku. Od roku 1834 do roku 1852 stouply jejich příjmy ze 14 815 723 na 24 469 721 tolarů.⁷²

Velký význam hrály obchodní smlouvy uzavírané mezi Celním spolkem a zahraničím. Bavorsko a Württembersko si sice udržely právo uzavírat obchodní smlouvy i samostatně, této možnosti však využívaly pouze zřídka. Zpravidla byla na zasedání generální konference dohodnuta pravidla pro uzavření konkrétní smlouvy. Vlastní vyjednávání se zahraničním partnerem, na nichž se někdy podílely i některé členské státy, však byla zpravidla přenechána Prusku, což vedlo k dalšímu posilování jeho pozic v německé oblasti.⁷³ Existence Celního spolku přispívala zároveň k šíření německých

⁶⁹ Viz Tabulka č. 6.

⁷⁰ Srov. L. VOJÁČEK, *Německý celní spolek a první sjednocení Německa*, s. 113.

⁷¹ Srov. H. W. HAHN, *Geschichte des Deutschen Zollvereins*, s. 79 – 87.

⁷² Viz Tamtéž, s. 98.

⁷³ V letech 1839 – 1865 uzavřelo Prusko za Německý celní spolek tyto obchodní smlouvy: v roce 1839

sjednocovacích idejí. V roce 1843 jeden ze současníků napsal: „*Celní spolek se nyní stal především vlastní idejí o jednotě. Stále více, zejména v zahraničí, se přivyká myšlence spatřovat pod pojmem Německo především členské státy Celního spolku.*“⁷⁴ Metternich si plně uvědomoval hrozící nebezpečí vymanévrování habsburské monarchie prostřednictvím celních spolků z vlivu na dění v německých státech, a snažil se působit proti těmto krokům a oslabovat Rakousku nepříznivé tendence.⁷⁵ Mohl se přitom opírat o sympatie některých malých a středních německých států, které ve sblížení s Rakouskem v celní a obchodní oblasti spatřovaly garanci proti případným pruským hegemoniálním tendencím. Vliv podunajské monarchie na dění uvnitř Celního spolku však zůstával velmi omezený.⁷⁶

I. 1. 4. Otázka německého nacionalismu, národu a národního státu

Faktorem, který stále více ovlivňoval vývoj v německé oblasti, byl nacionalismus a sílící pocit národní sounáležitosti. Filozofický slovník z roku 1994 charakterizuje „*nacionalismus*“ jako „*ideologii povyšující národ na absolutno, oslavující slepě národní cit a obvykle vedoucí ke nenávisti vůči cizincům.*“⁷⁷ Filozofka Hannah Arendtová ve své práci „*Původ totalitarismu*“ pak vystupuje s názorem, že „*nacionalismus je v podstatě vyjádřením převrácení státu v nástroj národa a ztotožnění občana s příslušníkem národa.*“⁷⁸ Termín „*národ*“ je v již uvedeném slovníku popisován jako „*soubor jedinců vytvářejících společenskou entitu, odpovídající určitým podmínkám objektivního rázu (vlastnictví území, jazyková jednota, ekonomická nezávislost atd.) a rázu subjektivního nebo duchovního (společné tradice a dějiny, vědomé sdílení téhož politického osudu).*“⁷⁹

---

s Řeckem a Hamburkem, 1840 s Tureckem, 1841 s Velkou Británií, 1844 s Portugalskem a Belgií, 1845 se Sardínským královstvím, 1847 s Královstvím obojí Sicílie, 1851 s Nizozemím, 1853 s Rakouskem, 1855 s Mexikem, 1856 s Brémami a Uruguayí, 1857 s Persií, Argentinou, Velkou Británií (týká se Spojených států Jónských ostrovů), 1860 s Paraguayí, 1861 s Japonskem a Čínou, 1862 s Chile, Siamem, Tureckem a Francií, 1863 s Belgií, 1865 s Rakouskem, Belgií, Velkou Británií a Itálií.

⁷⁴ Cit. dle: H.-W. HAHN, *Geschichte des Deutschen Zollvereins*, s. 129.

⁷⁵ Bavorsko-württemberský celní spolek z roku 1828 Metternich označil jako „*špatný příklad*“ pro ostatní státy, v prusko-hesenském spolku z téhož roku pak spatřoval „*děbelské dílo*“, s jehož pomocí Prusko začne nebezpečně zvětšovat svůj vliv. Ze strany Hesenska-Darmstadt pak celou záležitost vykládal jako „*nepochopitelnou zaslepenost*“ a „*pokáráníhodnou lehkomyšlnost*“. Viz Metternich Münch-Bellinghausenovi, 24. března 1828, in: VGBDZ, Bd. II, Nr. 458, s. 359 – 366.

⁷⁶ Srov. H.-W. HAHN, *Wirtschaftspolitische Offensive mit deutschlandpolitischem Langzeiteffekt? Der Zollverein von 1834 in preußischer Perspektive*; In: *Ungleiche Partner?*, s. 95 – 111.

⁷⁷ Cit. dle: Gérard DUROZOI – André ROUSSEL, *Filozofický slovník*, Praha 1994, s. 193.

⁷⁸ Cit. dle: Hannah ARENDTOVÁ, *Původ totalitarismu I – III*, Praha 1996, s. 335.

⁷⁹ Cit. dle: G. DUROZOI – A. ROUSSEL, *Filozofický slovník*, s. 193.

Český historik Miroslav Hroch u slova „*národ*“ upozorňuje rovněž na sémantický rozdíl, kdy v angličtině a francouzštině je v osmnáctém století termín „*nation*“ vnímán jako soubor poddaných, respektive obyvatel jednoho státu, a i v dalších obdobích je spojován se státem a státností. V němčině a ve slovanských jazycích je naopak chápání národa spojeno zejména s charakteristikami etnickými a jazykovými, respektive historickými. V německém prostředí pak podle Hrocha dochází k vývoji od etnické skupiny k modernímu národu.⁸⁰ S tím úzce souvisejí i Hrochovy charakteristiky národa: 1) „*Vyšší stupeň intenzity komunikace směřující dovnitř skupiny než komunikace směřující mimo její rámec: tato intenzivnější vnitřní komunikace byla obvykle (ale nikoli nezbytně) podmíněna jazykovou homogenitou;* 2) *Jistá podoba „kolektivní paměti“, tj. povědomí společné minulosti, jako předpoklad, základní skladební jednotka vědomí sounáležitosti s příslušníky stabilní, tj. historicky zakotvené skupiny „národ“;* 3) *Koncept rovnosti všech příslušníků národa jako členů občanské společnosti, který byl neuskutečnitelný v podmínkách feudálního systému založeného na nerovnosti lidí.*“⁸¹

Pro vysvětlení třetího z pojmů uvedených v názvu této podkapitoly – „*národní stát*“ – použijme slova Maxe Webera, podle něhož je národní stát „*světskou mocenskou organizací národa. Obyvatelstvo žijící na území národního státu již nechce být pouhým nahodilým souhrnem všech příslušníků jednoho státu. Lid se naopak identifikuje s národem, který se cítí být nejen kulturním, nýbrž i politickým společenstvím. Lidový národ si činí nárok na svůj vlastní stát, v němž by se sám realizoval a rozvíjel. V národním státě je svoboden, aby si mohl vládnout sám, a zbaven jakéhokoliv cizího panství.*“⁸² Na začátku devatenáctého století existovalo v Evropě pouze sedm státních národů s vlastní státní identitou – Francie, Španělsko, Nizozemí, Portugalsko, Velká Británie, Dánsko a Švédsko.⁸³

Jak bylo výše řečeno, již v osmnáctém století se můžeme setkat s pojmem „*národ*“. Toto označení však ještě nebylo vždy vztahováno na jazykovou a etnickou příslušnost. Pro poddaného se vlastní rozuměla země, ke které patřil. V případě německých zemí se tak obyvatelstvo nedefinovalo jako Němci, ale jako Sasové, Bavoři apod. a vládnoucí kníže byl vnímán jako „*pater patriae*“ – „*otec vlasti*“. Svatá říše římská národa německého za vlast

⁸⁰ Viz Miroslav HROCH, *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě*, Praha 1996, s. 1 – 8. Ze starších prací srov. Jiří KORÁLKA, *Co je národ?*.

⁸¹ Viz M. HROCH, *V národním zájmu*, s. 6.

⁸² Cit. dle: H. SCHULZE, *Stát a národ v evropských dějinách*, s. 196.

⁸³ Viz M. HROCH, *V národním zájmu*, s. 6.

pokládána nebyla a příslušnost k tomuto tělesu byla především záležitostí jednotlivých zeměpánů a městských vrchností. Německý národ představovaný příslušníky Říše podléhajícími císaři tedy nebyl tvořen lidmi žijícími na jejím území nebo hovořícími německy, ale představoval jej stav říšských knížat.⁸⁴

Termín, jímž byla označována Svatá říše římská národa německého, se během staletí vyvíjel. V roce 1034 se tak setkáváme s termínem „*Römische ríše*“, od roku 1157 se uplatňoval název „*Svatá říše*“, který byl v průběhu dalších staletí doplněn o dodatek „*národa německého*“. Zpočátku se pod tímto dovětkem rozuměly pouze německé oblasti říše. Od sedmnáctého století se toto označení začalo prosazovat ve smyslu vnímání říše jako celku.⁸⁵ Posílení významu německých knížectví přinesl vestfálský mír z roku 1648, který výraznou měrou podpořil německou rozdrobenost jak z hlediska státního, tak konfesního. Konfesní rozdělení do značné míry přispělo k omezení vzájemného kulturního ovlivňování jednotlivých německých států, které se tak odehrávalo především v oblasti světské kultury, zejména v jazykové oblasti. Druhá polovina osmnáctého století je proto charakteristická vymezováním německého národa především na literárním poli. Nevyhnutelným důsledkem této skutečnosti bylo, že se otázka německého nacionalismu stala především doménou gramotné inteligence.⁸⁶ Význam, který ve formování německého nacionalismu hrála literatura, dokládá i výrok hraběte von Gneisenau, který v dopise pruskému králi Fridrichu Vilémovi III. v roce 1811 konstatoval, že „*pevnost trůnu se zakládá na poezii*“.⁸⁷ Vlastenecké pocity se postupně dočkaly svého ztvárnění i ve

⁸⁴ Srov. H. SCHULZE, *Stát a národ v evropských dějinách*, s. 103. K problematice nacionalismu rovněž: D. LANGEWIESCHE, *Nation, Nationalismus, Nationalstaat in Deutschland und Europa*.

⁸⁵ Viz Detlef ROGOSCH, *Das Heilige Römische Reich Deutscher Nation und die Entstehung des deutschen Nationalgefühls*, in: *Die Entstehung der Nationalbewegung in Europa 1750 – 1849*, s. 15 – 28; rovněž Werner CONZE, „*Deutschland*“ und „*Deutsche Nation*“ als historische Begriffe, in: *Die Rolle der Nation in der deutschen Geschichte und Gegenwart. Beiträge zu einer internationalen Konferenz in Berlin (West) vom 16. bis 18. Juni 1983*, Hrsg. von Otto Büsch und James J. Sheehan, Berlin 1985, s. 21 – 38; TÝŽ, *Die deutsche Nation. Ergebnis der Geschichte*, Göttingen 1963.

⁸⁶ Jedním z reprezentantů byl Friedrich Karl von Moser, který po skončení Sedmileté války uveřejnil v roce 1765 spis „*Von dem Deutschen Nationalgeist*“. Ve svých úvahách se zaměřil na zachování říšské ústavy, když základnu pro patriotické smýšlení jako základu pro rozvoj národní identity spatřoval v jednotlivých říšských teritoriích. Christoph Maria Wieland pak v roce 1773 konstatoval, že „*německý národ vlastně není jeden národ, ale souhrn mnoha národů*.“ Viz D. ROGOSCH, *Das Heilige Römische Reich Deutscher Nation und die Entstehung des deutschen Nationalgefühls*, s. 15 – 19.

⁸⁷ Cit. dle: Michael JEISMANN, *Das Vaterland der Feinde. Studien zum nationalen Feindbegriff und Selbstverständnis in Deutschland und Frankreich 1792 – 1918*, Stuttgart 1992, s. 33.

výtvarném umění a v hudbě.⁸⁸ Po celém Německu vznikala rovněž řada „národních památek“ (dostavěný kolínský dóm,⁸⁹ jídelna řádového hradu v západopruském Marienburgu,⁹⁰ Schinkelův památník na války s Napoleonem v berlínském Kreuzbergu), budovaných v gotickém slohu, považovaném za původní německý stavební sloh, k němuž je třeba se vrátit.⁹¹

O masivním národním hnutí lze v německém případě hovořit až v souvislosti s osvobozeneckými boji s napoleonskou Francií. Oč bylo obtížnější definovat pojmy „Němec“ a „německá vlast“, o to bylo snazší nalézt společného německého národního nepřítele – Francii Napoleona Bonaparteho, který byl v mnoha případech demonizován a ztotožňován s ďáblem. Právě toto nacionalizované nepřátelství ve svých důsledcích posilovalo pocit národní sounáležitosti. V umění se v souvislosti s těmito tendencemi prosazovala jako hlavní motiv smrt v boji s nepřítelem. Zmínit můžeme sbírku básní Theodora Körnera nazvanou „Lyra a meč“ („*Leier und Schwert*“), vydanou po jeho smrti v roce 1814.⁹²

Odpořem k Francii byl mimo jiné veden i zakladatel turnerského hnutí Friedrich Ludwig Jahn, který vyzýval německou mládež, aby se pravidelným cvičením připravovala k boji s národním nepřítelem – Francií – a v roce 1811 založil v Berlíně první tělocvičnou společnost „*Berliner Turngesellschaft*“. V následujících letech začaly obdobné spolky vznikat i v dalších německých městech. V roce 1818 již v rámci Německého spolku existovalo asi 150 tělocvičných spolků, které sdružovaly okolo 12 000 členů. Z asi 50 spolků organizovaných mimo území Pruska jich pouze 9 fungovalo jižně od Mohanu.⁹³ V roce 1819 došlo na základě karlovarských usnesení k zákazu jakýchkoliv organizovaných spolků. Na počátku čtyřicátých let však byla jejich činnost obnovena a v roce 1848

⁸⁸ Viz Tamtéž, s. 29.

⁸⁹ Viz Adam WANDRUSZKA, *Grossdeutsche und kleindeutsche Ideologie 1840 – 1871*, in: *Deutschland und Österreich. Ein bilaterales Geschichtsbuch*, Hrsg. von Robert A. Kann – Friedrich E. Prinz, Wien 1980, s. 110 – 142.

⁹⁰ Dnes polský Malbork.

⁹¹ Viz H. SCHULZE, *Stát a národ v evropských dějinách*, s. 173.

⁹² Viz M. JEISMANN, *Das Vaterland der Feinde*, s. 34 – 95.

⁹³ Viz D. LANGEWIESCHE, *Nation, Nationalismus, Nationalstaat in Deutschland und Europa*, s. 104.

v Německu působilo na 250 tělocvičných spolků s asi 90 000 členů.⁹⁴ Německé národní cítění podněcovaly vedle tělocvičných spolků rovněž spolky pěvecké.⁹⁵

Pro devatenácté století je mimo jiné charakteristický rozvoj historického bádání, respektive národního dějepisectví. Vedle slavných momentů německých dějin se němečtí historici věnovali rovněž hledání souvislostí a podobností s historií jiných států. Jako příklad můžeme uvést „*Dějiny úpadku a zániku řeckých svobodných států*“ Wilhelma von Humboldta,⁹⁶ ale především životopis Alexandra Velikého z pera Johanna Gustava Droysena z roku 1833,⁹⁷ který byl součástí téměř každé měšťanské knihovny. Kniha pojednávala o zpola barbarské říši na severu Řecka, která má dostatek schopností, aby tvrdou rukou vnesla řád do chaosu malých států na jihu. Podobnost Makedonie s Pruskem zde byla nasnadě. Národní vášně se staly německé středověké dějiny. Svobodný pán vom und zum Stein v roce 1819 založil edici „*Monumenta Germaniae Historica*“⁹⁸ v obrovských nákladech byly vydávány Dějiny Pruska Johanne Voigta⁹⁹ či Dějiny Štaufů a jejich doby od Friedricha von Raumera.¹⁰⁰ Cesta k vytvoření jednotného německého národního státu však byla ještě velmi dlouhá. Změnu přinesla až revoluce roku 1848 a následný vývoj.¹⁰¹ Popisované dění v německé oblasti nemohlo uniknout pozornosti ani budoucího rakouského ministerského předsedy Felixe knížete Schwarzenberga, který v letech 1832 – 1838 působil jako spolupracovník rakouského velvyslance v Berlíně Josepha hraběte Trauttmansdorffa.¹⁰²

Vývoj v německé oblasti nezadržitelně směřoval k vytvoření jednotného národního státu. Bylo však zřejmé, že vlastní sjednocení německých států bude představovat značně komplikovaný proces. K hlavním překážkám patřil nesouhlasný postoj představitelů

⁹⁴ Viz Perthes Atlas Geschichte, Hrsg. von Hans Ulrich Rudolf und Vadim Oswalt, Gotha, Stuttgart 2006, s. 230.

⁹⁵ Viz D. LANGEWIESCHE, *Nation, Nationalismus, Nationalstaat in Deutschland und Europa*, s. 132 – 159.

⁹⁶ Wilhelm von HUMBOLDT, *Geschichte des Verfalls und Untergangs der griechischen Freistaaten*, Berlin 1807.

⁹⁷ Johann Gustav DROYSEN, *Geschichte Alexanders des Großen*, Berlin 1833.

⁹⁸ Sběrka německých středověkých písemných pramenů – obrovské dílo, které dosud nebylo dokončeno. Srov. Harry BRESSLAU, *Geschichte der Monumenta Germaniae historica*, Hannover 1921.

⁹⁹ Johannes VOIGT, *Geschichte Preußens*, 9 Bde., Königsberg 1827 – 1839.

¹⁰⁰ Friedrich von RAUMER, *Geschichte der Hohenstaufen und ihrer Zeit*, 6 Bde., Leipzig 1823 – 1825.

¹⁰¹ Viz Otto DANN, *1848 – ein Epochenjahr in der Entwicklung des deutschen Nationalismus?*, in: 1848 Epochenjahr für Demokratie und Rechtsstaat in Deutschland, s. 143 – 154.

¹⁰² Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 87 – 94.

jednotlivých německých států odmítajících přistoupit na omezení své moci a jejich lpění na svých partikulárních zájmech. Další komplikací znamenalo mocenské soupeření Rakouska a Pruska o nadvládu v německé oblasti. Třetím faktorem brzdícím sjednocovací proces byla snaha evropských velmocí uchovat Německý spolek v podobě dané vídeňským kongresem jako záruku mocenské rovnováhy v Evropě.

I. 2. REVOLUČNÍ ROK 1848 A ZFORMOVÁNÍ FRANKFURTSKÉHO PARLAMENTU

I. 2. 1. Nástup revoluce v Německu

Nástup knížete Schwarzenberga do úřadu rakouského ministerského předsedy na podzim 1848 byl jedním z důsledků událostí uvedených do pohybu revolucí roku 1848. Jaké byly předpoklady pro její vypuknutí v německých státech a jaký byl její průběh a dopad na další vnitropolitický vývoj v rámci Německého spolku a v obou německých mocnostech Rakousku a Prusku?

Přes všechna opatření, kterými se Německý spolek v čele s rakouským kancléřem Metternichem snažil omezovat utváření a další rozvoj občanského života a společnosti, došlo, především v jižním a západním Německu, v průběhu třicátých a čtyřicátých let devatenáctého století ke zformování pěti hlavních politických uskupení, která stále více ovlivňovala dění v německé oblasti.¹⁰³ Německý historik Ernst Rudolf Huber tyto směry rozdělil na konservatismus, politický katolicismus, liberalismus, demokratický radikalismus a socialismus¹⁰⁴. Opozici proti stávajícím pořádkům představovali především umírnění liberálové¹⁰⁵ a radikální demokraté¹⁰⁶. Poté, co obě opoziční skupiny na podzim roku 1847 zformulovaly své politické programy, bylo zřejmé, že dosažení jejich vzájemné shody bude vyžadovat značné ústupky na obou stranách. Rozpory mezi oběma uskupeními nebyly

¹⁰³ Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II, s. 309 – 323. Rovněž Wolfgang J. MOMMSEN, *1848. Die ungewollte Revolution. Die revolutionären Bewegungen in Europa 1830 – 1849*, Bonn 1998, s. 88 – 103; Johann Baptist MÜLLER, *Konservativer Liberalismus und liberaler Konservatismus im deutschen politischen Denken des 19. Jahrhunderts*, in: *1848 Epochenjahr für Demokratie und Rechtsstaat in Deutschland*, s. 45 – 69; Manfred BOTZENHART, *Reform, Restauration, Krise. Deutschland 1789 – 1847*, Frankfurt am Main 1985; Tentyž, *Der süddeutsche Konstitutionalismus und die Revolution von 1848/49*, in: *Parlamentarismus und Demokratie im Europa des 19. Jahrhunderts*, Hrsg. von Hans-Dietrich Looock und H. Schulze, München 1982, s. 135 – 155; T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 377 – 378.

¹⁰⁴ Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II, s. 345 – 430.

¹⁰⁵ Publicistickým orgánem jihoněmeckých umírněných liberálů se v roce 1846 stal v Heidelbergu vycházející list „*Deutsche Zeitung*“. Liberálové prosazovali velikost národa, občanskou svobodu, státní moc, práva jedince a politickou jednotu, přičemž měla být respektována specifika jednotlivých německých států. Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II, s. 448. Srov. rovněž: D. MORAVCOVÁ, *Velkoněmečtí liberálové ve frankfurtském parlamentu 1848 – 1849*; *Die Anfänge des Liberalismus und der Demokratie in Deutschland und Österreich 1830 – 1848/49*, Hrsg. von Helmut Reinalter, Frankfurt am Main 2002.

¹⁰⁶ Jihoněmecká radikální levice sice nedisponovala žádným listem na úrovni liberálních „*Deutsche Zeitung*“, přesto však nebyla zcela bez možnosti publikovat své postoje. Dělo se tak s pomocí novin, jako byl například „*Deutscher Zuschauer*“ podléhající vlivu Gustava von Struveho. Hlavním prostředkem radikálů sloužícím k prosazování jejich názorů však nebyl tisk, ale lidová shromáždění. Prvním velkým agitátorem se stal mannheimský advokát Friedrich Hecker. K hlavním požadavkům radikálů patřilo vytvoření německé republiky. Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II, s. 448 – 449.

důsledkem okamžité situace, ale jejich kořeny sahaly podstatně hlouběji, a skutečnost, že již dříve nevystoupily na povrch, byla zapříčiněna zejména potřebou společného postupu proti pořádkům panujícím v německých zemích. Jako první se svým programem vystoupili radikálové, kteří se 12. září 1847 shromáždili v bádenském Offenburgu. Výsledek jejich jednání – tzv. „*Offenburský program*“ – ve svém úvodu požadoval ukončení platnosti výjimečných zákonů přijatých v roce 1819 v Karlových Varech, 1831/32 ve Frankfurtu nad Mohanem a 1834 ve Vídni. Dalšími požadavky mimo jiné byly svoboda tisku, svoboda vyznání, osobní svoboda, svoboda shromažďovací a spolčovací. Dosavadní vojenské jednotky podléhající panovníkům jednotlivých států měly být nahrazeny lidovými milicemi. S tím rovněž úzce souvisel požadavek přísahy vojáků na ústavu. Základním bodem celého programu byl požadavek svolání německého parlamentu, jehož poslanci by byli zvoleni na základě všeobecného volebního práva.¹⁰⁷

Vystoupení německých radikálů přimělo liberály k rychlé reakci a k formulaci vlastního politického programu. Měsíc po offenburském shromáždění se 10. října 1847 sešlo osmnáct předáků liberálů v hesensko-darmstadtském Heppenheimu. Výsledkem jejich jednání nebyl program zformulovaný do jednotlivých bodů, ale protokol, který byl v podstatě úvahou o německých problémech. Jeho autoři vycházeli z nutnosti podpořit volání po národní vládě a národním zastupitelstvu. Plán zřídit tyto orgány v rámci Německého spolku byl odmítnut s odvoláním na fakt, že členy tohoto politického útvaru byly i neněmecké státy Dánsko a Nizozemí. Navíc Rakousko, kterému náleželo předsednictví ve Spolkovém sněmu, nebylo výlučně německou mocností, a naopak by byly vyloučeny jednoznačně německé oblasti jako Východní Prusko. Namísto řešení situace ve spolupráci s Německým spolkem přicházel „*Heppenbeimský protokol*“ s návrhem, aby se základnou pro vybudování zastupitelského sboru stal Německý celní spolek. Problém německých států, které se doposud nestaly jeho členy – zejména Rakouska – měl být vyřešen jejich dodatečným přijetím. Protokol vylučoval připojení celého rakouského soustátí, čímž již předznamenával později uvažované maloněmecké řešení. Vedle uvedené problematiky zmiňoval dokument i potřebu zaručení občanských svobod. Na rozdíl od Offenburského programu, prosazujícího radikální sociální reformy, nepřekračoval v tomto

¹⁰⁷ Srov. Offenburský program jihoněmeckých demokratů, 10. září 1847, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 68, s. 261 – 262. Viz rovněž V. VALENTIN, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849*, I. Bd., s. 161 – 163.

ohledu Heppenheimský protokol hranice omezené státní sociální péče.¹⁰⁸

Hlavními evropskými ohnisky neklidu však v roce 1847 nebyly německé státy, ale Itálie a Švýcarsko, kde proti sobě stály liberální protestantské kantony a katolické konzervativní kantony sdružené od prosince 1845 v tzv. „*Sonderbundu*“. Poté, co byl v listopadu 1847 Sonderbund zlikvidován, vyvolával obavy o klid v Evropě především další vývoj na Apeninském poloostrově. Kancléř Metternich neměl v úmyslu přistoupit zde na možnost poklesu rakouského vlivu daného usneseními vídeňského kongresu. Logickým vyústěním situace bylo povstání, které vypuklo počátkem ledna 1848. Následovaly nepokoje v Palermu, povstalci záhy ovládli celou Sicílii a revolta postupovala dále na sever.¹⁰⁹ V únoru propukla revoluce ve Francii a neklid se postupně rozšířil i do dalších evropských zemí.¹¹⁰

Stranou dění nezůstaly ani státy Německého spolku. I přes silné obavy konzervativců z revoluce a přes hladové bouře, které v roce 1847 postihly některé oblasti,¹¹¹ propukla revoluce v Německu neočekávaně a neplánovaně. Roznětkou se stala pařížská únorová revoluce. Nelze však tvrdit, že by revoluce byla importována z Francie. Historik Thomas Nipperdey její průběh charakterizuje jako „*německý fenomén*“, který byl sice součástí celoevropského revolučního hnutí, ale vyznačoval se zcela specifickými cíli.¹¹² Březnové události byly de facto řetězcem revolucí, které propukaly v jednotlivých německých státech. Jejich středisky se stávala především hlavní města, ale výjimkou nebyly

¹⁰⁸ Srov. Heppenheimský program jihoněmeckých liberálů, 10. října 1847, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 69, s. 262 – 264. Viz rovněž: Roland HOEDE, *Zur Geschichte der Heppenheimer Versammlung vom 10. Oktober 1847 oder: über den Sinn, vermeintlich abgenagte Knochen auszugraben*, in: *Die Anfänge des Liberalismus und der Demokratie in Deutschland und Österreich 1830 – 1848/49*, s. 293 – 315; V. VALENTIN, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849*, I. Bd., s. 163 – 164.

¹⁰⁹ K rakousko-italským vztahům viz Bernd RILL, *Die Revolution in Sizilien 1848/49 – Ein Vergleich auf europäischer Ebene*, in: *1848 Revolution in Europa*, s. 247 – 263; Angelica GERNERT, *Italien 1848 – Revolution auf italienisch*, in: *Tamtéž*, s. 265 – 280; O. URBAN, *Rakousko a italská otázka v 19. století*.

¹¹⁰ Srov. J. KOŘALKA, *Welche Nationsvorstellungen gab es 1848 in Mitteleuropa?*; Winfried BAUMGART, *Europa und die Revolution von 1848/49*, in: *1848 Epochenjahr für Demokratie und Rechtsstaat in Deutschland*, s. 119 – 141; Jean-Luc MAYAUD, *Das Jahr 1848 und Frankreich. Die Revolution, ihre Instrumentalisierung und ihr Gedanken*, in: *1848 Ereignis und Erinnerung in den politischen Kulturen Mitteleuropas*, s. 69 – 95; Jonathan SPERBER, *The European Revolutions, 1848 – 1851*, Cambridge 1994; *Jevropejskije revoljucii 1848 goda: „princip nacional’nosti“ v politike i ideologii*, Ed. avt. kol., Moskva 2001.

¹¹¹ Hladové bouře byly zapříčiněny neúrodou, která postihla Evropu zejména v letech 1845 a 1846. Srov. R. H. TILLY, *Vom Zollverein zum Industriestaat*, s. 12 – 32. Od konce roku 1847 pak v německých zemích docházelo k prohlubování finanční a obchodní krize. Viz *Tamtéž*, s. 33 – 38.

ani revolty ve větších provinčních městech. Tyto nepokoje byly často, především na venkově, provázeny sociálními nepokoji propukajícími buď současně s revolucí, nebo jako následná reakce.¹¹³

Revoluční hnutí výraznou měrou přispělo k šíření myšlenek na vytvoření jednotného německého státu. Tento cíl mělo přiblížit shromáždění 51 zástupců jihoněmeckých liberálů a demokratů, kteří se 5. března 1848 sešli v severobádenském Heidelbergu, aby se dohodli na dalším postupu.¹¹⁴ Radikálové Gustav von Struve¹¹⁵ a Friedrich Hecker se nikterak netajili úmyslem vybudovat všenněmeckou, federativní demokratickou republiku. Naráželi však na odpor většiny ostatních účastníků v čele s Heinrichem Wilhelmem Augustem svobodným pánem von Gagernem¹¹⁶, kteří viděli řešení spíše ve formě německého císařství. Ani zde však nepanovala jednota v otázce typu takto vytvořené monarchie a v otázce budoucího nositele německé koruny.¹¹⁷ Rozpory byly nakonec vyřešeny rozhodnutím jmenovat zvláštní sedmičlenný výbor, jehož úkolem bylo svolat „*„v co nejkratší možné době ucelenější sbromáždění důvěryhodných mužů všech německých národních kmenů, aby se dále poradili o této velmi důležité záležitosti a nabídli svou spolupráci vlasti a vládám“*“.¹¹⁸ „Výbor sedmi““ poté 12. března rozeslal do všech německých států výzvu, aby se jejich zástupci do 30. března dostavili do Frankfurtu nad Mohanem k dalšímu jednání.¹¹⁹

Heidelberské shromáždění a následná činnost Výboru sedmi byly ve své podstatě

¹¹² T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 595.

¹¹³ Srov. Eva Maria WERNER, *Die Märzministerien. Regierungen der Revolution von 1848/49 in den Staaten des Deutschen Bundes*, Göttingen 2009.

¹¹⁴ Viz Orme Palmerstonovi, 10. března 1848, in: *British Envoys to Germany 1816 – 1866*, Vol. III: 1848 – 1850, edited by Markus Mösslang – Torsten Riotte – H. Schulze, London 2006, p. 20.

¹¹⁵ K osobě G. von Struveho srov. Mathias TULLNER, *Gustav von Struve. Streiter für die Republik*, in: *Männer der Revolution von 1848*, Bd. II, Hrsg. von Helmut Bleiber – Walter Schmidt – Rolf Weber, Berlin 1987, s. 245 – 271.

¹¹⁶ K osobě H. von Gagerna viz Günther HILDEBRANDT, *Heinrich von Gagern. Führer der Liberalen im Frankfurter Parlament*, in: *Männer der Revolution von 1848*, Bd. II, s. 357 – 390.

¹¹⁷ Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 594; rovněž Frank EYCK, *The Frankfurt Parliament 1848 – 1849*, New York 1968, p. 36 – 42; T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 606.

¹¹⁸ Cit. dle: Prohlášení Heidelberského shromáždění, 5. března 1848, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 70, s. 265.

¹¹⁹ Viz Zvací dopis Výboru sedmi Heidelberského shromáždění, 12. března 1848, in: *Tamtéž*, Nr. 71, s. 265 – 266. Srov. rovněž Program Výboru sedmi, březen 1848, in: *Vormärz und Revolution: 1840 – 1849*, Hrsg. von Hans Fenske, Darmstadt 1976, Nr. 53, s. 273.

aktivitou samozvané skupiny vlastenců, jejichž činnost se nemohla opřít o žádné oficiální opatření. Hlavní otázkou proto i nadále zůstával postoj panovníků jednotlivých německých států, a to tím spíše, že jediným řádně zřízeným společným celoněmeckým orgánem zůstávalo i nadále frankfurtské Spolkové shromáždění, které se na vývoj událostí pokusilo rychle zareagovat a postavit se do čela sjednocovacích snah. Již 29. února 1848 byl v reakci na převrat ve Francii zřízen zvláštní politický výbor tvořený vyslanci Pruska, Bavorska, Saska, Bádenska a Holštýnska. Jeho předsedou byl jmenován pruský zástupce u Spolkového sněmu August Heinrich Hermann hrabě von Dönhoff. Úkolem nového orgánu bylo vypracovat zprávu o situaci v Německu a navrhnout možná opatření ze strany Německého spolku.¹²⁰

Již 1. března vystoupil Dönhoff před Spolkové shromáždění s výzvou, aby se Německý spolek postavil do čela úsilí směřujícího ke sjednocení Německa a jako „*zákonny* *orgán národní a politické jednoty Německa*“ dal tomuto požadavku punc legality.¹²¹ Ještě téhož dne bylo oficiální oznámení určené vládám jednotlivých německých států a německému lidu zveřejněno ve frankfurtských novinách.¹²² V následujících dnech Spolkové shromáždění ve snaze získat důvěru veřejnosti a podchytit další vývoj v Německu přistoupilo ke zrušení cenzury,¹²³ černá, červená a zlatá byly uznány za spolkové barvy¹²⁴ a 2. dubna byly odvolány všechny výjimečné zákony vydané od roku 1819.¹²⁵ Na zasedání

¹²⁰ Viz Protokol z devátého zasedání Spolkového shromáždění, § 103, 29. února 1848, in: Quellen zur deutschen Revolution: 1848 – 1849, Hrsg. von H. Fenske, Darmstadt 1996, Nr. 5, s. 45 – 46. Srov. rovněž: Protokolle der Deutschen Bundesversammlung vom Jahre 1848, s. 173 – 177.

¹²¹ Viz Protokol z desátého zasedání Spolkového shromáždění, § 108, 1. března 1848, in: Quellen zur deutschen Revolution: 1848 – 1849, Nr. 6, s. 46 – 47. Viz rovněž: Protokol z patnáctého zasedání Spolkového shromáždění, § 133, in: Tamtéž, Nr. 14, s. 58 – 62. Srov. rovněž Protokolle der Deutschen Bundesversammlung vom Jahre 1848, s. 179 – 181 a s. 225 – 231.

¹²² Viz J. MÜLLER, *Deutscher Bund und deutsche Nation 1848 – 1866*, s. 41.

¹²³ Viz Spolkové usnesení o zavedení svobody tisku, 3. března 1848, in: Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte, Bd. 1, Nr. 72, s. 266. Srov. rovněž: Protokol z dvanáctého zasedání Spolkového sněmu, 3. března 1848, in: Protokolle der Deutschen Bundesversammlung vom Jahre 1848, s. 201 – 203.

¹²⁴ Viz Spolkové usnesení o znacích a barvách Německého spolku, 9. března 1848, in: Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte, Bd. 1, Nr. 73, s. 266 – 267. Srov. rovněž: Protokol z šestnáctého zasedání Spolkového sněmu, 9. března 1848, in: Protokolle der Deutschen Bundesversammlung vom Jahre 1848, s. 233 – 235.

¹²⁵ Viz Spolkové usnesení o odvolání spolkových výjimečných zákonů, 2. dubna 1848, in: Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte, Bd. 1, Nr. 75, s. 268. Srov. rovněž: Protokol z dvacátého sedmého zasedání Spolkového sněmu, 2. dubna 1848, in: Protokolle der Deutschen Bundesversammlung vom Jahre 1848, s. 319 – 333.

z 10. března 1848 se Spolkové shromáždění usneslo sestavit výbor sedmnácti „*mužů těšících se všeobecné důvěře*“, přičemž každý z těchto mužů měl reprezentovat jeden hlas podle rozdělení platného pro užší radu Spolkového shromáždění. Výbor měl za úkol vypracovat návrh reformy spolkové ústavy.¹²⁶ Spolkový sněm uvedenými kroky projevil značnou dávku přizpůsobivosti. Od roku 1815 po více než tři desetiletí odolával všem výzvám k revizi spolkové ústavy a naopak pod vlivem Rakouska a Pruska prováděl kompaktní represivní vnitřní politiku. Pod vlivem revoluce se však pokusil využít své postavení a zachovat právní kontinuitu vývoje. Výraznou roli v této souvislosti sehrály v jednotlivých německých státech nově ustavované březnové vlády, které nahrazovaly své zástupce ve Spolkovém shromáždění novými lidmi náležejícími většinou k představitelům občanského hnutí. Vyslanci jako Welcker za Bádensko či Jordan za Hesenské kurfiřtství tak pomáhali pozvednout prestiž Spolkového sněmu.¹²⁷

I. 2. 2. Rakousko a Prusko v březnu 1848

Vídeňská revoluce měla zpočátku, podobně jako ve státech třetího Německa, charakter petičního hnutí. K sílící nespokojenosti v zemi přispívala inflace, nezaměstnanost a nedostatek potravin.¹²⁸ Ve vídeňském salonu velkostatkáře Kleyle byla 9. března 1848 sestavena Eduardem von Bauernfeldem a Alexandrem Bachem petice s liberálními požadavky, která byla předána dolnorakouskému sněmu. Ostřejší petici vypracovali současně studenti a odeslali ji rovněž dolnorakouským stavům. Obě skupiny požadovaly svobodu slova a užší přidružení Rakouska k Německu. V pondělí 13. března měly být obě petice projednány ve sněmovně. V tento den zaplnil dav prostranství před dolnorakouskou sněmovnou a když se po demonstraci začal rozcházet, došlo ke konfliktu s vojáky vedenými arcivévodou Albrechtem, při němž pět osob přišlo o život. V tento okamžik se petiční hnutí proměnilo v násilnou revoluci. Uvnitř města byly stavěny barikády, došlo k rabování obchodů a zapalování továren. Ještě téhož dne 13. března dvůr i vláda kapitulovaly a splnily hlavní požadavky povstalců včetně propuštění kancléře

¹²⁶ Viz Protokol ze sedmnáctého zasedání Spolkového shromáždění, 10. března 1848, in: Quellen zur deutschen Revolution: 1848 – 1849, Nr. 17, s. 65 – 66.

¹²⁷ Viz W. SIEMANN, *Die deutsche Revolution von 1848/49*, Frankfurt am Main 1985, s. 81 – 82.

¹²⁸ Viz Alan SKED, *Úpadek a pád Habsburské říše*, Praha 1995, s. 98.

Metternicha.¹²⁹ Státní konference byla nahrazena provizorní vládou v čele s Františkem Antonínem hrabětem Kolovratem-Libštejnským. Slavnostně byla vyhlášena svoboda tisku a přislíbeno vydání ústavy.¹³⁰ Vojáci se stáhli ze středu města a nahradily je měšťanské národní gardy. Liberálové převzali vládu nad Vídní a studenti nad univerzitou.¹³¹ Habsburská monarchie se ocitla v hluboké vnitropolitické krizi, k níž přispěly i další nepokoje v Uhrách, Čechách a italských provinciích.¹³²

Kancléř Metternich, který byl arcivévody Janem¹³³, Ludvíkem a Františkem Karlem a hrabětem Kolovratem donucen, aby sám požádal o své propuštění,¹³⁴ před odjezdem z Vídně ještě údajně přemluvil manželku císaře Ferdinanda I., aby její manžel nerezignoval na svůj vladařský úřad, neboť z hlediska dalšího rakouského vývoje bylo přijatelnější, aby ústupky, které si revoluce vynutí, prováděl on, než aby se těmito kroky kompromitoval jeho nástupce.¹³⁵

Habsburská monarchie v devatenáctém století nebyla německým státem ani ve

¹²⁹ Metternich, jehož jméno se stalo synonymem pro rakouskou vládu, se stal hlavním terčem kritiky. Jeho politika byla označována jako hlavní příčina všech problémů monarchie. Naopak habsburská dynastie se mezi obyvatelstvem těšila značné popularitě. Většina petic proto požadovala svržení kancléře Metternicha a jeho systému, ale vždy v zájmu uskutečnění nové umírněné monarchistické alternativy. Viz David WARD, *1848. The Fall of Metternich and the Year of Revolution*, London 1970; A. SKED, *Úpadek a pád Habsburské říše*, s. 99 – 100. K událostem 13. března 1848 ve Vídni viz Zpráva Radowitze králi Fridrichu Vilémovi IV., 13. března 1848, in: *Quellen zur deutschen Revolution: 1848 – 1849*, Nr. 20, s. 69 – 70. Srov. rovněž: Zpráva nejmenovaného očitého svědka o revolučních událostech ve Vídni 13. března 1848, in: *Kancléř Metternich a jeho doba*, Nr. 1260; *Mein Rücktritt*, 1848, in: Clemens Fürst von METTERNICH, *Ordnung und Gleichgewicht. Ausgewählte Schriften*, Wien 1995, s. 58 – 69.

¹³⁰ Viz Patent o vydání ústavy a zrušení cenzury, 15. března 1848, in: *Texte zur österreichischen Verfassungsentwicklung 1848 – 1955*, Hrsg. von Ilse Reiter, Wien 1997, Nr. 1, s. 1.

¹³¹ K průběhu vídeňské revoluce ve dnech 13. – 15. března 1848 viz Ponsonby Palmerstonovi, 10. dubna 1848, *British Envoys to Germany 1816 – 1866*, Vol. III, p. 400 – 405.

¹³² Viz Lothar HÖBELT, *1848. Österreich und die deutsche Revolution*, Wien 1998, s. 12 – 75; Pieter M. JUDSON, *Wien brennt! Die Revolution von 1848 und ihr liberales Erbe*, Wien 1998; Wolfgang HÄUSLER, „Was kommt heran mit kühnem Gange?“ *Ursachen, Verlauf und Folgen der Wiener Märzrevolution 1848*, in: *1848 Revolution in Österreich*, s. 23 – 54. Ze starších prací srov. R. John RATH, *The Viennese Revolution of 1848*, Austin 1957, p. 3 – 89; R. KISZLING, *Die Revolution im Kaisertum Österreich 1848 – 1849*, I. Bd., Wien 1948.

¹³³ K osobě arcivévody Jana viz Hans MAGENSCHAB, *Erzherzog Johann. Habsburgs grüner Rebell*, München 2002; Günther NENNING, *Erzherzog Johann. Mythos und Wirklichkeit*, Wien 1982.

¹³⁴ Viz H. SRBIK, *Metternich*, Bd. II, s. 281 – 284.

¹³⁵ Viz Tamtéž, s. 285. Kníže Metternich uprchl do Londýna, kde se začlenil do vznikající kolonie uprchlíků před revolucí, do níž náleželi i sesazený francouzský král Ludvík Filip I. či pruský korunní princ Vilém. Srov. Metternich Ficquellmontovi, květen 1848, in: Erzsébet ANDICS, *Metternich und die Frage Ungarns*, Budapest 1973, Nr. 45, s. 440 – 443. K pobytu v exilu viz A. PALMER, *Metternich*, p. 312 – 327.

smyslu ideovém, ani státním. Nelze ji však ale označit za stát neněmecký. Právě německý element byl vůdčí silou v rakouském mnohonárodnostním svazku a přes tuto národnostní četnost představovala německá kultura hlavní duchovní tvář podunajské monarchie. Kancléř Metternich tento fakt komentoval prohlášením, že „*Rakousko je říší, která zahrnuje pod svou svrchovanost několik různých národností, ale jako říše má jen jednu národnost: v důsledku dějin, svou civilizací a jako spojnice jednotlivých národností působí jen národnost německá.*“¹³⁶ V první polovině dubna 1848 se „*Wiener Zeitung*“ zmiňovaly o možnosti reorganizace Rakouska do podoby spolkového státu, ve kterém by se každý národ mohl spravovat sám. Podmínkou by bylo, že jednotlivé národy na sebe převzou poměrnou část státního dluhu a podle stanoveného klíče budou připívat na potřeby panovnického dvora a na provoz státních úřadů. Podle těchto představ by se země habsburské monarchie staly státním spolkem tvořeným německým, českým, polským, italským, maďarským a jihoslovanským státem. Tyto jednotlivé státy by se pak podle potřeby mohly spojit s polskými, italskými, jihoslovanskými nebo německými zeměmi, aniž by rakouský spolek přestal existovat.¹³⁷ Zůstalo však pouze u těchto představ, které se nikdy nestaly programem prosazovaným rakouskou vládou. V souladu s jeho mnohonárodnostním charakterem se na řízení rakouského státu podíleli členové všech národností, přesněji řečeno aristokratické vrstvy jednotlivých národnostních skupin.¹³⁸ Šlechta, která byla do značné míry kosmopolitně orientovaná a nepodléhala příliš nacionálním vlivům, tak v období před revolucí roku 1848 výrazným způsobem formovala rakouské státní zájmy a vykonávala státní moc.¹³⁹

Vedle různorodého národnostního složení Rakouska netvořilo jednolitou skupinu ani jeho německé obyvatelstvo. Německy mluvící obyvatelstvo českých a rakouských zemí samo sebe označovalo jako „*Deutsch-Österreicher*“, přičemž se ještě rozlišovali Němci žijící v českých zemích, pro něž se používal termín „*Deutschböhme*“. Pro obyvatele států Německého spolku, tedy ty, kteří žili na území bývalé Svaté říše římské národa německého, se pak vžilo označení „*Reichsdeutsche*“. Na své německosti rakouští Němci upozorňovali především ve snaze vymezit se oproti Slovanům, Maďarům a dalším.

¹³⁶ Cit. dle: Josef KOLEJKA, *Národy Habsburské monarchie v revoluci 1848 – 1849*, s. 29.

¹³⁷ Viz Tamtéž, s. 82. Srov. Josef Alexander HELFERT, *Die Wiener Journalistik im Jahre 1848*, Wien 1877, s. 24 – 25.

¹³⁸ Srov. W. HEINDL, *Gehorsame Rebellen. Bürokratie und Beamte in Österreich 1780 bis 1848*, Wien 1991, Anhang III, s. 211 – 220.

¹³⁹ Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 6 – 7.

Naopak ve vztahu k Němcům žijícím v rámci Německého spolku se odvolávali na své rakušanství. Svou sounáležitost s Německým spolkem považovali více méně za přirozenou, sami se však vymezovali hlavně regionálně jako Tyrolané, Štýřané apod. Ve vyšších vrstvách rakouských Němců pak hrálo hlavní roli vědomí příslušnosti k rakouskému státu, a ne k národnosti. Tento způsob vnímání byl charakteristický pro příslušníky šlechty, byrokracie, důstojnictva, vysokého kléru a pro část občanské velkoburžoazie.¹⁴⁰ Konzervativně orientované vládní kruhy a skupiny podnikatelů a obchodníků obávajících se konkurence průmyslově vyspělých západních zemí Německého spolku požadovaly uchování celistvosti habsburské monarchie.¹⁴¹ Naopak radikální publicisté a liberálně smýšlející obyvatelstvo – zejména Čech a Moravy – prosazovali myšlenku sjednocení všech Němců a souhlasili i s možností připojení Rakouska ke sjednocenému Německu.¹⁴²

V druhé z obou německých velmocí – Prusku – se v průběhu čtyřicátých let devatenáctého století vytvořila zcela nová situace. V roce 1840 nastoupil na pruský trůn již pětáctýřicetiletý Fridrich Vilém IV., s jehož vládou spojovala řada současníků velká očekávání. Nový panovník byl odpůrcem vrchnostenského způsobu vlády svého otce a byl považován za člověka oplývajícího fantazií a otevřeného změnám. Fridrich Vilém IV. nebyl příznivcem konfliktů, ale usiloval o dosažení dohody. Na začátku své vlády amnestoval politické vězně a řada osob byla rehabilitována. Hlavním motivem ovlivňujícím rozhodování pruského krále po celou dobu jeho panování však byla jakási forma romantického konservatismu, projevující se vírou v božskou vyvolenost krále, patriarchalismus, stavovské rozdělení společnosti a v křesťanský stát, přičemž zůstával vzdálen snahám o vybudování konstitučního státu.¹⁴³ Podle svého vyjádření stavěl otázku národního sjednocení vysoko, výše ale kladl své povinnosti vyplývající z pozice křesťanského krále.¹⁴⁴ V otázce německého sjednocení si Fridrich Vilém IV. sice přál, aby

¹⁴⁰ Viz J. KOLEJKA, *Národy Habsburské monarchie v revoluci 1848 – 1849*, s. 85.

¹⁴¹ Srov. Věra PSOTOVÁ, *Připojení Rakouska k německému celnímu spolku v roce 1848*. Edice dokumentů shromážděných Jednotou pro povzbuzení průmyslu v Čechách, Praha 1970.

¹⁴² Viz J. KOLEJKA, *Národy Habsburské monarchie v revoluci 1848 – 1849*, s. 89.

¹⁴³ Viz Frank-Lothar KROLL, *Friedrich Wilhelm IV. und das Staatsdenken der deutschen Romantik*, Berlin 1990.

¹⁴⁴ Viz Friedrich ENGEL-JANOSI, *Ein Kampf um Österreich in Berlin und Frankfurt 1849 – 1855*, in: *Geschichte auf dem Ballhausplatz. Essays zur österreichischen Außenpolitik 1830 – 1945*, Graz 1963, s. 68.

Prusku v tomto procesu připadla hlavní role, zároveň však nechtěl žádným způsobem vyloučit z Německa habsburskou monarchii, protože k Habsburkům choval úctu jako k někdejšími nositelům koruny Svaté říše římské.¹⁴⁵ Na chod státu měli rozhodující vliv královi přátelé a poradci, označovaní jako „*kamarilla*“.¹⁴⁶

Ústředním bodem pruské vnitřní politiky se postupně stalo volání po konstituci. Král však odmítal svěřit papíru základní stavební kameny státní organizace, které podle jeho názoru byly záležitostí Boha, panovníka a jeho lidu. Věřil, že pruský stát je statek svěřený božskou prozřetelností hohenzollernskému rodu.¹⁴⁷ Otázku ústavy však již nebylo možné ignorovat, a proto v roce 1847 k velké nelibosti rakouského kancléře Metternicha a cara Mikuláše I. souhlasil s vytvořením „*sjednoceného zemského sněmu*“, tvořeného členy jednotlivých provinčních zemských sněmů.¹⁴⁸

Obdobně jako v případě ostatních německých států propukla počátkem března 1848 revoluce v pruském hlavním městě. Od 7. března došlo v Berlíně k sérii stále početnějších lidových shromáždění. Na sílící neklid reagovala armáda obsazením strategicky důležitých míst. K prvním srážkám mezi vojenskými jednotkami a demonstranty došlo, stejně jako ve Vídni, 13. března večer. V ulicích Berlína poté vyrostly barikády a následné pouliční boje přinesly první oběti na životech. Pod dojmem pádu rakouského kancléře Metternicha pruský král přistoupil na některé požadavky demonstrantů. Patentem ze 14. března svolal na 27. dubna zasedání sjednoceného zemského sněmu,¹⁴⁹ 17. března zrušil cenzuru¹⁵⁰ a patentem z následujícího dne přeložil

¹⁴⁵ Viz F. L. KROLL, *Friedrich Wilhelm IV. und das Staatsdenken der deutschen Romantik*, s. 141 – 142.

¹⁴⁶ Viz T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 396 – 397. O osobnosti Fridricha Viléma IV. srov. Dirk BLASIUS, *Friedrich Wilhelm IV. 1795 – 1861. Psychopathologie und Geschichte*, Göttingen 1992. Rovněž Walter BUSSMANN, *Zwischen Preussen und Deutschland: Friedrich Wilhelm IV. Eine Biographie*, Berlin 1990; David E. BARCLAY, *Anarchie und guter Wille. Friedrich Wilhelm IV. und die preussische Monarchie*, Berlin 1995; Franz HERRE, *Friedrich Wilhelm IV. Der andere Preußenkönig*, Gernsbach 2007.

¹⁴⁷ Viz F. L. KROLL, *Friedrich Wilhelm IV. und das Staatsdenken der deutschen Romantik*, s. 86 – 87; T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 398.

¹⁴⁸ Srov. D. BLASIUS, *Friedrich Wilhelm IV. 1795 – 1861. Psychopathologie und Geschichte*, s. 94 – 112. Viz rovněž R. KOCH, *Deutsche Geschichte 1815 – 1848*, s. 236 – 241; F. L. KROLL, *Friedrich Wilhelm IV. und das Staatsdenken der deutschen Romantik*, s. 93 – 101. Ruský car šel tak daleko, že pruskému králi adresoval 15. října 1847 dopis, v němž „*důvěrné spojenectví*“ Ruska a Pruska prohlásil za zrušené a konstatoval, že další cesty obou států již vedou různými směry. Viz F. L. KROLL, *Friedrich Wilhelm IV. und das Staatsdenken der deutschen Romantik*, s. 156.

¹⁴⁹ Viz Královský patent ve věci svolání sjednoceného zemského sněmu, 14. března 1848, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 138, s. 362.

¹⁵⁰ Viz Tiskový zákon, 17. března 1848, in: *Tamtéž*, Nr. 139, s. 363.

datum svolání sjednoceného zemského sněmu na 2. dubna.¹⁵¹ Berlínané se sešli před královským zámekem, aby panovníkovi uspořádali ovace za jeho ústupky.¹⁵² Přítomnost vojáků však vyprovokovala další spory a poté, co vojáci dostali rozkaz vyklidit náměstí, propukly boje nanovo. Následné pouliční ozbrojené střety si vyžádaly více než 230 mrtvých. Krveprolití v berlínských ulicích králem natolik otřásl, že v svolání „*Mým milým Berlínanům*“ hovořil o „*osudném omylu*“ a přislíbil stáhnout vojska z centra města za podmínky, že povstalci vyklidí barikády.¹⁵³ Ačkoliv tato podmínka nebyla splněna, stáhlo se vítězné vojsko přes nevoli jeho velitelů ze středu Berlína. Došlo k vyzbrojení občanské armády a králův bratr korunní princ Vilém, nenáviděný jako rozhodný přívrženec vojenského řešení situace, musel opustit Berlín a uprchnout do Londýna.¹⁵⁴ Fridrich Vilém IV. v následujících dnech vzdal čest padlým, 21. března podnikl vyjížďku na koni po rozrušeném městě a přihlásil se k myšlence vytvoření jednotného německého národního státu¹⁵⁵ a následujícího dne potvrdil slib vydání ústavy.¹⁵⁶ Zároveň byla ustavena nová konstituční vláda v čele s liberály Ludolfem Camphausenem a Davidem Hansemannem.¹⁵⁷

¹⁵¹ Viz Královský patent ve věci urychleného svolání sjednoceného zemského sněmu, 18. března 1848, in: Tamtéž, Nr. 140, s. 363 – 364.

¹⁵² K průběhu březnové revoluce v Berlíně viz Otto von BISMARCK, *Gedanken und Erinnerungen*, München 2004, s. 31 – 39.

¹⁵³ Viz Provolání „*Mým milým Berlínanům*“, 18./19. března 1848, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 141, s. 365. Jako reakce na toto svolání byl 25. března ve „*Wiener Zeitung*“ otištěn článek nazvaný „*Antwort der deutschen Nation an den König von Preußen*“, který vyvolal mezi diplomaty řadu diskuzí, neboť některé zahraniční deníky (především polské) v tom spatřovaly rakouské vyhlášení války Prusku. Rakouský vyslanec v Berlíně Joseph hrabě Trauttmansdorff musel vynaložit velké úsilí, aby berlínský dvůr přesvědčil, že vídeňská vláda zastává pouze stanoviska otištěná v úřední části „*Wiener Zeitung*“ a s prohlášeními zveřejněnými v neúřední části nemá nic společného. Viz J. A. HELFERT, *Die Wiener Journalistik im Jahre 1848*, s. 25.

¹⁵⁴ Viz T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 599. Srov. rovněž Karl-Heinz BÖRNER, *Prinz Wilhelm von Preußen. Kartätschenprinz und Exekutor der Konterrevolution*, in: *Männer der Revolution von 1848*, Bd. II, s. 487 – 512.

¹⁵⁵ Viz Proklamace Fridricha Viléma IV. o německé politice Pruska, 21. března 1848, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 142, s. 365 – 366. Pokud Fridrich Vilém IV. hovořil o německé „*jednotě*“, neměl na mysli politicky jednotný národní stát, ale neurčitou kulturní a sakrální jednotu staré Svaté říše římské národa německého. Viz Ch. CLARK, *Preußen. Aufstieg und Niedergang 1600 – 1947*, s. 561.

¹⁵⁶ Viz Královská proklamace o vydání ústavy, 22. března 1848, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 143, s. 366 – 367. Srov. Westmorland Palmerstonovi, 18. března 1848, in: *British Envoys to Germany 1816 – 1866*, Vol. III, p. 107 – 109.

¹⁵⁷ Srov. Jürgen HOFMANN, *Das Ministerium Camphausen – Hansemann. Zur Politik der preußischen Bourgeoisie in der Revolution 1848/49*, Berlin 1981; TÝŽ, *Ludolf Camphausen. Erster bürgerlicher Ministerpräsident in Preußen*, in: *Männer der Revolution von 1848*, Bd. II, s. 425 – 448.

Při srovnání reakcí rakouských a pruských vládních kruhů na revoluční hnutí ve Vídni a v Berlíně vystupuje do popředí snaha Fridricha Viléma IV. dosáhnout s povstalcí jistého stupně dohody, která nepochybně souvisela s výše uvedenou životní a panovnickou filozofií pruského krále. Naopak v Rakousku stál i nadále v čele státu slabomyslný císař Ferdinand I., který do vládních záležitostí nezasahoval a rozhodování o dalším politickém směřování habsburské monarchie de facto zůstávalo v rukou konzervativních kruhů.

Březnové události roku 1848 rovněž výrazně ovlivnily vývoj prusko-rakouských vztahů. Obě německé mocnosti zahájily již v průběhu předchozího roku diplomatická jednání s cílem dosáhnout shody v otázce reformy ústavy Německého spolku. Od začátku čtyřicátých let devatenáctého století se mezi lidmi obklopujícími pruského krále Fridricha Viléma IV. diskutovalo o možnosti sjednotit německé země v jeden národní stát. Hlavním mluvčím prosazujícím tuto myšlenku byl pruský vojenský zplnomocněnec ve Frankfurtu nad Mohanem Joseph Maria von Radowitz¹⁵⁸, kterému se v září 1847 podařilo pruského krále získat pro myšlenku sjednotit Německo „*sbora*“.¹⁵⁹ V listopadu Radowitz na výzvu Fridricha Viléma IV. shrnul své představy do podoby pamětního spisu.¹⁶⁰ Radowitz uvažoval o užším připoutání Rakouska k Německému spolku a o překonání „*podvodné suverenity*“ a egoismu jednotlivých německých vlád. Prostředkem k dosažení těchto cílů se měl stát kongres sedmnácti vyslanců, kteří by zde zastupovali německé státy podle rozdělení hlasů v užší radě Spolkového sněmu. Král s tímto návrhem vyslovil souhlas a Radowitz byl pověřen jeho prosazením u vídeňské vlády. První mise podniknutá v listopadu a prosinci 1847 však úspěch nepřinesla. Úspěšný byl až druhý pokus realizovaný v prvních březnových dnech následujícího roku. Kancléř Metternich přistoupil na pruské návrhy a 10. března, tři dny před vypuknutím revoluce ve Vídni, uzavřel s Radowitzem dohodu o společném postupu v otázce spolkové reformy. Oba

¹⁵⁸ K osobě Josepha Marii von Radowitze srov. Konrad CANIS, *Joseph Maria von Radowitz. Konterrevolution und preußische Unionspolitik*, in: *Männer der Revolution von 1848*, Bd. II, s. 449 – 486; Friedrich MEINECKE, *Radowitz und die deutsche Revolution*, Leipzig 1913; Warren B. MORRIS, *The Road to Olmütz: The Career of Joseph Maria von Radowitz*, New York 1976.

¹⁵⁹ Srov. Radowitz králi Fridrichovi Vilémovi IV., 12. října 1847, in: J. M. von Radowitz, *Nachgelassenen Briefe und Aufzeichnungen zur Geschichte der Jahre 1848 – 1853*, Nr. 1, s. 1 – 4.

¹⁶⁰ Viz Pamětní spis o opatřeních, která by měla být Německým spolkem provedena, 20. listopadu 1847, in: Josef von Radowitz, *Ausgewählte Schriften und Reden*, Hrsg. von Friedrich Meinecke, München 1921, Anhang A, s. 96 – 110.

politici vedeni snahou vyřešit otázku německé národní jednoty, aniž by bylo třeba svolat německý národní parlament, se dohodli pozvat reprezentanty všech německých vlád na 25. března 1848 ke společnému rokování do Drážďan.¹⁶¹ Další události se však ubíraly jinou cestou a plánovaný kongres se již neuskutečnil.

I. 2. 3. „*Předparlament*“ a volby do Německého národního shromáždění

Jak již bylo řečeno, 10. března 1848 se Spolkový sněm zasedající ve Frankfurtu nad Mohanem usnesl svolat tzv. „*Výbor sedmnácti*“, jehož úkolem se měla stát příprava reformy ústavy Německého spolku. Prusko a Rakousko s ohledem na právě probíhající Radowitzova jednání ve Vídni na tuto výzvu nejprve nereagovaly, avšak poté, co berlínská a vídeňská vláda zaznamenaly odmítavé stanovisko ostatních německých států k uvažované konferenci spolkových států v Drážďanech, přistoupil Spolkový sněm 25. března k obnovení svého usnesení z 10. března. O čtyři dny později byl jmenován revizní výbor tvořený spolkovými vyslanci Rakouska, Pruska, Bavorska, Saska, Hannoverska, Bádenska a Brém, který měl spolupracovat s Výborem sedmnácti. K prvnímu společnému jednání obou výborů došlo následujícího dne 30. března a jejich výsledkem byla výzva adresovaná vládám jednotlivých členských států Německého spolku, aby na svých územích uspořádaly všeobecné volby s cílem vytvořit německé národní zastupitelstvo. Spolkovému sněmu se tak podařilo předstihnout aktivity tzv. „*Předparlamentu*“, vytvořeného na základě rozhodnutí Heidelbergského shromáždění z počátku března 1848, a následné činnosti Výboru sedmi, který zasedal ve dnech 31. března až 4. dubna.¹⁶² Přesto, že Spolkové shromáždění nebylo v realizaci svých záměrů úspěšné, vybudovalo si tak pozici, která mu po pádu revoluce umožnila navázat na jeho předchozí činnost a na plány na reformu Německého spolku.¹⁶³

Již zmíněný Předparlament představoval první celoněmecký zastupitelský sbor, vzniklý na základě revolučních událostí. Byl tvořen 574 členy, mezi nimiž byli zástupci všech německých států. Nejvýraznější zastoupení zde mělo se 141 zástupcem Prusko.¹⁶⁴

¹⁶¹ Viz Manifest rakouské a pruské vlády, 15. března 1848, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 76, s. 268 – 269. Srov. rovněž E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II, s. 588 – 589.

¹⁶² Srov. G. HILDEBRANDT, *Die Paulskirche. Parlament in der Revolution 1848/49*, Berlin 1986, s. 18 – 29.

¹⁶³ Viz J. MÜLLER, *Deutscher Bund und deutsche Nation 1848 – 1866*, s. 47 – 49.

¹⁶⁴ Následovaly Hesensko-Darmstadt s 84, Bádensko se 72, Württembersko s 52, Bavorsko se 44 a další.

Rakousko bylo zastoupeno pouhými dvěma poslanci. Prezidentem Předparlamentu byl zvolen heidelbergský právník Carl Joseph Anton Mittermaier, viceprezidenty Friedrich Christoph Dahlmann, Sylvester Jordan, Johann Adam von Itzstein a Robert Blum. Levice se snažila Předparlament prosadit jako prozatímního nositele státní moci a odsunout tak do pozadí Spolkový sněm a Výbor sedmnácti. Svůj program radikálové předložili ve formě návrhu poslance Struveho, v němž mimo jiné požadovali rozpuštění stávajících armád a vytvoření lidové armády, odstranění všech nařízení omezujících osobní svobodu, zrušení dědičné monarchie a její nahrazení svobodně voleným parlamentem apod.¹⁶⁵ Tyto plány se však pro odpor ostatních revolučních skupin nepodařilo prosadit.¹⁶⁶ Předparlament za této situace vyzval vlády jednotlivých německých států k vypsání voleb do ústavodárného národního shromáždění a z řad svých poslanců zvolil tzv. „*Výbor padesáti*“,¹⁶⁷ který poté zasedal od 4. dubna do 18. května 1848. Jeho úkolem bylo dohlížet na přípravu voleb do Národního shromáždění. V případě hrozícího nebezpečí byl Výbor oprávněn znovu svolat Předparlament.

Členové Výboru padesáti považovali za teritoriální základ nového Německa všechny země Německého spolku, tedy včetně rakouských a českých zemí. Ke spolupráci proto bylo pozváno i několik rakouských občanů, kteří byli známi jako stoupenci liberalismu. Mimo jiné žurnalista Victor svobodný pán Andrian-Werburg, rodák z Českých Budějovic publicista Franz Schuselka či vídeňský advokát Alexander Bach. Spolu s nimi obdržel pozvání i český historik František Palacký,¹⁶⁸ který si plně uvědomoval vážnost okamžiku a svou účast ve Frankfurtu rozhodně odmítl. Ve svém slavném „*Listu do Frankfurtu*“ zdůraznil, že od Čechů nemůže nikdo očekávat, že by německý parlament obeslali svými poslanci, neboť by se tak v rozporu se svými

¹⁶⁵ Viz Struveho návrh, 31. března 1848, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 77, s. 269 – 271.

¹⁶⁶ Přívrženci Struveho a Heckera zorganizovali v polovině března 1848 své příznivce do podoby radikální strany. Jejich další snahy směřovaly k vytvoření vlasteneckého spolku „*dobře smýšlejících*“, který by kontroloval veřejný život. Hecker, který se opíral o svou pozici lidového hrdiny, ustavil 12. dubna v Kostnici prozatímní vládu a vyhlásil boj za německou republiku. S 6 000 muži poté vytáhl na Freiburg, byl však poražen vojsky jihoněmeckých států, 20. dubna bylo povstání potlačeno a Hecker musel uprchnout do zahraničí. Viz, T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 608.

¹⁶⁷ Srov. Usnesení Předparlamentu, 4. dubna 1848, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 78, s. 271 – 273.

¹⁶⁸ K osobě Františka Palackého srov. J. KOŘALKA, *František Palacký (1798 – 1876). Životopis*, Praha 1998; František Palacký. 1798/1998 dějiny a dnešek. Sborník z jubilejní konference.

národními zájmy zařadili jako menšina do německého národního státu.¹⁶⁹ Jak konstatoval český historik Otto Urban, pozvání zástupců českých zemí však bylo ve Frankfurtu považováno za naprostou samozřejmost, a to nejen proto, že tyto země byly součástí Německého spolku, ale i proto, že české země byly považovány za národnostně německé či poněmčené. K osobě Palackého uvádí, že „nejen průměrně informovaná německá veřejnost považovala ‚Franze‘ Palackého bezděčně za německého profesora“.¹⁷⁰

Současně s jednáními Předparlamentu a následně Výboru padesáti pokračoval ve své činnosti rovněž Spolkový sněm. Jím ustavený Výbor sedmnácti v průběhu dubna vypracoval¹⁷¹ a 27. dubna předložil návrh nové spolkové ústavy Spolkovému sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem.¹⁷² Německý stát, který by byl na jejím základě vytvořen, měl být spolkovým státem, v němž by se jednotlivé státy těšily značné dávce samostatnosti. V čele tohoto státního útvaru, který by vedle zemí náležejících dosud k Německému spolku zahrnoval také Šlesvicko a Východní Prusko, měl stát dědičný německý císař se sídlem ve Frankfurtu nad Mohanem. V jeho rukou by bylo soustředěno řízení zahraniční politiky, svolávání a rozpouštění říšského sněmu, jmenování říšských úředníků a vojenských a námořních důstojníků. V návrhu se dále hovořilo o vytvoření dvoukomorového parlamentu, složeného z horní sněmovny, v níž by zasedala panující německá knížata nebo jejich zástupci a říšští radové, a z dolní sněmovny, jejíž členové by na základě všeobecného volebního práva byli voleni vždy na šest let. Usnesení říšského sněmu měla nabývat platnosti poté, kdy by se pro ně podařilo získat nadpoloviční podporu v obou sněmovnách. Problematickou byla zejména osoba císaře, který by sice byl

¹⁶⁹ Viz J. KOŘALKA, *Pozvání do Frankfurtu*, TÝŽ, *Prag – Frankfurt im Frühjahr 1848: Österreich zwischen Grossdeutschtum und Austroslawismus*; Jiří ŠTAIF, *Obezřetná elita*, s. 216 – 235.

¹⁷⁰ Cit. dle: O. URBAN, *Česká společnost 1848 – 1918*, s. 34. Jak ale doložil J. Kořalka, Výbor padesáti si byl vědom, že v osobě Palackého jedná s čelným představitelem českého národního hnutí. Srov. J. KOŘALKA, *Palacký a Frankfurt 1840 – 1860*, s. 306 – 307; srov. rovněž: D. MORAVCOVÁ, *Velkoněmečtí liberálové ve frankfurtském parlamentu 1848 – 1849*, s. 734; Milan OTÁHAL, *František Palacký und die tschechischen Liberalen*, in: 1848/1849 Revolutionen in Ostmitteleuropa, s. 47 – 56; J. ŠTAIF, *Palackýs Partei der tschechischen Liberalen und die konservative Variante der böhmischen Politik*, in: Tamtéž, s. 57 – 73; Arnošt KLÍMA, *Österreich 1848 und ein einheitliches Deutschland aus böhmischer Sicht*, Österreichische Osthefte (ÖOH), 25/1983, Heft 2, s. 197 – 222.

¹⁷¹ Srov. První a druhé spolkové usnesení o volbě německého národního shromáždění, 30. března a 7. dubna 1848, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 79 a 80, s. 274 – 275. Srov. rovněž: Protokol z dvacátého šestého zasedání Spolkového sněmu, 30. března 1848, in: *Protokolle der Deutschen Bundesversammlung vom Jahre 1848*, s. 309 – 317.

¹⁷² K postavení Spolkového sněmu srov. O vytvoření spolkové výkonné moci, 27. dubna 1848, Johann JACOBY, *Gesammelte Schriften und Reden*, 2. Teil, Hamburg 1872, Nr. 1, s. 1 – 10.

nejprve zvolen parlamentem, ale poté by se jeho úřad stal dědičným. Většina Výboru sedmnácti přitom předpokládala, že by se dědičným císařem stal pruský král.¹⁷³ Návrh se však nesesetkal s kladným přijetím.¹⁷⁴ Ještě před jeho zveřejněním konstatovalo rakouské státní ministerstvo ve svém prohlášení z 21. dubna 1848, že „*vnitřní připojení Rakouska k Německu*“ je sice žádoucí, nesmí ale poškodit „*zvláštní zájmy jeho rozdílných, k Německému spolku náležejících částí území*“.¹⁷⁵ Odmítavé stanovisko zaujalo i Prusko. Fridrich Vilém IV. svůj postoj vyjádřil v dopise Dahlmannovi: „*Pokud je ještě naděje udržet celé Německo, zachovat mu 37 miliónů obyvatel Rakouska tím, že se hlava tohoto domu znovu stane hlavou křesťanstva a jako taková hlavou Německa, říšskou korunu nepřijmu... Teprve kdybych věděl, že v Rakousku ještě převládá Metternichova politika distance Rakouska od německých záležitostí a že není žádná naděje získat je se starou říšskou korunou znovu pro Německo, pak bych... se zlomeným srdcem přijal; neboť moje říše by byla jen zbytkem Německa, postrádajícím moc Rakouska...a nedostačující úloze Německa: být ústřední mocí Evropy, tak velkou a tak mocnou, aby se v každé době mohla vítězně postavit revoluci na západě a despotii na východě.*“¹⁷⁶

Hlavním nedostatkem tohoto návrhu však byla naprostá absence podpory ze strany veřejnosti, která v této záležitosti spatřovala snahu negovat výzvu Výboru padesáti vytvořeného Předparlamentem k vypsání voleb do ústavodárního národního shromáždění, k jehož prioritním úkolům patřilo právě rozhodnutí o formě budoucího německého státu a jeho ústavě.¹⁷⁷ Pokus oktrojovat ústavu rovněž zpochybňoval již zmíněná usnesení Spolkového sněmu z 30. března a 7. dubna, v nichž jednotlivým

¹⁷³ Viz Návrh říšské ústavy vypracovaný Výborem sedmnácti, 26. dubna 1848, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 91, s. 284 – 290. Srov. rovněž: *Aktenstücke und Aufzeichnungen zur Geschichte der Frankfurter Nationalversammlung aus dem Nachlaß von Johann Gustav Droysen*, Hrsg. von Rudolf Hübner, Berlin, Leipzig 1924, s. 49 – 107; E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II, s. 768 – 769.

¹⁷⁴ Srov. Vyjádření Hannoverska a některých dalších německých států k ústavnímu návrhu Výboru sedmnácti, 17. května 1848, in: *Quellen zur deutschen Revolution: 1848 – 1849*, Nr. 35, s. 94 – 95.

¹⁷⁵ Cit. dle: Prohlášení rakouského státního ministerstva ve věci postoje Rakouska k otázce německé ústavy, 21. dubna 1848, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 81, s. 275. Srov. rovněž: *Quellen zur deutschen Revolution: 1848 – 1849*, Nr. 30, s. 87.

¹⁷⁶ Cit. dle: E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II, s. 773. Viz rovněž Fridrich Vilém IV. Dahlmannovi, 3. května 1848, in: *Quellen zur deutschen Revolution: 1848 – 1849*, Nr. 34, s. 92 – 93; případně Ch. CLARK, *Preußen. Aufstieg und Niedergang 1600 – 1947*, s. 561.

¹⁷⁷ Srov. M. BOTZENHART, *Deutscher Parlamentarismus in der Revolutionszeit 1848 – 1850*, Düsseldorf 1977, s. 132.

německým vládám doporučoval vypsát volby do celoněmeckého parlamentu.¹⁷⁸

Volby se uskutečnily na území náležejícím k Německému spolku, do něhož bylo přijato rovněž Šlesvicko a Západní a Východní Prusko. Volby v jednotlivých zemích probíhaly nezávisle na sobě, přičemž jeden poslanec měl být zvolen na každých 50 000 obyvatel. Po jednom poslanci bylo přiznáno rovněž malým státům s méně než 50 000 obyvateli. Vzhledem k tomu, že se při stanovování počtu poslaneckých mandátů pro jednotlivé státy vycházelo ze spolkových matrik z let 1818/19 a z jejich oprav z roku 1842, připadal ve skutečnosti jeden poslanecký mandát zpravidla na 60 000 až 70 000 obyvatel.¹⁷⁹ Systém, na jehož základě byly mandáty rozdělovány, s sebou nesl řadu zjevných komplikací. Faktické nerespektování kvóty 50 000 obyvatel na jednoho poslance vedlo v konečném výsledku ke zkreslení poměru sil ve frankfurtském parlamentu. Rakousku tak bylo přiznáno 190 poslaneckých křesel namísto 245, na které si podle uvedeného klíče mohlo činit nárok. V případě Pruska byl rozdíl ještě markantnější, v poměru 203 přiznaných mandátů oproti 322 teoreticky podle počtu obyvatel nárokovatelným. Zejména v případě Rakouska se však nabízely i další sporné body, když jeho zastoupení v německém Národním shromáždění bylo uvažováno pouze pro jednu třetinu všech obyvatel habsburské monarchie, která se tak ocitla v rozporuplné situaci.¹⁸⁰

S ohledem na skutečnost, že volby do německého Národního shromáždění probíhaly i na územích, která nebyla čistě německá, vyvstaly nutně i otázky týkající se poměru neněmeckých obyvatel těchto oblastí k možnosti jejich případného začlenění do sjednoceného německého národního státu.¹⁸¹ Zvláště naléhavý byl tento problém v habsburské monarchii, kde se dotýkal především slovanských obyvatel Čech a Moravy.¹⁸²

¹⁷⁸ Srov. D. MORAVCOVÁ, *Velkoněmečtí liberálové ve frankfurtském parlamentu 1848 – 1849*, s. 736.

¹⁷⁹ Srov. E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, s. 606.

¹⁸⁰ Viz Tabulka č. 7.

¹⁸¹ K průběhu voleb srov. F. EYCK, *The Frankfurt Parliament 1848 – 1849*, p. 57 – 101. Rovněž: M. BOTZENHART, *Deutscher Parlamentarismus in der Revolutionszeit 1848 – 1850*, s. 141 – 163.

¹⁸² Srov. Peter BURIAN, *Deutschland und das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie – Aus deutscher Sicht*, in: *Deutschland und Österreich. Ein bilaterales Geschichtsbuch*, s. 398 – 411; R. A. KANN, *Deutschland und das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie – Aus österreichischer Sicht*, in: *Tamtéž*, s. 412 – 423. Přes značné úsilí vyvinuté ze strany frankfurtského Výboru padesáti uskutečnily se v Čechách volby pouze ve 20 ze 68 volebních okresů a na Moravě ve 23 z 28. K problematice voleb v Čechách a na Moravě srov. D. MORAVCOVÁ, *Velkoněmečtí liberálové ve frankfurtském parlamentu 1848 – 1849*, s. 736 – 741; R. SAK, *František Ladislav Rieger: Příběh Čecha devatenáctého věku*, s. 82 – 96.

Nově zvolené německé Národní shromáždění se poprvé sešlo 18. května 1848 ve frankfurtském kostele sv. Pavla, kde již na přelomu března a dubna zasedal Předparlament. Podle dosavadního zemského uspořádání bylo zvoleno celkem 812 poslanců a jejich náhradníků, z nichž 655 mělo zasednout v parlamentu. Protože však mnoho rakouských volebních okresů s neněmeckým obyvatelstvem nevyslalo do Frankfurtu žádné zástupce, klesl počet poslanců na 585.¹⁸³ Zahajovacího zasedání se ještě ani zdaleka nezúčastnili všichni poslanci. Do lavic Národního shromáždění tak 18. května zasedlo pouhých 330 osob. Jejich počet však rychle rostl. Den po prvním zasedání zvolil parlament svým předsedou hesenského liberála Heinricha svobodného pána von Gagerna.¹⁸⁴

Ve skladbě poslanců frankfurtského parlamentu se odrážela specifika jednotlivých regionů. Rakouští poslanci reprezentovali konzervativce, demokraty i liberály a jejich německy orientované státní smýšlení bylo nepopíratelné. Zároveň však byli vázání tradičním patriotismem k habsburské říši a ovlivnění z něj plynoucími obavami o její další osud v rámci Německa. V Prusku dopadly volby ve východní části státu nejlépe pro konzervativce. Výjimku zde představovaly Sasko, Slezsko a velká města, kde měli silnou pozici demokraté, kteří spolu s liberály slavili úspěch i v západních provinciích. Liberálové rovněž dominovali ve Šlesvicku-Holštýnsku, Hannoveru, obou hesenských státech, Durynsku, Württembersku a Francích. Jako hlavní bašty demokratů se ukázaly Bádensko, Sasko a bavorská Falc.¹⁸⁵ Poslanci pocházeli v drtivé většině z vyšších vrstev vzdělaného měšťanstva, mnohdy s univerzitním vzděláním, a svým složením rozhodně neodpovídali sociálnímu rozvrstvení národa. Jednalo se o vyšší správní úředníky, soudce, advokáty a univerzitní profesory. Proto se také hovořilo o „*parlamentu profesorů*“ nebo o „*parlamentu honorace*“.¹⁸⁶ Složení frankfurtského parlamentu bylo nepochybně jedním z významných faktorů předurčujících další vývoj, když převážná část jeho poslanců sice neměla de facto

¹⁸³ Srov. Karl OBERMANN, *Die Wahlen zur Frankfurter Nationalversammlung im Frühjahr 1848*, Berlin 1987; rovněž: Heinrich BEST – Wilhelm WEEGE, *Biographisches Handbuch der Abgeordneten der Frankfurter Nationalversammlung 1848–1849*, Düsseldorf 1998.

¹⁸⁴ Viz Záznam z druhého zasedání Národního shromáždění, 19. května 1848, in: Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main, Bd I., Nr. 2, s. 15 – 20.

¹⁸⁵ Srov. G. WOLLSTEIN, *Deutsche Geschichte 1848/49. Gescheiterte Revolution in Mitteleuropa*, Stuttgart 1986, s. 69 – 70.

¹⁸⁶ Srov. E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II, s. 606 – 613.

žádné zkušenosti ze světa reálné politiky a diplomacie,¹⁸⁷ ale v uplynulých desetiletích patřili k propagátorům kulturního a hospodářského sjednocování Německa.

Poslance Národního shromáždění můžeme rozdělit do tří skupin – konzervativci (pravice), liberálové (střed) a radikálové (levice). Tyto skupiny netvořily uzavřené bloky. Stoupcenci uvedených tří politických směrů se dále dělili do tzv. frakcí, které již do značné míry hrály roli moderních politických stran. Od jejich členů byla vyžadována disciplína při hlasování, jednotlivé frakce vytvářely koalice, vlastními publikacemi ovlivňovaly veřejné mínění. Zároveň působily jako prostředníci mezi parlamentem na jedné a rozličnými zájmovými skupinami a mimoparlamentními politickými spolky na druhé straně.¹⁸⁸ Frakce však nepředstavovaly stabilní uskupení, jejich členská základna se poměrně často obměňovala a prolínala. Svá označení frakce odvozovaly od názvů lokálů, v nichž se jejich členové scházeli k jednáním.¹⁸⁹

V průběhu roku 1848 postupně vykrytalizovalo deset těchto uskupení.¹⁹⁰ Již v květnu byly vytvořeny levicové frakce „*Deutscher Hof*“ a „*Donnersberg*“,¹⁹¹ prosazující suverenitu lidu, humanitu, rovnoprávnost národů, demokratické svobody a sjednocení Německa na těchto principech. V červnu přibyly krajně pravicové „*Café Milani*“, trvající na požadavku platnosti říšské ústavy pouze za předpokladu souhlasu jednotlivých německých států, pravostředové „*Casino*“, požadující existenci Národního shromáždění jako jediného orgánu, na němž by byla založena jednota a svoboda Německa, uznání zvláštností

¹⁸⁷ Britský vyslanec ve Frankfurtu Cowley k situaci, v níž se prozatímní říšská vláda nacházela, konstatoval, že poslanci Národního shromáždění jsou většinou advokáti, profesori, spisovatelé a vědci, kteří jsou ve vládních záležitostech pouhými teoretiky, kteří nemají žádnou představu o fungování státní moci. Kromě myšlenky týkající se sjednocení Německa Cowley neviděl žádný společný moment. Ve vztahu k říšské vládě pak upozornil, že ministr zahraničí vykonává svůj úřad, aniž by měl k dispozici diplomatické zástupce v zahraničí, ministr vnitra nedokáže prosadit svou moc ani ve vlastním Frankfurtu, ministr financí nedisponuje žádným státním pokladem a ministr spravedlnosti se nemůže opírat o platné zákony. Viz Cowley Palmerstonovi, 20. srpna 1848, in: British Envoys to Germany 1816 – 1866, Vol. III, p. 29 – 35. Srov. Günther GILLESSEN, *Lord Palmerston und die Einigung Deutschlands. Die englische Politik von der Paulskirche bis zu den Dresdener Konferenzen (1848 – 1851)*, Lübeck 1961, s. 45.

¹⁸⁸ Viz W. SIEMANN, *Die deutsche Revolution von 1848/49*, s. 127 – 131. Srov. rovněž: G. HILDEBRANDT, *Die Paulskirche. Parlament in der Revolution 1848/49*, s. 59 – 72.

¹⁸⁹ Srov. F. EYCK, *The Frankfurt Parliament 1848 – 1849*, s. 133 – 150; M. BOTZENHART, *Deutscher Parlamentarismus in der Revolutionszeit 1848 – 1850*, s. 415 – 441.

¹⁹⁰ K významu frakcí v politickém vývoji německých států viz Hartwig BRANDT, *1848 – Beginn fester Parteiorganisationen*, in: 1848 Epochenjahr für Demokratie und Rechtsstaat in Deutschland, s. 277 – 289.

¹⁹¹ Frakce „*Donnersberg*“, která se 27. května oddělila od frakce „*Deutscher Hof*“, byla reprezentantem krajní levice.

jednotlivých států a kmenů a konstituční monarchii ve formě dědičného císařství, a levý střed reprezentující „*Württembergischer Hof*“, v jehož programu bylo přijetí říšské ústavy vycházející ze suverenity německého lidu bez ohledu na jednání s jednotlivými německými vládami a vytvoření spolkového státu. Frakce „*Westendhall*“ vytvořená v srpnu poslanci z řad umírněných liberálů, nesoucích rovněž přezdívku „*levice ve fraku*“ („*Linke im Frack*“), odmítala jednat o otázce říšské ústavy s vládami jednotlivých států. Září přineslo vznik dalších dvou frakcí umírněných liberálů – „*Augsburger Hof*“¹⁹² a „*Landsberg*“¹⁹³ – podporujících principy parlamentní demokracie a vytvoření silné ústřední vlády. V říjnu se na protest proti úvahám o intervenci Národního shromáždění v Rakousku, prosazované členem skupiny „*Deutscher Hof*“ Robertem Blumem, oddělilo od této frakce uskupení vystupující až do svého zániku v prosinci 1848 pod označením „*Nürnbergischer Hof*“, které nadále podporovalo program své mateřské frakce. Krátce před vánočními svátky roku 1848 byla ustavena poslední z frakcí, kterou se stal pravostředově orientovaný „*Pariser Hof*“, sdružující konzervativní poslance odpadnuvší od „*Casino*“, zastávající ideu německého sjednocení ve formě spolkového státu a potřebu dohody všech německých států ve věci říšské ústavy.

Společným cílem všech frakcí bylo vytvoření jednotného německého státu. Pro další vývoj a průběh jednání frankfurtského parlamentu bylo do značné míry signifikantní, že 45% rakouských poslanců nenáleželo ani k jednomu z uvedených uskupení, zatímco se 36% pruských reprezentantů hlásilo k frakci „*Casino*“, usilující o sjednocení německých států v konstituční monarchii ve formě dědičného císařství pod vládou příslušníku hohenzollernského rodu.¹⁹⁴

Německé Národní shromáždění stálo hned od svého vzniku před několika významnými úkoly. Bylo třeba vypracovat a projednat takovou říšskou ústavu, která by oslovila pokud možno všechny německé státy, a zároveň ustanovit vlastní národní vládu, jejíž existence by umožnila postavit mimo další dění Německý spolek a Spolkový sněm.

¹⁹² Frakce „*Augsburger Hof*“ vznikla odštěpením pravého křídla frakce „*Württembergischer Hof*“.

¹⁹³ Frakce „*Landsberg*“ vznikla odštěpením levého křídla frakce „*Casino*“.

¹⁹⁴ Viz Tabulka č. 8.

I. 3. NĚMECKO DO NÁSTUPU FELIXE KNÍŽETE SCHWARZENBERGA

I. 3. 1. Konstituování prozatímní říšské vlády

K prvním úkolům, s nimiž se německé Národní shromáždění muselo vypořádat, náležela potřeba vytvořit orgán, jenž by disponoval výkonnou mocí na centrální celoněmecké úrovni. Národní shromáždění si od vytvoření ústřední říšské vlády mimo jiné slibovalo, že s její pomocí bude moci odstavit od vlivu na dění v Německu Spolkový sněm,¹⁹⁵ který se touto problematikou zabýval již v dubnu 1848. Bádenský vyslanec u Spolkového sněmu Karl Theodor Welcker 18. dubna navrhl, aby do doby, než bude přijata říšská ústava, byla zřízena spolková exekutiva vytvořená na principu trojčlenného direktoria.¹⁹⁶ Welckerův návrh byl 3. května 1848 přijat jako spolkové usnesení.¹⁹⁷ Po jednom direktorovi měly dosazovat Rakousko a Prusko, třetí člen měl být volen prostřednictvím hlasování užší spolkové rady. Hlasování neměly ovlivňovat ani obě velmoci, ani Bavorsko, přičemž Bavorsku bylo přiznáno právo sestavovat tříčlennou kandidátní listinu. Toto spolkové usnesení se však nedočkal realizace, když ztroskotalo na sporech mezi Spolkovým sněmem a Výborem padesáti, který se cítil být obejit.

Myšlenka tříčlenného direktoria se dostala na program jednání rovněž v Národním shromáždění.¹⁹⁸ Nebylo však zřejmé, kdo by v něm měl zasednout. Po jistý čas se uvažovalo o knížecím triumvirátu představovaném rakouským arcivévodou Janem, pruským princem Vilémem a bavorským princem Karlem. Skutečně silné pozici se však z této trojice těšil pouze arcivévoda Jan. Další uvažovanou variantou řešení byla idea zvolit vedle arcivévody za direktory dva politiky z řad poslanců Národního shromáždění. Jednání na toto téma započala 17. června a pokračovala do 24. června 1848.¹⁹⁹ Další

¹⁹⁵ Viz W. SIEMANN, *Die deutsche Revolution von 1848/49*, s. 131.

¹⁹⁶ Viz Protokol z třicátého šestého zasedání Spolkového shromáždění, 18. dubna 1848, in: *Protokolle der Deutschen Bundesversammlung vom Jahre 1848*, s. 415 – 430.

¹⁹⁷ Viz Protokol ze čtyřicátého šestého zasedání Spolkového shromáždění, 3. května 1848, in: Tamtéž, s. 527 – 536. Srov. rovněž: E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 623.

¹⁹⁸ Srov. Záznam z osmnáctého zasedání Národního shromáždění, 19. června 1848, in: *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main*, Bd I., Nr. 19, s. 355 – 388; E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 624; F. EYCK, *The Frankfurt Parliament 1848 – 1849*, p. 169 – 173.

¹⁹⁹ Viz ZA, f. RA Lichnowských, Chuchelná, sign. C IV 11, Opisy řečí a korespondence Felixe knížete Lichnowského na Národním shromáždění ve Frankfurtu, Třetí zpráva Felixe knížete Lichnowského ratibořskému volebnímu obvodu o jednáních německého Národního shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem, 22. června 1848. Srov. rovněž: *Záznamy z osmnáctého až dvacátého třetího zasedání Národního shromáždění*, 19. – 24. června 1848, in: *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen*

spekulace ukončil Heinrich svobodný pán von Gagern, když 24. června předložil návrh vložit prozatím ústřední vládu do rukou „říšského správce“, který by byl zvolen Národním shromážděním, a zároveň do této funkce navrhl arcivévodu Jana.²⁰⁰ Svůj návrh Gagern odůvodňoval konstatováním, že říšského správce bude volit samo Národní shromáždění, a nikoliv německá knížata. Proto, podle Gagerna, mohl být říšským správcem zvolen i zástupce některého z panovnických rodů, neboť k jeho volbě nedojde proto, že se jedná o německého knížete, ale naopak navzdory této skutečnosti. Gagernovi se tak podařilo pro svůj plán získat i sympatie některých německých panovníků.²⁰¹

Již čtyři dny poté byl 450 hlasy proti 100 hlasů přijat zákon o „prozatímní ústřední vládě“. Zákon přiznával říšskému správci rozsáhlé pravomoci v otázkách všeobecné bezpečnosti a blaha německého spolkového státu, vrchní velení společným ozbrojeným silám a oprávnění zastupovat Německo v zahraničněpolitických a hospodářských záležitostech. V součinnosti s Národním shromážděním měl říšský správce rovněž rozhodovat o otázkách války a míru a uzavírat smlouvy s cizími státy.²⁰²

Správci měla jeho úřad pomoci vykonávat jím jmenovaná říšská vláda, jejíž členové byli Národnímu shromáždění zodpovědní i za činy říšského správce.²⁰³ Ministři měli právo zúčastnit se jednání Národního shromáždění, kterému byli rovněž povinni odpovídat v případě interpelací. Říšským správcem byl 29. června 1848 většinou 436 hlasů zvolen již zmíněný šestašedesátiletý bratr někdejšího rakouského císaře Františka I. arcivévoda Jan.²⁰⁴ Pruský král Fridrich Vilém IV. měl sice k volbě jisté výhrady, ty se však

---

der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main, Bd I., Nr. 19 – 24, s. 355 – 529.

²⁰⁰ Srov. E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 625.

²⁰¹ Viz Záznam z dvacátého třetího zasedání Národního shromáždění, 24. června 1848, in: *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main*, Bd I., Nr. 24, s. 501 – 529. Srov. G. HILDEBRANDT, *Die Paulskirche. Parlament in der Revolution 1848/49*, s. 89.

²⁰² Viz Záznam z dvacátého šestého zasedání Národního shromáždění, 28. června 1848, in: *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main*, Bd I., Nr. 27, s. 603 – 624. Srov. Říšský zákon o zřízení provizorní ústřední vlády pro Německo, 28. června 1848, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 82, s. 276 – 277; E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 626; G. WOLLSTEIN, *Deutsche Geschichte 1848/49. Gescheiterte Revolution in Mitteleuropa*, s. 76 – 78.

²⁰³ Viz § 6 Zákona o říšské vládě z 28. června 1848, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 82, s. 276 – 277.

²⁰⁴ Viz Záznam z dvacátého sedmého zasedání Národního shromáždění, 29. června 1848,

týkaly faktu, že volbu provedlo Národní shromáždění, jemuž podle názoru pruského krále toto právo nepříslušelo. Zároveň však zdůrazňoval, že s výběrem osoby pro úřad říšského správce naprosto souhlasí.²⁰⁵ V průběhu času se stalo zřejmým, že arcivévodova činnost bude do značné míry záviset na případném porozumění mezi frankfurtským parlamentem a vídeňskou vládou, které arcivévoda zachovával i nadále loajalitu.²⁰⁶ Ještě v den jeho volby přispěchal rovněž Spolkový sněm s prohlášením, že arcivévoda má podporu jednotlivých německých států, které zároveň jmenování ústřední vlády a říšského správce prohlásily za právoplatné.²⁰⁷ Není pochyb, že pro nového říšského správce měla legitimizace jeho volby ze strany Spolkového shromáždění provedená jménem spolkových panovníků a vlád zásadnější význam než vlastní volební akt realizovaný německým Národním shromážděním. Svědčí o tom i Janův dopis adresovaný Spolkovému shromáždění.²⁰⁸ Svou loajalitu k habsburské monarchii říšský správce potvrdil, když po nástupu knížete Schwarzenberga do úřadu rakouského ministerského předsedy nového šéfa vídeňského kabinetu ubezpečil, že je připraven informovat jej o všech frankfurtských

---

in: Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main, Bd I., Nr. 28, s. 625 – 642. Srov. Protokol z šedesátého sedmého zasedání Spolkového sněmu – Adresa arcivévodovi Janovi, 29. června 1848, in: Quellen zur deutschen Revolution: 1848 – 1849, Nr. 46, s. 114 – 115. Viz rovněž: Protokol ze zasedání rakouské ministerské rady, 3. července 1848, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, I. Abt., Nr. 91, s. 514 – 516; Zpráva francouzského vyslance Menevala z Drážďan, 5. července 1848, in: Französische und sächsische Gesandtschaftsberichte aus Dresden und Paris 1848 – 1849, Hrsg. von Hellmut Kretschmar – Horst Schlechte, Berlin 1956, Nr. 86, s. 130 – 131.

²⁰⁵ Viz Fridrich Vilém IV. arcivévodovi Janovi, 3. července 1848, in: Briefwechsel zwischen König Friedrich Wilhelm IV. und dem Reichsverweser Erzherzog Johann von Österreich (1848 – 1850), Hrsg. von Georg Kuntzel, Frankfurt am Main 1924, Nr. 1, s. 1 – 2. K postoji Anglie a Ruska srov. Werner Eugen MOSSE, *The European Powers and the German Question 1848 – 71. With special reference to England and Russia*, London 1958, s. 21 – 25.

²⁰⁶ Viz G. WOLLSTEIN, *Deutsche Geschichte 1848/49. Gescheiterte Revolution in Mitteleuropa*, s. 79. Srov. G. HILDEBRANDT, *Die Paulskirche. Parlament in der Revolution 1848/49*, s. 90; V. VALENTIN, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849*, Bd. II, *Bis zum Ende der Volksbewegung von 1849*, Köln 1970, s. 29 – 41.

²⁰⁷ Viz Protokol z šedesátého sedmého zasedání Spolkového shromáždění, 29. června 1848, in: Protokolle der Deutschen Bundesversammlung vom Jahre 1848, s. 717 – 719. Srov. rovněž: F. EYCK, *The Frankfurt Parliament 1848 – 1849*, p. 197 – 205; E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 627. K postoji některých německých vlád k volbě arcivévodova Jana a k problematice prozatímní ústřední vlády srov. Důvěrná zpráva Perthese meiningenskému vévodovi Bernardovi, 1. července 1848, in: Quellen zur deutschen Revolution: 1848 – 1849, Nr. 47, s. 115 – 122.

²⁰⁸ Viz Protokol z plenárního zasedání Spolkového shromáždění, 12. července 1848, in: Protokolle der Deutschen Bundesversammlung vom Jahre 1848, s. 753 – 757.

událostech hodných jeho pozornosti.²⁰⁹

Prvním říšským ministerským předsedou byl jmenován Karl Emerich kníže zu Leiningen²¹⁰. Podle vládního programu, který byl zveřejněn v novinách „*Frankfurter Postamtszeitung*“ z 31. července 1848, měla být posílena pozice říšské vlády, která by prováděla rozhodnou, národně jednotnou říšskou politiku. Hlavním cílem byla silná německá říše založená na suverenitě jediné německé národnosti, v jejímž rámci se jednotlivé státy a jejich panovníci měli podříditi říšské vládě. Leiningen byl rozhodným stoupencem sjednocení Německa bez účasti Rakouska. Již v roce 1847 se v tomto duchu vyjádřil v jednom z dopisů adresovaných manželovi britské královny Viktorie princí Albertovi, když konstatoval, že pro Rakousko není v rámci Německa místo a je třeba jej odtud vymanévrovat. Rakousko mělo, podle jeho představ, stát po boku Německa pouze jako jeho ochránce. Habsburskou monarchii pokládal za evropský, a nikoliv německý stát. Jako osobu, která by mohla svou autoritou sjednocení Německa zaštitit, označoval pruského krále Fridricha Viléma IV., i když si plně uvědomoval jeho odmítavé stanovisko k této variantě.²¹¹ Ministrem zahraničí v první říšské vládě byl jmenován Johann Gustav Wilhelm Moritz Heckscher, ministrem vnitra Anton rytíř von Schmerling²¹², oba zástupci

²⁰⁹ Viz Arcivévoda Jan Schwarzenbergovi, 9. prosince 1848, in: Erzherzog Johann von Österreich als Reichsverweser, s. 113 – 114. O arcivévodově lojalitě svědčí i následující dopisy: Arcivévoda Jan Schwarzenbergovi, 18. prosince 1848, in: Tamtéž, s. 119 – 121; 25. ledna 1849, in: Tamtéž, s. 130 – 131; 24. února 1849, in: Tamtéž, s. 132 – 133. Deputace oznamující arcivévodovi jeho zvolení dorazila 5. července do Vídně. K přivítání deputace srov. Protokol ze zasedání rakouské ministerské rady, 4. července 1848, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, I. Abt., Nr. 92, s. 520 – 521. Jan 12. července poprvé předstoupil před německé Národní shromáždění. O tři dny později jmenoval první říšskou vládu. Ke zřízení provizorní ústřední říšské vlády srov. M. BOTZENHART, *Deutscher Parlamentarismus in der Revolutionszeit 1848 – 1850*, s. 163 – 192; Hans Günter TELLE, *Das österreichische Problem im Frankfurter Parlament im Sommer und Herbst 1848*, Marburg 1933, s. 49 – 62. Srov. rovněž: Výnos říšského správce německým vládám ve věci převzetí provizorní ústřední vlády, 16. července 1848, in: Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte, Bd. 1, Nr. 84, s. 278.

²¹⁰ K osobě Karla Emericha knížete zu Leiningen srov. V. VALENTIN, *Fürst Karl Leiningen und das Deutsche Einheitsproblem*, Stuttgart 1910.

²¹¹ Viz Kníže Leiningen princí Albertovi, 6. července 1847, in: V. VALENTIN, *Fürst Karl Leiningen und das Deutsche Einheitsproblem*, Nr. 1, s. 211 – 212. Obdobný postoj jako Leiningen zastával i důvěrník britské královny Viktorie a prince Alberta Christian Friedrich svobodný pán von Stockmar, který byl v roce 1848 jmenován koburským zástupcem u Spolkového shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem. Srov. Ernst Freiherr von STOCKMAR, *Denkwürdigkeiten aus den Papieren des Freiherrn Christian Friedrich von Stockmar*, Braunschweig 1872, s. 483 – 497. V pamětním spise uveřejněném 27. května 1848 v „*Deutsche Zeitung*“ uvedl Stockmar myšlenku, aby Fridrich Vilém IV. přeměnil Prusko v říšskou zemi, aby se vzdalo vlastní státnosti a aby se pruský král ujal jako dědičný císař vlády nad všemi německými zeměmi. Viz V. VALENTIN, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849*, Bd. II, s. 90.

²¹² K osobě Antona rytíře von Schmerlinga srov. Alfred Ritter von ARNETH, *Anton Ritter von Schmerling*.

velkoněmeckého směru. Ministrem financí se stal maloněmecky smýšlející porýnský liberál Hermann von Beckerath. Ministrem spravedlnosti Württemberčan Robert von Mohl a ministrem obchodu brémský obchodník Arnold Duckwitz – oba zastávající pozice levého středu. Pruský generál Eduard von Peucker byl jmenován říšským ministrem války.²¹³

Prozatímní říšská vláda disponovala velmi omezenými pravomocemi, což se odráželo i v oblasti zahraniční politiky. Vyslanci „německé říše“ sice byli na podzim roku 1848 přijati v Belgii, Švýcarsku a v USA, ústřední vláda byla vedle těchto států uznána i v Nizozemí, Sardinském království, Království obojí Sicílie a v Řecku, evropské mocnosti se však na dění v Německu dívaly s nedůvěrou.²¹⁴ Slabost frankfurtské říšské vlády demonstroval i způsob výběru diplomatů vysílaných na zahraniční mise. Diplomaté z povolání pro ni byli v podstatě nedostupní, a proto byla nucena obracet se za tímto účelem na známé poslance Národního shromáždění, vysoké důstojníky a na některé významné představitele občanského života, přičemž se snažila uspokojit všechny německé státy.²¹⁵ Zásadním problémem byl fakt, že nebylo reálně možné požadovat, aby se jednotlivé německé státy, zejména Prusko, Rakousko a Bavorsko, vzdaly své dosavadní samostatně vedené zahraniční politiky a svěřily se zcela do rukou prozatímní ústřední

Episoden aus seinem Leben 1835, 1848 – 1849, Prag 1895.

²¹³ K charakteristice členů provizorní ústřední říšské vlády viz Důvěrná zpráva Perthese meiningenskému vévodovi Bernardovi, 17. července 1848, in: Quellen zur deutschen Revolution: 1848 – 1849, Nr. 52, s. 137 – 143.

²¹⁴ Francie a Velká Británie říšské vládě alespoň umožnily, aby do jejich hlavních měst vyslala své polooficiální zástupce. Do Londýna byl vyslán liberálně smýšlející šlechtic a člen frakce Casino Viktor Franz svobodný pán von Andrian-Werburg a do Paříže umírněný konzervativce a člen frakce Café Milani historik Friedrich Ludwig Georg von Raumer. Ruská vláda oznámila, že by k podobnému činu přistoupila pouze v případě, že by s ním vyslovily souhlas jednotlivé německé státy mající v Petrohradě svá vlastní diplomatická zastoupení. Viz G. HILDEBRANDT, *Die Paulskirche. Parlament in der Revolution 1848/49*, s. 112. Srov. rovněž: V. VALENTIN, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849*, Bd. II, s. 109 – 120; G. GILLESSEN, *Lord Palmerston und die Einigung Deutschlands*, s. 44 – 48; Alexander SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution. Deutsche Einheit und europäische Ordnung 1848 – 1851*, Leipzig 1942, s. 78 – 97.

²¹⁵ Prvním evropským státem, který byl ochoten přijmout vyslance prozatímní ústřední říšské vlády byla Belgie, která 5. září přijala hesenského velkovévodského generálmajora Friedricha Adolpha svobodného pána von Drachenfels. Do Švýcarska byl vyslán poslanec Národního shromáždění Franz Raveaux. Do Atén, Říma a Florencie odcestoval bavorský říšský rada Chlodwig Karl Viktor kníže zu Hohenlohe-Schillingsfürst, do Haagu Brunšvičan Friedrich August von Liebe, do Turína poslanec Národního shromáždění Hamburčan Johann Gustav Wilhelm Moritz Heckscher a do Stockholmu další z poslanců Karl Theodor Welcker. Specificky se utvářely diplomatické styky s USA, které svým zastupováním ve Frankfurtu pověřily svého vyslance v Berlíně Andrewa Jacksona Donelsona. Říšskou vládu pak ve Washingtonu zastupoval tamější pruský vyslanec Friedrich Ludwig von Roenne. Viz V. VALENTIN, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849*, Bd. II, s. 117 – 120.

říšské vlády. Zahraniční státy neznaly a nevěřily na žádné Německo, ale znaly Prusko a další státy.²¹⁶ Možnost sjednocení čtyřiceti miliónů Němců nebo dokonce sedmdesáti miliónů obyvatel sjednoceného Německa a Rakouska vzbuzovala obavy nejen v Rusku, které si udrželo silné pozice jak v Rakousku, tak v Prusku, ale i ve Francii, kterou znepokojovala zejména hrozba rozvíření otázky Alsaska-Lotrinska. Velká Británie zaujala vyčkávací postoj, spíše se však rovněž přikláníla k odmítavému stanovisku.²¹⁷

Rusko jako rozhodný odpůrce všech revolučních aktivit nesouhlasilo se vznikem německého národního státu, ať již by v jeho čele stálo Rakousko, nebo Prusko. Petrohrad se obával, že by tak ztratil svůj dosavadní vliv na střední a malé německé země, což by mohlo ve svém důsledku vést k oslabení ruských pozic v Polsku. Nad německou revolucí tak stále jako Damoklův meč visela hrozba ruské intervence.²¹⁸ Francie, navzdory všem očekáváním Národního shromáždění, nedávala najevo „*revoluční solidaritu*“. Vláda Francouzské republiky sice nebyla vyložene odpůrcem německého národního hnutí, vznik jednotného německého národního státu však pro ni byl nepřijatelný. V Londýně pak byl případný německý národní stát vnímán především jako hrozba pro udržení míru v Evropě.²¹⁹

Říšská vláda se sice mohla opřít o autoritu frankfurtského parlamentu a touhu Němců po společném státě, nedisponovala však žádnou skutečnou mocí. Scházely jí především finance, přičemž se nedařilo ani financování jejích aktivit prostřednictvím půjček. Jako velký problém se rovněž ukazovala naprostá absence říšských úřadů a úředníků, které bylo nejprve třeba vybudovat a vychovat. V neposlední řadě pak značný handicap představovala absence říšského vojska, které by podléhalo ústřední vládě a Národnímu shromáždění. Frankfurtská vláda tím, že rozpustila Spolkový sněm, jehož další existence byla za daného stavu věcí neudržitelná, odřízla sama sebe od dosavadních fungujících struktur a při prosazování své politiky se ocitla v naprosté závislosti na dobré

²¹⁶ Srov. Abeken Droysenovi, 16. července 1848, in: Quellen zur deutschen Revolution: 1848 – 1849, Nr. 51, s. 129 – 137.

²¹⁷ Viz J. KOLEJKA, *Národy Habsburské monarchie v revoluci 1848-1849*, s. 59. Srov. rovněž: Zpráva saského vyslance Boseho z Paříže, 8. srpna 1848, in: Französische und sächsische Gesandtschaftsberichte aus Dresden und Paris 1848 – 1849, Nr. 97, s. 146.

²¹⁸ Viz Detlef JENA, *Russische Reichspolitik und die Revolution von 1848/49*, in: 1848 Revolution in Europa, s. 281 – 295.

²¹⁹ Viz T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 623.

vůli jednotlivých států a na jejich finančních příspěvcích do říšské pokladny.²²⁰ Právě ekonomická stránka se brzy ukázala být značně problematickou, když k 1. červenci 1849 byl ze strany německých států plně uhrazen pouze příspěvek na zajištění fungování říšského shromáždění a ústřední vlády. Říšské pokladně však scházely příspěvky ve výši téměř 9 milionů zlatých určené pro říšskou armádu, námořnictvo a pevnosti.²²¹

Je třeba zdůraznit, že v případě Německého spolku došlo na základě říšského zákona z 28. června 1848 o zřízení prozatímní ústřední vlády k ukončení jeho „dosavadní činnosti“, ale existence Německého spolku ukončena nebyla.²²² Spolkové shromáždění své pravomoci poté 12. července 1848 předalo zvolenému říšskému správci.²²³ Tento krok lze vnímat jako faktické uznání právní kontinuity mezi Spolkovým sněmem a novou prozatímní ústřední říšskou vládou.²²⁴ S ohledem na vnitropolitický vývoj Rakouska a Pruska se zdálo, že pokud se říšské vládě podaří využít mocenského vakua a etablovat svoji vlastní moc, mohou být cíle Národního shromáždění úspěšně realizovány.²²⁵

I. 3. 2. První úkoly Národního shromáždění

Národní shromáždění stálo před několika problémy, které spolu úzce souvisely. První z nich představovalo úsilí o vytvoření jednotného německého státu, nalezení konsenzu v otázce formy jeho státního zřízení, vyřešení otázky říšské armády a vyrovnání se s neněmeckými národnostmi na území německé říše. Druhým úkolem bylo vypracování ústavy, která by dokázala všechny sporné body uspokojivě vyřešit. Parlamentní většinu měla konzervativně-liberální frakce, usilující o zřízení dědičné německé monarchie pod vedením Pruska nebo Rakouska. Naopak radikálně-demokratická skupina hodlala prosadit

²²⁰ Viz Tamtéž, s. 614.

²²¹ Viz Österreichisches Staatsarchiv, Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), f. Gesandtschaftsarchiv Frankfurt am Main – Bundestag, k. 67, fasc. Korrespondenz der Reichsminister mit dem kaiserlichen Bevollmächtigten in Frankfurt 1848 – 1849, Vortrag über den Stand der Finanzen auf den 1. Juli 1849, Anlage A., Spezielle Nachweisung über die Aufstände zu den verschiedenen Matrikular-Umlagen auf den 1. Juli 1849.

²²² Viz Zákon o zřízení prozatímní ústřední říšské vlády, 28. června 1848, in: Erzherzog Johann von Österreich als Reichsverweser, Anhang I, Dok. 1, s. 43 – 44.

²²³ Viz Protokol z plenárního zasedání Spolkového shromáždění, 12. července 1848, in: Protokolle der Deutschen Bundesversammlung vom Jahre 1848, s. 753 – 757. Srov. rovněž: G. WOLLSTEIN, *Deutsche Geschichte 1848/49. Gescheiterte Revolution in Mitteleuropa*, s. 80. Viz rovněž: J. MÜLLER, *Deutscher Bund und deutsche Nation 1848 – 1866*, s. 52.

²²⁴ Viz G. HILDEBRANDT, *Die Paulskirche. Parlament in der Revolution 1848/49*, s. 95.

²²⁵ Viz T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 615.

vytvoření republiky.²²⁶

Pozici Národního shromáždění oslabovala řada faktorů. Vedle již zmíněných potíží plynoucích z absence vlastního říšského byrokratického aparátu, nedostatku financí a závislosti na armádách jednotlivých německých států to byla nejednotnost panující mezi poslanci a skutečnost, že představitelé německých států z obavy, že tak přispějí k budoucí mediatizaci svých zemí, odmítali uznat prozatímní ústřední vládu ve Frankfurtu nad Mohanem.

Otázku říšské armády se pokusil řešit ministr války von Peucker. Jako jediný z ministrů Leiningenovy vlády nebyl členem Národního shromáždění a nadále zůstával pruským generálem. Díky svému říšskému patriotismu se však záhy ocitl v konfliktu s pruskou vládou.²²⁷ Peucker požadoval, aby v jednotlivých německých státech byly uspořádány vojenské přehlídky, v jejichž průběhu by vojenské oddíly vzdaly hold říšskému správci a oblékly uniformy označené říšskými barvami. Mělo jít o symbolický akt, jenž by deklaroval, že armády, které byly hlavní oporou monarchistické a partikularistické moci jednotlivých států, se hlásí k myšlence „říšské armády“.²²⁸ Malé německé státy s tímto požadavkem souhlasily, Rakousko a Prusko však byly proti.²²⁹ V Hannoveru sice vojáci k přehlídce nastoupili, ale deset minut před jejím slavnostním zahájením byla s odvoláním na špatné počasí zrušena a Peuckerův výnos byl pouze přečten jednotlivým oddílům. V Bavorsku byla záležitost vyřešena tak, že nastoupené jednotky vzdaly nejprve hold bavorskému králi, poté říšskému správci a na závěr německé vlasti.²³⁰ Odmítavý postoj nejvlivnějších německých států přinutil Národní shromáždění přehodnotit své plány. Otázka říšské armády tak byla vyřešena až ústavou Německé říše z 28. března 1849, kde se v jedenáctém až devatenáctém paragrafu konstatovalo, že všechny německé ozbrojené síly

²²⁶ Viz ZA, f. RA Lichnowských, sign. C IV 11, Opisy řečí a korespondence Felixe knížete Lichnowského na Národním shromáždění ve Frankfurtu, První zpráva Felixe knížete Lichnowského ratibořskému volebnímu obvodu o jednáních německého Národního shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem, 21. května 1848.

²²⁷ Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 628 – 629. K problematice formování ústřední říšské vlády srov. rovněž: F. EYCK, *The Frankfurt Parliament 1848 – 1849*, p. 164 – 205.

²²⁸ Viz Holdovací výnos říšského ministra války, 16. července 1848, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 85, s. 278 – 279.

²²⁹ K postoji Rakouska srov. Protokol ze zasedání rakouské ministerské rady, 2. července 1848, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, Abt. I, Nr. 90, s. 513.

²³⁰ Viz V. VALENTIN, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849*, Bd. II, s. 91.

podléhají říšské vládě. Říšské vojsko mělo být tvořeno kontingenty jednotlivých států, jejichž velitele jmenovala vždy příslušná vláda. Říšská vláda byla oprávněna jmenovat pouze velitele vyšších armádních svazků, které překračovaly úroveň jednotlivých kontingentů. V době války byla rovněž oprávněna jmenovat velící generály.²³¹ Podstatně úspěšněji vyznělo úsilí o zformování „říšského námořnictva“, které bylo současníky do značné míry vnímáno jako jeden ze symbolů sjednoceného Německa.²³²

Svou faktickou bezmoc a závislost na jednotlivých německých státech, především však na obou německých velmocích, si mohli poslanci zasedající v kostele sv. Pavla poprvé silněji uvědomit v souvislosti s událostmi v Dánsku. Zde od první poloviny 19. století sílil boj o vydání ústavy, jenž postupně získal silný národnostní podtext. Od roku 1830 ve Šlesvicku a Holštýnsku rostlo německé separatistické hnutí a němečtí liberálové v obou vévodstvích požadovali vytvoření zvláštní konstituční monarchie, v níž by obě samostatná území splynula, a její následné oddělení od Dánska. Na rozdíl od Holštýnska, osídleného převážně německým obyvatelstvem, však v severním a středním Šlesvicku převažovali Dánové. Z toho vycházeli dánští liberálové, požadující začlenění Šlesvicka do Dánského království a maximální možné oslabení jeho spojení s Holštýnskem. Německo-dánské národnostní spory se rychle prohlubovaly. K tomu v roce 1846 přispěl dánský král Kristián VIII., když vyhlásil společné dědictví trůnu pro Dánsko a Šlesvicko, čímž mezi svými německými poddanými vyvolal silnou vlnu odporu.²³³

Pod dojmem revoluce, která se v roce 1848 šířila Evropou, a zpráv o přípravách

²³¹ Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 655. Srov. Ústava Německé říše, 28. března 1849, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 102, s. 304 – 326.

²³² Úvahy o vytvoření německé říšské flotily rovněž výrazným způsobem podporovaly vědomí národní sounáležitosti. Již 14. června bylo přijato usnesení, podle kterého měly být položeny její základy. Historik Gustav Droysen v této souvislosti hovořil o budoucí světové vládě Německa a pruský politik Joseph Maria von Radowitz snil o tom, že říšská flotila bude v dohledné době schopna prosazovat německé zájmy i na Rio de la Plata. Viz G. WOLLSTEIN, *Deutsche Geschichte 1848/49. Gescheiterte Revolution in Mitteleuropa*, s. 92. Srov. rovněž: G. HILDEBRANDT, *Die Paulskirche. Parlament in der Revolution 1848/49*, s. 100. K budování německé říšské flotily srov. Max BÄR, *Die deutsche Flotte von 1848 – 1852*, Leipzig 1898; *Die erste deutsche Flotte 1848 – 1853*, Hrsg. von Walther Hubatsch, Herford 1981.

²³³ Problém spočíval v tom, že následnictví v Dánsku bylo od roku 1665 stanoveno tak, že korunu mohli dědit královi potomci jak v mužské, tak v ženské linii. Avšak ve vévodstvích platil sálský zákoník, podle něhož mohli na trůn nastoupit pouze mužští potomci. Společné nástupnictví v Dánsku a ve Šlesvicku by tak v podstatě znamenalo anexi vévodství, neboť Kristiánův syn Frederik VII. byl posledním mužským potomkem oldenburského rodu.

ystoupení německých nacionalistů se dánští liberálové sešli ve dnech 20. a 21. března v divadle Casino v Kodani, odkud se vydal protestní průvod ke královskému zámku Christiansborgu. Král vyhověl požadavkům liberálů a byla vytvořena nová vláda, která si dala za cíl připojit celé Šlesvicko až po řeku Eider k Dánsku. Němci v obou vévodstvích na tyto události reagovali povstáním. V hlavním městě Holštýnska Kielu byla vytvořena prozatímní vláda, která proklamovala oddělení obou vévodství od Dánska. V čele prozatímní vlády stál vévoda Kristián August šlesvicko-holštýnsko-sonderbursko-augustenburgský, hlava vedlejší větve oldenburského rodu, který na základě sálského zákoníku požadoval nástupnictví ve Šlesvicku a Holštýnsku. Na žádost augustenburgského vévody a na základě rozhodnutí Německého spolku vyslalo Prusko své oddíly na pomoc povstalcům a společně se jim podařilo Dány porazit.

Do konfliktu se však zapojily velmoci Rusko a Velká Británie, obávající se o své vlastní zájmy v Pobaltí, a rozhodly se ukončit válku diplomatickou cestou. Hlavní postavou těchto jednání se stal britský ministr zahraničí lord Palmerston.²³⁴ Vyjednávání skončilo 26. srpna, kdy bylo na základě míru podepsaného zástupci Dánska a Pruska v Malmö uzavřeno na sedm měsíců příměří.²³⁵ Dohoda zaručovala stažení dánských a pruských jednotek z pobaltských vévodství a nahrazení prozatímní šlesvicko-holštýnské vlády společnou dánsko-pruskou vládou kontrolovanou komisaři Velké Británie a Ruska.²³⁶ Prusko se tak zachovalo jako samostatný stát, který se německého nacionalismu chopil především jako prostředku zdůvodňujícího jeho mocenské ambice. Tento postoj Berlín potvrdil právě podpisem míru v Malmö, když nedal nejen na odmítavá stanoviska frankfurtských poslanců, ale ani na postoj ostatních německých států. Národní shromáždění se nakonec s danou situací muselo smířit a po dlouhých jednáních v průběhu září platnost mírové smlouvy uznalo.²³⁷

²³⁴ K politice lorda Palmerstona srov. Hans PRECHT, *Englands Stellung zur deutschen Einheit 1848 – 1850*, München 1925, též W. E. MOSSE, *The European Powers and the German Question 1848 – 71*.

²³⁵ Srov. Příměří z Malmö, 26. srpna 1848, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 189, s. 460 – 461.

²³⁶ K postoji evropských velmocí ke šlesvicko-holštýnské otázce srov. G. GILLESSEN, *Lord Palmerston und die Einigung Deutschlands*, s. 30 – 44; A. SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution*, s. 29 – 51; W. E. MOSSE, *The European Powers and the German Question 1848 – 71*, s. 18 – 21.

²³⁷ Ke šlesvicko-holštýnské otázce srov. Jörg-Peter FINDEISEN, *Schleswig-Holstein und die nationale Frage 1848/49. Dänische Befindlichkeiten damals und heute*, in: 1848 Epochenjahr für Demokratie und Rechtsstaat in Deutschland, s. 155 – 176. Rakousko se do tohoto dění zapojilo až později, poté co potlačilo své vnitřní i vnější nepřátele. Viz Matthias SCHULZ, *A Balancing Act: Domestic Pressures and*

Souhlas parlamentu s mírem vyvolal ve Frankfurtu vlnu nepokojů, jejichž cílem bylo donutit poslance, aby zanechali kompromisního postoje vůči jednotlivým německým panovníkům. Národní shromáždění muselo v této těžké situaci dokonce požádat o pruskou a rakouskou vojenskou asistenci proti pouličním nepokojům, jejichž obětmi se stali i dva prušští poslanci Národního shromáždění Felix Maria Vinzenz Andreas kníže Lichnowsky²³⁸ a jeho přítel generál Hans Adolph Erdmann von Auerswald, a potvrdilo tak svou faktickou bezmocnost.²³⁹

Koexistence německých a neněmeckých obyvatel se ukázala jako problém i v dalších německých oblastech.²⁴⁰ Uvést můžeme české země, kde postoj české většiny vyjádřil již dříve zmíněný František Palacký.²⁴¹ Komplikovaná byla rovněž situace na území někdejšího Polska, jižního Tyrolska a Limburska. Ani jedno z těchto nacionálně laděných hnutí však nepřineslo žádný hmatatelný výsledek ani nepřerostlo v ozbrojený konflikt srovnatelný s událostmi ve Šlesvicku a Holštýnsku.²⁴²

Ve věci přípravy německé ústavy bylo možné navázat na návrh vypracovaný

International Systemic Constraints in the Foreign Policies of the Great Powers, 1848 – 1851, German History, 21/2003, No. 3, p. 330.

- ²³⁸ Lichnowsky proti sobě popudil veřejné mínění, když ve svém vystoupení 4. září 1848 hájil pruskou politiku ve vztahu ke šlesvicko-holštýnské krizi. Viz Dušan UHLÍŘ, *Kníže Felix Lichnowský jako představitel militantního konzervatismu na prahu revoluce 1848*, in: Acta historica et museologica universitatis sillesianae Opaviensis, 3/1997, s. 124 – 145. Srov. TÝŽ, *Slezský šlechtic Felix Lichnowský. Poslední láska kněžny Zabáňské*, Praha 2009; Reinhold WOLNY, *Fürst Felix Lichnowsky (1814 – 1848). Ein früh vollendetes Ritterleben*, St. Ottilien 2003; Jaromíra KRAMNÁ, *Osobnost Felixe knížete Lichnowského ve světle archivních pramenů*, in: Národní obrození a rok 1848 v evropském kontextu, Litomyšl 1998, s. 173 – 180. K zavraždění knížete Lichnowského srov. ZA, f. RA Lichnowských, sign. C IV. 14, Kondolenční telegram pruského krále, kondolenční dopisy a několik výstřížků a exemplářů novin k zavraždění Felixe knížete Lichnowského ve Frankfurtu.
- ²³⁹ Srov. T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 634. K frankfurtským nepokojům rovněž: Cowley Palmerstonovi, 18. září 1848, in: *British Envoys to Germany 1816 – 1866*, Vol. III, p. 38 – 40.
- ²⁴⁰ K problematice neněmeckých národností v rámci Německa viz ZA, f. RA Lichnowských, sign. C IV 11, Opisy řečí a korespondence Felixe knížete Lichnowského na Národním shromáždění ve Frankfurtu, Druhá zpráva Felixe knížete Lichnowského ratibořskému volebnímu obvodu o jednáních německého Národního shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem, 2. června 1848.
- ²⁴¹ Srov. František PALACKÝ, *Idea státu rakouského*, Praha 1865.
- ²⁴² K problematice jednotlivých národních hnutí srov. E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 639 – 646; W. SIEMANN, *Die deutsche Revolution von 1848/49*, s. 146 – 157; TÝŽ, *Vom Staatenbund zum Nationalstaat*, s. 381 – 386; F. EYCK, *The Frankfurt Parliament 1848 – 1849*, p. 254 – 314; G. WOLLSTEIN, *Deutsche Geschichte 1848/49. Gescheiterte Revolution in Mitteleuropa*, s. 87 – 92; TÝŽ, *Mitteleuropa und Grossdeutschlandvisionen der Revolution 1848/49. Nationale Ziele in der deutschen Revolution*, in: *Die deutsche Revolution von 1848/49*, Hrsg. von D. Langewiesche, Darmstadt 1983, s. 237 – 257; T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 624 – 629; V. VALENTIN, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849*, Bd. II, s. 121 – 127; G. HILDEBRANDT, *Die Paulskirche. Parlament in der Revolution 1848/49*, s. 113 – 161.

Výborem sedmnácti, o kterém jsem se již zmínil v kapitole věnované problematice Předparlamentu a přípravě voleb do Národního shromáždění. Národnímu shromáždění se zde nabízela možnost dosáhnout v tomto směru poměrně rychlého výsledku. Přesto, že se později k návrhu Výboru sedmnácti v podstatě vrátilo, Národní shromáždění tuto předlohu zamítlo, když patrně hlavní roli sehrál fakt, že poslanci frankfurtského parlamentu nechtěli navázat na práci Výboru sedmnácti jmenovaného starým Spolkovým sněmem. Národní shromáždění proto 24. května 1848 zvolilo třicetičlenný ústavní výbor, který poté, co 3. července předložil návrh základních práv, získal v otázce budoucí německé ústavy rozhodující vliv. Za účelem volby členů ústavního výboru byli poslanci Národního shromáždění rozděleni losem do patnácti skupin a poté každá z těchto skupin zvolila ze svých řad dva poslance jako členy výboru. Výsledek tak sice odrážel rozložení politických sil v Národním shromáždění, když poslanci frakce Casino tvořili nadpoloviční většinu, ale v žádném případě nerespektoval regionální vyváženost a postavení jednotlivých členských států.²⁴³

Národnímu shromáždění bývá historiky vytýkáno, že místo toho, aby se urychleně věnovalo vyřešení organizačních otázek – které mohlo vyřešit právě přijetí ústavy – jako byla otázka hlavy státu, říšského území a volebního práva, ztrácelo čas jednáním o tzv. „základních právech“. Německý historik Wolfram Siemann však v této souvislosti nabízí pohled z jiného úhlu, když uvádí čtyři hlavní okolnosti ospravedlňující postup poslanců frankfurtského parlamentu: 1) Již v březnových požadavcích byla soustředěna hlavní pozornost na zajištění občanských práv, jako jsou svoboda tisku, svoboda shromažďování, porotní soudy apod.; 2) Zkušenosti s policejním státem z éry Německého spolku činily ve vnímání poslanců pevné zakotvení základních práv velmi naléhavým; 3) Ustavení prozatímní ústřední říšské vlády se zdálo vytvářet pro toto jednání dostatečný prostor; 4) V květnu se ještě nebylo třeba obávat obnovy sil byrokratického a vojenského aparátu v jednotlivých německých státech.²⁴⁴ Rovněž je třeba mít na paměti, že takto vytvořené společné zásady upravující poměr státu k jeho občanům, které vycházely z myšlenky rovnosti před zákonem, mohly působit jako silné pouto při procesu německého sjednocování, nehledě na fakt, že dosažení dohody v otázce základních práv mohlo výraznou měrou zvýšit vážnost a upevnit pozici frankfurtského parlamentu při

²⁴³ Viz L. HÖBELT, *1848. Österreich und die deutsche Revolution*, s. 149 – 150. Srov. Tabulka č. 9.

²⁴⁴ Viz W. SIEMANN, *Die deutsche Revolution von 1848/49*, s. 136.

řešení dalších sporných bodů připravované ústavy.²⁴⁵

I. 3. 3. Habsburská monarchie a Prusko do nástupu knížete Schwarzenberga

Březnová revoluce roku 1848 zpochybnila samotnou existenci Rakouského císařství. V habsburské monarchii se nejednalo pouze o nové určení poměrů mezi jednotlivci, případně společenskými skupinami a vládou, tedy o běžné ústavní a sociální otázky, ale především o vymezení vztahu jednotlivých národů, obývajících území podunajské monarchie, ke státu, jehož součástí byly a jejichž hlavní spojovník až doposud představovala habsbursko-lotrinská dynastie. Tyto události přiměly rakouskou vládu v čele s Karlem Ludwigem hrabětem Ficquelmontem k sestavení oktrojované ústavy, která byla zveřejněna ve Vídni 25. dubna 1848.²⁴⁶ Ústava měla platit pro všechny země habsburské monarchie s výjimkou zemí Svatoštěpánské koruny a Lombardsko-benátského království, nebrala však zřetel na národnostní požadavky. Znala pouze říšské zákonodárství a z jednotlivých korunních zemí činila pouhé provincie.

Obzvláště důrazně o prosazení svých práv usilovali Italové a Maďaři. Zprávy o březnových událostech ve Vídni vedly v severní Itálii k otevřenému povstání, které se podařilo potlačit až po vítězství maršála Jana Josefa Václava hraběte Radeckého z Radče²⁴⁷ 25. července 1848 v bitvě u Custozzy.²⁴⁸ V případě Maďarů se ještě v březnu 1848 usnesl uherský sněm na zákonech, které upravovaly vztah mezi zeměmi Svatoštěpánské koruny a ostatními oblastmi habsburské monarchie téměř do podoby personální unie. Uherské království se zároveň změnilo v ústavní stát řízený vládou zodpovědnou uherskému sněmu. Rovnost občanů však měla značné nedostatky v oblasti práv jednotlivých národů, když skutečně plnoprávními občany byli pouze Maďaři a maďarština byla prohlášena za státní jazyk.²⁴⁹ Představitelé uherského sněmu postupně zatlačili vídeňský dvůr do

²⁴⁵ Viz Thomas WÜRTEMBERGER – Anna-Miria MÜHLKE, *Paulskirche und Grundgesetz*, in: 1848 Epochenjahr für Demokratie und Rechtsstaat in Deutschland, s. 291 – 310.

²⁴⁶ Ústava bývá označována jako „*dubnová*“ či „*Pillersdorfova*“ podle tehdejšího rakouského ministra vnitra Franze svobodného pána von Pillersdorfa. Srov. Ústavní listina Rakouského císařství, 25. dubna 1848, in: *Texte zur österreichischen Verfassungsentwicklung 1848 – 1955*, Nr. 2, s. 1 – 5.

²⁴⁷ K osobě Radeckého srov. Petr HAVEL – Andrej ROMANĀK, *Maršál Radecký, vojevůdce pěti císařů*, Praha 2000; Otakar FRANKENBERGER, *Václav Radecký z Radče*, Praha 1990.

²⁴⁸ Viz T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 637.

²⁴⁹ Viz *Revolution von 1848/49 im österreichisch-ungarischen Grenzraum*, Hrsg. von Rudolf Kropf, Eisenstadt 1996.

defenzivy a císař Ferdinand I. odjel do Uher, aby zde 11. dubna potvrdil platnost nových uherských zákonů, jimiž bylo uznáno nové uspořádání Uher a které zejména potvrzovaly existenci nezávislé uherské vlády, přičemž bylo zrušeno dosavadní uherské místodržitelství a uherská dvorská kancelář.²⁵⁰

O svá práva se však hlásily i ostatní nemaďarské národy – Chorvati, Srbové, Slováci a Rumuni.²⁵¹ Jako tah Vídně proti uherské vládě, která začala budovat vlastní vojsko, vojenskou správu a finance, lze za této situace vnímat jmenování dosud neznámého důstojníka Josipa Jelačice chorvatským bánem.²⁵² Dosazení tohoto muže, který následně odmítl realizovat dubnové zákony na území Chorvatského království, a lynčování generála Lamberga, vyslaného do Pešti vídeňskou vládou, znamenaly definitivní roztržku s Vídní.²⁵³

Nepokoje propukly rovněž v Praze, kde se vyostřily spory mezi Čechy a Němci.²⁵⁴ Slovanský kongres probíhající v červnu 1848 za účasti zástupců Slovanů z celé habsburské monarchie v hlavním městě Českého království se postavil odmítavě jak k myšlenkám na vytvoření velkoněmecké říše, tak k dění v Uhrách, a požadoval reorganizaci Rakouského císařství na federativním základě, přičemž se na řízení státu měli podílet i příslušníci slovanských národů.²⁵⁵ Pražské nepokoje však byly záhy bez větších potíží potlačeny

²⁵⁰ Viz István DEÁK, *Die rechtmässige Revolution. Lajos Kossuth und die Ungarn 1848 – 1849*, Budapest 1989, s. 19 – 100; Roman HOLEC, *Poslední Habsburgovci a Slovensko*, Bratislava 2001, s. 26 – 29.

²⁵¹ K národnostní problematice habsburské monarchie v širší perspektivě srov. např. A. SKED, *Die Habsburger Monarchie und die Herausforderung des Nationalismus*, in: *Die Herausforderung des europäischen Staatensystems. Nationale Ideologie und staatliche Interesse zwischen Restauration und Imperialismus*, Hrsg. von Adolf M. Birke – Günther Heydemann, Göttingen 1989, s. 158 – 177; György SPIRA, *Die Nationalitätenfrage in Ungarn 1849*, ÖOH, 25/1983, Heft 2, s. 197 – 222.

²⁵² Srov. W. HÄUSLER, *Der kroatisch-ungarische Konflikt von 1848 und die Krise der Habsburgermonarchie*, in: *Die Revolution von 1848/49 im österreichisch-ungarischen Grenzraum*, s. 5 – 20.

²⁵³ Uherský sněm se snažil získat podporu frankfurtského Národního shromáždění. Viz Wilhelm ALTER, *Die auswärtige Politik der ungarischen Revolution 1848/1849*, Berlin 1912, s. 24 – 43. K situaci v Uhrách rovněž: L. HÖBELT, *1848. Österreich und die deutsche Revolution*, s. 196 – 216.

²⁵⁴ Srov. Záznam z třináctého zasedání německého Národního shromáždění, 7. června 1848, in: *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main*, Nr. 13, s. 237 – 242; Záznam z devětadvacátého zasedání německého Národního shromáždění, 1. července 1848, in: *Tamtéž*, Nr. 29, s. 649 – 680. Rovněž: Zpráva francouzského vyslance Menevala z Drážďan, 27. června 1848, in: *Französische und sächsische Gesandtschaftsberichte aus Dresden und Paris*, Nr. 82, s. 126 – 127. K česko – německým vztahům viz H. G. TELLE, *Das österreichische Problem im Frankfurter Parlament im Sommer und Herbst 1848*, s. 63 – 67.

²⁵⁵ Viz Slovanský sjezd v Praze roku 1848. Sbíрка dokumentů, ed. Z. V. Tobolka – V. Žáček, Praha 1958. Srov. rovněž: Letáky z roku 1848, ed. Miloslav Novotný, Praha 1948; J. KOLEJKA, *Der Slawenkongress in Prag im Juni 1848. Die slawische Variante einer österreichischen Föderation*, in: *1848/1849 Revolutionen in*

vojskem²⁵⁶ pod velením Alfreda knížete Windischgrätze.

S velkým odporem se dubnová ústava setkala ve Vídni, a vláda v čele s Franzem svobodným pánem von Pillersdorfem, který krátce před jejím vydáním vystřídal ve funkci ministerského předsedy hraběte Ficquelmonta, 15. května přislíbila, že ústava bude revidována ústavodárným sněmem, který bude svolán na základě všeobecných voleb. Pod dojmem těchto událostí uprchl rakouský císař o dva dny později i se svým dvorem do Innsbrucku. Následujícího dne se faktické vlády nad Vídní ujal tzv. „bezpečnostní výbor“ a oktrojovaná ústava byla odvolána.²⁵⁷ Volby do slíbeného ústavodárného říšského sněmu se uskutečnily v průběhu června a července. Ve městech zvítězili liberálové, na venkově konzervativněji ladění kandidáti z bohatších vrstev. Volby skončily výrazným neúspěchem radikálů. Své jednání sněm zahájil ve druhé polovině července 1848 a k jeho prvním a nejdůležitějším rozhodnutím patřilo usnesení o zrušení poddanství a roboty. Vzhledem k tomu, že se situace již do značné míry uklidnila, vrátil se císař v srpnu zpět do Vídně.

Přes úspěchy císařských velitelů v Itálii a v Čechách se stále prohlubovala krize ve vztahu k Maďarům. Delegace uherského sněmu se pokusila navázat kontakt s vídeňským říšským sněmem, ale tento pokus byl zásluhou slovanských poslanců zmařen. Stále ještě revolučně naladěné vídeňské obyvatelstvo však nedovolilo odeslat vojsko proti uherské revoluci a následně na začátku října obsadilo Hofburg a veřejné budovy ve Vídni a rozvášněný dav lynčoval ministra války Theodora hraběte Baillet de Latour. Těmito událostmi byla zahájena poslední z vídeňských revolucí roku 1848.²⁵⁸ Císař v doprovodu asi sedmi tisíc osob opět uprchl, tentokrát do moravského pevnostního města Olomouce. Zároveň byl přes protesty německé liberální levice císařem uzavřen říšský sněm a jeho rokování bylo přeneseno do Kroměříže.²⁵⁹ Potlačení revoluce byli pověřeni kníže Windischgrätz a bán Jelačić, kterým se do konce října 1848 podařilo Vídeň ovládnout.

Ostmitteleuropa, s. 129 – 147. Případně: T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 636; V. VOMÁČKOVÁ, *K národnostní otázce v buržoazní revoluci 1848 v českých zemích. Připojení českých zemí k německému celnímu spolku*.

²⁵⁶ Srov. Zpráva Leo hraběte Thuna a Alfreda knížete Windischgrätze o pražských nepokojích, Protokol ze zasedání rakouské ministerské rady, 1. července 1848, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, Abt. I, Nr. 89, s. 507 – 509.

²⁵⁷ Srov. R. J. RATH, *The Viennese Revolution of 1848*, p. 205 – 316.

²⁵⁸ Srov. W. HEINDL, „Hoch, hoch an die Laternen!“ *Aus dem Tagebuch der Wiener Oktoberrevolution*, in: *1848 Revolution in Österreich*, s. 128 – 138; R. J. RATH, *The Viennese Revolution of 1848*, p. 317 – 345.

²⁵⁹ K problematice Kroměřížského sněmu: O. URBAN, *Kroměřížský sněm 1848 – 1849*. Rovněž: R. SAK, *František Ladislav Rieger: Příběh Čecha devatenáctého věku*, s. 89 – 101.

Vídeňské události byly ve frankfurtském Národním shromáždění bedlivě sledovány.²⁶⁰ V polovině října 1848 říšský ministr financí Robert von Mohl v jednom ze svých dopisů vyslovil obavu, že se v případě Jelačícova vítězství Rakousko stane slovanským a bude pro Německo ztraceno. Naopak v případě vítězství povstalců se obával anarchie, vzniku „rudé republiky“ a občanské války mezi Čechy a Rakušany.²⁶¹ Ani jedna z těchto předpovědí se však nevyplnila. Vojenská porážka vídeňského povstání uvolnila cestu k odstranění dosavadní reformní vlády Johanna von Wessenberga²⁶² a k nastolení vlády Windischgrätzova energického švagra Felixe knížete Schwarzenberga.

Rovněž v Prusku směřovaly události nezadržitelně k porážce revoluce. Nový pruský ústavodárny sněm se sice 22. května sešel v Berlíně, ale jeho jednání byla od začátku poznamenána neshodami mezi liberály a demokraty, které byly vyostřovány pouličními nepokoji. Pruské Národní shromáždění se brzy stalo hříčkou v rukou levice. Parlament postupně ovládal radikalismus reprezentovaný republikánsky smýšlejícím vrchním tribunálním radou Waldeckem a lékařem Johannem Jacobym. Nová Camphausena vláda se nacházela v obtížné situaci, když se nemohla opřít o rozhodnou podporu pruského krále.²⁶³ Camphausen ve sjednoceném zemském sněmu spatřoval příležitost zbavit svou vládu poskvrný revolučního původu a usiloval o vybudování liberálního konstitučního státu. Přesto, že se snažil vycházet vstříc panovníkovi,²⁶⁴ narážel stále na odpor některých vlivných skupin.²⁶⁵ Camphausenovy snahy o dorozumění s panovníkem vyvolávaly rovněž neshody uvnitř vlády. Spory mezi vládou a panovníkem přetrvávaly i ve vztahu k frankfurtskému Národnímu shromáždění. Pruská vláda, která se snažila využít aktuální slabosti Rakouska k posílení svých vlastních pozic v Německu,

²⁶⁰ Viz H. G. TELLE, *Das österreichische Problem im Frankfurter Parlament im Sommer und Herbst 1848*, s. 78 – 86.

²⁶¹ Viz Robert von Mohl své manželce, 16. října 1848, in: *Großdeutsche Stimmen 1848/49. Briefe, Tagebuchblätter, Eingaben aus dem Volk*, Hrsg. von Karl Demeter, Frankfurt am Main 1939, Nr. 29, s. 60 – 61.

²⁶² Srov. Briefe von Johann Philipp Freiherrn von Wessenberg aus den Jahren 1848 – 1858 an Isfordink-Kostnitz, I. Theil, Leipzig 1877.

²⁶³ S ohledem na situaci uvnitř Pruska dospěli někteří z pruských poslanců zasedajících ve frankfurtském Národním shromáždění k závěru, že jediným řešením pro Prusko, „*jebož moc je natolik zlomena*“, je jeho začlenění do sjednoceného Německa. Viz Beckerath Hansemannovi, 30. května 1848, in: *Großdeutsche Stimmen 1848/49*, Nr. 1, s. 27 – 28.

²⁶⁴ Jedním z důsledků této politiky byl návrat korunního prince Viléma z londýnského exilu.

²⁶⁵ Viz V. VALENTIN, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849*, Bd. II, s. 51.

narážela ve svém úsilí na romantické představy Fridricha Viléma IV., snícího stále o obnovení staré německé říše v čele s Habsburky.²⁶⁶ Roztržka s podunajskou monarchií byla pro pruského krále naprosto nepředstavitelná.²⁶⁷ Postavení Pruska vůči Frankfurtu pak dále komplikoval již zmíněný vývoj šlesvicko-holštýnské otázky. Prusko zůstalo v boji s Dány do značné míry osamoceno a hrozil mu otevřený konflikt s evropskými velmocemi, hájícími na Baltu své vlastní zájmy.²⁶⁸

Camphausenova liberální vláda se s nejistým úspěchem pokoušela vypracovat ve spolupráci s ústavodárným zemským sněmem pro Prusko ústavu, která by vedle občanských svobod zohledňovala silnou královskou moc. V červnu sice Camphausena v čele vlády vystřídal liberálně smýšlející Rudolf von Auerswald, ale ani jemu se nevedlo lépe a v září jej nahradil Ernst von Pfuell. Situaci nadále komplikoval král, podléhající stále více tlakům ze strany odpůrců svobodomyšlného hnutí. Vedle vlády, která mu byla v podstatě vnucena revolucí, si proto panovník vytvořil svůj „*soukromý kabinet*“, tvořený skupinou rádců označovaný jako „*kamarilla*“, která nebyla nikomu zodpovědná a těšila se značnému vlivu na královo rozhodování. Hlavní slovo zde náleželo generálovi Leopoldovi Gerlachovi a jeho bratru Ludwigovi. Všichni byli horlivými pietisty, pro které víra v božský původ panovnické moci a přísné legitimistické zásady byla téměř náboženstvím.²⁶⁹ Sám Fridrich Vilém IV. revoluci vnímal jako hřích a „*jeho zbožní přátelé mu každý večer vyprávěli, že král musí tohoto draka zabít jako novodobý svatý Jiří*“.²⁷⁰ Stále větší podporu nacházel panovník ve šlechticko-křesťanské straně, shromažďující se kolem novin „*Neue Preussische Zeitung*“ (tzv. „*Kreuzzeitung*“)²⁷¹, založených 1. července 1848, která

²⁶⁶ Srov. Fridrich Vilém IV. Dahlmannovi, 3. a 5. května 1848, in: *Der deutsche Staatsgedanke*, Bd. I, Grossdeutsch – Kleindeutsch. Stimmen aus der Zeit von 1815 bis 1914, Hrsg. von Adolf Rapp, München 1922, Nr. 37, s. 55 – 56. Rovněž: Fridrich Vilém IV. Dahlmannovi, 3. května 1848, in: *Quellen zur deutschen Revolution: 1848 – 1849*, Nr. 34, s. 92 – 93; Fridrich Vilém IV. Radowitzovi, 13. června 1848, in: *Tamtéž*, Nr. 41, s. 107 – 109.

²⁶⁷ Viz F. MEINECKE, *Friedrich Wilhelm IV. und Deutschland*, in: *Preußen und Deutschland im 19. und 20. Jahrhundert. Historische und politische Aufsätze von Friedrich Meinecke*, München 1918, s. 208.

²⁶⁸ K problematice Camphausenovy vlády srov. J. HOFMANN, *Das Ministerium Camphausen – Hansemann*.

²⁶⁹ Viz V. VALENTIN, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849*, Bd. II, s. 64. K problematice „*kamarilly*“ D. E. BARCLAY, *Anarchie und guter Wille*, s. 227 – 266; F. L. KROLL, *Friedrich Wilhelm IV. und das Staatsdenken der deutschen Romantik*, s. 25 – 27.

²⁷⁰ Cit. dle: V. VALENTIN, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849*, Bd. II, s. 65.

²⁷¹ Název byl odvozen od železného kříže zobrazeného v záhlaví listu.

se snažila získat sympatie pruského venkova proti liberálním měšťanům.²⁷²

Rozhodující roli však při potlačování revoluce sehrály sympatie vojenských kruhů, jimiž byl král vytrvale nabádán, aby zakročil proti všem revolučním vymoženostem.²⁷³ Fridrich Vilém IV. k tomuto kroku nalezl odvalu v souvislosti se zprávami o úspěších kontrarevoluce v Rakousku a 9. listopadu oznámil zemskému sněmu, že jeho další jednání překládá do města Brandenburg nad Havolou. Chtěl tak sněm odpoutat od dráždivého prostředí velkoměsta, obdobně jako se to stalo v Rakousku v případě Kroměřížského sněmu. Demokratická většina poslanců se tomuto rozhodnutí bránila očekávajíc podporu berlínské ulice. Generál Wrangel však 10. listopadu pruské hlavní město bez boje obsadil, zrušil občanskou gardu a vyhlásil nad Berlínem stav obležení. Nový ministerský předseda Friedrich Wilhelm hrabě von Brandenburg²⁷⁴, který 8. listopadu vystřídal Pfuela v čele pruské vlády, na králův rozkaz 5. prosince rozpustil pruský sněm poté, co toto shromáždění na protest proti královým aktivitám odmítlo schválit daně. Král nechal bez povšimnutí pokus frankfurtské ústřední vlády o intervenci²⁷⁵ a porážku revoluce dokončil téhož dne vydáním oktrojované ústavy zachovávající některé liberální požadavky.²⁷⁶ Tento krok, jehož zákulisními iniciátory byli ministr spravedlnosti Heinrich Wilhelm Rintelen a ministr kultu Adalbert von Ladenberg, znamenal popření suverenity lidu a návrat k zásadám panovnické suverenity.²⁷⁷

Závěrem můžeme konstatovat, že revoluce roku 1848 ve svých konečných důsledcích nepřivodila pád ani jedné německé panovnické dynastie. Všech třicet pět

²⁷² Viz T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 632.

²⁷³ Viz Tamtéž.

²⁷⁴ Poslanec pruského Národního shromáždění Johann Jacoby označil jmenování Brandeburga, „známého jako stoupence absolutismu“, za „rukavici sváru bozenou celé zemi“. Cit. dle: Řeč ke jmenování Brandeburgovy vlády přednesená v pruském Národním shromáždění 2. listopadu 1848, in: J. JACOBY, *Gesammelte Schriften und Reden*, 2. Teil, s. 54 – 55.

²⁷⁵ Na konci října 1848 vznikl ve Frankfurtu nad Mohanem nejprve plán vyslat do Berlína hesenského generála Friedricha Ferdinanda Wilhelma svobodného pána von Schäffer-Bernstein jako říšského komisaře, aby se pokusil ovlivnit další vývoj událostí. Pruský zvláštní zplnomocněnec ve Frankfurtu však přispěl ke krachu tohoto plánu. Nakonec prozatímní ústřední vláda vyslala na začátku listopadu na misi do Berlína podsekretáře říšského ministerstva zahraničí Bassermanna. Snahy Frankfurtu však skončily bez jakéhokoliv úspěchu. Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 756 – 760. Srov. rovněž: F. EYCK, *The Frankfurt Parliament 1848 – 1849*, p. 332 – 339.

²⁷⁶ Viz Pruská oktrojovaná ústava, 5. prosince 1848, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 163, s. 385 – 394.

²⁷⁷ K porážce revoluce v Prusku srov. T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 647 – 651; G. WOLLSTEIN, *Deutsche Geschichte 1848/49. Gescheiterte Revolution in Mitteleuropa*, s. 127 – 143.

vládnoucích rodů se udrželo na svých trůnech. Panovníci však byli nuceni přistoupit na spolupráci s parlamenty a přijmout ústavy.

II. FELIX SCHWARZENBERG A NĚMECKÁ POLITIKA V ROCE 1849

II. 1. NÁSTUP FELIXE SCHWARZENBERGA

II. 1. 1. Felix kníže Schwarzenberg a jeho cesta k moci

Poté, co byla v říjnu 1848 poražena vídeňská revoluce, ujal se vlády v habsburské monarchii kabinet vedený Felixem knížetem Schwarzenbergem, který udával směr rakouské politice až do své smrti v dubnu 1852. Nástup nového ministerského předsedy s sebou přinášel řadu otázek. Dokáže se kníže vyrovnat se situací, v níž se habsburská monarchie na konci roku 1848 nacházela? Má pro výkon svého úřadu patřičné osobnostní předpoklady? Jakým směrem se pod jeho vedením bude ubírat domácí a zahraniční politika a jaký zaujme postoj k možnostem řešení tzv. německé otázky?

Jeden ze Schwarzenbergových současníků, rakouský diplomat Anton svobodný pán von Prokesch-Osten v dopise prvnímu životopisci zesnulého ministerského předsedy, schwarzenberskému archiváři Adolfovi Franzovi Bergerovi uvádí, že Schwarzenberg byl zapřisáhlým rakouským konzervativcem, aristokratem a patriotem. „*Moc a sláva Rakouska mu byly svaté, ne však jako uspokojení jeho ctižádostivosti, nýbrž jako prostředek vedoucí k upevnění skutečně konzervativního systému.*“¹ Stejný názor sdíleli i další Schwarzenbergovi současníci.²

Další ze Schwarzenbergových životopisců, Eduard Heller, vyzdvihoval odvalu, s níž kníže nesl následky svých rozhodnutí, a jeho smysl pro zodpovědnost. Vysoce hodnotil rovněž Schwarzenbergův „*široký politický rozhled a diplomatické schopnosti*“. Jako hlavní myšlenky jeho působení v úřadu rakouského ministerského předsedy Heller uvedl zajištění práv a posílení autority Rakouska, když za nejvyšší metu, o níž Schwarzenberg usiloval, označil vytvoření středoevropské říše o sedmdesáti milionech obyvatel, v jejímž čele by stálo Rakousko.³

¹ Cit. dle: SOA Třeboň, pobočka Český Krumlov, f. RA Schwarzenbergů, Hluboká nad Vltavou, osobní pozůstalost Felixe knížete Schwarzenberga, fasc. 547a, Prokesch Bergerovi, 11. června 1852.

² Viz A. F. BERGER, *Felix Fürst zu Schwarzenberg, k. k. Ministerpräsident*, s. 496 – 502. Württemberský diplomatický zástupce ve Vídni Schwarzenberga označil za „*muže s rakouským srdcem*“. S ohledem na jeho zahraničněpolitické smýšlení pak konstatoval, že rakouský ministerský předseda není ani „*německým maniakem*“ („*Teutomaniac*“), ani „*rusofilem*“. Viz Kenneth Willett ROCK, *Reaction triumphant. The diplomacy of Felix Schwarzenberg and Nicholas I. in mastering the Hungarian Insurrection, 1848 – 1850. A study in dynastic power, principles, and politics in revolutionary times*, Diss., Stanford 1968, p. 85.

³ Viz E. HELLER, *Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 177.

Adolph Schwarzenberg ve své práci charakterizoval Felixe knížete Schwarzenberga jako „*Rakušana skrz naskrz*“, který na rozdíl od knížete Metternicha nevěřil ani v rovnováhu sil, ani v systém konzervativního univerzalizmu. Hlavním zájmem rakouského ministerského předsedy, který byl přesvědčeným stoupencem rakouské dynastické idey, byl zájem Rakouska vyplývající z jeho velmocenské pozice.⁴ Obdobné stanovisko k osobnosti Felixe knížete Schwarzenberga zaujímal i jeho dva zbývající životopisci Rudolf Kiszling a Stefan Lippert.⁵

Vesměs pozitivně vyznívají hodnocení Felixe Schwarzenberga i ze strany dalších historiků. Josef Polišínský jej charakterizoval jako dokonalého, avšak ne slepého reakcionáře, který se „*přes vážné mezery ve svém vzdělání projevil jako zkušený diplomat, energický voják a člověk značné inteligence*“.⁶ Co se týče Schwarzenbergových povahových vlastností, konstatuje Veit Valentin, že nový ministerský předseda, na rozdíl od svého stárnoucího učitele, knížete Metternicha, nebyl „*stařeckou, ješitnou, drmolící Pythii*“ a jeho státnické uvažování bylo rovněž více rakouské.⁷ Sám rakouský kancléř údajně v březnu 1848 prohlásil, že „*Felix Schwarzenberg je znamenitý muž*“, a dodal, že jej vždy označoval za svého nástupce.⁸ Podle Andraese Gottsmanna lze Schwarzenberga označit za nejschopnějšího a nejnadanějšího zástupce rakouského konservatismu a zastávce rakouské říšské idey, usilujícího o vybudování silného a jednotného Rakouska, které by nestálo na starých feudálních základech.⁹ Obdobně pozitivně se o rakouském ministerském předsedovi vyjádřil i český historik Jiří Pernes: „*Neobyčejně schopný, energický a rozhodný politik. Netrpěl zábrany, účel u něj světil prostředky. I když se mu nedostalo nejlepšího vzdělání, vrozenou inteligencí a talentem dokázal řešit i nejsložitější problémy. Uvažoval koncepčně, na delší dobu dopředu, a tím převyšoval své soupeře.*“¹⁰ „*V konzervativním prostředí byl Schwarzenberg,*“ uvádí další český historik Otto Urban, „*v zásadách i praxi novým typem a v mnohém se lišil od předbřeznových*

⁴ Viz A. SCHWARZENBERG, *Prince Felix zu Schwarzenberg*, p. 209.

⁵ Srov. R. KISZLING, *Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 206 – 227; S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 401 – 406.

⁶ Cit. dle: J. POLIŠENSKÝ, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848*, s. 126.

⁷ Viz V. VALENTIN, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849*, Bd. II, s. 217.

⁸ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 56.

⁹ Viz Andreas GOTTSMANN, *Der Reichstag von Kremsier und die Regierung Schwarzenberg. Die Verfassungsdiskussion des Jahres 1848 im Spannungsfeld zwischen Reaktion und nationaler Frage*, Wien 1995, s. 29.

¹⁰ Cit. dle: Jiří PERNES, *František Josef I. Nikdy nekorunovaný český král*, Praha 2005, s. 41.

*starokonzervativců jako byl Metternich, ale také Windischgrätz. Zkušenost roku 1848 nebral jako borečnaté vykolejení z daného pořádku, ale bylo pro něj i nezvratným poučením o tom, že společenský organizmus potřebuje určité přebudování zcela strnulé a zastaralé struktury. [...] Spolehlivou základnu obnovy společnosti hledal v koexistenci a kooperaci aristokracie a plutokracie.*¹¹ S těmito vesměs kladnými hodnoceními se rozchází slova historika A. J. P. Taylora, který Schwarzenberga charakterizuje jako člověka nevelkého intelektu, pro něhož byla síla vším a ideje ničím, který však nedostatek vlastních idejí překonával rychlým přejímáním myšlenek od jiných a volbou schopných spolupracovníků.¹²

Taylorovo hodnocení považují za krajně neobjektivní a částečně samo sebe popírající. Felix Schwarzenberg se v průběhu svého více než tříletého působení v čele vnitřní i zahraniční politiky habsburské monarchie projevil jako vyzrálá osobnost s jasně stanovenými cíli a názory, když jako nejvýraznější charakterové rysy vystupují do popředí smysl pro realitu a pragmatismus, s nimiž přistupoval k řešení zásadních otázek své doby. Ve svých politických postojích byl Schwarzenberg rozhodným stoupencem konzervativních idejí, ale vzhledem ke svým zmíněným povahovým vlastnostem se nebránil ani spolupráci s liberály. Schwarzenbergův nástup do úřadu ministerského předsedy byl především v konzervativním táboře spojen s vysokými očekáváními, která se od samého počátku at' rozhodným rozchodem s frankfurtským Národním shromážděním, či popravou Roberta Bluma, snažil naplňovat.¹³

Abychom snáze porozuměli cílům, k nimž Schwarzenbergovo snažení směřovalo, a prostředkům, které k jejich realizaci používal, je nezbytné alespoň ve stručnosti načrtnout jeho dosavadní kariéru. Felix Schwarzenberg byl příslušníkem rodu, jehož kořeny sahají hluboko do dvanáctého století. Narodil se 2. října roku 1800 v Českém Krumlově a jako mladší syn z hlavní krumlovsko-třeboňské větve schwarzenbergského rodu byl předurčen pro vojenskou službu, přičemž byl silně ovlivněn osobností svého strýce Karla Philippa knížete Schwarzenberga, který si vysloužil slávu jak v diplomatických službách, tak na válečném poli jako soupeř Napoleona Bonaparteho.¹⁴ Felix vstoupil do

¹¹ Cit. dle: O. URBAN, *František Josef I.*, s. 39.

¹² Viz Alan John Percivale TAYLOR, *Poslední století Habsburské monarchie. Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809 – 1918*, Brno 1998, s. 100 – 101.

¹³ K osobě Felixe knížete Schwarzenberga viz rovněž: K. W. ROCK, *Felix Schwarzenberg, Military Diplomat*, in: AHY, XI/1975, p. 85 – 107; TÝŽ, *Reaction triumphant*, p. 65 - 67.

¹⁴ K dětství Felixe Schwarzenberga srov. S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 27 – 50;

akouské armády ve svých osmnácti letech v roce 1818. Vojenské službě se však věnoval pouze do roku 1824,¹⁵ kdy byl přidělen jako atašé rakouskému velvyslanci v Petrohradu Ludwigu von Lebzelterovi. V roce 1825 tak z bezprostřední blízkosti zažil povstání děkabristů. V letech 1826 – 1828 působil postupně v Rio de Janeiru a v Lisabonu. Roku 1828 byl přeložen do Londýna, kde podléhal velvyslanci Paulu knížeti Esterházyemu. V letech 1829 – 1831 následovala mise v Paříži, kde byl k dispozici velvyslanci Antonu hraběti Apponyimu, a v období let 1832 – 1838 spolupracoval s rakouským velvyslancem Josephem hrabětem Trauttmansdorffem v Berlíně. Poté se Schwarzenberg dočkal jmenování mimořádným vyslancem a zplnomocněným ministrem v Turíně. V hlavním městě Sardinského království působil až do roku 1844, kdy vystřídal svého někdejšího učitele Lebzeltera v Neapoli. K Neapoli jako hlavnímu městu Království obojí Sicílie se s ohledem na události na Apeninském poloostrově obracela zvýšená pozornost kancléře Metternicha, který se se Schwarzenbergem u příležitosti jeho nástupu na tento důležitý diplomatický post sešel v době od 21. srpna do 20. září 1844 v Terstu. Tuto epizodu zmiňují především s ohledem na skutečnost, že do tohoto období spadají rovněž první Schwarzenbergovy kontakty s Franzem hrabětem Stadionem a Karlem Ludwigem svobodným pánem von Bruckem, dvěma muži, kteří o čtyři roky později sehrají významnou roli jako ministři Schwarzenbergovy vlády. V roce 1848 se tak budoucí rakouský ministerský předseda mohl opřít nejen o šest let zkušeností získaných službou v armádě, ale především o čtyřicetiletou praxi v zahraničněpolitické oblasti, když tento čas strávil převážně v hlavních centrech evropské politiky. Schwarzenbergův původ pak knížete předurčoval do role rozhodného zastávce konzervativních názorů.¹⁶

Jako rakouský diplomatický zástupce v Neapoli prožil Felix Schwarzenberg první dny revoluce roku 1848. Na konci března se však rozhodl tento nebezpečný post, kde navíc podle svého mínění nemohl Rakousku nijak prospět, opustit a 28. března vstoupil

---

R. KISZLING, *Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 7 – 26.

¹⁵ K problematice počátků vojenské kariéry Felixe Schwarzenberga srov. S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 51 – 58; R. KISZLING, *Felix zu Schwarzenberg*, s. 12 – 13. Za vlády knížete Metternicha nebyla kombinace vojáka a diplomata ničím neobvyklým. Podobným vývojem jako Schwarzenberg prošli např. již dříve zmíněný Karl Ludwig hrabě Ficquelmont či Alexandr hrabě Mensdorff-Pouilly, který v letech 1864 – 1866 stál v čele rakouské politiky. Srov. Oskar REGELE, *Die Entwicklung der habsburgisch (-lothringischen) Militär-Diplomatie*, MÖSTA, 14/1961, s. 300 – 315.

¹⁶ K diplomatické kariéře Felixe Schwarzenberga před rokem 1848 srov. S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 59 – 116; R. KISZLING, *Felix zu Schwarzenberg*, s. 13 – 25; A. F. BERGER, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 223 – 370.

na palubu rakouské lodi „*Vulcano*“ kotvíci v přístavu a odplul do Terstu, odkud pokračoval do Vídně.¹⁷ Po krátkém pobytu v rakouské metropoli se však rozhodl pro návrat do Itálie, přesněji řečeno k armádě maršála Radeckého. Zde mu bylo svěřeno velení nad jednou z brigád. Poté, co byl 30. května v průběhu bojů u Mantovy zraněn, odcestoval Schwarzenberg 15. června na Radeckého pokyn s pověřením jednat o řešení situace v Itálii k císařskému dvoru, pobývajícimu v té době v Innsbrucku, kam uprchl před vídeňskými nepokoji.

Radecký musel v této době čelit pacifistickým náladám šířeným Pillersdorffem, Wessenbergem, Ficquelmontem a arcivévodou Janem, kteří byli v zájmu uchování míru připraveni odstoupit Sardinskému království část Lombardie a Benátska. Dva dny po vítězství u Vicenzy obdržel 12. června Radecký od rakouského císaře pokyny vyzývající k uzavření příměří. Rakouské představitele v tomto kurzu podporoval i britským ministr zahraničí lord Palmerston. Radecký však takový krok ostře odmítal.

Z Innsbrucku odcestoval kníže Schwarzenberg do Vídně, kde pokračoval v jednáních s ministrem Pillersdorffem. Schwarzenberg v souladu s Radeckého pokyny odmítal jakékoliv úvahy o ústupcích Rakouska v Itálii a jeho úsilí se nakonec setkalo s úspěchem, když přesvědčil rakouskou vládu, aby upustila od podobných myšlenek.¹⁸ Radeckému byla přiznána naprostá volnost rozhodování a 1. července vláda ve „*Wiener Zeitung*“ oznámila, že je rozhodnuta pokračovat ve válce a ponechává rozhodnutí vojákům.¹⁹ Tento úspěch posílil Schwarzenbergovu pozici a důvěru Radeckého v jeho schopnosti.

Z Vídně se Schwarzenberg vydal do rodného Českého Krumlova, kde byl posléze vybrán jako jeden z kandidátů pro volby poslanců do rakouského říšského sněmu.²⁰ Po porážce, kterou však knížeti volby přinesly, se Schwarzenberg rozhodl pro návrat do

¹⁷ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 115 – 129. K italskému působení Felixe Schwarzenberga srov. Lawrence SONDHAUS, *Prince Felix zu Schwarzenberg and Italy*, in: AHY, XXII/1991, p. 56 – 75.

¹⁸ Srov. Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 23. června 1848, Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, I. Abt., Nr. 81, s. 467 – 468. Viz O. REGELE, *Feldmarschall Radetzky. Leben-Leistung-Erbe*, Berlin 1957, s. 281 – 282.

¹⁹ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 139 – 141.

²⁰ Protikandidáty byli českokrumlovský starosta Franz Goll, stavitel Johann Kaim a šest dalších osobností tamního života. Volby však knížeti přinesly těžkou porážku, když 119 z celkového počtu 160 hlasů získal Kaim, 24 Goll a pro Felixe Schwarzenberga se rozhodlo pouhých 5 volitelů. Viz Tamtéž, s. 143.

Itálie. Zde se mezitím situace změnila výrazně ve prospěch Radeckého armády, jejíž postup vyvrcholil 25. července vítězstvím v bitvě u Custozy.²¹ O několik dnů později padl Milán zpět do rakouských rukou a Radecký jmenoval Schwarzenberga jeho guvernérem. Svou novou funkci však kníže vykonával pouze několik týdnů, neboť byl rakouským ministrem zahraničí Wessenbergem pověřen vedením mírových jednání se Sardínským královstvím.

Během svého působení v Milánu povolal Schwarzenberg do lombardské metropole rovněž svého důvěrníka Josepha Alexandra svobodného pána Hübnera, který stál v následujících měsících věrně po jeho boku, a proto si jeho osobnost zaslouží, aby o něm bylo uvedeno alespoň několik údajů. Hübner byl o jedenáct let mladší než kníže Schwarzenberg a pocházel z diametrálně odlišného sociálního prostředí.²² Ve svých patnácti letech byl Hübner přijat do Klinkowströмова výchovného ústavu založeného v roce 1818, který byl veden v přísně katolickém duchu a byl navštěvován zejména šlechtici připravujícími se zde na dráhu diplomatů. Na konci roku 1833 vstoupil Hübner do rakouských státních služeb jako oficiál ve státní kanceláři. Již v této době se těšil přízni kancléře Metternicha, který mimo jiné oceňoval jeho jazykové znalosti. Současně Hübner studoval dále na vídeňské univerzitě, kde o dva roky později získal titul doktora filozofie. Metternich tehdy využíval jeho služeb při redakci důležitých státních spisů. Tuto praxi Hübner o několik let později zúročil jako důvěrník předsedy vlády Schwarzenberga. V roce 1848 měl za sebou již několik důležitých diplomatických misí, když působil v Paříži, Londýně a Lisabonu. Pozornost si však zaslouží zejména Hübnerovo působení v Lipsku, kam byl v roce 1844 vyslán jako rakouský generální konzul. Metternich Lipsko považoval za velmi důležitý post především s ohledem na jeho postavení jako hlavního centra německého knižního obchodu, tedy i obchodu s „*problémovou literaturou*“. Přestože byl vzdělán jako doktor filozofie, byl Hübner stoupencem represivního postoje k opoziční literatuře.

Na začátku roku 1848 byl Hübner vyslán s diplomatickými úkoly do Milánu, kde

²¹ K působení Radeckého v Itálii stov. Hugo KERCHNAWE, *Radetzky. Eine militär-biographische Studie*, Prag, 1944. K průběhu bitvy u Custozy: P. HAVEL – A. ROMANÁK, *Maršál Radecký, vojevůdce pěti císařů*, s. 141 – 152.

²² Hübner se narodil jako nemanželský syn dcery sklářského mistra Elisabethy Hafenbredlové. Osoba jeho otce je nejistá. Podle některých autorů byl Hübner nemanželským synem rakouského kancléře knížete Metternicha, který mnohokrát výrazně zasáhl do jeho života. Viz F. ENGEL-JANOSI, *Der Freiherr von Hübner 1811 – 1892. Eine Gestalt aus dem Österreich Kaiser Franz Josephs*, Innsbruck 1933, s. 11.

učinil přímou zkušenost s revolucí, obdobně jako Schwarzenberg v Neapoli. Na rozdíl od něj však byl Hübner povstalci zajat a na svobodu byl propuštěn až po několika měsících, když byl vyměněn za povstalce zajaté rakouskou armádou. Na konci července se vrátil do Vídně a odtud zamířil do nedalekého Badenu, který byl považován za „*shromaždiště černozlutých*“. Zde Hübner postupně dospěl k přesvědčení, že mužem, který jako jediný může zachránit rakouskou monarchii, je právě Felix Schwarzenberg, s nímž se krátce setkal v Milánu a který na něj učinil hluboký dojem. Navrhl proto ministrovi války Latourovi, aby Schwarzenberga povolal do Vídně. Ten však odmítl tomuto přání vyhovět. Hübner se tedy rozhodl vzít věci do svých rukou a sám Schwarzenbergovi, jednajícímu právě se Sardinským královstvím o podmínkách mírové smlouvy, napsal dopis, v němž nastínil situaci, ve které se monarchie nacházela. Dva týdny poté požádal Schwarzenberg, aby mu Hübner byl dán k dispozici. Jeho požadavku ale nebylo vyhověno, neboť Hübner měl převzít post velvyslance v Brazílii.²³ Následující vývoj událostí však zabránil realizaci tohoto úkolu a další měsíce proběhly ve znamení těsné spolupráce Hübnera se Schwarzenbergem.

V září zůstal Hübner ve Vídni, kam přicházely zprávy o maďarském boji za nezávislost a o nepokojích ve Frankfurtu nad Mohanem. Na konci září se ve Vídni objevil opět kníže Schwarzenberg, který ihned vyhledal právě Hübnera. Ten jejich setkání popisuje ve svém vzpomínkovém spise „*Ein Jahr meines Lebens 1848 – 1849*“: „*Na prahu stál důstojník v generálské uniformě. V příšeří panujícím ve světnici jsem jej ihned nepoznal. Ale předtucha mne rozechvěla. Vysoká, hubená postava s vojenským držením těla. Poměrně malou hlavu pokrývaly sporé, nakrátko ostříhané, již šedivější vlasy. Bledý obličej s ušlechtilými rysy, s vysokým úzkým čelem, hladce obolenou bradou byl jako vytesaný z mramoru. Působil by strnulým dojmem, nebytí výmluvných očí a jejich vlídného a zároveň přísného pohledu. Prozrazovaly planoucí oheň vášní, držený železnou vůlí pod ledovým příkrovem. Byl to kníže Felix Schwarzenberg. Pomalu přistoupil s nataženou rukou blíž a řekl: Jsem zde.*“²⁴ Na Hübnerův dotaz týkající se důvodu jeho příjezdu Schwarzenberg konstatoval, že nebyl povolán ani císařem, ani vládou, ale přijel z vlastní vůle, aniž by žádal ministra války, který o jeho cestě ani nebyl informován, o udělení dovolené. Schwarzenberg však svou cestu uskutečnil v souladu s přáním a se zmocněním

²³ Viz Tamtéž, s. 18 – 19, 31, 52 – 62.

²⁴ Cit. dle: A. HÜBNER, *Ein Jahr meines Lebens. 1848 – 1849*, s. 216 – 217.

od maršála Radeckého, který si od mise svého podřízeného důstojníka ve Vídni sliboval vyjasnění postoje rakouské vlády k mírovým jednáním se Sardinským královstvím.²⁵

Hübner zastával názor, že je třeba, aby Schwarzenberg byl panovníkem pověřen sestavením nové vlády. V žádném případě nepodporoval myšlenky, aby Schwarzenberg vstoupil do stávajícího kabinetu. Veřejnosti i říšskému sněmu zůstal příjezd zatím poměrně neznámého knížete skryt. Na členy Wessenbergovy vlády však podle Hübnera zapůsobil jako úder blesku. „Hrabě Latour si stěžuje na nedostatek ohledů, Wessenberg je nervosní, Bach pravděpodobně v hloubi svého srdce knížete vítá jako *Deus ex machina*, který jej vysvobodí ze stále se zhoršující situace. Krauß, snad aniž by o tom věděl, protahuje obličej vždy, když se o Schwarzenbergovi hovoří. Ostatní kolegové již na zdech svých ministerských paláců čtou slova: „Mene, Tekel, Phare.“ V Schönbrunnu, pokud lze věřit dobře informovaným osobám, se dýchá volněji.“²⁶

Schwarzenbergův životopisec Stefan Lippert vyslovuje názor, s nímž se rovněž ztotožňují, že kníže jako maximálně realisticky uvažující člověk přijel do Vídně již s alespoň hrubými představami o svém dalším postupu. Tento názor opodstatňují i Schwarzenbergovy činy z předchozích měsíců, kdy se na vlastní zodpovědnost rozhodl opustit svůj diplomatický post v Neapoli,²⁷ i jeho následný návrat k armádě. Revoluce roku 1848 v podstatě položila základy pro vzestup Schwarzenberga z pozice rakouského diplomata k jednomu z nejdůležitějších vojenských velitelů a především do role důvěrníka maršála Radeckého, který se jej v kritické okamžiky rozhodl vyslat nejprve k jednáním do Innsbrucku a později do Vídně.²⁸ Reakce vládních kruhů na Schwarzenbergův příjezd jsou lehce vysvětlitelné vědomím, že za knížetem stojí vedle jeho švagra knížete Windischgrätze rovněž maršál Radecký, opírající se o mocenský potenciál své vítězné italské armády.

Poté, co na začátku října vypukla ve Vídni nová vlna revoluce a 7. října císař se svým dvorem uprchl do Olomouce, rozhodl se Schwarzenberg opět vstoupit do armády a 6. října se přihlásil u velitele Vídně do služby. O tři dny později Schwarzenberg oznámil

²⁵ Viz Tamtéž, s. 218. K situaci v Itálii srov. S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 149 – 150.

²⁶ Cit. dle: A. HÜBNER, *Ein Jahr meines Lebens*, s. 219.

²⁷ Schwarzenbergovo opuštění svěřeného diplomatického postu bylo mezi rakouskými diplomaty ojedinělou záležitostí. Ostatní setrvali bez ohledu na revoluci na svých místech. K nejznámějším patří velvyslanec Rudolf hrabě Lützow, pobývající na ambasádě v Římě, na kterou revolucionáři zaútočili. Viz L. SONDHAUS, *Prince Felix zu Schwarzenberg and Italy*, p. 61.

²⁸ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 154.

Hübnerovi, že jej císař povolal do Olomouce. Zároveň však dodal, že s ohledem na své vojenské povinnosti nemůže Vídeň okamžitě opustit. Rozhodl se proto pověřit Hübnera, aby jej u císaře zastupoval. Sám se pak vydá na cestu, jak to jen bude možné.²⁹ Schwarzenberg tak dosáhl dvojího efektu, když mu osvědčený diplomat a důvěrník Hübner připravil půdu k dalším jednáním u císařského dvora, a současně si udržel svou pozici v armádě. Hlavním Hübnerovým úkolem bylo zabránit císaři v přijetí deputace rakouského říšského sněmu. Tento svůj požadavek Schwarzenberg zdůvodňoval tvrzením, že říšský sněm de facto není usnášeníschopný, neboť většina zvolených poslanců jej v souvislosti s vídeňskou revolucí opustila. Ti, kteří zůstali, byli podle knížete rukojmími revoluce a jednat s takovým orgánem by znamenalo podporovat anarchii.³⁰

Hübner ještě 9. října večer opustil Vídeň a následujícího dne dostihl pomalu postupující císařský dvůr. O další dva dny později 12. října dorazil Hübner spolu s dvorem na zámek v Židlochovicích, kde se uskutečnilo zasedání rodinné rady tvořené císařem, císařovnou, arcivévodou Františkem Karlem, arcivévodkyní Žofíí a arcivévodou Františkem Josefem, která dospěla k rozhodnutí odeslat rozkaz adresovaný Felixi Schwarzenbergovi, v němž byl vyzván, aby se neprodleně dostavil ke dvoru. Je pravděpodobné, že již v Židlochovicích bylo rozhodnuto pověřit Schwarzenberga sestavením nové vlády.³¹ Kníže rozkaz okamžitě uposlechl a 14. října dorazil do Olomouce. V tuto dobu zde již pobýval i jeho švagr kníže Windischgrätz, který se těšil naprosté důvěře dvora a sám se považoval za zachránce Rakouska a habsburské dynastie. Windischgrätz měl rovněž podporu u dvora velmi váženého odborníka na státní finance Karla Friedricha svobodného pána Kübecka von Kübau a zemských velitelů bána Jelačice a maršála Radeckého. Windischgrätzova pozice tak byla zcela výjimečná a Kübeck dokonce navrhoval, aby byl jmenován diktátorem s neomezenou plnou mocí.³²

²⁹ Viz A. HÜBNER, *Ein Jahr meines Lebens*, s. 231.

³⁰ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 159. Toto Schwarzenbergovo tvrzení zpochybňuje Josef Polišenský, který uvádí, že v říjnu 1848 ve Vídni zůstávalo na 200 poslanců a říšský sněm tak byl stále usnášeníschopný. Viz J. POLIŠENSKÝ, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848*, s. 220. Srov. rovněž J. ŠTAIF, *Obezřetná elita*, s. 316.

³¹ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 161; A. HÜBNER, *Ein Jahr meines Lebens*, s. 238.

³² Viz Paul MÜLLER, *Feldmarschall Fürst Windischgrätz. Revolution und Gegenrevolution in Österreich*, Wien 1934, s. 164 – 165. Kübeck ve svém deníku o Windischgrätzovi uvádí: „Kníže Windischgrätz projevil jako vojevůdce talent a odvahu a jako člověk skutečnou velikost charakteru a hluboce a upřímně jej obdivuji.“ Cit. dle: *Tagebücher des Carl Friedrich Freiherrn Kübeck von Kübau*, Hrsg. von Max Freiherrn von Kübeck, II. Bd., Wien 1909, s. 30.

Windischgrätz však titul diktátora odmítal s odůvodněním, že by tak mohl zastíňovat osobu panovníka. Zároveň však požadoval, aby jej dvůr informoval o všech svých rozhodnutích.³³ Císař Ferdinand nakonec 16. října povýšil Windischgrätze na polního maršála a zároveň jej jmenoval vrchním velitelem všech rakouských ozbrojených sil s výjimkou Radeckého armád v Itálii a byly mu uděleny pravomoci potřebné k vojenské likvidaci všech ohnisek revoluce v habsburské monarchii. Windischgrätzovi se poté podařilo během dvou týdnů vídeňskou revoluci potlačit, když k její konečné kapitulaci došlo 1. listopadu 1848.

Windischgrätz tímto úspěchem ještě posílil svůj i tak značný vliv na dění v monarchii, přičemž podporoval i vzestup svého švagra knížete Schwarzenberga a věřil, že tak získá jeho vděk a s ním související podporu. V souvislosti s tím obdržel Felix Schwarzenberg 19. října od císaře Ferdinanda oficiální vyjádření, že se s ním nadále počítá jako s budoucím ministerským předsedou. Toto rozhodnutí mělo prozatím zůstat v tajnosti a v čele vlády zůstával Wessenberg, který plně respektoval přání císařského dvora a i nadále podepisoval všechny vládní dokumenty.³⁴ V dopise ze 4. listopadu adresovaném Radeckému Wessenberg konstatoval, že jeho další setrvání v úřadě by bylo pouhým nepotřebným utrpením. Zároveň zde vyslovil připravenost být Schwarzenbergovi při plnění jeho úkolu podle možností nápomocen. Knížete Windischgrätze zde označil jako osobu, která ztěžuje jeho pozici: „*Konstituace a zodpovědní ministři a vládnoucí ministerská rada vůbec jsou pro něj ohavností.*“³⁵ V podobném duchu psal již dříve arcivévodovi Janovi: „*Windischgrätz hledí zpět, zatímco já se dívám vpřed. Proto se nemůžeme shodnout.*“³⁶ Uvedení Felixe knížete Schwarzenberga do úřadu ministerského předsedy proběhlo zcela novým způsobem, jehož hlavní důvod je třeba hledat v komplikované situaci vyvolané revolučním děním roku 1848. Pro Schwarzenbergovo další působení v nové funkci však měl zásadní význam, neboť se kníže jako osoba disponující důvěrou obou nejvyšších vojenských velitelů, Windischgrätze a Radeckého, mohl spolehnout na

³³ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 163. Stov. rovněž: A. GOTTMANN, *Der Reichstag von Kremsier und die Regierung Schwarzenberg*, s. 23.

³⁴ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 163. Stov. rovněž: A. GOTTMANN, *Der Reichstag von Kremsier und die Regierung Schwarzenberg*, s. 24. K událostem října 1848 rovněž: R. KISZLING, *Felix zu Schwarzenberg*, s. 43 – 47.

³⁵ Cit. dle: A. von ARNETH, *Johann Freiherr von Wessenberg. Ein österreichischer Staatsmann des neunzehnten Jahrhunderts*, 2. Bd., Wien 1898, s. 286.

³⁶ Cit. dle: Tamtéž, s. 274.

plnou podporu ze strany armády.³⁷ Na konci října 1848, v době, kdy Schwarzenberg sestavoval svou vládu, mu Radecký napsal: „...v důsledku toho, že je Vaše Milost členem nové vlády, roste má důvěra k ní. Jsem tomu srdečně rád, neboť poranění naší drabé vlasti jsou hluboká a vyléčit je může pouze ušlechtilý a silný muž.“³⁸ Své vysoké mínění o Schwarzenbergovi Radecký potvrdil v dubnu 1849, když požádal císaře, aby knížeti propůjčil řád Marie Terezie.³⁹ Maršál v této souvislosti připomínal Schwarzenbergovu odvahu, kterou prokázal pod jeho velením ve válce se Sardinským královstvím, a konstatoval, že armáda „nemá statečnějšího generála“.⁴⁰

II. 1. 2. Nástup Schwarzenbergovy vlády

Na potřebu sestavit nový vládní kabinet upozornil již 13. října 1848 ministr financí Philipp svobodný pán von Krauß, který navzdory vyostřené situaci ve Vídni zůstával jako jediný z ministrů i nadále ve svém úřadě.⁴¹ S ohledem na stav, v němž se monarchie nacházela, pokládal za reálné pouze jmenování liberálně orientované vlády. Na jednotlivé ministerské posty pak navrhoval dosadit prominentní poslance říšského sněmu. Současně si však uvědomoval, že bude velmi obtížné tyto osoby k převzetí ministerských funkcí přesvědčit.⁴² Jeho návrhy však nebyly realizovatelné, neboť vůdčí osobnosti podunajské monarchie smýšlely konzervativně. V každém případě však jmenování nové vlády bylo nezbytné. Ministerský předseda Wessenberg byl ve svých šestasedmdesáti letech starým, výkonem svého úřadu unaveným mužem, ministr války Latour byl mrtev. O jmenování nové vlády uvažoval rovněž císařský dvůr, pobývající v Olomouci. Jeho cílem bylo sestavit silnou vládu, která by dokázala zabránit hrozícímu rozpadu podunajské

³⁷ Historik K. W. Rock z tohoto důvodu Schwarzenberga označuje termínem „Armeediplomat“. Viz K. W. ROCK, *Reaction triumphant*, p. 65 – 67.

³⁸ Cit. dle: O. REGELE, *Feldmarschall Radetzky. Leben-Leistung-Erbe*, s. 283.

³⁹ Vojenský řád Marie Terezie byl nejvyšším a nejprestižnějším vojenským oceněním v habsburské monarchii. Udílel se výlučně důstojníkům za statečnost v boji. Jeho cílem bylo ocenit důstojnickou statečnost, vytrvalost a osobní iniciativu. Viz Jan ŽUPANIČ, *Nová šlechta Rakouského císařství*, Praha 2006, s. 125.

⁴⁰ Viz O. REGELE, *Feldmarschall Radetzky. Leben-Leistung-Erbe*, s. 283.

⁴¹ K úloze Krauße v průběhu říjnové revoluce srov. SOA Plzeň, pobočka Klatovy, f. RA Windischgrätzů, k. 369, inv. č. 1601, fol. 10 – 13; fol. 41 a 47; fol. 49, Krauß Windischgrätzovi, 22. října 1848; Windischgrätz Wessenbergovi, 26. a 27. října 1848; Wessenberg Windischgrätzovi, 28. října 1848.

⁴² Viz A. GOTTMANN, *Der Reichstag von Kremsier und die Regierung Schwarzenberg*, s. 22.

monarchie. Objevovaly se zde rovněž hlasy volající po rozpuštění říšského sněmu. Proti nim se postavil budoucí ministr vnitra hrabě Stadion, který prosadil jeho odročení, přičemž úkoly říšského sněmu byly omezeny na to, aby ve spolupráci s vládou vypracoval říšskou ústavu, která by respektovala zájmy monarchie. Přestože nová vláda ještě nebyla oficiálně jmenována, řídili politiku Rakouska již nyní dvě z jejích hlavních osobností – Schwarzenberg se Stadionem.

Jak již bylo řečeno, od poloviny října bylo zřejmé, že Schwarzenberg nahradí Wessenberga v čele vlády a na postu ministra zahraničí. Prozatím však oba působili vedle sebe, což Schwarzenbergovi poskytovalo dostatek času pro sestavení vlastní vlády. Čtyři návrhy na rezignaci, které Wessenberg v tomto období podal, Schwarzenberg odmítl s odůvodněním, že pro tento krok ještě nenastala vhodná situace.⁴³ Sestavování vlády bylo spojeno s řadou komplikací a trvalo déle, než Schwarzenberg původně předpokládal,⁴⁴ a nový kabinet byl sestaven až v polovině listopadu.⁴⁵ Přestože byl Schwarzenberg všechno jiné než liberál, byl okolnostmi nucen vystupovat liberálně a snažit se nalézt porozumění s říšským sněmem.

Přiblížme si hlavní osobnosti Schwarzenbergovy vlády. Na post ministra vnitra chtěl Schwarzenberg původně jmenovat vídeňského advokáta Alexandra Bacha, který v předchozí Wessenbergově vládě vedl ministerstvo spravedlnosti a který na Schwarzenberga při několika vzájemných setkáních udělal hluboký dojem. Windischgrätz, který Bachovi zazlíval především jeho aktivní účast na svržení kancléře Metternicha, jej však považoval za „*ministra z barikád*“ a „*měšťanského parvenu*“ a vystupoval ostře proti tomuto plánu.⁴⁶ Schwarzenberg byl v tomto ohledu flexibilnější než jeho švagr a v Bachovi viděl především oportunistu, který je ochoten se mu ve svých názorech podřídít. V tomto ohledu byl Schwarzenbergovi na postu ministra vnitra příjemnější nežli nepoddajný hrabě Stadion. Ohledně Bacha na začátku listopadu Windischgrätzovi napsal: „*Bacha nutně potřebujeme. Jeho konstituční, ale přísně monarchistické smýšlení, jeho parlamentářský*

---

⁴³ Viz Tamtéž, s. 24.

⁴⁴ Viz SOA Klatovy, f. RA Windischgrätzů, k. 369, inv. č. 1601, fol. 50, Schwarzenberg Windischgrätzovi, 28. října 1848.

⁴⁵ K sestavování vlády srov. Tamtéž, fol. 6, 22, 104, korespondence Schwarzenberga s Windischgrätzem, 21. a 23. října, 7. listopadu 1848.

⁴⁶ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 173.

*talent, stejně jako jeho ryze soukromý charakter z něj činí nepostradatelného člena vlády.*⁴⁷ Byl však Windischgrätzem donucen k ústupku a Bach byl jmenován ministrem spravedlnosti.⁴⁸

Již zmíněný Franz Seraph hrabě Stadion, který byl o šest let mladší než nový ministerský předseda, byl jednou z nejschopnějších osobností Schwarzenbergovy vlády. Stadion oplýval značnou inteligencí, která mu pomáhala překonat i jisté komplikace zapříčiněné výraznou vadou řeči, která měla za následek, že jeho ústní projev byl obtížně srozumitelný, a tyto komplikace se odrážely i v jeho obtížně čitelném písemném projevu. Ve svých 35 letech byl Stadion v roce 1841 jmenován guvernérem Přímoří a přesídlil do Terstu, kde se vypracoval na odborníka v problematice vnitřní státní správy, když se snažil nalézt prostředek, s jehož pomocí by mohl překonat neshody panující mezi jednotlivými zde žijícími národnostmi. Přes všechny restriktce Metternichova režimu se Stadionovi podařilo vytvořit v Terstu skutečně liberální prostředí a přivést město k rozkvětu. V podobném duchu se neslo i jeho následné působení v Haliči.⁴⁹

Třetím ministrem zasluhujícím zvláštní zmínku byl ministr obchodu Karl Ludwig svobodný pán von Bruck. Bruck se narodil v roce 1789 v pruské části Porýní. Ve snaze zúčastnit se řeckého boje za samostatnost odcestoval do Terstu, kde se namísto pokračování ve své cestě usadil a stal se zde úspěšným obchodníkem. V roce 1832 zde po vzoru londýnského Lloydu založil společnost „*Lloyd austriaco*“, v níž se sloučilo několik terstských pojišťovacích společností s Bruckovou vlastní lodní společností. Podobně jako Bach a Stadion, řadil se i Bruck mezi umírněné liberály a byl rovněž uznáván jako odborník.⁵⁰

Spolu s Bachem převzal Schwarzenberg z předchozí Wessenbergovy vlády do svého kabinetu rovněž již zmíněného ministra financí Philippa svobodného pána von Krauße, který nové vládě prokazoval cenné služby zejména svými dobrými vztahy s říšským sněmem. Jeho pozice v rámci celé vlády však byla poměrně slabá. Komplikoval

---

⁴⁷ Cit. dle: SOA Klatovy, f. RA Windischgrätzů, k. 369, inv. č. 1601, fol. 78, Schwarzenberg Windischgrätzovi, 3. listopadu 1848.

⁴⁸ Viz A. GOTTSMANN, *Der Reichstag von Kremsier und die Regierung Schwarzenberg*, s. 33.

⁴⁹ Viz Tamtéž, s. 34 – 35. Srov. rovněž: Rudolf HIRSCH, *Franz Graf Stadion*, Wien 1861; J. A. HELFERT, *Die Thronbesteigung des Kaisers Franz Joseph I.*, Prag 1872, s. 16 – 44.

⁵⁰ Viz A. GOTTSMANN, *Der Reichstag von Kremsier und die Regierung Schwarzenberg*, s. 36 – 38. K osobnosti ministra Brucka srov. R. CHARMATZ, *Minister Freiherr von Bruck. Der Vorkämpfer Mitteleuropas*; Franz Josef SCHÖNINGH, *Karl Ludwig Bruck und die Idee „Mitteleuropa“*; *Historisches Jahrbuch*, 56/1936, s. 1 – 14.

ji jak velmi špatný stav rakouských státních financí,⁵¹ tak špatné vztahy s knížetem Windischgrätzem, který o něm hovořil jako o „*hnusu*“ a od samého počátku prosazoval na post ministra financí Kübecka. Kraufšovým trumfem, který ve Schwarzenbergových úvahách rozhodl v jeho prospěch, byly již zmíněné kontakty s říšským sněmem.⁵² O stavu rakouských financí, s nímž se ministr musel vyrovnávat, vypovídají slova knížete Schwarzenberga adresovaná 22. prosince 1848 Radeckému: „*Stav našich financí je skutečně děsivý, a není třeba proniknout hluboko do podrobností tohoto odvětví, aby člověk rozeznal velikost nebezpečí, které monarchii v tomto směru obrožuje.*“⁵³

K oficiálnímu jmenování Schwarzenbergova kabinetu došlo 21. listopadu 1848.⁵⁴ Říšskému sněmu se nová vláda představila o šest dnů později v Kroměříži, kam byl v souvislosti s říjnovými událostmi ve Vídni přeložen. Ministerský předseda Schwarzenberg zde přednesl vládní prohlášení,⁵⁵ které se setkalo s kladnou odezvou. Hlásil se v něm k myšlence konstituční monarchie založené na rovnoprávnosti všech jejích národností a všech občanů. „*Velké dílo, které musíme ve spolupráci s národy vykonat,*“ řekl mimo jiné Schwarzenberg, „*je vytvoření nového svazku, který bude spojovat všechny země a kmeny monarchie do jednoho velkého státního celku. Toto stanovisko rovněž určuje cestu, kterou se vláda vydá v německé otázce. Velikost a moc Německa nespočívá v rozbití a oslabení monarchie. Uchování rakouské státní jednoty je jak německým, tak evropským zájmem. ... Teprve až se podaří dát novou a pevnou podobu omlazenému Rakousku a omlazenému Německu, bude možné státnicky upravit jejich vzájemné vztahy. Až do té doby bude Rakousko dále věrně plnit své spolkové povinnosti. ... Ve všech zahraničních vztazích říše budeme dbát na zachování zájmů a vážnosti Rakouska a nepřipustíme žádný vnější vliv na nezávislé formování našich vnitřních poměrů.*“⁵⁶ Schwarzenberg tak de facto zveřejnil

⁵¹ Ke stavu rakouských financí srov. H. H. BRANDT, *Der österreichische Neoabsolutismus. Staatsfinanzen und Politik 1848 – 1860*, Bd. 1, s. 130 – 190.

⁵² Viz A. GOTTMANN, *Der Reichstag von Kremsier und die Regierung Schwarzenberg*, s. 39.

⁵³ Cit. dle: H. H. BRANDT, *Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848 – 1860*, Bd. 1, s. 175.

⁵⁴ Dalšími členy vlády byli ministr války Franz svobodný pán von Cordon a ministr zemědělství Ferdinand rytíř Thinn von Thinnfeld. Věkový průměr Schwarzenbergovy vlády činil 48,3 roku a byl nejnižší ze všech kabinetů působících v roce 1848 – Ficquelmontova vláda 66,7; Pillersdorfova a Doblhoff-Dierova 61,7; Wessenbergova 50,7 roku. Ke složení Schwarzenbergovy vlády srov. A. SCHWARZENBERG, *Prince Felix zu Schwarzenberg. Prime Minister of Austria 1848 – 1852*, p. 27 – 33.

⁵⁵ Autory vládního prohlášení byli Hübner a Stadion. Viz R. KISZLING, *Felix zu Schwarzenberg*, s. 52; J. POLIŠENSKÝ, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848*, s. 228.

⁵⁶ V dopise adresovaném 22. října 1848 Radeckému Schwarzenberg jako program své vlády uvedl

i svůj zahraničněpolitický program označovaný jako „*idea Mitteleuropy*“ či „*říše sedmdesáti milionů*“. Zároveň dal jednoznačně najevo, že nepřipustí jakékoliv kroky, které by vedly k omezení moci a autority habsburské monarchie.⁵⁷

II. 1. 3. Změna na rakouském trůnu

Ještě večer 27. listopadu se Schwarzenbergova vláda vrátila z Kroměříže do Olomouce, kde se její členové sešli na zasedání ministerské rady. Předmětem jednání byla již dlouho plánovaná změna na trůnu, která představovala první velké opatření vlády v rámci programového „*omlazování Rakouska*“ a byla nejdůležitější podmínkou, kterou si Schwarzenberg před přijetím úřadu ministerského předsedy stanovil.⁵⁸ Habsburská dynastie se nacházela v krizi, která v jejích dějinách neměla obdoby. Dosavadní císař Ferdinand I. se v průběhu uplynulých třinácti let svého panování státními záležitostmi nezabýval a až do března 1848 vykonávala všechny jeho vladařské povinnosti tzv. státní konference. Toto období bývá spojováno především s působením knížete Metternicha. Jeho podíl na řízení habsburské monarchie však měl své pevně vymezené limity. Sám Metternich později připustil, že snad v některých momentech řídil Evropu, nikdy však ne Rakousko.⁵⁹ Správu státu řídil hrabě Kolovrat-Libštejnský, státní finance a hospodářství spravoval prezident dvorské komory Karl Friedrich Kübeck von Kübau a na velitelských postech v armádě a na místech místodržitelů v jednotlivých provinciích stáli princové z habsbursko-lotrinského rodu, z nichž každý byl obklopen skupinou svých přívrženců.⁶⁰

---

potlačení revoluce v celé habsburské monarchii a zajištění integrity země a práv habsbursko-lotrinské dynastie. Předpokládal přitom, že se při realizaci svých cílů bude moci plně spolehnout na mocenský potenciál rakouské armády. V tomto ohledu byl nepochybně ovlivněn svými osobními zkušenostmi s úspěchy Radeckého jednotek v Itálii. Viz K. W. ROCK, *Schwarzenberg versus Nicholas I, Round One: The Negotiation of the Habsburg – Romanov Alliance against Hungary in 1849*, in: AHY, VI. – VII./1970 – 1971, p. 113; TÝŽ, *Reaction triumphant*, p. 82.

⁵⁷ Cit. dle: Vládní program Felixe knížete Schwarzenberga (Kroměřížský program), 27. listopadu 1848, in: *Vormärz und Revolution: 1840 – 1849*, Nr. 74, s. 367 – 370. Srov. Zápis z 54. zasedání rakouského ústavodárného říšského sněmu v Kroměříži, 27. listopadu 1848, in: *Verhandlungen des österreichischen Reichstages nach der stenographischen Aufnahme*, 4. Bd., Wien 1849, s. 12 – 14. K vládnímu programu přednesenému v Kroměříži rovněž: S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 179 – 186; A. GOTTSMANN, *Der Reichstag von Kremsier und die Regierung Schwarzenberg*, s. 43.

⁵⁸ Viz A. GOTTSMANN, *Der Reichstag von Kremsier und die Regierung Schwarzenberg*, s. 43.

⁵⁹ Viz Egon RADVANY, *Metternichs projects for reform in Austria*, The Hague 1971, p. 136. Srov. H. RUMPLER, „*Dass neu und kräftig möge Österreichs Ruhm erstehen!*“ *Der Thronwechsel vom 2. Dezember 1848 und die Wende zur Reaktion*, in: 1848. *Revolution in Österreich*, s. 139.

⁶⁰ Arcivévoda Albrecht působil v armádě, palatin Josef v Uhrách, Štěpán Viktor v Čechách, arcivévoda Jan ve Štýrsku a Tyrolsku, Rainer v Lombardii. Viz H. RUMPLER, „*Dass neu und kräftig möge Österreichs*

Spolu s pádem rakouského kancléře a změnami, jimiž podunajská monarchie během roku 1848 procházela, vystoupila do popředí nutnost změny na trůnu. Arcivévodkyně Žofie, švagrová císaře Ferdinanda, se snažila prosadit na trůn svého syna arcivévodu Františka Josefa.⁶¹ V tomto směru došlo již v listopadu 1847 k dohodě mezi Metternichem a manželkou císaře Ferdinanda Marií Annou o změně na rakouském trůnu. Uskutečnit se měla k 18. srpnu 1848 u příležitosti osmnáctých narozenin arcivévodu Františka Josefa.⁶² Vše změnila březnová revoluce. Den po Metternichově odstoupení zveřejnil císař Ferdinand I. přání abdikovat. Kníže Windischgrätz se však postavil rozhodně proti tomuto řešení, které by, podle jeho soudu, mohlo ohrozit habsburskou dynastii. Chtěl především zabránit tomu, aby panovník „z *boží milosti*“ ustoupil tlaku revoluce.⁶³ Další vývoj událostí však i Windischgrätze přesvědčil, že změna na trůnu je maximálně žádoucí. Bylo ale třeba vyčkat, až mladý arcivévoda dovrší osmnáctý rok věku. Císařovna i matka Františka Josefa arcivévodkyně Žofie s plánem souhlasily. Spolu s nimi bylo do těchto plánů zasvěceno pouze několik důvěrníků. Veřejnost o připravované změně na trůnu nevěděla nic.

Arcivévoda František Josef se o tom, že by měl v čele monarchie nahradit svého strýce Ferdinanda, dozvěděl patrně poprvé v Innsbrucku poté, co se vrátil z italské fronty. Ve stejnou dobu, v červnu 1848, byl rovněž jmenován arcivévodův nový vrchní komorník, kterým se stal velitel kavalerie Karl Ludwig hrabě Grünne. Celá akce si však žádala přesné načasování, na což upozorňoval zejména kníže Windischgrätz. Další útěk panovnického dvora, tentokrát do Olomouce, k němuž došlo 7. října 1848 v souvislosti s povstáním ve Vídni, dodal celé záležitosti ještě více na naléhavosti. Aby monarchii nevznikly nenapravitelné škody, bylo třeba provést změnu co nejdříve. S tímto stanoviskem souhlasil i ministerský předseda Schwarzenberg.⁶⁴ Nejprve však bylo třeba vyřešit otázku, jak by abdikace měla vlastně proběhnout. S výjimkou císaře Karla V. a jeho rezignace pro takový krok chyběl v habsburské dynastii precedens. Naopak poměrně

Ruhm erstehen!“, s. 139.

⁶¹ K osudům arcivévodu Františka Josefa např. Jean Paul BLED, *Der letzte Monarch der alten Schule*, Wien 1988.

⁶² Viz A. HÜBNER, *Ein Jahr meines Lebens*, s. 319. Srov. H. RUMPLER, „*Dass neu und kräftig möge Österreichs Ruhm erstehen!*“, s. 141.

⁶³ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 186.

⁶⁴ Viz Tamtéž, s. 187.

rychle byla vyřešena otázka termínu tohoto aktu. Poté, co svůj souhlas vyslovil i kníže Windischgrätz,⁶⁵ byl za den abdikace Ferdinanda I. stanoven 2. prosinec 1848. V posledních listopadových dnech probíhala jednání ministerské rady, jejichž hlavním cílem bylo nalézt nejvhodnější politicko-právní řešení problému.

Všechny přípravy, které probíhaly v nejvyšším možném utajení, byly dokončeny k 1. prosinci. Mezi zasvěcené patřili pouze císařská rodina, vláda, armádní velení, důvěrníci dvora, jako byli Grünne či Hübner, a někteří diplomaté a zainteresovaní pracovníci státní tiskárny⁶⁶. Večer 1. prosince se v Olomouci setkali dva ze tří hlavních vojenských velitelů – kníže Windischgrätz a bán Jelačić. Maršál Radecký ze zdravotních a vojenských důvodů zůstal v Itálii. Na příští den ráno byli členové císařského domu, dvůr, ministři, vysocí úředníci a generalita sezváni do arcibiskupského paláce. Mnozí z nich až do posledního okamžiku nevěděli, co se chystá.

V osm hodin vstoupila malá skupina osob do trůnního sálu. Císař Ferdinand I. zde přednesl krátké vysvětlení, v němž uvedl, že poté, co se nástupnických práv zřekl i jeho bratr arcivévoda František Karel, odstupuje ve prospěch svého synovce arcivévody Františka Josefa.⁶⁷ Následovalo prohlášení o plnoletosti mladého arcivévody a potvrzení o resignaci jeho otce a jeho strýce, přednesené knížetem Schwarzenbergem. Podepsáním těchto dokumentů byla změna na trůnu hotova.⁶⁸ Ministerský předseda poté o změně informoval osoby shromážděné v předpokoji a nakonec byla informována veřejnost. Císař František Josef vzápětí přijal k nástupní audienci členy vlády a zástupce nejvyššího vojenského velení.⁶⁹ Saský legační sekretář ve Vídni, hrabě Vitzthum von Eckstädt,

⁶⁵ Windischgrätz měl jisté pochybnosti o vhodnosti termínu korunovace Františka Josefa, ale nakonec ustoupil. Viz P. MÜLLER, *Feldmarschall Fürst Windischgrätz*, s. 169.

⁶⁶ Aby vše zůstalo v tajnosti, byli sazeči a dělníci státní tiskárny až do zveřejnění informace o změně na trůnu zatčeni. Viz A. HÜBNER, *Ein Jahr meines Lebens*, s. 317.

⁶⁷ Arcivévoda František Karel se nepodrobil ve svých nárocích na trůn tak ochotně jako jeho bratr císař Ferdinand I., ale posléze se císařovně Marii Anně a knížeti Schwarzenbergovi podařilo získat i jeho souhlas. Viz Egon Caesar Conte CORTI – Hans SOKOL, *Kaiser Franz Joseph. Im Abendglanz einer Epoche*, Wien 1990, s. 41.

⁶⁸ Matka mladého císaře arcivévodkyně Žofie na tyto události o necelé dva roky později vzpomínala jako na „den vzkříšení z těžkého zármutku“. Viz Arcivévodkyně Žofie Metternichovi, 10. srpna 1850, E. ANDICS, *Metternich und die Frage Ungarns*, Nr. 77b, s. 482.

⁶⁹ Viz A. HÜBNER, *Ein Jahr meines Lebens*, s. 321. K průběhu celého aktu O. URBAN, *František Josef I.*, s. 36 – 37; E. C. C. CORTI – H. SOKOL, *Kaiser Franz Joseph*, s. 44 – 49; R. KISZLING, *Die Revolution im Kaisertum Österreich 1848 – 1849*, I. Bd., s. 311 – 317; J. A. HELFERT, *Die Thronbesteigung des Kaisers Franz Joseph I.*, s. 327 – 331.

změnu na rakouském trůnu okomentoval takto: „*Schwarzenberg postupuje směle vpřed. Odvážnému přeje štěstí. Necht' Bůh dá. Včera obdaroval Rakousko císařem. František Josef I. nastoupil na trůn svých otců. Osmnáctiletý císař. Smělý podnik, vabank. Vše získat, nebo vše ztratit! Věřím, že bude platit to první. Doufám v to. Za deset dnů v úřadě ministerského předsedy kníže Felix svůj čas nepromarnil.*“⁷⁰

Ještě v průběhu 2. prosince se osoby shromážděné v Olomouci rozešly. Odstoupivší císař Ferdinand odjel do Prahy, Windischgrätz a Jelačić se vrátili ke svým jednotkám a Schwarzenberg se svými ministry odjel do Kroměříže, aby o změně na trůnu informovali říšský sněm. Poslanci byli proto ranním telegramem svoláni na zvláštní zasedání. Žádný z nich nevěděl, co se chystá, a mnozí z nich očekávali, že sněmovna bude rozpuštěna. Podle Hübnera vyvolala informace o změně panovníka u většiny poslanců smutek. Stísněné ticho, které ve sněmovně panovalo, bylo ukončeno, až když Schwarzenberg přečetl nástupní manifest nového císaře, který budil dojem, že František Josef I. hodlá vládnout jako reformátor.⁷¹ Na závěr kníže přečetl císařský reskript adresovaný říšskému sněmu, na nějž se panovník obracel s přáním, aby co možná nejdříve dokončil svou práci na říšské ústavě.⁷² V dalším dokumentu císař potvrdil Schwarzenbergovu vládu včetně jmenování Chorvata Franze svobodného pána von Kulmera ministrem bez portfeje. Tento krok vyvolal velkou spokojenost zejména u slovanských poslanců. Ve sněmovně zavládlo uspokojení a její předseda Franz Smolka zvolal: „*Ať žije konstituční císař a král František Josef!*“, což bylo přítomnými nadšeně přijato. Poslanci se zároveň usnesli odeslat abdikujícímu císaři děkovnou a jeho nástupci blahopřejnou adresu.⁷³

Během 2. prosince byli o změně v čele monarchie informováni rovněž zástupci Rakouska v zahraničí. Ke spřáteleným dvorům byla vyslána zvláštní poselství, ke dvorům v Petrohradě a Berlíně dokonce arcivévodové, aby podali zprávu o posledních

⁷⁰ Cit. dle: Hrabě Vitzthum své matce, 3. prosince 1848, in: Berlin und Wien in den Jahren 1845 – 1852. Politische Privatbriefe des damaligen königlichen sächsischen Legationssekretärs Karl Friedrich Grafen Vitzthum von Eckstädt, Hrsg. von Karl Müller, Stuttgart 1886, s. 202 – 204.

⁷¹ Viz A. HÜBNER, *Ein Jahr meines Lebens*, s. 323.

⁷² Viz Císařský patent z 2. prosince 1848, v němž císař František Josef I. informuje o svém zvolení, in: Texte zur österreichischen Verfassungsentwicklung 1848 – 1955, Nr. 8, s. 30 – 31.

⁷³ Viz Zápis z 56. zasedání rakouského ústavodárného říšského sněmu v Kroměříži, 2. prosince 1848, in: Verhandlungen des österreichischen Reichstages, 4. Bd., s. 53 – 57.

událostech.⁷⁴ V Londýně však Schwarzenberg zvolil klasickou cestu prostřednictvím zplnomocněnce Augusta svobodného pána von Kollera.⁷⁵ Toto formálně korektní, ale znevažující jednání bylo namířeno proti politice lorda Palmerstona, jako reakce na jeho zásahy komplikující pozici Vídně při mírových jednáních se Sardinským královstvím.⁷⁶ Ministerský předseda tak chtěl dát najevo, že jeho vláda obdobné kroky odmítá, a rozhodl se proto zaujmout k Velké Británii strohý postoj. V dopise adresovaném říšskému správci arcivévodovi Janovi do Frankfurtu nad Mohanem konstatoval, že „*Jeho Veličenstvo císař nechtěl prince svého nejjasnějšího domu vystavit kontaktu s jeho arcinepřítelem.*“⁷⁷

Reakce ze zahraničí, které se vyjadřovaly k nástupu Františka Josefa I. na rakouský trůn, byly vesměs pozitivní.⁷⁸ V německých státech, které v následujících letech představovaly jeden z rozhodujících faktorů pro formování rakouské zahraniční politiky, potěšila změna panovníka zejména politiky obávající se nárůstu pruského vlivu v německé oblasti a v mladém císaři proto spatřovali možnost na obnovení rakouské moci. Naopak u pruského dvora vyvolaly události ve Vídni jistou dávku nervozity. Vyslanec v Berlíně hrabě Trauttmansdorff v souvislosti s tím konstatoval, že vedle zpráv o útěku papeže z Říma⁷⁹ se změna na rakouském trůnu stala hlavním tématem rozhovorů mezi tamními

⁷⁴ Podobná pocta byla prokázána i saskému dvoru v Drážďanech, kam s poselstvím o změně na rakouském trůnu odcestoval arcivévoda Ferdinand d'Este. Tento krok nebyl samozřejmě motivován významem Saského království, ale dobrými vzájemnými vztahy, když syn saského krále Jana princ Albert byl přítelem Františka Josefa I. Viz Zprávy francouzského vyslance Reinharda z Drážďan, 4. a 9. prosince 1848, in: Französische und sächsische Gesandtschaftsberichte aus Dresden und Paris 1848 – 1849, Nr. 165, 169, s. 235, 241.

⁷⁵ Viz HHStA, f. Politisches Archiv (PA) VIII. England, k. 27, fasc. Berichte, Weisungen, Varia 1848 XII, Nr. 79, Koller Schwarzenbergovi, 8. prosince 1848.

⁷⁶ Schwarzenberg rovněž požádal belgického krále Leopolda I., aby v Londýně vyřídil, že tento krok není zaměřen proti anglickému dvoru, ale „*pouze a jedině proti Palmerstonově osobě*“. Viz E. HELLER, *Mitteuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 41. Postup vídeňské diplomacie skutečně vyvolal v Londýně jisté překvapení. Viz HHStA, f. PA VIII. England, k. 27, fasc. Berichte, Weisungen, Varia 1848 XII, Nr. 85 A-B, Koller Schwarzenbergovi, 30. prosince 1848.

⁷⁷ Cit. dle: Schwarzenberg arcivévodovi Janovi, 13. prosince 1848, in: Erzherzog Johann von Österreich als Reichsverweser, s. 117 – 118.

⁷⁸ Viz SOA Klatovy, f. RA Windischgrätzů, k. 369, inv. č. 1601, fol. 269 – 273, Schwarzenberg Windischgrätzovi, 5. ledna 1849; HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 29, fasc. Berichte 1848 XII, Nr. 146 A-C, Thom Schwarzenbergovi, 7. prosince 1848; HHStA, f. PA. X. Russland, k. 26, fasc. VIII. Affaires d'Autriche, Nr. 1 A-G, Buol Schwarzenbergovi, 3. ledna 1849/22. prosince 1848; HHStA, f. PA. V. Sachsen, k. 14, fasc. Berichte 1848 XII, Nr. 111 A–B, Kuefstein Schwarzenbergovi, 6. prosince 1848; HHStA, f. PA. VII., Kleinere deutsche Staaten – Hannover, k. 4, fasc. Berichte 1848 XII, Nr. 125, Kress Schwarzenbergovi, 10. prosince 1848.

⁷⁹ Viz kapitola II. 1. 3. Hlavní východiska Schwarzenbergovy zahraniční politiky.

diplomaty.⁸⁰

František Josef I. se od prvního dne věnoval svým panovnickým povinnostem s velkým zaujetím. Důsledně podporoval práci vlády a Schwarzenberg se těšil jeho naprosté důvěře. V souladu s hlavními cíli a myšlenkami vládního programu nového kabinetu bylo i heslo mladého císaře „*Viribus unitis*“.⁸¹ Ministerský předseda svůj postoj k novému císaři vyjádřil v dopise ze 17. prosince 1848 adresovaném knížeti Windischgrätzovi: „*Potřebujeme pána, skutečného císaře, a to o to více, že za dlouhá léta fiktivní vlády dospěla monarchie na pokraj záhuby. Ted' máme císaře, jehož charakter a schopnosti se jej zdají předurčovat k důstojnému splnění vysokého poslání. Je však ještě mladý a ne vždy důvěřuje svým silám. Naším úkolem je v zájmu monarchie podporovat a pěstovat v něm sebedůvěru a sebejistotu. Musí se za všech okolností a ve všech případech naučit samostatně rozhodovat a poroučet. Sám ve svém postavení považují za svou povinnost mu vše jen předkládat a radit pouze tehdy, pokud mu zjevně chybějí předběžné znalosti a poznatky k tomu, aby mohl rozhodnout sám.*“⁸² Již 5. prosince 1848 se uskutečnilo první zasedání ministerské rady, jemuž nový císař předsedal. Shromáždění ministři se zabývali celkem dvaceti body programu, které v první řadě představovaly personální záležitosti související se Schwarzenbergovou politikou „*omlazování Rakouska*“. Nejvýznamnější změnou bylo jmenování nového vyslance v Petrohradě, kterým se stal dosavadní vyslanec v Turíně Karl Ferdinand hrabě von Buol-Schauenstein. Ústřední pozici ve vládě zaujal ministr vnitra Stadion, který realizoval strukturální i personální správní reformy a prolomil sociální bariéry, když se pro výběr státních úředníků staly rozhodujícími jejich schopnosti, a ne původ. S reformními návrhy vystoupili i další ministři. Bach usiloval o systemizaci justiční správy, Bruck zamýšlel přistoupit k důsledné reorganizaci rakouské hospodářské politiky a ministr války Cordon usiloval o modernizaci rakouské válečné flotily.⁸³ Reformy měly rovněž podporu říšského sněmu. Schwarzenbergovi se tak v krátké době podařilo vytvořit vhodné podmínky pro realizaci kroměřížského vládního programu.

⁸⁰ Viz HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 31, fasc. Berichte 1848 XII, Nr. 260 A-B, 261, Trauttmansdorff Schwarzenbergovi, 5. prosince 1848.

⁸¹ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 191. Stov. A. GOTTMANN, *Der Reichstag von Kremsier und die Regierung Schwarzenberg*, s. 45.

⁸² Cit. dle: O. URBAN, *František Josef I.*, s. 38.

⁸³ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 5. prosince 1848, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 1, Nr. 1, s. 3 – 11.

Práce kabinetu byla vytrvale komplikována působením knížete Windischgrätze, který vedle císaře a vlády představoval třetí vrchol pomyslného mocenského trojúhelníku. Situace se však nevyvíjela v jeho prospěch. Schwarzenberg stále posiloval svou pozici, rostla důvěra císaře v jeho osobu a měl na své straně také maršála Radeckého.⁸⁴ Ministerskému předsedovi tak stačilo vyčkat na vhodný okamžik, kdy bude možno omezit moc knížete Windischgrätze, který se v nastalé politické situaci plně neorientoval a zůstával pouze jakýmsi „*političujícím důstojníkem*“.⁸⁵

II. 1. 4. Hlavní východiska Schwarzenbergovy zahraniční politiky

Při realizaci rakouské zahraniční politiky byl kníže Schwarzenberg na začátku své vlády ovlivňován třemi hlavními faktory – událostmi v Itálii, situací v Uhrách a v neposlední řadě vývojem německé otázky. Prvořadým cílem nové vlády bylo zachování územní celistvosti habsburské monarchie a udržení jejího velmocenského postavení v Evropě. Tedy úkoly shodné s vládním programem představeným říšskému sněmu v Kroměříži.

Na Apeninském poloostrově sílily od počátku devatenáctého století snahy směřující k vytvoření jednotného národního italského státu. Systém daný vídeňským kongresem v roce 1815 však zůstával po více než tři desetiletí nezměněn. V polovině devatenáctého století žilo na italském území o rozloze asi 305 000 km² okolo 24,5 milionu obyvatel, když největší státní útvar představovaný Královstvím obojí Sicílie se 110 000 km² rozlohy a s 8,5 milionu obyvatel zabíral téměř jednu třetinu celé Itálie. Druhý největší stát – Sardinské království – zaujímal 75 500 km², na nichž žilo necelých 5 milionů obyvatel. Na území náležejícím k habsburské monarchii v Lombardii a Benátsku žilo na 45 500 km² okolo 5 milionů osob.⁸⁶ I přes zdánlivou podobnost je třeba si uvědomit, že italská otázka měla výrazně odlišný charakter nežli problematika německého sjednocení. Narozdíl od německých států, propojených navzájem v Německém spolku a Německém celním spolku, fungovaly jednotlivé italské státy na

⁸⁴ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 193.

⁸⁵ Viz Tamtéž.

⁸⁶ Údaje o ostatních italských státech: Církevní stát – 40 000 km², necelé 3 miliony lidí; Toskánské velkovévodství – 22 400 km², 1,8 milionu obyvatel; vévodství Modena a Parma – shodně něco přes 6 000 km² a přes půl milionu obyvatel. Viz O. URBAN, *Rakousko a italská otázka v 19. století*, s. 162.

zcela samostatné bázi.⁸⁷

Sjednocovací úsilí vyvrcholilo na počátku roku 1848 povstáním na Sicílii, které se rychle šířilo dál na sever poloostrova. Italští revolucionáři očekávali podporu svých snah zejména ze strany Sardinského království. Jeho vládce Karel Albert, ovlivněn mimo jiné obavami ze zásahu ze strany revoluční Francie, se k revoluci skutečně připojil a vyhlásil válku Rakousku.⁸⁸ Po počátečních úspěších povstalců a s nimi spolupracující sardinské armády však došlo k obratu a rakouský vrchní velitel v Itálii maršál Radecký přešel do protiútok, který vyvrcholil 25. července již zmíněným vítězstvím Rakušanů v bitvě u Custozy.⁸⁹ Záhy padlo Miláno a král Karel Albert uchránil území svého státu před invazí rakouských oddílů až s pomocí francouzské a britské diplomacie. Výsledkem bylo příměří podepsané 9. srpna 1848.⁹⁰

Další nepokoje propukly v Římě, kde v průběhu listopadu docházelo k demonstracím požadujícím, aby papež Pius IX. vyhlásil válku habsburské monarchii a vypsal volby do italského národního shromáždění. Krátce po nástupu Schwarzenberga do úřadu předsedy vlády se situace v Římě vyhrotila natolik, že papež doprovázený anglickým, francouzským a španělským vyslancem 24. listopadu z věčného města v přestrojení uprchl pod ochranu neapolského krále Ferdinanda II. do Gaëty.⁹¹ V Římě se prosadila revoluční strana, která po neúspěšných pokusech přimět Pia IX. k návratu⁹²

⁸⁷ Srov. O. REGELE, *Feldmarschall Radetzky. Leben-Leistung-Erbe*, s. 323.

⁸⁸ Srov. Buol Metternichovi, 24. března 1848, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 1, Allegato A-F, p. 25 – 30. Viz rovněž: Zápis ze zasedání ministerské rady, 1. dubna 1848, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, I. Abt., Nr. 1, s. 6 – 7.

⁸⁹ Srov. O. REGELE, *Feldmarschall Radetzky. Leben-Leistung-Erbe*, s. 262 – 281.

⁹⁰ Srov. Radecký Wessenbergovi, 10. srpna 1848, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 88, p. 213 – 214; Dohoda o příměří mezi Sardinským královstvím a Rakouskem, 9. srpna 1848, in: *Tamtéž*, Nr. 88, Allegato, p. 215 – 216.

⁹¹ Viz Papež Pius IX. rakouskému císaři Ferdinandovi I., 4. prosince 1848, in: F. ENGEL-JANOSI – Richard BLAAS – Erika WEINZIERN, *Die politische Korrespondenz der Päpste mit den österreichischen Kaisern 1804 – 1918*, Wien 1964, Nr. 104, s. 235 – 236; Metzburg Wessenbergovi, 24., 25. a 30. listopadu 1848, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 157, 158 a 162, p. 345 – 346, 349 – 350. Srov. rovněž: Legační sekretář v Neapoli Reymond rakouskému ministerstvu zahraničí, 28. listopadu 1848, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e lo stato Pontificio*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 2, p. 21 – 22. K působení papeže v Gaëtě viz F. ENGEL-JANOSI, *Österreich und der Vatikan 1846 – 1918*, I. Bd., *Die Pontifikate Pius IX. und Leo XIII. (1846 – 1903)*, Graz 1958, s. 38 – 44.

⁹² Srov. Metzburg Schwarzenbergovi, 16. prosince 1848, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 169, p. 367 – 368.

prohlásila na začátku následujícího roku světské panování papežů za zrušené a vyhlásila římskou republiku v čele s voleným triumvirátem.⁹³ Hlasy volající po obnovení války s Rakouskem se znovu ozývaly i v Sardinském království, jehož král Karel Albert mezitím dosadil do čela vlády vlasteneckého kněze Vincenza Giobertiho, který se pokoušel realizovat představy o vytvoření federace italských států.⁹⁴ Na významu získávaly rovněž revoluční kruhy v Toskánském velkovévodství.⁹⁵

V Uhrách se již v první polovině roku 1848 uherský sněm přeměnil v říšský sněm. Již 10. dubna 1848 byl uzavřen a z Bratislavy přeložen do Pešti, kde bylo 5. června obnoveno jeho zasedání. Uherská revoluční vláda v čele s Lajosem Kossuthem, který v úřadu vystřídal Batthyányho, začala budovat vlastní vojsko a vojenskou a finanční správu. Poslední kapkou vedoucí k vojenskému konfliktu Uher s rakouskou císařskou mocí byla 28. září vražda generála Lamberga, vyslaného Vídní do Pešti.⁹⁶ Císař 3. října reagoval rozpuštěním uherského sněmu a vyhlášením válečného stavu v Uhrách. Svým zástupcem v Uhrách jmenoval bána Jelačice. Uherská vláda věřila, že ve svém sporu nezůstane osamocena, a očekávala podporu z dalších povstaleckých center nejen v habsburské monarchii.⁹⁷ Tyto naděje se skutečně naplnily v podobě již zmíněného neúspěšného vídeňského říjnového povstání, které však nezachránila ani uherská revoluční armáda poražená v bitvě u Schwechatu.

Poté, co rakouská armáda pod Windischgrätzovým velením obsadila Vídeň, soustředil kníže svou pozornost na Uhry. Císař Ferdinand I. se ve svých manifestech ze 6. a 7. listopadu pokusil neúspěšně přimět Uhry k poslušnosti. Marné bylo i obdobně formulované prohlášení Windischgrätze z 12. listopadu. Den poté kníže oznámil úmysl vstoupit s vojskem do Uher a zjednat pořádek silou. Uherská strana disponovala asi 130 000 mužů vedenými plukovníkem Arthurem Görgeiem⁹⁸. Proti nim stála stejně silná armáda knížete Windischgrätze. Počátkem prosince 1848 vstoupily císařské oddíly ze

⁹³ Triumvirát tvořili radikální demokraté Giuseppe Mazzini, Carlo Armellini a Aurelio Saffi.

⁹⁴ K rakousko-italským vztahům viz L. SONDHAUS, *Prince Felix zu Schwarzenberg and Italy*, p. 56 – 75.

⁹⁵ Viz Hess Schwarzenbergovi, 26. listopadu 1848, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 159, p. 346 – 347.

⁹⁶ Viz I. DEÁK, *Die rechtmässige Revolution. Lajos Kossuth und die Ungarn 1848 – 1849*, s. 151 – 154.

⁹⁷ Viz W. ALTER, *Die auswärtige Politik der ungarischen Revolution 1848/1849*, s. 65 – 127.

⁹⁸ Srov. Arthur GÖRGEI, *Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849*, Bde. I – II, Leipzig 1852.

severu přes Karpaty do Uher. Ofenziva hlavních rakouských sil byla zahájena 16. prosince. O dva dny později padla Bratislava a o týden později Raab. Görgei se stáhl do Pešti, kde sídlila Kossuthova vláda, jejíž členy Windischgrätz 29. prosince prohlásil za psance. Kossuth ještě v poslední den roku 1848 se souhlasem uherského říšského sněmu opustil Pešť a přesunul se se svým vládním kabinetem do Debrecínu. Všechny použitelné ozbrojené síly se zároveň soustředily východně od řeky Tisy a do hlavního stanu rakouských oddílů bylo uherským říšským sněmem vysláno poselstvo. Windischgrätz však jeho požadavky odmítl přijmout, vyslanec zajal a 5. ledna 1849 vstoupil se svými vojáky do Pešti. Kníže byl přesvědčen, že obsazení Pešti bude znamenat i porážku uherské revoluce,⁹⁹ a jist si svou věcí informoval rakouského ministerského předsedu Felixe Schwarzenberga, že pacifikace Uher je u konce.¹⁰⁰ Radecký ve své gratulaci Windischgrätzovi vyslovil přesvědčení, že stále ještě trvající boje jsou pouze „*záchvěvy smrtelně zasaženého těla, v jehož končetinách ještě bojuje život se smrtí.*“¹⁰¹ Následující týdny však zřetelně ukázaly, že toto tvrzení bylo předčasné.

Rovněž situace v Německu se velmi rychle vyvíjela a měnila. Zatímco poslanci ve Frankfurtu diskutovali o „*Zákonu o základních právech německého národa*“, který byl schválen 27. prosince 1848, a při vypracovávání říšské ústavy se přeli o budoucí podobu německé říše, získávaly jednotlivé spolkové státy, zvláště Prusko a Rakousko, zpět své sebevědomí a revoluční euforie pozvolna opadala. Současně probíhala ve frankfurtském parlamentu složitá jednání o porevolučním uspořádání Německa, jimž bude náležitá pozornost věnována v dalších kapitolách.

Sporů o řešení německé otázky se pokusili využít uherští povstalci. Podle zpráv knížete Schwarzenberga se již v červenci 1848 sešli ve Frankfurtu nad Mohanem vyslanec uherské revoluční vlády László Szalay s poslanci německého Národního shromáždění Heckerem, Blumem, Simonem a Radowitzem. Hlavním bodem jejich jednání byla

⁹⁹ Viz Windischgrätzova nota veliteli oddílů obléhajících Komárno Georgu svobodnému pánu von Rambergovi, 5. ledna 1849, in: Von der Revolution zur Reaktion, Nr. 71, s. 159.

¹⁰⁰ Stov. S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 221 – 224, rovněž: I. DEÁK, *Die rechtmässige Revolution. Lajos Kossuth und die Ungarn 1848 – 1849*, s. 181 – 187; P. MÜLLER, *Feldmarschall Fürst Windischgrätz*, s. 185. K situaci v Uhrách rovněž: E. ANDICS, *Kossuth en lutte contre les ennemis des réformes et la révolution*, Budapeštiní 1954; K. OBERMANN, *Die ungarische Revolution von 1848 – 1849 und die demokratische Bewegung in Deutschland*, Budapest 1971; Zoltan TOT, *Košut i nacionalnyj vopros v 1848 – 1849 gg.*, Budapeštiní 1954; A. SKED, *Úpadek a pád Habsburské říše*, s. 112 – 127.

¹⁰¹ Cit. dle: P. MÜLLER, *Feldmarschall Fürst Windischgrätz*, s. 185.

možnost spolupráce s uherskými revolucionáři, která by byla zaměřena proti habsburské monarchii. Podle předloženého návrhu usiloval Kossuth o reorganizaci Rakouska. Výsledkem měl být federativní stát, složený ze čtyř částí. Císař Ferdinand měl jako německý císař sídlící ve Vídni vládnout v německých provinciích. Uhry se Sedmihradskem, Chorvatskem, Slavonií, Přímořím a Dalmácií by náležely pod vládu arcivévody Františka Josefa, sídlící v Pešti. Jeho otec, arcivévoda František Karel měl obdržet vládu v Čechách, na Moravě, v Haliči a Bukovině. Jako centrum tohoto celku byla předurčena Praha. Poslední útvar by byl vytvořen z italských provincií, v jejichž čele plán počítal s osobou arcivévody Ferdinanda Maxmiliána. Jeho rezidenčním městem by bylo Miláno. Proti těmto představám se postavil především Radowitz, který zdůraznil, že je třeba, aby se Maďaři oprostili od všech ohledů k habsburské dynastii. „*Habsbursko-lotrinská dynastie musí být za každou cenu vypuzena, aby Evropa mohla být řádně uspořádána.*“ V obdobném duchu, podle Schwarzenbergových informací, měl být napsán i dopis, který Radowitz v září 1848 adresoval Kossuthovi.¹⁰²

S ohledem na zahraničněpolitické souvislosti hodnotil Felix Schwarzenberg první týdny své vlády v dopise knížeti Windischgrätzovi jako úspěšné: „*Hluboko pokleslý kredit rakouské monarchie stoupá doma i v zahraničí. Ze všech částí Evropy dostáváme důkazy navracející se důvěry v její další osudy, v obdivuhodnou armádu a její velitele a ve vládu. [...] Zprávy našich vyslanců,*“ pokračoval kníže, „*denně přinášejí doklady o potěšitelném vzestupu obecného mínění ve prospěch velkých změn v Rakousku. Na poli zahraniční politiky, myslím, že to tak mohu bez sebechvály říci, zaujala vláda důstojné postavení. Slušné v Paříži, velkolepé v Götě, o něco horší v Londýně.*“¹⁰³ Ve vztahu k západoevropským velmocím Francií a Velké Británii Schwarzenberg konstatoval, že „*s novým představitelem Francie [tj. prezidentem Ludvíkem Napoleonem – J. H.] naváže císařský kabinet přátelské vztahy, tedy neodepře mu uznání. Nemáme žádný důvod škorpit se s malým*

¹⁰² Viz HHStA, f. Kabinettsarchiv, Geheimakten – Nachlass Schwarzenberg, k. 10, fasc. IV., Nr. 183, Memorandum Felixe Schwarzenberga, nedatováno. K ohlasu uherské revoluce mezi členy Národního shromáždění ve Frankfurtu viz Tamtéž, k. 13, fasc. VIII., Nr. 396, Zpráva uherského vyslance ve Frankfurtu Dionysia Pazmandyho uherskému ministerskému předsedovi Batthyanyemu, 27. března 1848. K této problematice viz András GERGELY, *Das Bündnis zwischen Frankfurt und Pest-Buda und die österreichische Frage*, in: 1848/1849 Revolutionen in Ostmitteleuropa, s. 257 – 278. Srov. rovněž K. OBERMANN, *Die ungarische Revolution von 1848/49 und die demokratische Bewegung in Deutschland*.

¹⁰³ Schwarzenberg rakouské zástupce v zahraničí vyzýval, aby usilovali o budování dobrého obrazu podunajské monarchie. V tomto duchu se na začátku ledna 1849 obracel i na svého blízkého spolupracovníka Alexandra svobodného pána von Hübnera: „*Říkejte, že Rakousko žije a bude žít.*“ Cit. dle: A. HÜBNER, *Ein Jahr meines Lebens*, s. 330.

synovcem velkého strýce, nejméně pak z ohledu na k nám stále nepřátelskou starší nebo mladší linii Bourbonů. Vztahy k Francii musí vycházet z čistě věcných stanovisek, a ne z lásky k principu legitimacy a práva.“ Pokračoval otázkou rakouské politiky ve vztahu k Londýnu: „*Vztahy s Anglií jsme změnilí do té míry, aby byly navzájem rovnocenné. Lord Palmerston si doposud osoboval pouze pro sebe nárok vystupovat vůči císařské vládě poněkud nediplomaticky. Nyní následujeme jeho příkladu, ba dokonce jsem jej předčili.*“ V této souvislosti Schwarzenberg poukazoval na způsob, jakým byla Londýnu oznámena změna na rakouském trůnu.¹⁰⁴ Rakouský ministerský předseda se ve svém hodnocení věnoval i rakouské politice v Itálii, když případný vliv Francie a Velké Británie na vývoj v této oblasti hodnotil spíše zdrženlivě. Zároveň však Schwarzenberg svého švagra informoval, že zabránil realizaci Radeckého plánu opustit Miláno a se silným sborem vytáhnout proti Benátkám, když bral v potaz zejména hrozbu případného francouzského zásahu. „*Italské záležitosti se budou dále vyvíjet. Budeme na ně čekat, ale čekat s nataženým kohoutkem jako lidé, kteří jsou připraveni vyrazit do útoku a pouze vyčkávají na vhodný okamžik.*“¹⁰⁵

Felix Schwarzenberg tak již v prvních týdnech působení v úřadu ministerského předsedy prokázal své oportunistické sklony a smysl pro realitu, které jej provázely po celou dobu jeho vlády. Přestože sám vystupoval jako rozhodný konzervativce a v zájmu uchování habsburské monarchie postupoval za využití všech dostupných prostředků rozhodně proti revoluci, byl připraven uznat nového francouzského prezidenta, dosazeného do čela tohoto státu na základě voleb, v něž vyústila únorová revoluce roku 1848. Důvody je třeba hledat především v obavách z možného zasahování Francouzské republiky do dění v Uhrách a zejména v Itálii. Naopak v případě politiky uplatňované vůči Velké Británii mohl dát průchod svým antipatiím pociťovaným vůči osobě lorda Palmerstona, neboť na rozdíl od Francie byla možnost jakékoliv jiné než na diplomatickém poli vedené protirakousky orientované akce velmi nepravděpodobná.

¹⁰⁴ K vzájemným vztahům Rakouska a Velké Británie srov. Tamtéž, s. 359 – 364. Z pohledu anglické politiky viz Palmerston Cowleymu, 5. ledna 1849, in: W. HEINDL, *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London*, Nr. 1, s. 132.

¹⁰⁵ Cit. dle: SOA Klatovy, f. RA Windischgrätzů, k. 369, inv. č. 1601, fol. 269 – 273, Schwarzenberg Windischgrätzovi, 5. ledna 1849.

II. 1. 5. Obměna rakouského diplomatického sboru

Nástup Felixe Schwarzenberga do úřadu ministerského předsedy byl v prvních týdnech doprovázen nejen omlazením vládního kabinetu, ale v souladu s proklamovanou snahou o „*omlazení Rakouska*“ i personálními změnami na diplomatických postech. Při pohledu na zastoupení u čtyř evropských velmocí v Berlíně, Paříži, Petrohradě a Londýně, k nimž s ohledem na další politický vývoj připojují rovněž Turín jako hlavní město Sardinského království, zjistíme, že průměrný věk vyslanců poklesl z 55,6 na 46,2 roku. Tento fakt však nelze vnímat jako programové obsazování jednotlivých míst mladšími diplomaty. Hlavní podíl na snížení věkového průměru náleží velvyslanectví v Turíně, kde dvaapadesátiletého hraběte Buol-Schauensteina, který Turín opustil již v polovině roku 1848, nahradil počátkem následujícího roku teprve osmatřicetiletý Rudolph hrabě Apponyi, syn dlouholetého velvyslance v Paříži Antona hraběte Apponyiho. S rodinou hrabat Apponyi souvisí i druhá, ještě výraznější generační výměna, když na místo již zmíněného sedmašedesátiletého Antona hraběte Apponyiho nastoupil teprve osmatřicetiletý důvěrník knížete Schwarzenberga Joseph Alexander svobodný pán Hübner.

Nejstarší a zároveň nejzajímavější osobností v takto obměněném diplomatickém sboru byl Anton svobodný pán Prokesch von Osten, kterého v jeho 54 letech Schwarzenberg povolal z postu rakouského vyslance v Aténách, kde působil od roku 1834, na místo dosavadního rakouského velvyslance v Berlíně, jednašedesátiletého Josepha hraběte Trauttmansdorffa. Prokesch se narodil 10. prosince 1795 ve Štýrském Hradci. Po absolvování gymnaziálního studia se až do narukování na západní frontu v roce 1813 věnoval studiu práv. Po bojích na Rýně byl mladý Prokesch přidělen do Mohuče ke štábu arcivévody Karla. Později byl jeho regiment převelen do Linze a Prokesch byl jmenován profesorem matematiky na vojenské akademii v Olomouci, kde působil v letech 1817 a 1818. Na konci roku 1818 byl povolán do dvorské válečné rady. V roce 1820 doprovázel nemocného polního maršála Karla knížete Schwarzenberga do Lipska. Z tohoto období jeho života pocházejí úzké kontakty se špičkami rakouské aristokracie. V roce 1822 byl Prokesch jmenován členem komise pověřené zmapováním Karpat. O dva roky později byl odvelen k rakouskému námořnictvu, s nímž strávil následujících šest let v Levantě. Expedice, kterých se během těchto let zúčastnil, jej zavedly až ke druhému nilskému kataraktu a do Tróje v Malé Asii. V souvislosti s těmito

cestami vznikla jeho třísvazková práce „*Erinnerungen aus Ägypten und Kleinasien*“, která vyšla ve Vídni v letech 1829 – 1831, stejně jako „*Reise ins heilige Land im Jahr 1829*“ a „*Das Land zwischen den Katarakten des Nil*“. Působení v Orientu přineslo Prokeschovi v roce 1830 rovněž povýšení do šlechtického stavu a titul rytíř von Osten.

Po absolvování dvou diplomatických misí do Itálie a jedné do Egypta, při níž se podílel na zprostředkování míru mezi egyptským místokrálem Muhammadem Alím a sultánem Mahmudem II., byl v roce 1834 Prokesch jmenován rakouským vyslancem v Aténách, kde setrval po následujících čtrnáct let.¹⁰⁶ K odjezdu z řecké metropole jej kníže Schwarzenberg vyzval dopisem z 2. února 1849: „*Žijeme v době,*“ psal rakouský ministerský předseda, „*kdy je třeba k dosažení velkých cílů shromáždit všechny síly, aby bylo možno překonat odpor a mít naději na vítězství. Leží na mně veliká zodpovědnost, kterou jsem skutečně nevyhledával. ... Odvaha a chuť mi nechybí. Potřebuji ale stejně smýšlející, schopné muže, kteří stojí při mně. Jistě jste již právem očekával, že se za těchto okolností obrátím také na Vás jako na starého osvědčeného přítele.*“¹⁰⁷ Ve prospěch Prokeschova jmenování do čela berlínského velvyslanectví hovořily dlouholeté dobré vztahy mezi rakouským diplomatem a příslušníky schwarzenberského rodu. Prokesch navíc byl v Berlíně znám již od srpna 1846, kdy jej pruskému králi představil Alexander von Humboldt. Prokeschova osoba však berlínským dvorem nebyla vnímána pouze v pozitivním slova smyslu, neboť již o několik let dříve byl presentován jako soupeř pruského diplomatického zástupce v Aténách.¹⁰⁸

O osobě nového pařížského vyslance Hübnera a jeho dosavadní kariéře jsem se zmínil již v předchozích kapitolách. Hübnerovým úkolem mělo být odstraňování všeho, co by mohlo vyvolat rozkol mezi rakouskou a francouzskou vládou, přičemž však neměly být ohroženy zájmy ani čest habsburské monarchie. Splnění těchto úkolů bylo podmíněno zejména děním v Itálii, kde sardinský král Karel Albert 13. března vypověděl příměří

¹⁰⁶ K Prokeschovu působení v Orientu viz Daniel BERTSCH, *Anton Prokesch von Osten (1795 – 1876): Ein Diplomat Österreichs in Athen und an der hohen Pforte: Beiträge zur Wahrnehmung des Orients im Europa des 19. Jahrhunderts*, München 2005; Ariadni MOUTAFIDOU, *Anton Prokesch von Osten in Athen 1834 – 1849, Ein Beitrag zu einem differenzierten Bild seiner politischen Ziele und seines Staatskonzepts*, ÖOH, 43/2001, Heft 1/2, s. 27 – 44.

¹⁰⁷ Cit. dle: Schwarzenberg Prokeschovi, 2. února 1849, in: Aus den Briefen des Grafen Prokesch von Osten (1849-1855), s. 1. K nástupu Prokesche na velvyslanecský post v Berlíně viz J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 7 – 15.

¹⁰⁸ Viz F. ENGEL-JANOSI, *Ein Kampf um Österreich in Berlin und Frankfurt 1849 – 1855*, s. 69 – 74.

a zahájil další válku proti Rakousku. Pařížská vláda sice prohlásila, že nebude Karla Alberta jako útočníka podporovat, ale odmítala poskytnout v tomto směru jakoukoli záruku.¹⁰⁹ Před odjezdem do francouzské metropole Schwarzenberg Hübnerovi mimo jiné sdělil: „*Obtíže jsou obromné. Občanská válka v Ubrách stále pokračuje a obávám se, že budeme nuceni přijmout ruskou pomoc. V Itálii jsou všechny předpoklady pro obnovení války. Ve Frankfurtu stále trvá revoluce. V Berlíně váhavost, chtivost, rivalita. Jedním slovem žádná příležitost k dorozumění. V Londýně lord Palmerston, což říká vše. Ve Francii sfinga.*¹¹⁰ *Zbývá Rusko. Věřím, že co se týče uberské revoluce, která je hrozbou i pro říši cara Mikuláše, se můžeme spolehnout na jeho diplomatickou i vojenskou podporu.*¹¹¹ *Ale vytasí spolu s námi meč i proti Francii v případě, že tato mocnost kvůli Itálii překročí hranice? Když Ludvík Napoleon stejně jako doposud zachová klid, když se nenechá strhnout svými starými přáteli karbonáři, doufám, že budeme moci nastavit bouři čelo. Ale jestliže se vysloví ve prospěch Sardynie, padne poslední naděje na šťastné východisko z krize. Paříž je tedy dnes klíčem ke všemu.“* Dále Schwarzenberg pokračoval „*Znáte mé názory na Francii. Jiné instrukce Vám nedávám. ... Počítám s Vámi a Vy můžete počítat se mnou. Nikoho jsem v nesnázích nikdy nenechal.*“¹¹² V instrukcích, které Hübner před odjezdem do Paříže obdržel, pak byl mimo jiné upozorněn na stále větší vliv sociálních otázek na rozhodování státníků.¹¹³

Opomenut nesmí zůstat ani nový vyslanec u carského dvora v Petrohradu Karl Ferdinand hrabě von Buol-Schauenstein, který po nečekaném úmrtí knížete Schwarzenberga v dubnu 1852 převezme otěže rakouské zahraniční politiky. Do diplomatických služeb vstoupil Buol-Schauenstein roku 1816 ve svých devatenácti letech,

¹⁰⁹ Srov. Eduard HELLER, *Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 50 – 52.

¹¹⁰ Tímto termínem byl patrně míněn prezident Ludvík Napoleon. Rakouský vyslanec Hübner jej krátce po svém příjezdu do Paříže charakterizoval jako zdrženlivého člověka, oplývajícího sice nepříliš velkou inteligencí, ale značnou osobní odvahou a neomezenou důvěrou ve svou šťastnou hvězdu. S ohledem na příbuznost s císařem Napoleonem se prezident podle Hübnera vnímal do jisté míry jako polobůh. Ludvík Napoleon sám sebe v rozhovoru s rakouským diplomatem charakterizoval jako zástavu reprezentující pořádek v zemi. S ohledem na to francouzský prezident věřil, že bude možné nalézt s knížetem Schwarzenbergem společnou řeč, neboť oba usilují o pokoření společného nepřítele – „*demagogie*“. Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 30, fasc. Nr. I, Frankreich, Berichte 1849, Liasse I, Situation intérieure de la France 1849, Nr. 5, Hübner Schwarzenbergovi, 4. dubna 1849.

¹¹¹ Historik Heinrich von Sybel cara Mikuláše I. charakterizoval jako muže jasného, ale omezeného ducha, který je velmi činorodý a vyznačuje se pevnou vůlí. Ruský panovník nedělal žádný rozdíl mezi liberály a radikály, mezi konstitucionalismem a republikánstvím. „*Vše, co se odchylovalo od absolutistické monarchie, pro něj bylo vytvořem revoluční nákazy.*“ Viz Heinrich von SYBEL, *Die Begründung des Deutschen Reiches durch Wilhelm I.*, Bd. I., München, Berlin 1913, s. 285.

¹¹² Cit. dle: A. HÜBNER, *Ein Jahr meines Lebens*, s. 378.

¹¹³ Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 32, fasc. Weisungen 1849, II. Affaires de Piémont, fol. 71 – 84, Instrukce legačního rady Alexandra Hübnera pro jeho mimořádnou misi do Paříže, 19. března 1849.

když byl jmenován atašé při císařském vyslanectví ve Florencii, Hannoveru a Kasselu. Později byl pověřen službou ve Frankfurtu nad Mohanem, kde jeho otec Johann Rudolf hrabě von Buol-Schauenstein působil jako prezident německého Spolkového sněmu. V roce 1819 byl mladý Karl Ferdinand jmenován legačním sekretářem v Haagu, 1822 sekretářem vyslanectví v Paříži a roku 1824 v Londýně, kde setrval do roku 1828. V témže roce byl přeložen jako rakouský vyslanec do Karlsruhe a od roku 1831 zastupoval habsburskou monarchii zároveň v Darmstadtu. Počínaje rokem 1838 působil v obdobné funkci u württemberského dvora ve Stuttgartu. Roku 1844 byl jmenován císařským tajným radou a odeslán jako rakouský vyslanec do Turína. V hlavním městě Sardinského království setrval do roku 1848, kdy poté, co král Karel Albert vstoupil do války proti Rakousku, Buol, podobně jako Felix Schwarzenberg v Neapoli, opustil bez předchozích instrukcí a na svou zodpovědnost svěřený post. Ještě téhož roku v prosinci byl Karl Ferdinand hrabě von Buol-Schauenstein „s ohledem na své státnické vlastnosti, majetkové poměry¹¹⁴ a oblíbenost u carského dvora“ jmenován rakouským vyslancem v Rusku.¹¹⁵ Své představy ohledně dalších rusko-rakouských vztahů vyjádřil kníže Schwarzenberg v instrukcích pro svého nového petrohradského vyslance: „*Jsmo si jisti, že vztahy s Petrohradem neobnovíte na starých základech, ale v podobě odpovídající zájmům a postavení Rakouska.*“¹¹⁶ Rakouský ministerský předseda tedy hodlal opustit dosavadní mnohdy devótní metternichovský model politiky vůči Rusku a prosadit novou linii vycházející ze zásady, že omlazené Rakousko bude při spolupráci s Ruskem hájit a prosazovat své životní zájmy jako rovný s rovným. Tyto představy však poněkud degradovaly další Schwarzenbergovy pokyny, které se týkaly finanční výpomoci Ruska podunajské

¹¹⁴ Majetkové poměry adeptů na diplomatické mise byly důležité, neboť plat a diety spojené s výkonem tohoto úřadu nestačily na pokrytí všech nákladů spojených s reprezentací, která by odpovídala prestiži Rakouska. Viz Radmila ŠVARČÍKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *Rodinné strategie šlechty. Mensdorffové-Pouilly v 19. století*, Praha 2007, s. 178.

¹¹⁵ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 5. prosince 1848, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 1, Nr. 1, s. 3. Viz rovněž: Meyendorff Nesselrodemu, 22. listopadu/4. prosince 1848, in: Peter von Meyendorff. Ein russischer Diplomat an den Höfen von Berlin und Wien. Politischer und privater Briefwechsel 1826 – 1863, Hrsg. von Otto Hoetzsch, Bd. II, Berlin, Leipzig 1923, Nr. 257, s. 127 – 129. Buol byl na místo velvyslance v Petrohradu navržen již v dubnu 1848, viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 28. dubna 1848, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, I. Abt., Nr. 21, s. 114 – 115. K diplomatickému působení Buol-Schauensteina viz W. HEINDL, *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London*.

¹¹⁶ Cit. dle: W. HEINDL, *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London*, s. 38.

monarchii. Rakouský předseda vlády označil půjčku za velmi naléhavou a dodával: „*Jestliže nezískáme pomoc pro naše finance, ví Bůh, co bude dál. Budete-li mít úspěch, bude to největší služba, jakou diplomat může své zemi prokázat.*“¹¹⁷

Londýnské velvyslanectví bylo obsazeno zkušeným devětačtyřicetiletým Franzem de Paula hrabětem von Colloredo-Wallsee. Nový velvyslanec u dvora svatého Jakuba v Londýně působil nejprve v armádě, ale záhy se začal věnovat diplomatické kariéře. V roce 1823 byl jmenován sekretářem vyslanectví ve Stockholmu, v roce 1825 odešel do Kodaně. Roku 1830 obsadil post rakouského vyslance u saských dvorů v Drážďanech a o sedm let později byl přeložen do Mnichova. V roce 1843 byl jmenován vyslancem v Rusku, odkud byl roku 1847 na vlastní žádost odvolán. Po vypuknutí revoluce v Německu byl pověřen zastupováním habsburské monarchie na postu spolkového presidiálního vyslance ve Frankfurtu nad Mohanem, kde však v průběhu zasedání Výboru padesáti hrál spíše pasivní roli a již v květnu 1848 byl nahrazen Antonem rytířem von Schmerlingem. Po nástupu Schwarzenbergovy vlády byl v lednu 1849 odeslán jako vyslanec do Londýna. Nový rakouský zástupce se nacházel v komplikované situaci, kterou charakterizují slova již mnohokrát zmíněného svobodného pána Hübnera: „*Naše vztahy s Anglií jsou napjaté tak, jak to jen je možné mezi dvěma mocnostmi, které spolu nejsou ve válce.*“¹¹⁸

Můžeme konstatovat, že kníže Schwarzenberg krátce po svém nástupu do úřadu ministerského předsedy přistoupil ke změnám i v oblasti zahraniční politiky. Tyto kroky však byly omezeny především na personální obměny, když všichni zmínění diplomaté učinili své první kroky v zahraniční politice za éry knížete Metternicha a lze je označit jako žáky a pokračovatele starého kancléře. Schwarzenberg se sice v souladu se svým vládním prohlášením snažil důrazně prosazovat zahraničněpolitické zájmy habsburské monarchie, ale možnosti k jejich realizaci byly velmi omezené.¹¹⁹ Hlavní smysl popsané obměny rakouského diplomatického sboru samozřejmě nelze hledat ve snížení věkového průměru

¹¹⁷ Cit. dle: E. HELLER, *Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 41 – 42. Jednání o finanční pomoci, která Buol vedl od konce roku 1848 do poloviny roku 1849, skončila bez významnějšího úspěchu. Viz HHStA, f. PA X. Russland, k. 27, fasc. Varia, Ansuchen der österreichischen Regierung um Geldaushilfe bei Russland 1848/1849. O získání půjčky se rakouská diplomacie snažila v Rusku již na počátku roku 1848. Viz H. H. BRANDT, *Der österreichische Neoabsolutismus. Staatsfinanzen und Politik 1848 – 1860*, Bd. 1, s. 140 – 144.

¹¹⁸ Cit. dle: A. HÜBNER, *Ein Jahr meines Lebens*, s. 357.

¹¹⁹ K obsazování diplomatických postů viz Erwin MATSCH, *Geschichte des Auswärtigen Dienstes von Österreich (-Ungarn) 1720 – 1920*, Wien 1980.

zmiňovaném v úvodu kapitoly. Rozhodující význam tohoto kroku spatřuji ve skutečnosti, že společně s novou rakouskou vládou nastoupili na nejvýznamnějších diplomatických postech lidé, kteří nebyli spojeni s dosavadním politickým stylem Schwarzenbergových předchůdců a jejich působení na svěřených postech se od samého počátku odvíjelo podle pravidel stanovených novým šéfem rakouské zahraniční politiky.

II. 2. NĚMECKÁ POLITIKA RAKOUSKA DO PRUSKÉHO ODMÍTNUTÍ CÍSAŘSKÉ KORUNY

II. 2. 1. Možnosti řešení německé otázky a idea Mitteleuropy

Zatímco na území obou německých mocností, v Prusku a Rakousku, vítězila kontrarevoluce a moci se ujímali stoupenci starých pořádků, poslanci ve Frankfurtu nad Mohanem diskutovali o Zákonu o základních právech německého národa a při práci na připravované říšské ústavě se přeli o budoucí podobě německé říše. Český historik Otto Urban tato jednání označil jako „*podivnou hru*“ na téma: „*Jak se spojit s Německem, abychom nemuseli se s Německem spojit.*“ Základní otázkou bylo, zda nové Německo má být konstituováno jako „*spolkový stát*“, anebo jako „*spolek států*“.¹²⁰ Jaké byly možnosti řešení německé otázky? Shodovaly se se zájmy habsburské monarchie, či naopak nutily rakouského ministerského předsedu hledat vlastní cestu? V čem tato cesta spočívala? Bylo Schwarzenbergovou prioritou pouze zachování celistvosti a moci podunajské monarchie, nebo sjednocení německých států pod rakouským vedením?

Již 24. května 1848 přednesl rakouský poslanec německého Národního shromáždění Carl Möring návrh na vytvoření federalisticky organizované velkoněmecké střední Evropy.¹²¹ Hlavním bodem tohoto plánu bylo začlenění celé habsburské monarchie do nového státního útvaru a současně uchování suverenity jednotlivých zemských sněmů ve vztahu k celoříšskému rakouskému parlamentu.¹²² Möringův návrh se sice realizace nedočkal, ale otázka dalšího vývoje Rakouska se stala jedním z hlavních témat jednání frankfurtského Národního shromáždění.

Při jisté dávce zjednodušení můžeme rozlišit tři možnosti řešení dané situace, které z těchto diskuzí postupně vykrytalizovaly. První z nich byla varianta, označovaná jako maloněmecká, předpokládající existenci jednotného německého státu bez účasti Rakouska. Vztah k podunajské monarchii měl být vyřešen uzavřením série smluv upravujících vzájemný poměr obou státních celků. Druhou možností bylo tzv. velkoněmecké řešení – tedy se zapojením Rakouska. To by se však vztahovalo pouze na ty země habsburské monarchie, které byly do roku 1848 součástí Německého spolku.

¹²⁰ Viz O. URBAN, *Česká společnost 1848 – 1918*, s. 62.

¹²¹ Viz H. SRBIK, *Mitteleuropa. Das Problem und die Versuche seiner Lösung in der deutschen Geschichte*, Weimar 1937, s. 20 – 22.

¹²² Viz A. WANDRUSZKA, *Grossdeutsche und kleindeutsche Ideologie 1848 – 1871*, s. 121 – 122. Srov. rovněž: M. BOTZENHART, *Die österreichische Frage in der deutschen Nationalversammlung 1848/49*, in: *Ungleiche Partner?*, s. 115.

Ostatní neněmecké země náležející pod vládu rakouského císaře by pak byly s těmito oblastmi spojeny pouze osobou panovníka ve formě personální unie.¹²³ Se třetím návrhem na vyřešení německé otázky vystoupil na konci roku 1848 rakouský ministerský předseda Schwarzenberg, když navrhoval vytvořit útvar označovaný jako „Mittleuropa“ či „říše 70 milionů“ v čele s habsburskou monarchií, jenž by umožňoval, aby do nového celku, nahrazujícího Německý spolek, mohlo být zapojeno celé Rakousko včetně jeho neněmeckých území.¹²⁴ Ve svých prvních hrubých obrysech plán vznikl mezi 27. listopadem 1848 a březnem 1849.

Schwarzenbergův projekt byl skutečně gigantický. Říše 70 milionů se měla rozprostírat na území od Uher a severní Itálie až k Baltskému a Severnímu moři a k Rýnu. Bylo by zavádějící prezentovat představy rakouského ministerského předsedy jako koncept nového mocenského uspořádání vyplývajícího z obnovení sil habsburské monarchie. V projektu Mittleuropy se daleko více odráželo překerní mocenské postavení Rakouska v evropském velmocenském systému a byl spíše znamením defenzivních tendencí Vídně proti všem silám, které její velmocenské postavení mohly ohrožovat.¹²⁵ Již při převzetí svého úřadu na konci roku 1848 Schwarzenberg prohlásil: „*Při uchování idey, že všechny provincie náležející k rakouské monarchii mají zůstat neoddělitelně spojeny v jedné velké říši, nemůže být řeč o sjednocení pouze německých rakouských zemí s Německem, které by nevedlo k ničemu jinému než k rozkouskování Rakouska. Spíše, v naprostém a dobře pochopeném zájmu Německa, musí Rakousko ve své celistvosti přistoupit jako skutečná evropská velmoc k německému spolku států.*“¹²⁶ Jak již bylo řečeno, zamýšlel Schwarzenberg ve svých plánech začlenit do jednotné říše 70 milionů celou rakouskou monarchii. V jejím rámci pak byl ochoten přiznat jednotlivým národnostem jistou omezenou míru místní autonomie, přičemž by však vedoucí postavení náleželo německé administrativě. Rakouský ministerský předseda neuvažoval o uznání

¹²³ Srov. A. DOERING-MANTEUFFEL, *Der Ordnungszwang des Staatensystems: Zu den Mittleuropa-Konzepten in der österreichisch-preußischen Rivalität 1849–1951*, in: Die Herausforderung des europäischen Staatensystems. Nationale Ideologie und staatliches Interesse zwischen Restauration und Imperialismus, Hrsg. von Adolf M. Birke und Günther Heydemann, Göttingen 1989, s. 119 – 140.

¹²⁴ Srov. L. VOJÁČEK, *Rakouské pokusy o hospodářské sblížení s německými státy v padesátých a šedesátých letech 19. století*, s. 437 – 448. K možnostem řešení německé otázky: G. WOLLSTEIN, *Mittleuropa und Grossdeutschlandvisionen der Revolution 1848/49*, s. 237 – 257.

¹²⁵ Viz A. DOERING-MANTEUFFEL, *Der Ordnungszwang des Staatensystems*, s. 129 – 130.

¹²⁶ Cit. dle: Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 12. prosince 1848, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 1, Nr. 2, s. 13. Srov. E. HELLER, *Mittleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 36 – 37.

jednotlivých národů habsburské monarchie jako takových, byl jim však v případě potřeby připraven poskytnout jisté ústupky jakožto národnostním skupinám.¹²⁷ Všem koncepcím na vznik národních států měla být nadřazena „*středoevropská*“ idea.¹²⁸

Nejdůležitější politická debata vážící se k řešení německé otázky probíhala ve frankfurtském Národním shromáždění od 19. do 26. října 1848.¹²⁹ Hlavním bodem diskuze byla předloha budoucí společné německé ústavy, vypracovaná ústavním výborem frankfurtského parlamentu.¹³⁰ Hlavními spornými body byly zejména její druhý a třetí paragraf konstatující, že „*žádná část německé říše nesmí být spojena v jeden stát s neněmeckými zeměmi. Má-li některá německá oblast společného panovníka s oblastí neněmeckou, je třeba, aby jejich vzájemný vztah byl omezen na úroveň personální unie.*“¹³¹ Je zřejmé, že oba dva paragrafy byly nepřijatelné zejména pro vídeňskou vládu.¹³² Jak napsal jeden z životopisců Felixe Schwarzenberga Rudolf Kiszling: „*Kdyby se tyto dva paragrafy staly říšským zákonem, musel by být rozbit státoprávní svazek podunajské monarchie. Byla by rozdělena více než třisetletá jednota svatoštěpánské a svatováclavské orlice s habsburským rodem a musela by ustoupit personální unii.*

¹²⁷ Viz Jacques DROZ, *L'Europe centrale. Évolution historique de l'idée de „Mitteleuropa*, Paris 1960, p. 79 – 80.

¹²⁸ Viz F. ENGEL-JANOSI, *Ein Kampf um Österreich in Berlin und Frankfurt 1849 – 1855*, s. 73.

¹²⁹ Srov. Záznamy z 99. – 103. zasedání Národního shromáždění, 19. – 26. října 1848, in: *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main*, Bd IV., Nr. 101 – 104, s. 2713 – 2900. Srov. rovněž: F. EYCK, *The Frankfurt Parliament 1848 – 1849*, p. 321 – 328; H. SRBIK, *Deutsche Einheit. Idee und Wirklichkeit vom Heiligen Reich bis Königgrätz*, Bd. I., München 1935, s. 366 – 384.

¹³⁰ Ve složení ústavního výboru, který tvořilo 25 zástupců umírněných frakcí a 5 zástupců levice, se zřetelně odráželo rozdělení sil v Národním shromáždění. Nescházeli zde budoucí představitelé dědičně-císařské strany („*Erbkaiserlichen*“) jako Johann Gustav Bernhard Droysen, Friedrich Christoph Dahlmann, Carl Georg Christoph Beseler, Georg Waitz, Maximilian Joseph Ludwíg svobodný pán von Gagern, Gabriel Riesser, Moritz Adolph Briegleb, přičemž řada z nich byla již dříve členem Výboru sedmnácti. V ústavním výboru převládal názor, že přítomnost celé rakouské monarchie v jednotném spolkovém německém národním státu je nemyslitelná, a to již s ohledem na skutečnost, že by se zde opět Rakousko střetávalo s Pruskem. Účast obou německých velmocí v jednom státním svazku byla představitelná pouze v systému spolku států. Viz H. G. TELLE, *Das österreichische Problem im Frankfurter Parlament im Sommer und Herbst 1848*, s. 87.

¹³¹ Cit. dle: G. WOLLSTEIN, *Die Oktoberdebatte der Paulskirche: Das Votum für Deutschland mit Österreich*, in: 1848/49 Revolutionen in Ostmitteleuropa, s. 279 – 294.

¹³² Schwarzenberg ve své politice vůči německému sjednocení mohl navázat na politiku svých předchůdců. Rakousko již od začátku revoluce dávalo najevo, že se nemíní podřídit rozhodnutím frankfurtského parlamentu. Jeho vztah k tomuto orgánu vystihují Ficquelmontova slova ze 3. května 1848: „*Rakousko se sice rádo připojí co nejtěsněji k Německu, ale ne na úkor skutečné suverenity císaře a postavení státu jako evropské velmoci.*“ Cit. dle: H. G. TELLE, *Das österreichische Problem im Frankfurter Parlament im Sommer und Herbst 1848*, s. 71. Srov. Manfred LUCHTERHANDT, *Mitteleuropaprojektionen gegen die konstitutionelle Bewegung. Schwarzenberg und die preußische Einigungspolitik nach der Revolution 1848 – 1851*, in: *Ungleiche Partner?*, s. 139.

*Rakouské vojsko, které tak často bojovalo a krvácelo za bytí, klid a čest Německa, by se rozpadlo na několik částí. Hrdá dvoublavá orlice by nyní neměla mít pouze dvě hlavy, ale několik těl.*¹³³

V říjnové diskuzi vystoupili jak stoupenci začlenění celé rakouské monarchie do německé říše, kteří se odvolávali na historické, organizační a zájmově-politické skutečnosti, tak příznivci vybudování čistě německého národního státu.¹³⁴ K příznivcům ústavní předlohy náleželi zejména levicovní poslanci, kteří hlásali, že pouze touto cestou lze dosáhnout oddělení německých a neněmeckých oblastí a zajistit tak vznik silného a vnitřně stabilního národního německého státu. Své stanovisko opírali o tvrzení, že nikdo nemá právo vyloučit rakouské Němce ze společného státu, a přesvědčovali ostatní poslance, že pouze začlenění německých oblastí Rakouska do nového státu je ve shodě s vůlí národa, vyjádřenou v květnových volbách do frankfurtského Národního shromáždění. Zároveň zdůrazňovali, že německé obyvatelstvo představuje v rámci celé habsburské monarchie menšinový národ a pouze jeho začlenění do německého národního státu jej může zachránit před hrozícím útlakem ze strany rakouských Slovanů. Otázku ostatních zemí habsburské monarchie levice ve svých představách reflektovala pouze okrajově a připouštěla i možnost vzniku dalších národních států, ať již spojených personální unií s německým Rakouskem, nebo zcela autonomních.¹³⁵ Levice nacházela podporu rovněž u některých příslušníků středových poslaneckých frakcí, kteří však požadovali, aby rakouské neněmecké země byly nadále organizovány v jednom, pokud možno vnitřně pevně spojeném federativním státě, který by byl spojen s německým národním státem. Touto cestou mělo být navázáno na dosavadní německou politickou a kulturní misi v Podunají a současně zachován přístup do tohoto teritoria pro německý obchod.¹³⁶

Proti oběma sporným paragrafům stála pravice, obávající se, že by jejich realizace

¹³³ Cit. dle: R. KISZLING, *Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 109.

¹³⁴ Srov. G. WOLLSTEIN, *Die Oktoberdebatte der Paulskirche*, s. 279 – 302. Rovněž: TÝŽ, *Mitteleuropa und Grossdeutschlandvisionen der Revolution 1848/49*, s. 237 – 257.

¹³⁵ Viz M. BOTZENHART, *Die österreichische Frage in der deutschen Nationalversammlung*, s. 118. Otázka vzniku národních států na území habsburské monarchie nebyla předmětem úvah pouze poslanců Národního shromáždění ve Frankfurtu. Patrně nejznámějším z těchto projektů byla koncepce představitele polské emigrace v Paříži Adama knížete Czartoryského, který prosazoval vybudování konfederace, jež by byla dostatečně silná, aby mohla vzdorovat jak Rusku, tak Rakousku. V jednom federativním státě chtěl shromáždit Poláky, Maďary (Uhry), Rumuny a Jihoslovany. Viz J. DROZ, *L'Europe centrale*, p. 63.

¹³⁶ Viz M. BOTZENHART, *Die österreichische Frage in der deutschen Nationalversammlung*, s. 119.

mohla vést buď k naprostému zhroucení habsburské monarchie a jejímu rozpadu na řadu národních států, či případně k vyčlenění německého Rakouska ze svazku projektované německé říše. Podle jejich názoru mělo Německo za úkol přispět ke stabilizaci celé rakouské monarchie, ochránit ji před slovanskou hrozbou a podpořit v plnění její civilizační mise na Balkánu.¹³⁷ Se zajímavým a neobvyklým návrhem řešení vystoupil rakouský poslanec Friedrich hrabě Deym, který se vyslovil pro oddělené utváření Německa a celé rakouské monarchie, na něž mělo navázat vytvoření spolku obou těchto státních celků. Sjedené Německo a habsburská monarchie by disponovaly vlastními zastupitelskými sbory, které by dohromady tvořily jeden společný parlament.¹³⁸ „*Posláním Německa je vytvořit velký středoevropský stát.*“ Prohlásil Deym v jednom ze svých projevů přednesených ve frankfurtském Národním shromáždění. „*Naším cílem je založit obrovskou říši o 70, a pokud to bude možné o 80 nebo 100 milionech a v této říši vztyčit Hermannovu standartu a stanout tak připraveni proti Východu a Západu, proti slovanským a latinským národům, zmenšit námořní moc Angličanů, stát se největším, nejmocnějším národem na této zeměkouli – to je budoucnost Německa!*“¹³⁹

Přes všechna zamítavá stanoviska a připomínky byly oba problematické paragrafy při hlasování 27. října 1848 přijaty.¹⁴⁰ Rakouská otázka však stále zůstávala nevyřešena. Poslanci se sice shodli, že nejpozději po definitivním přijetí nové ústavy německé říše bude třeba vybudovat na základech mezinárodního práva úzký spolek s habsburskou monarchií, stále však zůstávala otevřena otázka, zda německé oblasti Rakouska budou náležet k Německu, či zůstanou pouze součástí podunajské monarchie, nebo jim bude udělen jakýsi zvláštní status, který by umožňoval jejich příslušnost jak k německému

¹³⁷ Srov. Tamtéž.

¹³⁸ Viz Řeč hraběte Deyma z 26. října 1848, in: Franz Xaver DEYM, Friedrich Graf Deym und die österreichische Frage in der Paulskirche, Leipzig 1891, Anhang II., s. 75 – 79.

¹³⁹ Cit: dle: Záznam ze 103. zasedání Národního shromáždění, 26. října 1848, in: Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main, Bd. IV., Nr. 104, s. 2881 – 2883. K vystupování Deyma a ostatních rakouských poslanců srov. Wilhelm SCHÜBLER, *Die nationale Politik der österreichischen Abgeordneten im Frankfurter Parlament*, Berlin 1913.

¹⁴⁰ Pro §2 hlasovalo 340 poslanců, proti 76, §3 byl přijat v poměru 316:90. Viz Záznam ze 104. zasedání Národního shromáždění, 27. října 1848, in: Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main, Bd. IV., Nr. 105, s. 2901 – 2940.

spolkovému státu, tak k Rakouskému císařství.¹⁴¹

Felix Schwarzenberg se při realizaci svého vládního programu do značné míry navracel k „celorakouské“ politice kancléře Metternicha. Pro rakouského ministerského předsedu byly vztahy s německými státy, včetně řešení německé otázky, předmětem zájmu rakouské zahraniční politiky. Na rozdíl od knížete Metternicha však Schwarzenbergovi nešlo o pouhé udržení mocenské rovnováhy v Evropě, ale o celkové posílení postavení Rakouska.¹⁴²

Poté, co 27. listopadu 1848 vystoupil Schwarzenberg se svým programovým prohlášením na zasedání říšského sněmu v Kroměříži, zdálo se, že o dalším postupu Rakouska nemůže být pochyb. Otázkou však zůstával postoj poslanců frankfurtského parlamentu. Řada členů z levicových frakcí zastávala názor, že prohlášení rakouského kabinetu je třeba pokládat za zcela irelevantní, a nadále trvala na suverénních právech Národního shromáždění rozhodovat o budoucí německé ústavě i na nutnosti jejího následného přijetí v Rakousku i v ostatních německých státech. Realističtější postoj zaujímala říšská vláda podporovaná frakcemi Augsburger Hof, Landsberg a Casino, která si uvědomovala, že Národní shromáždění nedisponuje reálnou mocí, která by mohla Prusko nebo Rakousko donutit proti jejich vůli k přijetí ústavy.¹⁴³ Snažila se proto nalézt východisko prostřednictvím jednání s oběma velmocemi. Ministerský předseda provizorní ústřední říšské vlády Schmerling a část poslanců frakce Casino chtěli ve Vídni sondovat, za jakých podmínek by připojení německých částí Rakouska k německé říši bylo realizovatelné. Většina členů jmenované frakce, seskupená kolem poslanců Beselera a Droysena, však podporovala myšlenku vytvoření užšího spolku německých států v čele s Pruskem. Beseler v této souvislosti 12. prosince 1848 prohlásil, že „*Rakousko není německou mocností, ale má pouze německé části území. Prusko je celé německé.*“¹⁴⁴ Pod tlakem frakcí Augsburger Hof, Landsberg a většiny poslanců frakce Casino Schmerling 15. prosince ze

¹⁴¹ Viz M. BOTZENHART, *Die österreichische Frage in der deutschen Nationalversammlung 1848/49*, s. 120.

¹⁴² Srov. E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 720 – 722; G. WOLLSTEIN, *Deutsche Geschichte 1848/49*, s. 125.

¹⁴³ Viz M. BOTZENHART, *Die österreichische Frage in der deutschen Nationalversammlung 1848/49*, s. 121 – 122.

¹⁴⁴ Cit. dle: H. G. TELLE, *Das österreichische Problem im Frankfurter Parlament im Sommer und Herbst 1848*, s. 34.

svého úřadu odstoupil.¹⁴⁵

II. 2. 2. Proces s Robertem Blumem

Rakouskou pozici v jednáních o budoucím uspořádání Německa výrazně komplikovaly dlouhodobě špatné vztahy Vídně s frankfurtským Národním shromážděním, které se v průběhu času zhoršovaly. Rozpory pramenily především z požadavků kladených frankfurtským parlamentem na habsburskou monarchii jako jeden z německých států, a s tím související neochoty rakouské vlády vzdát se svého vedoucího postavení v rámci Německa a podřídit se rozhodnutím Národního shromáždění. Jeden z prvních výrazných střetů mezi Frankfurtem a rakouskou vládou měl své kořeny v událostech spojených s vídeňskou říjnovou revolucí roku 1848. Říšská vláda se pokusila zastavit postup kontrarevoluce v Rakousku vysláním poslance Národního shromáždění Theodora Welckera a oldenburského zplnomocněnce při ústřední říšské vládě Johanna Ludwiga Mosleho coby říšských komisařů do Vídně. Arcivévoda Jan jako říšský správce se pokusil jejich pozice posílit, když bez ohledu na omezený rozsah svých pravomocí rakouským civilním a vojenským úřadům uložil vyhovět všem jejich požadavkům. Ani Wessenberg, stojící v té době stále ještě v čele rakouské vlády, ani vrchní velitel rakouských vojsk kníže Windischgrätz však neměli v úmyslu přiznat prozatímní ústřední říšské vládě jakékoliv kompetence, které by ji opravňovaly k vměšování se do rakouských vnitřních záležitostí.¹⁴⁶

Výraznější dopad na vídeňsko-frankfurtské vztahy měla akce levicových poslanců Národního shromáždění. Poté, co na odporu liberálů ztroskotala jejich snaha, aby německý parlament vyslovil vídeňské revoluci solidaritu, rozhodlo se 65 zástupců levice vyjádřit povstalcům svou podporu prostřednictvím adresy určené rakouskému kusému říšskému sněmu a vídeňskému obyvatelstvu. Poslanci Robert Blum, Julius Fröbel, Moritz Hartmann a Albert Trampusch, kteří tvořili poselstvo pověřené předáním adresy, tedy do hlavního města habsburské monarchie neodjížděli jako vyslanci a pověřenci Národního

¹⁴⁵ Viz M. BOTZENHART, *Die österreichische Frage in der deutschen Nationalversammlung 1848/49*, s. 121 – 122. Srov. F. EYCK, *The Frankfurt Parliament 1848 – 1849*, p. 343 – 349. K vzájemným vztahům Schmerlinga s Gagernem: A. von ARNETH, *Anton Ritter von Schmerling*, s. 176. Srov. rovněž: Hellmuth RÖSSLER, *Hans Christoph von Gagern und die Politik seiner Söhne 1848 – 1852*, in: *Geschichtliche Kräfte und Entscheidungen. Festschrift zum fünfundsiebtzigsten Geburtstag von Otto Becker*, Hrsg. von Martin Göhring – A. Scharff, Wiesbaden 1954, s. 121 – 137.

¹⁴⁶ K této neúspěšné misi srov. E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 714 – 715.

shromáždění, ale pouze jako reprezentanti frankfurtské opozice.¹⁴⁷ Poté, co 17. října delegace dorazila do Vídně, první dva jmenovaní – Blum s Fröbelem – se na straně povstalců aktivně zapojili do nepokojů, když vstoupili do „*elitního sboru*“ národní gardy a byli zvoleni za hejtmany. Vlastních bojů se nakonec zúčastnil pouze Blum. Když se 31. října dostala Vídeň definitivně pod kontrolu vojska, obsadili císařští vojáci veřejná prostranství a hradby a byly uzavřeny brány, aby bylo zabráněno v úteku podezřelých osob z města.

Blum s Fröbelem nadále setrvali v císařské metropoli a jako zástupci frankfurtského parlamentu se cítili být v bezpečí. Odjezd z Vídně byl ostatně proveditelný pouze s pasem, který by jim umožnil průchod městskými branami. Po několika dnech vyčkávání se 2. listopadu rozhodli o tento doklad, nezbytný pro zpáteční cestu, požádat. Svou žádostí však na sebe přilákali pozornost a 4. listopadu byli oba frankfurtští poslanci ve svém dočasném útočišti zatčeni. Blum i Fröbel zpočátku spoléhali na ustanovení říšského zákona ze 30. září 1848, která jim na území německé říše zaručovala poslaneckou imunitu.¹⁴⁸ Podle jejich přesvědčení se zákon vztahoval i na území podunajské monarchie. Předpokládali proto, že budou záhy propuštěni a bude jim umožněno Rakousko opustit.¹⁴⁹ O totožnosti obou zatčených se shodou okolností dozvěděl kníže Windischgrätz, který měl v souladu se svým výnosem z 23. října 1848, podle něhož měli být všichni cizinci bez platných cestovních dokladů okamžitě vypovězeni ze země, v úmyslu oba muže pouze vyhostit za hranice monarchie.¹⁵⁰ Chtěl se tak mimo jiné vyhnout i případným diplomatickým komplikacím, které by z jejich dalšího zadržování mohly plynout.

¹⁴⁷ Viz Tamtéž, s. 716. Srov. F. EYCK, *The Frankfurt Parliament 1848 – 1849*, p. 315 – 320.

¹⁴⁸ Viz Imunitní zákon, 30. září 1848, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 89, s. 282. Srov. Hrabě Vitzthum své matce, 12. listopadu 1848, in: *Berlin und Wien in den Jahren 1845 – 1852*, s. 189 – 191.

¹⁴⁹ Viz J. RANDÁK, *Kult mrtvých*, s. 100. S informacemi uvedenými v citované knize se rozchází tvrzení saského legačního sekretáře ve Vídni hraběte Vitzthuma von Eckstädt, který v dopisu adresovaném 4. listopadu 1848 své matce uvádí, že Blum o vystavení pasu velmi naléhavě žádal již 20. nebo 21. října. Dva dny poté měl Blum ještě vyzývat k povraždění všech „*Černožlutých*“ ve Vídni. Viz Hrabě Vitzthum své matce, 4. listopadu 1848, in: *Berlin und Wien in den Jahren 1845 – 1852*, s. 183 – 184. Rovněž liberální „*Kölnische Zeitung*“ uváděly, že 22. října Blum spolu s dalšími vůdci demokratů opustil Vídeň. Zmíněný list však byl 16. listopadu obviněn ze strany „*Neue Rheinische Zeitung*“ z šíření lží. Viz „*Neue Rheinische Zeitung*“ brání památku Roberta Bluma, 16. listopadu 1848, in: *Robert Blum: Briefe und Dokumente*, Hrsg. von Siegfried Schmidt, Leipzig 1981, Nr. 87, s. 128 – 130.

¹⁵⁰ J. RANDÁK, *Kult mrtvých*, s. 100.

Již 5. listopadu se však prostřednictvím svobodného pána Kübecka von Kübau dozvěděl o obou zadržených Windischgrätzův švagr a budoucí rakouský ministerský předseda kníže Schwarzenberg, který v dopise adresovaném Windischgrätzovi vyslovil přesvědčení, že by oba zadržení měli být souzeni na základě stanného práva, přičemž se odmítal nechat omezovat obavami z případných dopadů v zahraničněpolitické oblasti.¹⁵¹ Windischgrätz se přesto ještě jednou pokusil Schwarzenberga od jeho požadavku na proces s oběma poslanci odradit s poukazem na to, že si tak ušetří řadu diplomatických komplikací,¹⁵² a vyžádal si od svého švagra pokyny pro další postup vůči Blumovi. Schwarzenberg si byl vědom hrozících potíží, které by proces s Blumem v Německu s největší pravděpodobností vyvolal, zároveň však zastával názor, že Blumův zvláštní status poslance německého Národního shromáždění v Rakousku neplatí. Bluma samotného pokládal za nejvýznamnějšího z německých anarchistů, který se zbraní v ruce bojoval proti právoplatné vládě. V tomto názoru Schwarzenberga podporoval i jeho důvěrník Hübner, který měl s Blumem zkušenosti již z doby svého působení na postu rakouského konsula v Lipsku.¹⁵³ Schwarzenberg na Windischgrätzův dotaz reagoval prohlášením, že Blum musí nést následky svých činů: „*Když bude odsouzen a popraven, dozví se jeho soudruzi, že se jich nebojíme. Proto budiž vše ponecháno spravedlnosti. Zodpovědnost беру na sebe.*“¹⁵⁴ O Fröbelovi zde nebyla řeč.¹⁵⁵ Schwarzenbergovo prohlášení, že za rozsudek přebírá zodpovědnost, však bylo do jisté míry pochybné. Kníže byl stále ještě „*pouze*“ predestinovaným ministerským předsedou a v okamžiku soudu a popravy nezastával žádný oficiální post. Jeho prohlášení adresovaná Windischgrätzovi byla navíc dosti vágní

¹⁵¹ Viz SOA Klatovy, f. RA Windischgrätzů, k. 369, inv. č. 1601, Nr. 43, Schwarzenberg Windischgrätzovi, 5. listopadu 1848.

¹⁵² Viz J. A. HÜBNER, *Ein Jahr meines Lebens*, s. 288. K Blumově popravě saský ministr zahraničí Beust ve svých pamětech uvádí, že mu Windischgrätz, kterého znal jako „*přísného vojáka, ale humaního člověka*“, sdělil, že neměl vůbec v úmyslu Bluma popravít, ale musel se dotázat v Olomouci. Beust Blumovu popravu považoval za politickou chybu, což zmínil i v jednom ze svých prvních rozhovorů s Bismarckem. Budoucí pruský ministerský předseda však jeho názor nesdílel, když konstatoval: „*Mámi nepříteli v moci, musím ho zničit.*“ Viz F. F. BEUST, *Aus drei Viertel-Jahrhunderten*, I. Bd., s. 48 – 50. Srov. rovněž: P. MÜLLER, *Feldmarschall Fürst Windischgrätz*, s. 157.

¹⁵³ Viz A. HÜBNER, *Ein Jahr meines Lebens*, s. 288. Srov. S. SCHMIDT, *Robert Blum. Vom Leipziger Liberalen zum Märtyrer der deutschen Demokratie*, Weimar 1971, s. 252.

¹⁵⁴ Cit. dle: A. HÜBNER, *Ein Jahr meines Lebens*, s. 288. Viz rovněž: A. von ARNETH, *Anton Ritter von Schmerling*, s. 227 – 228.

¹⁵⁵ Fröbel, který byl rovněž odsouzen k trestu smrti, byl o několik dnů později omilostněn a vyhoštěn. Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 170.

a jeho vyjádření, že Blum „*zaslubyje všechno*“¹⁵⁶, přece jen nehovořilo o konkrétním druhu trestu.¹⁵⁷ V očích německé veřejnosti byl jako hlavní viník Blumovy smrti vnímán kníže Windischgrätz. Noviny „*Neue Rheinische Zeitung*“ o něm hovořily jako o „*krví zbroceném slubovi rakouského idiota* [tj. císaře Ferdinanda I. – J. H.]“ a pozastavovaly se nad tím, jak se „*nějaký Windischgrätz mohl odvážit nechat frankfurtského vyslance Roberta Bluma zastřelit jako psa*“.¹⁵⁸

Windischgrätz obdržel 8. listopadu Schwarzenbergův dopis a ještě téhož dne byl Robert Blum postaven před válečný soud, který jej podle očekávání odsoudil k trestu smrti. Ráno následujícího dne byl rozsudek vykonán. Robert Blum se tak po Felixi knížeti Lichnowském a generálu Hansi von Auerswaldovi, zavražděných při záříjových nepokojích frankfurtskými povstanci, stal třetí obětí podzimních událostí z řad poslanců frankfurtského Národního shromáždění.¹⁵⁹ Zároveň je však dlužno konstatovat, že jeho smrt se dočkala nesrovnatelně většího propagandistického zhodnocení nežli v případě obou pruských poslanců a německá levice a německé národní hnutí tak do svého Pantheonu získaly významného mučedníka.¹⁶⁰ Prostřednictvím Blumova procesu designovaný rakouský ministerský předseda kníže Schwarzenberg nesmlouvavě zveřejnil svůj vládní program, směřující k obnovení statu quo jak v rámci habsburské monarchie, tak v celé německé oblasti.¹⁶¹ Je nepochybné, že Blumův proces představoval ve Schwarzenbergově vnímání situace, zejména ve vztahu k frankfurtskému Národnímu shromáždění, velmi významný krok. Svědčí o tom i skutečnost, že kníže nebral ohledy ani na mínění svého největšího podporovatele, maršála Radeckého, který byl přesvědčen, že Blumova poprava „*uškodí Rakousku víc než prohraná bitva*“.¹⁶²

Jak se dalo předpokládat, stala se Blumova poprava předmětem řady polemik. Bylo neoddiskutovatelné, že frankfurtský poslanec veřejně vyzýval k boji proti legitimní

¹⁵⁶ Cit. dle: P. MÜLLER, *Feldmarschall Fürst Windischgrätz*, s. 157.

¹⁵⁷ Srov. Protokol o jednání s Robertem Blumem, 8./9. listopadu 1848, in: J. A. HELFERT, *Die Thronbesteigung des Kaisers Franz Joseph I.*, Anhang VII., Nr. 10, s. 41 – 42.

¹⁵⁸ Viz „*Neue Rheinische Zeitung*“ brání památku Roberta Bluma, 16. listopadu 1848, in: Robert Blum: *Briefe und Dokumente*, Nr. 87, s. 128 – 130.

¹⁵⁹ Srov. J. RANDÁK, *Kult mrtvých*, s. 179 – 188.

¹⁶⁰ Srov. Tamtéž, s. 98 – 140.

¹⁶¹ Srov. T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 642; K. W. ROCK, *Reaction triumphant*, p. 93 – 94.

¹⁶² Viz O. REGELE, *Feldmarschall Radetzky. Leben-Leistung-Erbe*, s. 253.

rakouské vládě a sám se střetů jako velitel elitních povstaleckých jednotek zúčastnil. Válečné právo se tak vztahovalo i na jeho osobu a nic na tom nemohl změnit ani jeho poslanecký mandát. Na druhé straně je třeba konstatovat, že říšské zákony přijaté frankfurtským parlamentem zajišťovaly jeho poslancům imunitu na celém území Německé říše. Poslance Národního shromáždění bylo zakázáno bez souhlasu parlamentu zatýkat a vést s nimi soudní procesy. Výjimku představovalo zatčení poslance bezprostředně při činu, ale i v takovém případě mělo být Národní shromáždění neprodleně informováno, aby se případem mohlo zabývat. Robert Blum při činu zatčen nebyl, k jeho zatčení došlo až několik dnů po obsazení Vídně Windischgrätzem. Na druhé straně se však nabízí otázka, zda bylo možné považovat Vídeň za součást německé říše, jejíž hranice dosud nebyly vytyčeny.

Blumova poprava byla v Německu vnímána jako důkaz odklonu Rakouska od celoněmeckých zájmů. Již 9. listopadu adresovala prozatímní ústřední říšská vláda rakouskému ministerstvu spravedlnosti výzvu, v níž požadovala dodržování říšského zákona, týkajícího se postupu vůči poslancům Národního shromáždění. Zároveň byli poslanci Adolf Paur a Joseph Pözl vysláni v úloze říšských komisařů do Vídně s úkolem vyžadovat přímo na místě dodržování zmíněných norem a zabránit případnému opakování Blumova případu. Současně měli rakouskému císaři tlumočit protest frankfurtského parlamentu proti Blumovu procesu.¹⁶³ O týden později, 16. listopadu, se Národní shromáždění ohradilo proti rakouskému postupu a vyzvalo prozatímní ústřední říšskou vládu k potrestání přímých i nepřímých viníků Blumovy smrti.¹⁶⁴ Oběma zmíněným poslancům bylo ve Vídni skutečně umožněno nahlédnout do příslušných soudních spisů, na jejichž základě byli nuceni konstatovat, že vše proběhlo v souladu s rakouským právem.¹⁶⁵

Pomíneme-li frankfurtský parlament, přicházely negativní ohlasy na Blumův proces především ze Saska. S Blumovým jednáním sice nesouhlasil ani saský vyslanec ve Vídni

¹⁶³ Poslanec Ludwig Simon se ve své interpelaci ptal ministra spravedlnosti Mohla, co hodlá učinit proti takovému výsměchu říšským zákonům. Navrhoval, aby ústřední vláda popravu vyhodnotila jako vraždu a zajistila opatření potřebná k dopadení přímých i nepřímých vrahů. Vzhledem k možnostem ústřední vlády to ale nebylo reálné a spíše musela doufat, že se zachrání alespoň ostatní poslanci, kteří se zúčastnili vídeňských událostí. Viz A. von ARNETH, *Anton Ritter von Schmerling*, s. 231.

¹⁶⁴ Viz Cowley Palmerstonovi, 19. listopadu 1848, in: *British Envoys to Germany 1816 – 1866*, Vol. III, p. 46 – 49.

¹⁶⁵ Viz V. VALENTIN, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849*, Bd. II, s. 214 – 215.

Könneritz, který ve svých hlášeních popraveného poslance charakterizoval jako buřiče a teroristu.¹⁶⁶ Proti „zavraždění“ svého vůdce však ostře protestovaly saské vlastenecké spolky, jejichž vznik byl úzce spojen s Blumovou činností, a v útočně laděné petici požadovaly přerušeni diplomatických styků s Rakouskem.¹⁶⁷ V saské poslanecké sněmovně byla v souvislosti s Blumovou popravou interpelována vláda a jeden z poslanců v průběhu debaty označil Bluma za „největšího německého muže“. V řadě saských měst se konala lidová shromáždění, jejichž protesty mimo jiné vyústily ve stržení habsburské orlice z budovy rakouského konzulátu v Lipsku a v pokus o jeho zapálení.¹⁶⁸ V drážďanském Frauenkirche byla uspořádána smuteční bohoslužba, které se zúčastnilo na 8 000 lidí.¹⁶⁹ Přesto, že se této tryzny zúčastnil i zástupce saské vlády ministr Ludwig von der Pfordten, kabinet požadavky směřující k přerušeni diplomatických kontaktů s Rakouskem odmítal.¹⁷⁰ Blumova smrt postupně získávala také mučednický a náboženský podtext a některé dobové texty Bluma charakterizovaly jako „Spasitele“ a „Vykupitele“.¹⁷¹ Tento stav popisoval v jedné ze svých zpráv i rakouský vyslanec v Drážďanech Franz hrabě von Kuefstein: „Uctívání Bluma a jeho památky přešlo z oblasti excentricismu k roubačství, když duchovní jej na kazatelkách přirovnávají k Ježíši Kristu a lidé říkají, že sedí po levici Boha, tak jako Ježíš po jeho pravici. Za této ztráty zdravého rozumu se nelze divit, že se hledají oběti k jeho [tj. Blumovu – J. H.] usmíření.“¹⁷²

Mimo Sasko byly protesty proti procesu s Blumem výrazně slabší, i když i zde docházelo v některých městech k protestním shromážděním. V Mnichově, kde církev

¹⁶⁶ Srov. J. RANDÁK, *Kult mrtvých*, s. 103. Könneritzův postup v Blumově případě měl později za následek jeho odvolání z místa saského vyslance ve Vídni. Srov. HHStA, f. PA. V. Sachsen, k. 14, fasc. Berichte 1848 XII, Nr. 118, Kuefstein Schwarzenbergovi, 15. prosince 1848. Srov. F. EYCK, *The Frankfurt Parliament 1848 – 1849*, p. 328 – 332; srov. rovněž: Forbes Palmerstonovi, 15. listopadu 1848, in: *British Envoys to Germany 1816 – 1866*, Vol. III, p. 281 – 283.

¹⁶⁷ Srov. Zprávy francouzského vyslance Reinharda z Drážďan, 14., 15. a 19. listopadu 1848, in: *Französische und sächsische Gesandtschaftsberichte aus Dresden und Paris 1848 – 1849*, Nr. 151, 153, 158, s. 213 – 217, 224.

¹⁶⁸ Viz Eugen FRANZ, *Ludwig Freiherr von der Pfordten*, München 1938, s. 90.

¹⁶⁹ Viz V. VALENTIN, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849*, Bd. II, s. 214.

¹⁷⁰ Viz Zpráva francouzského vyslance Reinharda z Drážďan, 20. listopadu 1848, in: *Französische und sächsische Gesandtschaftsberichte aus Dresden und Paris 1848 – 1849*, Nr. 159, s. 225.

¹⁷¹ Viz J. RANDÁK, *Kult mrtvých*, s. 116 – 117.

¹⁷² Cit. dle: HHStA, f. PA. V. Sachsen, k. 14, fasc. Berichte 1848 XII, Nr. 118, Kuefstein Schwarzenbergovi, 15. prosince 1848. V souvislosti se saskými reakcemi na Blumovu popravu srov. rovněž: Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 24. prosince 1848, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 6, s. 39.

odmítla sloužit za Bluma smuteční bohoslužbu, se shromáždilo na 1 200 osob pod širým nebem, ale síla těchto akcí ani zdaleka nedosahovala saské intenzity¹⁷³ a rakouský chargé d'affaires v Mnichově Adolf svobodný pán von Brenner mohl konstatovat, že Bavorsko a jeho hlavní město se stále těší jistému stupni klidu a zákonnosti.¹⁷⁴ V souvislosti s reakcemi německého obyvatelstva na Blumovu popravu však nelze hovořit o jednoznačně odmítavém postoji, neboť každý obyvatel německých zemí nemusel být nutně revolucionářem. V Kostnici tak údajně konzervativně orientovaní občané při zprávách o Blumově smrti propukali v jásot a k podobným událostem docházelo i na dalších místech.¹⁷⁵

II. 2. 3. Císařská volba

Heinrich von Gagern, který nahradil Schmerlinga v čele německé říšské vlády, se od svého nástupu snažil přimět pruského krále Fridricha Viléma IV. k ochotě převzít dědičnou německou císařskou korunu,¹⁷⁶ jmenováním liberální vlády uklidnit vnitropolitickou situaci v Prusku a navrátit se k politice vstupu Pruska do jednotného německého národního státu, kterou jeho panovník proklamoval již v březnu 1848.¹⁷⁷ Gagernovo úsilí však vyznělo do prázdna.¹⁷⁸ Pruského krále sice lákala možnost rozšířit moc svého státu, zároveň však byl svazován ohledy na zájmy Rakouského císařství.¹⁷⁹

Krátce po nástupu do funkce předložil Gagern Národnímu shromáždění rovněž návrh týkající se možnosti dalších jednání s Rakouskem. Jeho jádro představovala interpretace Schwarzenbergova kroměřížského programu v tom smyslu, že Rakousko

¹⁷³ Viz V. VALENTIN, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849*, Bd. II, s. 214.

¹⁷⁴ Viz HHStA, f. PA. IV. Bayern, k. 14, fasc. Berichte 1848 XII, Nr. 184 A-B, Brenner Schwarzenbergovi, 10. prosince 1848.

¹⁷⁵ Viz J. RANDÁK, *Kult mrtvých*, s. 115. K osobě Roberta Bluma srov. rovněž: Peter REICHEL, Robert Blum, ein deutscher Revolutionär 1807 – 1848, Göttingen 2007.

¹⁷⁶ K vývoji vztahů mezi Pruskem a frankfurtskou prozatímní ústřední říšskou vládou srov. Ernst BÄMMEL, *Frankfurt und Berlin in der deutschen Revolution*, Bonn 1949.

¹⁷⁷ Viz Proklamace Fridricha Viléma IV. o německé politice Pruska, 21. března 1848, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 142, s. 365 – 366.

¹⁷⁸ Ke Gagernovým plánům srov. Georg KÜNTZEL, *Heinrich von Gagern und der großdeutsche Gedanke*, in: *Gesamtdeutsche Vergangenheit. Festgabe für Heinrich Ritter von Srbik zum 60. Geburtstag am 10. November 1938*, München 1938, s. 266 – 286.

¹⁷⁹ Viz G. HILDEBRANDT, *Die Paulskirche. Parlament in der Revolution 1848/49*, s. 221 – 222.

nemá v úmyslu vstoupit do připravovaného německého národního státu.¹⁸⁰ Většina poslanců Národního shromáždění však trvala na začlenění rakouských německých oblastí do užšího spolkového státu a Gagernův návrh odmítalo i samotné Rakousko, jehož představitelé dávali najevo pevné rozhodnutí setrvat nadále v rámci někdejšího Německého spolku.¹⁸¹ I přes uvedené potíže se však Gagernovi podařilo návrh prosadit a při zasedání Národního shromáždění 13. ledna 1849 byl program poměrem 261:224 hlasům přijat.¹⁸²

Výsledek hlasování rakouského ministerského předsedu sice nepřekvapil, ale v dopise adresovaném říšskému správci arcivévodovi Janovi konstatoval, že realizace Gagernova plánu bude velmi obtížná. „*Z jižního Německa*“, pokračoval kníže Schwarzenberg, „*dostáváme nepochybné důkazy živé antipatie k pruské hegemonii.*“ Dále poukázal na připravenost Rakouska dostát svým požadavkům vůči Německu, vyplývajícím z historického vývoje, a současně vyslovil přesvědčení, že pruský král dostojí svým slibům: „*Král Fridrich Vilém si nikdy nenechá od revoluční strany frankfurtského parlamentu nasadit na hlavu německou korunu, nikdy se nepropůjčí k tomu, aby se stal nástrojem strany, jejímž cílem je republika.*“¹⁸³

Podíváme-li se na postoj evropských velmocí, můžeme konstatovat, že v případě Velké Británie se Gagernova politika setkávala s de facto vstřícným postojem,¹⁸⁴ který reprezentoval zejména britský vyslanec ve Frankfurtu Cowley.¹⁸⁵ Pruský vyslanec

¹⁸⁰ Viz Prohlášení říšského ministerského předsedy von Gagerna, 18. prosince 1848, in: Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte, Bd. 1, Nr. 93, s. 291 – 292. Srov. rovněž: HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Frankfurt am Main – Bundestag, k. 67, fasc. Korrespondenz der Reichsminister mit dem kaiserlichen Bevollmächtigten in Frankfurt 1848 – 1849, Gagern Reichgessnerovi, 5. ledna 1849 (opis); případně Gagern Schmerlingovi, 22. ledna 1849.

¹⁸¹ Viz M. BOTZENHART, *Die österreichische Frage in der deutschen Nationalversammlung 1848/49*, s. 123 – 124.

¹⁸² Viz Tamtéž, s. 126. Srov. Zápis ze 151. zasedání německého ústavodárného říšského shromáždění, 13. ledna 1849, in: Verhandlungen der deutschen verfassungsgebenden Reichsversammlung zu Frankfurt am Main, I. Bd., 1. – 180. Sitzung, Frankfurt am Main 1849, s. 645 – 649. Srov. F. EYCK, *The Frankfurt Parliament 1848 – 1849*, p. 357 – 362. Srov. Tabulky č. 10 a 11.

¹⁸³ Cit. dle: Schwarzenberg arcivévodovi Janovi, 20. ledna 1849, in: Erzherzog Johann als Reichsverweser, s. 128 – 129.

¹⁸⁴ Viz HHStA, f. PA. VIII. England, k. 27, fasc. Berichte 1849, II. Affaires d'Allemagne, Nr. 35 C, Colloredo Schwarzenbergovi, 5. srpna 1849.

¹⁸⁵ Viz G. GILLESSEN, *Lord Palmerston und die Einigung Deutschlands*, s. 49 – 59. Srov. rovněž: M. SCHULZ, *A Balancing Act: Domestic Pressures and International Systemic Constraints in the Foreign Policies of the Great Powers, 1848 – 1851*, p. 326 – 327; A. SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution*, s. 106.

v Londýně Bunsen, který v lednu 1849 odjel do Berlína, aby byl přítomen případné volbě Fridricha Viléma IV. německým císařem, si údajně odnášel z Windsoru slib, že v případě, že k volbě pruského krále skutečně dojde, Velká Británie jej podpoří.¹⁸⁶ Druhá ze západoevropských velmocí, Francie, podmiňovala změny v Německu, které by případně vedly k posílení postavení Pruska, vlastními územními zisky v Porýní.¹⁸⁷ Drouyn de Lhuys, který byl na konci prosince 1848 jmenován francouzským ministrem zahraničí, chtěl prusko-rakouské rozpory využít k rozšíření francouzského vlivu v německé a italské oblasti. Petrohradská vláda pak německým politikům doporučovala návrat k systému Německého spolku a ve snaze udržet rovnováhu sil ve středoevropském prostoru odmítala jak vytvoření německé říše v čele s Pruskem, tak připojení centralizovaného habsburského soustátí ke sjednocenému Německu.¹⁸⁸

Nyní bylo třeba rozhodnout o hlavě formovaného německého národního státu. Na zasedání ústavního výboru, který se touto problematikou zabýval již v průběhu svých jednání ve dnech 12. – 18. prosince 1848, vystupovali především poslanci odmítající možnost udělit titul německého císaře pruskému králi.¹⁸⁹ Poslanec za Holštýnsko Georg Waitz z frakce Casino toto stanovisko zdůvodňoval nutností ponechat otevřené dveře pro připojení Rakouska, které se, dle jeho mínění, mělo dříve nebo později rozpadnout. Rakouští Němci v takovém případě nesměli být vydáni napospas slovanské většině. Vyslovoval se proto pro zřízení úřadu německého regenta, který by byl volen ve dvanáctiletých intervalech. Jednání nakonec vyústila v usnesení svěřit hodnost hlavy německé říše některému z německých panovníků. Nedařilo se však získat většinu ani v otázce aplikace formy dědičného nebo doživotního voleného císařství, ani pro časově

¹⁸⁶ Viz HHStA, f. PA. VIII. England, k. 27, fasc. Berichte 1849, II. Affaires d'Allemagne, Nr. 6 C, Koller Schwarzenbergovi, 17. ledna 1849.

¹⁸⁷ Tuto politiku praktikovala Francie i v následujících dvou desetiletích. Viz G. GILLESSEN, *Lord Palmerston und die Einigung Deutschlands*, s. 62. Srov. rovněž: Rudolf BUCHNER, *Die deutsch-französische Tragödie 1848 – 1864. Politische Beziehungen und psychologisches Verhältnis*, Würzburg 1965, s. 19 – 58.

¹⁸⁸ Viz M. SCHULZ, *A Balancing Act: Domestic Pressures and International Systemic Constraints in the Foreign Policies of the Great Powers, 1848 – 1851*, p. 328 – 329; A. SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution*, s. 104.

¹⁸⁹ Poslanci, kteří spatřovali základ Německa v Prusku, byli přesvědčeni, že rakouská monarchie je do značné míry nepřirozeným a nezdravým státním útvarem, který není způsobilý k převzetí vedoucí role v rámci Německa. Předpokládali, že jednotlivé národy habsburské monarchie se budou postupně konstituovat do samostatných státních celků a pro mnohonárodnostní monarchii tak již nebude prostor. V případě, že by Rakousko dokázalo svou státní existenci obhájit, byli připraveni tento stav respektovat. Viz H. G. TELLE, *Das österreichische Problem im Frankfurter Parlament im Sommer und Herbst 1848*, s. 26.

omezenou volbu císaře na 12 nebo 6 let. Neuspěla ani levice s návrhem na volbu republikánského presidenta.¹⁹⁰ Hlasování německého Národního shromáždění z 19. ledna 1849, které v poměru 263:211 hlasům rozhodlo o zřízení německého císařství,¹⁹¹ tak tuto otázku nechalo nadále otevřenou.¹⁹²

Pokračovaly i další práce na přípravě říšské ústavy a její projednávání v prvním čtení bylo ukončeno 26. ledna 1849.¹⁹³ V následujících dnech rozeslala říšská vláda ústavní návrh, spolu se žádostí o vyjádření, představitelům jednotlivých německých států.¹⁹⁴ Prusko spolu se středně velkými a malými německými státy se vyslovily pro přijetí ústavy. Naopak čtyři německá království, Hannoverko, Sasko, Bavorsko a Württembersko, ji akceptovat odmítaly.¹⁹⁵ Bavorský král snahy o vydělení Rakouska z Německa odmítal zejména z obavy, že by tak „*Německo přešlo na základě revolučních principů do rukou Pruska*“.¹⁹⁶ Od svého stanoviska se neodchýlil ani v následujících měsících.¹⁹⁷ Podle hlášení vyslance Handela ze Stuttgartu bylo možno předpokládat, že pruské snahy o hegemonii v německé oblasti narazí na odpor jak u württemberských radikálů, tak konzervativců.¹⁹⁸ Nic na tom nemohlo změnit ani oslabené postavení württemberského krále.¹⁹⁹ Ve Stuttgartu převažovaly sympatie pro správu Německa prostřednictvím direktoria a lidového

¹⁹⁰ Viz M. BOTZENHART, *Die österreichische Frage in der deutschen Nationalversammlung 1848/49*, s. 126 – 127.

¹⁹¹ Srov. Zápis ze sto padesátého pátého zasedání německého ústavodárného říšského shromáždění, 19. ledna 1849, in: *Verhandlungen der deutschen verfassungsgebenden Reichsversammlung zu Frankfurt am Main*, I. Bd., s. 663 – 667.

¹⁹² Viz M. BOTZENHART, *Die österreichische Frage in der deutschen Nationalversammlung 1848/49*, s. 128.

¹⁹³ Srov. Záznamy ze sto padesátého devátého zasedání Národního shromáždění, 26. ledna 1849, in: *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main*, Bd VII., Frankfurt am Main 1849, Nr. 160, s. 4889 – 4915.

¹⁹⁴ Viz Dopis říšského ministerského předsedy von Gagerna zplnomocněncům jednotlivých států při říšské ústřední vládě, 28. ledna 1849, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 96, s. 297.

¹⁹⁵ Viz M. BOTZENHART, *Die österreichische Frage in der deutschen Nationalversammlung 1848/49*, s. 128. Srov. T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 660.

¹⁹⁶ Cit. dle: HHStA, f. PA. IV. Bayern, k. 14, fasc. Berichte 1848 XII, Nr. 87 A-B, Brenner Schwarzenbergovi, 13. prosince 1848.

¹⁹⁷ Viz Tamtéž, k. 15, fasc. Varia 1849, Rechberg Schwarzenbergovi, 8. února 1849.

¹⁹⁸ Viz HHStA, f. PA. VI. Württemberg, k. 13, fasc. Berichte 1849 I-VIII, Nr. 6 A-D, Handel Schwarzenbergovi, 30. ledna 1849.

¹⁹⁹ Viz Tamtéž, Nr. 4 B, 4 C, Handel Schwarzenbergovi, 23. ledna 1849.

zastupitelského sboru, v jejichž čele by stálo Rakousko.²⁰⁰ Rovněž hannoverský dvůr byl nakloněn spolupráci s habsburskou monarchií.²⁰¹ Hlavním odpůrcem ústavního návrhu však bylo Rakousko.²⁰² Ministerský předseda Schwarzenberg již v lednu konstatoval, že habsburská monarchie se z Německa vytlačit nenechá. „*Má-li se Německo rozpadnout,*“ prohlásil kníže 19. ledna 1849, „*přispějí k tomu frankfurtští ‚Einheitsfanatiker‘. V tom případě, soudíme, že jsme nuceni ustoupit z cesty chaosu a stáhnout se zpět do ulity, neboť náš německý patriotismus nesahá tak daleko, abychom chtěli zaniknout s Německem, když ještě můžeme doma snesitelně žít.*“²⁰³ Felix Schwarzenberg později dodal: „*Věřte mi, nejlepší vládou pro Německo by bylo několik dobře vycvičených a vyzbrojených batalionů.*“²⁰⁴ Podobně se rakouský ministerský předseda vyjádřil v oběžníku z 24. ledna, kde uvedl: „*Císař [tj. František Josef I. – J. H.] se nehodlá vzdát svého nejsvatějšího práva, být první mezi německými knížaty.*“²⁰⁵ Podobný postoj jako Schwarzenberg zachovával i rakouský vrchní velitel v Itálii, polní maršál Radecký, který v dopise adresovaném poslanci Franzi Eggerovi do Frankfurtu napsal: „*V mé hrudi bije věrné německé srdce; ale za tuto cenu ho vskutku musím umlčet. Rakousko se svými neněmeckými provinciemi zahrnuje 38 milionů obyvatel. ... Rakousko se spíše oddělí od Německa, než od Rakouska.*“²⁰⁶

Svůj postoj potvrdil Schwarzenberg v depeši ze 4. února 1849 adresované Schmerlingovi, kde opětovně důrazně zamítl možnost účasti Rakouska v novém německém státě za cenu rozdělení monarchie do podoby personální unie. Schwarzenberg zde však rovněž opakovaně vyloučil možnost, že by se Vídeň vzdala svých pozic v Německu. „*Vytvoření jednotného státu se císařské vládě zdá být neuskutečnitelné pro Rakousko a nežádoucí pro Německo. ... Velikost a moc Německa,*“ pokračoval ministerský předseda, „*nespočívá v rozbití rakouské monarchie. Uchování státní jednoty Rakouska je stejně tak v zájmu Německa jako Evropy. ... Skutečně jednotné Německo může být vytvořeno pouze tehdy, když Rakousko při jeho budování bude postupovat ruku v ruce s Pruskem.*“ Depeše končila ujištěním, že se

²⁰⁰ Viz, Tamtéž, Nr. 10, Handel Schwarzenbergovi, 6. února 1849.

²⁰¹ Viz HHSStA, f. PA. VII. Kleinere deutsche Staaten – Hannover, k. 4, fasc. Berichte 1848 XII, Nr. 127, Kress Schwarzenbergovi, 15. prosince 1848.

²⁰² Viz G. HILDEBRANDT, *Die Paulskirche. Parlament in der Revolution 1848/49*, s. 206 – 207.

²⁰³ Cit. dle: S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 284.

²⁰⁴ Cit. dle: A. DOERING-MANTEUFFEL, *Vom Wiener Kongreß zur Pariser Konferenz*, s. 86.

²⁰⁵ Cit. dle: R. KISZLING, *Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 114.

²⁰⁶ Cit. dle: S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 269.

rakouský císař nikdy nepodřídí ústřední vládě řízené ostatními německými knížaty. Schwarzenberg zde rovněž poprvé oficiálně požadoval založení „sedmdesátimilionové říše“ a revidoval Schmerlingem ještě v lednu zastávanou politiku nevměšování se do porad Národního shromáždění.²⁰⁷

Představy obou mužů o další roli Rakouska při řešení německé otázky se však rozcházel. Jejich hlavní rozpor spočíval ve Schmerlingově tíhnutí k velkoněmeckému řešení, a to i za cenu změn ve vztazích mezi jednotlivými částmi habsburské monarchie.²⁰⁸ Schmerlingovo stanovisko označoval rakouský ministerský předseda termínem „*ultra-deutsch*“²⁰⁹. Naopak Schmerling hovořil o „*svatém právu Německa na rakouské neněmecké oblasti*“²¹⁰. V memorandu z 22. ledna 1849, pojednávajícím o postavení Rakouska v Německu, vyslovil přesvědčení, že i neněmecké části Rakouska mohou být přínosem pro Německo, a pokračoval: „*Politické a obchodní zájmy Německa a celého Rakouska mohou být při správném chápání okolností totožné. Oba územní celky mohou mít tytéž přátele i nepřátele. Jejich geografická poloha je k tomu nutí. ... Potíž spočívá v tom, že v dosavadním Německém spolku byly pouze německé provincie Rakouska. Tento problém se v uplynulých letech zřetelně ukázal v souvislosti s italskou válkou a uherskými zmatky. Tento nedostatek již nesmí déle trvat. Rakousko musí vstoupit se všemi svými zeměmi do takového vztahu s Německem, aby každý útok na rakouské území byl chápán jako útok na Německo a každý útok na Německo jako útok na celé Rakousko.*“ Schmerling pak závěrem vyslovil názor, že „*jestliže Rakousko vstoupí do Německa tak, že s sebou přinese váhu všech svých neněmeckých držav, lze s velkou pravděpodobností očekávat, že všechny v současnosti se objevující plány na prusko-německé císařství, na slabé spolkové direktorium a na periodicky se obměňující hlavu říše, ustoupí před mocí Rakouska, kterou by musel uznat i sám jeho nejžárlivější soupeř, Prusko. Německá koruna by mohla být opět, a to dědičně, spojena s rakouským císařským domem a tím by mu byla zajištěna taková moc a lesk, jaká se už od dob Karla V. neobjevila.*“²¹¹

²⁰⁷ Srov. Depeše rakouského ministerského předsedy Schwarzenberga zplnomocněnci při říšské ústřední vládě Schmerlingovi, 4. února 1849, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 97, s. 298 – 300. Ke vzniku depeše rovněž: J. A. HÜBNER, *Ein Jahr meines Lebens*, s. 336–338; M. BOTZENHART, *Die österreichische Frage in der deutschen Nationalversammlung 1848/49*, s. 129; G. HILDEBRANDT, *Die Paulskirche. Parlament in der Revolution 1848/49*, s. 224.

²⁰⁸ Viz E. HELLER, *Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 39.

²⁰⁹ Viz SOA Klatovy, f. RA Windischgrätzů, k. 369, inv. č. 1601, Nr. 37, Schwarzenberg Windischgrätzovi, 3. listopadu 1848.

²¹⁰ Cit. dle: V. VALENTIN, *Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849*, Bd. II, s. 219.

²¹¹ Cit. dle: Schmerlingovo memorandum o postavení Rakouska v Německu, 22. ledna 1849,

Narozdíl od Schwarzenberga zastával Schmerling názor, že by Rakousko mělo být transformováno do federace, takže by do německého národního státu vstoupily pouze jeho německé oblasti.²¹² Rakousko by v takto vytvořeném státním útvaru požadovalo vedoucí postavení, pravděpodobně prostřednictvím zisku císařské koruny. Ta by v žádném případě nesměla připadnout Prusku. Rakousko by tak podle Schmerlingových představ jako vedoucí mocnost německého spolkového státu a zároveň jako federalizovaná habsburská monarchie zaujalo klíčové mocenské postavení ve střední Evropě.²¹³ Zjednodušeně lze říci, že se u Schmerlinga velkoněmectví do značné míry překrývalo s velkorakušanstvím: „*Rakousko musí zůstat evropskou velmocí tak, jako jí je již po tisíc let. ... Musí však být přeuspořádáno na základech nové, zákonné svobody.*“²¹⁴

Schmerlingovy názory nacházely podporu rovněž u některých poslanců Národního shromáždění, kteří 14. února 1849 vytvořili tzv. „*Velkoněmecký ústavní výbor*“ a již 22. února předložili své pozměňovací návrhy k říšské ústavě. Navrhovali zde svěřit říšskou vládu sedmičlennému direktoriu, označovanému jako „*říšská vláda*“. Direktorium by bylo obsazeno po jednom zástupci Rakouska, Pruska a Bavorska. Ostatní německé státy měly společně obsadit zbývající místa. Hodnost hlavy říše, které by náležel titul „*říšský místodržící*“, měla být po třech letech střídána mezi Rakouskem a Pruskem. Parlament by byl tvořen dvěma komorami: „*sněmovnu států*“ by Rakousko obesílalo zástupci ze všech zemí celé monarchie, poslanci „*sněmovny lidu*“ by však byli voleni pouze za německé provincie Rakouska. Sněmovně států by náleželo rozhodování na poli zahraničních

---

in: E. HELLER, *Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, Anhang, s. 242 – 247.

²¹² O nutnosti federalizace Rakouska hovořil i jeden z hlavních protagonistů pruské politiky přelomu čtyřicátých a padesátých let 19. století, Joseph Maria von Radowitz, který pokládal národnost za základ státu. Za jedinou možnou cestu vedoucí k uchování habsburské monarchie považoval vytvoření federativního státu členěného podle národnostního klíče. Součástí tohoto útvaru neměly být provincie, ale do značné míry samostatné země s vlastní správní organizací. Tyto země měly být spojeny natolik volným svazkem, který by jim umožňoval zároveň členství v jiných svazcích. Viz Radowitz králi Fridrichovi Vilémovi IV., 5. ledna 1849, in: J. M. von Radowitz, *Nachgelassenen Briefe und Aufzeichnungen zur Geschichte der Jahre 1848 – 1853*, Nr. 53, s. 71. Z těchto základů vycházel i Radowitzův návrh třístupňové organizace německého spolkového státu: 1. německý spolkový stát bez Rakouska; 2. „*Německá říše*“ tvořená rakouskými německými zeměmi; 3. unie s celou habsburskou monarchií. V únoru 1849 však tyto představy opustil a připojil se ke Gagernovu plánu vytvoření užšího a širšího spolku mezi Německem a Rakouskem. Viz H. G. TELLE, *Das österreichische Problem im Frankfurter Parlament im Sommer und Herbst 1848*, s. 28.

²¹³ Viz M. BOTZENHART, *Die österreichische Frage in der deutschen Nationalversammlung 1848/49*, s. 129.

²¹⁴ Cit. dle: H. G. TELLE, *Das österreichische Problem im Frankfurter Parlament im Sommer und Herbst 1848*, s. 22.

záležitostí, obchodu, dopravy apod. Sněmovna lidu a sněmovna států (bez zástupců neněmeckých oblastí) by pak společně rozhodovaly ve všech ostatních otázkách. Tříčlenná delegace velkoněmců, tvořená Heckscherem, Hermannem a Sommarugou, odcestovala 24. února do Olomouce s cílem získat stanovisko rakouské vlády ke svému návrhu. Teprve v průběhu těchto dnů se v německém Národním shromáždění začalo používat rozdělení obou táborů na velkoněmecký a maloněmecký.²¹⁵ Německý historik Manfred Botzenhart pro ty, kteří chtěli s Německem spojit celou rakouskou monarchii, používá rovněž označení velkorakušané.²¹⁶

Naděje velkoněmců na spolupráci s Rakouskem však utrhly tvrdý úder 4. března 1849, když Schwarzenbergův kabinet vydal oktrojovanou ústavu, která konstatovala existenci jednotného státu zahrnujícího i Uhry, jednotné celní území a společné rakouské státní občanství.²¹⁷ O tři dny později vláda rozpustila rakouský říšský sněm.²¹⁸ Ministerský předseda Schwarzenberg ve svém memorandu z 3. března 1849 označoval ústavu striktně jako prozatímní s odůvodněním, že „žádná ústava, která by dnes byla pro rakouskou monarchii vydána, by nemohla být považována za definitivní“. Dále pokračoval: „Provizorní ústava, když byla oktrojována, měla zcela jiný význam. Má za úkol převést [monarchii – J. H.] ze současné neúnosné situace do nějaké únosnější; má vytvořit most od zlé přítomnosti k lepší budoucnosti.“²¹⁹ Dva dny po

²¹⁵ V souvislosti s úvahami o řešení německé otázky je až do roku 1849 vhodnější hovořit o prupruských a prorakouských skupinách. Označit tyto skupiny za maloněmecké a velkoněmecké by bylo zavádějící, neboť v roce 1848 pojmy maloněmecký a velkoněmecký ještě nebyly přesně definovány a mezi poslanci Národního shromáždění zcela převládal národní německý pocit. Myšlenka na vyloučení Rakouska z budoucího německého státu byla velmi nepopulární. Viz H. G. TELLE, *Das österreichische Problem im Frankfurter Parlament im Sommer und Herbst 1848*, s. 36. K problematice maloněmecké a velkoněmecké koncepce viz rovněž: Gerhard RITTER, *Großdeutsch und kleindeutsch im 19. Jahrhundert*, in: *Schicksalswege deutscher Vergangenheit. Beiträge zur geschichtlichen Deutung der letzten hundertfünfzig Jahre*, Hrsg. von Walther Hubatsch, Düsseldorf 1950, s. 177 – 201.

²¹⁶ Viz M. BOTZENHART, *Die österreichische Frage in der deutschen Nationalversammlung 1848/49*, s. 130. Srov. rovněž: H. G. TELLE, *Das österreichische Problem im Frankfurter Parlament im Sommer und Herbst 1848*, s. 4.

²¹⁷ Srov. Rakouská říšská ústava ze 4. března 1849, in: *Die österreichischen Verfassungsgesetze mit Erläuterungen*, Hrsg. von Edmund BERNATZIK, Wien 1911, s. 146 – 201. O vydání oktrojované ústavy srov. Andreas GOTTSMANN, *Der Reichstag von Kressier und die Regierung Schwarzenberg*, s. 88 – 114.

²¹⁸ Srov. T. KLETEČKA, *Die Genese der Auflösung des Reichstages von Kressier*, in: *Kroměřížský sněm 1848 – 1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě*, s. 209 – 219.

²¹⁹ Cit. dle: HHStA, f. Kabinettsarchiv, Geheimakten – Nachlass Schwarzenberg, k. 11, fasc. V., Nr. 267, Memorandum Felixe Schwarzenberga, 3. března 1849. V obdobném duchu vyznívá i stanovisko z 12. března 1849 formulované blíže neurčeným autorem, který byl bezesporu sympatizantem Schwarzenbergovy politiky. Viz Tamtéž, Fasc. V., Nr. 271.

rozpuštění kroměřížského sněmu vystoupil rakouský kabinet s požadavkem na přijetí celého komplexu zemí habsburské monarchie do Německého spolku. V čele říše mělo stanout direktorium tvořené sedmi vládnoucími knížaty. Lidové zastupitelstvo mělo být vyřešeno pouze nepřímou formou prostřednictvím shromáždění poslanců voleného zemskými sněmy jednotlivých států – tzv. „*sněmovnou států*“. Rakousko zde podle Schwarzenbergova návrhu mělo disponovat 38 poslanci a ostatní německé státy dohromady 32 zástupci. Klíč pro toto rozdělení vycházel z počtu obyvatel Rakouska a německých států. Sněmovna měla zasedat jednou za tři roky. Schwarzenbergova vláda se tak definitivně a veřejně rozhodla pro vytvoření středoevropské říše 70 milionů v podobě pouhého spolku států.²²⁰

Rakouský postoj přivedl řadu poslanců frankfurtského parlamentu k přechodu do tábora maloněmecké dědičně-císařské strany²²¹ a Schmerling, který se cítil být svou vládou ponížen, složil svůj úřad rakouského zplnomocněnce u ústřední vlády.²²² Pruská vláda rakouskou oktrojovanou ústavu vnímala jako definitivní rozkol mezi Rakouskem a německými státy.²²³ Někteří z rakouských poslanců rezignovali na své mandáty.²²⁴ Největší překvapení však vyvolal čin dosavadního mluvčího velkoněmecké strany Carla Theodora Welckera, který 12. března předložil návrh na přijetí říšské ústavy poté, co do ní budou zapracovány závěry z prvního čtení. Dědičnou hodnost císaře německé říše navrhoval přenést na pruského krále.²²⁵ Debata o Welckerově návrhu, která probíhala od

²²⁰ Viz M. BOTZENHART, *Die österreichische Frage in der deutschen Nationalversammlung 1848/49*, s. 131. Srov. T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 657.

²²¹ Vydání rakouské oktrojované ústavy bylo nejen ve Frankfurtu, ale i v Prusku vnímáno jako rezignace Rakouska na dění v Německu. Viz HHStA, f. PA. XL. Interna, Nachlaß Prokesch-Osten, 3. Teil, k. 321, Nr. 4, Zpráva Prokesche z Berlína, 15. března 1849.

²²² Schmerling jako důvod pro svou demisi uvedl, že se znění rakouské ústavy neslučuje s jeho představami o postavení Rakouska v Německu, a proto odmítá sloužit pod vládou knížete Schwarzenberga. Viz Wessenberg Isfordinkovi-Kostnitz, 20. a 24. března 1849, in: Briefe von Johann Philipp Freiherrn von Wessenberg aus den Jahren 1848 – 1858 an Isfordink-Kostnitz, Nr. 22, 23, s. 24 – 26.

²²³ Viz HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 31, fasc. Berichte 1849, I. Deutsche Verfassungsfrage, Nr. 51 B, Trautmansdorff Schwarzenbergovi, 11. března 1849.

²²⁴ Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 815.

²²⁵ Viz Záznam ze sto osmdesátého čtvrtého zasedání Národního shromáždění, 12. března 1849, in: Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main, Bd VIII., Frankfurt am Main 1849, Nr. 185, s. 5666; rovněž Návrh poslance Welckera na přijetí říšské ústavy, 12. března 1849, in: Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte, Bd. 1, Nr. 100, s. 303. Srov. T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 659. Srov. Radowitz Fridrichovi Vilémovi IV., 13. března 1849, in: J. M. von Radowitz,

17. do 21. března,²²⁶ však ukázala, že příznivci Gagernova programu stále ještě nedisponují jistou většinou, neboť řada poslanců se i nadále zdráhala akceptovat stanovisko Vídně k případnému vstupu Rakouska do německého spolkového státu.²²⁷

Levicoví poslanci zasedající v Národním shromáždění tvrdili, že Rakousko nemá na své kroky právo, a požadovali, aby rakouská oktrojovaná ústava byla prohlášena za neplatnou. Zároveň žádali všeobecné ozbrojení lidu a mobilizaci říšského vojska s cílem donutit Rakousko silou k přijetí usnesení Národního shromáždění. K obhájcům tohoto stanoviska náležel například hesensko-darmstadtský poslanec August Christoph Carl Vogt, který ve svých projevech volal po „*svaté válce kultury Západu proti barbarství Východu*“. Jeho slova byla zaměřena zejména proti Rusku, podporujícímu diplomaticky Rakousko. Jiní předpovídali rakouské oktrojované ústavě pouze krátký život. Všeobecně pak panovalo přesvědčení, že Rakousko ještě neřeklo své poslední slovo, a je proto žádoucí neuspěchat případné vytvoření dědičného německého císařství v čele s Pruskem. Poslanci Moritz Mohl a Franz Josef Buß opětovně požadovali založení velké středoevropské 70-milionové říše.²²⁸ Ostatní velkoněmci chtěli, aby jejich návrhy byly rakouské vládě ultimativně předloženy k vyjádření. Na důkaz souhlasu s přijetím závěrů Národního shromáždění měl Schwarzenbergův kabinet v německých oblastech monarchie neprodleně přistoupit k realizaci zásad Základních práv německého národa, přijatých ve Frankfurtu v prosinci 1848.²²⁹

Zatímco ve frankfurtském Národním shromáždění se rakouská oktrojovaná ústava s pochopením nesetkala, v některých německých státech našla pozitivní odezvu. Jako příklad můžeme uvést Bavorsko, jehož panovník ujišťoval rakouského vyslance svou věrností²³⁰ a navrhoval, aby Mnichov společně s Vídní vyzval všechny německé státy

---

Nachgelassenen Briefe und Aufzeichnungen zur Geschichte der Jahre 1848 – 1853, Nr. 55, s. 74 – 76.

²²⁶ Viz Záznamy ze sto osmdesátého sedmého až sto devadesátého zasedání Národního shromáždění, 17. – 21. března 1849, in: Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main, Bd VIII., Nr. 188 – 191, s. 5735 – 5926.

²²⁷ Viz G. HILDEBRANDT, *Die Paulskirche. Parlament in der Revolution 1848/49*, s. 229 – 232. K Welckerově návrhu srov. rovněž: Cowley Palmerstonovi, 24. března 1849, in: *British Envoys to Germany 1816 – 1866*, Vol. III, p. 60 – 62.

²²⁸ Viz Záznam ze sto osmdesátého sedmého zasedání Národního shromáždění, 17. března 1849, in: Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main, Bd VIII., Nr. 188, s. 5794.

²²⁹ Viz M. BOTZENHART, *Die österreichische Frage in der deutschen Nationalversammlung 1848/49*, s. 132.

²³⁰ Viz HHStA, f. PA. IV. Bayern, fasc. Berichte 1849 I-VI, k. 14, Nr. 25, Schloissnigg Schwarzenbergovi,

k odmítnutí maloněmecké varianty. Německá otázka měla být podle bavorského návrhu vyřešena prostřednictvím kongresu zástupců německých států.²³¹

Výše zmíněný návrh poslance Welckera nenalezl dostatek příznivců a při hlasování byl v poměru 283:252 hlasům zamítnut. Dědičně-císařská strana získala hlasy potřebné pro prosazení svých cílů až prostřednictvím spolupráce s levicí v rámci tzv. „*paktu Simon – Gagern*“²³² a 27. března bylo v poměru 267:263 hlasům přijato rozhodnutí o zřízení dědičného německého císařství.²³³ Následujícího dne byl 290 hlasy z 538 pruský král Fridrich Vilém IV. zvolen německým císařem.²³⁴ Problematický druhý paragraf připravované ústavy dostal nakonec tuto podobu: „*Má-li německá a neněmecká země téhož panovníka, je třeba, aby ústava, vláda a správa německé země byly odděleny od organizace neněmeckých oblastí.*“²³⁵ Byl tak odstraněn obtížně akceptovatelný termín „*personální unie*“. Tento malý ústupek však nemohl žádným způsobem změnit postoj Rakouska, i když nadále zůstávala teoreticky otevřená možnost připojení německého Rakouska k říši.

Gagernův návrh, předpokládající vytvoření maloněmeckého národního státu, který by byl spojen v úzkém zahraničněpolitickém, vojenském a hospodářském spolku a úzkými kulturními vazbami s celým rakouským soustátím, byl pravděpodobně nejkonstruktivnějším možným řešením německé otázky. Ve frankfurtském parlamentu však nenalezl dostatečnou podporu. Levice trvala na začlenění rakouských Němců a přála si rozpad habsburské monarchie na řadu národních států. Gagernovi pravicoví odpůrci, představovaní zejména rakouskými poslanci, naopak nechtěli oslabit svazek mezi německými a neněmeckými zeměmi rakouské monarchie a zároveň si přáli přítomnost Rakouska v německém spolkovém státě. Schwarzenbergova idea Mitteleuropu pak

---

12. března 1849; Tamtéž, Nr. 3 A-C, 5 A-B, Thun Schwarzenbergovi, 15. a 19. března 1849.

²³¹ Viz Tamtéž, Bericht Nr. 7, Thun Schwarzenbergovi, 25. března 1849. Srov. HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 104, fasc. Berichte III-XII 1849, Nr. 45, Prokesch Schwarzenbergovi, 18. dubna 1849.

²³² Viz M. BOTZENHART, *Die österreichische Frage in der deutschen Nationalversammlung 1848/49*, s. 133.

²³³ Viz Záznam ze sto devadesátého pátého zasedání Národního shromáždění, 27. března 1849, in: *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main*, Bd VIII., Nr. 196, s. 6039 – 6073.

²³⁴ Srov. Tabulka č. 12. Srov. Stanovisko říšského správce: Arcivévoda Jan Schwarzenbergovi, 28. března 1849, in: *Erzherzog Johann als Reichsverweser*, s. 138.

²³⁵ Viz Záznam ze sto devadesátého šestého zasedání Národního shromáždění, 28. března 1849, in: *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main*, Bd VIII., Nr. 197, s. 6075 – 6092.

v Národním shromáždění neměla žádnou šanci na úspěch. Přes všechna pozitiva Gagernova plánu si je však zároveň třeba uvědomit, že státní konstrukce založená na předpokladu, že by členy budoucího spolkového německého státu byly pouze ty země habsburské monarchie, které dříve náležely do svazku Německého spolku, byla do značné míry iluzorní. Rakousko stále vedlo svou zahraniční politiku a mělo k dispozici jak vlastní diplomatická zastoupení, tak armádu. Bylo zřejmé, že i v případě, že by se členem sjednoceného Německa staly pouze německé oblasti podunajské monarchie, bylo by de facto jeho členem celé Rakousko, které by bylo soustředěno do jednoho mocenského centra.²³⁶

Skutečného soupeře, který by disponoval vlastní reálnou silou, však pro Rakousko nepředstavovalo frankfurtské Národní shromáždění, ale Prusko, které se snažilo z dané situace vytěžit co možná nejvíce především pro posílení svého postavení v rámci Německa.²³⁷ Na první sondáže ze strany Vídně reagoval berlínský kabinet do značné míry vstřícně,²³⁸ záhy však došlo k obratu. Důvěrník knížete Schwarzenberga svobodný pán von Hübner si v souvislosti s jednáním Pruska do svého deníku v únoru 1849 zapsal: „Dva poslední dny a část mezi nimi ležící noci jsem byl zaměstnán důležitou prací. Jaké postavení zaujme Rakousko v Německu dále? O tom bude jednat rakouská vláda. Již ve druhé polovině uplynulého měsíce se musela vzdát přímého porozumění s Pruskem. Kníže Felix o tom našemu vyslanci v Berlíně, hraběti Trauttmansdorffovi, napsal: neodporuje se sice přímo porozumění s Rakouskem, ale úmyslně se brání tomu, co by k němu mohlo vést. Vyjádření hraběte Brandenburska a pana von Bülowa jsou ve zřejmém rozporu s vyjádřeními krále a ukazují tak bezmocnost Jeho Veličenstva...“ Hübner dále pokračoval: „Kníže Felix již nehledá řešení v Berlíně, neboť to ke své velké lítosti považuje za nemožné, nýbrž usiluje o přímou dohodu se čtyřmi královstvími.“²³⁹ O čtyři dny později v dopise knížeti Windischgrätzovi rakouský ministerský předseda konstatoval, že se ve vztahu k německým záležitostem nemůže Rakousko vázat na Prusko a musí se vydat vlastní cestou.²⁴⁰

²³⁶ Srov. H. G. TELLE, *Das österreichische Problem im Frankfurter Parlament im Sommer und Herbst 1848*, s. 117 – 125.

²³⁷ Srov. Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 26. prosince 1848, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 8, s. 50 – 54.

²³⁸ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 25. prosince 1848, in: *Tamtéž*, Nr. 7, s. 45 – 46.

²³⁹ Cit. dle: J. A. HÜBNER, *Ein Jahr meines Lebens*, s. 336.

²⁴⁰ Viz SOA Klatovy, f. RA Windischgrätzů, k. 369, inv. č. 1601, Nr. 123, Schwarzenberg

Schwarzenbergův původní plán společného postupu Rakouska a Pruska při řešení německé otázky vyzněl do prázdna.²⁴¹ Rakouský ministerský předseda se ve svých představách zabýval myšlenkou, že Prusko společně s Rakouskem, případně ještě ve spolupráci s německými královstvími, vypracují novou německou ústavu, kterou předloží ke schválení frankfurtskému shromáždění. V případě jejího odmítnutí ji Schwarzenberg ve spolupráci s Berlínem hodlal jednoduše oktrojovat.²⁴² Rakouský ministerský předseda ve svých představách o spolupráci s Pruskem rovněž očekával podporu Fridricha Viléma IV., u něhož se snažil využít jeho sentimentální romantické sklony a kterému 14. ledna 1849 předložil plán na rozdělení německých zemí do šesti krajů, označovaných jako „*Říšská obranná vévodství*“. V jejich čele měly stanout Rakousko, Prusko a čtyři německá království. Německé Národní shromáždění mělo být rozehnáno.²⁴³ V lednu 1849 se Schwarzenberg pokusil získat i podporu ruského cara Mikuláše I. nedůvěřujícího Gagernovým plánům²⁴⁴ pro jednání Rakouska s jihoněmeckými knížecími domy spřízněnými s ruským panovníkem. Brandenburgova vláda však spolupráci s Vídní odmítala.²⁴⁵ V oběžníku z 23. ledna 1849,²⁴⁶ v němž znevažovala osobní politiku svého krále,²⁴⁷ se postavila za Gagernův plán a vyzývala německé vlády, aby společně s frankfurtským parlamentem spolupracovaly na vytvoření užšího spolku německých států, který by vycházel z Německého celního spolku.²⁴⁸ Fridrich Vilém IV. sice stále

---

Windischgrätzovi, 3. února 1849. Rovněž: HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, fasc. Weisungen 1849, k. 105, Schwarzenberg Prokeschovi, 10. března 1849.

²⁴¹ K představám Felixe Schwarzenberga o společném postupu Rakouska a Pruska při řešení německé otázky viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 105, fasc. Weisungen 1849, Rakouské memorandum, 11. prosince 1848, příloha pokynů Schwarzenberga Prokeschovi z 10. března 1849.

²⁴² Viz M. LUCHTERHANDT, *Mitteleuropaprojektionen gegen die konstitutionelle Bewegung*, s. 141.

²⁴³ Viz G. GILLESSEN, *Lord Palmerston und die Einigung Deutschlands*, s. 60 – 61.

²⁴⁴ Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 26, fasc. Berichte 1849, III. Affaires d'Allemagne, Nr. 3 F, Buol Schwarzenbergovi, 15./3. ledna 1849.

²⁴⁵ Viz, HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 31, fasc. Berichte 1849, I. Deutsche Verfassungsfrage, Nr. 15 A-B, Trauttmansdorff Schwarzenbergovi, 22. ledna 1849. Odpor pruské vlády ke spolupráci s Rakouskem se netýkal všech ministrů. Jedním ze sympatizantů s Vídní byl tehdejší pruský ministr zahraničí Heinrich Friedrich hrabě von Arnim-Heinrichsdorff. Viz HHStA, f. PA. XL. Interna, Nachlaß Prokesch-Osten, 3. Teil, k. 321, Nr. 4, Zpráva Prokesche z Berlína, 15. března 1849.

²⁴⁶ Hlavními osobami stojícími u zrodu tohoto dokumentu byli Camphausen a Bunsen. Viz HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 31, fasc. Berichte 1849, I. Deutsche Verfassungsfrage, Nr. 22 A-C, Trauttmansdorff Schwarzenbergovi, 1. února 1849.

²⁴⁷ Viz H. SRBIK, *Deutsche Einheit*, Bd. I, s. 398.

odmítal opustit myšlenky na spolupráci s Rakouskem, rakouský vyslanec v Berlíně Trauttmansdorff si však uvědomoval, že králův vliv na další vývoj pruské politiky je značně diskutabilní.²⁴⁹ Reakce německých států byly různé. Například britský vyslanec v Mnichově sir John Ralph Milbanke ve svých zprávách do Londýna hovořil o bezmezném nepřátelství středně velkých německých států vůči Frankfurtu a pruské dynastii. Podle jeho vyjádření byl pruský oběžník v těchto zemích přijat jako další „*pruská perfidnost*“.²⁵⁰

Nelze však tvrdit, že by pruský ministerský předseda Brandenburg patřil k zapřisáhlým odpůrcům Rakouska. V polovině března 1849 při rozhovoru s rakouským vyslancem Prokeschem-Ostenem konstatoval, že Rakousko se nachází v příznivější situaci než Prusko. „*My máme závazky na všech stranách*“, uvedl hrabě, „*a je třeba brát na ně ohled. Zemře-li Frankfurt blaženou smrtí, tím lépe.*“²⁵¹ Pozice pruského krále byla oslabována mnoha faktory. Ruský vyslanec v Berlíně Meyendorff je spatřoval především ve spolupráci s revolucí, k níž byl Fridrich Vilém IV. přinucen v roce 1848. Podle ruského diplomata byl na pruského panovníka vyvíjen nátlak nejen frankfurtskou prozatímní ústřední říšskou vládou, ale i panovníky malých německých států. Jako osobu, která vše zpovzdálí řídí, pak Meyendorff označil Heinricha von Gagerna.²⁵² Carská vláda opovrhovala frankfurtským parlamentem coby výtvozem revoluce a odmítala jakýkoliv diplomatický kontakt s prozatímní ústřední říšskou vládou. Petrohrad rovněž nesouhlasil se sblížením Pruska s Frankfurtem a carevna Charlotta stále vybízela svého bratra, pruského korunního

²⁴⁸ Viz Oběžník pruským vyslancům u německých vlád, 23. ledna 1849, in: Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte, Bd. 1, Nr. 95, s. 294 – 297; HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 31, fasc. Berichte 1849, I. Deutsche Verfassungsfrage, Nr. 20 B, Trauttmansdorff Schwarzenbergovi, 29. ledna 1849. Srov. M. LUCHTERHANDT, *Mitteleuropaprojektionen gegen die konstitutionelle Bewegung*, s. 142. Pruský král se stanoviskem své vlády nesouhlasil a usiloval o obnovení dobrých vztahů s Rakouskem. Viz Zasedání pruské korunní rady, 5. února 1849, in: Acta Borussica – Neue Folge, 1. Reihe, Die Protokolle des Preußischen Staatsministeriums 1817 – 1934/38, Bd. 4/1, 30. März 1848 bis 27. Oktober 1858, Bearb. von Bärbel Holtz, Hildesheim 2003, [online], http://www.bbaw.de/bbaw/Forschung/Forschungsprojekte/preussen_protokolle/bilder/BAND_41 [citováno 26. února 2010], Nr. 30, s. 75.

²⁴⁹ Viz HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 31, fasc. Berichte 1849, I. Deutsche Verfassungsfrage, Nr. 22 A-C, Trauttmansdorff Schwarzenbergovi, 1. února 1849.

²⁵⁰ Viz G. GILLESSEN, *Lord Palmerston und die Einigung Deutschlands*, s. 62. Srov. HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 31, fasc. Berichte 1849, I. Deutsche Verfassungsfrage, Nr. 9, Trauttmansdorff Schwarzenbergovi, 12. ledna 1849.

²⁵¹ Cit. dle: HHStA, f. PA. XL. Interna, Nachlaß Prokesch-Osten, 3. Teil, k. 321, Nr. 6, Zpráva Prokesche z Berlína, 17. března 1849.

²⁵² Viz Tamtéž, Nr. 2, Zpráva Prokesche z Berlína, 13. března 1849.

prince, k rozhodnému zamítavému postoji vůči německému Národnímu shromáždění. Hlavní linií ruské politiky byl boj proti Frankfurtu a spolupráce s Rakouskem.²⁵³

Postoj rakouského ministerského předsedy k úloze, kterou by podunajská monarchie mohla v plánech na sjednocení Německa sehrát, tak lze na základě uvedených skutečností definovat takto:

1. Rakousko se nemíní vzdát svých pozic v rámci Německa a je odhodláno je hájit. Tato obhajoba však neznamena, že by Schwarzenberg byl připraven sáhnout ke krajnímu řešení – ke změně státoprávního vztahu rakouských zemí, náležících doposud do Německého spolku, k neněmeckým oblastem habsburské monarchie. Zde se ve svých názorech rozcházel s Antonem Schmerlingem, který považoval za důležitější udržení rakouského postavení v Německu.

2. Po řadě neúspěšných pokusů o dohodu s Pruskem se kníže snažil najít podporu pro rakouské plány u vlád menších německých států, především v Bavorsku, Sasku, Hannoversku a Württembersku. Přes tuto skutečnost si však plně uvědomoval, že ke skutečnému a trvalému sjednocení Německa je třeba dosáhnout především dohody s Berlínem.

Můžeme tedy tvrdit, že Schwarzenbergovým hlavním cílem bylo uchování celistvosti monarchie a případně její přijetí do budoucího německého státu. Frankfurtská vláda však tyto snahy odmítala. V memorandu z 12. února 1849 říšský ministr obchodu Arnold Duckwitz uvedl, že nikdo nemůže chtít, „aby v jednom lidovém parlamentu zasedali poslanci zastupující země od dolního Dunaje po Severní a Baltské moře a přijímali společné zákony“²⁵⁴ V depeši Schmerlingovi z 9. března 1849 Schwarzenberg, nehledě na některé odmítavé reakce, opět potvrdil své úmysly: „Rakousko, které se opírá o svou vlastní moc a ústavu, nemůže vytrhnout své německé oblasti ze svého celku. Jestliže Německo tuto potřebu neuznává, císařská a královská vláda toho bude litovat, ale nevzdá se proto svých životních potřeb. Kdo opravdu chce jednotu Německa, bude hledat cestu, která Rakousku umožní setrvat ve společné vlasti, aniž se vzdá samo sebe.“²⁵⁵ Schmerling však odmítal změnit své postoje. Výsledkem neshod s předsedou rakouské vlády byla Schmerlingova demise. Na jeho post ve Frankfurtu nastoupil

²⁵³ Viz A. SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution*, s. 100.

²⁵⁴ Cit. dle: S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 287.

²⁵⁵ Cit. dle: Vyjádření rakouské vlády zplnomocněnci u říšské ústřední vlády Schmerlingovi, 9. března 1849, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 99, s. 301 – 302.

22. března Johann Bernhard hrabě von Rechberg-Rothenlöwen. Téměř současně došlo i ke změně na postu rakouského vyslance v Berlíně, kam byl povolán dosavadní vyslanec v Aténách Anton svobodný pán von Prokesch-Osten, který ve vztahu k Prusku zastával politiku vyrovnání a porozumění²⁵⁶ a od jehož mise si Schwarzenbergův kabinet sliboval zlepšení vztahů mezi oběma německými velmocemi.²⁵⁷ Složitost situace, v níž se Rakousko nacházelo, demonstruje jeden z listů, které Prokesch krátce po svém příjezdu do Vídně napsal své manželce: „*Revoluce je poražena, ale škody, které způsobila ve vládním stroji, přesahují daleko moje představy. V nejlepším případě to je práce na roky. Vnější poškození, ač významné, není ničím proti škodám uvnitř. Zde leží zakopaný pes.*“²⁵⁸ Současně se změnami na vyslaneckých postech ve Frankfurtu a Berlíně došlo k posílení rakouských pozic v Mnichově, kam byl vyslán Friedrich hrabě Thun-Hohenstein s úkolem vybudovat v mocenském centru jižního Německa pevné základy další politiky podunajské monarchie.²⁵⁹

II. 2. 4. Fridrich Vilém IV. a odmítnutí německé císařské koruny

Jak již bylo řečeno, s ohledem na neprůchodnost velkoněmeckého řešení německé otázky, rozhodli se poslanci Národního shromáždění pro řešení maloněmecké a pro volbu pruského krále Fridricha Viléma IV. císařem nové říše, když jejich rozhodování urychlilo přijetí oktrojované ústavy v Rakousku. V reakci na to vzkázal Schwarzenberg do Frankfurtu: „*Rakousko, spojené historií a smlouvami s Německem, se nemůže nechat a ani se nenechá z Německa vypovědět. Jeho Veličenstvo [tj. František Josef I. – J. H.] je věrné Spolku [tj. Německému spolku – J. H.]; jak ale prohlásilo již v depeši ze 4. února, nikdy se nepodřídí žádnému německému knížeti, tím spíše je rozhodnuto nepodříditi rakouskou zákonodárnou moc, svěřenou*

²⁵⁶ K úloze Prokesche-Ostena v Berlíně srov. J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*.

²⁵⁷ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 8. března 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 29, s. 154. Srov. Westmorland Palmerstonovi, 15. března 1849, in: *British Envoys to Germany 1816 – 1866*, Vol. III, p. 140 – 141.

²⁵⁸ Cit. dle: Prokesch manželce, 26. února 1849, in: *Aus den Briefen des Grafen Prokesch von Osten (1849 – 1855)*, s. 3.

²⁵⁹ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 8. března 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 29, s. 154. Srov. H. RUMPLER, *Die deutsche Politik des Freiherrn von Beust 1848 bis 1850*, s. 95 – 106; E. HELLER, *Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 51.

*ústavou jemu a rakouským reprezentativním sborům, cizímu zákonodárnému shromáždění.*²⁶⁰ Rakouský ministerský předseda rovněž pochyboval o reálných podmínkách, za nichž by Fridrich Vilém IV. jako německý císař vládl, a možnost, že by pruský král z titulu své nové funkce mohl potlačit revoluci, pokládal za iluzorní.²⁶¹ V pokynech adresovaných vyslanci Prokeschovi do Berlína Schwarzenberg zdůraznil, že v očích císařského dvora zůstává i nadále zástupkyní Německého spolku prozatímní ústřední vláda.²⁶² Volba pruského krále německým císařem byla negativně přijata i v některých německých státech. Uvést můžeme Württembersko, Bavorsko či Sasko.²⁶³ Britský vyslanec v Drážďanech Francis Reginald Forbes v této souvislosti dokonce informoval lorda Palmerstona, že v případě, že by Fridrich Vilém IV. císařskou korunu přijal, vnímala by saská vláda tento krok jako vyhlášení války Rakousku.²⁶⁴ Evropské velmoci na volbu německého císaře reagovaly zdrženlivě,²⁶⁵ nicméně na konci dubna informoval kníže Schwarzenberg rakouského vyslance v Berlíně o zprávách, podle kterých Francie a Velká Británie nesouhlasí se změnami ve vnitřním uspořádání Německa.²⁶⁶ Postoj pařížské diplomacie k dění v Německu vyjádřil již v březnu 1848 francouzský vyslanec u Spolkového sněmu: „*Pro Francii je důležité, aby Německo zůstalo federativní mocností a aby nedošlo k jeho národnostnímu sjednocení.*“²⁶⁷

Bylo zjevné, že další vývoj událostí záleží především na pruském králi a na jeho případné ochotě přijmout německou korunu z rukou frankfurtského parlamentu. Fridrich

²⁶⁰ Cit. dle: E. HELLER, *Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 53.

²⁶¹ Viz HHStA, f. PA. XL. Interna, Nachlaß Prokesch-Osten, 2. Teil, k. 320, Schwarzenberg Prokeschovi, 3. dubna 1849.

²⁶² Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 105, fasc. Weisungen 1849, Schwarzenberg Prokeschovi, 5. dubna 1849.

²⁶³ Srov. Zpráva francouzského vyslance Reinharda z Drážďan, 2. dubna 1849, in: Französische und sächsische Gesandtschaftsberichte aus Dresden und Paris 1848 – 1849, Nr. 233, s. 339 – 340; HHStA, f. PA. VI. Württemberg, k. 13, fasc. Berichte 1849 I-VIII, Nr. 32, Handel Schwarzenbergovi, 2. dubna 1849.

²⁶⁴ Viz G. GILLESSEN, *Lord Palmerston und die Einigung Deutschlands*, s. 64.

²⁶⁵ Viz Tamtéž.

²⁶⁶ Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 105, fasc. Weisungen 1849, Schwarzenberg Prokeschovi, 28. dubna 1849. K postoji Francie a Velké Británie srov. A. SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution*, s. 109 – 114.

²⁶⁷ Cit. dle: A. SCHARFF, *König Friedrich Wilhelm IV., Deutschland und Europa im Frühjahr 1849*, in: Geschichtliche Kräfte und Entscheidungen, s. 165 – 166. K postoji Velké Británie srov. Tamtéž, s. 169 – 171.

Vilém IV. již v průběhu roku 1848 dal několikrát najevo svůj negativní postoj k této možnosti a ujišťoval Schwarzenberga, že v případě, kdy by mu byla nabídnuta německá koruna, odmítne ji.²⁶⁸ Rovněž v polovině března 1849 při audienci rakouskému vyslanci v Berlíně Prokeschovi sdělil, že si „dovede představit pouze jednoho císaře, římského císaře, přirozenou hlavu knížat a křesťanstva. Římská císařská koruna ale náleží Rakousku.“²⁶⁹ Svoje stanovisko k možnosti svého zvolení německým císařem král vyjádřil již v prosinci 1848 v dopise pruskému vyslanci v Londýně Christianovi Karlovi Josiasovi svobodnému pánu von Bunsenovi: „Nechci ani soubhlas knížat s volbou, ani korunu. Chci Vám celou věc objasnit. Tato koruna ve skutečnosti žádnou korunou není. Koruna, kterou může některý Hohenzollern přijmout, když to okolnosti umožní, není tato, i kdyby byla dána se soubhlasem knížat a nebyla výsledkem setby revolučního shromáždění, vybrž taková, která nese boží pečeť, která toho, komu je po svatém pomazání nasazena, činí panovníkem z Boží Milosti. Korunu, kterou nosili Ottoni, Hohenštaufové a Habsburci, může samozřejmě nosit i Hohenzollern; skvěle a s tisíciletým leskem jej bude vyznamenávat. Ale tu, kterou Vy – bobužel – miníte, nebývala zneuctuje svým mrtvolným zápachem nejpošetilejší, nejhloupější, nejhorší, i když, bohudík, v tomto století ne nejkrutější revoluce z roku 1848. Takovou imaginární čelenku upečenou z bláta a písmen si má nechat nasadit legitimní král z Boží Milosti, a nyní dokonce pruský král, který má to požehnání nosit, když ne nejstarší, tak přece nejvznešenější korunu, která nebyla nikomu ukradena?“²⁷⁰ Obdobně se pruský král vyjádřil v listu adresovaném arcivévodovi Janovi: „Rakousko musí dědičně vlastnit korunu Karla Velikého, a Prusko měč Německa.“²⁷¹ Ernstu Moritzi Arndtovi pak sdělil, že koruna nabízená frankfurtským shromážděním neznamena nic jiného, než „železný obojek otroctví, jehož prostřednictvím by se měl syn více než 24 vládařů, kurfiřtů a králů stát nevolníkem revoluce.“²⁷² Se

²⁶⁸ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 277; E. HELLER, *Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 35 – 36.

²⁶⁹ Cit. dle: HHStA, f. PA. XL. Interna, Nachlaß Prokesch-Osten, 3. Teil, k. 321, Nr. 6, Zpráva Prokesche z Berlína, 17. března 1849. Srov. F. L. KROLL, *Friedrich Wilhelm IV. und das Staatsdenken der deutschen Romantik*, s. 132.

²⁷⁰ Cit. dle: Pruský král a císařská otázka, prosinec 1848, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 104, s. 327; srov. rovněž: Pruský král Radowitzovi, 23. prosince 1848, in: J. M. Radowitz, *Nachgelassenen Briefe und Aufzeichnungen*, Nr. 51, s. 67 – 69.

²⁷¹ Cit. dle: Fridrich Vilém IV. arcivévodovi Janovi, 18. listopadu 1848, in: *Briefwechsel zwischen König Friedrich Wilhelm IV. und dem Reichsverweser Erzherzog Johann von Österreich (1848 – 1850)*, Nr. 6, s. 9 – 13. K názorům Fridricha Viléma IV. viz D. E. BARCLAY, *Preußen und die Unionspolitik 1849/50*, in: *Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament 1850*, s. 54 – 62.

²⁷² Cit. dle: D. E. BARCLAY, *Anarchie und guter Wille*, s. 282.

stanoviskem Fridricha Viléma IV. bylo dobře obeznámeno i jeho nejbližší okolí. V polovině března 1849 ujistil pruský korunní princ Vilém Prokesche, že „*král z rukou Frankfurtu císařskou korunu nikdy nepřijme*,“²⁷³ a ve stejném duchu se vyjádřil i pruský ministr zahraničí Arnim-Heinrichsdorff,²⁷⁴ který v prvních dubnových dnech prohlásil, že jeho osobním přáním je, aby „*Frankfurt šel k čertu*“.²⁷⁵

Frankfurtské poselstvo, nesoucí pruskému králi zprávu o jeho zvolení císařem Němců, dorazilo 2. dubna do Berlína. V tentýž den se obě komory pruského parlamentu vyslovily pro přijetí německé koruny. V pruské vládě však na tuto otázku nepanoval jednotný názor a kabinet si zachovával jistý odstup. Rakouský vyslanec v Berlíně Prokesch-Osten ve své zprávě Felixi Schwarzenbergovi z 2. dubna 1849 o událostech spojených s příjezdem frankfurtské delegace napsal: „*Z důvěryhodného zdroje jsem se dozvěděl následující: Tři z ministrů (von Heydt, von Rintelen, von Rabe) byli včera večer pro bezpodmínečné přijetí koruny; ostatní pro podmínečné. Král nechal večer v šest hodin poslat pro hraběte Brandenbura a sdělil mu: Vláda se musí do 10 hodin dnes dopoledne sjednotit a předložit mu vyjádření.*“²⁷⁶ Prokeschův informátor rovněž věděl, že pruský král frankfurtskému poselstvu sice poděkuje za důvěru, ale bude přijetí německé koruny a ústavy podmiňovat souhlasem ostatních německých panovníků.²⁷⁷

Rakouský vyslanec v Berlíně ještě před příjezdem frankfurtské delegace do pruského hlavního města rakouského ministerského předsedu informoval, že nikdo z pruské vlády přijetí nabídky Národního shromáždění neočekává. Zároveň však podle

²⁷³ Cit. dle: HHStA, f. PA. XL. Interna, Nachlaß Prokesch-Osten, 3. Teil, k. 321, Nr. 5, Zpráva Prokesche z Berlína, 16. března 1849. Srov. rovněž: A. SCHARFF, *König Friedrich Wilhelm IV., Deutschland und Europa im Frühjahr 1849*, s. 139 – 141.

²⁷⁴ Viz HHStA, f. PA. XL. Interna, Nachlaß Prokesch-Osten, 3. Teil, k. 321, Nr. 9, Zpráva Prokesche z Berlína, 21. března 1849.

²⁷⁵ Cit. dle: Tamtéž, Nr. 30, Zpráva Prokesche z Berlína, 5. dubna 1849. Srov. rovněž: HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 104, fasc. Berichte III-XII 1849, Nr. 40, Prokesch Schwarzenbergovi, 12. dubna 1849.

²⁷⁶ Na zasedání korunní rady přislíbili ministři podpořit požadavky Fridricha Viléma IV. Ve spolupráci s Rakouskem měla být vytvořena základna pro nové uspořádání Německa, nový německý spolkový stát bude vytvořen ve smyslu návrhu říšské ústavy za účasti německých království, nový německý spolkový stát bude především obranným společenstvím. Přijetí císařského titulu král považoval za nepřiměřené. Viz Zápis ze zasedání korunní rady, 2. dubna 1849, in: Acta Borussica, Die Protokolle des Preußischen Staatsministeriums, Bd. 4/1, Nr. 45, s. 82. Viz. Rovněž: Zápisy ze zasedání státního ministerstva, 3. a 6. dubna 1849, in: Tamtéž, Nr. 46 a 47, s. 83.

²⁷⁷ Viz Prokesch Schwarzenbergovi, 2. dubna 1849, in: Heinrich FRIEDJUNG, *Österreich von 1848 bis 1860*, Bd. I., Wien 1908, Anhang Nr. IX, s. 506 – 507.

Prokesche „nikdo neočekával ani její odmítnutí dostatečně rozhodnými slovy“²⁷⁸. V úterý 3. dubna napsal Prokesch vyslanci v Mnichově Friedrichovi Thun-Hohensteinovi: „Pouze několik dní mi stačilo ke zjištění, že nevládne Frankfurt Berlínu, ale Berlín Frankfurtu a že všechna krásná slova, která byla přijímána za bernou minci, byla pouze vypočítavost. Ode dne, kdy král projel s německou vlajkou ulicí,²⁷⁹ neodchýlila se vláda od cesty za získáním moci a snažila se využít obě páky, Frankfurt i malá knížata. [...] Každé veřejné vyjádření v parlamentu a každá činnost ve Frankfurtu směřovaly neochvějně k cíli získat s pomocí revoluce a za cenu jakéhokoli ponížení část Německa.“²⁸⁰ I ve svých dalších zprávách konstatoval Prokesch trvající snahu Berlína nevyslovit jednoznačný názor a vytěžit z této nejisté situace co největší zisk.²⁸¹ Vše pak s dávkou ironie přirovnával k situaci, kdy „mladý muž přijde k otci své nevěsty žádat o její ruku a ten mu odpoví: „Musím se nejprve zeptat své ženy“. Mladík tak uvěří, že je mu otec nakloněn. Právě tak postupuje král vůči frankfurtské deputaci. Neřekl ne, ani vůči koruně, ani vůči s ní související ústavě.“²⁸²

K nejednotnému stanovisku pruské vlády se vyjadřovali i někteří zahraniční diplomaté. Ruský vyslanec Meyendorff charakterizoval v rozhovoru s Prokeschem Brandenburgův kabinet jako neschopný, s čímž souhlasil i britský diplomat Westmorland. Dále Meyendorff pokračoval: „Již Pozzo di Borgo jednou řekl: rozpoznat místo, odkud se zde vlastně vládne, je jako stanovit kvadraturu kruhu.“²⁸³ Postoj Ruska byl podmíněn rovněž odmítavým stanoviskem Petrohradu k možnosti vzniku prusko-německého císařství.²⁸⁴

²⁷⁸ Cit. dle: Prokesch Schwarzenbergovi, 30. března 1849, in: Aus den Briefen des Grafen Prokesch von Osten, s. 21.

²⁷⁹ Prokesch měl na myslí královo vystoupení v březnu 1848.

²⁸⁰ Cit. dle: SOA Litoměřice, pobočka Děčín, f. RA Thun-Hohensteinů, pozůstalost Friedricha hraběte Thun-Hohensteina, sign. D 76-1, Prokesch Thunovi, 3. dubna 1849.

²⁸¹ Tento názor zastával rakouský vyslanec již na konci března. Viz HHStA, f. PA. XL. Interna, Nachlaß Prokesch-Osten, 3. Teil, k. 321, Nr. 19, Zpráva Prokesche z Berlína, 29. března 1849.

²⁸² Cit. dle: Prokesch Schwarzenbergovi, 16. dubna 1849, in: Aus den Briefen des Grafen Prokesch von Osten, s. 27 – 28.

²⁸³ Cit. dle: HHStA, f. PA. XL. Interna, Nachlaß Prokesch-Osten, 3. Teil, k. 321, Nr. 33, Zpráva Prokesche z Berlína, 7. dubna 1849.

²⁸⁴ Car Mikuláš I. vnímal odmítnutí německé císařské koruny pruským králem jako první krok Fridricha Viléma IV. směřující k ukončení moci revoluce. Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 26, fasc. Berichte 1849, III. Affaires d'Allemagne, Nr. 25 C, Buol Schwarzenbergovi, 7. května/25. dubna 1849. Srov. A. SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution*, s. 109; TÝŽ, *König Friedrich Wilhelm IV., Deutschland und Europa im Frühjahr 1849*, s. 164 – 165. Srov. Mikuláš I. Fridrichovi Vilémovi IV., 28. dubna/10. května 1849, in: Willy ANDREAS, *Der Briefwechsel König Friedrich Wilhelm IV. Von Preußen und des Zaren Nikolaus I. Von Rußland in den Jahren 1848 bis 1850. Ein Beitrag zur Geschichte der russisch-preußischen Beziehungen*, in: *Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte*, 43/1930, s. 142 – 144.

Druhý den po svém příjezdu byla poslanecká delegace vedená Eduardem Martinem von Simsonem přijata Fridrichem Vilémem IV., jenž vyslancům skutečně poděkoval za důvěru, kterou do něho Národní shromáždění vkládá, ale zdůraznil, že nemůže tuto nabídku přijmout dříve, než bude vědět, že s ní souhlasí vládci jednotlivých německých států.²⁸⁵ Převzít císařskou korunu z rukou Národního shromáždění by znamenalo popření monarchistických představ pruského krále, který byl připraven panovat jako vládce z „*boží milosti*“, a ne z vůle Národního shromáždění. Stejný byl i jeho postoj k ústavnímu zřízení, jež pokládal za „*cár papíru, který brozí zničit svazek otcovské lásky mezi panovníkem a lidem*“.²⁸⁶ V souvislosti s královou odpovědí je na místě uvést, že řeč, kterou přednesl,²⁸⁷ zazněla v podstatně mírnějším tónu, než jak byla původně koncipována.²⁸⁸ Mírnou odpověď pruského krále ohodnotil rakouský vyslanec v Berlíně slovy: „*Parlament jde příkladem, vláda jej následuje a král, který ještě včera hovořil o odmítnutí „Schweinekrona“²⁸⁹ od uražených knížectví, děkoval dnes ponižené frankfurtské deputaci za čest, kterou mu německý lid prokázal, a slíbil dále jednat s knížaty.*“ Za klíčový okamžik pro další události označil rakouský diplomat postoj Bavorska.²⁹⁰ Mnichov však v této otázce Prokeschem

²⁸⁵ Srov. HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 132, fasc. Korrespondenz und Varia 1849 – 1856, Camphausen Gagerovi, 17. dubna 1849 (opis). K pocitům členů deputace viz Výtah z Biedermannových vzpomínek, 2. – 4. dubna 1849, in: Quellen zur deutschen Revolution: 1848 – 1849, Nr. 102, s. 308 – 311.

²⁸⁶ Cit. dle: W. BUSSMANN, *Zwischen Preussen und Deutschland: Friedrich Wilhelm IV.*, s. 284 – 288. Vztah pruského krále k Národnímu shromáždění ilustruje jeden z jeho výroků, konstatující, že si ve frankfurtském kostele sv. Pavla zřídili hlavní stan „*Satan s Adramelechem*“: Cit. dle: D. E. BARCLAY, *Anarchie und guter Wille*, s. 277. Ohledně reakcí na vyjádření pruského krále viz Zpráva francouzského vyslance Reinharda z Drážďan, 5. dubna 1849, in: Französische und sächsische Gesandtschaftsberichte aus Dresden und Paris 1848 – 1849, Nr. 235, s. 342 – 343.

²⁸⁷ Srov. Odpověď krále Fridricha Viléma IV. delegaci německého Národního shromáždění, 3. dubna 1849, in: Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte, Bd. 1, Nr. 107, s. 328 – 329. Viz rovněž: HHStA, f. PA. XL. Interna, Nachlaß Prokesch-Osten, Privatabschriften des Baron Prokesch von seinen Berichten aus Berlin 1849, k. 321, Poznámky Antona von Prokesch-Osten, 3. dubna 1849.

²⁸⁸ Srov. Unter Friedrich Wilhelm IV. Denkwürdigkeiten des Ministers Otto von Manteuffel, Hrsg. von Heinrich Poschinger, Bd. I., 1848 – 1851, Berlin 1901, s. 89 – 90.

²⁸⁹ Přízvisko „*Schweine*“ používal Fridrich Vilém IV. v souvislosti s děním ve Frankfurtu i v některých soukromých dopisech. V dopise z 19. března 1849 adresovaném své sestře ruské carevně Alexandře Fjodorovně hovořil o „*Schweineverfassung*“ a připojil poznámku, že jeho švagr car Mikuláš I. byl Bohem vyvolen, aby vše zase uvedl zpět do starých kolejí. Viz A. SCHARFF, *König Friedrich Wilhelm IV., Deutschland und Europa im Frühjahr 1849*, s. 139.

²⁹⁰ Cit. dle: SOA Litoměřice, pobočka Děčín, f. RA Thun-Hohensteinů, sign. D 76-1, Prokesch Thunovi, 3. dubna 1849. Srov. rovněž: HHStA, f. PA. XL. Interna, Nachlaß Prokesch-Osten, 3. Teil, k. 321, Nr. 30, Zpráva Prokesche z Berlína. Na potřebu spolupráce s Bavorskem upozorňoval již o měsíc dříve kníže Schwarzenberg. Viz HHStA, f. Kabinettsarchiv, Geheimakten – Nachlass Schwarzenberg, k. 11, fasc. V., Nr. 267, Memorandum Felixe Schwarzenberga, 3. března 1849.

očekávanou úlohu nesehrál a 17. dubna mohl poslanec ve Frankfurtu Johann Hermann Detmold hannoverskému ministrovi vnitra Johannovi Karlovi Bertramovi Stüvemu napsat: „*S Bavorskem nesmíte ani na okamžik počítat; král je z rad, které všude sbírá, ten nejbezradnější člověk na světě, neboť je ten nejslabší. Při truchlivém stavu věcí v Ubrách nemůže počítat s pomocí Rakouska a slepě se mu poddat. Potom se nalézá pouze v rukou stejně tak zrádné jako hloupé pruské politiky.*“²⁹¹ Francouzský diplomatický zástupce ve Frankfurtu nad Mohanem Auguste Bonaventure markýz de Tallenay hodnotil požadavek pruského krále, podmiňující přijetí německé císařské koruny souhlasem všech německých vlád, jako odmítnutí nabídky Národního shromáždění.²⁹²

Sám pruský král cítil potřebu vysvětlit svůj postoj rakouskému ministerskému předsedovi knížeti Schwarzenbergovi. Učinil tak prostřednictvím dopisu z 6. dubna 1849, v němž se pokusil objasnit své další záměry, spočívající v jednáních s panovníky jednotlivých německých států o dané problematice. Jako možné východisko z obtížné situace uváděl své zvolení německými knížaty na místo říšského správce jako nástupce arcivévody Jana. Toto řešení považoval za vhodné i z toho důvodu, že by byl zástupcem německých suverénů, zatímco arcivévoda Jan byl reprezentantem Národního shromáždění.²⁹³ V podobném duchu byl i dopis, který Fridrich Vilém IV. adresoval o čtyři dny později saskému králi Fridrichovi Augustovi II.²⁹⁴

O výsledcích jednání frankfurtské delegace s pruským králem informoval pruský ministr zahraničí Heinrich Friedrich hrabě von Arnim-Heinrichsdorff ještě téhož dne pruské vyslance u jednotlivých německých vlád. Zároveň ve své nótě vyslovil přesvědčení, že do čtrnácti dnů dojde k ujasnění celé situace.²⁹⁵ Prusko přísně sledovalo své zájmy a nechťelo se jednoznačně rozejít s Frankfurtem a vzdát se tak možnosti na posílení svých pozic v Německu, která z nabídky Národního shromáždění vyplývala. Berlín proto

²⁹¹ Cit. dle: Detmold Stüvemu, 17. dubna 1849, in: Briefwechsel zwischen Stüve und Detmold in den Jahren 1848 bis 1850, Hrsg. von Gustav Stüve, Hannover 1903, s. 205.

²⁹² Viz A. SCHARFF, *König Friedrich Wilhelm IV., Deutschland und Europa im Frühjahr 1849*, s. 138.

²⁹³ Viz Král Fridrich Vilém IV. Schwarzenbergovi, 6. dubna 1849, in: Quellen zur deutschen Revolution: 1848 – 1849, Nr. 104, s. 312 – 315. Srov. Fridrich Vilém IV. Schwarzenbergovi, 6. dubna 1849, in: J. M. von Radowitz, *Nachgelassenen Briefe und Aufzeichnungen zur Geschichte der Jahre 1848 – 1853*, Nr. 57, s. 78 – 80.

²⁹⁴ Viz Král Fridrich Vilém IV. saskému králi Fridrichovi Augustovi II., 10. dubna 1849, in: Quellen zur deutschen Revolution: 1848 – 1849, Nr. 107, s. 318 – 320.

²⁹⁵ Srov. Oběžník pruského ministra zahraničí pruským vyslancům u německých vlád, 3. dubna 1849, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 109, s. 331 – 332.

usiloval o možnost předložit celou problematiku uznání nové říšské ústavy a volby Fridricha Viléma IV. německým císařem k posouzení za tím účelem svolanému shromáždění německých knížat.

Rozhodný krok ve vztahu k Národnímu shromáždění naopak učinil rakouský ministerský předseda Schwarzenberg, když 5. dubna odvolal z Frankfurtu rakouské poslance.²⁹⁶ Dle jeho pokynů si měl své postavení ještě několik týdnů podržet pouze arcivévoda Jan a hájit z tohoto místa zájmy Vídně.²⁹⁷ Prusko-rakouské spory se tak nadále prohlubovaly. Navíc již 8. dubna v depeši adresované vyslanci v Berlíně Prokeschovi Schwarzenberg odmítl účast Rakouska na dalších jednáních avizovaných Pruskem.²⁹⁸ Ve stejném duchu se vyslovila i čtyři německá království, Bavorsko, Hannovera, Sasko a Württembersko.²⁹⁹ Přestože Mnichov vytrvale ujišťoval vídeňskou vládu o své podpoře, snažil se bavorský kabinet zabránit definitivnímu rozkolu mezi Rakouskem a Pruskem. V případě potřeby byl bavorský král připraven ujmout se role prostředníka mezi oběma německými velmocemi.³⁰⁰ Nejistý byl postoj Saska, kde se ministr zahraničí Friedrich Ferdinand hrabě von Beust stále nemohl rozhodnout pro jednu ze sporných stran,³⁰¹ nicméně na základě některých náznaků bylo možno očekávat, že se postaví na stranu Vídně.³⁰² Hannovera se naopak v této době nacházelo pod pruským vlivem, a bylo

²⁹⁶ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 31. března 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, Abt. II., Bd. 1, Nr. 52, s. 202.

²⁹⁷ Viz Felix Schwarzenberg arcivévodovi Janovi, 5. dubna 1849, in: Erzherzog Johann als Reichsverweser, s. 139. Srov. HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 105, fasc. Berichte I-IV, Schwarzenberg Prokeschovi, 5. dubna 1849.

²⁹⁸ Rakouské odmítnutí nových jednání, 8. dubna 1849, in: Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte, Bd. 1, Nr. 110, s. 332 – 333. Srov. též: Depeše knížete Schwarzenberga vyslanci v Berlíně Prokeschovi, 8. dubna 1849, Kancléř Metternich a jeho doba, Nr. 1351.

²⁹⁹ Viz H. RUMPLER, *Die deutsche Politik des Freiherrn von Beust 1848 bis 1850*, s. 123. Postoj pruského krále k možnosti přijmout z rukou frankfurtského parlamentu německou císařskou korunu ilustruje příhoda, kterou Prokeschovi vyprávěl bavorský vyslanec v Berlíně Lerchenfeld. Bavorský diplomat se u příležitosti společné večeře s pruským panovníkem Fridrichovi Vilémovi IV. omlouval, že bavorský král stojí v opozici vůči Prusku. Pruský panovník údajně odpověděl: „Není se zač omlouvat! Váš král dělá to, co chce; jsem mu vděčný. Doufal jsem, že všichni králové přispějí svým Ne a umožní mi rozjet se s Frankfurtem.“ Cit. dle: HHStA, f. PA. XL. Interna. Nachlaß Prokesch-Osten, 3. Teil, k. 321, Nr. 46, Zpráva Prokesche z Berlína, 19. dubna 1849.

³⁰⁰ Viz HHStA, f. PA. IV. Bayern, k. 14, fasc. Berichte 1849 I-VI, Nr. 20 A-C, Thun Schwarzenbergovi, 20. dubna 1849.

³⁰¹ K postoji Saska viz Zprávy francouzského vyslance Reinharda z Drážďan, 12. a 17. dubna 1849, in: Französische und sächsische Gesandtschaftsberichte aus Dresden und Paris 1848 – 1849, Nr. 238 – 240, s. 347 – 354.

³⁰² Prokesch Schwarzenberga informoval o návštěvě Beusta v Berlíně. Saský ministr zahraničí zde vyslovil

nuceno brát ohledy rovněž na mínění Velké Británie.³⁰³ Württembersko pak nemohlo Rakousko podpořit především z vnitropolitických důvodů.³⁰⁴ Naopak v nótě ze 14. dubna podpořilo pruské snahy 28 zbývajících německých států, které uznaly platnost říšské ústavy.³⁰⁵

Prusko však svou vyčkávací taktiku nemohlo aplikovat neomezeně dlouho a dříve nebo později muselo zaujmout jasné stanovisko.³⁰⁶ Král Fridrich Vilém IV. se odmítl podrobit přání německého Národního shromáždění i pruského parlamentu.³⁰⁷ Pruský ministerský předseda Brandenburg byl proto 28. dubna nucen odeslat zplnomocněnci u prozatímní ústřední říšské vlády Ludolfovi Camphauseni depeši, v níž jej informoval o rozhodnutí svého panovníka.³⁰⁸ Uváděl zde, že si pruský král plně uvědomuje význam nabízené koruny, ale „nemůže ji přijmout bez svobodného rozhodnutí německých knížat a svobodných měst“.³⁰⁹ Ještě téhož dne zoreslal hrabě Brandenburg pruským vyslancům u jednotlivých německých dvorů oběžník, v němž vyzýval německá knížata k dalším rozhovorům

---

obavy z možných důsledků vzniku užšího spolku německých států a podle Prokeschova názoru „působil dojmem muže, který si přeje oprít se o Rakousko a chce vědět, zdali může“. Cit. dle: HHStA, f. PA. XL. Interna, Nachlaß Prokesch-Osten, 3. Teil, k. 321, Nr. 34, Zpráva Prokesche z Berlína, 7. dubna 1849. Srov. rovněž: Saský král Fridrich August II. pruskému králi Fridrichovi Vilémovi IV., 12. dubna 1849, in: Briefwechsel zwischen König Johann von Sachsen und den Königen Friedrich Wilhelm IV. und Wilhelm I. von Preussen, Hrsg. von Johann Georg Herzog zu Sachsen, Leipzig 1911, Nr. 173, Beilage, s. 244 – 249.

³⁰³ Srov. Hannoverický král Arnošt August pruskému králi Fridrichovi Vilémovi IV., 7. a 20. dubna 1849, in: Karl HAENCHEN, Briefe König Ernst Augusts von Hannover an König Friedrich Wilhelm IV. von Preußen, in: Niedersächsisches Jahrbuch für Landesgeschichte, 10/1933, Nr. 1 a 3, s. 143 – 147 a 149 – 154.

³⁰⁴ Viz HHStA, f. PA. VI. Württemberg, k. 13, fasc. Berichte 1849 I-VIII, Nr. 36 A-B, Handel Schwarzenbergovi, 12. dubna 1849.

³⁰⁵ Kolektivní nota dvaceti osmi německých států, 14. dubna 1849, in: Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte, Bd. 1, Nr. 111, s. 333 – 334. Viz rovněž HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 104, fasc. Berichte III-XII 1849, Nr. 42, Prokesch Schwarzenbergovi, 17. dubna 1849.

³⁰⁶ Již 26. dubna 1849 se rakouská ministerská rada při jednom ze svých zasedání zabývala zprávou vyslance v Berlíně Prokesche-Ostena, ze které se dalo vyčíst, že Berlín vážně uvažuje o definitivním rozkolu s Frankfurtem. S ohledem na „nestálost“ pruského dvora však rakouský diplomat varoval před přečeňováním této informace. Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 26. dubna 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, Abt. II, Bd. 1, Nr. 55, s. 246.

³⁰⁷ Viz Zápis z deníku von Radowitz, 26. dubna 1849, in: J. M. Radowitz, Nachgelassenen Briefe und Aufzeichnungen, Nr. 62, s. 83.

³⁰⁸ Viz Zápis ze zasedání státního ministerstva, 28. dubna 1849, in: Acta Borussica, Die Protokolle des Preußischen Staatsministeriums, Bd. 4/1, Nr. 53, s. 86 – 87.

³⁰⁹ Srov. Depeše ministerského předsedy Brandenbura zplnomocněnci u ústřední říšské vlády Camphauseni, 28. dubna 1849, in: Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte, Bd. 1, Nr. 113a, s. 335–337.

o budoucí podobě Německa.³¹⁰ Tím položil základ k budoucím jednáním o úzkém spolku německých států.³¹¹ Na postoji Pruska nemohla nic podstatného změnit ani mise frankfurtského poslance Friedricha Daniela Bassermanna, který se snažil jednání mezi Národním shromážděním a Berlínem obnovit.³¹² Prokesch o tom Friedrichovi Thunovi do Mnichova napsal: „*Pan Bassermann je dnes očekáván. Jeho mise nemůže mít žádný jiný výsledek, než že získá přesvědčení, že zde frankfurtský podvod nemůže očekávat žádné ústupky.*“ Rakouský vyslanec rovněž konstatoval, že postoj hraběte Brandenburga je jednoznačný, a vyslovil přesvědčení, že „*myšlenka na dohodu s Národním shromážděním je omyl, který již sám sebe zahubil*“³¹³.

Prvních pět měsíců Schwarzenbergova působení v čele habsburské monarchie předznamenovalo vývoj německé otázky i pro následující období. Rakouský ministerský předseda odmítal akceptovat jakýkoliv krok směřující k omezení moci nebo narušení celistvosti Rakouska. Vídeňská vláda proto odmítala jak maloněmeckou, tak velkoněmeckou variantu řešení a jako alternativu proti nim postavila návrh na vytvoření tzv. říše sedmdesáti milionů. Tato myšlenka však nenalezla podporu ani v Prusku, ani v ostatních německých státech. Odmítavý postoj zaujímaly rovněž evropské mocnosti, které odmítaly přistoupit na změnu uspořádání Evropy daného vídeňským kongresem v roce 1815 a na s tím související posílení rakouské moci.

Hodnotíme-li dubnové události roku 1849, můžeme souhlasit s názorem německého historika Franka Möllera a konstatovat, že volba Fridricha Viléma IV. německým císařem byla poněkud naivní.³¹⁴ Jeho odmítavý postoj k císařskému titulu

³¹⁰ Srov. Oběžník ministerského předsedy Brandenburga pruským vyslancům u německých vlád, 28. dubna 1849, in: Tamtéž, Nr. 113b, s. 338 – 339. Srov. rovněž: Zápis ze zasedání státního ministerstva, 10. dubna 1849, in: Acta Borussica, Die Protokolle des Preußischen Staatsministeriums, Bd. 4/1, Nr. 50, s. 85.

³¹¹ Pruské rozhodnutí vzdát se dalších jednání s Národním shromážděním a zahájit rozhovory o budoucím uspořádání Německa s jednotlivými německými knížaty vítal i rakouský ministerský předseda Schwarzenberg. Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 105, fasc. Weisungen 1849, Schwarzenberg Prokeschovi, 24. dubna 1849.

³¹² Viz Axel von HARNACK, *Friedrich Daniel Bassermann und die deutsche Revolution von 1848 – 1849*, Berlin 1920.

³¹³ Cit. dle: SOA Litoměřice, pobočka Děčín, f. RA Thun-Hohensteinů, sign. D 76-7, Prokesch Thunovi, 30. dubna 1849. Ve stejném duchu psal i Prokesch hraběti Rechbergovi, viz: HHStA, f. PA. XL. Interna, Nachlaß Prokesch-Osten, Privatabschriften des Baron Prokesch von seinen Berichten aus Berlin 1849, k. 321, Poznámky Antona von Prokesch-Osten, 30. dubna 1849.

³¹⁴ Viz Frank MÖLLER, *Die Reaktion von Reichszentralgewalt und Nationalversammlung*, in: *Dresdner Maiaufstand und Reichsverfassung 1849. Revolutionäre Nachbeben oder demokratische politische*

nabízenému Národnímu shromážděním byl dostatečně znám a pruský král se jím nijak netajil. Rozhodnutí Národního shromáždění tak můžeme chápat jako projev neopodstatněné sebejistoty, která s největší pravděpodobností pramenila z přesvědčení, že německá knížata nemají žádné jiné východisko než souhlas s aktivitami frankfurtského parlamentu. Poslanci spoléhali na obavy z vypuknutí další vlny revoluce a vzniku občanské války v Německu. Z tohoto úhlu pohledu by pak ani pruskému králi nezbyvalo žádné jiné východisko než nabídnutou korunu i novou říšskou ústavu přijmout.³¹⁵

Nadějí kladených ve strach z revoluce se frankfurtští liberálové nechtěli vzdát ani po pruském odmítnutí na konci dubna 1849. Naopak, očekávali následný pád Brandenburgovy vlády a odstoupení Fridricha Viléma IV. ve prospěch jeho bratra Viléma. V těchto představách je utvrzovaly i zprávy z württemberského království, kde se na konci dubna zdálo, že král Vilém I. přistoupí na říšskou ústavu.³¹⁶ V návaznosti na to vyslala říšská vláda své zástupce do Berlína, Mnichova, Drážďan a Hannoveru s úkolem přimět tamější vlády k podobnému kroku. Tyto pokusy však skončily bez úspěchu. V následné revoluční vlně, která zasáhla především Sasko a Falc, se ukázaly mylnými i naděje vkládané ve strach německých vládců z revoluce. Prusko dalo najevo, že z případné občanské války nemá nejen strach, ale je připraveno ji vést a dokonce v ní zvítězit.³¹⁷ Revoluce ostatně nepředstavovala nepřekonatelnou překážku ani v uvažování rakouského ministerského předsedy Schwarzenberga, který svůj odmítavý postoj k německému Národnímu shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem, coby výsledku revoluce z roku 1848, dal jednoznačně najevo, když nechal popravit jednoho z jeho poslanců, Roberta Bluma. Vyslal tak jednoznačný signál, že nemá v úmyslu revoluci ustupovat.

Kultur?, Hrsg. von Martina Schattkowsky, Leipzig 2000, s. 119 – 132.

³¹⁵ Viz Tamtéž, s. 124.

³¹⁶ Viz Cowley Palmerstonovi, 6. května 1849, in: *British Envoys to Germany 1816 – 1866*, Vol. III, p. 67 – 69.

³¹⁷ Viz H. RUMPLER, *Die deutsche Politik des Freiherrn von Beust 1848 bis 1850*, s. 147 – 169.

III. SCHWARZENBERGOVA MIMONĚMECKÁ POLITIKA

III. 1. UHERSKÁ REVOLUCE A JEJÍ MEZINÁRODNÍ SOUVISLOSTI

III. 1. 1. Uherská revoluce a pád knížete Windischgrätze

Rakouská zahraniční politika se v době vlády Felixe Schwarzenberga neomezovala pouze na vývoj v Německu, ale zohledňovala i další faktory. Jedním z nich byla revoluce v Uhrách a její dopad na zahraničněpolitické postavení habsburské monarchie. Jaký byl postoj rakouského ministerského předsedy k těmto událostem a jakým způsobem se odrazily v jeho vnitřní a zahraniční politice? Uherská revoluce byla nakonec potlačena až s ruskou vojenskou pomocí. Byla tato spolupráce výsledkem Schwarzenbergova zahraničněpolitického snažení, nebo se jednalo o jediné možné řešení dané situace? Uherská revoluce měla vliv i na postavení Rakouska v celoevropském kontextu. Jakým způsobem ovlivnila další působení habsburské monarchie v koncertu evropských velmocí? Komplikace způsobené uherskými povstalci vedly mimo jiné k pádu knížete Windischgrätze. Jednalo se v tomto případě pouze o přirozený vývoj událostí, nebo o proces usměrňovaný knížetem Schwarzenbergem s cílem zbavit se dohledu svého vlivného švagra?

Vrchní velitel rakouských jednotek v Uhrách kníže Windischgrätz se poté, co v prvních lednových dnech obsadil Pešť, aniž by narazil na odpor uherské revoluční armády, domníval, že dosavadní moc uherské revoluce je zcela zlomena. Uherská otázka však byla daleko složitější, než aby k jejímu vyřešení mohlo stačit jedno krátké vojenské tažení, a záhy bylo zřejmé, že rakouské síly pro rychlé splnění tohoto úkolu nedostačují.¹ Někteří představitelé habsburské monarchie se proto začali vážně zabývat myšlenkou využít k potlačení revoluce v Uhrách pomoc ruské armády. Tato myšlenka nebyla zcela nová. Ke spolupráci obou států v boji proti revoluci vyzýval již v červenci 1848 kníže Windischgrätz.² Rovněž Schwarzenberg oslovil ještě jako designovaný ministerský předseda ruského vyslance ve Vídni Paula hraběte von Medema s dotazem na případnou ruskou intervenci. Petrohrad reagoval zdrženlivě, nicméně ministr zahraničí Nesselrode ve

---

¹ Průběh bojů mezi uherskými povstalci a císařskou armádou je podrobně popsán v práci R. KISZLING, *Die Revolution im Kaisertum Österreich 1848 – 1849*, II. Bd., Wien 1948, s. 1 - 132.

² Viz Windischgrätz Mikulášovi I., 8. července 1848, in: E. ANDICS, *A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849*, Nr. 31, s. 246 – 247.

svých pokynech z 22. listopadu adresovaných Medemovi konstatoval, že není pochyb o tom, že car Mikuláš I. je připraven přispěchat rakouskému císaři na pomoc, pokud si to František Josef I. bude přát.³ Rusko však Rakousku ještě zcela nedůvěřovalo. Medema zaráželo, že Schwarzenberg dosud nevystoupil proti rakouskému konstitucionalismu. Nesselrode proto hraběti nařídil shromažďovat o nové rakouské vládě dostupné informace, aby ruský car mohl zaujmout rozhodné stanovisko. Šéf ruské zahraniční politiky se především obával, aby jeho země nehrála roli, která by byla neslučitelná s ruskými politickými principy, tedy aby carské jednotky nepodporovaly ústavní stát.⁴ Nicméně důvěra Ruska k Schwarzenbergově vládě v průběhu listopadu stoupala. Nermalou měrou k tomu přispěl i rázný postup proti účastníkům vídeňské říjnové revoluce a poprava poslance frankfurtského Národního shromáždění Roberta Bluma.⁵ Na Blumovu popravu je v této souvislosti možno pohlížet ze dvou úhlů. Odsouzení a následné zastřelení tohoto známého poslance frankfurtského Národního shromáždění nemuselo být pouhou demonstrací nerespektování všenněmeckého parlamentu ze strany představitelů Rakouského císařství, ale mohlo být zároveň jakýmsi vzkazem o stálosti habsburské monarchie adresovaným konzervativním silám v Evropě. Kladně byla přijata rovněž změna na rakouském trůnu⁶ a na konci roku 1848 se rusko-rakouské vztahy nacházely na velmi dobré úrovni. Přispěl k tomu i list adresovaný 28. prosince 1848 mladým rakouským císařem ruskému carovi. František Josef I. zde připomněl dosavadní spolupráci obou mocností a vyjádřil víru v její pokračování.⁷ Obě země spojoval rovněž společný zájem na potlačení uherské revoluce, plynoucí z obav Petrohradu z přenosu revolučních myšlenek na území náležející k carské říši.⁸ I přes kladná vyjádření carské vlády se však rakouský ministerský předseda k případné ruské pomoci stavěl zdrženlivě,

³ Viz E. ANDICS, *Das Bündnis Habsburg – Romanow*, s. 95.

⁴ Viz Nesselrode Medemovi, 22. listopadu 1848, in: E. ANDICS, *A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849*, Nr. 61, s. 282 – 283.

⁵ Viz E. ANDICS, *Das Bündnis Habsburg – Romanow*, s. 97. Srov. K. W. ROCK, *Reaction triumphant*, p. 93 – 94.

⁶ Viz Mikuláš I. Ferdinandovi I., 18. prosince 1848, in: E. ANDICS, *A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849*, Nr. 72, s. 296 – 297; Mikuláš I. Františkovi Josefovi I., 18. prosince 1848, in: Tamtéž, Nr. 73, s. 297 – 298; Mikuláš I. arcivévodkyni Žofii, 18. prosince 1848, in: Tamtéž, Nr. 74, s. 298 – 299; Nesselrode Medemovi, 18. prosince 1848, in: Tamtéž, Nr. 75, s. 300 – 301.

⁷ Viz František Josef I. Mikulášovi I., 28. prosince 1848, in: Tamtéž, Nr. 77, s. 304.

⁸ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 223.

když se obával zejména dopadu této spolupráce na rakouskou zahraniční politiku. V dopise knížeti Windischgrätzovi Schwarzenberg uvedl: „*Každá vláda může být donucena bojovat proti rebelům. To její vážnosti neškodí. Když však povoláním cizí pomoci konstatuje svou neschopnost udržet pořádek ve vlastním domě, připravuje se o všechnu důvěryhodnost doma i v zahraničí.*“⁹

Rakouské jednotky stojící v Uhrách musely čelit řadě problémů. Kníže Windischgrätz pod dojmem brzkého vítězství nejprve upustil od zimního tažení na Debrecín, kam se přesunula Kossuthova vláda, a hlavní uherskou armádu pod velením Artúra Görgeie nechal sledovat pouze jedním armádním sborem.¹⁰ Hlavní uherská armáda, která nebyla Rakušany v přímém střetnutí dosud poražena, se tak nadále nacházela na uherském území. Další komplikací byla přítomnost uherských jednotek v prostoru mezi Peští a Vídní, zapříčiněná skutečností, že některé pevnosti, mezi nimi i Komárno, byly stále v rukou povstalecké armády. Složitá byla rovněž situace v Sedmíhradsku, kde uherské revoluční jednotky vedené generálem Józefem Zachariaszem Bemem ještě na konci prosince 1848 obsadily Kluž a dále před sebou tlačily ustupující rakouskou armádu. Oblast podléhající vlivu rakouského zemského velitele v Sedmíhradsku polního maršála Antona svobodného pána von Puchnera tak byla omezena na jižní Sedmíhradsko.¹¹ Bem pokračoval v tažení severním směrem s cílem vyvolat povstání v Haliči, na což zemský velitel Haliče generál William svobodný pán von Hammerstein reagoval vyhlášením výjimečného stavu. Poté, co ustupující rakouské oddíly dorazily do Haliče, kontaktoval Hammerstein bez předchozí konzultace s Vídní ruského polního maršála Ivana Fjodoroviče knížete Paskeviče, který následně od cara Mikuláše I. obdržel rozkaz, aby v případě, že se Bemovy jednotky přiblíží k rakouskému území, zasáhl.¹² Rakouští nejvyšší představitelé si stále jasněji uvědomovali, že navzdory

⁹ Cit. dle: E. ANDICS, *Das Bündnis Habsburg – Romanow*, s. 118.

¹⁰ Viz Zpráva Windischgrätze císaři Františkovi Josefovi I. o válečných operacích po obsazení Pešti, 29. ledna 1849, in: *Von der Revolution zur Reaktion*, Nr. 89, s. 188 – 192.

¹¹ Puchner se musel vyrovnávat zejména s početní převahou nepřítele. Pro srovnání můžeme zmínit bitvu svedenou mezi Puchnerovými a Bemovými oddíly 21. ledna 1849 u Brašova, kde proti 12 000 mužů uherské armády, vyzbrojených 24 děly převážně velkého kalibru, stály 4 000 císařských vojáků. Viz Puchner Windischgrätzovi, 22. ledna 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 82, s. 173 – 174.

¹² Viz E. ANDICS, *Das Bündnis Habsburg – Romanow*, s. 118. Srov. HHStA, f. PA. X. Russland, k. 28, *Russische Interventin in Ungarn 1849*, 1. Teil, fasc. *Rapports de Mr. le Comte de Buol 1849*, Nr. 4 B, Buol Schwarzenbergovi, 6./18. ledna 1849.

snadnému obsazení Pešti může válka ještě dlouho pokračovat. Postavení rakouské armády navíc komplikoval nedostatek vojenského materiálu a možnost ruské ozbrojené pomoci se tak opět stávala předmětem jednání.¹³

Děni v Sedmihradsku představovalo obrat ve vývoji událostí. Kníže Windischgrätz se již 10. ledna 1849, pouhých pět dní po obsazení Pešti, obrátil na císaře s dotazem, „*zda přece jen nenastal vhodný okamžik*“ pro žádost o ruskou vojenskou pomoc.¹⁴ Ministerský předseda Schwarzenberg však stále tuto variantu řešení uherské otázky odmítal.¹⁵ Nic na tom neměnil ani fakt, že v listopadu 1848 sám o možnosti ruské vojenské pomoci uvažoval. Na druhou stranu však Schwarzenberg chtěl ruskou kartu udržet i nadále ve hře, aby s její pomocí kryl monarchii týl při řešení situace v Itálii a Německu. Již 12. ledna 1849 v dopise adresovaném Hammersteinovi rakouský ministerský předseda uvedl, že žádost o ruskou pomoc by byla extrémním a ve svých důsledcích neblahým krokem.¹⁶ Hammerstein poté svou žádost o podporu ze strany carských jednotek stáhl. Ve stejném duchu, i když zabaleno do diplomatických formulací, bylo rovněž Schwarzenbergovo vyjádření určené petrohradské vládě. Rusko, které do vojenských příprav v roce 1848 investovalo již 17,5 milionu rublů, k nimž v průběhu roku 1849 ještě přibyly náklady ve výši 24 milionů rublů,¹⁷ reagovalo nedůvěřivě a car Mikuláš I. v dopise Paskevičovi 30. ledna 1849 konstatoval, že „*nesrovnalosti v jednání generála Hammersteina připomínají starou obojakost Rakušanů*“. Zároveň však vydal rozkaz, aby ruské jednotky na hranicích se Sedmihradskem zůstaly v bojové pohotovosti.¹⁸

Schwarzenbergovy argumenty proti využití ruské pomoci sice stále platily, zároveň však bylo zřejmé, že Puchnerovy oddíly s postupujícím časem budou zcela zničeny a jejich

¹³ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 229.

¹⁴ Cit. dle: E. ANDICS, *Das Bündnis Habsburg – Romanow*, s. 117. K postoji knížete Windischgrätze k ruské intervenci srov. H. KERCHNAWE, *Feldmarschall Fürst Windisch-Graetz und die Russenhilfe 1848*.

¹⁵ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 12. ledna 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 15, s. 94.

¹⁶ Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 29, *Russische Interventin in Ungarn 1849*, 2. Teil, fasc. Korrespondenz des Ministerpräsidenten Fürsten von Schwarzenberg mit dem k. k. General der Cavallerie Freiherrn von Hammerstein, fol. 174 – 175, Schwarzenberg Hammersteinovi, 12. ledna 1849. Rovněž: Tamtéž, Schwarzenberg Hammersteinovi, 22. ledna 1849. Srov. K. W. ROCK, *Schwarzenberg versus Nicholas I*, p. 119.

¹⁷ Viz E. ANDICS, *Das Bündnis Habsburg – Romanow*, s. 118, pozn. 48.

¹⁸ Cit. dle: Tamtéž, s. 118.

další význam pro potlačení uherské revoluce byl značně pochybný.¹⁹ Schwarzenberg se proto uchýlil ke zvláštní taktice. V oficiálním dopise adresovaném Puchnerovi nejprve s odvoláním na vůli císaře a dosavadní kurz rakouské politiky ruskou pomoc odmítl s odůvodněním, že „*Rakousko je dostatečně silné, aby vnitřního nepřítele porazilo vlastními silami*“.²⁰ V obdobném duchu byly rovněž instrukce určené rakouskému velvyslanci v Petrohradě Buol-Schauensteinovi²¹ i rozmluva rakouského ministerského předsedy s ruským velvyslancem hrabětem Medemem²². Zároveň však prostřednictvím kurýra odeslal rakouský ministerský předseda Puchnerovi důvěrnou ústní instrukci, podle které rakouskému veliteli ponechával volnou ruku ve všem jeho rozhodování. Toto vyjádření knížete Schwarzenberga lze za dané situace vnímat jako neoficiální souhlas s případným povoláním ruských jednotek do Sedmihradska.²³ Zodpovědnost za případné využití ruské intervence tak byla z úrovně ministerského předsedy přesunuta na nižší stupeň rozhodování a měla být považována za samostatný čin jednoho z rakouských generálů, jednajícího de facto v rozporu s oficiálními pokyny. Schwarzenberg se tak pokusil získat vojenské výhody spojené s ruskou pomocí a současně se vyhnout případným zahraničněpolitickým komplikacím, které tento krok mohl vyvolat.²⁴

Na opakovanou Puchnerovu žádost vtáhlo v prvních únorových dnech roku 1849 do Brašova a Sibiu na 5 000 – 6 000 ruských vojáků.²⁵ Nyní nastal vhodný okamžik pro Schwarzenbergovo vystoupení. V polovině února se rozhodl pohnat Puchnera služební

¹⁹ Viz Puchner Windischgrätzovi, 24. ledna 1849, in: Von der Revolution zur Reaktion, Nr. 85, s. 181 – 182. Srov. rovněž: HHStA, f. PA. X. Russland, k. 29, Russische Interventin in Ungarn 1849, 2. Teil, fasc. Correspondenz des FML. Baron Puchner mit dem k. k. Ministerpräsidenten Fürsten zu Schwarzenberg, fol. 30 – 31, Puchner Schwarzenbergovi, leden 1849.

²⁰ Cit. dle: Schwarzenberg Puchnerovi, 20. ledna 1849, in: E. ANDICS, *A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849*, Nr. 81, s. 312 – 313.

²¹ Viz Schwarzenberg Buol-Schauensteinovi, 25. ledna 1849, in: Tamtéž, Nr. 83, s. 314 – 315.

²² Viz E. ANDICS, *Das Bündnis Habsburg – Romanow*, s. 119.

²³ Viz Tamtéž; srov. rovněž: J. A. HELFERT, *Geschichte Österreichs vom Ausgange des Wiener October-Aufstandes 1848*, s. 340.

²⁴ Viz K. ROCK, *Schwarzenberg versus Nicholas I*, p. 121; S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 232. Podle P. Müllera uvažoval o podobném kroku i kníže Windischgrätz. Viz P. MÜLLER, *Feldmarschall Fürst Windischgrätz*, s. 224.

²⁵ Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 28, Russische Interventin in Ungarn 1849, 1. Teil, fasc. Rapports de Mr. le Comte de Buol 1849, Nr. 11 A-C, Buol Schwarzenbergovi, 22./10. února 1849. Srov. Oběžník ruské vlády jejím diplomatickým zástupcům, 9. února 1849, in: William Henry STILES, *Austria in 1848 – 49: Being a History of the late political movements in Vienna, Milan, Venice, and Prague*, Vol. II., London 1852, Appendix, Nr. 30, p. 408 – 409.

cestou k zodpovědnosti, když požadoval, aby vysvětlil pohnutky, které jej k žádosti o ruskou pomoc vedly a nevezl v potaz již zmíněné Schwarzenbergovy pokyny z 20. ledna 1849.²⁶ Současně se ministerský předseda obrátil na ruského vyslance hraběte Medema s přáním, aby byl pobyt ruských jednotek v Sedmíhradsku omezen na nezbytně nutnou dobu.²⁷ Generál Puchner rychle pochopil situaci a požádal ruské velení, aby své vojáky v Sedmíhradsku ponechalo, dokud se neukáže, že si císařské jednotky s nepřítelem poradí i bez jejich podpory. Svou žádost zdůvodnil tím, že v opačném případě by vyslání ruských sborů nepřineslo očekávaný výsledek.²⁸ Ruské jednotky však byly v průběhu následujících týdnů ze Sedmíhradska vytlačeny generálem Bemem, jehož oddíly již 11. března dosáhly vítězství nad rakouskými a ruskými oddíly u Sibia, 19. března padl Brašov a svým dalším postupem je uherský generál přinutil vyklidit Sedmíhradsko a stáhnout se do Valašska.²⁹ Tento neúspěch ukončil první ruskou intervenci v Uhrách.³⁰ Pokoření carských jednotek uherskými revolucionáři, které car kladl za vinu rakouské politice, vyvolalo v Petrohradě značnou nevoli. Mikuláše I., který byl přesvědčen, že se „*nyní celé Sedmíhradsko nachází v ruce polských rebelů*“, popouzelo především vědomí, že v čele vítězných uherských jednotek stál nenáviděný „*polský rebel*“ generál Bem. „*Není pochyb o tom,*“ pokračoval ve svých úvahách car, „*že se Poláci v Sedmíhradsku nyní zařídí jako v pevnosti.*“ Mikuláš I. za dané

²⁶ Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 29, Russische Interventin in Ungarn 1849, 2. Teil, fasc. Correspondenz des FML. Baron Puchner mit dem k. k. Ministerpräsidenten Fürsten zu Schwarzenberg, fol. 8 – 13, Schwarzenberg Puchnerovi, 16. února 1849. Rovněž: E. ANDICS, *A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849*, Nr. 86, s. 318 – 319. Srov. HHStA, f. PA. X. Russland, k. 29, Russische Interventin in Ungarn 1849, 2. Teil, fasc. Correspondenz des FML. Baron Puchner mit dem k. k. Ministerpräsidenten Fürsten zu Schwarzenberg, fol. 17 – 20, Schwarzenberg Puchnerovi, 20. ledna 1849. V polovině března 1849 adresoval Puchner Schwarzenbergovi dopis, ve kterém svůj postup ospravedlňoval okamžitou vojenskou naléhavostí. Rakouská vláda nakonec rozhodla Puchnera z uherského bojiště odvolat a posléze jej jmenovala guvernérem Benátek. Viz K. W. ROCK, *Reaction triumphant*, p. 150.

²⁷ Viz Medem Nesselrodemu, 16. února 1849, in: E. ANDICS, *A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849*, Nr. 85, s. 317.

²⁸ Viz Lüders Medemovi, 13. března 1849, in: Tamtéž, Nr. 89, s. 320 – 321.

²⁹ Podle velitele ruských oddílů generála Alexandra Nikolajeviče hraběte von Lüderse měla Bemova armáda pětinasobnou převahu. Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 28, Russische Interventin in Ungarn 1849, 1. Teil, fasc. Rapports de Mr. le Comte de Buol 1849, Nr. 17, Buol Schwarzenbergovi, 21./13. března 1849. Srov. rovněž: Bem valašské vládě v Bukurešti, 26. března 1848, in: Von der Revolution zur Reaktion, Nr. 143, s. 277.

³⁰ Srov. Ian W. ROBERTS, *Nicholas I and the Russian intervention in Hungary*, New York 1991, p. 77 – 98.

situace pokládal za nezbytné, aby se knížeti Windischgrätzovi podařilo v krátké době dosáhnout nějakého výraznějšího úspěchu.³¹

Taktika rakouského ministerského předsedy, využít ruskou vojenskou pomoc k zajištění Sedmihradska, aniž by o ni Rakousko oficiální cestou požádalo, tedy nepřinesla očekávaný výsledek. Jistým uspokojením mohl být alespoň fakt, že ruská pomoc nevyvolala obávané komplikace na zahraničněpolitickém poli. Důvodem však nebyly Schwarzenbergovy zastírací manévry, ale především do značné míry shodné zájmy Londýna, Vídně a Petrohradu. Hlavní reprezentant britské zahraniční politiky lord Palmerston nestál v uherské otázce na straně liberálních zásad, ale vycházel především z potřeb své země. Přes všechny sympatie, které choval k uherskému liberalismu, pokládal jednotnou a silnou hasbsburskou říši za nejlepší obranu proti pronikání ruské moci do střední Evropy a na Balkánský poloostrov.³² Události v zemích Svatoštěpánské koruny se dotýkaly rovněž tzv. východní otázky, když současně se zprávami o ruském nástupu proti Bemově armádě vystoupila hrozba rusko-turecké války. Palmerston, obávající se ruského vítězství v případném konfliktu a následného posílení ruské moci ve Středomoří, však Konstantinopol před podobným krokem varoval.³³ Uchování celistvosti habsburské monarchie a udržení jejího velmocenského postavení jako protiváhy vůči ruské moci bylo pro britskou diplomacii úkolem prvořadého významu.³⁴ Za těchto podmínek hrála případná podpora uherského boje za nezávislost v očích představitelů londýnské zahraniční politiky zanedbatelnou roli. Britský tisk a liberální veřejnost sice Kossutha

³¹ Cit. dle: E. ANDICS, *Das Bündnis Habsburg – Romanow*, s. 121.

³² Viz Francis Roy BRIDGE, *Österreich (-Ungarn) unter den Grossmächten*, in: *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918*, Hrsg. von Adam Wandruszka – Peter Urbanitsch, Bd. VI, *Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen*, 1. Teilband, Wien 1989 s. 209; Kenneth BOURNE, *The Foreign Policy of Victorian England 1830 – 1902*, Oxford 1970, p. 65 – 66. Srov. HHStA, f. PA. VIII. England, k. 27, fasc. Berichte 1849, VI. Affaires de Hongrie, Nr. 1 A,B a 6 D, Koller Schwarzenbergovi, 2. a 14. ledna 1849.

³³ Viz E. ANDICS, *Das Bündnis Habsburg – Romanow*, s. 122. V Konstantinopoli nacházeli útočiště četní emigranti z Uher a Polska. Již v létě 1848 vyslal Kossuth do hlavního města Osmanské říše jako diplomatického zástupce své vlády Fedora Karacsaye, který však narazil na vliv britského vyslance Stratforda Canninga. Viz W. ALTER, *Die auswärtige Politik der ungarischen Revolution 1848/1849*, s. 125 – 127.

³⁴ Srov. W. ALTER, *Die auswärtige Politik der ungarischen Revolution 1848/1849*, s. 77.

podporovaly, ale neměly v úmyslu překročit únosnou mez. Uherští povstalci se tak v důvěře v pomoc Londýna přepočítali.³⁵

Druhá ze západních velmocí, Francie, si z obavy ze zahraničněpolitické izolace udržovala od uherských revolucionářů rovněž odstup. Francouzská veřejnost sice vystupovala vehementně ve prospěch povstalců, prezident Ludvík Napoleon Bonaparte se však snažil vyvarovat ukvapených kroků. Usiloval zejména o zlepšení vztahů s Ruskem a zároveň byl nucen brát ohled na řadu zájmových sporů s Rakouskem, přetrvávajících v italské otázce.³⁶ Francie neměla v úmyslu využít potíže habsburské monarchie k jejímu rozdělení. Její postoj vyjádřil jeden z diplomatů, působících na francouzském velvyslanectví ve Vídni: „Nevím, zda si francouzské veřejné mínění plně uvědomuje význam uchování konstituční rakouské monarchie, která slouží jako předmostí k propagaci velkých principů pokroku a moderní civilizace na východě.“³⁷

Zahraněčněpolitická oblast byla jednou z nejslabších stránek Kossuthovy revoluční vlády. Uherští povstalci věřili, že naleznou pochopení a podporu zejména ve Francii a ve Velké Británii. Jejich očekávání však, jak již bylo řečeno, nedošla naplnění. S budováním vlastní diplomatické služby započala pešťská vláda již v září a říjnu roku 1848. Oficiální diplomatické styky se jí však podařilo navázat pouze se Spojenými státy americkými³⁸,

³⁵ Viz Tamtéž, s. 99 – 108 a 153 – 160; S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 233; Harry HANAK, *Die Einstellung Grossbritanniens und der Vereinigten Staaten zu Österreich(-Ungarn)*, in: *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918*, Bd. VI, 2. Teilband, Wien 1993, s. 539 – 545; E. ANDICS, *Das Bündnis Habsburg – Romanow*, s. 165 – 170.

³⁶ Krátce po zahájení války s Rakouskem vyslal uherský říšský sněm jako svého vyslance do Paříže Lázsló hraběte Telekiho s úkolem dosáhnout uznání Uher jako válčícího státu a získat pro svou zemi francouzské sympatie a podporu. Francouzský ministr zahraničí Jules Bastide sice Telekiho přijal, ale odmítl mu udělit status diplomatického zástupce. Srov. Jean BÉRENGER, *Die Österreichpolitik Frankreichs von 1848 bis 1918*, in: *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918*, Bd. VI./2, s. 493 – 494. K Telekiho působení srov. W. ALTER, *Die auswärtige Politik der ungarischen Revolution 1848/1849*, s. 84 – 96. Rovněž: S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 233. K problematice zahraničněpolitických souvislostí: Uwe LISZKOWSKI, *Russland und die Revolution von 1848/49*, in: *1848/1849 Revolutionen in Ostmitteleuropa*, s. 343 – 369; James CHASTAIN, *Frankreichs Diplomatie und Ostmitteleuropa in der Revolution von 1848*, in: Tamtéž, s. 313 – 329; W. HEINDL, *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London (1848 – 1852)*, s. 28 – 44.

³⁷ Cit. dle: J. BÉRENGER, *Die Österreichpolitik Frankreichs von 1848 bis 1918*, s. 494. K uhersko-francouzským vztahům srov. E. ANDICS, *Das Bündnis Habsburg – Romanow*, s. 182 – 183.

³⁸ V případě USA využil Kossuth především živého zájmu amerického vyslance ve Vídni Williama Henryho Stilese, který rakousko-uherský konflikt sledoval. Na základě jejich jednání pověřila na začátku roku 1849 americká vláda jako svého oficiálního zástupce v Pešti Horace Manna. S ohledem na brzký pád uherské revoluce však Mann do svého úřadu nikdy nenastoupil. Kossuthovy pokusy získat pro svou vládu v USA rovněž finanční podporu však skončily neúspěchem. Viz W. ALTER, *Die auswärtige Politik der ungarischen Revolution 1848/1849*, s. 78 – 80. Ke kontaktům Stilese s Kossuthem

Sardinským královstvím a s revoluční Benátskou republikou³⁹. Větší význam pro další vývoj měla ale pouze spolupráce s turínskou vládou, která jako oficiálního uherského vyslance přijala Lajose svobodného pána Splény von Mihálydy. Splény usiloval především o navázání vojenské spolupráce a společného postupu proti Rakousku, když očekával, že se mu podaří rozložit Radeckého armádu v Itálii. Předpokládání dezertéri měli být následně zorganizováni do oddílů podléhajících uherské revoluční vládě a společně se sardinskou armádou vystoupit proti habsburskému panství v Itálii. Výsledek agitací v armádě maršála Radeckého však zůstal daleko za očekáváním a „*dezertérskou legii*“ tvořilo v březnu 1849 pouhých 187 mužů. Vítězství císařských oddílů v bitvě u Novary znamenalo konec Splényho snažení.⁴⁰

Rakouská armáda se na počátku ledna 1848 ocitla v obtížné situaci nejen v Sedmihradsku, ale i ve středních Uhrách. Problém představovaly zejména pevnosti houževnatě bráněné uherskými povstalci, které tak na sebe vázaly pozornost řady rakouských oddílů, jež následně scházely v bojích s hlavními silami uherské revoluční armády. V prvních únorových dnech se vláda sídlící v Debrecíně rozhodla nahradit dosavadního vrchního velitele Artúra Görgeie polským generálem Henrykem hrabětem Dembińskim.⁴¹ Ten však ve své nové funkci zůstal pouze do střetnutí s rakouskými oddíly v bitvě u Kápolny ve dnech 26. a 27. února, která skončila ústupem uherských jednotek.⁴² Novým vrchním velitelem byl poté jmenován generál Antal Vetter von Doggenfeld, který

---

srov. vzájemná korespondence Stilese a Kossutha, in: W. H. STILES, *Austria in 1848 – 49*, Appendix, Nr. 28, p. 402 – 406. K problematice uhersko-amerických kontaktů rovněž: H. HANAK, *Die Einstellung Grossbritanniens und der Vereinigten Staaten zu Österreich(-Ungarn)*, s. 545 – 553.

³⁹ Benátská republika, která se snažila navázat na tradice někdejšího benátského státu, zrušeného císařem Napoleonem, byla vyhlášena benátskými revolucionáři vedenými Danielem Maninem 23. března 1848. Jako poslední bašta italských povstalců se udržela do 23. srpna následujícího roku, kdy byla zlikvidována rakouskou armádou. Smlouvu o spolupráci s uherskou revoluční vládou dojednal uherský diplomatický zástupce ve Francii hrabě Teleki. K vlastnímu podpisu došlo 3. června 1849 v Anconě. Smlouva je ukázkou nereálnosti uherské diplomacie, když zde uherská vláda slíbila vyslat Benátkám na pomoc dvě parní fregaty, a to bez ohledu na skutečnost, že uherská válečná flotila neexistovala ani na papíře. Komicky působí i příslib finanční pomoci, když peštská vláda sama musela své vlastní vojáky vyplácet nekrytými bankovkami a marně usilovala o zahraniční půjčku. Viz W. ALTER, *Die auswärtige Politik der ungarischen Revolution 1848/1849*, s. 147 – 148.

⁴⁰ K jednáním se Sardinským královstvím: Tamtéž, s. 108 – 125.

⁴¹ Viz Ministr války Lázár Mészáros Artúra Görgeiovi, 12. února 1849, in: *Von der Revolution zur Reaktion*, Nr. 104, s. 212 – 213.

⁴² Viz Hlášení knížete Windischgrätze císaři Františkovi Josefovi I., 27. února 1849, in: Tamtéž, Nr. 121, s. 240 – 242.

15. března převzal velení a zahájil přípravy na rozsáhlou protiofenzivu.⁴³ Kromě změny na tomto postu však zmíněné střetnutí žádný podstatný výsledek nepřineslo, neboť rakouské vrchní velení nedokázalo vítězství patřičně využít.

Poté, co 19. března padl Brašov, obrátil se kníže Windischgrätz na ministerského předsedu Schwarzenberga se svou již dříve několikrát opakovanou žádostí o úzkou spolupráci s Ruskem. Rakouský vrchní velitel v Uhrách argumentoval tím, že další protahování války s uherskými rebely by mohlo vést k neblahým následkům jak v zahraničí, tak ve vnitřní politice habsburské monarchie.⁴⁴ Schwarzenberg vzal tuto informaci na vědomí, současně však dal knížeti najevo, že vážná je nejen situace císařských jednotek ve vztahu k uherským povstalcům, ale i postavení jejich vrchního velitele – Windischgrätze.⁴⁵ Schwarzenbergův kabinet se rozhodl přistoupit k personálním změnám ve Windischgrätzově generálním štábu. Zásah se měl dotknout Windischgrätzova důvěrníka generálmajora Leopolda rytíře Rousseaua, neoblíbeného jak u vojáků, tak i mezi ministry. Ministerská rada rovněž zamítla požadavek na ruskou pomoc a jednomyslně přijala usnesení, že k uklidnění situace v Sedmíhradsku musí být využity všechny síly, jimiž monarchie disponuje. Ministr spravedlnosti Bach vyjádřil přesvědčení, že by „*povolání ruské pomoci učinilo v mnoha částech monarchie velmi nepřijemný dojem na veřejné mínění.*“ Ministři Bach, Bruck, Krauß, Thinnfeld a Kulmer zastávali názor, že neúspěšné vojenské operace z posledních dvou měsíců nejsou zapříčiněny nedostatkem sil nebo obtížným terénem, ale chybami ve vedení jednotlivých vojenských operací.⁴⁶ Rakouské síly v Uhrách bylo možné posílit pouze přesunutím šesti až deseti batalionů z Haliče. To by předpokládalo, že Rusové posílí své jednotky v Polsku. S touto nepřímou formou ruské pomoci Schwarzenberg i ministři souhlasili.⁴⁷ Rakouský ministerský předseda se proto dotázal hraběte Medema, zda by ruská vláda s touto variantou

⁴³ Viz Manífest Antala Vettera sborovým velitelům, 14. března 1849, in: Tamtéž, Nr. 133, s. 263 – 264.

⁴⁴ Viz. S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 239.

⁴⁵ Viz Medem Nesselrodemu, 28. března 1849, in: E. ANDICS, *A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849*, Nr. 99, s. 332 – 335.

⁴⁶ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 23. března 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 38, s. 185 – 186.

⁴⁷ Schwarzenberg nutnost ruské pomoci připouštěl již dříve. Svému důvěrníku Hübnerovi se údajně 19. března 1849 svěřil s pocitem, že bude třeba požádat Petrohrad o intervenci. Srov. J. A. HÜBNER, *Ein Jahr meines Lebens*, s. 377 – 378.

souhlasila.⁴⁸ Současně odeslal soukromý list velvyslanci v Petrohradě Buolovi, v němž již v podstatě připravoval půdu intervenci carských vojáků.⁴⁹ Kníže Windischgrätz nevěřil, že by se svými silami, byť posílenými o 10 000 mužů z Haliče, mohl změnit další vývoj událostí, a proto 24. března rakouskému císaři sdělil, že se ruské pomoci nelze zříci. Podle jeho názoru bylo pro uklidnění situace třeba vyslat do Horních Uher 40 000 a do Sedmihradska 20 000 carských vojáků.⁵⁰ Schwarzenberg přímé využití ruské pomoci stále odmítal a trval na její nepřímé formě v podobě soustředění ruských sil na hranicích Bukoviny a Haliče.⁵¹

Schwarzenberg s těmito názory seznámil 29. března 1849 ministerskou radu. Ministr obchodu Bruck v reakci na to konstatoval, že pokud je situace skutečně tak zlá, jak tvrdí kníže Windischgrätz, je třeba hledat příčinu rovněž v chybách velitelů. Následovalo vystoupení polního zbrojmistra Ludwiga svobodného pána von Weldena, přizvaného na zasedání ministrem války Cordonem. Welden striktně odmítl Windischgrätzovy požadavky na požádání Petrohradu o pomoc: „*Pomoc Ruska vyžádaná samotnou rakouskou vládou by znamenala její naprostou morální porážku a uznání bezmocnosti před celou Evropou, což by bylo ospravedlnitelné pouze v případě, že by byla ohrožena samotná existence monarchie. K tomu je však ještě daleko.*“ Ministerská rada poté rozhodla povolat Windischgrätze do Olomouce. Na jeho vysvětlení situace v Uhrách měly záviset další kroky.⁵² Kníže Windischgrätz přání ministerské rady nevyhověl a rozhodl se do Olomouce nejezdit, čímž svou již tak nejistou pozici ještě zkomplikoval.

Je zřejmé, že tlak směřovaný na osobu vrchního velitele rakouských jednotek v Uhrách sílil a jediná cesta k udržení jeho pozice vedla přes zlepšení situace, v níž se rakouské jednotky nacházely. Weldenovo vystoupení pak dávalo tušit, že by to byl právě on, kdo by po Windischgrätzovi převzal velení. Je možné spekulovat, že Schwarzenberg nechával otázku ruské intervence stále otevřenou s cílem snížit v důsledku vojenských

⁴⁸ Viz Medem Nesselrodemu, 25. března 1849, in: E. ANDICS, *A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849*, Nr. 96, s. 330 – 331.

⁴⁹ Viz E. ANDICS, *Das Bündnis Habsburg – Romanow*, s. 125. Srov. K. W. ROCK, *Reaction triumphant*, p. 157.

⁵⁰ Viz K. W. ROCK, *Schwarzenberg versus Nicholas I*, p. 126.

⁵¹ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 240.

⁵² Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 29. března 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 39, s. 189 – 190.

neúspěchů vliv svého švagra a zbavit se tak jeho kontroly. Zároveň však nelze pochybovat o tom, že případnou žádost o ruskou pomoc vnímal jako veřejné přiznání slabosti Rakouska a jeho selhání coby jedné z evropských velmocí. Rakouský ministerský předseda se proto snažil nalézt pro rusko-rakouskou vojenskou spolupráci směřující k potlačení uherské revoluce alespoň přijatelné ideologické zdůvodnění.

Bez ohledu na usnesení z 29. března pokračoval Schwarzenberg v jednání s ruskou vládou. O správnosti postupu jej ujistil Windischgrätzův dopis z 31. března, v němž maršál opětovně naléhal na povolání carských vojáků alespoň do Sedmíhradska.⁵³ Již o tři dny později rakouský ministerský předseda na zasedání ministerské rady navrhl, aby byla přijata buď přímá, nebo nepřímá pomoc Ruska. Schwarzenberg navrhoval skoncovat s revolucí nejprve v Sedmíhradsku, odkud byla podle jeho názoru posilována revoluční centra v dalších částech Uher. Kníže konstatoval, že se již „*nejedná o pouhý boj s rebelujícími provinciemi, ale s revolucionáři ze všech zemí, kteří se zde spojují a otevřeně rozvíjejí prapory anarchie a komunismu.*“ Přesto, že se ministři Bach, Krauß a Stadion, mimo jiné i pod dojmem Radeckého vítězství v Itálii, stavěli k ruskému zásahu stále odmítavě,⁵⁴ požádal Schwarzenberg již následujícího dne prostřednictvím ruského velvyslance ve Vídni hraběte Medema Petrohrad o vyslání 25 000 – 30 000 mužů do Sedmíhradska.⁵⁵ Zároveň oslovil carskou vládu ve stejné záležitosti oficiální cestou prostřednictvím velvyslance hraběte Buol-Schauensteina, který měl petrohradskou vládu upozornit na nebezpečí představované uherskou revolucí pro evropský pořádek. Schwarzenberg tvrdil, že Kossuthův hlavní stan je shromaždištěm revolucionářů z celé Evropy. Hrabě Buol-Schauenstein měl rovněž zdůraznit vliv polských generálů v povstalecké armádě a poukázat na jejich provázanost s Londýnem.⁵⁶ Vyzdvihováním úlohy Poláků a přeháněním údajů o jejich počtu chtěl Schwarzenberg vystupňovat bojechtivost cara Mikuláše I., o němž bylo známo, že polská otázka je jeho slabou stránkou.⁵⁷

⁵³ Viz E. ANDICS, *Das Bündnis Habsburg – Romanow*, s. 136.

⁵⁴ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 3. dubna 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 42, s. 204 – 206.

⁵⁵ Viz E. ANDICS, *Das Bündnis Habsburg – Romanow*, s. 136.

⁵⁶ Viz Schwarzenberg Buol-Schauensteinovi, 6. dubna 1849, in: E. ANDICS, *A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849*, Nr. 101, s. 337 – 338. K Buolově roli při jednáních o ruské intervenci srov. rovněž: W. HEINDL, *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London (1848 – 1852)*, s. 41.

⁵⁷ Srov. E. ANDICS, *Das Bündnis Habsburg – Romanow*, s. 137. V oběžníku určeném ruským vyslanectvím v Evropě se skutečně jako jeden z důvodů ruské intervence uváděla přítomnost Poláků mezi povstalci.

Rusko, které ještě před Schwarzenbergovou oficiální žádostí z 6. dubna 1849 připravilo své jednotky k zásahu, reagovalo na žádost Vídně velmi rychle.⁵⁸ Ohledně průběhu připravované intervence sdělil kancléř Nesselrode hraběti Medemovi, že car Mikuláš I. podmiňuje zásah dvěma podmínkami: 1) ruské oddíly, které vstoupí do Sedmihradska, musí být dostatečně silné, aby své úkoly dokázaly splnit i samy; 2) nedojde ke spojení ruských jednotek s rakouskou armádou.⁵⁹ Schwarzenbergovy následné snahy o udržení kontroly nad intervenčními sbory⁶⁰ vyvolaly nevoli ruského panovníka. V dopise knížeti Paskevičovi uvedl: „*Pokud věc nedokážou vyřešit sami [tj. představitelé Rakouska – J. H.] a potřebují naši pomoc, mají způsob, jakým jim tuto pomoc poskytnu, přenechat mně.*“⁶¹ V souvislosti se sílící aktivitou rakouského ministerského předsedy směřující k získání ruské podpory je třeba si uvědomit, že Schwarzenbergova zahraniční politika nebyla určována pouze vývojem v Uhrách, ale rovněž a především událostmi v Německu, kde ve stejnou dobu, tedy na konci března a v prvních dubnových týdnech, probíhala jednání směřující k volbě pruského krále Fridricha Viléma IV. německým císařem. Rakousko, pokud mělo v úmyslu i nadále prosazovat svou vizi o vytvoření jednotného středoevropského státu – tzv. Mitteleuropy – v němž by byly pevně zakotveny všechny habsburské korunní země včetně Uherského království, si s ohledem na tyto skutečnosti nemohlo dovolit definitivní vyřešení uherské otázky odkládat, neboť fakt, že stát prosazující sjednocení německých států v širokém mnohonárodnostním celku není schopen zajistit svou vlastní celistvost, musel nutně působit značně kontraproduktivně.

Mezitím se Windischgrätzova pozice v Uhrách nadále zhoršovala. Görgei 6. dubna obsadil Gödöllö a ocitl se se svými muži pouze několik kilometrů od Pešti.

Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 28, Russische Interventin in Ungarn 1849, 1. Teil, fasc. Rapports de Mr. le Comte de Buol 1849, Nr. 26 B, Buol Schwarzenbergovi, 11. května/29. dubna 1849.

⁵⁸ Viz Tamtéž, Nr. 23, Buol Schwarzenbergovi, 1. května/19. dubna 1849. Ruský car pokládal silné konzervativní Rakousko za nejlepší ochranu před šířením západoevropského liberalismu k hranicím své říše. K poskytnutí vojenské pomoci Mikuláše I. rovněž podněcovala přítomnost 10 000 Poláků bojujících v řadách Kossuthovy armády. Viz F. R. BRIDGE, *Österreich (-Ungarn) unter den Grossmächten*, s. 209.

⁵⁹ Viz Nesselrode Medemovi, 6. dubna 1849, in: E. ANDICS, *A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849*, Nr. 102, s. 339 – 340.

⁶⁰ Srov. Plán polního zbrojmistra Weldena „*O možnosti ruské operace v Sedmihradsku*“, 9. dubna 1849, in: Von der Revolution zur Reaktion, Nr. 166, s. 317 – 318.

⁶¹ Cit. dle: E. ANDICS, *Das Bündnis Habsburg – Romanow*, s. 145. Srov. I. W. ROBERTS, *Nicholas I and the Russian intervention in Hungary*, p. 99 – 117.

Windischgrätzův hlavní stan byl bezprostředně ohrožen a vzhledem k tomu, že pevnost Komárno byla stále v rukou povstalců, hrozilo, že pokud kníže včas neustoupí, bude se svými jednotkami obklíčen. Windischgrätz proto 12. dubna vydal rozkaz vyklidit Pešť a stáhnout se za Dunaj. Téhož dne rakouská ministerská rada za přítomnosti císaře Františka Josefa I. rozhodla o odvolání dosavadního vrchního velitele císařského vojska v Uhrách a o jeho nahrazení polním zbrojmistrem Ludwigem svobodným pánem von Weldenem. Přítomní ministři konstatovali, že „*obrat ve vývoji událostí v Uhrách lze očekávat, pouze pokud bude učiněn rozhodný krok spočívající ve změně vrchního velitele vojenských operací.*“⁶² Ještě 12. dubna večer se ve Windischgrätzově hlavním stanu objevil císařův pobočník, který knížeti předal dopis, v němž jej panovník informoval o rozhodnutí nahradit jej Weldenem a vyzýval jej, aby se bez prodlení dostavil do Olomouce.⁶³ Windischgrätz až do Weldenova příjezdu pověřil vrchním velením bána Jelačice a vydal se na cestu k císařskému dvoru, kde mu panovník udělil časově neomezenou dovolenou, z níž měl být povolán zpět, až císař uzná za vhodné. Všem zúčastněným bylo zřejmé, že takový okamžik již pravděpodobně nikdy nenastane.⁶⁴

Windischgrätzovo odvolání bylo logickým vyústěním neúspěšného uherského tažení. Opakované žádosti o umožnění spolupráce s Ruskem navíc dávaly tušit, že rakouský velitel nevěří v možnost potlačit odpor povstalců pouze s využitím prostředků habsburské monarchie. Na tom nemění nic ani skutečnost, že po jeho odvolání byla smlouva s Ruskem v krátké době dojednána. Zároveň je však velmi pravděpodobné, že kníže Schwarzenberg přijal Windischgrätzův pád s jistou dávkou uspokojení, neboť se tak definitivně zbavil vlivu svého mocného švagra.

⁶² Cit. dle: Zasedání rakouské ministerské rady, 12. dubna 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 47, s. 218 – 219.

⁶³ Viz František Josef I. Windischgrätzovi, 12. dubna 1849, in: H. KERCHNAWE, *Feldmarschall Fürst Windisch-Graetz und die Russenhilfe 1848*, Nr. 7, s. 40.

⁶⁴ Zdá se, že podrobnosti o Windischgrätzově odvolání zůstaly, alespoň zpočátku, před veřejností utajeny. Svědčí o tom dopis saského legačního sekretáře hraběte Vitzthuma von Eckstädt, který za hlavního iniciátora odvolání knížete Windischgrätze považoval rakouského císaře Františka Josefa I.: „*Císař je přes svých osmnáct let skutečným mužem. Všichni si stěžují na špatně vedenou válku v Uhrách, ale nikdo se neodvážej říci jasné a rozhodné slovo. Sám Felix Schwarzenberg nemůže přenést přes srdce, aby navrhl odvolání svého švagra* [tj. Windischgrätze – J. H.]. *Císař se proto chopil iniciativy a s plnou rozhodností řekl: „Polovičatá opatření nestrpím. Kníže Windischgrätz pro svůj úkol nedozrál, musí být odvolán. Budou mě obviňovat z nevděčnosti, ale prospěch mé monarchie mi je nadevše.*“ Windischgrätzovi pak Vitzthum jako reakci na odvolání vkládá do úst následující slova: „*Po celý můj život znám pouze jednu povinnost, poslouchat slepě přání mého císaře a pána.*“ Cit. dle: Hrabě Vitzthum své matce, 19. dubna 1849, in: Berlin und Wien in den Jahren 1845 – 1852, s. 220 – 221.

Kníže Windischgrätz musel čelit nejen kritice za neúspěchy na válečném poli, ale rovněž výtkám za přehmaty v oblasti civilní správy. V souladu s rozhodnutím ministerské rady z 8. března 1849 se Schwarzenberg obrátil na někdejšího prezidenta dvorské komory Karla Friedricha svobodného pána Kübecka von Kübau a požádal jej, aby podnikl cestu do Windischgrätzova hlavního stanu s cílem urovnat vzájemné neshody s Vídní.⁶⁵ Misi podpořil i císař⁶⁶ a 17. března se Kübeck vydal na cestu. Současně byl o podniknutých krocích informován rovněž kníže Windischgrätz.⁶⁷ Do Pešti Kübeck dorazil následujícího dne večer a již 19. března byl polním maršálem, který byl jeho příjezdem zjevně dotčen, přijat. Během svého krátkého pobytu ve Windischgrätzově hlavním stanu se Kübeck mimo jiné přesvědčil o vlivu již zmíněného Leopolda rytíře Rousseau na svého velitele a nabyt dojmu, že Rousseau byl jako jediný do všech záležitostí zasvěcen.⁶⁸ Do jisté míry tak potvrdil domněnku vídeňské vlády, že Windischgrätz se stal obětí intrik. Hlavní úkol své cesty – nalezení společné řeči Windischgrätze a Schwarzenbergovy vlády – však Kübeck nesplnil. Podařilo se mu sice odbourat maršálovu nedůvěru ke své osobě, ale Windischgrätz i nadále otevřeně hovořil o intrikách, které jsou jeho nepřáteli spřádány ve Vídni a v Olomouci. Souhrnnou zprávu o situaci v Uhrách přednesl Kübeck 13. dubna na zasedání ministerské rady. Konstatoval, že v Uhrách byly učiněny dalekosáhlé politické, administrativní a vojenské chyby. Přes nemalé válečné výdaje, zatěžující rakouské hospodářství, jsou císařské jednotky vůči povstalecké armádě v menšině, případně na některých místech zcela schází. V oblastech, které se rakouské armádě podařilo získat zpět, musí vojáci čelit nepřátelsky smýšlejícímu obyvatelstvu. Kübeck zdůraznil, že je nezbytné válku co možná nejrychleji a s využitím všech dostupných prostředků ukončit.⁶⁹

⁶⁵ Viz *Tagebücher des Carl Friedrich Freiherrn Kübeck von Kübau*, II. Bd., s. 41. Návrh knížete Schwarzenberga na Kübeckovo vyslání, 10. března 1849, in: H. SCHLITTER, *Versäumte Gelegenheiten. Die oktroyirte Verfassung vom 4. März 1849*, Zürich 1920, Anhang III d, s. 85 – 86.

⁶⁶ Srov. František Josef I. Kübeckovi, 12. března 1849, in: H. SCHLITTER, *Versäumte Gelegenheiten*, Anhang III e, s. 86 – 87.

⁶⁷ Srov. František Josef I. Windischgrätzovi, 12. března 1849, in: Tamtéž, Anhang III f, s. 87.

⁶⁸ Viz *Tagebücher des Carl Friedrich Freiherrn Kübeck von Kübau*, II. Bd., s. 42.

⁶⁹ Srov. Zasedání rakouské ministerské rady, 13. dubna 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 48, s. 220 – 222; *Tagebücher des Carl Friedrich Freiherrn Kübeck von Kübau*, II. Bd., s. 42 – 43. Viz rovněž: S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 237. Kübeck se při své krátké misi rovněž zabýval problematikou spojenou s bankovkami vydávanými uherskou revoluční vládou. Navrhoval, aby tyto peníze byly označeny za neplatné a jejich další používání bylo posuzováno podle platných zákonů. Všichni držitelé takto znehodnocených bankovek měli být odškodněni prostřednictvím fondu, vytvořeného ze zabaveného majetku ministrů uherské revoluční

Druhého dne po Kübeckově vystoupení, aniž by čekal na vyjádření ministerské rady, sdělil kníže Schwarzenberg velvyslanci v Petrohradě hraběti Buol-Schauensteinovi, že souhlasí s podmínkami, s nimiž ruský car spojoval vyslání intervenčních jednotek.⁷⁰

Mezitím nezhálela ani Kossuthova debrecínská vláda a v reakci na rakouskou oktrojovanou ústavu ze 4. března 1849, která byla koncipována jako celoříšská se silným panovníkem v čele,⁷¹ vyhlásila 14. dubna nezávislost Uher a Sedmihradsko a detronizaci habsbursko-lotrinské dynastie.⁷² Uherská revoluční armáda zároveň pokračovala ve svém vítězném postupu a nový rakouský vrchní velitel pod tlakem okolností ustupoval s cílem vybudovat si vhodnou nástupní pozici pro plánovanou letní ofenzivu. Svobodný pán von Welden, který se ještě 29. března 1849 při zasedání ministerské rady vyjadřoval rozhodně proti ruské pomoci, byl v nové funkci okolnostmi donucen zrevidovat své názory. Již 20. dubna v dopisu adresovaném knížeti Schwarzenbergovi konstatoval: „Nyní bude spása monarchie záviset na rychlém postupu Rusů z Krakova do Uher. Nevím, jakými vlastními prostředky by ještě mohla být [rakouská monarchie – J. H.] zachráněna.“⁷³

Ministerské rady svolané na 21. dubna se zúčastnili pouze ministři Bach, Krauß, Thinnfeld a Kulmer. Bodem číslo jedna byla otázka zajištění bezpečnosti a pořádku ve Vídni, kde stále rostl počet obyvatel polské a maďarské národnosti. V souvislosti s tím bylo rozhodnuto věnovat zvýšenou pozornost cizincům a nezveřejňovat prozatím žádné informace o situaci v Uhrách. Zajímavé je Schwarzenbergovo vyjádření ohledně možnosti ruské intervence. Rakouský ministerský předseda, aniž by vzal v potaz svá dosavadní jednání s ruskou stranou, tvrdil, že „až doposud živil naději, že rebelii v Uhrách a Sedmihradsku bude možné potlačit bez cizí pomoci. Předložená zpráva polního zbrojmistra barona Weldena a jeho

---

vlády a poslanců uherského říšského sněmu. Kübeckovy návrhy se však realizace nedočkaly. Viz H. H. BRANDT, *Der österreichische Neoabsolutismus*, Bd. 1, s. 221 – 245; R. KISZLING, *Felix zu Schwarzenberg*, s. 81.

⁷⁰ Viz Schwarzenberg Buolovi, 14. dubna 1849, in: E. ANDICS, *A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849*, Nr. 107, s. 346 – 347. Srov. rovněž: Medem Nesselrodemu, 13. dubna 1849, in: Tamtéž, Nr. 106, s. 344 – 346.

⁷¹ Srov. Říšská ústava pro Rakouské císařství, 4. března 1849, in: *Texte zur österreichischen Verfassungsentwicklung 1848 – 1955*, Nr. 9, s. 31 – 42.

⁷² Srov. Deklarace nezávislosti uherského národa, 14. dubna 1849, in: W. H. STILES, *Austria in 1848 – 49*, Appendix, Nr. 31, p. 409 – 419. Je třeba rovněž uvést, že v Uhrách existovala opozice odmítající detronizaci Habsburků. Viz E. ANDICS, *Kossuth en lutte contre les ennemis des réformes et de la Révolution*, p. 152.

⁷³ Cit. dle: Welden Schwarzenbergovi, 20. dubna 1849, in: H. KERCHNAWE, *Feldmarschall Fürst Windisch-Graetz und die Russenhilfe 1848*, Nr. 10, Beilage 1, s. 46 – 47.

současné odeslané důvěrné psaní však sebraly všechny naděje.“ Dále oznámil, že se Welden sám na místě přesvědčil o nezbytnosti ruského zásahu. Schwarzenberg zároveň konstatoval, že nepodceňuje možný hluboký dopad, který povolání ruské pomoci může přinést doma i v zahraničí, a že si uvědomuje, že tento krok může ohrozit úspěch mírových jednání se Sardinii i vliv Rakouska na události v Německu. Vláda však stále trvala na zamítavém stanovisku. Ministři, patrně aniž by tušili, že Schwarzenberg již v tomto směru několik týdnů s petrohradskou vládou vyjednává, se nakonec rozhodli ministerského předsedu pověřit, aby požádal knížete Paskeviče o zajištění pohotovosti ruských jednotek.⁷⁴

Ještě téhož dne v souvislosti s přípravou ruského zásahu napsal Schwarzenberg tři dopisy. V prvním z nich se opětovně dotazoval nového vrchního velitele v Uhrách Weldena, zda je situace jeho jednotek skutečně natolik vážná, že vyžaduje ruskou pomoc. „*Politické konsekvence tohoto kroku jsou natolik důležité,*“ psal rakouský ministerský předseda, „*že budou mít s určitostí rozhodující vliv na vztahy uvnitř našeho státu i na jeho postavení v rámci Evropy.*“⁷⁵ Druhý z listů adresoval Schwarzenberg, aniž by čekal na Weldenovu odpověď, ruskému velvyslanci ve Vídni hraběti Medemovi. Kníže v něm s odvoláním na petrohradskou vládou přislíbenou pomoc požadoval, aby „*ruské jednotky soustředěné poblíž Krakova obsadily Halič a vydaly se spěšným pochodem do Uher, kde rakouské oddíly nejsou dostatečně početné, aby mohly vzdorovat rychlému postupu povstalců.*“⁷⁶ Ve třetím z uvedených dopisů potvrdil Schwarzenberg velvyslanci v Petrohradu Buol-Schauensteinovi, že je třeba, aby všechna opatření byla provedena co nejrychleji.⁷⁷ Na zasedání ministerské rady 22. a 24. dubna předložil Schwarzenberg nejnovější zprávy z uherského bojiště, v nichž polní zbrojmistr Welden potvrdil, že za nejlepší východisko z dané situace považuje přijetí

⁷⁴ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 21. dubna 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 51, s. 232 – 234.

⁷⁵ Cit. dle: Schwarzenberg Weldenovi, 21. dubna 1849, in: H. KERCHNAWE, *Feldmarschall Fürst Windisch-Graetz und die Russenhilfe 1848*, Nr. 10, Beilage 2, s. 47 – 48.

⁷⁶ Cit. dle: Schwarzenberg Medemovi, 21. dubna 1849, in: E. ANDICS, *A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849*, Nr. 117, s. 360 – 361.

⁷⁷ Viz Schwarzenberg Buol-Schauensteinovi, 21. dubna 1849, in: Tamtéž, Nr. 118, s. 362.

ruské pomoci.⁷⁸ Rakouský ministerský předseda tak mohl pokračovat v jednáních s Petrohradem.⁷⁹

Carská vláda byla sice připravena pomoc poskytnout, ale ne zcela v souladu s představami knížete Schwarzenberga, který se podobně jako na přelomu ledna a února pokoušel vyhnout oficiálním jednáním mezi oběma kabinetu. Novým pak byl i Schwarzenbergův požadavek na vyslání ruských jednotek na hlavní bojiště do Uher, když doposud bylo o ruské intervenci jednáno pouze v souvislosti se zajištěním klidu v Haliči a v Bukovině. Car společně s knížetem Paskevičem rozhodně odmítali tuto hru přijmout a svůj zásah podmiňovali oficiální a neodvolatelnou žádostí rakouského císaře.⁸⁰ Schwarzenberg již nemínil celou záležitost dále protahovat a doporučil císaři ruské žádosti vyhovět. Císař souhlasil a 1. května cara oficiálně požádal o pomoc. „*Od svého dětství,*“ psal František Josef I., „*jsm byl zvyklý spatřovat ve Vašem carském Veličenstvu nejujtrvalejšího ochránce monarchistického principu a současně nejopravdovějšího a nejvěrnějšího přítele mé rodiny. Právě proto, od okamžiku, kdy mě božská Prozřetelnost dosadila na trůn mých předků, bylo pro mne vědomí, že mi budou nápomocny otcovské rady, velké zkušenosti a upřímná podpora Vaší carské Výsosti, silným zdrojem důvěry a naděje.*“ Mladý císař dále zdůrazňoval, že o carovu podporu nežádá pouze s ohledem na zájmy Rakouska, ale i v zájmu celé Evropy: „*Rebelové bez ohledu na národnost ukládají své naděje do Uher a každý úspěch povstalců je revolucionáři ve všech zemích vítán, jako by to byla předzvěst vítězství jejich zhoubné věci.*“⁸¹ Ještě 1. května byla o ruské pomoci informována prostřednictvím „*Wiener Zeitung*“ i rakouská veřejnost. Spolupráce s carskými jednotkami byla zdůvodněna tvrzením, že uherské povstání je výsledkem úsilí všech evropských revolučních sil a dosažení zákonného pořádku je proto v zájmu celé Evropy.⁸²

⁷⁸ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 22. a 24. dubna 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 52 a 53, s. 235 – 240.

⁷⁹ K problematice ruské intervence v Uhrách srov. M. N. BORETZKY-BERGFELD, *La Russie et la Révolution hongroise de 1848/1849*, in: Revue de Hongrie, Tome 9, Budapest 1912, p. 209 – 224.

⁸⁰ Viz E. ANDICS, *Das Bündnis Habsburg – Romanow*, s. 151 – 152; srov. rovněž Paskevič Medemovi, 24. dubna 1849, in: TÁŽ, *A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849*, Nr. 121, s. 365 – 366.

⁸¹ Viz František Josef I. Mikulášovi I., 1. května 1849, in: TÁŽ, *A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849*, Nr. 127, s. 373 – 374. Koncept dopisu redigovaný Schwarzenbergem je uložen ve vídeňském Haus-, Hof- und Staatsarchivu: f. PA. X. Russland, k. 27, fasc. Varia 1849, Correspondance de l'Empereur François Joseph avec l'Empereur Nicolas de Russie 1849, fol. 70 – 74. Srov. rovněž carovu odpověď: Mikuláš I. Františku Josefovi I., 10. května 1849, in: E. ANDICS, *A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849*, Nr. 138, s. 388 – 389.

⁸² Viz Wiener Zeitung, 1. května 1849, Nr. 103.

V podobném duchu byla ruská intervence ospravedlňována i o několik dnů později, když oficiální vládní list konstatoval, že válka v Uhrách ohrožuje nejen pořádek v Rakousku, ale ve všech evropských státech.⁸³

V jednání rakouského ministerského předsedy můžeme ve sledovaném období rozpoznat dva výrazné rysy. Prvním je tendence řídit samostatně a pokud možno bez zásahů ostatních ministrů rakouskou zahraniční politiku. Druhou vlastností vystupující do popředí je Schwarzenbergův oportunismus, respektive snaha využít všech dostupných prostředků k dosažení svých cílů a současně úsilí minimalizovat případné negativní dopady svých činů ještě dříve, nežli k nim dojde.

III. 1. 2. Ruská intervence a porážka uherské revoluce

Když se členové rakouské ministerské rady 30. dubna 1849 shromáždili k zasedání, informoval je kníže Schwarzenberg, že ruský car Mikuláš I. vydal rozkaz svým jednotkám nacházejícím se v okolí Krakova k pochodu do Uher.⁸⁴ Ministerský předseda předpokládal, že do sídla jejich vrchního velení ve Varšavě by tento pokyn měl dorazit 2. května. Zároveň svým ministrům sdělil, že další ruský pomocný sbor již zahájil nástup do Bukoviny. Pouze v Sedmihradsku nebylo možné s ruskou podporou počítat, neboť carská vláda neměla v úmyslu oslabit své jednotky kontrolující Moldavsko a Valašsko. Kníže Schwarzenberg dále členy vlády informoval o svém úmyslu vyslat generálmajora Josefa knížete Lobkowicze⁸⁵ k carskému dvoru a Bernharda hraběte Cabogu ke knížeti Paskevičovi s úkolem hájit zde zájmy Rakouska a podporovat spolupráci obou států.⁸⁶ Vládní kabinet v souvislosti s ruskou vojenskou pomocí v Uhrách vyslovil souhlas se

⁸³ Viz Tamtéž, 12. května 1849, Nr. 113.

⁸⁴ K průběhu ruské intervence srov. I. W. ROBERTS, *Nicholas I and the Russian intervention in Hungary*, p. 143 – 184.

⁸⁵ Lobkowicz k carskému dvoru do Petrohradu dorazil 7. května 1849. Viz HHStA, PA. X. Russland, k. 28, Russische Interventin in Ungarn 1849, 1. Teil, fasc. Rapports de Mr. le Comte de Buol 1849, Nr. 26 A-G, Buol Schwarzenbergovi, 11. května/29. dubna 1849. Srov. rovněž: Lobkowicz Schwarzenbergovi, 9. května 1849, in: E. ANDICS, *A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849*, Nr. 135, s. 385 – 386.

⁸⁶ Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 28, Russische Interventin in Ungarn 1849, 1. Teil, fasc. Schreiben an den Fürsten von Warschau, fol. 71 – 72, Schwarzenberg Paskevičovi, 1. května 1849. K průběhu Cabogovy mise: Tamtéž, 2. Teil, k. 29, fasc. Correspondance de Ms le Prince de Schwarzenberg avec lieutenant Général Comte de Caboga – envoyé en mission extraordinaire à Varsovie.

Schwarzenbergovým návrhem, aby prostřednictvím „*Wiener Zeitung*“ byla o vývoji událostí informována rovněž veřejnost.⁸⁷

K zajištění přesunu ruských vojáků bylo třeba získat souhlas Pruska s jejich přepravou po železnici přes Horní Slezsko.⁸⁸ Schwarzenberg se proto ještě 1. května obrátil na pruského vyslance ve Vídni Albrechta hraběte von Bernstorffa s žádostí, aby berlínská vláda v co možná nejkratší době vyslovila souhlas s tímto podnikem. Rakouský ministerský předseda svou žádost odůvodňoval tvrzením, že jak berlínský, tak vídeňský dvůr mají společný zájem na co nejrychlejším ukončení bojů v Uhrách, neboť hrozí, že by se nepokoje mohly rozšířit i do Horního Slezska a Polska.⁸⁹ Vzápětí následovala kladná odpověď pruského ministerského předsedy Brandenbura.⁹⁰

V dubnu a květnu 1849 panovalo ve velké části Evropy přesvědčení, že uherská revoluční armáda bude i nadále pokračovat ve svém úspěšném postupu. Schwarzenberg, který své panické reakce na vývoj v Uhrách poněkud přeháněl, se ze všech sil snažil nasazení ruských oddílů na uherských bojištích urychlit. V dopise z 1. května Paskevičovi zdůrazňoval, že boj proti uherské revoluci znamená „*válku proti revolucionářům ze všech zemí, kteří se shromáždili pod Kossuthovou vlajkou a s jeho úspěchem spojují vítězství své, nenáviděné* [tj. nenáviděné Rakouskem a Ruskem – J. H.] *věci. Nebezpečnost situace nutí všechny stoupence pořádku, aby v tuto chvíli obrátili své zraky a očekávání k Vaší Excelenci, jejíž zásluby v této svaté věci*

⁸⁷ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 30. dubna 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 59, s. 262 – 264. Informace o ruské vojenské pomoci se omezila na krátkou zprávu otištěnou ve večerní příloze: *Wiener Zeitung*, 1. května 1849, Nr. 104.

⁸⁸ Doprava ruských oddílů prostřednictvím železnice představuje jeden z milníků na cestě k jejímu využívání při velkých vojenských přesunech. Zajímavý nebyl pouze velký objem v krátké době přepraveného vojenského materiálu a osob (od 10. do 15. května 1849 bylo přepraveno 189 důstojníků, 13 749 vojáků, 977 koní, 48 děl, 167 vozů s municí a zavazadly a 88 volů), ale i skutečnost, že doprava probíhala na tratích a s využitím vagonů tří různých železničních společností (Krakau-Oberschlesischen Eisenbahn, Königliche Preussische-Oberschlesische Wilhelmsbahn, Kaiser-Ferdinands-Nordbahn). Viz Burkhard KÖSTER, *Militär und Eisenbahn in der Habsburgermonarchie 1825 – 1859*, München 1999, s. 133 – 141.

⁸⁹ Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 29, Russische Interventin in Ungarn 1849, 2. Teil, fasc. Akten betreffend den Transport der nach Ungarn bestimmten russischen Hilfstruppen auf den preussischen Eisenbahnen, fol. 103 – 104, Schwarzenberg Bernstorffovi, 1. května 1849. Srov. E. ANDICS, *A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849*, Nr. 130a, s. 377 – 378.

⁹⁰ Viz Brandenburg Bernstorffovi, 3. května 1849, in: Tamtéž, Nr. 130b, s. 378 – 379; Bernstorff Schwarzenbergovi, 5. května 1849, in: Tamtéž, Nr. 130c, s. 379. Srov. HHStA, f. PA. X. Russland, k. 29, Russische Interventin in Ungarn 1849, 2. Teil, fasc. Akten betreffend den Transport der nach Ungarn bestimmten russischen Hilfstruppen auf den preussischen Eisenbahnen, Nr. 72, Prokesch Schwarzenbergovi, 3. května 1849.

byly nesmazatelně vepsány do historických analů.⁹¹ O dva dny později prostřednictvím hraběte Cabogy ruského velitele žádal, aby s využitím železnice odeslal z Krakova jeden armádní sbor, který by v případě potřeby posílil obranu Vídně.⁹² Paskevič rakouské obavy pokládal do jisté míry za opodstatněné, a proto, aniž by vyčkal na vyjádření cara Mikuláše I., nechal žádaný vojenský kontingent připravit k přesunu.⁹³ Rakouská armáda si s hrozbou uherského útoku na Vídeň nakonec dokázala poradit sama⁹⁴ a Schwarzenbergova vláda se mohla začít zabývat dalšími záležitostmi souvisejícími s porážkou revoluce, která v důsledku zahájené ruské intervence začínala získávat stále zřetelnější obrysy.⁹⁵

Přestože do plného bojového nasazení ruských oddílů scházelo ještě několik týdnů, bylo od počátku května o osudu uherské revoluce v podstatě rozhodnuto a vítězství konzervativních sil bylo pouze otázkou času.⁹⁶ Během jednání mezi carem Mikulášem I., Paskevičem, Schwarzenbergem a císařem Františkem Josefem I., které se uskutečnilo ve dnech 21. – 23. května 1849 ve Varšavě, dostal plán společného postupu konkrétní podobu, když rakouská strana mimo jiné přijala zodpovědnost za finanční náklady spojené se zajištěním potravin a munice pro carské intervenční jednotky. Ruská strana se naopak zavázala postavit do pole celkem 190 000 mužů s tím, že hlavní ofenziva bude zahájena 17. června.⁹⁷ Krátce po skončení varšavských rozhovorů došlo ke změně

⁹¹ Cit. dle: Schwarzenberg Paskevičovi, 1. května 1849, in: E. ANDICS, *A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849*, Nr. 128, s. 375 – 376.

⁹² Viz Schwarzenberg Cabogovi, 4. května 1849, in: Tamtéž, Nr. 132, s. 380 – 381.

⁹³ Viz E. ANDICS, *Das Bündnis Habsburg – Romanow*, s. 157.

⁹⁴ Viz Medem Nesselrodemu, 9. května 1849, in: E. ANDICS, *A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849*, Nr. 136, s. 386 – 387.

⁹⁵ O nezbytnosti ruského zásahu byl přesvědčen i někdejší rakouský kancléř kníže Metternich. Viz Metternich Schwarzenbergovi, 7. května 1849, in: E. ANDICS, *Metternich und die Frage Ungarns*, Nr. 57, s. 456 – 458.

⁹⁶ Ruský ministr zahraničí Karl Robert hrabě Nesselrode intervenci označoval za událost, která zastíní všechno ostatní dění v Evropě. Viz Nesselrode Kreptovičovi, 16. května 1849, in: *Lettres et papiers du chancelier comte de Nesselrode 1760 – 1850. Extraits de ses archives*, publ. par le comte A. de Nesselrode, Tome IX: 1847 – 1850, Paris, p. 236 – 238.

⁹⁷ Viz Rakousko-ruská konvence o zásobování ruských pomocných oddílů na rakouském území, 10. června 1849, in: *Allgemeines Reichs- Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich*, Jahrgang 1849, Wien 1850, NK, sign. 25 A 189/Jgg. 1849, Nr. 276, s. 304 – 319; S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 254 – 255. Srov. rovněž: Zasedání rakouské ministerské rady, 30. dubna 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 79, s. 332 – 334. V souvislosti s pobytem ruských vojsk v Uhrách se již 13. května 1849 dostala na pořad jednání ministerské rady otázka peněz, které budou carští vojáci používat při obchodních kontaktech s obyvatelstvem. Rakouská vláda obávající se spekulací s rakouskou a ruskou měnou zastávala názor, že by Rusové měly přistoupit ke směně rublů za rakouskou měnu, přičemž směnný kurz měl být stanovován vždy jednou

na postu vrchního velitele rakouské armády v Uhrách, když Ludwiga svobodného pána von Welden nahradil Julius Jakob svobodný pán von Haynau.⁹⁸

Uherská revoluční vláda sledovala rusko-rakouská jednání s pochopitelným znepokojením. Hlavním bodem jejího jednání, které se uskutečnilo 20. května 1849 v Debrecíně, byla otázka dalšího postupu proti spojeným silám císařské a carské armády. Výsledkem bylo rozhodnutí sjednotit postup všech povstaleckých jednotek a omezit dosavadní rozhodovací samostatnost jednotlivých velitelů.⁹⁹ Toto opatření však nemohlo žádným výrazným způsobem ohrozit blížící se vítězství ruských a rakouských jednotek.¹⁰⁰ Závěrečné boje byly zahájeny 16. června 1849 uherskou ofenzivou zaměřovanou proti rakouským oddílům tábořícím na dolním toku Váhu. Útok však ztroskotal a 22. června přešel vrchní velitel Haynau do protiofenzivy, která vyvrcholila o šest dnů později obsazením Raabu. Ruské jednotky překročily uherské hranice 17. června a svůj postup zastavily ve vzdálenosti asi 150 km před Peští a 50 km od Debrecínu. Situace uherské revoluční armády se nadále zhoršovala i v průběhu července.

Görgei se proto rozhodl 13. srpna u Világose se svými více než 30 000 muži před ruskou armádou kapitulovat.¹⁰¹ Tomuto kroku předcházela list adresovaný 11. srpna

za týden, případně za měsíc. Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 13. května 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 67, s. 287 – 291. V praxi však tyto představy nedošly naplnění. Srov. Zasedání rakouské ministerské rady, 4. června 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 87, s. 360 – 365.

⁹⁸ Změna proběhla na základě vlastního Weldenova přání a byla projednávána již 5. května 1849 na zasedání ministerské rady. Po zákroku císaře však nebyla realizována. Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 5. května 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 63, s. 277 – 278. K výměně velitelů došlo s definitivní platností až po jednání ministerské rady z 29. května 1849. Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 29. května 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 82, s. 345 – 348.

⁹⁹ Srov. Protokol ze zasedání ministerské rady o budoucím válečném plánu, 20. května 1849, in: Von der Revolution zur Reaktion, Nr. 216, s. 401 – 404. Rovněž: Protokol ze zasedání ministerské rady, 20. května 1849, in: Die ungarischen Ministerratsprotokolle aus den Jahren 1848 – 1849, Hrsg. von Erzsébet Fábrián-Kiss, Budapest 1998, Nr. 34, s. 73 – 76.

¹⁰⁰ Uherský generál Arthur Görgei si uvědomoval, že další boj nemá naději na úspěch, a ve snaze předejít ruskému útoku navrhol odvolat detronizaci Habsburků, vytlačit císařské jednotky ze země a poté okamžitě zahájit mírová jednání. Své stanovisko však nedokázal proti Kossuthovi prosadit. Zároveň je však třeba konstatovat, že ani kníže Schwarzenberg nebyl ochoten přistoupit k rozhovorům s povstanci a požadoval jejich bezpodmínečnou kapitulaci. Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 256. Srov. rovněž: A. GÖRGEI, *Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849*, II. Bd., s. 123 – 126.

¹⁰¹ Srov. Görgei Kazinczemu, 16. srpna 1849, in: Von der Revolution zur Reaktion, Nr. 368, s. 680 – 681. K otázce kapitulace: I. DEÁK, *Die rechtmässige Revolution. Lajos Kossuth und die Ungarn 1848 – 1849*, s. 270 – 272; A. GÖRGEI, *Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849*, II. Bd., s. 408 – 426. Görgei byl v kontaktu s ruským velením již od druhé poloviny července, kdy jej v jeho ležení

Görgeiem ruskému generálovi Theodoru von Rüdigerovi. Uherský velitel zde informoval o svém rozhodnutí přistoupit k bezpodmínečné kapitulaci, když zároveň s odvoláním se na velkomyslnost ruského cara žádal o poskytnutí ochrany důstojníkům revoluční armády. Závěrem dopisu sdělil ruskému veliteli směr dalšího pochodu svých jednotek. Chtěl tak Rüdigerovi umožnit dostat se se svými muži mezi Görgeiovy oddíly a rakouskou armádu. Je pravděpodobné, že uherský velitel měl v úmyslu využít neshod mezi Paskevičem a rakouským velením a svou kapitulací před ruskými zbraněmi posílit jeho prestiž. Za to očekával, že Rusové zajistí bezpečnost pro jeho důstojníky.¹⁰²

Ve dnech následujících po Görgeiově kapitulaci, zatímco se vzdávaly ostatní revoluční oddíly, uprchl Kossuth v doprovodu asi 3 000 mužů do Valašska, kde byli Turky internováni v pevnosti Widin.¹⁰³ Jako poslední se 27. září vzdala posádka pevnosti Komárno v čele s generálem Györgym Klapkou.¹⁰⁴ V souvislosti s ruskou intervencí je třeba konstatovat, že spolupráce rakouské a carské armády byla provázena řadou sporů, které pramenily ze špatných vzájemných vztahů mezi oběma vrchními veliteli, Paskevičem a Haynauem¹⁰⁵ a z bezohledného chování ruských vojsk na uherském území.¹⁰⁶ Ke zhoršení rakousko-ruských vztahů posléze přispěly i popravy generálů z řad uherské

---

v Rimavské Sobotě navštívili dva ruští důstojníci, kteří mu předložili návrh kapitulace. Ruská strana navrhovala pro mužstvo i důstojníky revoluční armády možnost volného odchodu domů. Velitelům byla rovněž přislíbena možnost vstoupit do ruské armády s hodností, kterou obdrželi v uherském vojsku. Viz A. GÖRGEI, *Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849*, II. Bd., s. 283 – 293. Srov. Vládní komisař Samuel Bónis Kossuthovi, 25. července 1849, in: *Von der Revolution zur Reaktion*, Nr. 320, s. 592; Protokol ze zasedání uherské ministerské rady, 29. července 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 331, s. 606 – 607. Generál Görgei byl krátce po své kapitulaci na základě přímluvy ruského cara omilostněn. Mikuláš I. svou žádost o milost pro uherského velitele odůvodňoval především faktem, že Görgei přistoupil na bezpodmínečnou kapitulaci a k těmto krokům přiměl i ostatní uherské velitele. Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 28, *Russische Interventin in Ungarn 1849*, 1. Teil, fasc. *Rapports de Mr. le Comte de Buol 1849*, Nr. 59 B, Buol Schwarzenbergovi, 16./4. dubna 1849. Rakouská ministerská rada v této souvislosti konstatovala, že vyhovět ruské žádosti je „*politická nutnost*“. Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 18. a 22. srpna 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 148 a 152, s. 600 – 603 a 616 – 619.

¹⁰² Viz I. DEÁK, *Die rechtmässige Revolution. Lajos Kossuth und die Ungarn 1848 – 1849*, s. 271 – 272.

¹⁰³ Viz *Tamtéž*, s. 275.

¹⁰⁴ Srov. Podmínky kapitulace pevnosti Komárno, 27. září 1849, in: *Von der Revolution zur Reaktion*, Nr. 384, s. 702 – 703.

¹⁰⁵ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 258 – 260; W. HEINDL, *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London (1848 – 1852)*, s. 44 – 52.

¹⁰⁶ Jedním z ruských excesů, kdy ruské oddíly způsobily podél silnice, po níž se přesunovaly, škodu ve výši více než 700 000 zlatých, se zabývala 25. června rakouská ministerská rada. Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 25. června 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 106, s. 451 – 454.

revoluční armády, které u cara Mikuláše I. narazily na značný odpor.¹⁰⁷ K upevnování rusko-rakouských vztahů nepřispíval ani kníže Paskevič, který o úspěšném završení svého tažení informoval ruského cara prostřednictvím telegramu slovy: „*Ubrý leží u nobou Vašeho Majestátu.*“¹⁰⁸ Tato formulace byla ve Vídni přijata se značnou nevolí, stejně jako pozdější ruská kritika tvrdého nákládání s poraženými revolucionáři. Na rakouskou vládu působilo negativně především vědomí, že Rusko má nepopiratelnou zásluhu na udržení habsburské moci v Uhrách. Rakousko by sice nepochybně dokázalo povstání potlačit i vlastními silami, byl by to však zdlouhavý proces. S ohledem na vývoj v Německu byl proto rychlý konec operací v Uhrách velmi žádoucí.¹⁰⁹

Ruská intervence s sebou vedle nepopiratelného urychlení definitivní porážky uherské revoluční armády rovněž nesla další zatížení rakouských státních financí.¹¹⁰ Na základě rakousko-ruské konvence o zásobování ruských pomocných oddílů na rakouském území z 10. června 1849¹¹¹ se v březnu následujícího roku Petrohrad obrátil na Vídeň se žádostí o vyplacení 3 700 000 rublů jako náhrady za naturálie, které ruský pomocný sbor během uherského tažení zkonsumoval ze svých vlastních zásob dopravených z Ruska, a za materiál, který zde po ukončení válečných operací zanechal. Kníže Schwarzenberg, podporovaný ministry Bachem a Kulmerem, se na zasedání rakouské ministerské rady 14. března 1850 vyslovil pro vyplacení požadované sumy, když konstatoval, že se nejedná o to, zda částka odpovídá skutečným Ruskem vynaloženým nákladům, ale v zájmu zachování cti a zajištění zájmů Rakouska je třeba se vůči „*věrnému a mocnému spojenci*“

¹⁰⁷ Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 26, fasc. Berichte 1849, VIII. Affaires d'Autriche, Nr. 76 A-B, Buol Schwarzenbergovi, 20./8. října 1849.

¹⁰⁸ Neshody mezi Paskevičem a Haynauem ilustruje denní rozkaz rakouského velitele, který hlavní zásluhu na potlačení revoluce přičítal naopak svým jednotkám, když konstatoval: „*Vítězné c. k. zbraně porazily tisícíhlavou hydru uherské revoluce.*“ Cit. dle: I. DEÁK, *Die rechtmässige Revolution. Lajos Kossuth und die Ungarn 1848 – 1849*, s. 275.

¹⁰⁹ Viz F. R. BRIDGE, *Österreich (-Ungarn) unter den Grossmächten*, s. 210. K vlastnímu průběhu ruské intervence srov. R. KISZLING, *Die Revolution im Kaisertum Österreich 1848 – 1849*, II. Bd., s. 161 – 302.

¹¹⁰ V polovině listopadu 1849 informoval z Vídně Franz de Paula hrabě von Hartig bývalého rakouského kancléře Metternicha, že se šeptá o tom, že deficit rakouských financí v roce 1850 dosáhne 150 milionů. Viz Hartig Metternichovi, 18. listopadu 1849, in: Metternich – Hartig. Ein Briefwechsel des Staatskanzlers aus dem Exil 1848 – 1851, Hrsg. von Franz Hartig, Wien 1923, s. 30 – 33. O měsíc později však již konstatoval, že deficit dosáhne pouze 80 milionů. Viz Hartig Metternichovi, 27. prosince 1849, in: Tamtéž, s. 35 – 38.

¹¹¹ Rakousko-ruská konvence o zásobování ruských pomocných oddílů na rakouském území, 10. června 1849, in: Allgemeines Reichs- Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich, Nr. 276, s. 304 – 319.

zachovat čestně a celou záležitost rychle vyřídit. Otázkou byl způsob, jakým bude celý obnos uhrazen. Podle zmíněné rusko-rakouské konvence z roku 1849 měla být částka vyplacena buď v rakouské konvenční měně, zahraničních směnkách, nebo ve formě rakouských obligací. S ohledem na finanční situaci habsburské monarchie přicházela v úvahu třetí varianta. Ministr financí Krauß však upozornil, že v případě, že by takto byla uhrazena celá částka naráz, hrozilo by nebezpečí, že se tak rakouská burza ocitne pod kontrolou Ruska. Ministerská rada poté schválila jeho návrh rozdělit platbu do několika splátek.¹¹²

Porážka revoluce s sebou přinášela také již zmíněnou otázku dalšího postupu vítězné státní moci proti jejím účastníkům. Rozhodnutí rakouské ministerské rady z 20. srpna 1849 do značné míry korespondovalo se stanoviskem ruského cara, který souhlasil s potrestáním hlavních vůdců revoluce, zatímco ostatní účastníky povstání doporučoval omilostnit.¹¹³ Rakouský vrchní velitel v Uhrách svobodný pán von Haynau však takto vytyčené hranice svými rozhodnutími výrazně překračoval, když v období od října 1849 až do svého odvolání v červenci 1850 nechal popravit několik desítek osob. Žádný z popravených však nepatřil k hlavním revolučním vůdcům, kteří společně s Kossuthem včas uprchli do Turecka, kde někteří z nich dosáhli významných postů. Haynauem organizované popravy měly za následek značně negativní reakce v zahraničí, a to nejen ze strany Francie a Velké Británie,¹¹⁴ ale rovněž na straně ruského cara, obávajícího se, že by s nimi mohl být spojován.¹¹⁵

Porážkou uherské revoluce se Schwarzenbergově vládě definitivně otevřela cesta k vnitřní konsolidaci habsburské monarchie a současně se jí uvolnily ruce na zahraničněpolitickém poli. Intervence carských jednotek rovněž potvrdila pozici Ruska

¹¹² Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 19. března 1850, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 2, Nr. 302, s. 226. K dané problematice srov. R. KISZLING, *Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 127.

¹¹³ Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 20. srpna 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 1, Nr. 150, s. 609 – 610.

¹¹⁴ Palmerston v této souvislosti britskému vyslanci ve Vídni Ponsonbymu napsal: „*Rakušané jsou skutečně nejsurovější lidé, kteří sami sebe kdy označili za civilizované. Jejich hrůzné činy v Haliči, Itálii, Uhrách a v Sedmíhradsku lze srovnávat pouze s jednáním černochoů v Africe a na Haiti.*“ Cit. dle: H. HANAK, *Die Einstellung Grossbritanniens und der Vereinigten Staaten zu Österreich(-Ungarn)*, s. 542.

¹¹⁵ Viz S. LIPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 264 – 265; W. HEINDL, *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London (1848 – 1852)*, s. 48; I. W. ROBERTS, *Nicholas I and the Russian intervention in Hungary*, p. 205 – 207.

jako přirozeného spojence podunajské monarchie, která pro politiku Petrohradu představovala záruku uchování mocenské rovnováhy v Evropě. Vzájemné spory v průběhu ruské intervence však současně položily základy pro pozdější neshody mezi oběma státy, k nimž nemalou měrou rovněž přispívalo carovo očekávání rakouské vděčnosti, stojící v přímém rozporu s přesvědčením knížete Schwarzenberga.¹¹⁶ Kladný postoj Pruska k využití hornoslezské železnice pro přesun ruských intervenčních jednotek pak lze vnímat jako projev sympatií k oběma konzervativním mocnostem. Tato loajalita však zůstávala omezena na oblast boje s revolučním hnutím, v německém prostoru byla berlínská vláda připravena rozhodně prosazovat své zájmy.

Západní mocnosti vůči společnému rakousko-ruskému postupu v Uhrách zachovávaly zdrženlivý postoj. V případě Francie lze její stanovisko dávat do souvislosti s uznáním Francouzské republiky ze strany Petrohradu, k němuž došlo v květnu 1849. Politika Velké Británie pak byla, bez ohledu na veřejné mínění, které projevovalo sympatie uherským povstalcům,¹¹⁷ do značné míry vedena snahou nezhoršovat vztahy s Ruskem, především s ohledem na zájmy Londýna ve vztahu k tzv. východní otázce.¹¹⁸ V očích evropské veřejnosti bylo Rakousko v souvislosti s ruskou intervencí vnímáno jako satelit Petrohradu, a to i mezi obyvateli německých států.¹¹⁹ Rakouský vyslanec v Berlíně Anton svobodný pán von Prokesch-Osten v této souvislosti informoval svého kolegu u mnichovského královského dvora Friedricha hraběte Thun-Hohensteina, že „*rakouská politika je označována jako kozácká – Rakousko a Rusko jsou líčeni jako spiklenci proti evropské civilizaci.*“¹²⁰

¹¹⁶ Viz W. HEINDL, *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London (1848 – 1852)*, s. 52.

¹¹⁷ Viz HHStA, f. PA. VIII. England, k. 27, fasc. Berichte 1849, VI. Affaires de Hongrie, Nr. 32, Colloredo Schwarzenbergovi, 26. července 1849.

¹¹⁸ Viz Theodor SCHIEMANN, *Geschichte Russlands unter Kaiser Nikolaus I.*, Bd. IV., *Kaiser Nikolaus vom Höhepunkt seiner Macht bis zum Zusammenbruch im Krimkriege 1840 – 1855*, Berlin 1919, s. 173 – 177.

¹¹⁹ V souvislosti s dopadem ruské intervence na postavení Rakouska v rámci Německa upozornil již v prvních květnových dnech francouzský ministr zahraničí Drouyn de Lhuys, který vyslanec v Paříži Hübnera varoval, že 80 000 ruských intervenčních vojáků, kteří vstoupili do Uher, by mohlo Vídeň stát ztrátou sympatií 80 000 Němců. Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 30, fasc. Berichte 1849, I. Situation intérieure de la France 1849, Nr. 17 F, Hübner Schwarzenbergovi, 3. května 1849.

¹²⁰ Cit. dle: SOA Děčín, f. RA Thun-Hohensteinů, sign. D 76-21, Prokesch Thunovi, 22. července 1849. Srov. rovněž: W. HEINDL, *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London (1848 – 1852)*, s. 43.

III. 1. 3. Otázka uherských uprchlíků

Ministerská rada zasedající 14. května 1849 ve Vídni se mimo jiné zabývala otázkou potrestání představitelů revoluce. Ministr Bach, který navrhoval uplatnit tresty smrti, deportaci ze země, konfiskaci majetku a finanční pokuty, zastával stanovisko, že „*transport povstalců do některé vzdálené mimoevropské země je jediný účinný a trvalý prostředek, který by umožnil zbavit rakouský stát většiny těchto nanejvýš nebezpečných osob, které by mařily všechno úsilí vlády o nastolení a udržení pořádku.*“ Kníže Schwarzenberg oponoval, že místo deportace je třeba uvážlivě volit, neboť transport rebelů např. do Ameriky by nebyl zárukou, že se nevrátí zpět do země. Jistotu v tomto ohledu bylo podle ministerského předsedy možné mít pouze v případě deportace do „*severní Asie, na Sibiř či Kamčatku*“. Ministři Bach s Kraußem dávali dokonce ke zvážení návrh umístit státu nepřátelské osoby do ruských trestaneckých kolonií. Zároveň navrhovali zahájit s petrohradskou vládou jednání týkající se možnosti, že by Rusko Rakousku postoupilo některou oblast v severní Asii a deportovaní vězni by tak stále setrvali na rakouském území a pod dohledem rakouských vojenských jednotek.¹²¹ O necelé dva týdny později, 26. května, předložil Bach ministerské radě návrh týkající se porevoluční organizace Uher a jejich pozice v rámci habsburské monarchie. Podle tohoto stanoviska, které se posléze stalo základem Schwarzenbergovy uherské politiky, se stará státoprávní organizace Uher v důsledku revoluce zhroutila. Uhry proto měly po definitivní porážce revoluce zůstat pod vojenskou okupací, dokud nebude upevněna jejich vnitřní organizace. Po ukončení vojenské správy mělo Uhrám připadnout postavení, které jim náleželo před březnem 1848.¹²²

V souvislosti s emigrací některých vůdců uherské revoluce do Turecka, kam po rakouských vítězstvích v Uhrách a v Itálii uprchlo asi 5 000 Maďarů, Poláků a Italů,¹²³ vyvstaly pro Rakousko na podzim 1849 další komplikace v oblasti mezinárodní politiky. K hlavním osobnostem mezi emigranty náleželi Kossuth¹²⁴, Bem a Dembiński.¹²⁵ Kníže

¹²¹ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 14. května 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 68, s. 292 – 295.

¹²² Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 26. května 1849, Tamtéž, Nr. 80, s. 335 – 339.

¹²³ Viz J. HAUGWITZ, *Die Beziehungen Österreichs zur Türkei unter Felix Schwarzenberg*, s. 4. K. W. Rock hovoří o 800 – 1 100 Poláků a 4 000 Maďarů. Viz K. W. ROCK, *Reaction triumphant*, p. 319.

¹²⁴ V Kossuthově případě vypracoval rakouský konzul v Konstantinopoli plán, jak vůdce uherských revolucionářů dostat do rakouské moci. Tento podnik však ztroskotal, když britský konzul ve Varně Kossutha varoval. Viz J. HAUGWITZ, *Die Beziehungen Österreichs zur Türkei unter Felix Schwarzenberg*, s. 25.

Schwarzenberg se obával, že by se Turecko mohlo stát místem, odkud by v budoucnu mohlo opět dojít k šíření revolučních myšlenek do Evropy.¹²⁶ Rakousko společně s Ruskem proto vyzvaly Vysokou Portu, aby tyto převážně polské utečence vyhostila.¹²⁷ Na pokyn cara Mikuláše I. odeslal Nesselrode 25. srpna 1849 ruskému vyslanci v Konstantinopoli Titovovi ostrou nótu určenou turecké vládě.¹²⁸ Současně měl generál Leo kníže Radziwill, který byl vyslán přes Bukurešť do Konstantinopole, přednést žádost o vyhoštění uherských uprchlíků sultánovi Abdülmecitovi I.¹²⁹ Petrohradská vláda se zajímala především o další osudy Poláků Bema a Dembińskiego.¹³⁰

Bez ohledu na gratulaci k potlačení uherských nepokojů, kterou sultán 14. září odeslal císaři Františkovi Josefovi I., a v jejím rámci připomínaných přátelských vztahů mezi oběma zeměmi se osmanský panovník zdráhal uprchlíky vydat.¹³¹ Na jeho stranu se záhy postavily Velká Británie s Francií, kterým však ani tak nešlo o ochranu uherských revolucionářů, jako o „nezávislost Turecka“ a uchování „rovnováhy sil“ v jihovýchodní Evropě.¹³² Hlavní roli zde sehrál britský vyslanec v Konstantinopoli Stratford Canning, který chtěl situaci využít k utužení britsko-tureckých vztahů.¹³³ Spor se postupně prohloubil do podoby vážné mezinárodní krize. Titov společně s rakouským vyslancem

¹²⁵ Uprchlí prominentní revolucionáři byli nejprve internováni ve městě Schumla (Şumu, Kolarovgrad).

¹²⁶ Viz J. HAUGWITZ, *Die Beziehungen Österreichs zur Türkei unter Felix Schwarzenberg*, s. 9.

¹²⁷ Schwarzenberga ruský návrh v souvislosti s očekávanými zahraničněpolitickými komplikacemi příliš netěšil, ale nakonec se pro tuto myšlenku nechal získat. Viz K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 114 – 117. K rakousko-tureckým vztahům v polovině devatenáctého století rovněž: Bertrand Michael BUCHMANN, *Österreich und das Osmanische Reich. Skizzen zu einer bilateralen Geschichte*, Wien 1999, s. 208 – 217.

¹²⁸ Viz K. W. ROCK, *Reaction triumphant*, p. 320.

¹²⁹ Viz HHStA, f. PA X. Russland, k. 28, Russische Interventin in Ungarn 1849, 1. Teil, fasc. Rapports de Mr. le Comte de Buol 1849, Nr. 66 B, Buol Schwarzenbergovi, 27./15. srpna 1849; Tamtéž, k. 26, fasc. Berichte 1849, IV. Affaires d'Orient, Nr. 74 B, Buol Schwarzenbergovi, 14./2. října 1849. Srov. W. HEINDL, *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London (1848 – 1852)*, s. 55 – 56; I. W. ROBERTS, *Nicholas I and the Russian intervention in Hungary*, p. 210 – 213.

¹³⁰ Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 26, fasc. Berichte 1849, IV. Affaires d'Orient, Nr. 69 A-B, Buol Schwarzenbergovi, 2. září/21. srpna 1849.

¹³¹ V roce 1849 rovněž František Josef I. propůjčil osmanskému vyslanci ve Vídni Šebiku Effendimu a osmanskému ministrovi zahraničí Fuadovi Paşovi jako prvním muslimům velkokříž řádu Železné koruny. Viz Karl VOCELKA, *Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie 1848 – 1918*, in: *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918*, Bd. VI, 2. Teilband, s. 249 – 250.

¹³² Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 31, fasc. Berichte 1849, IV. Question des rebelles hongrois réfugiés en Turquie, Nr. 54 B, Hübner Schwarzenbergovi, 3. října 1849.

¹³³ Viz Tamtéž, Nr. 14 A-D, Hübner Schwarzenbergovi, 15. listopadu 1849.

Stürmerem ukončili 17. září styky s Portou.¹³⁴ Schwarzenberg si však úplné přerušení kontaktů s Osmanskou říší nepřál, neboť si uvědomoval, že by tak uvolnil cestu Velké Británii a Francii a zároveň poškodil rakouský obchod s Tureckem. Vystoupil proto s návrhem, v němž upustil od požadavku vydání uprchlíků a žádal pouze o jejich zajištění na tureckém území. Petrohrad tento postoj podpořil.¹³⁵

Palmerston počátkem října sdělil britskému vyslanci v Petrohradě, že Velká Británie považuje ruské požadavky za neslučitelné s tureckou suverenitou, a do tureckých vod byla vyslána britská válečná flotila tvořená sedmi řadovými loděmi, jednou fregatou, dvěma parními fregatami a třemi parními korvetami v čele s velitelem britských námořních sil na Maltě admirálem Parkerem doprovázená francouzskou eskadrou.¹³⁶ Podle sdělení ministra zahraničí Tocquevilla však francouzské loďstvo mělo pouze sledovat situaci, a ne se vojensky angažovat.¹³⁷ Ostatně již 6. listopadu informoval Hübner knížete Schwarzenberga, že veliteli francouzské flotily byl zaslán rozkaz k návratu do Toulonu.¹³⁸ Prusko, ve snaze nepopudit proti sobě žádnou z velmocí, zachovávalo v této záležitosti opatrnou zdrženlivost. Hrozivě vyhlížející konflikt¹³⁹ byl nakonec urovnán poté, co Turecko v říjnu prostřednictvím Mehmeda Fuada paši informovalo Petrohrad, že je připraveno vydat ruské poddané, kteří se zúčastnili uherské revoluce. V případě Poláků, kteří přijali anglickou nebo francouzskou národnost, však mělo Rusko o jejich osudu

¹³⁴ Oba diplomaté jednali na základě vlastního rozhodnutí, neboť pro danou situaci neměli k dispozici instrukce od svých vlád. Viz W. HEINDL, *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London (1848 – 1852)*, s. 56; J. HAUGWITZ, *Die Beziehungen Österreichs zur Türkei unter Felix Schwarzenberg*, s. 17.

¹³⁵ Viz W. HEINDL, *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London (1848 – 1852)*, s. 56 – 57.

¹³⁶ Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 31, fasc. Berichte 1849, IV. Question des rebelles hongrois réfugiés en Turquie, Nr. 57 a 1 E, Hübner Schwarzenbergovi, 10. a 11. října 1849; rovněž: Tamtéž, f. PA. X. Russland, k. 26, fasc. Berichte 1849, IV. Affaires d'Orient, Nr. 74 C, Buol Schwarzenbergovi, 14./2. října 1849. Srov. K. W. ROCK, *Reaction triumphant*, p. 328. K postoji obou západoevropských mocností: W. HEINDL, *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London (1848 – 1852)*, s. 58 – 59.

¹³⁷ Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 31, fasc. Berichte 1849, IV. Question des rebelles hongrois réfugiés en Turquie, Nr. 2 A-D, Hübner Schwarzenbergovi, 16. října 1849.

¹³⁸ Viz Tamtéž, Nr. 10, Hübner Schwarzenbergovi, 6. listopadu 1849.

¹³⁹ Srov. I. W. ROBERTS, *Nicholas I and the Russian intervention in Hungary*, p. 218 – 222.

jednat s příslušnými vládami.¹⁴⁰ Nesselrode s tureckým návrhem souhlasil a 31. prosince 1849 opustilo britské válečné loďstvo Dardanely.¹⁴¹

Rakouská diplomacie poté pokračovala v jednáních s Tureckem již bez ruské podpory,¹⁴² přičemž Schwarzenberg usiloval o co možná nejrychlejší obnovení vzájemných vztahů.¹⁴³ Výsledek těchto rozhovorů rakouský ministerský předseda prezentoval na zasedání ministerské rady 18. března 1850, když oznámil, že Porta odmítá uherské uprchlíky vyhostit, ale je připravena je po dobu jednoho roku, tedy do konce roku 1850, internovat ve vnitrozemí své říše a teprve poté je se souhlasem Vídně propustit na svobodu. Tento návrh však neznamenal, že v případě, že Rakousko, které si přálo tříletou internaci, její ukončení zamítne, neukončí ji Porta sama o své vůli. V následné diskuzi, zda na tento návrh přistoupit, Schwarzenberg upozornil, že se Rakousko v této záležitosti ocitlo v naprosté izolaci a Porta si je dobře vědoma toho, že není v zájmu vídeňské vlády situaci příliš vyhrocovat. Ministerská rada proto podpořila přijetí tureckého návrhu.¹⁴⁴ Nejvýznamnější osobnosti uherské revoluce, pobývající doposud ve městě Schumla, byly poté přesunuty do vnitrozemí do Aleppa a Kiutahie a 6. dubna byly obnoveny diplomatické styky mezi Vídní a Konstantinopolí.¹⁴⁵

Otázka, jak v budoucnu zabránit nežádoucím osobám v návratu do Rakouska, zaměstnávala rakouské politiky i v dalších týdnech. Již 16. dubna 1850 tak ministr obchodu Bruck na zasedání ministerské rady referoval o návrhu rakouského generálního konzula v Alexandrii, dávajícím k úvaze možnost zřídit v blízkosti Chartumu kolonii, do níž by bylo možné deportovat rakouské občany. Autor návrhu argumentoval tím, že

¹⁴⁰ Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 26, fasc. Berichte 1849, IV. Affaires d'Orient, Nr. 75 A-D, 76 B, 77 A-C, 78 A-B, 79, 80 A-C, 80 B, Buol Schwarzenbergovi, 17./5. října – 3. listopadu/22. října 1849. Srov. K. W. ROCK, *Reaction triumphant*, p. 323 – 326.

¹⁴¹ Viz A. SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution*, s. 145 – 147. Srov. rovněž: T. SCHIEMANN, *Kaiser Nikolaus vom Höhepunkt seiner Macht bis zum Zusammenbruch im Krimkriege 1840 – 1855*, s. 215 – 217.

¹⁴² Zprávou datovanou 7. ledna 1850/26. prosince 1849 informoval Buol Schwarzenberga, že ruský vyslanec v Konstantinopoli Titov podepsal s Tureckem závěrečný protokol a ukončil tak rusko-turecký spor. Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 30, fasc. Berichte 1850, I. Affaires d'Orient, Nr. 1 A-C, Buol Schwarzenbergovi, 7. ledna 1850/26. prosince 1849. Srov. rovněž: Nesselrode Meyendorffovi, 9. ledna 1850, in: *Lettres et papiers de chancelier comte de Nesselrode 1760 – 1856*, Tome IX, p. 280 – 283.

¹⁴³ Viz Zápisy ze zasedání rakouské ministerské rady, 8. a 14. ledna 1850, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, II. Abt., Bd. 2, Nr. 249 a 253, s. 3 a 24 – 25.

¹⁴⁴ Viz Zápisy ze zasedání rakouské ministerské rady, 18. března 1850, in: *Tamtéž*, Nr. 301, s. 222 – 223.

¹⁴⁵ Viz J. HAUGWITZ, *Die Beziehungen Österreichs zur Türkei unter Felix Schwarzenberg*, s. 25 – 26.

8 000 jiter „nejúrodnější půdy“ by stálo asi 20 000 zlatých. Osoby by byly dopravovány z Terstu do Alexandrie a poté dále po Nilu přes Káhiru. Náklady, které by si tento způsob přepravy vyžádal, byly odhadovány na 160 zlatých. Vzhledem k odlehlosti této oblasti bylo možno rovněž předpokládat, že ani náklady na zajištění, aby se zde umístěné osoby nemohly vrátit do Evropy, by nebyly příliš vysoké. Návrh však byl ministerskou radou zamítnut.¹⁴⁶

Vývoj v otázce uherských uprchlíků zřetelně ukázal pozici, v níž se Rakousko na přelomu let 1849 a 1850 nacházelo, a potvrdil jeho faktickou závislost na politice Ruska. Podpora ze strany Petrohradu však byla úzce vymezena především jeho vlastními zájmy.

---

¹⁴⁶ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 16. dubna 1850, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 2, Nr. 321, s. 306.

III. 2. ITALSKÁ OTÁZKA

III. 2. 1. Italská otázka a „stohodínová válka“

Vedle událostí v Německu a v Uhrách museli představitelé rakouské zahraniční politiky a armádní kruhy věnovat nemalou pozornost rovněž vývoji na Apeninském poloostrově. Vítězství maršála Radeckého nad jednotkami Sardinského království v bitvě u Custozy sice přineslo uklidnění situace, ale jednalo se pouze o časově omezené řešení, vyplývající z příměří podepsaného 9. srpna 1848. Pořádky dané revolučním hnutím přetrvávaly v Církevním státě, Toskánském velkovévodství a Benátsku. Naopak v Království obojí Sicílie se moci opětovně chopil král Ferdinand II., který si za bombardování Messiny vysloužil označení „*Re Bomba*“. Při prosazování zahraničněpolitických zájmů habsburské monarchie v Itálii bylo především třeba zohledňovat stanoviska a požadavky obou západoevropských mocností – Francie a Velké Británie.

Pozornost rakouské diplomacie se soustředila zejména na problematiku spojenou s postavením papeže a na definitivní vyřešení situace ve vztahu k Sardinskému království. Při zasedání ministerské rady 19. prosince 1848 kníže Schwarzenberg konstatoval, že považuje za nezbytné obnovit diplomatické kontakty s papežským stolcem a jmenovat nového zplnomocněného zástupce habsburské monarchie u papežského dvora. Jako vhodnou osobu pro výkon tohoto úřadu označil dosavadního rakouského vyslance v Haagu Moritze hraběte Esterházyho, který měl navázat na působení svého předchůdce v úřadu Rudolfa hraběte von Lützowa, odvolaného v souvislosti s revolučními událostmi v květnu 1848.¹⁴⁷ Italská otázka neznamenalala pro Rakousko pouze komplikace na diplomatickém poli, ale v souvislosti s nutností udržovat jednotky nalézající se na Apeninském poloostrově ve stálé bojové pohotovosti, představovala rovněž značnou zátěž pro rakouský státní rozpočet. V této záležitosti vystoupil 15. prosince 1848 na zasedání rakouské vlády ministr financí Krauß, jemuž se podařilo ostatní členy Schwarzenbergova kabinetu přimět k vypracování žádosti o zavedení některých

¹⁴⁷ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 19. prosince 1848, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 5, s. 32. Esterházyho vyslání bylo papežským dvorem přijato s uspokojením. Viz Papež Pius IX. rakouskému císaři Františku Josefovi I., 8. února 1849, in: F. ENGEL-JANOSI – R. BLAAS – E. WEINZIERL, *Die politische Korrespondenz der Päpste mit den österreichischen Kaisern 1804 – 1918*, Nr. 107, s. 239 – 240. Esterházy do Gaëty dorazil 4. února 1849, kde byl podle svých slov přijat „jako Mesiás“, protože „pouze od nás – od Rakouska – se čeká záchrana.“ Viz F. ENGEL-JANOSI, *Österreich und der Vatikan 1846 – 1918*, I. Bd., s. 46.

úsporných opatření, která byla adresována vrchnímu veliteli v Itálii maršálu Radeckému.¹⁴⁸ S odpovědí, v níž Radecký ministerskou radu informoval, že je schopen ušetřit ročně asi 3,7 milionu zlatých, seznámil kníže Schwarzenberg své ministry již v prvních lednových dnech následujícího roku.¹⁴⁹

Papež Pius IX. se krátce po svém útěku z Říma do neapolské Gaëty obrátil na evropské katolické mocnosti¹⁵⁰ a vyzval je, aby svrhly revoluční Římskou republiku a umožnily mu návrat do Věčného města.¹⁵¹ Rakousko, Španělsko a jednotliví italští panovníci, kteří byli svrženi revolučními událostmi, reagovali vzápětí příslibem své pomoci.¹⁵² O pomoc bylo požádáno i pravoslavné Rusko.¹⁵³ Mikuláš I. reagoval vysláním posla do Gaëty, který papeži předal dopis, v němž mu car vyslovil svou podporu a přislíbil učinit v jeho věci vše, co bude v možnostech Ruska.¹⁵⁴ Pius IX. považoval ze svého hlediska za nejvhodnější jednostrannou pomoc vídeňské vlády, na kterou se proto obrátil prostřednictvím soukromého listu adresovaného rakouskému císaři.¹⁵⁵ Felix Schwarzenberg si, přes podporu ze strany Ruska,¹⁵⁶ plně uvědomoval komplikace spojené s touto žádostí, a to zejména s ohledem na zájmy Francie, jejímž prezidentem byl 2. prosince 1848 zvolen synovec Napoleona Bonaparte Ludvík Napoleon.¹⁵⁷ Bez váhání

¹⁴⁸ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 15. prosince 1848, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 3, s. 19.

¹⁴⁹ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 8. ledna 1849, in: Tamtéž, Nr. 13, s. 85. K otázce financování Radeckého armády v Itálii: H. H. BRANDT, *Der österreichische Neoabsolutismus*, Bd. 1, s. 200 – 209.

¹⁵⁰ Jediným katolickým státem, který papež neoslovil, bylo Sardinské království. Viz Jasper RIDLEY, *Lord Palmerston*, London 1970, p. 351.

¹⁵¹ Viz Papež Pius IX. rakouskému císaři Ferdinandovi I., 4. prosince 1848, in: F. ENGEL-JANOSI – R. BLAAS – E. WEINZIERL, *Die politische Korrespondenz der Päpste mit den österreichischen Kaisern 1804 – 1918*, Nr. 104, s. 235 – 236, Nr. 104; HHStA, f. PA IX. Frankreich, k. 29, fasc. Berichte, Weisungen, Varia 1848 XII – Expéditions, fol. 21 – 27, Schwarzenberg Thomovi, 25. prosince 1848. Srov. L. SONDHAUS, *Prince Felix zu Schwarzenberg and Italy*, p. 64.

¹⁵² Srov. Rakouský císař František Josef I. papeži Piu IX., 31. prosince 1848, in: F. ENGEL-JANOSI – R. BLAAS – E. WEINZIERL, *Die politische Korrespondenz der Päpste mit den österreichischen Kaisern 1804 – 1918*, Nr. 105, s. 237 – 238. Srov. J. RIDLEY, *Lord Palmerston*, p. 351.

¹⁵³ Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 26, fasc. Berichte 1849, II. Affaires d'Italie, Nr. 1 G, Buol Schwarzenbergovi, 3. ledna 1849/22. prosince 1848.

¹⁵⁴ Viz Tamtéž, Nr. 3 A-F, Buol Schwarzenbergovi, 15./3. ledna 1849.

¹⁵⁵ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 24. prosince 1848, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 6, s. 39.

¹⁵⁶ Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 26, fasc. Berichte 1849, II. Affaires d'Italie, Nr. 3 B, Buol Schwarzenbergovi, 15./3. ledna 1849.

¹⁵⁷ Viz L. SONDHAUS, *Prince Felix zu Schwarzenberg and Italy*, p. 64.

proto oslovil francouzského vyslance ve Vídni Edmonda Delacour s cílem nalézt postup akceptovatelný pro oba státy a zároveň jej ujistil, že Rakousko nemá zájem o případné územní zisky v Itálii. Rakouský ministerský předseda vyslovil úmysl shromáždit rakouské jednotky na Pádu a v případě, že by došlo k jejich napadení ze strany oddílů Římské republiky, měly vstoupit na území Papežského státu a pokusit se uvést Pia IX. zpět do čela jeho státu a pomoci mu s obnovením pořádku. Delacour přislíbil Rakousko u pařížské vlády podpořit.¹⁵⁸

Zároveň byl jednáním s francouzskou vládou pověřen rakouský vyslanec v Paříži Ludwig rytíř von Thom,¹⁵⁹ kterému se však od francouzského ministra zahraničí Édouarda Drouyna de Lhuys dostalo poněkud podrážděného přijetí. Šéfa francouzské diplomacie se dotýkala především skutečnost, že se papež se svou žádostí obrátil právě na podunajskou monarchii, a nikoliv na Francii.¹⁶⁰ Účinkem se mýjela i Thomem zdůrazňovaná okolnost, že Vídeň je o zásah výslovně žádána papežem jakožto legitimním panovníkem.¹⁶¹ Drouyn de Lhuys trval i nadále na stanovisku, které pro případ rakouské vojenské intervence na území papežského státu dávalo Francii právo k ozbrojenému zásahu v kterékoli části Itálie, přičemž upozorňoval na nebezpečí možné srážky mezi francouzskými a rakouskými oddíly v případě, že by se jejich akce vzájemně křížily.¹⁶²

Postoj Francie k italské otázce byl již delší dobu značně nejasný. Ministr zahraničí Jules Bastide, působící ve vládě generála Louise Eugèna Cavaignaca, nedokázal až do konce své činnosti v úřadu šéfa francouzské diplomacie zaujmout rozhodné stanovisko.

¹⁵⁸ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 24. prosince 1848, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 6, s. 39. Srov. rovněž: K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 13.

¹⁵⁹ Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 29, fasc. Weisungen 1848 XII, fol. 17 – 20, Schwarzenberg Thomovi, 25. prosince 1848. Srov. Zasedání rakouské ministerské rady, 25. prosince 1848, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 7, s. 45.

¹⁶⁰ V této souvislosti je třeba upozornit, že Pius IX. při svém útěku z Říma použil francouzskou válečnou loď „*Le Temar*“, na kterou nastoupil v přístavu Civitavecchia. Viz Metzburg Wessenbergovi, 29. listopadu 1848, in: Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e il regno di Sardegna, Ser. III, Vol. 1, Nr. 160, p. 347 – 348. Ve Francii se záhy rozšířily zvěsti o papežově plánovaném útěku do Paříže. Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 29, fasc. Berichte 1848 XII, Nr. 143, Thom Schwarzenbergovi, 2. prosince 1848. Tato zpráva se však vzápětí ukázala jako nepodložená. Viz Tamtéž, Nr. 144 a 145 B, Thom Schwarzenbergovi, 4. a 6. prosince 1848.

¹⁶¹ Papež preferoval intervenci rakouské armády i v následujících měsících. Viz Esterházy Schwarzenbergovi, 8. února 1849, in: Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e lo stato Pontificio, Ser. III, Vol. 1, Nr. 16, p. 64 – 67.

¹⁶² Viz K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 14 – 15.

Ještě 27. listopadu 1848 rakouského vyslance v Paříži Thoma ujistoval, že je vzdálen myšlenke poskytnout Sardinskému království garance ohledně jeho nároků vznášených na území Lombardie,¹⁶³ o necelé dva týdny později však tvrdil, že pokud Lombardie nedostane ústavu a turínská vláda se proto rozhodne obnovit válku s Rakouskem, bude Francie tuto situaci pokládat za důvod k vojenské intervenci. O měsíc později, v lednu 1849, tedy krátce po svém odchodu z úřadu, naopak tvrdil, že Cavaignacova vláda nikdy o zásahu na Apeninském poloostrově vážně neuvažovala.¹⁶⁴ Drouyn de Lhuys, který v prosinci 1848 Bastida nahradil, při formulování svých postojů bral ohledy nejen na skutečné zahraničněpolitické zájmy Francie, ale zároveň se musel snažit zabránit událostem, které by mohly působit dojmem urážky francouzské „*velmocenské brdosti*“.

Jako spojence Paříže můžeme v této době do jisté míry vnímat Velkou Británii.¹⁶⁵ Obě západoevropské velmoci prosazovaly myšlenku hledat řešení italské otázky, zejména dojednání konečné mírové smlouvy mezi Rakouskem a Sardinským královstvím, prostřednictvím společné konference zástupců evropských států, kterou navrhovaly svolat do Bruselu.¹⁶⁶ Avšak zatímco britská diplomacie v čele s lordem Palmerstonem, který s myšlenkou uspořádat toto setkání vystoupil již krátce po Radeckého vítězství u Custozy, se chtěla při konferenčních jednáních omezit skutečně pouze na jednání o podmínkách rakousko-sardinské mírové konvence,¹⁶⁷ zamýšlela Francie využít konference rovněž k pokusu o revizi stavu daného vídeňským kongresem z roku 1815.¹⁶⁸

¹⁶³ Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 29, fasc. Berichte 1848 XII, Nr. 146 B a 148 A-B, Thom Schwarzenbergovi, 7. a 11. prosince 1848.

¹⁶⁴ Viz Tamtéž, fasc. Berichte 1849, II. Affaire Austro-Sarde, Nr. 12 A-D, Thom Schwarzenbergovi, 30. ledna 1849. Srov. A. J. P. TAYLOR, *The Italian Problem in European Diplomacy 1847 – 1849*, Manchester 1934, p. 194 – 195. Rovněž: Lawrence C. JENNINGS, *France and Europe in 1848. A study of French foreign affairs in time of crisis*, Oxford 1973, p. 191 – 227.

¹⁶⁵ Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 29, fasc. Berichte 1849, II. Affaire Austro-Sarde, Nr. 2 B, Thom Schwarzenbergovi, 6. ledna 1849. Srov. K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 17 – 18.

¹⁶⁶ Viz Sauli Giobertimu, 11. února 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra il regno di Sardegna e la Gran Bretagna*, a cura di Federico Curato, Ser. III, Vol. 2, Nr. 34, p. 66 – 68.

¹⁶⁷ Britský ministerský předseda lord John Russell adresoval sardinskému vyslanci v Paříži markýzi Brignolovi list, v němž jej vyzýval, aby využil svůj vliv na krále Karla Alberta a přiměl jej k uzavření mírové smlouvy s Rakouskem. Viz K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 18. Rovněž Palmerston v únoru 1849 konstatoval, že plánované bruselské setkání nebude kongresem, který by rozhodoval o evropských záležitostech nebo o řešení italské otázky, ale kongresem, který přinese mír mezi Rakouskem a Sardinským královstvím. Viz A. J. P. TAYLOR, *The Italian Problem in European Diplomacy*, p. 204. Palmerston od samého začátku hodlal na bruselské konferenci řešit pouze otázky spojené s rakousko-sardinskou mírovou smlouvou,

Na bruselská jednání se vedle Francie, Velké Británie a Sardinského království připravovaly i jednotlivé italské státy. Velkovévoda Leopold II. jmenoval 23. prosince zástupcem Toskánska svého dosavadního vyslance v Turíně Giulia rytíře Martiniho¹⁶⁹ a na sardinského krále se obrátila vévodství Parma, Piacenza, Modena, Reggio a Guastalla s žádostí, aby jejich zájmy byly v Bruselu hájeny vlastním zástupcem, který by vystupoval společně s reprezentantem turínského vlády.¹⁷⁰ Účast dalších italských států na konferenci však musela nutně zkomplikovat stanovisko Vídně, neboť se dalo očekávat, že se jednání nepodaří udržet pouze v mezích daných problematikou rakousko-sardinské mírové smlouvy. Kníže Schwarzenberg jmenováním rakouského zástupce, kterým se měl stát nový rakouský velvyslanec v Londýně Franz de Paula hrabě von Colloredo-Wallsee,¹⁷¹ sice dal najevo ochotu k jednání, stále však trval na svém výše zmíněném požadavku ohledně tématu konference.¹⁷² Naplňoval tak očekávání britské diplomacie, ale zároveň vyvolával nepřátelské reakce francouzského ministra zahraničí Drouyna de Lhuys.¹⁷³ Současně Vídeň vedla jednání s Petrohradem ve snaze získat podporu ze strany Ruska,¹⁷⁴ které možnost vyřešení italské otázky prostřednictvím bruselského kongresu zpochybňovalo.¹⁷⁵

---

příčemž touto cestou dosáhl účasti Francie na jednáních a předešel tak její případné intervenci do severní Itálie. Viz J. RIDLEY, *Lord Palmerston*, p. 345 – 346.

¹⁶⁸ Viz A. J. P. TAYLOR, *The Italian Problem in European Diplomacy*, p. 196 – 197.

¹⁶⁹ Viz Metzburg Schwarzenbergovi, 29. prosince 1848, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 173, p. 377 – 378.

¹⁷⁰ Viz Metzburg Schwarzenbergovi, 10. a 13. ledna 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 176 a 177, p. 381 – 382.

¹⁷¹ Viz K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 27.

¹⁷² Viz Schwarzenberg Thomovi, 17. ledna 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e lo stato Pontificio*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 11 Allegato, p. 49 – 52. Srov. rovněž: Schwarzenberg Esterházyemu, in: *Tamtéž*, Nr. 12, p. 52 – 53; Schwarzenberg Buolovi a Trauttmansdorffovi, 17. ledna 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 12 Allegato, p. 54 – 55.

¹⁷³ Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 31, fasc. Weisungen 1849, II. Affaires d'Italie, fol. 32 – 39, Schwarzenberg Hübnerovi, 17. ledna 1849. Srov. A. J. P. TAYLOR, *The Italian Problem in European Diplomacy*, p. 206 – 207; K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 21.

¹⁷⁴ Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 27, fasc. Weisungen 1849, III. Affaires d'Italie, Nr. 2, fol. 22 – 41, Schwarzenberg Buolovi, 25. února 1849.

¹⁷⁵ Viz *Tamtéž*, k. 26, fasc. Berichte 1849, II. Affaires d'Italie, Nr. 9 C, Buol Schwarzenbergovi, 14./2. února 1849.

Situaci ještě více zkomplikovala bojovná protirakousky zaměřená trůnní řeč přednesená 1. února 1849 Karlem Albertem u příležitosti zahájení zasedání sardinského parlamentu.¹⁷⁶ Rakouský ministerský předseda reagoval prohlášením, v němž mimo jiné konstatoval, že „*vzhledem k odvážným provokacím a nepřátelským úmyslům krále Karla Alberta, které dal najevo při otevření piemontského parlamentu, aniž by prostředkující mocnosti [tj. Francie a Velká Británie – J. H.] proti tomu protestovaly, musí si císařský kabinet při respektování své důstojnosti uchovat volnost v jednání a od nynějška přijímat ve sporech se Sardinii pouze takové rady, které odpovídají jeho cti a zájmům.*“¹⁷⁷ Prostřednictvím velvyslance v Paříži rytíře von Thoma zároveň informoval francouzskou vládu o svém úmyslu ukončit vzájemná jednání. Francouzský vyslanec ve Vídni Delacour se v této situaci rozhodl nečekat na pokyny od pařížské vlády a společně s lordem Ponsonbym přiměli rakouského ministerského předsedu ke změně stanoviska. Po řadě jednání Schwarzenberg souhlasil, ovšem s podmínkou, že se Francie a Velká Británie zaváží, že se v Bruselu bude jednat pouze o mírové smlouvě.¹⁷⁸ Tento požadavek však byl nepřijatelný jak pro pařížskou, tak pro londýnskou vládu,¹⁷⁹ když lord Palmerston v této souvislosti prohlásil, že se odmítá „*před knížetem Schwarzenbergem plazit po kolenou.*“¹⁸⁰

Pro další vývoj událostí měla zásadní význam situace v Římě, kde na začátku roku 1849 proběhly volby do ústavodárného shromáždění někdejšího Církevního státu, jehož poslanci 8. února vyhlásili konec světského panování papežů a proklamovali vznik Římské republiky v čele s voleným triumvirátem.¹⁸¹ Již v lednu byly zahájeny přípravy voleb do italského Národního shromáždění, které mělo zasedat v Římě. Papež reagoval hrozbou exkomunikace všem, kdo by se na těchto krocích podíleli, a podařilo se mu tak vyvolat

¹⁷⁶ Viz Metzburg Schwarzenbergovi, 3. února 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e il regno di Sardegna*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 183, p. 392 – 393.

¹⁷⁷ Cit. dle: HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 31, fasc. Weisungen 1849, II. Affaires d’Italie, fol. 59 – 64, Schwarzenberg Hübnerovi, 12. února 1849. Rovněž: HHStA, f. PA VIII. England, k. 28, fasc. Weisungen, II. Affaires d’Italie, fol. 17 – 28, Schwarzenberg Colloredovi, 9. února 1849.

¹⁷⁸ Viz A. J. P. TAYLOR, *The Italian Problem in European Diplomacy*, p. 209. Srov. HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 31, fasc. Weisungen 1849, II. Affaires d’Italie, fol. 65 – 70, Schwarzenberg Hübnerovi, 16. února 1849. Rovněž: HHStA, f. PA VIII. England, k. 28, fasc. Weisungen 1849, II. Affaires d’Italie, fol. 43 – 46, Schwarzenberg Colloredovi, 16. února 1849.

¹⁷⁹ Viz HHStA, f. PA. VIII. England, k. 27, fasc. Berichte 1849, III. Affaires d’Italie, Nr. 2 A-B, Colloredo Schwarzenbergovi, 25. února 1849.

¹⁸⁰ Cit. dle: A. J. P. TAYLOR, *The Italian Problem in European Diplomacy*, p. 212.

¹⁸¹ Viz Esterházy Schwarzenbergovi, 10. února 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e lo stato Pontificio*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 18, p. 72 – 73.

rozkol mezi zbožným venkovem a vlastním Římem.¹⁸² Mimo Řím se revoluce prosadila rovněž v Toskánském velkovévodství, jehož panovník Leopold II. se stal pouhou loutkou v rukou radikálů. V lednu 1849 byl dokonce přinucen ke spolupráci na přípravách směřujících ke svolání italského Národního shromáždění. Ocitl se tak v paradoxní situaci, když se jako katolický panovník a příslušník habsbursko-lotrinské dynastie protivil vůli papeže.¹⁸³ Tento stav však neměl dlouhé trvání a počátkem února toskánský velkovévoda uprchl z Florencie do Sieny,¹⁸⁴ odkud pokračoval podobně jako papež do sicílské Gaëty, kam se svým doprovodem dorazil na palubě britské lodi „*Bulldog*“ 22. února 1849.¹⁸⁵ Krátce na to došlo ke spojení Římské republiky s Toskánskem a ke vzniku státního útvaru nesoucího název Středoitalská republika s hlavním městem Římem.¹⁸⁶ Toskánský velkovévoda si byl ze své strany vědom, že porušil papežův zákaz, a považoval za nutné Pioví IX. svůj postoj objasnit prostřednictvím dopisu, v němž se Svatému otci svěřil se svými pochybami a požádal jej o rozhrěšení. Papež reagoval velmi přátelsky, nicméně uprchlého toskánského panovníka vyzval, aby se napříště obdobných kroků vyvaroval.¹⁸⁷

Současně s děním v Itálii probíhala jednání mezi Rakouskem a Francií ohledně intervence směřující k řešení papežské otázky. Na konci ledna 1849 francouzský ministr zahraničí Drouyn de Lhuys navrhl, aby se na procesu restaurace papežské moci podílelo i Sardinské království. Podle Drouynových představ měly Sardinské království a Království obojí Sicílie převzít zajištění materiální pomoci. Francouzská flotila by zatím odplula do Civitavecchia a Rakousko by demonstrovalo svou sílu soustředěním Radeckého jednotek na Pádu.¹⁸⁸ Kníže Schwarzenberg, který podobný postup i účast

¹⁸² Viz Metzburg Schwarzenbergovi, 17. ledna 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 179, p. 383 – 385.

¹⁸³ Viz Metzburg Schwarzenbergovi, 26. ledna 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 181, p. 386 – 388.

¹⁸⁴ Siena zůstávala mimo vliv radikálů, kteří se již prosadili nejen ve Florencii, ale i v Pise a v Livornu. Viz Metzburg Schwarzenbergovi, 9. února 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 185, p. 395 – 396.

¹⁸⁵ Viz Esterházy Schwarzenbergovi, 23. února 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e lo stato Pontificio*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 29, p. 106 – 108.

¹⁸⁶ Viz Metzburg Schwarzenbergovi, 21. února 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 189, p. 403.

¹⁸⁷ Viz Esterházy Schwarzenbergovi, 18. února 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e lo stato Pontificio*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 24, p. 91 – 95.

¹⁸⁸ Viz Schwarzenberg Thomovi, 6. února 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 17 Allegato A, p. 68 – 71.

Sardinského království striktně odmítal,¹⁸⁹ naopak navrhoval, aby se římské pobřeží a středomořské provincie Církevního státu staly místem francouzských vojenských aktivit, zatímco Rakušané měli operovat na Jadranu.¹⁹⁰ Pozice římských a toskánských radikálů byla ohrožována nejen ze strany evropských velmocí, ale i vnitřními nepokoji. V polovině února 1849 byl kníže Schwarzenberg informován o potížích v Toskánsku, kde na základě výzvy velkovévody Leopolda II. vystoupilo proti novým pořádkům venkovské obyvatelstvo, byla zničena železnice na asi 30 km dlouhém úseku mezi Empoli a Pontederou a došlo ke vzpouře ve florentské pevnosti, když část vojáků odmítla přísahat věrnost provizorní vládě.¹⁹¹

O dalším vývoji rozhodly aktivity reprezentantů Sardinského království. Po pádu Giobertiho vlády došlo k posílení pozic republikánů, kteří svou aktivitou představovali vážnou hrozbu i pro krále Karla Alberta. Nástup radikálních skupin znamenal de facto i konec myšlenek na bruselskou konferenci. Možnost obnovení války mezi Rakouskem a Sardinským královstvím získávala stále zřetelnější obrysy.¹⁹² Ke zhoršení vztahů mezi Turínem a Vídní nechtěně přispěl i toskánský velkovévoda, když po svém odjezdu ze země využil nabídky krále Karla Alberta na ozbrojenou intervenci sardinských jednotek. Přestože později, veden obavou z reakce velmocí, zejména Rakouska, svůj souhlas odvolal,¹⁹³ vstoupil jeden ze sardinských sborů na toskánské území.¹⁹⁴ Vídeňská vláda reagovala okamžitě a na zasedání ministerské rady z 27. února 1849 bylo rozhodnuto vyzvat maršála Radeckého, aby se svými jednotkami obsadil v Modeně jižní svahy pohoří Apeniny. Tento krok vycházel z obav, že by se Sardinské království mohlo vmísit rovněž do řešení římské otázky a pokusit se ji využít k prosazení myšlenky na sjednocení Itálie. Radecký měl svým postupem zamezit sardinské armádě v případném dalším postupu.

¹⁸⁹ Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 31, fasc. Weisungen 1849, II. Affaires d'Italie, fol. 44 – 51, Schwarzenberg Hübnerovi, 6. února 1849. Srov. K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 23 – 24.

¹⁹⁰ Viz Tamtéž, s. 39.

¹⁹¹ Viz Metzburg Schwarzenbergovi, 19. února 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 188, p. 400 – 402.

¹⁹² Viz Metzburg Schwarzenbergovi, 27. února 1849, in: Tamtéž, Nr. 191, p. 405 – 407.

¹⁹³ Viz Leopold II. Františkovi Josefovi I., 26. února 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e lo stato Pontificio*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 33 Allegato B, p. 122 – 124.

¹⁹⁴ Viz K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 41. Srov. rovněž: Esterházy Schwarzenbergovi, 21. a 23. února 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e lo stato Pontificio*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 27 a 29, p. 102 – 103 a 106 – 108.

Pokud by vstoupila na římské území, měly rakouské oddíly zaujmout své pozice a co možná nejrychleji obsadit přístav Ancona.¹⁹⁵ K růstu sardinsko-rakouského napětí přispělo i jmenování polského emigranta a účastníka listopadového povstání z roku 1831 Wojciecha Chrzanowského vrchním velitelem sardinské armády,¹⁹⁶ který králi Karlu Albertovi slíbil, že během čtrnácti dnů zažene císařské oddíly k řece Mincio.¹⁹⁷ Tyto události vedly nutně k odklonu pozornosti od řešení římské otázky.

Již na začátku března maršál Radecký upozornil ve svém listě rakouského ministerského předsedu, že je nezbytné vyvarovat se zavlečení Francie do hrozícího konfliktu s Turínem, a současně mu sdělil, že za dané situace není v jeho možnostech zabývat se vedle situace v severní Itálii úvahami o případné intervenci proti Římské republice. Rakouský vrchní velitel požadoval posilu v počtu 25 000 – 30 000 mužů. Pro případ, že by Vídeň jeho přání vyhověla, sliboval, že „*jako blesk*“ obsadí Toskánsko, přičemž byl přesvědčen, že se „*celá Evropa skloní před tímto fait accompli*“.¹⁹⁸ Události se však ubíraly jiným směrem. Sardinský král podlehl tlaku svého okolí a veřejného mínění a rozhodl se s platností od 20. března 1849 ukončit příměří s Rakouskem a obnovit válečný stav. Zprávy o tom dorazily do Vídně 12. března.¹⁹⁹

Hlavní postavou dalších událostí byl již zmíněný maršál Radecký, který okamžitě shromáždil všechny své jednotky. Na jejich dosavadních pozicích ponechal pouze jeden rezervní sbor v Benátkách, 3 000 mužů tvořících posádku pevnosti v Milánu, 200 mužů v Rocca u Bergama, 400 mužů v Brescii a 5 000 vojáků v pevnosti Piacenza. Radecký si byl vědom, že v dohledné době nelze očekávat přísun posil, a protože se obával vypuknutí revoluce v jím kontrolované oblasti, rozhodl se od „*vyčkávací pasivní defenzivy přistoupit k ofenzivní defenzivě*“. Poté, co rozmístil předsunuté hlídky na řece Ticino, vydal se maršál se zbývajícím vojskem o síle 55 000 mužů, které soustředil poblíž Pavie, na pochod směrem

¹⁹⁵ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 24. prosince 1848, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 26, s. 142.

¹⁹⁶ Viz Metzburg Schwarzenbergovi, 19. února 1849, in: Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna, Ser. III, Vol. 1, Nr. 188, p. 400 – 402.

¹⁹⁷ Viz Metzburg Schwarzenbergovi, 25. března 1849, in: Tamtéž, Nr. 199, p. 429 – 433.

¹⁹⁸ Viz Radecký Schwarzenbergovi, 7. března 1849, in: Tamtéž, Nr. 192, p. 407 – 411.

¹⁹⁹ Viz Radecký Schwarzenbergovi, nedatováno, in: Tamtéž, Nr. 193, p. 411 – 412. Srov. rovněž: Prohlášení o ukončení příměří, 12. března 1849, in: Tamtéž, Nr. 193 Allegato, p. 412 – 413; Montecuccoli Schwarzenbergovi, 12. března 1849, in: Tamtéž, Nr. 194, p. 413 – 414; Manifest maršála Radeckého svým jednotkám, 12. března 1849, in: Tamtéž, Nr. 194 Allegato, p. 414 – 417.

na Mortaru a Novaru s cílem vyhledat zde operující hlavní sardinskou armádu, aby ji „bez ohledu na nízký početní stav svých jednotek pokud možno s pomocí Prozřetelnosti a s vědomím své spravedlivé věci“ porazil.²⁰⁰ Radeckému se tímto postupem podařilo dokonale zaskočit sardinské velení a po bitvách u Mortary 21. března²⁰¹ a o dva dny později u Novary²⁰² vojsko krále Karla Alberta zcela zničil.²⁰³ S ohledem na rychlost, s níž rakouský maršál dosáhl vítězství, bývá konflikt označován jako „stohodinová válka“. Sardinský panovník ihned po porážce, která byla vedle Vídně přivítána s nadšením rovněž v Petrohradě,²⁰⁴ vyslal do rakouského generálního štábu parlamentáře se žádostí o příměří, které mělo přerušit nepřátelství do doby, než by Karel Albert o posledních událostech informoval turínský parlament. Polní maršál Heß, který delegaci přijal, však tuto možnost okamžitě odmítl s odůvodněním, že jediné možné podmínky příměří jsou takové, které by následně vedly k uzavření míru.²⁰⁵

Král Karel Albert se v důsledku porážky svých vojsk nakonec rozhodl abdikovat ve prospěch svého syna Viktora Emanuela, který neprodleně zahájil jednání o příměří.²⁰⁶

²⁰⁰ Viz Radecký Schwarzenbergovi, 19. března 1849, in: Tamtéž, Nr. 196, p. 418 – 419.

²⁰¹ K průběhu střetnutí u Mortary: Radecký ministerstvu války, 22. března 1849, in: Tamtéž, Nr. 197, p. 421 – 423.

²⁰² K průběhu bitvy u Novary: Radecký Schwarzenbergovi, 24. března 1849, in: Tamtéž, Nr. 198, p. 423 – 426; Generál d'Aspre Schwarzenbergovi, 25. března 1849, nedatováno, in: Tamtéž, Nr. 198 Allegato A, B, p. 426 – 429.

²⁰³ K průběhu obou bitev srov. P. HAVEL – A. ROMAŇÁK, *Maršál Radecký, vojevůdce pěti císařů*, s. 158 – 173. Ze starších prací: R. KISZLING, *Die Revolution im Kaisertum Österreich 1848 – 1849*, II. Bd., s. 133 – 160.

²⁰⁴ Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 26, fasc. Berichte 1849, II. Affaires d'Italie, Nr. 19 A-D, Buol Schwarzenbergovi, 6. dubna/23. března 1849; Tamtéž, k. 27, fasc. Varia 1849, Correspondance de l'Empereur François Joseph avec l'Empereur Nicolas de Russie 1849, Mikuláš I. Františkoví Josefovi I., 25. března 1849. Kancléř Nesselrode v dopise vyslanci Meyendorffovi mimo jiné konstatoval, že Radeckého vítězství bude mít dopad i na dění v Německu, neboť Rakousko ukázalo „frankfurtským demagogům“, že stále ještě není mocností, s níž by bylo možné žertovat. Viz Nesselrode Meyendorffovi, 4. dubna 1849, in: Lettres et papiers de chancelier comte de Nesselrode 1760 – 1856, Tome IX, p. 229 - 231. K rychlému vítězství rakouských vojsk pográtulovala vyslanci v Londýně hraběti Colloredovi i anglická královna Viktorie. Viz HHStA, f. PA. VIII. England, k. 27, fasc. Berichte 1849, III. Affaires d'Italie, Nr. 12 B, Colloredo Schwarzenbergovi, 29. března 1849. Obdobně smýšlel rovněž konzervativně orientovaný generál Changarnier v Paříži. Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 30, fasc. Berichte 1849, I. Situation intérieure de la France 1849, Nr. 2 C, Hübner Schwarzenbergovi, 30. března 1849.

²⁰⁵ Viz Radecký Schwarzenbergovi, 24. března 1849, in: Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna, Ser. III, Vol. 1, Nr. 198, p. 423 – 426.

²⁰⁶ Ordonanční důstojník Karl hrabě Schönfeld, který sloužil u štábu maršála Radeckého, své setkání s novým sardinským králem popsal následovně: „Králiiv zjev nebyl takový, aby jeho postavení z něho bylo patrné. Husarský dolman zavěšený přes rameno a nápadně šikmo posazená čepice mu propůjčovaly podivuhodně nedbalé

Hlavními rakouskými podmínkami bylo: uznání smluv z roku 1815 vztahujících se na državy rakouského císaře a jeho spojenců vévodů z Modeny a Parmy v Itálii; jmenování sardinského zplnomocněnce, který by zahájil jednání s rakouskou vládou; redukce sardinské armády na mírový stav; stažení sardinské flotily do Středozemního moře; obsazení pevnosti Alessandria a území mezi řekami Ticino a Sesia jedním rakouským armádním sborem, a to až do okamžiku splnění všech podmínek příměří a podepsání mírové smlouvy.²⁰⁷ Radecký považoval tyto požadavky za poněkud nadsazené, což zdůvodňoval tím, že byly původně určeny pro jednání s Karlem Albertem, a proto počítaly s „*nespolehlivostí jeho charakteru*“. V případě Viktora Emanuela II. byl připraven učinit ústupky s cílem získat si tak důvěru mladého panovníka. Nový sardinský král přistoupil na rozpuštění oddílů tvořených Lombardany, obsazení části svého území rakouskou armádou, snížení početního stavu sardinského vojska na mírovou úroveň a rovněž byl připraven stáhnout své jednotky ze všech území na pravém břehu Pádu. V případě Alessandrie požadoval, aby město i pevnost byly obsazeny společnou sardinsko-rakouskou posádkou. Uznání platnosti smluv z roku 1815 pak odmítl do smlouvy o příměří zařadit jako věc pro tuto záležitost nepodstatnou. Radecký tyto závěry akceptoval, neboť podle jeho mínění „*bez důvěry nového krále a zachování jeho důstojnosti nám žádné uspořádání v Piemontu nemůže do budoucna zajistit klid v zemi*“.²⁰⁸

Smlouva o příměří se již 31. března dostala na pořad jednání rakouské ministerské rady. Někteří ministři se při té příležitosti vyslovili kriticky k ústupkům učiněným Radeckým. Ministr války Franz svobodný pán von Cordon podmínky příměří označil za nedostatečné a navrhoval při první příležitosti obnovit nepřátelství a dosáhnout podmínek, které by více respektovaly zájmy monarchie. Obdobného názoru byl rovněž ministr obchodu Karl Ludwig svobodný pán von Bruck. Bez ohledu na tyto negativní

---

vzeřzení, jaké neodpovídalo mým představám o královské důstojnosti. Přiblížil jsem se k němu krátkým cvalem, podal jsem mu hlášení, ale pak jsem se instinktivně stáhl na konec doprovodu. Cítil jsem, že zde je na místě skromné vystupování. On byl poražený král, já poručík vítězné armády, on mužem, který právě utrpěl nejtvrdší ránu osudu, já v této chvíli šťastným smrtelníkem.“ Cit. dle: Karl Graf SCHÖNFELD, *Erinnerungen eines Ordnonanzoffiziers Radezky's*, Hrsg. von Karl Baron Torresani, Wien 1904, s. 95.

²⁰⁷ Viz Metzburg Schwarzenbergovi, 25. března 1849, in: Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna, Ser. III, Vol. 1, Nr. 199, p. 429 – 433. Srov. rovněž: Návrh příměří mezi sardinským králem a maršálem Radeckým, nedatováno, in: Tamtéž, Nr. 200 Allegato A, p. 438 – 440.

²⁰⁸ Viz Radecký Schwarzenbergovi, 26. března 1849, in: Tamtéž, Nr. 200, p. 433 – 437. Srov. rovněž: Příměří uzavřené mezi sardinským králem a maršálem Radeckým, 26. března 1849, in: Tamtéž, Nr. 200, Allegato B, p. 440 – 442. K problematice příměří: Howard McGAW SMYTH, *The Armistice of Novara: A legend of a liberal king*, The Journal of Modern History, 1935, p. 141 – 171.

hlasy však ministerský předseda Schwarzenberg příměří označil za „*z vojenského hlediska přijatelné*“ a zdůraznil, že v dané situaci je třeba se zaměřit především na jednání o podmínkách vlastní mírové smlouvy.²⁰⁹

Knížeti Schwarzenbergovi se tak podařilo výrazně přiblížit k vyřešení dalšího z problémů, které zdědil po svých předchůdcích v úřadě. Vedle samotného ministerského předsedy byl hlavním strůjcem tohoto úspěchu vrchní velitel v Itálii a Schwarzenbergův někdejší vojenský nadřízený maršál Radecký, který v kritických momentech potvrdil nejen své vynikající vojenské schopnosti, ale rovněž cit pro diplomatická jednání. O tom svědčí i jeho umírněný postup po zdrcující porážce sardinské armády v bitvě u Novary, kdy se nabízela možnost pokračovat v tažení a obsadit hlavní město Sardinského království, Turín. Radecký si tuto možnost dobře uvědomoval, ale raději se rozhodl pro ukončení bojů. Své stanovisko Schwarzenbergovi zdůvodnil tím, že by obsazení Turína znamenalo pro jeho omezené síly značnou zátěž.²¹⁰ Další důvod představovaly obavy z možné reakce francouzské vlády a z poklesu autority sardinského krále, který by spolu se vzestupem vlivu radikálů po obsazení hlavního města nutně následoval.²¹¹ Oprávněnost Radeckého obav z Francie potvrzuje i zpráva saského vyslance Boseho, který jako nezainteresovaný pozorovatel konstatoval: „*Tažení ukončené během tří dnů je chvályhodná šťastná náhoda. Delší odpor sardinského vojska by mohl snadno ve francouzské armádě vyvolat sympatie, které by vládě nutně způsobily značné potíže. Alpská armáda by pravděpodobně bouřlivě žádala, aby mohla Sardiňanům přispěchat na pomoc. Vláda by pak musela buď ustoupit, nebo svou váhavostí potvrdit to, co se ministr zahraničních věcí ve svých rozhovorech s jednotlivými členy diplomatického sboru stále snaží rozhodně popírat, totiž, že se Francie ze strachu před posílením rudých republikánů nemůže nechat zavléct do žádné cizí války.*“²¹² Ostatně již na konci roku 1848 a začátkem roku následujícího se Paříž

²⁰⁹ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 31. března 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 41, s. 201.

²¹⁰ Srov. HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 31, fasc. Berichte 1849, III. Affaires du Piémont, Question Austro-Sarde, Nr. 1 B a 2 B, Hübner Schwarzenbergovi, 30. března 1849.

²¹¹ Viz Tamtéž. Srov. rovněž: Derek BEALES – Eugenio F. BIAGINI, *The Risorgimento and the Unification of Italy*, Harlow 2002, p. 103; Heinrich BENEDIKT, *Kaiseraadler über dem Apennin. Die Österreicher in Italien 1700 bis 1866*, Wien 1964, s. 173 – 174; A. J. P. TAYLOR, *The Italian Problem in European Diplomacy*, p. 222.

²¹² Cit. dle: Zpráva saského vyslance Boseho z Paříže, 8. dubna 1849, in: Französische und sächsische Gesandtschaftsberichte aus Dresden und Paris 1848 – 1849, Nr. 236, s. 344 – 346. K postojí Francie rovněž: HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 31, fasc. Berichte 1849, III. Affaires du Piémont, Question Austro-Sarde, Nr. 1 B a 2 A-C, Hübner Schwarzenbergovi, 29. a 30. března 1849.

pokusila proti Vídni využít i prusko-rakouské neshody týkající se řešení německé otázky, když se ministr zahraničí Drouyn de Lhuys obrátil na pruského vyslance v Paříži Maximiliana hraběte Hatzfelda s prohlášením, v němž uváděl, že by Francie za předpokladu pruského souhlasu s jejími operacemi v Itálii byla ochotná podpořit vzestup Pruska v rámci Německa.²¹³

III. 2. 2. Rakouská politika v Itálii a milánský mír

Přestože se podmínky příměří vyjednané maršálem Radeckým nesetkaly v rakouské ministerské radě s příliš kladným přijetím, rozhodl se kníže Schwarzenberg zaujmout realistický postoj a jmenovat diplomata, jehož osobní schopnosti a kvality by zaručovaly, že v nastávajících mírových rozhovorech se zástupci turínské vlády bude se vši rozhodností zastávat zájmy habsburské monarchie a zároveň se bude těšit nezbytnému respektu i u vrchního rakouského velitele v Itálii maršála Radeckého. Rakouský ministerský předseda jako osobu splňující tyto předpoklady označil ministra obchodu Karla Ludwiga svobodného pána von Brucka, který své jmenování přijal a v následujících dnech odcestoval do Verony, kde měla jednání probíhat. Ministerská rada rovněž stanovila výši odškodného požadovaného od Sardinského království jako náhradu za vynaložené válečné náklady na částku ve výši 50 milionů zlatých, která měla představovat jeden ze základních bodů budoucí mírové smlouvy.²¹⁴ Schwarzenberg si byl vědom, že v otázce výše odškodnění je třeba ponechat jistý manévrovací prostor, proto ve svých instrukcích adresovaných 1. dubna 1849 Bruckovi konstatoval, že částka 50 milionů představuje maximální Rakouskem požadovanou sumu, přičemž jako minimum, které by Vídeň mohla akceptovat, označil odškodné ve výši 20 milionů zlatých. Část válečných náhrad měla být vyplacena ještě před odchodem rakouských jednotek ze sardinského území, zbytek v několika následujících splátkách. Rakouský ministerský předseda rovněž připouštěl možnost, aby v případě zájmu Turína předat Rakousku některé válečné parníky ze své flotily byla výše odškodného snížena o jejich odhadní cenu. Druhým požadavkem, o jehož prosazení Schwarzenberg neměl v úmyslu připustit žádné pochyby, bylo obnovení

²¹³ Viz HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 32, fasc. Berichte 1849, III. Italienische Angelegenheiten, Nr. 2, Prokesch Schwarzenbergovi, 2. ledna 1849. Srov. R. BUCHNER, *Die deutsch-französische Tragödie 1848 – 1864*, s. 45.

²¹⁴ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 31. března 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 41, s. 200 – 201.

předválečného územního stavu, a to jak ze strany Sardinského království a Rakouska, tak i ze strany rakouských spojenců – vévodství Parmy a Modeny.²¹⁵

Kroky prováděné turínskou vládou však nedávaly příliš velké naděje na úspěšný a rychlý průběh mírových jednání. V Sardinském království byl rozšířený názor, že Rakousko je s ohledem na vývoj situace v Uhrách nuceno usilovat o dosažení mírové dohody s Turínem za každou cenu.²¹⁶ Ve zprávě z 10. dubna 1849 Bruck informoval Schwarzenberga rovněž o nepříjemné změně na postu sardinského zástupce pověřeného vedením mírových jednání, když na místo původně uvažovaného Adriana Thaona hraběte di Revel byl jmenován dřívější sardinský vyslanec ve Vídni Alberto markýz Ricci, který byl obecně považován za jednoho z hlavních původců války s Rakouskem a pro něhož byl podle Bruckových zpráv již vyslán kurýr do Paříže s úkolem povolat jej do Turína.²¹⁷ Bruck se obával, že by Ricci „*mohl v Miláně nalézt široké pole pro své revoluční machinace a intriky*“: Rakouský diplomat byl proto přesvědčen, že by shovívavost ze strany Vídně byla v této situaci „*velkou a ničím neospravedlnitelnou chybou*“, a rozhodl se oznámit turínské vládě, že je ochoten vyčkat v Miláně na příchod sardinských vyslanců pouze do 13. dubna večer. Pokud se do té doby reprezentanti Sardinského království nedostaví, může si turínský kabinet případné následky přičíst na vrub sám sobě.²¹⁸ Bruck předpokládal, že se mu touto cestou podaří zabránit jednání s Riccim, který se v takto krátké době na místo jednání dostavit nemohl.²¹⁹ Již 14. dubna seznámil Schwarzenberg s Bruckovou zprávou členy ministerské rady, kteří rovněž dali najevo přesvědčení, že Riccimu nelze důvěřovat, a vyzvali ministerského předsedu, aby Brucka instruoval ohledně dalšího postupu. Pokud by se do 13. dubna nedočkal příchodu sardinských zástupců do Milána, měl Bruck odejít do Terstu a zde vyčkat na další pokyny. V případě intrik ze strany turínské vlády měl

²¹⁵ Viz Schwarzenberg Bruckovi, 1. dubna 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 208, p. 456 – 472. Srov. L. SONDHAUS, *Prince Felix zu Schwarzenberg and Italy*, p. 65.

²¹⁶ Viz K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 65.

²¹⁷ Viz De Launay Heßovi, 9. dubna 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 223, Allegato A, B, p. 494 – 495.

²¹⁸ Viz Heß de Launayovi, 10. dubna 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 223, Allegato C, p. 495 – 496..

²¹⁹ Viz Bruck Schwarzenbergovi, 10. dubna 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 223, p. 492 – 494.

Radecký ukončit příměří a během deseti dnů zaútočit.²²⁰ Postup rakouské diplomacie dosáhl velmi rychle svého cíle a 13. dubna do Milána dorazil generál Giuseppe Dabormida doprovázený Carlem Boncompagnim hrabětem di Mombello, kteří byli turínskou vládou pověřeni zahájit mírové rozhovory s Rakouskem.²²¹

V souvislosti s jednáním s turínskou vládou byla rakouská diplomacie nucena udržovat rovněž úzké kontakty s Francií, kde se záhy objevily první nepodložené zprávy o výši rakouských požadavků vznesených vůči Sardinskému království. Francouzský ministr zahraničí Drouyn de Lhuys se obával, že podmínky Vídně budou pro Turín do značné míry nesplnitelné a ve svých důsledcích by mohly vést k růstu rakouské moci v oblasti.²²² Francouzský ministerský předseda 28. března na zasedání Národního shromáždění v této souvislosti prohlásil, že „*francouzská vláda je rozhodnuta bránit integritu sardinského území společně se zájmy a důstojností Francie*“. Při jednáních s rakouským vyslancem v Paříži von Thomem a se svobodným pánem von Hübnerem, který byl krátce předtím vyslán do francouzské metropole s úkolem podpořit zájmy Rakouska, vyslovili president Ludvík Napoleon společně s ministrem zahraničí Drouynem de Lhuys přání, aby je rakouská vláda v co možná nejkratší době ujistila, že neusiluje o žádné rozšíření svých držav a že se vyhne případné okupaci sardinského území.²²³ V případě prvního požadavku bylo francouzské vládě záhy vyhověno.²²⁴ V případě druhého francouzského přání však Hübner francouzské představitele upozornil, že jeho splnění bude záviset především na zajištění vyplacení dojednané válečné náhrady. Schwarzenberg si uvědomoval, že francouzská vláda na podporu svých vyjádření může nechat své jednotky napochodovat až k hranicím Sardinského království, případně obsadit Savojsko nebo Nizzu, zároveň však byl přesvědčen, že by tyto kroky neměly za následek vážné ohrožení mírových

²²⁰ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 14. dubna 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 49, s. 224 – 228.

²²¹ Viz Bruck Schwarzenbergovi, 13. dubna 1849, in: Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49, Nr. 231, p. 32 – 34.

²²² Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 31, fasc. Berichte 1849, III. Affaires du Piémont, Question Austro-Sarde, Nr. 6, Hübner Schwarzenbergovi, 6. dubna 1849. Srov. K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 61 – 62.

²²³ Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 31, fasc. Berichte 1849, III. Affaires du Piémont, Question Austro-Sarde, Nr. 1 D, Hübner Schwarzenbergovi, 29. března 1849.

²²⁴ Viz Tamtéž, fasc. Weisungen 1849, II. Affaires d'Italie, fol. 212 – 215, Schwarzenberg Hübnerovi, 6. dubna 1849.

vztahů mezi Rakouskem a Francií.²²⁵ Rakouský ministerský předseda nicméně ve svých prohlášeních ujist'oval Paříž, že nemá v úmyslu ohrozit francouzské zájmy. Drouyn de Lhuys na jejich základě přislíbil podpořit u turínské vlády požadavky Vídně týkající se podmínek mírové smlouvy, a to za předpokladu, že budou oprávněné a budou, zejména v otázce stanovení výše válečných náhrad, respektovány reálné možnosti Sardinského království.²²⁶ V podobném duchu se vyjádřil i jeden z představitelů opozice Adolphe Thiers, který Hübnera varoval, že by se přílišný rakouský nátlak na turínskou vládu mohl stát pro Francii důvodem k vyhlášení války habsburské monarchii. Svůj názor doložil tvrzením, že prezident Ludvík Napoleon nemá Rakousko příliš v lásce. „*Princ Ludvík Bonaparte je klidný a rozumný člověk,*“ pokračoval Thiers, „*ale s obledem na tradice svého rodu nemá Rakousko rád, a možnost války s ním je v jeho myšlenkách stále přítomná.*“ Prezident Napoleon podle Thierse sice nechtěl válku, ale v zájmu upevnění svého postavení a odražení tlaků na jeho osobu bylo možné, že by svou dosavadní mírovou politiku opustil.²²⁷

Vzhledem k tomu, že rakouská vláda neusilovala o rozšíření svých držav v Itálii, ale pouze o obnovení předválečného územního statu quo, a že podle zpráv, které měla vídeňská vláda k dispozici, probíhalo i stahování sardinské válečné flotily z Jaderského moře,²²⁸ stala se hlavním sporným bodem mírových jednání otázka výše válečných náhrad, k jejichž vyplacení se mělo Sardinské království zavázat. Svobodný pán von Bruck, bez ohledu na již zmíněné rozhodnutí rakouské ministerské rady z 31. března 1849 hovořící o částce 50 milionů zlatých, stanovil svévolně jako základní požadavek pro další jednání sumu v hodnotě 70 milionů zlatých rakouské konvenční měny jako vlastní válečné reparace. Společně s ní měla turínská vláda vyplatit ještě 20 milionů lir coby odškodnění

²²⁵ Viz Schwarzenberg Bruckovi, 4. dubna 1849, in: Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna, Ser. III, Vol. 1, Nr. 210, p. 373 – 375.

²²⁶ Viz K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 58.

²²⁷ Viz HHSStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 31, fasc. Berichte 1849, III. Affaires du Piémont, Question Austro-Sarde, Nr. 13 A-E a 13 B, Hübner Schwarzenbergovi, 22. dubna 1849.

²²⁸ Sardinská flotila sice Jadran neopustila v termínu stanoveném příměřím (do čtrnácti dnů od jeho podpisu), ale již 17. dubna mohl Bruck Schwarzenberga informovat, že pod velením admirála Albinho bylo zahájeno její stahování. Viz Schwarzenberg Bruckovi, 15. dubna 1849, in: Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49, Ser. III, Vol. 2, Nr. 234, p. 38 – 39; Bruck Schwarzenbergovi, 17. dubna 1849, in: Tamtéž, Nr. 239, p. 45 – 47; Zasedání rakouské ministerské rady, 26. dubna 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 55, s. 246 – 252.

za škody, které utrpěli rakouští občané na soukromém majetku.²²⁹ Na protesty sardinské vlády, poukazující na nepřiměřenost těchto požadavků, reagoval Bruck hrozbou, že v případě jejich nesplnění obsadí rakouské oddíly Alessandrii.²³⁰ Rakouský vyjednávač si byl vědom, že výrazně překročil požadavky vídeňské vlády. V dopise Schwarzenbergovi svůj postup zdůvodňoval snahou získat nadsazením požadované sumy pro Rakousko výhodnější podmínky pro další jednání. U turínského dvora Bruckova žádost vyvolala zděšení, které vyústilo v prohlášení sardinské vlády, že její ministři raději odstoupí ze svých úřadů, než by souhlasili se zatížením své země splácením takto vysoké částky. Rovněž král Viktor Emanuel II. byl připraven raději abdikovat, než pokračovat v jednání za těchto podmínek. Generál Dabormida pak při rozhovoru s Bruckem konstatoval, že není v možnostech Sardinského království takto vysokou sumu zaplatit. Bruck reagoval hrozbou, že za těchto podmínek ukončí jednání. Sardínští zástupci jej proto požádali, aby vyčkal, než obdrží další stanovisko své vlády.²³¹

Nové instrukce obdržel Dabormida 19. dubna. Turín zde potvrdil svůj souhlas s rakouskými požadavky na územní uspořádání na Apeninském poloostrově, zároveň však odmítl akceptovat Bruckem stanovenou výši válečných náhrad. V souvislosti s tím se sardinská vláda obrátila na Francii a Velkou Británii s žádostí o podporu.²³² Bruck reagoval zopakováním svých hrozeb týkajících se obsazení Alessandrie a ukončení mírových jednání.²³³ Ministr Bruck se při svém vystupování mohl opřít zejména o podporu maršála Radeckého, který 20. dubna v dopisu Schwarzenbergovi vyjádřil přesvědčení, že se co nejdříve podaří uzavřít s „*židovským žebračským sardinským státem*“ mír.²³⁴

²²⁹ V přepočtu na francouzské franky se jednalo celkově o částku cca 200 milionů. Viz *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, p. 33.

²³⁰ Viz Bruck Schwarzenbergovi, 13. dubna 1849, in: Tamtéž, Nr. 231, p. 32 – 34.

²³¹ Viz Bruck Schwarzenbergovi, 15. dubna 1849, in: Tamtéž, Nr. 235, p. 39 – 41.

²³² Viz de Launay anglickému a francouzskému vyslanci v Londýně, 17. dubna 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra il regno di Sardegna e la Gran Bretagna*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 83, p. 128 – 129. Výše Bruckem požadovaného odškodnění se ve Francii setkala s odmítnutím, když byla shledána jako nepřiměřená k možnostem Sardinského království. Viz Thom Schwarzenbergovi, 21. dubna 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 265, Allegato A, p. 90 – 92, Hübner Schwarzenbergovi, 22. dubna 1849, in: Tamtéž, Nr. 265, Allegato B, p. 92 – 94.

²³³ Viz Bruck Schwarzenbergovi, 19. dubna 1849, in: Tamtéž, Nr. 246, p. 58 – 59.

²³⁴ Viz Radecký Schwarzenbergovi, 20. dubna 1849, in: Tamtéž, Nr. 250, Allegato, p. 65.

Habsburská monarchie však musela řešit nejen svůj poměr vůči Sardinskému království, ale také události v Uhrách, kde v této době stále ještě nebylo rozhodnuto o využití ruské intervence. S ohledem na to kníže Schwarzenberg považoval za nezbytné uzavřít mírovou smlouvu se Sardinským královstvím v co možná nejkratší lhůtě. Rakouský ministerský předseda proto Bruckovi sdělil, že případné vypovězení příměří v daný okamžik není v zájmu Vídně. Zároveň jej upozornil, že rakouská ministerská rada se již 31. března 1849 usnesla na podstatně nižší částce odškodnění, než jakou při svých jednáních rakouský vyslanec požadoval. V průběhu dubna se navíc členové Schwarzenbergova kabinetu, s cílem dosáhnout v jednáních s Turínem co nejrychleji výsledku, rozhodli částku požadovanou jako válečné odškodnění ještě snížit na 46 milionů zlatých, z nichž mělo 6 milionů posloužit jako odškodnění soukromých osob.²³⁵ Ministr financí Krauß toto rozhodnutí doprovodil prohlášením, že pro Rakousko je v dané situaci zajímavější i nižší odškodnění, pokud bude brzy vyplaceno.²³⁶ O šest dnů později tuto částku stanovil na 40 milionů zlatých.²³⁷ Vyhrocení rakousko-sardinských vztahů nebylo žádoucí ani s ohledem na postoj Paříže, který Hübner v dopise z 25. dubna vyjádřil slovy: „*Bud'te ujištění, že pět dnů po prvním dělovém výstřelu na Sesiu se Francouzi vylodí v Nizze a v Janově.*“²³⁸

Přes zmíněné Schwarzenbergovy pokyny však došlo k realizaci první z Bruckových hrozeb, když 25. dubna napochodovaly rakouské jednotky do Alessandrie.²³⁹ Zpráva o snížení rakouských požadavků se však vzápětí setkala s velmi pozitivní odezvou v Paříži a v Londýně a francouzský ministr zahraničí Drouyn de Lhuys pověřil zplnomocněného vyslance v Turíně Ernesta André Oliviera Sain de Bois, aby se snažil přesvědčit sardinskou vládu k přijetí těchto podmínek a k podpisu mírové smlouvy. Stejný cíl

²³⁵ Viz Schwarzenberg Gyulayovi, 22. dubna 1849, in: Tamtéž, Nr. 254, p. 71; Schwarzenberg Bruckovi, 24. dubna 1849, in: Tamtéž, Nr. 258, p. 77 – 78.

²³⁶ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 22. dubna 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 52, s. 235 – 237.

²³⁷ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 28. dubna 1849, in: Tamtéž, Nr. 57, s. 253 – 254.

²³⁸ Cit. dle: K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 67. Srov. A. J. P. TAYLOR, *The Italian Problem in European Diplomacy*, p. 228.

²³⁹ Viz Bruck Schwarzenbergovi, 27. dubna 1849, in: Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49, Ser. III, Vol. 2, Nr. 266, p. 94 – 95; Zasedání rakouské ministerské rady, 2. května 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 61, s. 270 – 274.

sledovala i britská diplomacie.²⁴⁰ Paradoxně právě v tuto dobu došlo k přerušení mírových rozhovorů z důvodu změny ve vedení politiky Sardinského království, když dosavadní vládu Claudia Gabriela de Launay nahradil kabinet v čele s Massimem Taparellim markýzem d'Azeglio.²⁴¹ Svobodný pán von Bruck o těchto událostech informoval rakouskou vládu v dopise z 15. května, v němž navrhl dva způsoby, které by mohly urychlit obnovení jednání. Prvním byla hrozba ukončení příměří. Druhým pohružka, že za účelem splacení reparací budou v oblastech Sardinského království obsazených rakouskou armádou vymáhány zvláštní daně. Ministerská rada však tuto variantu odmítla s odůvodněním, že by se tak celá situace ještě více zkomplikovala.²⁴²

K obnovení jednání svobodného pána von Brucka se sardinskými zástupci došlo na konci května. Turínský kabinet byl k tomuto kroku vedle Vídně vyzván rovněž francouzskou vládou, která doporučovala vyslat neprodleně sardinské zástupce do Milána a jako základ pro jednání o výši válečných reparací navrhovala stanovit částku 75 milionů franků (v přepočtu cca 28,9 milionu rakouských zlatých).²⁴³ Tato suma, s níž souhlasil i svobodný pán von Bruck, však podle d'Azeglioova vyjádření stále přesahovala finanční možnosti Sardinského království. Nový šéf turínské politiky proto žádal, aby odškodnění nepřekročilo 50 milionů franků (v přepočtu cca 19,3 milionu rakouských zlatých). Obnovení mírových jednání navíc podmiňoval odchodem rakouských jednotek

²⁴⁰ Viz Hübner Bruckovi, 2. května 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 280, Allegato B, p. 138 – 139; Schwarzenberg Bruckovi, 8. května 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 279, p. 128 – 129; HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 31, fasc. Berichte 1849, III. Affaires du Piémont, Question Austro-Sarde, Nr. 17 A-F, Hübner Schwarzenbergovi, 3. května 1849. Srov. K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 70. Srov. rovněž Sauli d'Azeglio, 14. května 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra il regno di Sardegna e la Gran Bretagna*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 108, p. 154 – 155.

²⁴¹ Viz K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 98.

²⁴² Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 20. května 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 74, s. 315 – 318.

²⁴³ Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 31, fasc. Berichte 1849, III. Affaires du Piémont, Question Austro-Sarde, Nr. 22 C, Hübner Schwarzenbergovi, 22. května 1849. Rovněž Schwarzenberg Bruckovi, 28. května 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 305, p. 207 – 208. K přepočtům francouzských franků na rakouské zlaté: H. H. BRANDT, *Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848 – 1860*, Bd. 1, s. 239 a Bd. 2, s. 1115.

z Alessandrie.²⁴⁴ Požadavek týkající se Alessandrie nepředstavoval pro Brucka výraznou komplikaci a byl ochoten na něj přistoupit, trval však na odstupném ve výši 75 milionů franků,²⁴⁵ přičemž předpokládal, že s ohledem na význam, který turínská vláda vyklizení Alessandrie přisuzovala, tuto sumu nakonec prosadí.²⁴⁶ Bruckovo očekávání se vzápětí ukázalo jako správné, když jej ve zprávách z 9. a 10. června legační sekretář Franz svobodný pán von Metzburg z Turína informoval, že d'Azeglio je již připraven začít vyjednávat na 60 milionech franků (v přepočtu cca 23,1 milionu rakouských zlatých) a dává najevo ochotu ustoupit až k Bruckem požadovaným 75 milionům.²⁴⁷ O pět dnů později mohl Bruck Schwarzenbergovi sdělit, že turínská vláda předložila nabídku ve výši 70 milionů franků (v přepočtu cca 27 milionů rakouských zlatých). Sardinští vyjednaváci se měli do Milána dostavit ihned poté, co bude vyklizena Alessandria.²⁴⁸ Rakouská strana reagovala vzápětí a již 16. června odeslal maršál Radecký sdělení adresované Františku Josefovi I., v němž císaři oznamoval, že vydal rozkaz k odchodu svých vojáků z této pevnosti.²⁴⁹ Turínská vláda dodržela slovo a 18. června dorazili do Milána Dabormida s Boncompagnim.²⁵⁰ O pět dnů později byla o jejich příjezdu informována rakouská ministerská rada.²⁵¹

Hned v prvních dnech jednání se však ukázalo, že všechny sporné body ještě nebyly odstraněny. Nejproblematictější se jevila žádost Sardinského království o zajištění

²⁴⁴ Viz d'Azeglio Bruckovi, 6. června 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 319, Allegato A, p. 240 – 242; Bruck Schwarzenbergovi, 8. června 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 319, p. 238 – 240.

²⁴⁵ Viz Bruck d'Azegliovi, 7. června 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 319, Allegato B, p. 242 – 243.

²⁴⁶ Viz Bruck Schwarzenbergovi, 11. června 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 323, p. 248 – 249. Okupace Alessandrie neměla ze strategického hlediska pro rakouskou armádu příliš velký význam. Naopak její ukončení mohlo pozitivně naladit turínskou vládu, která by poté byla ochotnější k uzavření mírové smlouvy. Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 13. června 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 95, s. 401 – 403.

²⁴⁷ Viz Metzburg Bruckovi, 9. a 10. června 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 233, Allegato C, p. 255 – 256.

²⁴⁸ Viz Bruck Schwarzenbergovi, 15. června 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 329, p. 279 – 281. Srov. Zasedání rakouské ministerské rady, 20. června 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 101, s. 422 – 425.

²⁴⁹ Viz Radecký Františku Josefovi I., 16. června 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 330, Allegato A, p. 286.

²⁵⁰ Viz Bruck Schwarzenbergovi, 18. června 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 331, p. 287 – 288.

²⁵¹ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 23. června 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 104, s. 440 – 444.

beztrestnosti pro obyvatele Lombardie a Benátska, kteří se v uplynulých měsících zúčastnili na straně sardinské armády bojů s rakouským vojskem.²⁵² V následujících dnech se spory prohloubily. Bruck v této souvislosti konstatoval, že se Sardinské království chová jako vítěz, a ne jako poražený.²⁵³ V důsledku uvedených neshod se na pořad jednání dostaly i některé další, již zdánlivě vyřešené otázky.²⁵⁴ Rakouská vláda se proto rozhodla přimět Turín k uzavření mírové smlouvy ultimativně.²⁵⁵ Za této situace, kdy se d'Azeglioova vláda nemohla spolehnout ani na podporu ze strany Francie,²⁵⁶ se v Miláně objevil další sardinský vyjednávač Carlo Beraudo hrabě di Pralormo, jehož příjezd znamenal obrat k lepšímu.²⁵⁷ Již 25. července předložil Bruckovi návrh znění mírové smlouvy,²⁵⁸ který byl o dva dny později přijat rakouskou ministerskou radou.²⁵⁹ Mírová smlouva potvrzovala platnost územního stavu z roku 1815. Sardinská vláda dále přistoupila na rakouské požadavky, když souhlasila s vyplacením válečných reparací ve výši 75 milionů franků (v přepočtu cca 28,9 milionů rakouských zlatých),²⁶⁰ s obnovením

²⁵² Viz Bruck Schwarzenbergovi, 20. června 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 336, Allegato A, B, p. 297 – 302.

²⁵³ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 24. června 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 105, s. 445 – 450.

²⁵⁴ Viz Schwarzenberg Bruckovi, 10. července 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 370, p. 393 – 396.

²⁵⁵ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 9. a 10. července 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 114, 115, s. 476 – 484. Srov. Schwarzenberg Bruckovi, 13. července 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 372, p. 402.

²⁵⁶ Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 31, fasc. Berichte 1849, III. Affaires du Piémont, Question Austro-Sarde, Nr. 37 D, Hübner Schwarzenbergovi, 24. července 1849. Rovněž Zasedání rakouské ministerské rady, 23. července 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 124, s. 513 – 518.

²⁵⁷ Viz Bruck Schwarzenbergovi, 19. července 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 380, p. 415 – 419. Srov. rovněž: Zasedání rakouské ministerské rady, 21. července 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 122, s. 505 – 509.

²⁵⁸ Viz Bruck Schwarzenbergovi, 25. července 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 389, p. 439 – 440; Prohlášení Pralorma, Boncompagniho a Dabormidy vůči Bruckovi a prohlášení Brucka vůči výše jmenovaným, 24. července 1849, in: *Tamtéž*, Allegato A, B, p. 440 – 441; *Návrh mírové smlouvy mezi Rakouskem a Sardinským královstvím*, in: *Tamtéž*, Allegato C, p. 441 – 444.

²⁵⁹ Viz Schwarzenberg Bruckovi, 28. července 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 395, p. 455 – 457.

²⁶⁰ Vyplacení válečné náhrady bylo realizováno prostřednictvím bankovního domu Rotschild, jenž za zajištění včasných splátek, které umožňovaly habsburské monarchii s penězi nakládat, aniž by musela čekat na jejich úhradu ze strany Sardinského království, inkasoval smluvně stanovený podíl. První splátku Rakousko obdrželo na konci roku 1849. Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady,

smlouvy o spolupráci v boji proti pašerákům, se stanovením cesty vedoucí Gravellonským údolím coby hranice i s výstavbou mostu přes toto údolí, která se měla uskutečnit na společné náklady obou států. Turín po delším váhání přistoupil rovněž na požadavek Vídně, aby se součástí mírové smlouvy staly dohody týkající se úpravy vztahů mezi Rakouskem a vévodstvími Modena a Parma.²⁶¹ Nevyřešenou zůstávala otázka amnestie pro účastníky protirakouských bojů pocházející z Lombardie a Benátska. Pralormo svůj postoj zdůvodňoval konstatováním, že v tomto případě jde o čest Sardinského království, které nemůže bývalé spolubojovníky ponechat svému osudu.²⁶² K podpisu mírové smlouvy došlo 6. srpna ve Villa Reale v Milánu²⁶³ a o čtyři dny později o tom byla informována rakouská vláda.²⁶⁴ K obnovení řádných diplomatických vztahů mezi Turínem a Vídní došlo v prosinci 1849, kdy byl Rudolph hrabě Apponyi jmenován mimořádným vyslancem a zplnomocněným zástupcem Rakouska v Sardinském království.²⁶⁵

III. 2. 3. Římská republika a rakouská zahraniční politika

Italská otázka se neomezovala pouze na sardínsko-rakouská mírová jednání. Rychlým vývojem procházela rovněž otázka návratu papeže do Říma. Španělsko společně s Královstvím obojí Sicílie se chystaly uposlechnout výzvy papeže k zásahu. Jejich postup

---

28. prosince 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 1, Nr. 239, s. 945. K problematice dalšího průběhu splátek: Zápisy ze zasedání rakouské ministerské rady, 11., 29. ledna, 12. dubna 1850, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 2, Nr. 252, 266, 319, s. 15 – 16, 78, 294.

²⁶¹ Ministr Bruck svůj pobyt v Miláně využil rovněž k přípravě obchodních a celních dohod s Modenou a Parmou a k jednáním týkajícím se svobodné plavby po Pádu a její organizace. Smluvně mělo být rovněž zajištěno propojení poštovní organizace v habsburské monarchii a v obou zmíněných vévodstvích. Viz Bruck Schwarzenbergovi, 18. června 1849, in: Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49, Ser. III, Vol. 2, Nr. 332, p. 289 – 291; Zasedání rakouské ministerské rady, 24. června 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 105, s. 445 – 450.

²⁶² Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 28. července 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 129, s. 530 – 533.

²⁶³ Viz Bruck Schwarzenbergovi, 6. srpna 1849, in: Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49, Ser. III, Vol. 2, Nr. 410, p. 481 – 482. Srov. Mírová smlouva mezi Rakouskem a Sardinským královstvím, 6. srpna 1849, in: Allgemeines Reichs-, Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich, Nr. 349, s. 596 – 607.

²⁶⁴ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 10. srpna 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 141, s. 567 – 573.

²⁶⁵ Viz A. J. P. TAYLOR, *The Italian Problem in European Diplomacy*, p. 236.

však komplikovala Francie, která, bez ohledu na pokusy ze strany rakouské diplomacie její postup v rámci možností korigovat, v této oblasti sehrála hlavní roli. Od konce března 1849 probíhaly v Gaětě předběžné rozhovory mezi zástupci Rakouska, Francie, Španělska a Království obojí Sicílie coby států oslovených papežovým voláním o pomoc.²⁶⁶ Zájmy Vídně zde hájil hrabě Esterházy, Francii zastupoval François Eugène Gabriel vévoda d'Harcourt, Španělsko Francesco Martinez della Rosa a neapolskou vládu Giuseppe Constantino kníže Ludolf. O řešení římské otázky měla rozhodnout konference těchto států, k jejímuž prvnímu zasedání se shromáždění diplomaté sešli 4. dubna 1849.²⁶⁷

Francie preferovala variantu návratu papeže do Říma na základě zásahu španělských a neapolských oddílů, které by se v případě potřeby mohly opřít o pomoc francouzských válečných lodí křižujících před Civitavecchia. Ministr zahraničí Drouyn de Lhuys zvažoval rovněž možnost, že by se iniciativy chopily rakouské jednotky v severních provinciích Církevního státu. V takovém případě mělo následovat vylovení francouzských vojáků v Civitavecchia a jejich pochod na Řím. Takto provedená akce by působila dojmem zásahu proti Rakousku na ochranu Římské republiky.²⁶⁸ Prezident Ludvík Napoleon společně s ministrem zahraničí zároveň požadovali, aby papež po svém návratu do Říma upokojil obyvatelstvo liberálně orientovaným prohlášením. Rovněž Schwarzenberg chtěl dosáhnout návratu Pia IX. do Věčného města. Na rozdíl od Paříže však neměl v úmyslu zasahovat do dalšího vývoje v Církevním státu.²⁶⁹ Při dalším zasedání gaëtské konference ale již francouzský zástupce prosazoval jako nejvhodnější řešení čistě francouzskou intervencí.²⁷⁰

Ve svém jednání byl Drouyn de Lhuys nucen zohlednit rovněž vnitropolitický vývoj ve své zemi.²⁷¹ Francie se musela především vyrovnat s otázkou, zda je v jejím zájmu opustit ideje, na jejichž základě došlo k vyhlášení Francouzské republiky a k volbě

²⁶⁶ Viz Esterházy Schwarzenbergovi, 24. března 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e lo stato Pontificio*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 45, p. 149 – 153.

²⁶⁷ Viz Esterházy Schwarzenbergovi, 4. dubna 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 51, p. 170 – 174.

²⁶⁸ Viz Esterházy Schwarzenbergovi, 26. března 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 46, p. 154 – 156.

²⁶⁹ Viz K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 59.

²⁷⁰ Viz Esterházy Schwarzenbergovi, 14. dubna 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e lo stato Pontificio*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 52, p. 174 – 177.

²⁷¹ Srov. HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 30, fasc. Berichte 1849, II. Affaires de Rome, Nr. 1 C, Hübner Schwarzenbergovi, 29. března 1849.

Ludvíka Napoleona prezidentem. Komplikaci představovala také potřeba nalézt pro realizaci zahraničněpolitických plánů podporu Národního shromáždění, kde postupně získávali převahu konzervativně orientovaní poslanci zastávající mimo jiné zájmy katolické církve. Ve vládě jejich úsilí podporoval především ministr vyučování Alfred Frédéric Pierre hrabě de Falloux du Coudray, který výraznou měrou přispěl k rozhodnutí vyslat expediční sbor do přístavu Civitavecchia. V souvislosti s tím francouzské Národní shromáždění souhlasilo s uvolněním částky ve výši 1 200 000 franků ze státního rozpočtu, aby akce mohla být realizována.²⁷² Francie se tímto způsobem zároveň snažila reagovat na aktuální situaci na Apeninském poloostrově, kde se po bitvě u Novary pro část rakouských jednotek otevřela možnost zahájit pochod na Řím. Intervence proto byla pro veřejnost prezentována jako protirakousky orientovaný zásah na podporu Římské republiky. Zároveň byli na základě návrhu ministerského předsedy Odilona Barrota do Věčného města vysláni tajní agenti s úkolem přimět představitele Římské republiky v čele s Mazzinim ke vznesení žádosti o francouzský zásah, aby tak intervenční vojsko mohlo argumentovat tím, že akci provedlo na přání římského lidu. Ve vyjádřeních určených papežskému dvoru však Drouyn de Lhuys zdůrazňoval, že cílem ozbrojeného zásahu je pomoci papeži k návratu do Říma. Ve stejnou dobu francouzská vláda přijala rozhodnutí o uznání výjimečného postavení Rakouska ve vztahu k Toskánsku. Stále však váhala se zveřejněním informací o vzájemné spolupráci obou mocností.²⁷³

Další francouzsko-rakouská jednání komplikovaly rakouské nároky na výši válečného odškodnění, které vznesl svobodný pán von Bruck v první fázi jednání s vyslanci Sardinského království. Drouyn de Lhuys proto z obavy před posílením rakouského vlivu v Itálii začal vystupovat proti již dříve přijatému rozhodnutí o intervenci císařských jednotek v Toskánsku a o obsazení Bologne, což rakouský zástupce v Paříži Hübner odmítal s odůvodněním, že vítězství Radeckého u Novary a následná mírová jednání nelze dávat do souvislosti s řešením římské otázky.²⁷⁴

²⁷² Viz Hübner Schwarzenbergovi, 18. dubna 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e lo stato Pontificio*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 74, Allegato B, p. 229 – 232.

²⁷³ Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 30, fasc. Berichte 1849, II. Affaires de Rome, Nr. 5 E, Hübner Schwarzenbergovi, 4. dubna 1849. Srov. K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 61 – 76.

²⁷⁴ Viz Tamtéž, s. 75.

Francouzská vojenská expedice pod velením generála Nicolase Charlese Victora Oudinota vévody de Reggio se na svou misi vydala 22. dubna 1849. O dva dny později se její účastníci vylodili v Civitavecchia a ještě téhož dne byl do Gaëty vyslán Oudinotův pobočník s úkolem informovat o francouzské intervenci papeže.²⁷⁵ Francouzský ministr zahraničí již 18. dubna informoval o připravované výpravě rakouského vyslance Hübnera, když jako důvody pro rozhodnutí pařížské vlády uvedl množství se zprávy o anarchii vládoucí v Římě²⁷⁶ a demarši kardinála státního sekretáře Giacomu Antonelliho, v níž si zástupce kurie stěžoval na zdlouhavé rozhodování Francie a vyslovoval názor, že Paříž nese hlavní vinu na tom, že se papež dosud nemohl vrátit do Věčného města. Hübner reagoval výzvou, aby Drouyn de Lhuys při projednávání této otázky zamezil všem případným projevům nepřátelství vůči habsburské monarchii.²⁷⁷ Ještě téhož dne si ministr pozval rakouského diplomata k sobě, aby ho seznámil s hlavními body instrukcí udělených Oudinotovi ohledně jeho jednání v průběhu intervence. Generál se měl mimo jiné vyvarovat všech kroků, které by mohly být vnímány jako nepřátelské vůči Rakousku. V případě, že by Rakušané obsadili Bolognu,²⁷⁸ měl Oudinot zachovat klid. Proti jejich dalšímu případnému postupu do severních provincií Církevního státu se měl ohradit, ale ne příliš důrazně. V případě, že by se francouzské a rakouské jednotky dostaly do tak těsné blízkosti, že by hrozilo jejich ozbrojené střetnutí, byla generálovi v dalším rozhodování ponechána volnost.²⁷⁹ Rakouskou pozici v tuto dobu posílily i události odehrávající se mimo Itálii, když pruský král Fridrich Vilém IV. odmítl od frankfurtského

---

²⁷⁵ Viz Esterházy Schwarzenbergovi, 26. dubna 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e lo stato Pontificio*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 56, p. 188 – 190. Srov. rovněž: Esterházy Bruckovi, 26. dubna 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 278, Allegato A, p. 118 – 119.

²⁷⁶ Srov. Esterházy Schwarzenbergovi, 3. března 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e lo stato Pontificio*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 32, p. 115 – 117; HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 30, fasc. Berichte 1849, II. Affaires de Rome, Nr. 8 B, Hübner Schwarzenbergovi, 12. dubna 1849.

²⁷⁷ Viz Hübner Schwarzenbergovi, 18. dubna 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 260, Allegato A, p. 81 – 84.

²⁷⁸ Bologna před rakouskou armádou kapitulovala 16. května 1849. Viz Bruck Schwarzenbergovi, 18. května 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 291, p. 167. Již 23. května předal Esterházy klíče od města papeži. Viz Esterházy Schwarzenbergovi, 23. května 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e lo stato Pontificio*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 80, p. 249 – 250.

²⁷⁹ Viz Hübner Schwarzenbergovi, 18. dubna 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 260, Allegato B, p. 84.

parlamentu přijmout německou císařskou korunu²⁸⁰ a Velká Británie vyslovila nesouhlas s francouzskou intervencí.²⁸¹ Francouzským podnikem nebyl příliš nadšen ani Pius IX., neboť by byl raději, kdyby Řím obsadila rakouská armáda.²⁸² Rakouský ministerský předseda Schwarzenberg papežův postoj komentoval v jednom ze svých dopisů Esterházymu: „*Byly doby, kdy Pius IX. proklašoval, že by se raději uzavřel v Andělském hradu nebo odešel do kláštera, než aby viděl jediného cizího vojáka, natož rakouského, jak šlape po půdě jeho vlasti. Časy se mění; dnes se zdá, že papež upadl do druhého extrému, když by si přál, aby se jeho stát hemžil cizími, nejlépe rakouskými vojáky.*“²⁸³

Schwarzenberg předpokládal, že francouzská intervence bude vedena v souladu s papežovou žádostí o pomoc a bude směřovat k návratu papeže do čela Církevního státu a k obnovení jeho svobody a nezávislosti. Rakouský ministerský předseda zároveň očekával, že Oudinotova akce nebude mít za následek zhoršení vztahů mezi Paříží a Vídní a obnovením vlády Pia IX. splní společný cíl obou těchto mocností.²⁸⁴ Svým prohlášením určeným občanům Římské republiky však Oudinot tyto naděje ne zcela naplnil, když francouzský zásah odůvodňoval nutností zabránit rakousko-neapolské intervenci a dosáhnout dohody mezi Piem IX. a římským lidem.²⁸⁵ Jako lichý se ukázal rovněž předpoklad Drouyna de Lhuys, že francouzská expedice, jako akce schválená francouzským Národním shromážděním, bude římským obyvatelstvem přijata kladně. Naopak, poslanci římského parlamentu již 25. dubna proti intervenci velmi ostře vystoupili a ozbrojený odpor obránců Věčného města přinutil francouzské jednotky

²⁸⁰ Viz Zpráva saského vyslance Boseho z Paříže, 8. dubna 1849, in: *Französische und sächsische Gesandtschaftsberichte aus Dresden und Paris 1848 – 1849*, Nr. 236, s. 344 – 346.

²⁸¹ Viz Hübner Schwarzenbergovi, 3. května 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 279, Allegato A, p. 130 – 133. K postoji Velké Británie k francouzské intervenci do Říma viz Sauli d’Azeglioovi, 18. května 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra il regno di Sardegna e la Gran Bretagna*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 110, p. 156 – 158.

²⁸² Viz Esterházy Bruckovi, 27. dubna 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 278, Allegato B, p. 119 – 122. Srov. rovněž: Esterházy Bruckovi, 19. května 1849, in: *Tamtéž*, No. 301, Allegato A, p. 199 – 200.

²⁸³ Cit. dle: Schwarzenberg Esterházymu, 31. května 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e lo stato Pontificio*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 89, p. 265 – 266.

²⁸⁴ Viz Schwarzenberg Thomovi, 27. dubna 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 63, Allegato, p. 207 – 208.

²⁸⁵ Oudinot ve svém svolání mimo jiné uvedl: „*Francie si neosobuje právo usměrňovat zájmy, jež jsou především věci římského obyvatelstva a v širším smyslu záležitosti celé Evropy a katolického světa. Domnívá se však, že je při svém postavení zvláště povolána k zásahu, jehož cílem je ustavit režim, který by byl právě tak vzdálen svévole, jednou provždy zmařené šlechtností Pia IX., jakož i anarchie z poslední doby.*“ Cit. dle: Libor PIRUCHTA, *Giuseppe Garibaldi*, Praha 1971, s. 69 – 70.

k ústupu zpět do Civitavecchia.²⁸⁶ Prezident Ludvík Napoleon v dopise adresovaném Oudinotovi označil porážku svých vojáků před branami Říma za těžkou urážku francouzské cti, kterou nelze strpět, a přislíbil generálovi podporu v dalších aktivitách. Stále však bylo třeba brát na zřetel vůli francouzského Národního shromáždění. Do Říma byl proto vyslán zvláštní vyslanec Ferdinand Marie vikomt de Lesseps, který měl podle představ poslanců Národního shromáždění usilovat o urovnání situace.²⁸⁷ Francouzská vláda naopak jeho misi vnímala jako příležitost získat čas a vyčkat na výsledek voleb do Národního shromáždění, od nichž se očekávalo posílení vládních pozic.²⁸⁸

Lessepsovi se podařilo uzavřít s představiteli Římské republiky příměří. Úkol získat si důvěru Římanů však byl nesplnitelný, a to tím spíše, že již dva francouzští vyslanci²⁸⁹ působili u papežského dvora v Gaětě a pařížská vláda i prezident byli přesvědčeni, že Řím je třeba dobýt silou. Tato dvojaká politika měla nutně za následek postupnou ztrátu sympatií papežského dvora, kterou si však francouzská diplomacie vysvětlovala sílícím rakouským vlivem. Drouyn de Lhuys papežův postoj a odmítání Francií požadovaných liberálních reforem přičítal „*skrytému vlivu jedné katolické velmoci*“, tedy Rakouska, a varoval vyslance Hübnera, aby Vídeň zvážila svůj další postup a nedala příčinu k vypuknutí války s Francií, která by se mohla stát celoevropským konfliktem. Hübner odpověděl, že se toto tvrzení nezakládá na pravdě. „*Dáváte nám za vinu papežovu nedůvěru,*“ řekl francouzskému ministrovi zahraničí, „*nemylte se; jste to vy sami, kdo ji vyvolal. Svatý Otec si uvědomuje, že jste dali přednost Národnímu shromáždění, a Národní shromáždění se naopak domnívá, že upřednostňuje papeže; nestranní lidé pak vůbec nevědí, čemu by měli věřit.*“²⁹⁰ O několik dnů později v dopise

²⁸⁶ Viz Esterházy Schwarzenbergovi, 4. května 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e lo stato Pontificio*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 60, p. 196 – 199. Srov. rovněž: Bruck Schwarzenbergovi, 8. května 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 280, p. 136 – 138.

²⁸⁷ Viz Palomba Radeckému, 15. května 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 297, Allegato B, p. 183 – 184.

²⁸⁸ Viz K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 79 – 82. K průběhu Lessepsovy mise: Palomba Radeckému, 19., 21. a 25. května 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 303, Allegato A-D, p. 203 – 206. Průběh Lessepsovi mise byl rovněž zdokumentován prostřednictvím spisu, který byl předložen francouzské státní radě. Srov. Ferdinand de LESSEPS, *Ma mission à Rome mai 1849. Mémoire présenté au conseil d’état*, Paris 1849.

²⁸⁹ Jednalo se o francouzského vyslance u papežského dvora François Eugène Gabriela vévodu d’Harcourt a vyslance v Neapoli Alphonse Raynevala.

²⁹⁰ Cit. dle: Hübner Schwarzenbergovi, 11. května 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e lo stato Pontificio*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 75, Allegato A, p. 235 – 237.

Esterházymu Hübner konstatoval, že „*Francie nebyla nikdy slabší než nyní.*“²⁹¹ Představy Vídně a Paříže se rozcházely zejména v otázce liberálně orientovaných reforem v Církevním státě. Příslib jejich realizace francouzská diplomacie, ve snaze získat touto cestou podporu Národního shromáždění, požadovala od papeže ještě před jeho uvedením zpět do Říma. Schwarzenberg podobné návrhy odmítal a rakouský vyslanec v Gaëtě hrabě Esterházy působil proti francouzským plánům u papežského dvora.²⁹²

Další vývoj událostí ovlivnil výsledek voleb ve Francii, které přinesly očekávané vítězství „*strany pořádku*“. Nový francouzský ministr zahraničí Alexis Charles Henri Clérel de Tocqueville byl sice přesvědčen, že ústavní reformy jsou pro papežský stát nezbytné, zároveň však usiloval o podporu své politiky u papežského dvora ze strany Rakouska.²⁹³ Kníže Schwarzenberg ale neměl v úmyslu radit papeži ke spolupráci s Paříží, odmítal úvahy o zastupitelském systému a všeobecné volby označoval za „*bojiště, na němž revoluce připravuje svá vítězství*“.²⁹⁴ Rakouský ministerský předseda rovněž prosazoval návrh, aby francouzské a rakouské jednotky Církevní stát po uklidnění situace vyklidily a jeho okupaci předaly oddílům Království obojí Sicílie.²⁹⁵

Nová francouzská vláda se rozhodla odvolat Lessepse,²⁹⁶ kterého nahradil člen katolické strany Claude François Philibert Tircuy de Corcelles. V instrukcích, které francouzský diplomat obdržel, bylo konstatováno, že Francie si jako čistě katolický stát přeje návrat papeže, a to je rovněž jediným cílem francouzské expedice.²⁹⁷ V případě potřeby měl generál Oudinot Řím dobýt silou a poté měl být papež vyzván k návratu, aniž

²⁹¹ Cit. dle: Hübner Esterházymu, 24. května 1849, in: Tamtéž, Nr. 83, p. 254 – 255.

²⁹² Viz K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 83 – 87.

²⁹³ Viz Hübner Esterházymu, 13. června 1849, in: Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e lo stato Pontificio, Ser. III, Vol. 1, Nr. 97, p. 274 – 275.

²⁹⁴ Schwarzenberg byl ve svém postoji utvrzován rovněž ze strany ruské diplomacie. Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 26, fasc. Berichte 1849, II. Affaires d’Italie, Nr. 53 A-D, Buol Schwarzenbergovi, 28./16. července 1849.

²⁹⁵ Viz HHStA, f. PA IX. Frankreich, k. 32, fasc. Weisungen 1849, Affaires de Rome, Nr. 1 – 3, Schwarzenberg Hübnerovi, 3. července 1849.

²⁹⁶ Srov. Tocqueville Lessepsovi, 9. června 1849, in: F. LESSEPS, *Ma mission à Rome*, Nr. 40, p. 165; Dekret prezidenta republiky, 9. června 1849, in: Tamtéž, Nr. 41, p. 166.

²⁹⁷ Podle zpráv, které měla 15. června 1849 k dispozici rakouská ministerská rada, rozhodl se francouzský parlament podpořit papeže, aniž by si kladl jakékoli podmínky. Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 15. června 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 97, s. 407 – 411.

by mu byly kladeny politické podmínky. Pouze mu měla být doporučena spolupráce s římským parlamentem.²⁹⁸ Generál Oudinot poté předložil zástupcům Římské republiky třídní ultimátum, po jehož vypršení zahájil pochod na Řím. Kníže Schwarzenberg na zasedání rakouské ministerské rady reagoval prohlášením, že „*jakmile budou Francouzi jednou v Římě, budou muset přiznat barvu, a to je pro nás [tj. Rakousko – J. H.] důležité.*“²⁹⁹ Oudinotovy jednotky však i nyní narazily na tvrdý odpor římských obránců.³⁰⁰ Po měsíc trvajících urputných bojích, v nichž na straně Římské republiky vynikal především Giuseppe Garibaldi, se však jejich další odpor stal beznadějným a 2. července složil římský triumvirát svou vládu. Městská rada poté vydala Řím Francouzům. Následujícího dne nepochodovali vojáci Oudinotova intervenčního sboru do Věčného města. Ani tento čin se však neobešel bez krveprolití, když francouzské oddíly v pouličních bojích ztratily ještě asi 100 mužů. Podle zpráv, které pronikly do Vídně, mělo Řím opustit několik tisíc jeho obyvatel, kteří s již připravenými severoamerickými, anglickými a sardinskými pasy odpluli po moři do Janova.³⁰¹

Hlavní hrozbu pro Římskou republiku sice představovala Oudinotova armáda, ale Mazzini a jeho spolubojovníci museli čelit i dalším protivníkům, zejména Rakousku, jehož vojsko postupně obsadilo Anconu³⁰² a severní provincie Církevního státu.³⁰³ V této

²⁹⁸ Viz Hübner Schwarzenbergovi, 6., 8. a 12. června 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e lo stato Pontificio*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 97, Allegato A-C, p. 276 – 281.

²⁹⁹ Cit. dle: Zasedání rakouské ministerské rady, 6. června 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 88, s. 371 – 375.

³⁰⁰ Při útoku z 5. června Francouzi podle zpráv, které dorazily do Vídně, ztratili na 500 mužů, ovšem ztráty obránců Věčného města se pohybovaly okolo 1 200. Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 12. června 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 94, s. 393 – 400.

³⁰¹ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 28. července 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 117, s. 487 – 489.

³⁰² Obléhání Ancony bylo zahájeno 24. května, kdy před město dorazil hrabě Wimpffen se svou divizí a admirál Dahlerup současně zahájil námořní blokádu. Bylo rovněž zajištěno spojení Wimpffena s rakouskými oddíly ve Florencii, když generál d’Aspre nechal obsadit Foligno, které bylo hlavní křižovatkou silnic vedoucích z Říma a z Toskánska do Ancony. Obdobně bylo již dříve zajištěno spojení mezi Florencií a Bolognou. Viz Bruck Schwarzenbergovi, 29. května 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 307, p. 213 – 214. Svou kapitulaci Ancona podepsala 18. června 1849. Viz Schwarzenberg Bruckovi, 23. června 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 338, p. 304 – 305. Na zasedání rakouské ministerské rady z 9. června 1849 Schwarzenberg přítomné ministry informoval, že francouzský diplomat Lesseps měl v úmyslu vyslat na svou vlastní zodpovědnost dvě francouzské lodě do Ancony, aby tak zajistil účast své země i v této oblasti. Díky včasným krokům generála d’Aspre však bylo realizaci tohoto plánu zabráněno. Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 9. června 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 91, s. 380 – 385.

souvislosti se v Paříži začaly objevovat informace, že Rakušané mají v úmyslu pokračovat dále na Řím. Rakouský vyslanec Hübner je však vzápětí dementoval.³⁰⁴ K útoku na latinské pobřeží se připravovalo španělské válečné loďstvo a současně z jihu postupoval silný vojenský sbor vyslaný panovníkem Království obojí Sicílie Ferdinandem II.³⁰⁵ V souvislosti s postupem rakouských vojsk navrhoval rakouský ministr obchodu svobodný pán von Bruck, který stále ještě v Miláně vyjednával se zástupci Sardinského království o podmínkách mírové smlouvy, v dopisu adresovaném hraběti Esterházymu do Gaëty, aby území Církevního státu, která se již nacházejí pod kontrolou rakouských oddílů, přebíral papež postupně pod svou vládu, když by se zároveň v jednom z dobytých měst společně se Svatým kolegiem usadil. Bruck předpokládal, že by tento krok posílil postavení rakouských okupačních jednotek a usnadnil jejich další postup. Rakouský diplomat rovněž očekával, že by v případě realizace jeho návrhu byla Francie přinucena k rozhodnému postupu a musela by dát veřejně najevo, zda stojí skutečně na straně papeže, či na straně Římské republiky.³⁰⁶ Rakouský ministerský předseda Schwarzenberg však považoval za rozumné vyvarovat se jakémukoliv možnému střetu s Francií.³⁰⁷ V úspěšné spolupráci císařských, španělských a sicilských jednotek pak Bruck viděl příležitost k upevnění vztahů mezi těmito státy a k posílení postavení habsburské monarchie v Itálii.³⁰⁸

V Římě byla obnovena vláda papeže, který jmenoval vládní komisi tvořenou třemi kardinály, třemi preláty a třemi knížaty. Komise tvořená kardinály Gabrielle della Genga

³⁰³ Viz Wimpffen Schwarzenbergovi, 25. června 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e lo stato Pontificio*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 106, Allegato, p.297 – 298.

³⁰⁴ Viz HHStA, f. PA IX. Frankreich, k. 32, fasc. Weisungen 1849, *Affaires de Rome*, fol. 17 – 18, Schwarzenberg Hübnerovi, 20. června 1849.

³⁰⁵ Již 29. dubna vstoupil král Obojí Sicílie v čele svých jednotek do Terracina, kde došlo i k vylodění španělských oddílů. Španělské parníky také zajišťovaly dopravu dalších posil z Barcelony. Viz Esterházy Bruckovi, 1. května 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 278, Allegato C, p. 122 – 124. Srov. rovněž: Esterházy Schwarzenbergovi, 4. května 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e lo stato Pontificio*, Ser. III, Vol. 1, Nr. 60, p. 196 – 199.

³⁰⁶ Viz Bruck Esterházymu, 3. června 1849, in: *Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49*, Ser. III, Vol. 2, Nr. 314, Allegato A, p. 226.

³⁰⁷ Viz Schwarzenberg Radeckému, 12. června 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 325, p. 260. Podle zprávy rakouského generálního konzula v Civitavecchia Palomby se Francie chtěla stát za každou cenu okupantem Říma a vojáci Oudinotova intervenčního sboru dávali najevo chuť střetnout se s Rakušany. Viz Palomba Radeckému, 11. června 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 330, Allegato B, p. 286.

³⁰⁸ Viz Bruck Schwarzenbergovi, 7. července 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 364, p. 380 – 381.

Sermattei, Luigi Vanicelli Casoni a Lodovico Altieri vstoupila 31. července 1849 do Říma a až do návratu papeže, k němuž došlo v dubnu 1850, řídila vládní záležitosti.³⁰⁹ Francie byla nucena ponechat i v následujících letech v Římě na ochranu papeže své jednotky.³¹⁰

Vedle jednání se Sardinským královstvím a řešení římské otázky se rakouská diplomacie na Apeninském poloostrově musela vyrovnat ještě se dvěma problémy, které však svým rozsahem nedosahovaly významu obou výše uvedených. Prvním z nich byla potřeba uklidnit situaci v Toskánském velkovévodství a umožnit návrat velkovévody Leopolda II., který v druhé polovině února 1849 uprchl z Florencie po vzoru papeže do Gaëty. Na základě jednání mezi Vídní a Paříží bylo rozhodnuto, že Francie ponechá Rakousku při restauraci vlády Leopolda II. volnost.³¹¹ V dopise z 12. dubna informoval svobodný pán von Bruck z Milána knížete Schwarzenberga, že se země stává shromaždištěm revolučních živlů prchajících před rakouskou mocí a že zde anarchie již dosáhla vrcholu. Zároveň upozorňoval na nutnost vyřešit co nejdříve hospodářské vztahy mezi velkovévodstvím a habsburskou monarchií.³¹² Téhož dne se obrátil na rakouského ministerského předsedu maršál Radecký se žádostí o posily o síle asi 20 000 – 30 000 mužů, aby s jejich pomocí mohl zajistit císařskými oddíly již obsazené oblasti a zároveň uskutečnit intervenci do Toskánska.³¹³

Kromě vojenské převahy zjednodušovala rakouský postup výrazně skutečnost, že se toskáňští republikáni, narozdíl od svých římských spolustraníků, nevzmohli na výraznější odpor a svými vnitřními rozpory nechtěně přesvědčovali veřejnost o nutnosti obnovení monarchie. Ve dnech 11. a 12. dubna došlo k rozsáhlým nepokojům ve

³⁰⁹ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 31. července 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 132, s. 540 – 542.

³¹⁰ Otázka přítomnosti francouzských jednotek v Římě byla znovu otevřena v letech 1860 – 1864. Stov. Norbert MIKO, *Zur Geschichte der Konvention vom 15. September zwischen Frankreich und Italien*, Römische Historische Mitteilungen, 1957/1958, 2. Heft, s. 221 – 265; F. ENGEL-JANOSI, *Österreich und die französisch-italienische Konvention vom 15. September 1864*, Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung, 71/1963, s. 451 – 461.

³¹¹ Viz K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 60 – 61.

³¹² Viz Bruck Schwarzenbergovi, 12. dubna 1849, in: Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49, Ser. III, Vol. 2, Nr. 229, p. 21 – 23.

³¹³ Viz Radecký Schwarzenbergovi, 12. dubna 1849, in: Tamtéž, Nr. 230, Allegato B, p. 29. Přestože Radecký požadované posily nedostal, mohl již 17. dubna Bruck Schwarzenbergovi oznámit, že rakouské vojsko je připraveno k zásahu v Toskánsku. Viz Bruck Schwarzenbergovi, 17. dubna 1849, in: Tamtéž, Nr. 239, p. 45 – 47.

Florencii, při nichž padly i výstřely z pušek, vyvolaným spory mezi obyvateli města a livornskými dobrovolníky. Střet skončil vyhnáním Livorňanů a útekem toskánského diktátora Francesca Domenica Guerrazziho, který však byl vzápětí zajat národní gardou. Florentská městská správa poté rozpustila ústavodárné shromáždění, jeho poslancům zakázala jakékoliv další sdružování a jménem velkovévody Leopolda II. se ujala výkonu vládní moci. Tento postup byl téměř okamžitě akceptován rovněž Pisou a obcemi v okolí Florencie. Svobodný pán von Bruck v souvislosti se změnou vlády konstatoval, že nový orgán není tvořen muži, kteří by oplývali talentem, v jejich prospěch však hovoří odpor k Rakousku a snaha zabránit Vídni ve vměšování se do dalšího vývoje.³¹⁴ Dovršení tohoto obratu představovala deputace vyslaná 17. dubna z Florencie k velkovévodovi Leopoldovi II. do Gaëty.³¹⁵ Rovněž města Livorno, Pisa a Pistoia vyzývala monarchu k návratu do země.³¹⁶ Toskánský panovník se tak vzhledem ke své nerozhodnosti ocitl v komplikované situaci. Bez problémů sice v Gaëtě spolupracoval s hrabětem Esterházyem a souhlasil s rakouskou intervencí ve své zemi, zároveň se však z obav z reakce obyvatelstva zdráhal dát svůj postoj veřejně najevo.³¹⁷

Florentská provizorní vládní komise k rakouským aktivitám zaujala odmítavý postoj. S žádostí o zásah ve prospěch Livorna se obrátila na Francii a Velkou Británii,³¹⁸ o intervenci v rámci celého Toskánska požádala Sardinské království a současně vznesla protest proti obsazení Massy a Carrary a provincií Lunigiana a Garfagnana rakouskými

³¹⁴ Viz Radecký Schwarzenbergovi, 15. dubna 1849, in: Tamtéž, Nr. 237, p. 44; Bruck Schwarzenbergovi, 17. dubna 1849, in: Tamtéž, Nr. 240, p. 47 – 48.

³¹⁵ Viz Bruck Schwarzenbergovi, 21. dubna 1849, in: Tamtéž, Nr. 252, p. 67 – 68.

³¹⁶ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 26. dubna 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 55, s. 246 – 252.

³¹⁷ Viz Esterházy Bruckovi, 1. května 1849, in: Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49, Ser. III, Vol. 2, Nr. 278, Allegato C, p. 122 – 124; Pamětní spis kapitána četnictva Josepha Mehoferera o situaci v jednotlivých italských státech, 7. května 1849, in: Tamtéž, Nr. 278, Allegato D, p. 125 – 127. Rakouský vyslanec v Gaëtě hrabě Esterházy Leopolda II. charakterizoval jako bezradného, nerozhodného a slabého muže. Viz Radecký Schwarzenbergovi, 28. dubna 1849, in: Tamtéž, Nr. 267, p. 95 – 96. Srov. rovněž: Esterházy Schwarzenbergovi, 20. dubna 1849, in: Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e lo stato Pontificio, Ser. III, Vol. 1, Nr. 54, p. 180 – 186.

³¹⁸ Velká Británie na tuto výzvu nereagovala a lord Palmerston zachovával klid i poté, co obdržel zprávu o rakouské intervenci v Toskánsku. Viz Colloredo Schwarzenbergovi, 8. května 1849, in: Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49, Ser. III, Vol. 2, Nr. 295, Allegato A, p. 172 – 174.

vojsky.³¹⁹ Rakouský ozbrojený zásah však již byl neodvratitelný. Velitelem intervenčních jednotek byl jmenován generál Konstantin svobodný pán d'Aspre von Hoobreck, který v Masse nedaleko toskánských hranic shromažďoval své oddíly. Cílem připravované akce bylo obsazení Luccy jako východiště k následnému útoku na Livorno,³²⁰ které bylo obsazeno 6. května, poté co se livornská městská rada rozhodla neklást Rakušanům odpor.³²¹ Podle zpráv, které z Livorna podával rakouský diplomat Karl Columban Schnitzer-Meerau, byl d'Aspre ve městě vítán jako jeho zachránce³²² a v následujících dnech mu deputace livornského magistrátu předala dar 400 000 zlatých jako „uznání za záchranu města z rukou anarchistů a terorismu“. Město se však především touto cestou chtělo vyhnout případným válečným kontribucím ze strany Rakouska.³²³ Na rakouský postup reagoval vzápětí komisař toskánského velkovévody Luigi hrabě Serristori, který v duchu politiky svého panovníka předstíral překvapení a ke generálovi d'Aspre vyslal jednoho ze svých důstojníků, který měl rakouskému veliteli sdělit, že Toskánsko je s výjimkou Livorna v klidu, a žádat, aby se Rakušané spokojili pouze s obsazením tohoto města. D'Aspre však na tyto připomínky nebral ohled,³²⁴ a to i přes snahy velkovévody Leopolda II., který se jej snažil odradit od dalšího postupu směrem na Florencii.³²⁵ Po úspěšné rakouské intervenci se toskánský velkovévoda rozhodl jmenovat sedmičlennou vládu, která 24. května odcestovala z Gaěty do Florencie.³²⁶

Poslední výspou revoluce v Itálii byly Benátky, ale i jejich osud se měl záhy naplnit. Město se nacházelo pod přísnou blokádou a velitel rakouských obléhacích jednotek

³¹⁹ Viz Esterházy Bruckovi, 27. dubna 1849, in: Tamtéž, Nr. 278, Allegato B, p. 119 – 122.

³²⁰ Viz Bruck Schwarzenbergovi, 29. dubna 1849, in: Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49, Ser. III, Vol. 2, Nr. 271, p. 103.

³²¹ Již 5. května d'Aspre obsadil Pisu. Viz Bruck Schwarzenbergovi, 8. května 1849, in: Tamtéž, Nr. 280, p. 136 – 138.

³²² Viz Schnitzer-Meerau Bruckovi, 13. května 1849, in: Tamtéž, Nr. 289, Allegato A, p. 161 - 162.

³²³ Viz Schnitzer-Meerau Bruckovi, 21. května 1849, in: Tamtéž, Nr. 301, Allegato D, p. 201. Při zasedání ministerské rady 9. června 1849 kníže Schwarzenberg přítomným ministrům sdělil, že zprávy z Florencie hovoří o spolupráci domácího obyvatelstva s rakouskými vojáky. Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 9. června 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 91, s. 380 – 385.

³²⁴ Viz Bruck Esterházymu, 10. května 1849, in: Le relazioni diplomatiche fra l'Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49, Ser. III, Vol. 2, Nr. 287, Allegato A, p. 153 – 155.

³²⁵ Viz Schnitzer-Meerau Bruckovi, 16. května 1849, Tamtéž, Nr. 298, Allegato B, p. 187.

³²⁶ Viz Martini Bruckovi, 24. května 1849, Tamtéž, Nr. 306, Allegato A, p. 209 – 210.

Georg hrabě Thurn-Valsassina vytrvale budoval další dělostřelecké baterie, které měly svou palbou nahlodávat odhodlání jeho obránců.³²⁷ Z moře bylo město ohrožováno rakouskou válečnou flotilou pod velením admirála Hanse Bircha Dahlerupa. Benátky kapitulovaly 22. srpna 1849 a ve Villa Papadopoli byl zástupci obou stran podepsán protokol o předání města maršálu Radeckému.³²⁸ Následně byla ukončena blokáda a 28. srpna obsadily město sv. Marka rakouské jednotky.³²⁹

Rakouské tažení na Apeninském poloostrově se odvíjelo výrazně úspěšněji než v případě boje s uherskou revolucí. Hlavní zásluha v tomto ohledu příslušela maršálovi Radeckému, který oba konflikty se Sardinským královstvím, které propukly v letech 1848 a 1849, dokázal vždy vyřešit s pomocí de facto jediné vítězné bitvy a zamezil tak vzniku vleklého konfliktu podobného tomu, v němž se ocitl kníže Windischgrätz a jeho nástupci v Uhrách. Z evropských velmocí musela vídeňská diplomacie brát ohled především na zájmy Francie. Paříž se soustředila zejména na vyřešení římské otázky. Kroky realizované francouzskými představiteli však byly určovány především komplikovaným vnitropolitickým vývojem. Rakouská pozice tak byla do značné míry usnadněna. Vítězné italské tažení a následný mír uvolnily vídeňské diplomacii ruce k dalším jednáním, především při řešení německé otázky. Fakt, že Rakousko obhájilo držbu svých italských provincií, podporoval plány knížete Schwarzenberga na vytvoření říše 70 milionů a zároveň posílil postavení Vídně na diplomatickém poli. Účast habsburské monarchie na dění v Uhrách a na Apeninském poloostrově s sebou nezbytně nesla dočasný pokles rakouských aktivit na poli německé otázky.³³⁰

³²⁷ Viz Thurn-Valsassina Bruckovi, 7. a 10. června 1849, in: Tamtéž, Nr. 306, Allegato D, E, p. 256 – 258; Nr. 326, Allegato C, p. 264 – 265.

³²⁸ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 26. srpna 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 156, s. 633 – 634. K průběhu revoluce v Benátkách: Paul GINSBORG, *Daniele Manin and the Venetian Revolution of 1848 – 49*, Cambridge 1979; Franz PESENDORFER, *Eiserne Krone und Doppeladler. Lombardo-Venetien 1814 – 1866*, Wien 1992, s. 253 – 254; H. BENEDIKT, *Kaiseradler über dem Apennin. Die Österreicher in Italien 1700 bis 1866*, s. 178 – 185.

³²⁹ Viz Zasedání rakouské ministerské rady, 28. srpna 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates, II. Abt., Bd. 1, Nr. 141, s. 641 – 643.

³³⁰ Tento stav je možné zřetelně pozorovat prostřednictvím zápisů ze zasedání rakouské ministerské rady. Viz Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 1. Srov. rovněž sdělení pruského vyslance ve Vídni Bernstorffa o jednání vyslance Hesenského kurfiřtství von Schachtena s knížetem Schwarzenbergem. Viz Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin (GstA PK), I. HA Rep. 75 C Bevollmächtigter der Bundeszentalkommission, Nr. 9, Mittheilungen der königlichen Gesandtschaften über allgemeine Deutsche Angelegenheiten, fol. 4 – 5, Bernstorff Schleinitzovi, 16. prosince 1849.

IV. ERFURTSKÁ UNIE A SPOLEK ČTYŘ KRÁLŮ

IV. 1. NĚMECKÁ OTÁZKA V DRUHÉ POLOVINĚ ROKU 1849

IV. 1. 1. Spolek tří králů a vznik Erfurtské unie

Uzavření dohody o ruské intervenci proti revoluci v Uhrách, vítězství Radeckého u Novary a následný úspěšný postup rakouských jednotek v Itálii umožnily vídeňské vládě zaměřit svou pozornost opět na německou otázku, která se po odmítnutí císařské koruny pruským králem Fridrichem Vilémem IV. dostala do nové fáze svého vývoje. Jaká byla východiska německé politiky Rakouska? Jaký postoj zaujímal Prusko coby druhá z německých velmocí? Jakou roli zde hrály státy tzv. třetího Německa? Budoucí uspořádání v německé oblasti nemohlo zůstat mimo pozornost ostatních evropských mocností. Jaká byla jejich stanoviska a jakým způsobem ovlivňovala další vývoj?

Proti nezkušenému osmnáctiletému rakouskému císaři stál třiapadesátiletý pruský král, který se mohl opřít o osm let zkušeností v čele státu. Jeho jednání však bylo zároveň ovlivňováno představami o Boží vůli a stavovském státu. Oba panovníci sice byli vystaveni nejrůznějším tlakům okolí, nelze však říci, že by byli pouhými figurkami v rukou svých rádců. Fridrich Vilém IV. byl v roce 1848 ovlivňován zejména dvorskou kamarillou v čele s Leopoldem von Gerlachem a pruským vojenským zplnomocněncem u ruského dvora Friedrichem Wilhelmem von Rauchem, jejichž politické názory si byly velmi blízké. Konec roku 1848 však kamarille přinesl zjištění, že v úsilí o ovlivnění pruského krále má nové konkurenty. Jednalo se o vyslance v Londýně Christiana Karla Josiase svobodného pána von Bunsena a především Josepha Mariu von Radowitz. Leopold von Gerlach, vědom si poklesu svého vlivu, na konci listopadu 1848 konstatoval: „*Bunsen a Radowitz jsou stále více královým ideálem. Nás považuje ve srovnání s nimi za dobytek.*“¹ Jednoznačně největším vlivem z jmenovaných mužů disponoval Radowitz, jehož pruský král v jednom rozhovoru s carem Mikulášem I. označil za svého nejbližšího přítele a ujistil ruského panovníka, že „*nezná žádného člověka, který by byl ryzejší, mravnější, bobabojnější, ovlivněnější správnými zásadami a činorodější, než je on.*“² Bylo tedy odmítnutí císařské koruny nabízené Fridrichovi Vilémovi IV. frankfurtským shromážděním, o němž jsem se zmínil v předcházejících

¹ Cit. dle: D. E. BARCLAY, *Anarchie und guter Wille*, s. 266.

² Cit. dle: Tamtéž, s. 267. K osobě von Radowitz srov. R. SOBĚHART, *Komparace Radowitzovy a Bismarckovy koncepce sjednocení Německa*, s. 40 – 41.

kapitolách, výsledkem působení jmenovaných osob? Patrně nikoliv. Kamarilla v průběhu roku 1849 svůj vliv ztrácela a Radowitz, který jako člen Národního shromáždění hlasoval pro návrh nabídnout německou císařskou korunu pruskému králi, by jej sotva přesvědčoval, aby tuto možnost odmítl. Je tedy zřejmé, že přestože se Fridrich Vilém IV. nechával svými rádci v mnohém ovlivnit, v této záležitosti, která byla v rozporu s jeho vnitřním přesvědčením, dokázal prosadit svou vůli. Rovněž rakouský císař František Josef I. byl ovlivňován svým okolím.³ Z lidí, kteří na mladého panovníka nejvíce působili, si zaslouží pozornost především ministerský předseda kníže Schwarzenberg, arcivévoda Albrecht, obecně považovaný za „šedou eminenci“ panovnického domu a dvora, a opomenuta nesmí zůstat ani císařova matka, arcivévodkyně Žofie.

Oba dva panovníky spojovalo vědomí, že mohou setrvat na svých postech především díky věrnosti svých armád. Pruský král však vycházel z naprosto jiné životní zkušenosti než František Josef I. Zatímco vládce podunajské monarchie nastoupil na trůn v době, kdy byla revoluce až na vrcholící krizi v Uhrách potlačena, Fridrich Vilém IV. přečkal bouřlivé události roku 1848 jako král své země a prožil v této roli nejednu těžkou chvíli. Všechny tyto skutečnosti tak ovlivňovaly jednání obou panovníků i v dalších letech jejich vlády.

Vedle obou vládců musíme vidět i jejich již zmíněné spolupracovníky: Felixe knížete Schwarzenberga a generála Josepha Mariu von Radowitze. Tito muži byli rovněž hlavními postavami soupeření o budoucí uspořádání Německa. Kníže Schwarzenberg jako rakouský ministerský předseda přitom disponoval podstatně větším vlivem než generál Radowitz, který zpočátku vystupoval pouze z pozice zahraničněpolitického poradce svého krále. Je však nesporné, že jak Schwarzenberg, tak Radowitz věnovali prosazování zájmů svých zemí všechno své diplomatické umění.

Dle deníkových zápisů barona Hübnera, vyznačujících se značnou nekritičností, se Schwarzenberg naprosto oddával svým úkolům spojeným s rakouskou zahraniční politikou. „*Knížeti Felixovi*“, napsal Hübner 5. února 1849 do svého deníku, „*nebylo v uplynulých dnech dobře. Není zvyklý na kancelářský život, pracuje od rána do večera, často hluboko do noci. Nemá čas na pohyb a nadýchání se čerstvého vzduchu. K tomu nepřetržitě napínání ducha, namáhání jeho vůle proti vnějším i domácím atakům, kterým je vystaven nejen ze strany nepřátel*

³ Srov. O. URBAN, *František Josef I.*, s. 31 – 78.

*Rakouska. Toto vše zjevně podkopává jeho zdraví, ale nenarušuje jeho klid a ani jediným slovem si nestěžuje. Nezná ani strach, ani tíživost, ani osobní zájmy. V okamžicích, kdy se houpe zem pod našima nohama, vidím jej stále klidného a plného důvěry ve šťastnou hvězdu Rakouska. Je skutečně obdivuhodný.*⁴

„Generál Radowitz“, uvádí ve svých pamětech tehdejší saský ministr zahraničí Beust, „byl znamenitá osobnost. Jak je známo, byl to muž rozsáhlých znalostí a velmi sečtělý, čímž si získal velkou přízeň Fridricha Viléma IV.“ Dále Beust uvádí: „Bojovný mnich a bojovný válečník, to byly typy zosobněné jeho zjevem.“⁵

I přes odmítavé stanovisko Pruska v otázce přijetí německé koruny pokračovalo frankfurtské Národní shromáždění v úsilí o prosazení říšské ústavy. Výsledkem byla výzva ze 4. května, v níž pobízelo jednotlivé německé státy k jejímu přijetí.⁶ Prusko 7. května tento čin označilo jako překročení pravomocí náležejících frankfurtskému parlamentu.⁷ O tři dny později v souvislosti s těmito událostmi podala říšská vláda Heinricha von Gagerna demisi a 14. května berlínský vládní kabinet svým zmocněncům u prozatímní ústřední říšské vlády sdělil, že již dále neuznává Národní shromáždění za zákonného zástupce německého národa, a po vzoru Rakouska své poslance z Frankfurtu odvolal.⁸ Ještě čtyři dny před tím, 10. května, se vydal do Vídně pruský diplomat generál Karl Ernst Wilhelm svobodný pán von Canitz s návrhem dohody o prusko-rakouské spolupráci.⁹ Prokesch to v listu knížeti Schwarzenbergovi okomentoval slovy: „Vyslání generála von Canitze je podle způsobu a formy projevem porozumění nezbytnosti spojení s Rakouskem a je to

⁴ Cit. dle: J. A. HÜBNER, *Ein Jahr meines Lebens 1848-1849*, s. 338.

⁵ Cit. dle: F. F. BEUST, *Aus drei Viertel - Jahrhunderten*, I. Bd., s. 91.

⁶ Viz Výzva Národního shromáždění k přijetí říšské ústavy, 4. května 1849, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Nr. 114, s. 340 – 341.

⁷ Viz Vyjádření Pruska k Národnímu shromáždění, 7. května 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 115, s. 341 – 342.

⁸ Srov. Vyjádření Pruska k Národnímu shromáždění, 14. května 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 117, s. 343 – 345. Rovněž: SOA Děčín, f. RA Thun-Hohensteinů, sign. D 76-10, Prokesch Thunovi, 14. května 1849. Prokesch si v této souvislosti zapsal: „Stejně jako stojí proti revoluci Rakousko a Rusko, obrací se nyní proti ní i Prusko jako třetí spojenc. Starý svazek je opět zde. V Německu má moc porazit revoluci pouze Prusko.“ Cit. dle: HHStA, f. PA. XL., k. 321, Interna, Nachlaß Prokesch-Osten, Privatabschriften des Baron Prokesch von seinen Berichten aus Berlin 1849, Poznámky Antona von Prokesch-Osten, 14. května 1849. Srov. Zasedání pruského státního ministerstva, 13. května 1849, in: *Acta Borussica, Die Protokolle des Preußischen Staatsministeriums*, Bd. 4/1, Nr. 64, s. 92 – 93.

⁹ Srov. Záznam z deníku von Radowitz, 9. května 1849, in: J. M. von RADOWITZ, *Nachgelassenen Briefe und Aufzeichnungen zur Geschichte der Jahre 1848 – 1853*, Nr. 75, s. 95.

rozhodný krok na správné cestě.¹⁰ Samotné jednání ve Vídni však žádné hmatatelné výsledky nepřineslo. Schwarzenberg v této souvislosti rakouskému vyslanci v Berlíně sdělil, že Rakousko by sice v jednáních o německé otázce rádo dosáhlo s Pruskem shody, ale nemá v úmyslu hledat toto porozumění za každou cenu.¹¹

Pruské odmítnutí říšské ústavy vedlo v Porýní, Rýnské Falci, Sasku a Bádensku k novým nepokojům, které byly s pomocí pruské armády vzápětí potlačeny.¹² Nepřijetí císařské koruny pruským králem rovněž znamenalo rozkol mezi demokraty a liberály. Nový politický program levice můžeme pregnantně vyjádřit zvoláním poslance Ludwiga Simona: „Brandenburgova vláda řekla: ‚Nikdy, nikdy, nikdy!‘, a já jí říkám, jediný prostředek se teď jmenuje: Zbraně, zbraně, zbraně!“¹³ K revoluční hrozbě v Německu Prokesch již 30. dubna napsal: „Revoluce je silná díky slabosti vlád, které nabízejí pomocnou ruku k sebevraždě. Kniže, který jako první vystoupí otevřeně proti revoluci, se stane pánem Německa.“¹⁴ „Jsem velmi zasmušilý a klesají mi ruce“, psal o pět dní později v dopise své manželce. „Revoluce je v celé Evropě tak silná, a my proti ní stojíme sami s od ní rozčeřranými těly. Anglie, Francie, Prusko, celé Německo, polovina Itálie jsou více nebo méně spojenci revoluce a společně s ní pracují ve svůj prospěch. Počítám ještě s Ruskem, jinak již s nikým, neboť vůči revoluci nejzbabělejší vlády jsou statečné tam, kde se jedná o loupež nebo boření práv jiných.“¹⁵

Poté, co Rakousko a Prusko odvolaly své poslance z Frankfurtu, následovaly je ještě v květnu vlády v Drážďanech a v Hannoveru. V červnu se k tomuto kroku rozhodlo

¹⁰ Cit. dle: Prokesch Schwarzenbergovi, 10. května 1849, in: Aus den Briefen des Grafen Prokesch von Osten (1849-1855), s. 45. O Canitzově misi rovněž: SOA Děčín, f. RA Thun-Hohensteinů, sign. D 76-9, Prokesch Thunovi, 11. května 1849.

¹¹ Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 105, fasc. Weisungen 1849, Schwarzenberg Prokeschovi, 17. května 1849. Srov. rovněž: Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 13. května 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 1, Nr. 67, s. 289 – 290. Generál Canitz později ve svých pamětech napsal: „Bobužel scházela základní a nezbytná podmínka, totiž vzájemná důvěra; bylo zde v bohaté míře tolik podezřívavosti, že žádná osobnost nemohla tuto překážku překonat.“ Cit. dle: Des Freiherrn Carl Ernst Wilhelm von Canitz und Dallwitz königlicher preussischer Generalleutenant und Generaladjutant König Friedrich Wilhelms IV. Staats- und Cabinetminister und Minister der auswärtigen Angelegenheiten Denkschriften, Hrsg. von seinen Kindern, Bd. 2, Berlin 1888, s. 277.

¹² Srov. Dresdner Maiaufstand und Reichsverfassung 1849.

¹³ Cit. dle: F. MÖLLER, *Die Reaktion von Reichszentralgewalt und Nationalversammlung*, s. 124.

¹⁴ Cit. dle: SOA Děčín, f. RA Thun-Hohensteinů, sign. D 76-7, Prokesch Thunovi, 30. dubna 1849.

¹⁵ Cit. dle: Prokesch manželce, 5. května 1849, in: Aus den Briefen des Grafen Prokesch von Osten, s. 43.

rovněž Bádensko.¹⁶ V parlamentu, který proto již v této době musíme označovat jako kusý – „*Rumpfparlament*“ – tak získala převahu levice, jejíž poslanci 30. května 1849 rozhodli o přesunutí dalších zasedání do Stuttgartu, kde doufali nalézt ochranu u württemberské vlády. Jejich očekávání se však ukázalo jako mylné, když již 18. června württemberské vojsko obsadilo stuttgartskou jízdárnu, v níž kusý parlament zasedal, a následujícího dne vláda nařídila vypovědět všechny poslance ze země.¹⁷ Předseda kusého parlamentu Friedrich Wilhelm Loewe se sice ještě pokusil přesunout jednání do bádenského Karlsruhe, ale realizaci jeho úmyslu zabránil pruský zásah proti bádenským revolucionářům.¹⁸

V průběhu května 1849 se úsilí Pruska zaměřilo na získání rozhodujícího vlivu v Německu. Za tím účelem se pruská diplomacie snažila přesvědčit říšského správce arcivévodu Jana, aby své pravomoci přenesl na pruského krále s odůvodněním, že on sám ani říšská vláda nedisponují reálnou mocí.¹⁹ Toto pruské úsilí se však nesetkalo s kladnou odezvou ani ve Vídni, ani u bavorské vlády v Mnichově.²⁰ Prusko si uvědomovalo, že poté co Fridrich Vilém IV. odmítl přijmout z rukou frankfurtského parlamentu německou císařskou korunu, je třeba, aby berlínská vláda přišla s novým návrhem, který by umožnil uspokojit hlasy volající po sjednocení Německa. Pruský král se proto v dubnu 1849 rozhodl nesetrvávat na čistě destruktivní německé politice, ale pokoušel se o vytvoření maloněmecké říše v čele s Pruskem. Prací směřující k tomuto cíli byl pověřen Joseph Maria von Radowitz, který již v roce 1847 vypracoval plán reformy Německého spolku. Ve svém memorandu mimo jiné poukázal na rostoucí význam národního citění, když „*národ*“ označil za „*nejmocnější sílu současnosti*“, která doposud byla „*nejsilnější zbraní v rukou nepřátel právního pořádku*“.²¹ V roce 1848 se stal členem frankfurtského parlamentu, v němž

¹⁶ Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, Bd. II, s. 860.

¹⁷ Srov. Dopis württemberského ministra vnitra předsedovi německého Národního shromáždění, 17. června 1849, in: Quellen zur deutschen Revolution: 1848 – 1849, Nr. 118, s. 348 – 350.

¹⁸ Srov. E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, Bd. II, s. 861 – 883; T. NIPPERDEY, *Deutsche Geschichte 1800 – 1866*, s. 661; F. EYCK, *The Frankfurt Parliament 1848 – 1849*, p. 382 – 387.

¹⁹ Srov. SOA Děčín, f. RA Thun-Hohensteinů, sign. D 76-11, Prokesch Thunovi, 17. května 1849.

²⁰ Viz HHStA, f. PA. IV. Bayern, k. 15, fasc. Berichte VII – XII/1849, Nr. 67 A-B, Thun Schwarzenbergovi, 20. července 1849.

²¹ Viz Radowitzovo memorandum o opatřeních, která by měl provést Německý spolek, 20. listopadu 1847, in: Vormärz und Revolution: 1840 – 1849, s. 243 – 247. Srov. Zpráva von Radowitza pruskému králi Fridrichovi Vilémovi IV., 12. října 1847, in: J. M. RADOWITZ, *Nachgelassenen Briefe und Aufzeichnungen zur Geschichte der Jahre 1848 – 1853*, Nr. 1., s. 1 – 4.

patřil k představitelům konzervativní frakce Café Milani. Stal se zastáncem konstitucionalismu a jako takový byl vhodnou osobou pro plány pruského krále. Jistou komplikací však představoval jeho původ. Radowitz pocházel z uherské katolické rodiny, což se u staré pruské šlechty setkávalo s odporem. Král jej proto jmenoval pouze svým zahraničněpolitickým poradcem. Tím byl vymezen Radowitzův manévrovací prostor a jeho politika nalezla v Prusku pouze omezenou podporu. Rozhodující význam pro realizaci Radowitzových plánů proto mělo stanovisko pruského krále, který, přestože se Prusko stalo konstituční monarchií, disponoval stále rozsáhlými pravomocemi.²²

Oběžníkem z 28. dubna vyzvalo Prusko ostatní německé státy k dalším jednáním v otázce německé ústavy. Pruský návrh z 9. května se pak pokoušel prosadit modifikovaný plán Heinricha von Gagerna na vytvoření užšího a širšího svazku německých států. Pruská vláda zde konstatovala, že úkolem všech vlád je hledat cestu k vytvoření pevného svazku německých států. Prusko v plánu, jehož autorem byl generál Radowitz, navrhovalo vytvořit unii dvou státních celků: rakouské monarchie a německého spolkového státu. Později mělo být rovněž rozhodnuto o vztahu unie k neněmeckým částem německého spolkového státu.²³ Unie obou celků měla být podle prvního bodu návrhu nerozdělitelná. Mezi jejími členy měl panovat „věčný mír“ a případné neshody měl řešit společný soudní dvůr. Území unie by, podle pruského návrhu, vůči ostatním státům bylo koncipováno jako společné a útok na kteroukoli jeho část by znamenal její obranu všemi silami unie. Oběma členům unie rovněž mělo náležet právo uzavírat smlouvy s cizími státy. Tyto smlouvy však nesměly unii ohrožovat a k ničemu ji nezavazovaly. Unie měla rovněž jmenovat společné diplomatické zástupce, jejichž mise by byly vedeny jejím jménem. Oběma členskými státům by zůstalo pouze právo vysílat v odůvodněných případech své zplnomocněnce. Záležitosti unie mělo řídit čtyřčlenné direktorium, do něž by Rakousko vysílalo dva zástupce a Prusko a ostatní německé státy zbylé dva.²⁴

²² K osobě J. M. von Radowitze srov. K. CANIS, *Joseph Maria von Radowitz: Konterrevolution und preußische Unionspolitik*, in: *Männer der Revolution von 1848*, Bd. II, s. 449 – 486; F. MEINECKE, *Radowitz und die deutsche Revolution*, Leipzig 1913; W. B. MORRIS, *The Road to Olmütz: The Career of Joseph Maria von Radowitz*, New York 1976; D. E. BARCLAY, *Preußen und die Unionspolitik 1849/50*, s. 62 – 69; TÝŽ, *Anarchie und guter Wille*, s. 286 – 295.

²³ Jednalo se o Poznaňsko, Šlesvicko-Holštýnsko, Lauenbursko a Limbursko.

²⁴ Srov. Memorandum pruské vlády ohledně unie mezi německým spolkovým státem a Rakouskem, 9. května 1849, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Nr. 171a, s. 421 – 425. Pruský návrh týkající se základních zásad unie, 9. května 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 171b, s. 425 – 426. Srov. Memorandum pruské vlády s návrhem na vytvoření unie Rakouska s německým spolkovým státem

Rakouská vláda podle očekávání na zasedání ministerské rady z 13. května 1849 na tento plán nepřistoupila a vyslovila podporu knížeti Schwarzenbergovi v jeho úmyslu pruský projekt zamítnout.²⁵ Rakouský ministerský předseda tak učinil prostřednictvím memoranda adresovaného 16. května berlínské vládě.²⁶ Již o den později však zahájili v Berlíně pod vedením Josepha Marii von Radowitze jednání zástupci Pruska, Bavorska, Saska a Hannovera. Jejich cílem bylo dosáhnout shody ve věci přípravy návrhu ústavy pro nový, Pruskem navrhovaný spolkový stát.²⁷ Na pruskou výzvu z 28. dubna 1849 tak paradoxně zareagovaly pouze státy, na nichž měl projekt v budoucnu ztroskotat. V daný okamžik však byly, včetně Rakouska, na Prusku do značné míry závislé, když se s jeho pomocí chtěly oddělit od frankfurtského parlamentu a zároveň zůstat uchráněny před případnou novou revoluční vlnou. Rakouský historik Helmut Rumpler charakterizoval Schwarzenbergovu německou politiku jako „*politiku možného*“, přičemž hlavním cílem rakouského ministerského předsedy bylo uhájit co největší možnou moc pro Rakousko. Prusko pak v jeho chápání nebylo pouhým soupeřem v německé otázce, ale spíše spojencem v boji s revolučními živly.²⁸ Menší německé státy, přestože se klonily k pruským plánům, pozvání nepřijaly, neboť již dříve přijaly frankfurtskou ústavu a cítily se být touto skutečností stále vázány.²⁹

Hannoversko v době mezi rozpuštěním frankfurtského Národního shromáždění a obnovením činnosti Německého spolku zastávalo názor, že německé spolkové právo je stále platné, a bylo příznivcem velkoněmecké politiky. Schwarzenbergovo vládní prohlášení z 27. listopadu 1848 přednesené při zasedání kroměřížského říšského sněmu, v němž ministerský předseda zveřejnil svůj plán dosáhnout začlenění celé habsburské monarchie do jednoho velkého rakousko-německého spolku států na základě idey říše

---

a návrh státní organizace, 9. května 1849, in: Kancléř Metternich a jeho doba, Nr. 1352. Dodatky k tomuto dokumentu: Návrh podkladů pro vznik a fungování unie rakouské monarchie a německého spolkového státu, in: Tamtéž, Nr. 1353; Návrh znění III. části německé ústavy o sestavení říšské vlády, in: Tamtéž, Nr. 1354.

²⁵ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 13. května 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 1, Nr. 67, s. 289 – 290.

²⁶ Srov. Memorandum rakouské vlády, v němž jsou odmítnuty plány na nové uspořádání Německa, 16. května 1849, in: Kancléř Metternich a jeho doba, Nr. 1355.

²⁷ Srov. F. F. BEUST, *Aus drei Viertel - Jahrhunderten*, I. Bd., s. 88 – 107.

²⁸ Viz H. RUMPLER, *Die deutsche Politik des Freiherrn von Beust 1848 bis 1850*, s. 198 – 199.

²⁹ Viz G. MAI, *Erfurter Union und Erfurter Unionsparlament 1850*, in: *Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament 1850*, s. 19.

sedmdesáti milionů, však další setrvávání hannoverské vlády v prorakousky orientovaném kurzu zkomplikovalo a přispělo k jejímu sblížení s Pruskem. Hannoversko si uvědomovalo složitou situaci Rakouska, vyplývající z jeho vojenské angažovanosti v Uhrách a v Itálii, a rozhodlo se proto pragmaticky pro spolupráci se svým pruským sousedem.³⁰ Král Arnošt August si však v jednom ze svých dopisů adresovaných pruskému králi Fridrichovi Vilémovi IV. neodpustil několik připomínek týkajících se skutečnosti, že návrh říšské ústavy z 28. května 1849 se do značné míry podobá ústavě vypracované „*prokletým shromážděním ve Frankfurtu*“, jejíž přijetí se nepodařilo prosadit.³¹

Sasko bylo v době konání berlínských jednání výrazně ovlivněno vlastním bouřlivým vývojem, když zde pouze několik dnů před zahájením rozhovorů vyvrcholila dlouhotrvající vnitropolitická krize.³² V tzv. květnovém povstání, které proběhlo ve dnech 3. – 9. května, se demokraté pokusili svrhnout vládu a prosadit přijetí frankfurtské říšské ústavy. Král Fridrich August II. uprchl v doprovodu svých ministrů 4. května do pevnosti Königstein³³ a povstalci jmenovali provizorní vládu. Již následujícího dne však do dalšího dění zasáhlo pruské vojsko, o jehož zásah 3. května požádal ministr zahraničí Beust.³⁴ S pruským přispěním se podařilo povstání do 9. května potlačit a vláda začala okamžitě provádět přísně reakční politiku.³⁵ Následně vyvrcholil rozkol mezi Drážďany a německým Národním shromážděním, když byli 15. května z Frankfurtu nad Mohanem

³⁰ K politice Hannoverska: HHStA, f. PA. VII. Kleinere deutsche Staaten, Hannover, k. 4, fasc. Berichte 1849, Nr. 73, Kress Schwarzenbergovi, 13. května 1849. Srov. rovněž: Hans-Georg ASCHOFF, *Hannover, das Dreikönigsbündnis und die Erfurter Union*, in: *Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament 1850*, s. 111 – 136; M. LUCHTERHANDT, *Mitteleuropaprojektionen gegen die konstitutionelle Bewegung*, s. 147.

³¹ Viz Arnošt August Fridrichovi Vilémovi IV., 6. června 1849, in: K. HAENCHEN, *Briefe König Ernst Augusts von Hannover an König Friedrich Wilhelm IV. von Preußen (1849 – 51)*, Nr. 6, s. 160 – 162.

³² Viz Forbes Palmerstonovi, 3. května 1849, in: *British Envoys to Germany 1816 – 1866*, Vol. III, p. 287 – 288.

³³ Viz Zpráva francouzského vyslance Reinharda z Drážďan, 4. května 1849, in: *Französische und sächsische Gesandtschaftsberichte aus Dresden und Paris 1848 – 1849*, Nr. 252, s. 376 – 377. Srov. rovněž: Forbes Palmerstonovi, 7. května 1849, in: *British Envoys to Germany 1816 – 1866*, Vol. III, p. 288 – 292.

³⁴ Viz Dopis saského ministra zahraničí pruskému státnímu ministrovi, 3. května 1849, in: *Französische und sächsische Gesandtschaftsberichte*, Nr. 251, s. 375 – 376. Srov. rovněž: Zpráva francouzského vyslance Reinharda z Drážďan, 13. května 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 265, s. 397 – 398.

³⁵ Viz H. RUMPLER, *Die deutsche Politik des Freiherrn von Beust 1848 bis 1850*, s. 147 – 170. Ohledně dojmů, které květnové povstání zanechalo v mysli saského prince Jana, viz: Saský princ Jan pruskému králi Fridrichovi Vilémovi IV., 11. května 1849, in: *Briefwechsel zwischen König Johann von Sachsen und den Königen Friedrich Wilhelm IV. und Wilhelm I. von Preussen*, Nr. 175, s. 251 – 252. Srov. F. F. BEUST, *Aus drei Viertel-Jahrhunderten*, I. Bd., s. 61 – 75.

odvolání saští poslanci.³⁶ Přítomnost zástupců Hannoverska a Saska na berlínských jednáních tak byla do značné míry vedena snahou zajistit touto cestou své zahraničněpolitické i vnitropolitické postavení.³⁷

Hlavními osobnostmi jednání byli generál von Radowitz, který byl zároveň jediným zástupcem Berlína zplnomocněným k jednání, hannoverský ministr vnitra Johann Karl Bertram Stüve, saský ministr zahraničí Beust a bavorský zástupce von der Pfordten, jenž si od své účasti sliboval, že se podaří dosáhnout dohody ve věci návrhu říšské ústavy, který by mohl být posléze předložen ke schválení Říšskému sněmu.³⁸ Rokováním byl zpočátku přítomen i rakouský vyslanec v Berlíně Prokesch-Osten, ale po prvním zasedání se již dalších nezúčastnil. Byl sice příznivcem zlepšení prusko-rakouských vztahů, ale kritizoval pruskou vládu za snahu o využití složité situace ve svůj vlastní prospěch.³⁹ Rakouský vyslanec se v průběhu prvního zasedání dočkal nepříjemného překvapení, když předpokládal, že otázka německé ústavy bude předmětem široké diskuze. Radowitz však jako základ pro další jednání předložil přítomným diplomatům text frankfurtské říšské ústavy.⁴⁰ Poté, co Prokesch proti tomuto postupu protestoval, došlo mezi oběma muži

³⁶ K saské politice: J. MÜLLER, *Vom Dreikönigsbündnis zum Vierkönigsbündnis. Sachsen und die Erfurter Union 1849/50*, in: *Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament 1850*, s. 137 – 145.

³⁷ Viz HHStA, f. PA. V. Sachsen, k. 14, fasc. Berichte I – IX/1849, Nr. 75, Kuefstein Schwarzenbergovi, 17. května 1849.

³⁸ Viz W. D. GRUNER, *Welches Deutschland soll es sein? Bayerns Weg von Frankfurt nach Frankfurt 1848 – 1850*, in: *Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament 1850*, s. 190.

³⁹ Srov. SOA Děčín, f. RA Thun-Hohensteinů, sign. D 76-12, 13, Prokesch Thunovi, 21. a 25. května 1849. Již 20. května si Prokesch poznamenal: „*Nikdy jsem nepochyboval, že Prusko prahne po vládě v Německu a že je tato myšlenka vlastně myšlenkou ústřední.*“ Právě v tom rakouský diplomat viděl zásadní problém prusko-rakouských vztahů. „*Tato myšlenka*“, pokračoval, „*spočívá, podle mého mínění, v králi samotném, v hraběti Brandenburgovi a v celé vládě. Jak jsem měl až doposud možnost vidět, spočívá v každém Prusovi bez jediné výjimky.*“ Cit. dle: HHStA, f. PA. XL. Interna, k. 321, Nachlaß Prokesch-Osten, Privatabschriften des Baron Prokesch von seinen Berichten aus Berlin 1849, Poznámky Antona von Prokesch-Osten, 20. května 1849. Jednání v Berlíně probíhala ve velmi vysokém tempu, které nutilo přítomné diplomaty k rychlým rozhodnutím a do značné míry znemožňovalo jejich komunikaci s příslušnými vládami. Svědčí o tom i fakt, že rakouský ministerský předseda Schwarzenberg odeslal Prokeschovi svůj souhlas s jeho rozhodnutím nezúčastnit se dalších jednání až den po podpisu smlouvy o spolku tří králů. Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 105, fasc. Weisungen 1849, Schwarzenberg Prokeschovi, 27. května 1849.

⁴⁰ V dopise rakouskému vyslanci v Mnichově Thun-Hohensteinovi Prokesch konstatoval: „*Se skutečností nelze bojovat slovy. Skutečností je mocenské postavení Pruska v Německu. S praporem pořádku a úctou k právům všech v ruce by Prusko nezadržitelně působilo v čele Německa. Ale muži, kteří jej vedou, pokládají chybnou cestu za kratší. To vedlo k pokusu shromáždit s pomocí modifikované frankfurtské ústavy všechny německé státy pod pruským předsednictvím.*“ Cit. dle: SOA Děčín, f. RA Thun-Hohensteinů, sign. D 76-13, Prokesch Thunovi, 25. května 1849. Srov. rovněž: NA, f. RA Metternichů, Acta Clementina, 2. korespondence politická – Rakousko, k. 5, inv. č. 56, Prokesch Metternichovi, 27. května 1849.

k ostré výměně názorů, v jejímž průběhu dal Radowitz najevo své mínění, že se Prokesch možná orientuje v problematice východní otázky, ale o poměrech v Německu nemá ponětí.⁴¹ Prokeschovi se rovněž nezamlouvala rychlost, s níž po ztroskotání Canitzovy vídeňské mise k berlínským jednáním došlo.⁴² Ve zprávě z 19. května adresované Schwarzenbergovi rakouský vyslanec konstatoval, že pozvání německých vlád k jednání o německé otázce se zdálo být korektním krokem správným směrem. První zasedání jej však přesvědčilo, že „*pruský zplnomocněnec, generál von Radowitz, má v úmyslu především podřízení celého Německa Prusku a prostředek k tomu hledá ve frankfurtské ústavě.*“⁴³ Prokeschův postoj si vysloužil kritiku ze strany hannoverského zástupce Stüveho, který v dopise adresovaném hannoverskému vyslanci ve Frankfurtu Detmoldovi Prokesche označil za hlupáka, který pouze káže o revoluci a nemožnosti realizace společného zákonodárství, čímž Radowitzovi dává důkazy pro jeho tvrzení, že Rakousko nemůže vstoupit do Německa. „*Rakousko chce pouze porazit revoluci a uchovat specifický katolický stát.*“⁴⁴

Radowitzovým cílem bylo založení konstitučního, národního spolkového státu, přičemž v poněkud pozměněné formě přijal za své myšlenky Heinricha von Gagerna na vytvoření širšího a užšího svazku německých států, k čemuž se sám hlásil. „*Je mi předhazováno,*“ říkal Radowitz, „*vypůjčil sis zbraně revolucionářů. Na tom je něco pravdy. Ale tyto zbraně, nebo lépe vyjádřeno, tito bojovníci v revolučním vojsku, s nimiž jsem se sbodl, do něho nepatří, ale byli pod prapor revoluce zahnáni omyly a falešnou politikou.*“ A dále pokračoval: „*Tyto zbraně, které byly po celou řadu let nezodpovědně ponechány v rukou společných nepřátel, jim chci vykeroutit a využít ve službách pravdy a spravedlnosti.*“⁴⁵

Jako zdroj informací o průběhu berlínských jednání nám mohou posloužit paměti jednoho z účastníků konference, saského ministra zahraničí Beusta.⁴⁶ Jednání byla pod taktovkou generála Radowitzze vedena rázně „*jako údery na buben*“⁴⁷ a jejich účastníkům

⁴¹ Viz J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 27.

⁴² Viz SOA Děčín, f. RA Thun-Hohensteinů, sign. D 76-12, Prokesch Thunovi, 21. května 1849.

⁴³ Cit. dle: HHStA, f. PA. XL. Interna, k. 321, Nachlass Prokesch-Osten, 3. Teil, Nr. 91, Prokesch Schwarzenbergovi, 19. května 1849.

⁴⁴ Viz Stüve Detmoldovi, 21. května 1849, in: Briefwechsel zwischen Stüve und Detmold in den Jahren 1848 bis 1850, Nr. 112, s. 217 – 221.

⁴⁵ Cit. dle: A. DOERING-MANTEUFFEL, *Der Ordnungszwang des Staatensystems*, s. 132.

⁴⁶ Je samozřejmé, že k tomuto prameni musíme přistupovat velmi opatrně a kriticky. K průběhu jednání rovněž: H. RUMPLER, *Die deutsche Politik des Freiherrn von Beust 1848 bis 1850*, s. 95 – 106.

⁴⁷ Cit. dle: F. F. BEUST, *Aus drei Viertel - Jahrhunderten*, I. Bd., s. 170 – 194.

bylo ponecháváno minimum času na rozmyšlenou v jednotlivých otázkách. O pruském tlaku na co nejrychlejší průběh jednání svědčí i Beustova osobní zkušenost. Po týdenním vyjednávání odjel 24. května do Drážďan, aby se všemi podrobnostmi seznámil saského krále. Když se o dva dny později vrátil večerním vlakem do Berlína, byl na nádraží očekáván poslem od generála Radowitze, který saského diplomata ihned odvedl ke svému nadřízenému, kde již čekali ostatní účastníci jednání, aby podle přání pruského generála ještě téhož večera podepsali dojednanou smlouvu.⁴⁸ Zástupce Bavorska se, přes všechny Radowitzem navrhované ústupky,⁴⁹ ke smlouvě odmítl připojit a ministr zahraničí von der Pfordten na výzvu, aby Mnichov přistoupil ke spolku tří králů, reagoval prohlášením, že se Bavorsko nikdy k podobnému svazku nepřidá, neboť v opačném případě by dosavadní politika Mnichova ztrácela smysl. Zároveň odmítl možnost, že by se Bavorsko podílelo na vytlačování Rakouska z německého prostoru.⁵⁰ Dva dny po podpisu berlínské smlouvy informoval pruský ministerský předseda Brandenburg o této události vlády ostatních německých států. Knížete Schwarzenberga o uzavření spolku tří králů zpravil rakouský vyslanec v Berlíně Prokesch-Osten.⁵¹ První reakce ministerského předsedy, adresovaná vyslanci u saského dvora Kuefsteinovi, se nesla v poněkud rezignovaném duchu, když Schwarzenberg konstatoval, že se v této situaci nedá nic dělat a nezbyvá nežli pasivně hájit zájmy Rakouska.⁵²

Signatáři smlouvy z 26. května 1849 zároveň přijali návrh ústavy Německé říše a návrh zákona, podle něhož měly být uskutečněny poslanecké volby do jejího

⁴⁸ Srov. Tamtéž, s. 92 – 94. Výsledek jednání viz Spojenecká smlouva mezi Pruskem, Saskem a Hannoverskem, 26. května 1849, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Nr. 172, s. 426 – 429. K průběhu berlínských jednání rovněž: H. RUMPLER, *Die deutsche Politik des Freiherrn von Beust 1848 bis 1850*, s. 170 – 194.

⁴⁹ Viz HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 32, fasc. Berichte 1849, Nr. 1 (VI), Nr. 106, Prokesch Schwarzenbergovi, 1. června 1849.

⁵⁰ Viz HHStA, f. PA. IV. Bayern, k. 14, fasc. Berichte I – VI/1849, Nr. 45, Thun Schwarzenbergovi, 30. května 1849; Tamtéž, k. 15, fasc. Berichte VII – XII/1849, Nr. 65 A-C, Thun Schwarzenbergovi, 18. července 1849; Tamtéž, Nr. 66 A-B, Thun Schwarzenbergovi, 19. července 1849. Srov. E. FRANZ, *Ludwig von der Pfordten*, s. 124. Srov. rovněž: Erich-Günter BLAU, *Die Wiener Militärkonferenzen im Oktober 1850*, München 1933, s. 3. Postoj bavorské vlády byl nepochybně ovlivněn také historickým vývojem podloženými spory s Pruskem. Srov. František STELLNER, *Bavorsko a Prusko. Srovnání historie dvou německých mocností do roku 1871*, *Střední Evropa*, 64/1996, s. 113 – 124.

⁵¹ Viz HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 32, fasc. Berichte 1849, Nr. 1 (VI), Nr. 111, Prokesch Schwarzenbergovi, 4. června 1849. Ke zprávě je rovněž přiložen opis nóty adresované hrabětem Brandenburgem Prokeschovi z 2. června 1849.

⁵² Viz H. RUMPLER, *Die deutsche Politik des Freiherrn von Beust 1848 bis 1850*, s. 202.

parlamentu. Ústava předpokládala, že v čele říše bude jakožto představitel „*kollegia knížat*“ stát „*říšský předseda*“, jehož hodnost měla být spojena s pruskou královskou korunou. Kolegium pak mělo disponovat šesti hlasy, když po jednom mělo připadnout Prusku a Bavorsku a o zbývající se měly rozdělit ostatní německé státy v čele se Saskem, Hannoverskem, Württemberskem a Hesenským kurfiřtstvím.⁵³

Berlínské rozhovory a jejich rychlý výsledek mohou budít dojem, že se pro pruskou diplomacii jednalo o jednoduchý úkol. Radowitz však jednání za tak jednostranná a jednoznačná nepokládal. Komplikace znamenal již okamžik, kdy se Prokesch-Osten odmítl zúčastnit dalších zasedání, a zástupci Bavorska, Saska a Hannoverska požadovali, aby se i nadále počítalo s případným návratem Rakouska ke konferenčnímu stolu. Tento požadavek se pruskému diplomatovi však nakonec podařilo zamítnout.⁵⁴ I nadále se ale musel potýkat s neochotou tří království podřídit se bez odporu jeho plánům. Teprve 23. května si mohl do svého deníku poznamenat: „*Po nevýslovném úsilí a soužení již téměř vidím zemi. Tato konference je to nejhorší, co jsem až doposud musel prodělat.*“⁵⁵

Signatáři smlouvy se v souladu s 11. článkem německé spolkové akty z 8. června 1815 zavazovali uzavřít spolek v čele s Pruskem, jehož cílem bylo zajistit vnitřní i vnější bezpečnost Německa a nezávislost jednotlivých německých států.⁵⁶ Spolek zůstával otevřený i pro další německá knížectví, která by se v budoucnu k němu rozhodla přistoupit. Vedení spolkového hospodářství mělo být svěřeno správní radě sídlící v Berlíně, do níž měl každý členský stát vyslat své zástupce. Signatáři spolkové smlouvy se rovněž zavázali zřídit nejpozději do 1. července spolkový smírčí soud se sídlem v Erfurtu, kde měly nalézt své sídlo i další orgány tohoto útvaru, označovaného proto jako Erfurtská unie.⁵⁷ Prusku se sice podařilo uzavřít spojenectví se dvěma významnými německými

⁵³ Viz Návrh Erfurtské ústavy, 28. května 1849, in: Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte, Nr. 177, s. 435 – 443.

⁵⁴ Viz záznam z deníku von Radowitz, 18. května 1849, in: J. M. RADOWITZ, Nachgelassenen Briefe und Aufzeichnungen zur Geschichte der Jahre 1848 – 1853, Nr. 80, s. 99 – 100.

⁵⁵ Cit. dle: záznam z deníku von Radowitz, 23. května 1849, in: Tamtéž, Nr. 83, s. 104.

⁵⁶ V tomto článku se mimo jiné uvádí: „*Všichni členové Německého spolku se zavazují bránit jak celé Německo, tak také každý jednotlivý členský stát proti každému útoku a navzájem si garantují držbu svých veškerých území, náležejících ke Spolku. V případě vyhlášení války nesmí žádný člen Spolku samostatně jednat s nepřítelem, ani samostatně uzavírat příměří nebo mír.*“ Cit. dle: Německá spolková akta, čl. 11., 8. června 1815, in: Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte, Nr. 29, s. 75 – 81.

⁵⁷ Viz Jochen LENGEMANN, *Das Deutsche Parlament (Erfurter Unionsparlament) von 1850: ein Handbuch: Mitglieder, Amtsträger, Lebensdaten, Fraktionen*, Jena 2000.

státy, avšak nevýhodou smlouvy byl fakt, že jak Sasko, tak Hannoverstvo přistoupily k této úmluvě s podmínkou, kterou později využily k ukončení svého členství v tomto svazku, že totiž společnou spolkovou ústavu přijmou pouze v případě souhlasu ostatních německých států s výjimkou Rakouska. Součástí této podmínky bylo, že Vídeň, i když nebude jeho členem, se proti spolku nepostaví.⁵⁸ Navíc ani saští, ani hannoverští politici nepředpokládali, že by nový politický útvar mohl mít delší trvání. Již 25. května saský ministr zahraničí Beust sdělil Prokeschovi, že „*tato modifikovaná frankfurtská ústava má mnoho nevýhod*“.⁵⁹

Pruská vláda po podpisu dohody o vytvoření spolku tří králů zahájila rozsáhlou kampaň, jejímž cílem bylo přesvědčit malé a střední německé země, aby se ke spolku rovněž přihlásily. Do prosince 1849 tak učinilo 26 států.⁶⁰ Již 17. listopadu správní rada Unie stanovila 31. leden 1850 dnem voleb do dolní sněmovny erfurtského parlamentu.⁶¹ Horní sněmovnu měli tvořit poslanci jmenovaní částečně vládami členských států a částečně jednotlivými zemskými sněmy.

Jak již bylo naznačeno, spolek tří králů neměl příliš dlouhý život a Sasko spolu s Hannoverem jej v obavách vyvolaných autoritativním vystupováním Pruska brzy opustily.⁶² Jako záminka oběma státům posloužilo rozhodnutí správní rady Unie z října

⁵⁸ Viz G. MAI, *Erfurter Union und Erfurter Unionsparlament 1850*, s. 22.

⁵⁹ Viz HHStA, f. PA. XL. Interna, k. 321, Nachlaß Prokesch-Osten, Privatabschriften des Baron Prokesch von seinen Berichten aus Berlin 1849, Poznámky Antona von Prokesch-Osten, 25. května 1849. Dlouhý život spolku tří králů nepředpovídal ani ruský vyslanec v Berlíně Meyendorff. Viz HHStA, f. PA. II. Deutscher Bund, k. 13, fasc. Varia 1848 – 1849, fol. 215 – 219, Opis dopisu říšského ministra zahraničí Jochmuse předsedovi říšské vlády knížeti zu Sayn-Wittgenstein-Berleburg, 1. srpna 1849.

⁶⁰ Mimo Unii vedle již zmíněných států zůstávaly: Šlesvicko-Holštýnsko, Lucembursko-Limbursko, Lichtenštejnsko, Hesensko-Homburg a Frankfurt nad Mohanem. Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte*, Bd. II, s. 890.

⁶¹ K politice některých menších německých států: Wilhelm Friedrich SCHILL, *Baden und die preußische Unionspolitik 1849 – 50. Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Einheitsbewegung*, Heidelberg 1930, s. 6 – 42; Hellmut SEIER, *Kurbessen und die Erfurter Union 1849/50*, in: *Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament 1850*, s. 223 – 243; H. W. HAHN, „*Daß aber der Bundesstaat gegründet werden muß...*“ *Die thüringischen Staaten und die Erfurter Union*, in: Tamtéž, s. 245 – 269. Viz rovněž: Zasedání pruského státního ministerstva, 12. října 1849, in: *Acta Borussiae, Die Protokolle des Preußischen Staatsministeriums*, Bd. 4/1, Nr. 105, s. 111.

⁶² Na konci června sděloval vyslanec v Drážďanech Kuefstein, že Beust pokládá vstup Saska do spolku tří králů za krok vynucený okolnostmi a předpokládá, že toto uskupení nebude mít dlouhou životnost. Viz HHStA, f. PA. V. Sachsen, k. 14, fasc. Berichte I – IX/1849, Nr. 87, Kuefstein Schwarzenbergovi, 27. června 1849. Obdobný postoj zastávalo i Hannoverstvo. Viz Tamtéž, f. PA. VII. Kleinere deutsche Staaten, Hannover, k. 4, fasc. Berichte 1849, Nr. 77, Kress Schwarzenbergovi, 24. května 1848.

1849, požadující provést v co nejkratší době volby do unijního říšského sněmu, který se měl shromáždit v Erfurtu.⁶³ Jednalo se o příslovečnou poslední kapku, s níž přetekl pohár trpělivosti obou království, a 20. října rezignovaly na své členství ve správní radě Unie.⁶⁴ Prusko ve snaze získat na stranu Unie německé veřejné mínění přistoupilo k rozsáhlé agitaci, v jejímž rámci proti vůli saského ministra Beusta nechalo mimo jiné zveřejnit dokumenty týkající se uzavření spolku tří králů, včetně zápisů ze zasedání správní rady Unie.⁶⁵ Rakouský vyslanec v Berlíně Prokesch-Osten tyto události komentoval slovy: „*Debakl ve správní radě [Erfurtské unie – J. H.] je konečně tady. Přemoudřelá odpověď pana von Bodelschwingha ze 17. října prolomila ledy. Včera pánové von Zeschau a von Wangenheim vznesli společně svůj protest a ještě téhož dne odcestovali. Protest je výborně koncipován.*“⁶⁶ Rozhodnutí drážďanské a hannoverské vlády o vystoupení z Unie předcházela jednání ministrů zahraničí Beusta a Alexandra von Bennigsen s Vídní, kam odcestovali již v průběhu září s cílem ujistit se o podpoře ze strany knížete Schwarzenberga.⁶⁷ O připravovaném odstoupení Hannovera a Saska od smlouvy o spolku tří králů informoval rakouského ministerského předsedu na počátku září rovněž vyslanec v Mnichově Thun-Hohenstein, podle jehož zprávy se oba státy snažily nejprve nalézt podporu u ostatních zemí třetího Německa v čele s Bavorskem.⁶⁸

Srov. rovněž: Bligh Palmerstonovi, 14. června 1849, in: *British Envoys to Germany 1816 – 1866*, Vol. III, p. 242 – 243.

⁶³ Srov. H.-G. ASCHOFF, *Hannover, das Dreikönigsbündnis und die Erfurter Union*, s. 124 – 132; J. MÜLLER, *Vom Dreikönigsbündnis zum Vierkönigsbündnis*, s. 137 – 164. Srov. rovněž Arnošt August Fridrichovi Vilémovi IV., 30. října 1849, in: K. HAENCHEN, *Briefe König Ernst Augusts von Hannover an König Friedrich Wilhelm IV. von Preußen*, Nr. 7, s. 163.

⁶⁴ Srov. J. FLÖTER, *Beust und die Reform des Deutschen Bundes 1850 – 1866*, s. 58 – 61.

⁶⁵ Sasko i Hannovera si uvědomovaly, že za dané situace by byl jejich vliv na rozhodování erfurtského parlamentu pouze marginální, neboť Prusko by společně se svými spojenci disponovalo dohromady 160 hlasy z celkového počtu 276. Situaci mohlo změnit pouze přistoupení Bavorska a Württemberska, kdy by celkový počet poslanců vzrostl na 338 a Prusko by tak ztratilo svou převahu. Viz M. LUCHTERHANDT, *Mitteleuropaprojektionen gegen die konstitutionelle Bewegung*, s. 151.

⁶⁶ Cit. dle: SOA Děčín, f. RA Thun-Hohensteinů, sign. D 76-26, Prokesch Thunovi, 23. října 1849. Srov. HHStA, f. PA. VII. Kleinere deutsche Staaten, Hannover, k. 4, fasc. Berichte 1849, Nr. 134, 136, 139, Kress Schwarzenbergovi, 13., 16. a 21. října 1849.

⁶⁷ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 310 – 311. K neshodám mezi Pruskem na jedné a Saskem a Hannoverem na druhé straně: H. RUMPLER, *Die deutsche Politik des Freiherrn von Beust 1848 bis 1850*, s. 243 – 269. Srov. rovněž: Zprávy francouzského vyslance d'Andrého z Drážďan, 17. a 24. října 1849, in: *Französische und sächsische Gesandtschaftsberichte*, Nr. 324, 325, s. 484 – 485.

⁶⁸ Viz HHStA, f. PA. IV. Bayern, k. 15, fasc. Berichte VII – XII/1849, Nr. 80 A-C, Thun Schwarzenbergovi, 7. září 1849. Srov. rovněž: Bligh Palmerstonovi, 30. listopadu 1849, in: *British Envoys to Germany 1816 – 1866*, Vol. III, p. 251 – 252.

Mnichovská vláda se, přes všechnu snahu ze strany Berlína,⁶⁹ ke spolku odmítla připojit především z obavy, že by toto uskupení mohlo mít za následek vytlačení Rakouska z Německa a výrazné zhoršení vztahů mezi podunajskou monarchií a německými státy, což by s sebou přirozeně neslo i ohrožení jak politických, tak hospodářských zájmů Bavorska. Naopak tímto postojem, kdy se dostalo do role jakéhosi prostředníka mezi Pruskem a Rakouskem, se Bavorsko mohlo pokusit získat určité výhody, které by mu zajistily pozici vůdčího státu tzv. třetího Německa.⁷⁰ Bavorský generál von der Mark, který byl v červnu 1849 vyslán k jednáním do Berlína, zde fanaticky zastupoval bavorské zájmy. Ve své zprávě ze 7. července 1849 psal do Mnichova, že „*bavorský a pruský lid se mohou domluvit právě tak málo jako Číňan s Mexičanem.*“⁷¹ Předseda mnichovské vlády von der Pfordten sice situaci neviděl tak vyhrocenou, nicméně on i bavorský král přes ochotu pokračovat v jednáních s Pruskem neměli v úmyslu své dosavadní stanovisko změnit.⁷²

Čtvrté z německých království, Württembersko, se berlínských rozhovorů nezúčastnilo. Tváří tvář hrozbě lidového povstání a pod tlakem vlády Friedricha Römera a poslanecké sněmovny byl král Vilém I., přes svůj odpor, nucen 25. dubna přijmout frankfurtskou říšskou ústavu včetně kapitoly o říšském panovníkovi, což považoval za největší ponížení svého života. Situace v království však i nadále zůstávala velmi komplikovaná. V době konání konference, jejímž výsledkem byl vznik spolku tří králů, tak stuttgartská vláda řešila jiné, naléhavější záležitosti. Prusko nebylo ve Württembersku obecně v příliš velké oblibě. Umírnění liberálové zazlívali Fridrichovi Vilémovi IV. odmítnutí německé císařské koruny a demokraty děsily pruské přípravy na vojenský zásah v Rýnské Falci a v Bádensku, když se obávali, že by tyto země spolu s celým jižním Německem mohly být donuceny akceptovat vůli Berlína. Württemberský panovník, který

⁶⁹ Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 132, fasc. Korrespondenz und Varia 1849 – 1856, Opis depeše hraběte Brandenburga pruskému vyslanci v Mnichově Bockelbergovi, 21. května 1849.

⁷⁰ Bavorská politika příznivě nakloněná spolupráci s Rakouskem přetrvávala i v dalších měsících. Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 130, fasc. Berichte III – XII/1849, Nr. 130, Prokesch Schwarzenbergovi, 23. června 1849. K bavorské politice viz W. D. GRUNER, *Welches Deutschland soll es sein?*, s. 165 – 198. Srov. Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 15. června 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 1, Nr. 97, s. 408.

⁷¹ Cit. dle: E. G. BLAU, *Die Wiener Militärkonferenzen im Oktober 1850*, s. 9 – 10.

⁷² Viz HHStA, f. PA. IV. Bayern, k. 15, fasc. Berichte 1849 VII-XII, Nr. 65 A-C, 66 A-B, 67 A-B, Thun Schwarzenbergovi, 18., 19. a 20. července 1849.

spolek tří králů vnímal jako snahu Pruska využít trvajících slabostí Rakouska a zajistit si rozhodující moc v Německu, neměl v úmyslu podřídit se za daných podmínek pruským požadavkům.⁷³

Po vítězství rakouských zbraní v Uhrách a v Itálii vzrostla naděje na posílení postavení Vídně v Německu. Následně se 8. září Bavorsko odhodlalo k rozhodnému odmítnutí spolku tří králů a 26. září jej následovala i vláda ve Stuttgartu.⁷⁴ Vztah Schwarzenbergovy vlády k Erfurtské unii byl veskrze negativní. Neshody mezi Rakouskem a Pruskem již v této době nebyly ryze mocenskou záležitostí jako v 18. století. Jednalo se o ideový spor, pramenící z rozdílných postojů vůči politicko-spoločenským myšlenkovým proudům této doby, který de facto znemožňoval realizaci Berlínem požadovaného mocenského zrovnoprávnění obou států v rámci Německa. Rakousko pod vedením knížete Schwarzenberga začalo po potlačení uherské revoluce opět posilovat své pozice v Německu, když jeho hlavním cílem byla obnova předrevolučního uspořádání. Schwarzenbergova idea na vytvoření tzv. Mitteleuropy, kterou ministr obchodu Bruck obohatil o hospodářsko-politické souvislosti, představovala ze strany rakouského ministerského předsedy jedinou konstruktivní iniciativu v oblasti německé otázky. Rakouská vláda však záhy začala usilovat o zachování existence Německého spolku se všemi jeho politickými a vojenskými funkcemi, když měl být v mezích možností modernizován takovým způsobem, aby se pod jeho ochranou ocitly rovněž neněmecké oblasti habsburské monarchie. Rakouská německá politika, která se opírala o tyto zásady, pak musela stát v opozici vůči všem nacionálně orientovaným reformním pokusům.⁷⁵

Na zprávu o uzavření spolku tří králů Schwarzenberg reagoval pokusem o vymezení hranic pro spolkový stát vedený Pruskem, jehož vznik podpisem berlínské smlouvy z 26. května a zveřejněním návrhu nové říšské ústavy dostával hrozivé obrysy.⁷⁶

⁷³ Württembersko dávalo najevo připravenost spolupracovat v rámci Německa s Rakouskem, a nikoliv s Pruskem. Viz HHStA, f. PA. VI. Württemberg, k. 13, fasc. Berichte I – VIII/1849, Nr. 91, Handel Schwarzenbergovi, 25. června 1849.

⁷⁴ Viz G. MAI, *Erfurter Union und Erfurter Unionsparlament 1850*, s. 22 – 23. K politice Württemberska srov. Paul SAUER, *Württemberg und die Erfurter Union*, in: *Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament 1850*, s. 199 – 222.

⁷⁵ Srov. M. LUCHTERHANDT, *Österreich-Ungarn und die preußische Unionspolitik*, in: *Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament 1850*, s. 81 – 102.

⁷⁶ Již ve dnech 25. – 27. června 1849 se v Gotě sešli poslanci frankfurtského parlamentu podporující volbu pruského krále německým císařem – „*Erbkaiserlichen*“ – a vyslovili svou podporu Erfurtské unii. Viz Gothajský program liberální strany, 28. června 1849, in: *Dokumente zur deutschen*

Rakouský ministerský předseda již 31. května 1849 ve spolupráci s bavorským ministrem zahraničí von der Pfordtenem předložil mnichovské vládě návrh na rozdělení Německa do tří celků, podle něhož měly jeden z těchto komplexů tvořit země jižního Německa. Jako stabilizační prvek Schwarzenberg navrhoval vytvoření vojenské a celní aliance s Rakouskem, kterým chtěl čelit hrozbě nátlaku, který by prostřednictvím Německého celního spolku mohly provádět severoněmecké státy. Návrh však nebyl realizován.⁷⁷

Po úspěšné ruské intervenci proti uherské revoluci Schwarzenberg zostřil své vystupování vůči Berlínu a podle tvrzení pruského vyslance ve Vídni Albrechta hraběte von Bernstorffa se, v souvislosti se svým negativním postojem k návrhu ústavy z 28. května 1849, uchýlil i k pohrůžkám, že by situace mohla být rozřešena s pomocí zbraní. Počátkem srpna pak Bernstorff vyslovil obavu, že Schwarzenbergova cesta do Varšavy, která se v této době uskutečnila, má za cíl získat podporu ruského cara. „*U knížete Schwarzenberga,*“ psal pruský diplomat, „*všude prosvítá hluboká nedůvěra, žárlivost a podrážděnost vůči Prusku, stejně jako myšlenky na další možný rozkol.*“⁷⁸ Krátce předtím Schwarzenberg situaci v Německu komentoval slovy: „*Stavba, kterou se Prusko snaží vybudovat, spočívá na natolik vratkých základech, že máme všechny důvody pochybovat o jejím dokončení. Čím jsou plány této mocnosti zřetelnější, tím více roste počet jejich odpůrců.*“⁷⁹ V dopise adresovaném 25. srpna 1849 arcivévodovi Janovi pak Schwarzenberg vyslovil přesvědčení, že „*podmanění Uher, mír uzavřený se Sardinii a konečně uskutečněné obsazení Benátek, o němž jsme dnes ráno obdrželi zprávu, dají našemu hlasu v německých záležitostech opět více důrazu – a můžeme rovněž doufat, že se díky správné věci, kterou zastáváme, dočkáme uznání i ze strany Pruska.*“⁸⁰

Verfassungsgeschichte, Nr. 174, s. 431 – 432; rovněž: in: Quellen zur deutschen Revolution: 1848 – 1849, Nr. 119, s. 351 – 352.

⁷⁷ Viz M. LUCHTERHANDT, *Österreich-Ungarn und die preußische Unionspolitik*, s. 93 – 94; Tentyž, *Mitteuropaprojektionen gegen die konstitutionelle Bewegung*, s. 148. Srov. rovněž: W. D. GRUNER, *Welches Deutschland soll es sein?*, s. 190.

⁷⁸ Cit. dle: H. FRIEDJUNG, *Fürst Felix Schwarzenberg und Graf Albrecht Bernstorff*, in: *Historische Aufsätze*, Stuttgart 1919, s. 93.

⁷⁹ Cit. dle: Schwarzenberg arcivévodovi Janovi, 31. července 1849, in: *Erzherzog Johann von Österreich als Reichsverweser*, s. 199 – 202.

⁸⁰ Cit. dle: Schwarzenberg arcivévodovi Janovi, 25. srpna 1849, in: *Tamtéž*, s. 210 – 211.

IV. 1. 2. Zřízení spolkové ústřední komise a postoj velmocí k situaci v Německu

Snaha nalézt řešení německé otázky, které by bylo přijatelné jak pro Rakousko, tak pro Prusko, definitivně potlačit revoluci a zrušit prozatímní ústřední říšskou vládu i úřad říšského správce vedla oba státy k dohodě podepsané 30. září 1849 ve Vídni rakouským ministerským předsedou Schwarzenbergem a pruským vyslancem v rakouské metropoli hrabětem Bernstorffem.⁸¹ Na jejím základě byla vytvořena prozatímní čtyřčlenná „*spolková ústřední komise*“ se sídlem ve Frankfurtu nad Mohanem, složená ze dvou zástupců Rakouska a dvou zástupců Pruska. Její existence byla časově omezena do 1. května 1850. Smlouva potvrzovala existenci a kontinuitu trvání Německého spolku,⁸² když se zde doslova konstatovalo: „*Cílem prozatímního řešení je uchování Německého spolku jako spolku německých knížat a svobodných měst založeného na mezinárodním právu, který má střežit nezávislost a nedotknutelnost v něm sdružených států a zajistit vnitřní i vnější bezpečnost Německa.*“⁸³ Vznik komise tak umožnil habsburské monarchii zůstat i nadále součástí Německa a hrát roli hlavní německé mocnosti a garanta zájmů malých států. Byly uspokojeny i pruské požadavky, neboť dohoda ze 30. září předpokládala rovnost Rakouska a Pruska v rámci Německa a dávala naději, že tento stav vydrží i do budoucna.⁸⁴ Říšský správce arcivévoda Jan ke smlouvě přistoupil 6. října a 20. prosince se vzdal svého úřadu. Zároveň odvolal Wittgensteinovu vládu a její pravomoce přenesl na spolkovou ústřední komisi.⁸⁵ Zájmy Vídně v komisi hájili Karl Friedrich svobodný pán Kübeck von Kübau a generál Karl

⁸¹ K ratifikaci dokumentu ze strany Pruska došlo 8. října 1849 v Berlíně. Viz SOA Děčín, f. RA Thun-Hohensteinů, sign. D 76-25, Prokesch Thunovi, 9. října 1849.

⁸² Viz Andreas KAERNBACH, *Preußen, Olmütz und die Deutsche Frage. Die deutschlandpolitischen Konzepte Preußen im Vorfeld der Dresdener Konferenz*, in: Die Dresdener Konferenz 1850/51, s. 75. V otázce kontinuity trvání Německého spolku a jeho orgánů sdílím názor prezentovaný historikem E. R. Huberem, že německé státy Německý spolek nikdy nezrušily a neanulovaly platnost Spolkové akty. Spolkový sněm tak byl v letech 1848 a 1849 pouze dočasně suspendován a jeho pravomoci byly přeneseny na osobu říšského správce. Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 891.

⁸³ Cit. dle: Dohoda mezi Rakouskem a Pruskem o vytvoření prozatímní spolkové ústřední komise, 30. září 1849, in: Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte Nr. 175, s. 432 – 433.

⁸⁴ Mezi pruskými a rakouskými politiky se rovněž objevily spekulace, zda se smlouva o spolkové ústřední komisi a smlouva o spolku tří králů navzájem nepopírají. Pruský ministr zahraničí Schleinitz tuto možnost odmítal. Viz HHStA, f. PA. II. Deutscher Bund, k. 105, Materialien zur deutschen Frage 1849 - 1851, fasc. Zusammenstellung der wichtigen Aktenstücke in der deutschen Frage seit der Übereinkunft vom 30. September 1849 bis zu den Dresdener Konferenzen mit besonderer Rücksicht auf die Beziehungen zwischen Österreich und Preussen, Beilage VII, Schleinitz Bernstorffovi, 25. října 1849.

⁸⁵ Srov. Ratifikační protokol, 13. října 1849, in: Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte, Nr. 176, s. 434. Viz rovněž: E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II, s. 884.

svobodný pán von Schönhals. Berlín byl reprezentován Karlem Wilhelmem von Boetticherem a generálem Radowitzem, kterého záhy nahradil generál Eduard von Peucker. Prokesch-Osten u příležitosti zahájení činnosti spolkové ústřední komise konstatoval, že tato instituce byla zřízena v naději, že přispěje k vyřešení německé otázky. S ohledem na pruskou politiku však dosažení tohoto cíle pokládal za dosti pochybné.⁸⁶ V zahraničněpolitické oblasti se komise mohla opřít především o podporu ze strany Ruska.⁸⁷ Schwarzenberg se proto snažil přimět Petrohrad, aby své stanovisko potvrdil jmenováním svého diplomatického zástupce, který by působil u frankfurtské ústřední komise.⁸⁸ Carská vláda v této souvislosti uvažovala o jmenování knížete Gorčakova. Podmiňovala je však zároveň provedenou akreditací dánského vyslance.⁸⁹

U zrodu myšlenky na vytvoření spolkové ústřední komise stál státní podsekretář říšského ministerstva zahraničí Ludwig svobodný pán von Biegeleben, který byl požádán říšskou vládou, aby přispěl ke zprostředkování dohody mezi Vídní a Berlínem.⁹⁰ Na začátku srpna Biegeleben předložil pruské vládě plán na vyřešení otázky ústřední německé vlády⁹¹ a v následných jednáních získal pro tuto myšlenku podporu nejen nového pruského ministra zahraničí Alexandra svobodného pána von Schleinitze, ale rovněž bavorského ministerského předsedy von der Pfordtena, rakouského ministerského předsedy Schwarzenberga a rakouského vyslance v Berlíně Prokesche-Ostena.⁹² Kníže

⁸⁶ Viz HHStA, f. PA. II. Deutscher Bund, k. 105, Materialien zur deutschen Frage 1849 – 1851, fasc. Zusammenstellung der wichtigen Aktenstücke in der deutschen Frage, Beilage XXII, Prokesch Schwarzenbergovi, 21. prosince 1849. Rovněž: NA, f. RA Metternichů, Plasy, Acta Clementina, 2. korespondence politická – Rakousko, k. 5, inv. č. 56, Prokesch Metternichovi, 22. prosince 1849.

⁸⁷ Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 26, fasc. Berichte 1849, III. Affaires d'Allemagne, Nr. 61 D, Buol Schwarzenbergovi, 21./9. srpna 1849.

⁸⁸ Viz Tamtéž, k. 27, fasc. Weisungen 1849, III. Affaires d'Allemagne, Nr. 5, fol. 29 – 30, Schwarzenberg Buolovi, 21. prosince 1849.

⁸⁹ Viz Tamtéž, k. 30, fasc. Berichte 1850, II. Affaires d'Allemagne, Nr. 5 E, 7 E, Buol Schwarzenbergovi, 13./1. a 24./12. února 1850.

⁹⁰ K Biegelebenovu působení v říšské vládě viz Rüdiger Freiherr von BIEGELEBEN, *Ludwig Freiherr von Biegeleben. Ein Vorkämpfer des großdeutschen Gedankens*, Zürich 1930, s. 158 – 245.

⁹¹ K problematice tvorby spolkové ústřední komise viz *Das Großherzogtum Baden zwischen Revolution und Restauration 1849 – 1851. Die Deutsche Frage und die Ereignisse in Baden im Spiegel der Briefe und Aktenstücke aus dem Nachlaß des preußischen Diplomaten Karl Friedrich von Savigny*, Hrsg. von Willy Real, Stuttgart 1983, Nr. 191 – 246, s. 259 – 301.

⁹² Viz HHStA, f. PA. II., Deutscher Bund, k. 13, Sitzungsprotokolle der Bundeskommission 1849 – 1850, fasc. Varia 1848 - 1849, fol. 11 – 14, říšský ministerský předseda kníže Sayn-Wittgenstein-Berleburg Schwarzenbergovi, 30. srpna 1849. Srov. rovněž: Tamtéž, fol. 92 – 104, Biegelebenův pamětní spis o německé ústavní otázce, 15. září 1849.

Schwarzenberg sice Biegelebenovi zpočátku nedůvěřoval a pokládal jej za přívržence Pruska,⁹³ ale prostřednictvím rakouského vyslance v Mnichově Friedricha hraběte Thun-Hohensteina byl ujistěn o serióznosti jeho návrhu.⁹⁴

Radowitz, který ještě 27. června jednal se zástupci Rakouska a Bavorska o podobě případné prozatímní ústřední německé vlády,⁹⁵ s vytvořením komise zpočátku nesouhlasil, ale s ohledem na skutečnost, že její zamítnutí by s sebou s největší pravděpodobností neslo i definitivní konec jeho plánů na vytvoření unie německých států, její vznik nakonec akceptoval.⁹⁶ Správní radě Erfurtské unie komisi prezentoval jako provizorní řešení, jehož cílem je zajistit správu německých spolkových pevností,⁹⁷ flotily a zahraničněpolitických vztahů. Většina členů správní rady, mimo jiné Hannoversko, Sasko či Bádensko, tento krok přes řadu výhrad uvítala jako příležitost k vyřešení vzájemných vztahů mezi unií a Rakouskem.⁹⁸ Naproti tomu Hesenské kurfiřtství, Hesenské velkovévodství a durynské státy ve vzniku komise spatřovaly nebezpečí pro další existenci Unie.⁹⁹ S cílem oslabit případný negativní dojem ze vzniku nového orgánu se Radowitz rozhodl prosadit brzké vypsání voleb do erfurtského parlamentu. Návrh na realizaci tohoto úmyslu předložilo na

⁹³ Viz Schwarzenberg arcivévodovi Janovi, 25. srpna 1849, in: Erzherzog Johann von Österreich als Reichsverweser, s. 210 – 211.

⁹⁴ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 307 – 308.

⁹⁵ Jednání se zúčastnili Pfordten a Lerchenfeld jako zástupci Bavorska, Bülow spolu s Radowitzem reprezentovali Prusko a Prokesch Rakousko. Mimo jiné byla projednávána otázka sídla uvažované vlády. Prokesch navrhoval Frankfurt, Erfurt či jiné německé město, hrabě Bülow prosazoval Berlín. V souvislosti s obsazením vlády Radowitz prohlásil, že Prusko považuje za adekvátní pouze účast pruského krále, a dotázal se, zda by Rakousko bylo ochotné vyslat do Berlína některého z arcivévodů. Prokesch odpověděl, že v tomto směru nemá žádné pokyny. Viz HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 32, fasc. Berichte 1849, Nr. 1 (VI), I. Deutsche Angelegenheiten, Nr. 134, Prokesch Schwarzenbergovi, 27. června 1849.

⁹⁶ V této souvislosti je třeba zdůraznit roli, kterou sehrál rakouský vyslanec v Berlíně Anton svobodný pán von Prokesch-Osten, který byl v jednáních o prozatímní prusko-rakouské vládě jedním z hlavních hybatelů. Pro tuto myšlenku se mu podařilo získat i nového pruského ministra zahraničí Alexandra hraběte von Schleinitz, který do svého úřadu nastoupil v červenci 1849. V dopise z 21. července 1849 adresovaném rakouskému vyslanci v Mnichově Prokesch konstatoval: „*Pán von Schleinitz se stal ministrem zahraničí – to zlomí vliv hraběte Bülowa a posléze generála von Radowitze.*“ Cit. dle: SOA Děčín, f. RA Thun-Hohensteinů, sign. D 76-20, Prokesch Thunovi, 21. července 1849. Srov. J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 31– 34; H. FRIEDJUNG, *Fürst Felix Schwarzenberg und Graf Albrecht Bernstorff*, s. 95.

⁹⁷ Stále fungovalo pět spolkových pevností (Mohuč, Ulm, Rastatt, Landau a Luxemburg) obsazených spolkovými posádkami.

⁹⁸ Srov. H. RUMPLER, *Die deutsche Politik des Freiherrn von Beust 1848 bis 1850*, s. 277 – 291.

⁹⁹ Srov. GstA PK, I. HA Rep. 75 C Bevollmächtigter der Bundeszentralkommission, Nr. 1, Smlouvy s německými státy o jejich přistoupení ke smlouvě o vytvoření spolkové ústřední komise z 30. září 1849. Přehled o datu přistoupení jednotlivých států přináší Tabulka č. 13.

základě pruského podnětu Nasavsko. Jak již bylo řečeno, Sasko společně s Hannoversem reagovaly vypovězením smlouvy z 26. května 1849 a vystoupily z Erfurtské unie.¹⁰⁰

Vznik spolkové ústřední komise však byl pouze formálním kompromisem, když Berlín poprvé ve vedení spolkových záležitostí dosáhl parity s Vídní, aniž by byl nucen vzdát se „své“ Unie. Ze strany Rakouska však nebylo možné přehlédnout snahu ministerského předsedy Schwarzenberga ignorovat jak pruské rovnoprávné postavení, tak i samotnou komisi, kterou hodlal využít k zajištění pozice Rakouska v rámci Německa, a dočasně tak odstranil hrozbu vytlačení habsburské monarchie z tohoto prostoru, když Erfurtská unie mohla být realizována pouze v rámci Německého spolku.¹⁰¹

Krátce po uzavření prusko-rakouské smlouvy ze 30. září 1849 pokračoval Schwarzenberg v úsilí o vyřešení otázky německé ústavy. Již 8. října předložil rakouské ministerské radě svou představu nového uspořádání Německa. Podle ní mělo dojít k vytvoření tří velkých oblastí představovaných Pruskem, Rakouskem a sjednocenými středními a malými německými státy, které by společně vytvořily nerozdělitelný spolek. Schwarzenberg pro něj navrhoval označení „*Středoevropský spolek států*“. Prvním krokem vedoucím k realizaci tohoto záměru mělo být vytvoření společného celního území. Ministr financí Krauß s návrhem do jisté míry souhlasil, zároveň si však uvědomoval, že pro rakouský průmysl, chráněný doposud před konkurencí, může znamenat vážné komplikace. Komplikovaný se jevil i systém rozdělování příjmů plynoucích z takto regulovaných cel. Ministr obchodu Bruck návrh podpořil. Schwarzenberg dále předložil svou představu o organizaci vedení navrhovaného státního útvaru. Tvořit jej mělo direktorium, do něhož by každý ze tří spolkových států jmenoval jednoho, dva nebo tři zplnomocněnce. Předsednictví mělo patřit Rakousku. K hlavním úkolům direktoria mělo náležet rozhodování o otázkách války a míru, zastupování spolku v zahraniční politice, vrchní výkon spolkové moci, udržování zemského míru, dozor nad obchodem, cly a dopravou, jednání o měrách a váhách, rozhodování o spolkových daních. Ministerská rada vyslovila se Schwarzenbergovým návrhem obecný souhlas, ale měla rovněž několik připomínek. Týkaly se především otázky, nakolik by direktorium omezovalo suverenitu

¹⁰⁰ Viz G. MAI, *Erfurter Union und Erfurter Unionsparlament 1850*, s. 25 – 26.

¹⁰¹ Viz M. LUCHTERHANDT, *Österreich-Ungarn und die preußische Unionspolitik*, s. 94.

Rakouska. Ministr Kulmer pak soudil, že by plán mohl vyvolat negativní dojem u neněmeckých obyvatel monarchie.¹⁰²

Na konci října vyložil kníže Schwarzenberg svůj názor na situaci v Německu říšskému správci arcivévodovi Janovi a mimo jiné konstatoval, že se říšská vláda již bude muset rozhodnout, na kterou stranu se přidá.¹⁰³ Rozhodnutí setrvat na dosavadních principech své politiky rakouský ministerský předseda podpořil již dlouho plánovaným přesunutím armádního sboru pod velením arcivévody Albrechta do severozápadních Čech, aby tak posílil postavení drážďanské vlády vůči Prusku.¹⁰⁴ V reakci na vypsání voleb do erfurtského parlamentu vyzval kníže Schwarzenberg 16. listopadu 1849 vyslance v Berlíně svobodného pána von Prokesch-Ostena, aby se dotázal pruské vlády, zda má v úmyslu setrvat nadále na své dosavadní politice. Pruský kabinet odpověděl kladně. Prokesch byl proto 28. listopadu pověřen, aby berlínským politikům odevzdal rakouskou protestní nótu. Kníže Schwarzenberg v ní obviňoval Berlín z porušení Spolkové akty z roku 1815 a trval na tom, že je stále platnou a k její případné změně může dojít pouze na základě jednání se všemi zeměmi zúčastněnými na jejím přijetí. Vídeň dále prohlašovala, že pokud by volby měly ohrozit klid a pořádek v Německu, je připravena zasáhnout proti tomuto nebezpečí všemi dostupnými prostředky a se vši rozhodností. Rakouský ministerský předseda přitom nechával otevřenou otázku, zda by v takovém případě proti Unii vystoupilo pouze Rakousko, či zda by jako prostředek opírající se o staré spolkové právo byla vyhlášena spolková exekuce.¹⁰⁵ Schwarzenbergovo stanovisko korespondovalo rovněž s názory někdejšího kancléře Metternicha, který stále udržoval kontakty s řadou rakouských diplomatů,¹⁰⁶ mimo jiné i s vyslancem v Berlíně

¹⁰² Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 8. října 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 1, Nr. 181, s. 739 – 741.

¹⁰³ Viz Schwarzenberg arcivévodovi Janovi, 25. října 1849, in: Erzherzog Johann von Österreich als Reichsverweser, s. 228 – 229.

¹⁰⁴ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 311.

¹⁰⁵ Viz H. FRIEDJUNG, *Fürst Felix Schwarzenberg und Graf Albrecht Bernstorff*, s. 96 – 97; S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 312. Hannoverský král v souvislosti s rakouskou nótou připomínal pruskému panovníkovi, že pro budoucnost všech německých států včetně Pruska je nezbytná spolupráce s Rakouskem. Srov. Arnošt August Fridrichovi Vilémovi IV., 6. prosince 1849, in: K. HAENCHEN, *Briefe König Ernst Augusts von Hannover an König Friedrich Wilhelm IV. von Preußen*, Nr. 8, s. 164 – 165.

¹⁰⁶ Viz R. KISZLING, *Felix zu Schwarzenberg*, s. 135. Srov. Hübner Metternichovi, 13. května 1849, in: E. ANDICS, *Metternich und die Frage Ungarns*, Nr. 58, s. 458 – 459.

Prokeschem, kterému v jednom ze svých dopisů pruské aktivity týkající se Erfurtské unie označil jako „*nebezpečnou bru*“.¹⁰⁷

Dění v Německu samozřejmě nezůstávalo mimo zájem ostatních evropských velmocí. Schwarzenberg, veden snahou nepřipustit jejich zasahování do dalšího vývoje prusko-rakouských vztahů, proto instruoval vyslance v Londýně a v Paříži, aby v případě, že by se museli vyjádřit k německé otázce, tvrdili, že neshody s Pruskem se týkají pouze některých formálních otázek, zatímco ve všech zásadních bodech jsou obě vlády zajedno.¹⁰⁸ Velká Británie zachovávala zdrženlivost. V Palmerstonově systému evropské politiky zastávala každá z velmocí určitou roli. Rakousku pak byla přisouzena úloha podunajské mocnosti a přirozeného spojence Velké Británie ve střední a východní Evropě. Snaha o udržení rovnováhy sil však s sebou zároveň nesla i odmítání myšlenek na rakouskou nadvládu v německé oblasti.¹⁰⁹ Vyslanec ve Frankfurtu nad Mohanem Cowley tento postoj v dopise z 29. června 1849, adresovaném zástupci Londýna ve Stuttgartu Maletovi, zdůvodňoval následovně: „*Je skutečností, že si náš šéf [tj. Palmerston – J. H.] ve Španělsku a Itálii tak zle popálil prsty, že by nyní rád zůstal pouhým divákem, a to zejména v případě Německa. Mám však řadu neoficiálních stanovisek, že bychom rádi v čele Německa viděli Prusko.*“¹¹⁰ Cowley sám byl příznivcem Radowitzovy politiky. Se svým názorem však mezi britskými vyslanci v německých státech představoval spíše výjimku, když mezi hlavní odpůrce pruské unionistické politiky můžeme zařadit především vyslance v Drážďanech Forbese a Westmorlanda v Berlíně.¹¹¹ O užší vztahy s Berlínem usilovala rovněž Francie, jejíž představitelé věřili, že se podaří dosáhnout dohody mezi Rakouskem a Pruskem, a s ohledem na rakouské vojenské úspěchy v Uhrách předpokládali následné posílení pozic habsburské monarchie v Německu.¹¹² Francouzská zahraniční politika, realizovaná nejprve ministrem zahraničí Drouynem de Lhuys, spočívala v podpoře německého partikularismu, čímž se do značné míry shodovala s postojem Petrohradu. De Lhuysův

¹⁰⁷ Viz Metternich Prokeschovi, 20. listopadu 1849, in: Aus dem Nachlasse des Grafen Prokesch-Osten. Briefwechsel mit Herrn von Gentz und Fürsten Metternich, Bd. II, Wien 1881, s. 344.

¹⁰⁸ Viz HHSStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 32, fasc. Weisungen 1849, III. Affaires d'Allemagne, Schwarzenberg Hübnerovi do Paříže a Colloredovi do Londýna.

¹⁰⁹ Srov. A. DOERING-MANTEUFFEL, *Vom Wiener Kongreß zur Pariser Konferenz*, s. 84 – 85.

¹¹⁰ Cit. dle: G. GILLESSEN, *Lord Palmerston und die Einigung Deutschlands*, s. 71. Britská politika se stále více, i když opatrně, přikláněla na stranu Pruska. Viz Tamtéž, s. 66 – 77.

¹¹¹ Viz A. SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution*, s. 132 – 137.

¹¹² Viz G. GILLESSEN, *Lord Palmerston und die Einigung Deutschlands*, s. 89.

nástupce v úřadu Alexis de Tocqueville, který se výkonu své funkce ujal v červnu 1849, v dosavadní politice pokračoval,¹¹³ zároveň však v případném sblížení se jednotlivých německých států spatřoval posílení ochrany střední Evropy před ruským vlivem.¹¹⁴ Nepřál si ale ani posílení Rakouska, ani Pruska,¹¹⁵ když jej před nárůstem pruské moci varoval zejména francouzský vyslanec v Mnichově Lefebvre.¹¹⁶ V opozici k Radowitzovým plánům stálo Rusko, které poukazovalo na skutečnost, že vznik Erfurtské unie je v rozporu se smlouvami z roku 1815, a v souladu s dosavadním směrem své politiky, jejímž výsledkem byla intervence v Uhrách, se stavělo na stranu habsburské monarchie.¹¹⁷ Kníže Schwarzenberg s ohledem na postoj Petrohradu zvažoval rovněž možnost požádat ruského cara, aby oslovil svého švagra, pruského krále, a přiměl jej k postupu orientovanému proti další existenci erfurtského parlamentu.¹¹⁸

Počátek roku 1850 rovněž přinesl neověřené zprávy o přípravách aliance mezi Francií, Velkou Británií a Pruskem. Ruský kancléř Nesselrode je sice označil za nedůvěryhodné, když je zdůvodňoval snahou blíže neurčených osob vnést nedůvěru do vzájemných vztahů mezi velmocemi.¹¹⁹ Rakouský vyslanec v Paříži Hübner však byl v tomto směru přesvědčen o oprávněnosti obav. Soudil, že v pozadí celé záležitosti stojí lord Palmerston, usilující za pomoci pruského vyslance v Londýně Bunsena o zapojení Francie do řešení německé otázky.¹²⁰

¹¹³ V jednom z rozhovorů s rakouským vyslancem Hübnerem Tocqueville prohlásil, že by nebylo v zájmu Francie, aby bylo Rakousko vyloučeno z Německého spolku. Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 31, fasc. Berichte 1849, Nr. III-VII (Hübner), V. Affaires d'Allemagne, Nr. 34, Hübner Schwarzenbergovi, 8. července 1849.

¹¹⁴ Viz R. BUCHNER, *Die deutsch-französische Tragödie 1848 – 1864*, s. 45 – 47.

¹¹⁵ Viz HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 32, fasc. Berichte 1849, Nr. 1 (VI), I. Deutsche Angelegenheiten, Nr. 109, Prokesch Schwarzenbergovi, 2. června 1849.

¹¹⁶ Viz A. SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution*, s. 130 – 132.

¹¹⁷ Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 26, fasc. Berichte 1849, III. Affaires d'Allemagne, Nr. 84 B, Buol Schwarzenbergovi, 22./10. listopadu 1849; rovněž: HHStA, f. PA. II., Deutscher Bund, k. 13, Sitzungsprotokolle der Bundeskommission 1849 – 1850, fasc. Varia 1848 – 1849, Nr. 17, fol. 215 – 219, říšský ministr zahraničí von Jochmus říšskému ministerskému předsedovi knížeti Sayn-Wittgenstein-Berleburg, 1. srpna 1849. Srov. rovněž: G. GILLESSEN, *Lord Palmerston und die Einigung Deutschlands*, s. 88; A. SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution*, s. 117.

¹¹⁸ Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 27, fasc. Weisungen 1849, III. Affaires d'Allemagne, Nr. 3, fol. 31 – 35, Schwarzenberg Buolovi, 28. října 1849.

¹¹⁹ Viz Tamtéž, k. 30, fasc. Berichte 1850, II. Affaires d'Allemagne, Nr. 5B, Buol Schwarzenbergovi, 13./1. února 1850.

¹²⁰ Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 31, fasc. Berichte 1849, Nr. III-VII (Hübner), V. Affaires d'Allemagne, Nr. 24 G, Hübner Schwarzenbergovi, 15. prosince 1849. Rovněž: Tamtéž, k. 33,

Na postoj evropských mocností k německé otázce měla vliv i stále nevyřešená šlesvicko-holštýnská otázka. V únoru 1849 vypovědělo Dánsko příměří a v dubnu byly obnoveny boje. Šlesvicko-holštýnští představitelé v této situaci spoléhali na pomoc ze strany německých států, a říšský správce arcivévoda Jan skutečně vyzval pruského krále a další německá knížata k zásahu. Fridrich Vilém IV. výzvě vyhověl a pruské jednotky opětovně nepochodovaly do Šlesvicka. Do dalšího vývoje událostí se však záhy vložilo Rusko společně s Velkou Británií a přinutily Berlín, aby 10. července 1849 uzavřel s kodaňskou vládou novou smlouvu o příměří. Na jejím základě bylo Šlesvicko obsazeno neutrální švédskou armádou a jeho řízení se měla chopit komise tvořená zástupci Dánska, Pruska a Velké Británie. Holštýnsko bylo prozatím ponecháno v rukou revoluční správy.¹²¹ Zároveň se však ani Velká Británie, ani Rusko netajily tím, že trvají na nezbytnosti uchovat územní celistvost Dánského království a nedopustí, aby došlo k odtržení obou polabských vévodství.¹²²

Vývoj na poli německé otázky v průběhu druhé poloviny roku 1849 stále více ukazoval, že bez spolupráce mezi oběma německými velmocemi nebude reorganizace uspořádání Německa reálnou. Vídeň trvala na uchování celistvosti habsburské monarchie a kníže Schwarzenberg odmítal i všechny eventuality, které by mohly předpokládat omezení vlivu Rakouska v německém prostoru. Stanovisko Berlína bylo rovněž neměnné a ani ostatní evropské velmoci nebyly nakloněny myšlenkám na změnu poměru sil ve střední Evropě. Vyjádřením této skutečnosti bylo zřízení spolkové ústřední komise, která se odvolávala na tradici Německého spolku a dávala tak tušit, že vývoj směřuje k jeho obnovení.

---

fasc. Berichte 1850, Nr. I-II, II. Affaires d'Allemagne, Nr. 4 A, Hübner Schwarzenbergovi, 12. ledna 1850.

¹²¹ Viz Smlouva o příměří, 10. července 1849, in: Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte, Nr. 193, s. 463 – 464.

¹²² Srov. A. SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution*, s. 115 – 142.

IV. 2. SCHWARZENBERGOVA NĚMECKÁ POLITIKA DO OBNOVENÍ SPOLKOVÉHO SNĚMU

IV. 2. 1. Mnichovská smlouva a spolek čtyř králů

Smlouva uzavřená 26. května 1849 mezi Pruskem, Saskem a Hannoverem se stala základem pro vytvoření unie německých států. Představitelé jednotlivých zemí byli vyzváni, aby v co nejkratší možné době k tomuto spolku přistoupili. Poté měly proběhnout volby do sněmu Unie, která je podle jeho sídla označována jako erfurtská. V roce 1850 tak v Německu proti sobě stály dva bloky států. Na jedné straně Prusko a jeho spojenci zformovaní do Erfurtské unie, na straně druhé Rakousko se svými přívrženci. Ze států Německého spolku odmítly účast v Erfurtské unii pouze Bavorsko, Württembersko, Šlesvicko-Holštýnsko, Lucembursko-Limbursko, Lichtenštejnsko, Hesensko-Homburg a svobodné město Frankfurt nad Mohanem. Volby do erfurtského sněmu byly uskutečněny v lednu 1850 a na 20. března bylo stanoveno první zasedání erfurtského parlamentu.

Zároveň byly 17. ledna 1850 zahájeny v Mnichově rozhovory zástupců Saska, Bavorska, Württemberska a Hannovera, usilujících rovněž o řešení německé otázky. Vývoj jednání předznamenal neúspěch saského ministra zahraničí Beusta, který zde ztroskotal s plánem, na jehož základě se čtyři německá království měla oprostít od závislosti na Rakousku a pokusit se nalézt vlastní cestu.¹²³ Postoj středních německých států charakterizuje vyjádření bavorského ministerského předsedy von der Pfordtena, který v důvěrném rozhovoru rakouskému vyslanci v Mnichově Thunovi sdělil, že Beustova politika není ani rozhodná, ani otevřená, ale stále více upadá do malicherných intrik.¹²⁴

Hlavní úsilí německých království v této době nesměřovalo k uchování vlastní samostatné politiky, ale k dosažení politické shody mezi Rakouskem a Pruskem. Snažily se proto předložit řešení, které by mohlo být alternativou k pruskému projektu Erfurtské unie. Představitelé středních německých států však byli v těžké situaci. Rozhodně se sice stavěli proti pruským představám, zároveň ale odmítali podpořit bez výhrad rakouské plány. Navíc se zde střetávaly rozdílné představy, reprezentované na jedné straně

¹²³ Viz H. RUMPLER, *Die deutsche Politik des Freiherrn von Beust 1848 bis 1850*, s. 295 – 299.

¹²⁴ Viz HHStA, f. PA. IV. Bayern, k. 16, fasc. Berichte 1850 I-III, Nr. 1 A-C, Thun Schwarzenbergovi, 5. ledna 1850.

Bavorskem a Württemberskem a na straně druhé Saskem a Hannoversem. Úvahy představitelů všech čtyř států byly v otázce německého národního sjednocení a liberalizace společnosti směřující, nežli bylo ve spolupráci s Rakouskem vůbec možné dosáhnout. Německá království však byla na spolupráci s Rakouskem příliš závislá, než aby se mohla pustit do otevřeného sporu s hlavním reprezentantem rakouské politiky, knížetem Schwarzenbergem.¹²⁵ Z pohledu Vídně by bylo nejvhodnější, kdyby se mnichovská jednání odehrávala v intencích představ o jednotném německém celním území zveřejněných ministrem obchodu Bruckem, o nichž bude pojednáno v následující kapitole, a již dříve propagovaných úvah o vytvoření středoevropské říše obývané sedmdesáti miliony obyvatel. Toto řešení by umožnilo začlenění celé habsburské monarchie do německého spolkového státu a zároveň by vedlo k omezení vlivu Pruska a jím řízené Erfurtské unie pouze na oblast severního Německa. S tímto postupem by však souhlasilo pouze Bavorsko. Ostatní státy se obávaly, že by se v takovém případě staly pouhým politickým nástrojem v rukou Rakouska. Hannoverse a Sasko odrazovala rovněž představa, že by se v případě spojení středních německých států v jeden celek v rámci trialistického uspořádání Německa ocitly pod kontrolou Bavorska.¹²⁶

Přes všechny sporné body dospěli v předposlední únorový den zástupci čtyř zmíněných království k dohodě a podepsali v Mnichově smlouvu o revizi spolkové ústavy.¹²⁷ Hannoverse sice svůj podpis nepřipojilo, neboť s ohledem na svou geografickou polohu se obávalo, že by se mohlo stát cílem pruského útoku, de facto jej však lze rovněž považovat za jednoho ze signatářů mnichovské smlouvy.¹²⁸ Svým postojem Hannoverse ukončilo působení mezi státy rozhodujícími o osudu Německa

¹²⁵ Viz H. RUMPLER, *Die deutsche Politik des Freiherrn von Beust 1848 bis 1850*, s. 291.

¹²⁶ Viz Tamtéž, s. 293 – 294.

¹²⁷ Viz dohoda mezi Bavorskem, Saskem a Württemberskem o zásadách revize spolkové ústavy, 27. února 1850, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 179, s. 444 – 446.

¹²⁸ Viz HHStA, f. PA. VII. Kleinere deutsche Staaten – Hannover, k. 5, fasc. Berichte 1850, Nr. 28, Kress Schwarzenbergovi, 25. února 1850. Hannoverse vláda jako důvod své absence mezi signatáři mnichovské smlouvy oficiálně uváděla uvažované přijetí Rakouska včetně jeho neněmeckých zemí do jednotného německého státu a absenci sněmovny států, která by v připravovaném útvaru garantovala podíl menších německých států na společných záležitostech. Srov. Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 25. února 1850, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, II. Abt., Bd. 2, Nr. 288, s. 166. Viz rovněž: E. HELLER, *Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 83.

a v dalším vývoji již v řešení německé otázky nesehrálo výraznější roli.¹²⁹ V polovině března ke státům mnichovské smlouvy přistoupilo Rakousko.¹³⁰

Účastníci jednání v bavorské metropoli navázali na rakouskou nótu z 28. listopadu 1849, v níž vídeňská vláda vznesla formální protest proti pruským plánům, který podpořily Bavorsko a Württembersko a o něco později Sasko s Hannoversem, vystoupivší z Erfurtské unie.¹³¹ Mnichovská smlouva vycházela z memoranda vypracovaného bavorským ministerským předsedou Ludwigem svobodným pánem von der Pfordtenem, zveřejněného 9. prosince 1849.¹³² Předseda bavorské vlády svůj návrh předložil nejprve vídeňské vládě, a po jeho přepracování vedoucím německého oddělení rakouského ministerstva zahraničí Adolphem von Thierry byl 19. prosince rozeslán vládám v Drážďanech, Hannoveru a Stuttgartu.¹³³ Signatáři smlouvy si kladli za cíl zabránit rozštěpení Německa. Prostředkem k jeho dosažení se měla stát revize spolkové ústavy, přičemž zůstávala otevřená otázka dalšího vývoje v Německu. Bylo stanoveno, že spolkovými orgány mají nadále být spolková vláda, národní zastupitelstvo a spolkový soud. Sedmičlenná spolková vláda se sídlem ve Frankfurtu nad Mohanem měla být tvořena zástupci Rakouska, Pruska, Bavorska, Württemberska, Saska, Hannovera a společným reprezentantem Hesenského kurfiřtství a Hesenského velkovévodství. Ostatní německé země se měly rozhodnout, ke kterému z těchto států se připojí a svěří mu zastupování svých vlastních zájmů. Spolková vláda měla následně jmenovat další spolkové úředníky. V jejím čele se měly střídát Rakousko a Prusko. Národní zastupitelstvo mělo být podle mnichovské smlouvy tvořeno 300 volenými členy, z nichž by 100 bylo voleno v Rakousku, 100 v Prusku a 100 v ostatních německých státech.

Pfordten se od zahájení mnichovských jednání netajil se snahou, aby výsledná

¹²⁹ Viz H. G. ASCHOFF, *Hannover, das Dreikönigsbündnis und die Erfurter Union*, s. 132 – 133.

¹³⁰ Viz Rakouské prohlášení o přistoupení ke spolku čtyř králů, 13. května 1850, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 180, s. 446 – 447.

¹³¹ Hannovera z Erfurtské unie formálně vystoupilo již 23. února 1850.

¹³² Pfordtenův plán se opíral o Schwarzenbergovu ideu Mitteleuropy, ale v některých důležitých bodech se od něj odlišoval. Bavorský politik předpokládal vytvoření sněmovny lidu rozdělené do tří částí po 100 poslancích a tvořené zástupci celé habsburské monarchie, Pruska a ostatních německých států. Zároveň měla být zřízena sněmovna států, reprezentující zájmy jednotlivých německých zemí. Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 316.

¹³³ Viz H. RUMPLER, *Die deutsche Politik des Freiherrn von Beust 1848 bis 1850*, s. 292.

dohoda korespondovala se zájmy Rakouska.¹³⁴ To bylo jedním z důvodů, proč se předmětem zájmu diplomatů jednajících v bavorské metropoli stala otázka územního rozsahu budoucího německého státního útvaru. Rakouský ministerský předseda již v březnu 1849 vznesl požadavek, aby do tohoto celku byly přijaty rovněž polské, uherské, chorvatské a italské provincie habsburské monarchie, a na svém stanovisku stále trval.¹³⁵ Přípomínky se objevily především vůči přijetí italských oblastí. Hannoverský zástupce Ernst von dem Knesebeck a saský diplomat Karl Adolf hrabě von Hohenthal-Knauthain poukazovali na fakt, že by se zejména západoevropské velmoci proti začlenění Lombardsko-benátského království postavily a celý projekt by tak padl.¹³⁶ Na problematické postavení italských provincií ostatně poukazovala i mnichovská vláda.¹³⁷ Naopak Württembersko bylo připraveno vstup všech zemí habsburské monarchie do německého státu podpořit.¹³⁸ S řešením přišel hannoverský zástupce, který navrhl, aby Vídeň dostala důvěrný příslib vstupu celé habsburské monarchie a aby zůstalo pomlčeno o italské otázce.¹³⁹

Rakouský ministerský předseda Schwarzenberg sice závěry mnichovské konference oficiálně podporoval, ale v duchu je odmítal.¹⁴⁰ Nesouhlasil především s plánem na zřízení národního zastupitelstva. Když Rakousko 13. března 1850 přistoupilo ke spolku čtyř králů,¹⁴¹ mohlo se zdát, že se tímto krokem dotvořil protiprusky orientovaný blok států.¹⁴²

¹³⁴ K úloze Bavorska: E. FRANZ, *Ludwig Freiherr von der Pforden*, s. 141 – 150.

¹³⁵ Bavorsko se postupně klonilo k možnosti vstupu habsburské monarchie se všemi jejími provinciemi do Německého spolku. Rakouský vyslanec Esterházy v červnu 1850 do Vídně sdělil, že v Mnichově „začínají chápat, že šťastnou budoucnost [ve vývoji německé otázky – J. H.] lze očekávat pouze v souvislosti se začleněním Rakouska.“ Viz HHStA, f. PA. IV. Bayern, k. 17, fasc. Berichte 1850 IV-XII, Nr. 48 B, Esterházy Schwarzenbergovi, 9. června 1850.

¹³⁶ Ke stanovisku Saska a Hannoverska: Tamtéž, k. 16, fasc. Berichte 1850 I-III, Nr. 6, Thun Schwarzenbergovi, 18. ledna 1850.

¹³⁷ Viz Tamtéž, Nr. 3 A-C, Thun Schwarzenbergovi, 11. ledna 1850.

¹³⁸ Viz Tamtéž, Nr. 10 B, Thun Schwarzenbergovi, 22. ledna 1850.

¹³⁹ Viz J. FLÖTER, *Staatenbund oder Bundesstaat. Die deutschlandpolitischen Zielperspektiven der mittelstaatlichen Königreiche 1849/50*, in: Die Dresdener Konferenz 1850/51, s. 103 – 105. Srov. rovněž: J. MÜLLER, *Deutscher Bund und deutsche Nation 1848 – 1866*, s. 53 – 54; J. FLÖTER, *Beust und die Reform des Deutschen Bundes 1850 – 1866*, s. 63 – 65.

¹⁴⁰ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 318.

¹⁴¹ Srov. Zápisy ze zasedání rakouské ministerské rady, 11. února a 11. března 1850, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 2, Nr. 277 a 297, s. 118 a 203 – 204.

Nebylo však možné hovořit o tom, že by tento spojenecký útvar měl společné cíle. Připojení se habsburské monarchie k signatářům mnichovské smlouvy bylo logickou reakcí na vývoj v Prusku, které stále odmítalo jakékoliv úvahy týkající se možného rozpuštění Erfurtské unie¹⁴³. Na začátku února navíc pruský parlament odsouhlasil mimořádný úvěr ve výši asi 18 milionů tolarů, určený na vojenské výdaje.¹⁴⁴ Vyslanec v Berlíně Prokesch tento krok přijal jako důkaz, že Prusko stále pokračuje ve svých pokusech o získání nadvlády v Německu a je připraveno sáhnout v případě potřeby i k ozbrojenému konfliktu. Rakouský diplomat konstatoval, že „*od jízd krále s německými barvami po berlínských ulicích*“ neučinilo Prusko žádný krok, který by nebyl dalším pokračováním na cestě k tomuto cíli.¹⁴⁵ První březnové dny pak v Berlíně přinesly posílení vlivu generála Radowitze a Prokesch byl nucen konstatovat, že se prusko-rakouské vztahy po krátké přestávce zase vracejí k předchozímu špatnému stavu.¹⁴⁶

Rakouští ministři sice s přistoupením monarchie k mnichovské smlouvě souhlasili, zároveň však upozorňovali na nutnost brát ohled na postoj zahraničních mocností jakožto garantů uspořádání Německa z roku 1815. Schwarzenbergův kabinet rovněž požadoval, aby sbor reprezentující lid v novém státním útvaru nebyl nazýván „*národní zastupitelstvo*“, jak bylo uvedeno v návrhu vypracovaném zástupci tří signatářských států, ale neslo označení „*spolkové zastupitelstvo*“. Tento požadavek rakouští ministři odůvodňovali skutečností, že s ohledem na množství národností, které do tohoto společenství vstoupí v rámci habsburské monarchie, nelze o jedné národnosti vůbec hovořit.¹⁴⁷ Ostatně ještě před přistoupením habsburské monarchie k mnichovské smlouvě Schwarzenberg konstatoval, že dohoda obsahuje řadu absurdních a velmi zbytečných věcí, které jsou však v Německu prozatím vnímány jako skvělé a významné. Rakousko je tedy navenek přijalo za své, když podle Schwarzenberga respektovalo platnost úsloví „*kdo chce s vlky býti, musí*

¹⁴² Pruský ministr zahraničí Schleinitz se o tomto rakouském kroku dozvěděl o několik málo dnů později. Viz HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 36, fasc. Berichte 1850, I. Preussische Politik in der deutschen Verfassungsfrage, Nr. 36 A-B, Prokesch Schwarzenbergovi, 19. března 1850.

¹⁴³ Viz Tamtéž, Nr. 5 B, Prokesch Schwarzenbergovi, 29. ledna 1850.

¹⁴⁴ Pro srovnání pruské státní příjmy za rok 1850 dosáhly výše 91,3 milionu tolarů. Viz Tabulka č. 5.

¹⁴⁵ Viz HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 36, fasc. Berichte 1850, I. Preussische Politik in der deutschen Verfassungsfrage, Nr. 15 B, Prokesch Schwarzenbergovi, 13. února 1850.

¹⁴⁶ Viz Tamtéž, Nr. 30 A-D, 30 B, Prokesch Schwarzenbergovi, 9. března 1850.

¹⁴⁷ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 11. března 1850, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 2, Nr. 297, s. 203 – 204.

s nimi výti“.¹⁴⁸ Rovněž hannoverský ministr vnitra Stüve označil výsledek mnichovských jednání za absurdní usnesení „přijaté ve Stuttgartu a Drážďanech ze strachu před erfurtským sněmem.“¹⁴⁹ Vyslanec v Berlíně Prokesch charakterizoval mnichovská ujednání jako most na cestě ke Spolkové aktě. S tímto přirovnáním souhlasil i jeho častý korespondenční partner, bývalý kancléř Metternich, který konstatoval, že mnichovská smlouva „nemá žádný jiný praktický význam, nežli být mostem, který navzájem spojuje dva břehy. Na březích se žije, na mostě nikoliv, proto se přes něj chodí,“ dovozoval kníže. Mnichovská smlouva proto není „obyvatelným domem“, nýbrž pouze „neobyvatelným mostem“.¹⁵⁰

IV. 2. 2. Bruckův projekt hospodářského sjednocení Německa

Současně s jednáními o spolku čtyř králů probíhala v německých státech diskuze o projektu vypracovaném a zveřejněném rakouským ministrem obchodu Bruckem. K vystupňování rakouské aktivity v hospodářsko-politické oblasti došlo již v říjnu 1849. Ministr obchodu Bruck předložil ministerské radě plán na vybudování německo-rakouské obchodní unie, v níž by došlo k propojení území od Severního po Jaderské moře. Po jeho schválení rakouskou vládou byl projekt 26. října zveřejněn prostřednictvím „*Wiener Zeitung*“.¹⁵¹ Je na místě uvést, že Bruckův plán nebyl zcela originální. Myšlenkou na vytvoření jednotného celního prostoru sdružujícího sedmdesát milionů obyvatel se zabýval již Arnold Duckwitz z pozice říšského ministra obchodu a Bruck, zastávající v tu dobu post člena národohospodářského výboru frankfurtského Národního shromáždění, jeho teorie podporoval.¹⁵² Historik Heinrich Friedjung jako hlavní motivy, které rakouského ministra obchodu vedly k vypracování tohoto návrhu, uvádí Bruckův německý patriotismus, který si s sebou přinesl z rodného Porýní, a věrnost habsburské monarchii, již vnímal jako svůj nový domov. Případného rozchodu Rakouska

¹⁴⁸ Viz J. FLÖTER, *Staatenbund oder Bundesstaat*, s. 108.

¹⁴⁹ Viz Stüve Detmoldovi, 21. února 1850, in: Briefwechsel zwischen Stüve und Detmold in den Jahren 1848 bis 1850, Nr. 176, s. 348 – 351.

¹⁵⁰ Cit. dle: Metternich Prokeschovi, 5. dubna 1850, in: Aus dem Nachlasse des Grafen Prokesch-Osten. Briefwechsel mit Herrn von Gentz und Fürsten Metternich, Bd. II, s. 366.

¹⁵¹ Viz Návrhy na přípravu rakousko-německého celního a hospodářského sjednocení, 26. října 1849, in: R. CHARMATZ, *Minister Freiherr von Bruck*, Nr. 2, s. 157 – 163.

¹⁵² Viz Alfred GAERTNER, *Der Kampf um den Zollverein zwischen Österreich und Preussen von 1849 bis 1853*, Strasburg 1911, s. 10 – 11. O významu hospodářského sjednocení v německé oblasti byl přesvědčen rovněž rakouský vyslanec v Berlíně Prokesch. Viz J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 85.

s Německem se Bruck obával a spatřoval v něm řadu negativních dopadů. Byl příznivcem velkoněmeckých myšlenek a usiloval o sjednocení Německa, které by se posléze mohlo stát světovou hospodářskou velmocí schopnou konkurovat i Velké Británii. Poté, co by bylo realizováno celní sjednocení v rámci Německa, hodlal Bruck, který kladl význam hospodářství pro politické dění na první místo, připojit rovněž balkánské země a Itálii a předpokládal, že se mu tímto způsobem podaří zamezit i separatistickým snahám Maďarů a rakouských Slovanů.¹⁵³ Ještě do konce roku 1849 precizoval Bruck svůj říjnový návrh a 30. prosince zveřejnil jeho doplněnou verzi.¹⁵⁴

Lze souhlasit s německým historikem Manfredem Luchterhandtem, který v souvislosti s Bruckovým plánem na vytvoření jednotného středoevropského celního prostoru, označovaného jako „*říše sedmdesáti milionů*“, upozorňuje na skutečnost, že jeho prostřednictvím Rakousko do značné míry formulovalo svou „*imperiální vizi, jejíž nacionální patos pocházel ještě z myšlenkového světa předbřežnového liberalismu*“.¹⁵⁵ O očekáváních, která vídeňská vláda se zveřejněním Bruckova dokumentu spojovala, lze pouze spekulovat. Mimo jiné se nabízí možnost, že jej kníže Schwarzenberg, který si od svého ministra obchodu udržoval jistý odstup, nechal zveřejnit jako reakci na vypsání voleb do erfurtského parlamentu, když chtěl německé veřejnosti nabídnout jinou variantu řešení německé otázky.¹⁵⁶

Bruck ve svém memorandu datovaném k 30. prosinci 1849 navrhoval založit

¹⁵³ Viz H. FRIEDJUNG, *Mitteleuropäische Zollunionspläne 1849 – 1853*, in: *Historische Aufsätze*, s. 66 – 67; A. GAERTNER, *Der Kampf um den Zollverein zwischen Österreich und Preussen von 1849 bis 1853*, s. 10 – 27; R. CHARMATZ, *Minister Freiherr von Bruck*, s. 41 – 66. Srov. rovněž: M. LUCHTERHANDT, *Mitteleuropaprojektionen gegen die konstitutionelle Bewegung*, s. 152 – 159.

¹⁵⁴ Srov. Memorandum rakouského ministra obchodu o přípravě rakousko-německého celního a hospodářského sjednocení, 30. prosince 1849, in: R. CHARMATZ, *Minister Freiherr von Bruck*, Nr. 3, s. 163 – 177.

¹⁵⁵ Luchterhandt upozorňuje, že návrh nesl rukopis Bruckova spolupracovníka Gustava Höfkena, který již v roce 1842 jako žurnalista popularizoval Listovy představy o celním sjednocení. Viz M. LUCHTERHANDT, *Österreich-Ungarn und die preußische Unionspolitik*, s. 97. Bruck ve snaze zajistit svému plánu dostatečnou odezvu u německé veřejnosti nechal své úvahy ve „*Wiener Zeitung*“ zveřejnit jako anonymní příspěvek. Viz Klaus KOCH, *Die ausenwirtschaftlichen Beziehungen der Monarchie, A. Österreich und der Deutsche Zollverein (1848 – 1871)*, in: *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918*, Bd. VI, 1. Teilband, s. 539. K představám Friedricha Lista viz H. SRBIK, *Mitteleuropa. Das Problem und die Versuche seiner Lösung in der deutschen Geschichte*, s. 19 – 20. Srov. Werner DROBESCH, *Die ökonomischen Aspekte der Bruck-Schwarzenbergschen „Mitteleuropa“-Idee. Eine wirtschaftlich-politische Vision im Spiegel der Wirtschaftsdaten*, in: *Mitteleuropa – Idee, Wissenschaft und Kultur im 19. und 20. Jahrhundert. Beiträge aus österreichischer und ungarischer Sicht*, Hrsg. von Richard G. Plaschka – Horst Haselsteiner – Anna M. Drabek, Wien 1997, s. 19 – 42.

¹⁵⁶ Viz M. LUCHTERHANDT, *Österreich-Ungarn und die preußische Unionspolitik*, s. 98 – 100.

velkoryse pojatý celní spolek zahrnující území celé habsburské monarchie, včetně Uher a severní Itálie, a všech německých států. Předpokládal, že k odstraňování celních bariér dojde postupně v průběhu čtyř tříletých period. V první z nich se počítalo s provedením reformy celního systému, která by k sobě přiblížila jednotlivé celní tarify a umožnila bezcelní výměnu surovin, surového železa a potravin.¹⁵⁷ Mělo dojít rovněž k uzavření smluv o společném systému měr a vah, o společném mincovním systému, smluv, které by sblížovaly zákonodárství v oblasti živností, v poštovníctví, v železniční a lodní dopravě atd.¹⁵⁸ V následujících etapách Bruck očekával vzájemné snížení cel na průmyslové výrobky, odlehčení administrativy na hranicích a úpravy v oblasti námořní dopravy. V závěrečné fázi mělo snižování cel vést v některých průmyslových odvětvích až k jejich úplnému odbourání. Rovněž měla být formulována společná obchodní politika a mělo dojít k budování společných obchodních zastoupení. Vše mělo na závěr završit vydání společného celního tarifu.¹⁵⁹

Jako první na Bruckovu výzvu zareagoval „*Allgemeine Deutsche Verein zum Schutze vaterländischer Arbeit*“, sdružující nejváženější továrníky ze severního a jižního Německa, zaměstnávající více než 200 000 dělníků. Jménem spolku se k rakouskému návrhu přihlásil jeho předseda Felix kníže von Hohenlohe. Ještě významnější pak byla podpora ze strany Heinricha von Gagerna, který stále patřil mezi významné osobnosti německého veřejného života. Bývalý říšský ministerský předseda sice usiloval o vytvoření německého spolkového státu v čele s Pruskem, v hospodářské oblasti však podporoval myšlenky na celní sjednocení s Rakouskem.¹⁶⁰ Na zasedání ministerské rady 18. února 1850 mohl Bruck přítomné ministry informovat rovněž o memorandu doručeném deputací z Prahy,

¹⁵⁷ Rakousko v tomto ohledu opravdu přistoupilo k realizaci a v říjnu 1850 došlo ke zrušení celní hranice mezi Uhrami a západní částí habsburské monarchie. Viz L. VOJÁČEK, *Rakouské pokusy o hospodářské sblížení s německými státy v padesátých a šedesátých letech 19. století*, s. 439.

¹⁵⁸ V březnu 1849 došlo k podpisu poštovní konvence mezi Rakouskem a Bavorskem, v dubnu ministr obchodu Bruck předložil návrh poštovní konvence s Pruskem, která měla navázat na smlouvu s Bavorskem. Byly připravovány rovněž obdobné smlouvy s dalšími německými státy. Viz Zápisy ze zasedání rakouské ministerské rady, 27. března, 15. dubna 1850, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, II. Abt., Bd. 2, Nr. 309, 320, s. 258, 300. Na tyto smlouvy navázala dohoda o používání telegrafu uzavřená 25. července 1850 mezi Rakouskem, Pruskem a Bavorskem. Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 2. srpna 1850, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, II. Abt., Bd. 3, Nr. 376, s. 186.

¹⁵⁹ Viz Memorandum rakouského ministra obchodu o přípravě rakousko-německého celního a hospodářského sjednocení, 30. prosince 1849, R. CHARMATZ, *Minister Freiherr von Bruck*, Nr. 3, s. 163 – 177.

¹⁶⁰ Viz H. FRIEDJUNG, *Mitteleuropäische Zollunionspläne 1849 – 1853*, s. 72.

pověřenou 107 nejvýznamnějšími českými obchodníky a průmyslníky, kteří se zde vyslovovali souhlasně pro plánované všeobecné německé celní sjednocení. Podobně souhlasné vyjádření poskytli rovněž čeští živnostníci a řemeslníci.¹⁶¹

Vlády jednotlivých německých států byly ve vztahu k Bruckovu plánu názorově rozděleny. Severoněmecké státy jej odmítaly a vyslovovaly se pro spolupráci s Pruskem. Naopak jihoněmecké země a hanzovní města s návrhem rakouského ministra obchodu sympatizovaly. Bavorsko, Württembersko a Sasko se s jeho pomocí chtěly vymanit zpod pruského vedení v rámci Německého celního spolku; jihoněmečtí průmyslníci, kteří nesouhlasili se svobodným obchodem provozovaným v rámci Celního spolku, doufali, že se jim ve spolupráci s Rakouskem podaří zavést ochranná cla proti západoevropským průmyslovým státům.¹⁶² Ostře protiprusky se v prvních měsících roku 1850 vymezovalo zejména Württembersko. Král Vilém I. jmenoval 6. února novým vyslancem v Berlíně Karla Eugena svobodného pána von Hügela, který dostal za úkol vystupovat při každé vhodné příležitosti společně s rakouským zástupcem Prokeschem proti pruským unionistickým plánům. V březnu 1850 pak württemberský panovník přednesl trůnní řeč zaměřenou ostře proti Berlínu.¹⁶³ Pruská vláda reagovala přerušením diplomatických styků a 24. března pruský vyslanec von Sydow opustil Stuttgart.¹⁶⁴ Několik dnů poté došlo i k odvolání Hügela z Berlína. Rakouská diplomacie naopak zmíněnou trůnní řeč označila za pozoruhodnou. Pro ministerského předsedu Schwarzenberga bylo příznivé zejména vědomí, že v dané situaci Württembersku nezbyvá nežli svůj další osud spojit s Rakouskem.¹⁶⁵

¹⁶¹ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 18. února 1850, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 2, Nr. 282, s. 138. K problematice postoje českých průmyslníků k celnímu sjednocení viz rovněž: V. PSOTOVÁ, Připojení Rakouska k Německému celnímu spolku v roce 1848.

¹⁶² Viz K. KOCH, *Die aussenwirtschaftlichen Beziehungen der Monarchie, A. Österreich und der Deutsche Zollverein (1848 – 1871)*, s. 541; H. FRIEDJUNG, *Mitteuropäische Zollunionspläne 1849 – 1853*, s. 73.

¹⁶³ Viz GStA PK, I. HA Rep. 75 C Bevollmächtigter der Bundeszentalkommission, Nr. 9, Mittheilungen der königlichen Gesandtschaften über allgemeine Deutsche Angelegenheiten, fol. 102 – 103, Text řeči württemberského krále otiskovaná v „*Deutsches Volksblatt*“ vycházejícím ve Stuttgartu, 16. března 1850. Srov. HHStA, f. PA. VI. Württemberg, k. 15, fasc. Berichte 1850 I-VII, Nr. 54 A-B, Handel Schwarzenbergovi, 17. března 1850. Rovněž: Malet Palmerstonovi, 16. března 1850, in: *British Envoys to Germany 1816 – 1866*, Vol. III, p. 345 – 346.

¹⁶⁴ Viz GStA PK, I. HA Rep. 75 C Bevollmächtigter der Bundeszentalkommission, Nr. 9, fol. 104, Schleinitz Sydowovi, 22. března 1850. Srov. HHStA, f. PA. VI. Württemberg, k. 15, fasc. Berichte 1850 I-VII, Nr. 64, Handel Schwarzenbergovi, 24. března 1850.

¹⁶⁵ Viz P. SAUER, *Württemberg und die Erfurter Union*, s. 207 – 210.

Podporu Bruckově hospodářské koncepci vyjádřil rovněž saský ministerský předseda Beust, který své stanovisko mohl opřít o sympatie saských podnikatelů, kteří si od Bruckova projektu slibovali oživení sasko-rakouských obchodních styků. S nárůstem obchodních kontaktů s habsburskou monarchií počítali především lipští velkoobchodníci, kteří se s podporou saské vlády podíleli na projektování suezského kanálu.¹⁶⁶ S ohledem na současně budované nové úseky rakouské železniční sítě očekávali posílení obchodu s Čínou a Orientem, přičemž zboží mělo být dopravováno přes Středozemní a Jaderské moře do Terstu a odtud po železnici dále na sever.¹⁶⁷

Vedle kladných ohlasů se Bruckův plán musel potýkat i s řadou potíží. Patřil k nim až na výjimky odmítavý postoj rakouských průmyslníků, obávajících se německé konkurence,¹⁶⁸ a komplikovaná technická realizace, vyžadující sjednocení rozdílných tarifních systémů a daňových, monopolních a měnových poměrů. Mimo to bylo rovněž třeba očekávat odpor Pruska, které by se v případě realizace představ rakouského ministra obchodu muselo s Rakouskem rozdělit o své doposud výsadní postavení německé hospodářské velmoci.¹⁶⁹

IV. 2. 3. Cesta k obnovení Spolkového sněmu

Po slibném nástupu ve druhé polovině roku 1849 se pozice Pruska postupně zhoršovala. Vedle výsledků mnichovských jednání komplikovaly politiku berlínského kabinetu rovněž události v Hesenském kurfiřtství. Zde došlo 23. února 1850 ke změně v čele vlády, když dosavadního proprusky orientovaného ministra Eberharda nahradila Hassenpflugova vláda s austrofilsky orientovaným Alexandrem von Baumbachem na postu ministra zahraničí, která si jako hlavní cíl vytýčila uchování státní samostatnosti Hesenského kurfiřtství.¹⁷⁰ Ohrožení pruských zájmů představoval rovněž Bruckův návrh

¹⁶⁶ Německá skupina, která společně s Francouzi a Brity v roce 1846 založila „*Société d'Etudes de Canal Suez*“, byla tvořena výlučně saskými a rakouskými odborníky.

¹⁶⁷ Viz J. FLÖTER, *Beust und die Reform des Deutschen Bundes 1850 – 1866*, s. 91 – 95.

¹⁶⁸ Viz K. KOCH, *Die aussenwirtschaftlichen Beziehungen der Monarchie, A. Österreich und der Deutsche Zollverein (1848 – 1871)*, s. 541. Rakouský zahraniční obchod vykazoval ve srovnání s Německým celním spolkem výrazně horší výsledky. V roce 1850 dosáhl celkový objem rakouského zahraničního obchodu pouze 34,4% zahraničního obchodu realizovaného Německým celním spolkem. Viz W. DROBESCH, *Die ökonomischen Aspekte der Bruck-Schwarzenbergschen „Mitteleuropa“-Idee*, s. 28 – 29.

¹⁶⁹ Berlín ostatně své odmítavé stanovisko sdělil již 7. prosince 1849. Viz H. FRIEDJUNG, *Mitteleuropäische Zollunionspläne 1849 – 1853*, s. 68 – 70.

¹⁷⁰ Viz H. SEIER, *Kurbessen und die Erfurter Union 1849/50*, s. 234 – 235.

vytvořit ve střední Evropě jednotný celní prostor. Prusko v této chvíli nemohlo mlčet. Zároveň však vzhledem k roli sjednotitele Německa, kterou se snažilo hrát, nemohlo rakouskou iniciativu jednoduše zamítnout. V depeši z 25. února 1850, adresované rakouskému ministerskému předsedovi, proto pruská vláda vyslovila připravenost dohodnout se s Vídní na záležitostech týkajících se celního sjednocení a budoucího uspořádání Německa.¹⁷¹ Toto stanovisko potvrdila rovněž zpráva vyslance v Berlíně Prokesche, která budila zdání, že cesta ke spolupráci obou německých mocností je otevřená, když pruský ministr zahraničí Schleinitz soudil, že poměry v Německu lze urovnat pouze za předpokladu prusko-rakouské spolupráce. Prokeschův dojem podporovaly rovněž personální změny na pruské straně. Z místa komisaře pruské vlády v Erfurtu a šefa správní rady Erfurtské unie byl odvolán generál von Radowitz. Ze správní rady odešel rovněž Bodelschwingh a došlo k odvolání ministra války Strothy.¹⁷² O tři dny později však ministr zahraničí Schleinitz předal rakouskému vyslanci v Berlíně nótu, v níž Prusko upíralo spolkové komisi kompetence ke svolání celní konference, a možnost, že by se jednání o celním sjednocení Německa zúčastnily všechny německé státy, označil za nerealizovatelnou.¹⁷³ Berlín se pokusil rovněž s využitím propruský orientovaného tisku ovlivnit ve svůj prospěch veřejné mínění. Prusko si především nárokovalo právo zastupovat na případných jednáních zájmy všech států sdružených v Německém celním spolku.¹⁷⁴

Dalším jednáním s Vídní byl pověřen Rudolf von Delbrück, který 5. března přijel do rakouského hlavního města. Po jednáních se Schwarzenbergem a Bruckem však pruský diplomat záhy dospěl k závěru, že se zájmy obou států rozcházejí. Ze Schwarzenbergových vyjádření nabyt dojmu, že rakouský ministerský předseda usiluje především o celní sjednocení mezi Rakouskem a Pruskem. Schwarzenberg navíc stále trval na realizaci konference za účasti všech německých států¹⁷⁵ a Delbrückovu vídeňskou

¹⁷¹ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 8. března 1850, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 2, Nr. 295, s. 194 – 195.

¹⁷² Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 28. února 1850, in: Tamtéž, Nr. 290, s. 174 – 175.

¹⁷³ Viz K. KOCH, *Die aussenwirtschaftlichen Beziehungen der Monarchie, A. Österreich und der Deutsche Zollverein (1848 – 1871)*, s. 541.

¹⁷⁴ Viz A. GAERTNER, *Der Kampf um den Zollverein zwischen Österreich und Preussen vom 1849 bis 1853*, s. 61.

¹⁷⁵ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 19. března 1850, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 2, Nr. 302, s. 226.

misí vnímal jako pokus o rozptýlení pozornosti Rakouska. V tomto ohledu se předseda rakouské vlády rozcházel s názory ministra Brucka, který v první řadě usiloval o hospodářské sjednocení Německa a zůstával neovlivněn partikulárními politickými zájmy Vídně.¹⁷⁶ Delbrück ve Vídni setrval 16 dnů, během nichž jednal rovněž s ministrem financí Kraußem, ale ke sblížení stanovisek obou německých mocností nedošlo.¹⁷⁷

Ani v samotném Berlíně nepanoval jednotný názor na řešení německé otázky. Pruská vláda váhala mezi návrhy prosazovanými Radowitzem a myšlenkami na spolupráci s habsburskou monarchií.¹⁷⁸ Berlín nicméně pokračoval v realizaci plánů souvisejících s existencí Erfurtské unie a 20. března 1850 se poprvé sešel k jednání erfurtský parlament. S ohledem na skutečnost, že se voleb nezúčastnila čtyři německá království zaangažovaná na lednových jednáních v Mnichově, tvořili v Erfurtu nadpoloviční většinu prusíh poslanci, z nichž můžeme jmenovat alespoň Radowitze, Manteuffela či Bismarcka. V dubnu se Radowitz stal předsedou správní rady Erfurtské unie, když vedle této funkce zastával i post předsedy unionistické vlády. Pruský generál usiloval o to, aby erfurtský parlament v co možná nejkratší době přijal návrh unionistické ústavy a umožnil tak konstituování Unie jako spolkového státu. Proti těmto snahám však stál král Fridrich Vilém IV., ovlivňovaný stále sílící kamarillou, který prosazoval, aby návrh ústavy byl nejprve revidován v rámci jednání mezi erfurtským parlamentem a vládami jednotlivých členských států unie. Poslanci shromáždění v Erfurtu, ve snaze nalézt z této situace východisko, ústavu nejprve schválili a poté vyzvali jednotlivé vlády ke sdělení svých připomínek. Ústava v podobě předložené 28. května 1849, doplněná o dodatek, na němž se 26. února usnesla správní rada unie, jehož cílem bylo přizpůsobit ústavu dané situaci, když došlo ke změně názvu ústavou jmenovaného státního útvaru z „*Německá říše*“ na „*Německá unie*“ a názvu zastupitelského sboru z původního „*říšského sněmu*“ na „*parlament Německé unie*“,¹⁷⁹ byla díky hlasům levicových poslanců přijata 13. dubna 1850 ve

¹⁷⁶ Srov. M. LUCHTERHANDT, *Mitteleuropaprojektionen gegen die konstitutionelle Bewegung*, s. 135 – 170; H. FRIEDJUNG, *Mitteleuropäische Zollunionspläne 1849 – 1853*, s. 74 – 78.

¹⁷⁷ K Delbrückově misí: A. GAERTNER, *Der Kampf um den Zollverein zwischen Österreich und Preussen von 1849 bis 1853*, s. 61 – 67.

¹⁷⁸ Viz LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 318.

¹⁷⁹ Viz Dodatečná akta k ústavě Erfurtské unie, 26. února 1850, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. I, Nr. 178, s. 443 – 444. Srov. Jochen LENGEMANN, *Das Deutsche Parlament (Erfurter Unionsparlament) von 1850: ein Handbuch: Mitglieder, Amtsträger, Lebensdaten, Fraktionen*, München 2000., s. 13.

sněmovně lidu a o čtyři dny později ve sněmovně států. Vlády jednotlivých německých států byly vyzvány, aby své připomínky sdělily do 29. dubna.¹⁸⁰

Na zasedání rakouské ministerské rady 4. dubna 1850 vystoupil kníže Schwarzenberg s informací o představách Pruska o další podobě ústřední vlády ve Frankfurtu nad Mohanem, která by mohla převzít řízení celoněmeckých záležitostí po blížícím se ukončení činnosti spolkové ústřední komise. Ministr zahraničí Schleinitz jménem pruské vlády navrhoval, aby pravomoci ústřední vlády byly prozatím přeneseny na osmičlenné kolegium, v jehož rámci by Rakousku a Prusku náleželo po dvou hlasech. O další dva by se dělily Sasko, Württembersko a Bavorsko a zbylými dvěma hlasy by disponovaly členské státy Erfurtské unie. Rakouská ministerská rada však takový postup zamítla, když poukazovala především na fakt, že by nebyly zastoupeny zájmy Hannovera a Oldenburska. Po následné diskuzi se ministři shodli na návrhu vytvořit ústřední komisi disponující celkem devíti hlasy. Rakousku a Prusku by připadlo po dvou hlasech, Bavorsku jeden, Württembersku společně se Saskem jeden. O další hlas se měly podělit saská knížectví a Brunšvicko; a Bádensko a oba hesenské státy. Poslední hlas měl náležet Hannoveru, Oldenbursku a hanzovním městům.¹⁸¹

Ještě v průběhu dubna se Felix Schwarzenberg obrátil na pruskou vládu s dalším z návrhů směřujících k vyřešení německé otázky, když navrhoval vytvořit jedenáctičlennou ústřední vládu, ve které měly mít Rakousko s Pruskem po třech hlasech, čtyři německá království po jednom a o jeden hlas se měly podělit Hesenské kurfiřtství a Hesenské velkovévodství.¹⁸² Schwarzenberg chtěl tímto způsobem vymanit malé německé státy z pruského vlivu a dostat je pod vliv středních států tzv. třetího Německa, v nichž Vídeň viděla své potencionální spojence.¹⁸³ Prusko ani ostatní německé státy však nepodpořily ani tuto variantu. S větším úspěchem se setkal návrh svolat do Frankfurtu nad Mohanem kongres německých států, který Rakousko poprvé zveřejnilo 19. dubna. Berlín váhal s odpovědí a skupině kolem ministra vnitra Manteuffela, podporované rakouským vyslancem Prokeschem, se téměř podařilo přimět Fridricha Viléma IV.

¹⁸⁰ Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II, s. 897 – 898.

¹⁸¹ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 4. dubna 1850, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, II. Abt., Bd. 2, Nr. 313, s. 275.

¹⁸² Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 106, fasc. Weisungen 1850 I-V, Schwarzenberg Prokeschovi, 8. dubna 1850. Srov. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 320.

¹⁸³ Viz H. FRIEDJUNG, *Fürst Felix Schwarzenberg und Graf Albrecht Bernstorff*, s. 103.

k účasti.¹⁸⁴ Pouze s námahou se Radowitzovi podařilo panovníka přesvědčit, aby nejprve svolal do Berlína konferenci států Erfurtské unie.¹⁸⁵

Pruský ministr zahraničí Schleinitz sice prohlašoval, že o dalších osudech Německa je nezbytně nutné jednat s Rakouskem, ale svá slova nedoprovodil žádnými zásadními kroky. Jednal naopak Radowitz, který vznesl na rozhodčí soud Erfurtské unie stížnost proti vystoupení Hannovera z jejich řad¹⁸⁶ a o několik týdnů později postupoval stejným způsobem i proti Sasku, které oznámilo, že nemá v úmyslu prodloužit smlouvu z 26. května 1849 a rovněž Unii opustí.¹⁸⁷ Rakouský ministerský předseda již neměl v úmyslu déle čekat a 26. dubna vyzvala vídeňská vláda německé státy, aby vyslaly své zástupce do Frankfurtu k jednáním o dalším osudu Německého spolku. Své rozhodnutí Schwarzenberg odůvodnil tvrzením, že velká část německých států netrpělivě čeká, až se Rakousko v řešení německé otázky chopí iniciativy a ukončí bezmocné snahy o vytvoření maloněmeckého státu, který by vznikl na úkor Německého spolku.¹⁸⁸ Na zasedání ministerské rady, před níž se svým úmyslem předstoupil, uvedl, že je přesvědčen, že nejvhodnější bude bez dalších okolků svolat do Frankfurtu nad Mohanem plenární zasedání německého Spolkového shromáždění. Schwarzenberg přitom argumentoval existencí stále platných spolkových zákonů. Rakouský ministerský předseda rovněž vyslovil přesvědčení, že se tento krok, provedený v souladu se smlouvami z roku 1815, setká s podporou ze strany evropských mocností, které před pětatřiceti lety byly jejich

¹⁸⁴ Ministr vnitra Manteuffel společně s ministrem zahraničí Schleinitzem a s ministrem války Stockhausenem byli v zájmu nalezení společné cesty s Rakouskem ochotni nechat padnout Erfurtskou unii. Viz H. FRIEDJUNG, *Fürst Felix Schwarzenberg und Graf Albrecht Bernstorff*, s. 100. Srov. S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 319; J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 40 – 46. Bývalý rakouský ministerský předseda Wessenberg situaci v Prusku zhodnotil konstatováním, že „akcie pana von Radowitzge klesají“ a v Berlíně sílí snaha o dosažení dohody s Rakouskem. Viz Wessenberg Isfordinkovi-Kostnitz, 16. dubna 1850, in: *Briefe von Johann Philipp Freiherrn von Wessenberg aus den Jahren 1848 – 1858 an Isfordink-Kostnitz*, I. Theil, Nr. 92, s. 112 – 113.

¹⁸⁵ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 319; E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II, s. 899.

¹⁸⁶ Viz Zasedání pruského státního ministerstva, 27. února 1850, in: *Acta Borussica, Die Protokolle des Preußischen Staatsministeriums*, Bd. 4/1, Nr. 136, s. 126 – 127.

¹⁸⁷ Viz H. FRIEDJUNG, *Fürst Felix Schwarzenberg und Graf Albrecht Bernstorff*, s. 101.

¹⁸⁸ Viz HHStA, f. PA. IV. Bayern, k. 17, fasc. Berichte 1850 IV-XII, Nr. 39, rakouský legační sekretář v Mnichově Zwierzina Schwarzenbergovi, 30. dubna 1850. V této souvislosti je třeba uvést nótu adresovanou již 27. února 1850 Bavorskem, Saskem a Württemberskem vládám ve Vídni a v Berlíně, v níž jejich představitelé vyzývaly, aby se začaly vážně zabývat reorganizací Německého spolku. Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 2. března 1850, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, II. Abt., Bd. 2, Nr. 292, s. 184.

signatáři.¹⁸⁹ O dva dny později rakouská vláda rozhodla o odvolání dosavadního zástupce ve Frankfurtu svobodného pána von Kübecka a jeho nahrazení vyslancem v Mnichově Friedrichem hrabětem Thun-Hohensteinem, který byl označen za pracovitého a velmi vzdělaného muže znalého německých poměrů.¹⁹⁰ Pruská vláda, ve které se prosadili zastánci maloněmeckého řešení, odpověděla svoláním kongresu panovníků států Erfurtské unie do Berlína.¹⁹¹

Vídeňský kabinet se snažil své úsilí podpořit i jeho propagací v rámci veřejného mínění. Již Bruckův plán celní unie byl podporován prostřednictvím jihoněmeckých „*Allgemeine Zeitung*“ a v únoru 1850 byl z Vídně do německých zemí vyslán sekční rada Lackenbacher s úkolem navázat spolupráci s německým tiskem.¹⁹² S tímto úsilím korespondovala rovněž podpora knížete Schwarzenberga, vyslovená k žádosti bývalého bádenského ministra von Blittersdorfa o subvenci, která by umožnila obnovit vydávání listu „*Frankfurter Oberpostamtszeitung*“, který až doposud v Německu zastával zájmy Rakouska. Schwarzenberg navrhl čtvrtletní podporu ve výši 1 000 zlatých, která měla být vyplácena tak dlouho, dokud bude Blittersdorfova novinářská činnost korespondovat se zájmy vídeňské vlády.¹⁹³

Stejně jako v předchozím období, byl další vývoj v Německu do značné míry ovlivňován postojem ostatních evropských velmocí, zejména Ruska. Vídeň v této souvislosti nacházela v jeho stanovisku oporu, neboť erfurtský parlament byl petrohradskou vládou vnímán jako pokračovatel německého revolučního hnutí z roku 1848¹⁹⁴ a v souvislosti s tím rovněž rostla nedůvěra ruských představitelů vůči hlavnímu reprezentantovi Unie generálu Radowitzovi. Car však neměl mnoho chuti ani k tomu, aby se jednoznačně vyslovil ve prospěch Rakouska. Podporoval sice rakouský návrh na

¹⁸⁹ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 25. dubna 1850, in: Tamtéž, Nr. 329, s. 329 – 330.

¹⁹⁰ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 27. dubna 1850, in: Tamtéž, Nr. 331, s. 333.

¹⁹¹ Viz Zvací dopis pruského krále jednotlivým členským státům Erfurtské unie, 1. května 1850, in: Der Deutsche Fürstenkongreß zu Berlin im Mai 1850. Aktenstücke und Betrachtungen, Neudruck der Ausgabe 1850, Osnabrück 1967, s. 9 – 11.

¹⁹² Viz H. FRIEDJUNG, *Mitteleuropäische Zollunionspläne 1849 – 1853*, s. 72 – 73.

¹⁹³ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 29. dubna 1850, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 2, Nr. 332, s. 338.

¹⁹⁴ Názor ruského cara byl do jisté míry opodstatněný, neboť do lavic erfurtského parlamentu zasedla celá řada poslanců, kteří již působili ve frankfurtském Národním shromáždění, a do čela sněmovny lidu byl zvolen někdejší prezident frankfurtského parlamentu Eduard Martin von Simson. O jednotlivých poslancích viz J. LENGEMANN, *Das Deutsche Parlament (Erfurter Unionsparlament) von 1850*.

svolání plenárního shromáždění Německého spolku, které považoval za jediné možné řešení založené na smluvních vztazích, a deklaroval připravenost poskytnout tomuto záměru veškerou možnou podporu, zároveň však odmítal úvahy na téma možného začlenění celé habsburské monarchie do německého státu.¹⁹⁵ Jeho hlavním cílem bylo nalézt řešení šlesvicko-holštýnské otázky. V postoji Petrohradu se rovněž střetávala snaha uplatnit pozici „*rozhodčího Evropy*“ a současně nechut' angažovat se výraznějším způsobem v německých záležitostech.¹⁹⁶ Rakouský vyslanec v Berlíně Prokesch stanovisko Ruska pokládal za zcela korektní. Uvědomoval si však určité nebezpečí ze strany Velké Británie a Francie, když soudil, že Palmerston stojí na straně Pruska. Zahraniční politiku Paříže pak charakterizoval jako zcela nevypočitatelnou, přičemž vyslání Persignyho coby francouzského vyslance do Berlína vnímal jako pokus prezidenta Ludvíka Napoleona o zajištění dobrých vztahů mezi Paříží a Berlínem.¹⁹⁷ Francie se však v této době s německou politikou Pruska neztotožňovala a Persigny se proto měl snažit nalézt východisko pro vyřešení prusko-rakouských sporů.¹⁹⁸

V zahraniční politice Pruska můžeme rozpoznat dva směry, reprezentované na jedné straně Bunsenem, prosazujícím spojenectví se západoevropskými mocnostmi, a na straně druhé vyslancem v Petrohradě Rochowem, který před Bunsenovou variantou naopak varoval. V samotném Berlíně se pruští představitelé nepřikláněli ani k jedné z obou variant a snažili se mezi nimi nalézt zlatou střední cestu. Již zmíněné vyslání Persignyho, známého jako důvěrníka francouzského prezidenta,¹⁹⁹ do Berlína se zdálo být počátkem nových vztahů s Paříží. Francouzský diplomat byl přesvědčen, že Radowitzova politika je pro Francii výhodná, neboť, podle jeho názoru, mohla Paříž ze vzájemného soupeření obou německých mocností pouze získat. Persigny se však záhy ocitl ve sporu

¹⁹⁵ Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 30, fasc. Berichte 1850, II. Affaires d'Allemagne, Nr. 19 A-F, Buol Schwarzenbergovi, 18./6. května 1850.

¹⁹⁶ Viz G. GILLESSEN, *Lord Palmerston und die Einigung Deutschlands*, s. 88. A. SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution*, s. 172 – 173. Prusko na názor Petrohradu muselo brát zřetel již proto, že po skončení tažení v Uhrách zůstávala ruská intervenční armáda nadále v bojové pohotovosti, když byla soustředěna na území polské Kongresovky. Viz R. KISZLING, *Felix zu Schwarzenberg*, s. 131.

¹⁹⁷ Viz Prokesch Metternichovi, 22. prosince 1849, in: *Aus dem Nachlasse des Grafen Prokesch-Osten. Briefwechsel mit Herrn von Gentz und Fürsten Metternich*, Bd. II, s. 348.

¹⁹⁸ Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 33, fasc. Berichte 1850, II. Affaires d'Allemagne, Nr. 42 D, Hübner Schwarzenbergovi, 28. dubna 1850.

¹⁹⁹ Viz A. von HÜBNER, *Neun Jahre der Erinnerungen eines österreichischen Botschafters in Paris unter dem zweiten Kaiserreich 1851 – 1859*, I. Bd., Berlin 1904, s. 5.

s berlínskou vládou, když se spornými body stala otázka uprchlíků a švýcarského azylového práva. Francie se rovněž nehodlala k čemukoli zavazovat a sledovala pouze vlastní cíle. Jako spoluhráč tak byla pro Prusko velmi pochybná a díky pokukování po německých oblastech v Porýní byla spíše vnímána jako hrozba, před kterou je třeba se mít na pozoru.²⁰⁰ Příliš pravděpodobná nebyla ani spolupráce s Velkou Británií, neboť lord Palmerston, který prozatím s prusko-rakouským konfliktem nepočítal, neviděl žádný důvod pro to, aby opustil svůj zdrženlivý postoj.²⁰¹

První měsíce roku 1850 nepřinesly v německé otázce žádný výrazný posun. Řešení nepřinesla ani mnichovská smlouva, ani Bruckův plán hospodářského sjednocení. Jako jediný modus vivendi, který by byl přijatelný pro všechny zúčastněné strany, včetně Velké Británie, Francie a Ruska, se tak stále zřetelněji jevil návrat k nic neřešícímu systému Německého spolku.

---

²⁰⁰ Viz G. GILLESSEN, *Lord Palmerston und die Einigung Deutschlands*, s. 89 – 90; A. SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution*, s. 174 – 183.

²⁰¹ Viz G. GILLESSEN, *Lord Palmerston und die Einigung Deutschlands*, s. 89 – 90.

V. OLMOUCKÁ PUNKTACE A ZTROSKOTÁNÍ IDEY MITTELEUROPY

V. 1. CESTA K OLMOUCKÝM JEDNÁNÍM

V. 1. 1. Berlínský kongres německých knížat a konference ve Frankfurtu

V průběhu prvních měsíců roku 1850 došlo v německé oblasti k dokončení procesu vzniku dvou mocenských center. Na jedné straně Erfurtské unie v čele s Pruskem, na straně druhé skupiny německých států shromážděných okolo Rakouska a směřujících k obnovení činnosti starého Spolkového sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem. Otázkou bylo, zda je delší existence tohoto dualismu reálná, či zda obě uskupení spějí k vzájemnému konfliktu. Řešení nespočívalo pouze v rukou vídeňské a berlínské vlády a jejich spojenců. Obě německé mocnosti byly při svém jednání nuceny brát na zřetel rovněž stanoviska Velké Británie, Francie a především Ruska.

Jak již bylo řečeno, výzva rakouského ministerského předsedy knížete Schwarzenberga adresovaná německým vládám, aby se jejich zástupci shromáždili ve Frankfurtu nad Mohanem k jednáním kongresu, který by se pokusil nalézt řešení německé otázky, přiměla ke zvýšené aktivitě vládu v Berlíně. Ta ve snaze upevnit postavení Erfurtské unie vyzvala její členské státy, aby se jejich reprezentanti ještě před plánovaným termínem zahájení frankfurtských rozhovorů shromáždili v pruském hlavním městě. Z pozvaných knížat se setkání nezúčastnili saský král Fridrich August II., hesenský velkovévoda Ludvík III. a nasavský vévoda Adolf. Ostatní panovníci sdružení v Erfurtské unii se dostavili buď osobně, nebo se nechali zastoupit některým členem své rodiny. Vlastních jednání se pak zúčastnili pouze vybraní politici jednotlivých států. Sasko svou neúčast odůvodňovalo již dříve přislíbenou účastí na jednání svolaném Rakouskem do Frankfurtu. Byla to však spíše otázka rozhodnutí předsedy vlády Beusta.¹ Jednání berlínské kongresu bylo zahájeno 9. května 1850.² Vedením jednání byl pověřen generál Radowitz. Ten posléze vytyčil jeho hlavní úkoly, k nimž patřilo nalezení stanoviska k otázce poměru a postavení spojeneckých vlád vůči Erfurtské unii a jejich vztah k současně probíhajícímu shromáždění ve Frankfurtu.³

¹ Viz H. RUMPLER, *Die deutsche Politik des Freiherrn von Beust 1848 bis 1850*, s. 305 – 306.

² Původcem myšlenky na svolání tohoto kongresu byl sasko-kobursko-gothský vévoda Arnošt II. Podle jeho návrhu se měla jednání uskutečnit v rezidenčním městě Gotha.

³ Srov. Protokol z prvního zasedání berlínské kongresu, 10. května 1850, in: *Der Deutsche*

Již 12. května 1850 rakouský vyslanec v Berlíně Prokesch konstatoval, že se účastníci berlínského kongresu rozdělili do tří skupin. První z nich v čele s Hesenským kurfiřtstvím se chtěla odpoutat od Erfurtské unie.⁴ Druhá vedená Bádenskem by se ráda zúčastnila jak jednání v Berlíně, tak také ve Frankfurtu nad Mohanem.⁵ Třetí skupinu pak tvořily malé státy v čele se Saskem-Koburg-Gotha, které byly připraveny podřídit se plně vůli Pruska.⁶ Na čtvrtém zasedání 14. května se proto Radowitz přítomných dotázal, zda by státy zastoupené v Berlíně měly svými zástupci obeslat rovněž frankfurtský kongres. S tím souvisela otázka, jak by se, v případě souhlasné odpovědi, vlády členských států Erfurtské unie stavěly k jednotlivým ve Frankfurtu projednávaným otázkám. Prusko společně s Bádenskem soudily, že by se frankfurtských rozhovorů měly zúčastnit, přičemž svou účast nevnímaly jako povinnost, ale jako snahu nepromeškat žádnou příležitost k nalezení řešení německé otázky.⁷ Pro účast bylo i Hesenské kurfiřtství, jehož zástupce v Berlíně Hans Daniel Ludwig Hassenpflug však zastával názor, že Spolková i Závěrečná vídeňská akta stále platí jako základní zákony Německého spolku a německé státy proto mají povinnost rakouskému pozvání vyhovět.⁸ Stanovisko Pruska precizoval o dva dny později ministr zahraničí Schleinitz, když vyslanci ve Vídni Bernstorffovi sdělil, že Prusko ani ostatní státy Erfurtské unie nejsou proti jednáním s Vídni a Berlín je připraven vyslat do Frankfurtu svého zástupce. Současně však Prusko odmítalo akceptovat, že by frankfurtský kongres disponoval pravomocemi náležejícími plenárnímu zasedání dřívějšího Spolkového shromáždění. Považovalo jej pouze za setkání zástupců třiceti pěti německých států, shromážděných za určitým účelem. S tím rovněž souvisel fakt, že Berlín

---

Fürstenkongreß zu Berlin im Mai 1850, Anlagen, s. 1 – 13.

- ⁴ Jednání mezi Hesenským kurfiřtstvím a Hesenskem-Darmstadt o společném vystoupení z Erfurtské unie probíhala již v březnu 1850. Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Frankfurt – Bundestag, k. 46, fasc. Korrespondenz 1849 – 1851, Nr. 100 – 105, Kübeck a Schönhals Schwarzenbergovi, 28. března 1850. Sklony hesenského kurfiřta k vystoupení z Erfurtské unie byly pruské vládě známy již od konce roku 1849. Srov. GStA PK, I. HA Rep. 75 C Bevollmächtigter der Bundeszentalkommission, Nr. 9, Mittheilungen der königlichen Gesandtschaften über allgemeine Deutsche Angelegenheiten, fol. 4 – 5, Bernstorff Schleinitzovi, 16. prosince 1849.
- ⁵ K postoji Bádenska: W. F. SCHILL, *Baden und die preußische Unionspolitik 1849 – 1850*, s. 108 – 117.
- ⁶ Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 106, fasc. Berichte 1850 V-XII, Nr. 70 B, Prokesch Schwarzenbergovi, 12. května 1850.
- ⁷ Viz Zasedání pruské korunní rady, 1., 7. a 10. května 1850, in: *Acta Borussica, Die Protokolle des Preußischen Staatsministeriums*, Bd. 4/1, Nr. 157, 159, 162, s. 138 – 139, 140, 141 – 142.
- ⁸ Viz Protokol ze čtvrtého zasedání berlínského kongresu, 14. května 1850, in: *Der Deutsche Fürstenkongreß zu Berlin im Mai 1850, Anlagen*, s. 31 – 42.

odmítal případná usnesení kongresu vnímat jako rozhodnutí vydaná jménem Německého spolku.⁹

Vedle uvedených otázek se účastníci berlínského kongresu zabývali problematikou unionistické ústavy zrevidované erfurtským parlamentem. Berlínská vláda nyní paradoxně vystupovala jako přímluvce ústavy, proti níž před nedávnem hlasovali tři z jejích ministrů a pruský předseda správní rady Unie. Tento rozpor však nesehrál žádnou významnější roli, neboť se ukázalo, že pouze dvanáct z celkem dvaceti šesti členských států je připraveno návrh erfurtské ústavy přijmout. Prusku se poté podařilo prosadit požadavek, aby její vstoupení v platnost bylo prozatím odloženo. Došlo pouze k vytvoření provizorního „*kolegia knížat*“ v čele s Pruskem jako provizorním představeným Erfurtské unie a bylo rozhodnuto prodloužit její existenci do 15. července 1850. Účastníci jednání prozatím rezignovali na zřízení spolkové vlády a spolkových úřadů. Ve svazku Erfurtské unie tak bylo umožněno setrvat i těm státům, které měly v úmyslu přijmout rakouské pozvání do Frankfurtu.¹⁰ Členské státy Unie zde měly vystupovat jednotně a hlasovat prostřednictvím Pruska jako předsednického státu.¹¹ V případě, že by se tento plán podařilo realizovat, by bylo de facto dosaženo vytvoření tzv. užšího spolku a prosadila by se idea „*dvojitého spolku*“. Rakousko však na tento model nehodlalo přistoupit a státy Erfurtské unie proto svou účast na frankfurtských jednáních odmítly.¹²

Hlavním cílem berlínského kongresu bylo nedopřát rakouskému ministerskému předsedovi dostatek času pro realizaci jeho úsilí o obnovení Německého spolku, k němuž měl položit základy právě frankfurtský kongres. Setkání zástupců států Erfurtské unie mělo být rovněž demonstrací jejich jednoty a Berlín věřil, že touto cestou posílí vyjednávací pozici Pruska pro následná jednání ve Frankfurtu. Prokesch, sledující dění v Berlíně, konstatoval ve zprávě adresované rakouskému vyslanci ve Frankfurtu nad Mohanem hraběti Thunovi, že Prusko bude i nadále požadovat uznání Erfurtské unie a že

⁹ Viz Schleinitz Bernstorffovi, 16. května 1850, in: Tamtéž, s. 26 – 28.

¹⁰ Již na prvním zasedání berlínského kongresu se pro účast na frankfurtském shromáždění vyslovili zástupci Hesenska-Darmstadt, Nasavska, Meklenburska-Schwerin, Altenburgu, knížectví Reuß, Schaumburg a hanzovních měst. Viz J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 46.

¹¹ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 321.

¹² Viz G. MAI, *Erfurter Union und Erfurter Unionsparlament 1850*, s. 29.

se Radowitz za žádnou cenu nevzdá svého plánu.¹³ Prusko se ale v této době již nacházelo v defenzivě a hlavní tvůrce jeho politiky generál Radowitz si uvědomoval, že několik států ze svazku Erfurtské unie v blízké době vystoupí. Jednalo se především o oba hesenské státy.¹⁴

Hesenský velkovévoda prosadil připojení Hesenska-Darmstadt k Unii proti vůli své manželky a syna a od února 1850 své stanovisko postupně revidoval. Protirakousky orientovaný státní ministr svobodný pán du Thil jej sice přesvědčil, aby nejprve vyčkal na výsledky zasedání erfurtského říšského sněmu, ale ještě během jeho jednání došlo ke sblížení s Hesenským kurfiřtstvím a 18. dubna velkovévoda pruské vládě oznámil, že má v úmyslu své členství v Erfurtské unii ukončit.¹⁵ Na Hesenské velkovévodství v tomto ohledu působily rovněž Rakousko, Bavorsko a zmíněné Hesenské kurfiřtství¹⁶, když si od jeho vystoupení ze svazku Unie slibovaly další řetězovou reakci ze strany Brém, Lübecku, Brunšvicka, Bádenska a Nasavska, které signalizovaly, že tento krok budou následovat.¹⁷

Spolu s postavením Pruska se zhoršovala i pozice generála Radowitze. V této souvislosti sděloval hrabě Thun ve své zprávě z 11. června 1850 knížeti Schwarzenbergovi, že podle vyjádření jedné blíže nejmenované osoby působí Radowitz dojmem „člověka, který cítí, že je jeho stanovisko zcela neudržitelné, a hledá jakoukoli možnost, jak by to mohl změnit.“ Thun zároveň sarkasticky poznamenal, že vidí velmi jednoduchý prostředek, který by přinesl změnu poměrů, a sice, aby Radowitz „odjel na dva roky do Orientu, nebo ještě lépe na Kamčatku.“¹⁸ O několik týdnů později rakouský vyslanec vyslovil přesvědčení, že pozice Pruska se den ze dne stává stále více neudržitelnou a záhy bude Berlín nucen vzdát se všech svých požadavků.¹⁹

Rakouskem svolané shromáždění zástupců německých států bylo pod

¹³ Viz HHStA, f. PA. II. Deutscher Bund, k. 18, fasc. Berichte 1850/V – 1851/VI, Nr. 3 A-B, Thun Schwarzenbergovi, 15. května 1850.

¹⁴ Viz NA, f. RA Metternichů, Acta Clementina, 2. korespondence politická – Rakousko, k. 4, inv. č. 41, Kübeck Metternichovi, 6. dubna 1850.

¹⁵ Viz Zasedání pruského státního ministerstva, 5. července 1850, in: Acta Borussica, Die Protokolle des Preußischen Staatsministeriums, Bd. 4/1, Nr. 172, s. 147.

¹⁶ K vystoupení Hesenského kurfiřtství: H. SEIER, *Kurbessen und die Erfurter Union 1849/50*, s. 235 – 243.

¹⁷ Viz G. MAI, *Erfurter Union und Erfurter Unionsparlament 1850*, s. 39.

¹⁸ Cit. dle: HHStA, f. PA. II. Deutscher Bund, k. 18, fasc. Berichte 1850/V – 1851/VI, Nr. 16, Thun Schwarzenbergovi, 11. června 1850.

¹⁹ Viz Tamtéž, Nr. 22 A-E, Thun Schwarzenbergovi, 22. července 1850.

předsednictvím rakouského zástupce Friedricha hraběte Thun-Hohensteina zahájeno 10. května 1850. Thun pokládal úvahy o prusko-rakouském dualismu v rámci Německa za nereálné a zastával názor, že v zájmu Rakouska je naopak spolupráce se státy tzv. třetího Německa. Ve zprávě knížeti Schwarzenbergovi uvedl, že politika prováděná v posledních měsících berlínskou vládou musela každému otevřít oči. Prusko sleduje a bude vždy sledovat tutéž politiku jako za časů velkého kurfiřta Fridricha II. Prusko se stalo velkým „pouze za pomoci loupení a porušování práva, celá jeho moc spočívá v lesku a slávě jeho armád. ... Čestného a věrného přítele tak může Rakousko v Prusku hledat pouze tehdy, když je Prusko v tísní.“²⁰ Vedle Rakouska se jednání, pojatého jako mimořádné plenární zasedání německého Spolkového sněmu, zúčastnili zástupci Bavorska,²¹ Württemberska, Saska, Hannoverska, Hesenského kurfiřtství a čtyř malých států: Holštýnska a Lauenburska, Limburska, Hesenska-Homburg a Lichtenštejnska. Svobodné město Frankfurt, které nepatřilo k Erfurtské unii, zachovávalo přísnou neutralitu i vůči tomuto kongresu.²² Státy shromážděné ve Frankfurtu ještě nebyly dostatečně akceschopné a nebylo ani možné vydávat toto shromáždění za oficiální zastoupení německých zájmů. Byl tak ale učiněn zřetelný krok směřující k obnovení Spolkového sněmu. Rakousko se stavělo do role ochránce práv starého Německého spolku, který se Schwarzenberg chystal dále modifikovat v duchu své idey vytvoření státu se sedmdesáti miliony obyvatel – tzv. Mitteleuropy. Důležitý byl fakt, že německé státy orientující svou politiku na spolupráci s Rakouskem získaly svou vlastní platformu, která mohla vystupovat jako protiváha Erfurtské unie.²³

Zástupci německých států, které přijaly pozvání do Frankfurtu a k nimž se později připojili i reprezentanti Hesenského velkovévodství, Meklenburska-Strelitz a Schaumburg-

²⁰ Cit. dle: Tamtéž, Nr. 6, Thun Schwarzenbergovi, 21. května 1850.

²¹ Bavorský ministerský předseda von der Pfordten byl velmi nespokojen s odmítavým stanoviskem Pruska k rakouskému pozvání k jednání obnoveného Spolkového sněmu do Frankfurtu. Rakouský legační sekretář v Mnichově Zwierzina v jednom ze svých hlášení popisoval situaci, kdy se Pfordten ocitl v ostrém sporu s pruským vyslancem Bockelbergem, který jej informoval o stanovisku své vlády. Bavorský politik měl v této souvislosti prohlásit, že věci dojdou tak daleko, že požádá zástupce Pruska, aby s ním o německých záležitostech již více nemluvili. Viz HHStA, f. PA. IV. Bayern, k. 17, fasc. Berichte 1850 IV-XII, Nr. 42 C, Zwierzina Schwarzenbergovi, 12. května 1850.

²² K postoji Frankfurtu viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Frankfurt – Bundestag, k. 47, fasc. Berichte 1850 – 1851 IX, Nr. 2 C, Thun Schwarzenbergovi, 10. května 1850.

²³ Viz HHStA, f. PA. II. Deutscher Bund, k. 18, fasc. Berichte 1850/V – 1851/VI, Nr. 1 A-B, 2 A, 2 B, 2 A-B, Thun Schwarzenbergovi, 9. a 10. května 1850. Srov. S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 322; E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 900.

Lippe, se postupně v době od 10. května do 8. srpna 1850 sešli ke čtyřem společným zasedáním, v jejichž průběhu se snažili dosáhnout shody v otázce vytvoření nového provizorního spolkového orgánu, který by převzal řízení německých záležitostí po rozpuštění Spolkové ústřední komise. Poté mělo být přistoupeno k druhé otázce, týkající se revize spolkové ústavy.²⁴ K zásadní debatě o uspořádání Německa došlo až na třetím zasedání, uskutečněném 7. srpna, kde Rakousko představilo svůj program zaměřený na reaktivaci starého Spolkového sněmu. Tento návrh byl přijat.²⁵ V polovině roku 1850 tak vedle sebe existovaly tři instituce, přicházející v úvahu jako způsob řešení německé otázky – Spolková ústřední komise, Erfurtská unie a Spolkové shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem. Bylo zřejmé, že o tom, která z těchto tří možností dostane příležitost se uplatnit, rozhodnou další jednání mezi Rakouskem a Pruskem.

Již 12. května se do vývoje událostí vmísil ruský vyslanec v Berlíně Peter Kazimirovič svobodný pán von Meyendorff, který dával najevo, že Petrohrad nepodpoří žádný krok, který by znamenal změnu evropského uspořádání daného smlouvami z roku 1815.²⁶ Meyendorffovo tvrzení, které potvrdil i ruský car Mikuláš I., znamenalo, že Petrohrad nesouhlasí ani se Schwarzenbergovým plánem na vytvoření říše 70 milionů.²⁷ Tento fakt vedl pruské představitele k vyslání delegace v čele s princem Vilémem a Karlem do Varšavy, aby zde s ruským carem jednali o německé otázce.²⁸ Schwarzenberga zprávy

²⁴ Srov. Zápisy z 1. – 4. zasedání plenárního shromáždění Německého spolku, 10. května, 6. června, 7. a 8. srpna 1850, in: *Protokolle der Deutschen Bundesversammlung vom Jahre 1850*, s. 1 – 38.

²⁵ Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 907.

²⁶ Na tomto požadavku Petrohrad trval i v následujících měsících. Viz Mikuláš I. Fridrichu Vilémovi IV., 27. září/9. října 1850, in: W. ANDREAS, *Der Briefwechsel König Friedrich Wilhelm IV. Von Preußen und des Zaren Nikolaus I. Von Rußland in den Jahren 1848 bis 1850*, s. 160 – 161.

²⁷ Prokesch se proti ruským vyjádřením ohradil upozorněním, že v roce 1848 byla do Německého spolku přijata pruská provincie Poznaňsko. Meyendorff odpověděl, že je rozdíl mezi přijetím 100 000, nebo 20 milionů duší, jak je nyní plánováno. V podobném duchu se vyjadřoval i francouzský vyslanec v Berlíně Persigny. Viz J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 47.

²⁸ Jednání bylo nepochybně ovlivněno zprávou o útoku na pruského krále, k němuž došlo 22. května. Útočníkem byl propuštěný dělostřelec. Fridrich Vilém IV. byl sice zraněn pouze na rameni, ale na ruského cara tato zpráva přesto silně zapůsobila. Viz T. SCHIEMANN, *Kaiser Nikolaus vom Höhepunkt seiner Macht bis zum Zusammenbruch im Krimkriege 1840 – 1855*, s. 222 – 223. Srov. rovněž: Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 24. května 1850, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, II. Abt., Bd. 3, Nr. 341, s. 29; Westmorland Palmerstonovi, 22. května 1850, in: *British Envoys to Germany 1816 – 1866*, Vol. III, p. 160 – 161. V první polovině 19. století bylo Prusko nejbližším spojencem Ruska. Jejich spolupráce byla podpořena i manželským svazkem uzavřeným v roce 1817 mezi sestrou Fridricha Viléma IV. princeznou Charlottou (carevna Alexandra Fjodorovna) a ruským carem Mikulášem I. Viz R. SOBĚHART, *Ein Verfall des vertragsrechtlichen Multilateralismus in den preußisch-russischen Beziehungen Mitte des 19. Jahrhunderts?*, s. 99, pozn. 64.

o tomto setkání znepokojily natolik, že se rozhodl odjet rovněž do Varšavy, kde ve dnech 28. – 30. května zasedl k jednacímu stolu se zástupci Pruska, s carem Mikulášem I. a s ruským kancléřem Nesselrodem. Schwarzenberg zde odmítl tvrzení, že by měl v úmyslu odstranit za použití vojenské síly Erfurtskou unii. Naopak, dle svých prohlášení, v případě pruské spolupráce, která by mu umožnila rychle skoncovat s revolucí, byl připraven obětovat své německé chráněnce. Kníže byl, ve snaze získat pruskou podporu, ochoten k ústupkům v otázce vlivu obou států v rámci Německa a připouštěl rovněž možnost rozšíření pruské moci v severním Německu.²⁹ Pruský korunní princ Vilém však záhy shledal, že mezi Vídní a Petrohradem došlo k výraznému názorovému sblížení. Obě vlády spojoval zejména odmítavý postoj k ústavnímu zřízení, přičemž rakouský ministerský předseda zašel tak daleko, že se vyslovil opovržlivě i o rakouské ústavě z března 1849 a o návrhu německé ústavy, vzešlé z mnichovských jednání na počátku roku 1850. Přes všechnu blízkost obou států se však Schwarzenbergovi nepodařilo získat záruku ruské podpory v případné válce s Pruskem a zástupci Petrohradu jej upozornili, že v případě prusko-rakouského ozbrojeného střetu se Rusko postaví na stranu napadeného státu.³⁰ Petrohrad rovněž odmítl Schwarzenbergův požadavek, aby v případě války Rakouska s Pruskem obsadily carské jednotky Halič.³¹ Postoj Ruska k dění v Německu tak vedl rakouskou vládu k dalším pokusům o vzájemné dorozumění s Berlínem. Když se o několik dnů později Schwarzenberg v listu adresovaném Prokeschovi do Berlína vrátil k průběhu varšavských jednání, zmínil se s uspokojením o pobočnickovi pruského krále Manteuffelovi, který byl příznivcem spolupráce s Vídní. Jisté znechucení dal naopak najevo v souvislosti s osobou pruského prince Viléma, kterého označil za „*omezence nasákělého současnou* [tj. Radowitzovou – J. H.] *pruskou politikou*“.³²

Po návratu z Varšavy našel Schwarzenberg ve Vídní dvě depeše od kancléře

²⁹ Viz Sydow Radowitzovi, 5. června 1850, in: J. M. RADOWITZ, *Nachgelassenen Briefe und Aufzeichnungen zur Geschichte der Jahre 1848 – 1853*, Nr. 195, s. 248 – 251.

³⁰ Viz A. SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution*, s. 183 – 184. Srov. S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 321 – 322.

³¹ Mikuláš I. byl zklamán, že se varšavských rozhovorů nezúčastnil rovněž rakouský císař. Car byl rovněž ovlivněn názory knížete Paskeviče, který stejně jako většina ruských důstojníků, kteří se zúčastnili uherského tažení, zaujímal silně protirakouský postoj. Maršálovy sympatie byly zcela na straně Pruska. T. SCHIEMANN, *Kaiser Nikolaus vom Höhepunkt seiner Macht bis zum Zusammenbruch im Krimkriege 1840 – 1855*, s. 224 – 225.

³² Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 107, Fasz. Weisungen 1850 VI-XII, Schwarzenberg Prokeschovi, 3. června 1850.

Nesselrodeho, v nichž bylo stanovisko Petrohradu precizováno. Rakouské kroky vedoucí ke svolání Spolkového sněmu zde byly označeny za oprávněné. Rusko však zároveň poukazovalo na události, k nimž v Německu došlo od března 1848, upozorňovalo na možné komplikace, které by v souvislosti s ožíváním Německého spolku mohly vyplynout, a potvrzovalo své odmítavé stanovisko k úvahám o vstupu celé habsburské monarchie do Německého spolku.³³ Schwarzenberg vzápětí reagoval depeší, v níž upozornil na roli, kterou by v případě spojení celé rakouské monarchie s Německem mohl tento útvar sehrát: působil by jako hráz bránící v dalším postupu revoluce na východ. Petrohradská vláda odpověděla, že za této situace již nebude vstupu celé monarchie do Německého spolku bránit.³⁴

Ve Velké Británii se Schwarzenbergův plán rovněž nesetkal s kladným přijetím. Pro Palmerstona by toto řešení především znamenalo, že by Rakousko zesílilo svou kontrolu nad italskými provinciemi, což bylo v rozporu s jeho plánem na zřízení silného hornoitalského království. Ani postoj Francie se nikterak neodlišoval. Své stanovisko prezident Ludvík Napoleon Bonaparte vyjádřil již v srpnu 1850. Schwarzenberg se však realizace svého plánu nemínil vzdát. V depeši z 12. ledna 1851 adresované Hübnerovi konstatoval, že uchování státní jednoty je pro Rakousko životně nezbytné. Zároveň argumentoval, že by vstup celé habsburské monarchie žádným způsobem nezměnil defenzivní charakter Německého spolku. Příčinu francouzského odmítavého stanoviska spatřoval v ambicích pařížské vlády na získání některých rakouských severoitalských provincií.³⁵

Schwarzenberg, vědom si ruské podpory, reagoval v odpovědi na pruskou iniciativu z 8. června, která směřovala k uklidnění v otázce německé ústavy, a vzkázal do Berlína, že je ochoten vzdát se Spolkového sněmu za předpokladu, že Prusko rezignuje na existenci Erfurtské unie.³⁶ Pruská konzervativní opozice s touto variantou souhlasila, nicméně Radowitz, hovořící o zradě Unie, prosadil své odmítavé stanovisko. Poté, co se

³³ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 322 – 323.

³⁴ Viz HHStA, f. PA. II. Deutscher Bund, k. 20, fasc. Weisungen an Thun 1850, Schwarzenberg Thunovi, 26. června a 4. července 1850. Srov. S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 323; G. GILLESSEN, *Lord Palmerston und die Einigung Deutschlands*, s. 93 – 94; K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 176.

³⁵ Viz K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 176 – 178.

³⁶ Srov. Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 21. června 1850, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, II. Abt., Bd. 3, Nr. 354, s. 93 – 94.

Schwarzenberg začátkem července o pruském odmítnutí dozvěděl, sdělil do Frankfurtu hraběti Thunovi, že jednání s Berlínem ztroskotala. Rakouský ministerský předseda zamýšlel pokračovat v činnosti frankfurtského sněmu a rozhodl se svolat užší spolkovou radu, která by převzala provizorní ústřední vládu v Německu. Vzhledem k tomu, že do 15. července, kdy končila platnost erfurtské ústavy, zbývalo pouze několik dnů, rozhodl se pruský vyslanec ve Vídni Bernstorff obnovit v této napjaté situaci jednání se Schwarzenbergem, který přistoupil na jeho žádost, aby se s dalšími kroky ve Frankfurtu vyčkalo do 15. července.³⁷

Rakouský ministerský předseda, jenž se nemínil vzdát svých požadavků, v této situaci zformuloval tzv. program šesti bodů, shrnující hlavní požadavky podunajské monarchie, který předložil Bernstorffovi: 1. Schwarzenberg usiloval o vytvoření středoevropské říše se 70 miliony obyvatel, do níž by vstoupilo Rakousko se všemi svými provinciemi. V čele tohoto státního útvaru měla stát ústřední vláda tvořená zástupci Rakouska a Pruska s vyloučením ostatních německých států; 2. mělo dojít ke zrovnoprávnění obou německých mocností jak v ústředních úřadech, tak ve Spolkovém shromáždění, kde se měly dělit o předsednictví; 3. Schwarzenberg byl ochoten připustit existenci užšího spolku německých států v čele s Pruskem. Tato unie by si však, podle představ vídeňské vlády, neměla nárokovat právo stát se základem pro vytvoření jednotného německého státu; 4. při Německém spolku nemělo být zřízeno lidové zastupitelstvo; 5. poté, co by celá habsburská monarchie vstoupila do Německého spolku, garantoval by Spolek Vídní držbu neněmeckých území; 6. měla být vytvořena prusko-rakouská celní unie.³⁸

Schwarzenbergovy požadavky však narazily na odmítnutí Pruska i ostatních německých států, když ještě před varšavskými jednáními bylo 24. května obnoveno zasedání správní rady Erfurtské unie. Jeho cílem bylo konstituování provizorního kolegia německých knížat, které se sešlo 12. června 1850 za účasti 22 členských států. Vedle Hesenského kurfiřtství scházely Hesensko-Darmstadt, Meklenbursko-Strelitz a Schaumburg-Lippe, jejichž zástupci jednali na plenárním zasedání Spolkového sněmu ve Frankfurtu. Nejisté bylo rovněž stanovisko Bádenska, kde se později prorakousky

---

³⁷ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 323.

³⁸ Viz Tamtéž, s. 324.

orientované straně podařilo přesvědčit váhajícího velkovévodu Leopolda I. a na počátku srpna bylo rozhodnuto o vystoupení Bádenska z Erfurtské unie.³⁹ Dojít k němu mělo nejpozději zároveň s ukončením činnosti provizorního kolegia německých knížat, jehož existence však byla mezitím prodloužena do 15. října. Přesto, že se spolu s rozpadající se Erfurtskou unií zhoršovalo i postavení Pruska, byl Schwarzenberg připraven pokusit se s Berlínem nalézt *modus vivendi*, který by byl realizován na úkor zájmů středních a malých německých států. Rakouský ministerský předseda navrhoval společný postup proti německým královstvím a v červenci hovořil o prodloužení smlouvy o spolkové ústřední komisi. Tedy jinými slovy – paritní podíl Vídně a Berlína na řízení Německa. Schwarzenbergovy nabídky mířily především na slabé články v pruské vládě,⁴⁰ do níž se mu tak podařilo vnést neshody v otázce možné spolupráce s Rakouskem. K této možnosti se přikláněli ministři Stockhausen, Manteuffel, Ladenberg a Rabe.⁴¹ Opačný směr reprezentovali především generál Radowitz s hrabětem Brandenburgem a von der Heydtem. Rovněž král Fridrich Vilém IV. se klonil k Radowitzovu stanovisku.⁴² Mezi oběma skupinami pak stál ministr zahraničí Schleinitz.⁴³ Brandenburgovo stanovisko nebylo zcela jednoznačné. Dokládá to jedna ze zpráv vyslance Prokesche informující o jeho rozhovoru s pruským ministerským předsedou na téma případného ukončení činnosti Erfurtské unie. Brandenburg konstatoval, že je možné její existenci ukončit tím způsobem, že se přestane vyvíjet další činnost. Možnost odstranění Unie však odmítl. „*Padne-li sama od sebe*“, pokračoval hrabě, „*tím lépe. Naše čest si žádá Unii – ale pouze pokud je*

³⁹ O možnosti vystoupení Bádenska z Erfurtské unie se mezi německými diplomaty hovořilo již v prosinci 1849. Srov. GStA PK, I. HA Rep. 75 C Bevollmächtigter der Bundeszentalkommission, Nr. 9, Mittheilungen der königlichen Gesandtschaften über allgemeine Deutsche Angelegenheiten, fol. 4 – 5, Bernstorff Schleinitzovi, 16. prosince 1849. Srov. W. F. SCHILL, *Baden und die preußische Unionspolitik 1849 – 1850*, s. 152 – 176.

⁴⁰ Již v polovině března 1850 upozorňoval vyslanec Prokesch Schwarzenberga, že se v okolí Fridricha Viléma IV. formuje opozice proti Radowitzovi, která podporuje dorozumění s Rakouskem. Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 105, fasc. Berichte I-IV, Nr. 36 a 38, Prokesch Schwarzenbergovi, 19. a 21. března 1850. V prvních dubnových dnech pak Prokesch vyslovil přesvědčení, že se blíží konec „*Radowitzova systému*“. Viz Tamtéž, Nr. 45, Prokesch Schwarzenbergovi, 6. dubna 1850.

⁴¹ Srov. Tamtéž, k. 106, fasc. Berichte 1850 V-XII, Nr. 65, Prokesch Schwarzenbergovi, 5. května 1850.

⁴² Viz G. MAI, *Erfurter Union und Erfurter Unionsparlament 1850*, s. 40 – 41.

⁴³ Viz NA, f. RA Metternichů, Acta Clementina, 2. korespondence politická – Rakousko, k. 5, inv. č. 56, Prokesch Metternichovi, 2. května 1850.

možná.⁴⁴

Poté, co tento pokus o dorozumění ztroskotat, nechal Schwarzenberg do Frankfurtu svolat užší radu Spolkového sněmu. V oběžníku z 19. července adresovaném rakouským vyslancům u vlád zastoupených ve Frankfurtu uvedl, že je sice škoda promarněného času, nicméně nelitoval, že jej pruské vládě poskytl.⁴⁵ Německý historik Stefan Lippert zastává názor, k němuž se rovněž přikláním, že je řada důvodů Schwarzenbergovi toto tvrzení věřit. Dorozumění s Pruskem bylo žádoucí ať již s ohledem na celkovou zahraničněpolitickou situaci, tak kvůli negativním zkušenostem se středními německými státy, hájícími své partikulární zájmy. Bylo zřejmé, že bez souhlasu Berlína nelze v Německu ničeho dosáhnout.⁴⁶ Pokud tedy Prusko nemělo zůstat zdrojem nejistoty a problémů, bylo třeba najít shodu v hlavních sporných otázkách. V daný okamžik však nebylo možné souhlas Berlína získat a Schwarzenberg proto usiloval o realizaci svých plánů prostřednictvím frankfurtských jednání, když svolání užší rady bylo do značné míry provokací vůči Prusku. Prokesch se snažil důsledky Schwarzenbergových kroků zmírnit a vyzval rakouského ministerského předsedu, aby Prusko přizval k jednáním užší rady. Schwarzenberg uposlechl a v pozvání z 12. července vyjádřil připravenost vytvořit správní komisi pro spolkový majetek s paritním zastoupením obou mocností. Berlín tak měl opět látku k úvahám. Tentokrát se prosadili konzervativci, kteří požadovali, aby byla učiněna přítrž Radowitzovým „*nesmyslným krokům*“. V rámci kusého Spolkového sněmu pak Schwarzenbergovy návrhy určené Berlínu vyvolaly neklid a obavy z možného spojení Rakouska s Pruskem na úkor středních států.⁴⁷

Ani nová série jednání však k dohodě nevedla. Schwarzenberg se proto rozhodl déle neváhat a s odvoláním na usnesení plenárního zasedání Spolkového sněmu ze

⁴⁴ Cit. dle: HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 36, fasc. Berichte 1850, I. Preussische Politik in der deutschen Verfassungsfrage, Nr. 97 A-E, Prokesch Schwarzenbergovi, 1. července 1850.

⁴⁵ Viz HHStA, f. PA. II. Deutscher Bund, k. 105, Materialien zur Deutschen Frage 1849 – 1851, fasc. Zusammenstellung der wichtigen Aktenstücke in der deutschen Frage seit der Übereinkunft vom 30. September 1849 bis zu den Dresdener Konferenzen mit besonderer Rücksicht auf die Beziehungen zwischen Österreich und Preussen, Beilage XLIV, Schwarzenberg rakouským vyslancům u vlád zastoupených ve Frankfurtu, 19. července 1850.

⁴⁶ Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 107, fasc. Weisungen 1850 VI-XII, Schwarzenberg Prokeschovi, 3. září 1850.

⁴⁷ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 325; J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 51 – 52.

7. srpna 1850⁴⁸ byla 2. září 1850 pod předsednictvím Friedricha hraběte Thun-Hohensteina obnovena činnost frankfurtského Spolkového sněmu. Prusko reagovalo memorandem z 25. srpna, v němž zpochybnilo vlastní existenci Německého spolku. Nic to však nezměnilo na tom, že 2. září Spolkový sněm skutečně zahájil jednání, a to i bez ohledu na skutečnost, že 24. září mohl Sydow v knížecím kolegiu s uspokojením konstatovat jednomyslné odmítnutí rakouského pozvání.⁴⁹

Uvedená zahraničněpolitická jednání byla současně provázena hospodářskými souvislostmi, vyplývajícími především z druhého memoranda rakouského ministra obchodu Brucka z 30. května 1850, které se částečně krylo se Schwarzenbergovými představami na poli německé politiky. Bruck požadoval, aby celní a obchodní záležitosti byly přeneseny na Německý spolek. Rovněž mělo dojít k vymezení celního území a k vytvoření příslušných řídicích orgánů. Úvodem svého memoranda rakouský ministr obchodu konstatoval, že *„při řešení německé otázky je třeba brát ohled především na dvě skutečnosti vnímané jako politická nutnost: úsilí německého národa o užší propojení jeho členů a snaha rakouského císařství o organickou státní jednotu všech svých součástí.“* Bruck dával ekonomické sjednocení do úzké vazby s politickým sblížením Rakouska s ostatními německými státy, zejména s Pruskem. Oba státy by tak ovládaly prostor sahající od Baltského a Severního moře až k Jaderskému moři, na jehož území by žilo na 70 milionů obyvatel. Toto sjednocení mělo přinést nejen obrovské ekonomické výhody, ale i *„politickou váhu obchodního území, jaké dějiny dosud nepoznaly“*. Bruck rovněž nastínil své představy o vnitřním uspořádání plánované celní unie, tvořené společným celním územím vymezeným společnou celní hranicí. Spolek měl zůstat otevřený i pro státy, které by se k němu rozhodly přistoupit později. Uvnitř celního území měl v zásadě fungovat volný obchodní styk. Orgány spolku se měla stát *„Spolková rada pro obchod a lodní dopravu“* a orgány spolkové správy. Spolková rada měla zejména potvrzovat základní celní sazby, odstraňovat překážky celního styku a dopravy uvnitř spolku a potvrzovat obchodní smlouvy a smlouvy o dopravě. Měla ji tvořit *„Velká rada“*, jež by se scházela jednou ročně nebo v případě potřeby. Na její činnosti by se podíleli rovněž zástupci zainteresovaných výrobců volení průmyslovými komorami a zčásti zástupci jmenovaní jednotlivými vládami. Velká rada pak měla volit *„Výbor“*, který

⁴⁸ Srov. Zápis ze 3. zasedání plenárního shromáždění Německého spolku, 7. srpna 1850, in: Protokolle der Deutschen Bundesversammlung vom Jahre 1850, s. 11 – 36.

⁴⁹ Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. II., s. 903.

by fungoval jako stálý poradní orgán spolkové správy, jenž by rovněž připravoval jednání Velké rady. Orgány spolkové správy měly být „obchodní úřad“, „statistický úřad a celně kontrolní a účetní komora“. V zahraničí měli působit „obchodní konzulové“. Obchodní úřad měl vystupovat jako „úřad vrchního dohledu nad obchodem, námořní a říční dopravou, dopravními prostředky, ochranou duševního vlastnictví, nad mincovnictvím, vahami a mírami, zahraničními obchodními zastoupeními, vystěhovalectvím a kolonizací.“ Spolkové správě mělo příslušet právo sjednávat obchodní smlouvy a smlouvy o lodní dopravě týkající se celého území spolku a zavazující všechny jeho státy.⁵⁰

Rozhodnutí o postoji německých států k Bruckovu plánu měla přinést IX. generální celní konference, zahájená počátkem července 1850 v Kasselu. Rakouské zájmy zde byly vcelku dobře zastupovány, když jejich přijetí podporovaly jihoněmecké státy. Bavorsko navrhovalo přijmout habsburskou monarchii do Německého celního spolku. Ministerský předseda Pfordten se sice choval zdrženlivě, ale o to aktivnější byl bavorský zplnomocněnec v Kasselu Meixner, který nacházel podporu i u řady svých kolegů. V hlavním městě Hesenského kurfiřtství byli přítomni rovněž rakouští zástupci. Neúnavně pracoval i vyslanec Handel ve Württembersku a pozitivní zprávy podával rovněž Kuefstein z Drážďan.⁵¹ Prusku se však po značném úsilí podařilo těmto tendencím zamezit. Účastníci konference se nakonec pouze usnesli usilovat o sblížení Celního spolku s habsburskou monarchií na bázi obchodní smlouvy.⁵²

V. 1. 2. Německá otázka v kontextu evropské politiky

Přes všechny uvedené aktivity se zahraničněpolitická situace Rakouska od května 1850 příliš nezměnila. Pruské úvahy pozvat Rusko a západní mocnosti jako signatáře vídeňských smluv k jednání, na němž by sdělily svůj postoj k reorganizaci Německa, Schwarzenberg odmítal akceptovat a vyslanci v Berlíně Prokeschovi sdělil, že by bylo „směšné a hanebné“ učinit tento krok poté, co již dva roky na toto téma probíhají jednání.

⁵⁰ Viz L. VOJÁČEK, *Rakouské pokusy o hospodářské sblížení s německými státy v padesátých a šedesátých letech 19. století*, s. 440 – 441; A. GAERTNER, *Der Kampf um den Zollverein zwischen Österreich und Preussen vom 1849 bis 1853*, s. 84 – 88.

⁵¹ Viz L. VOJÁČEK, *Rakouské pokusy o hospodářské sblížení s německými státy v padesátých a šedesátých letech 19. století*, s. 443; H. FRIEDJUNG, *Mitteleuropäische Zollunionspläne 1849 – 1853*, s. 81 – 84; A. GAERTNER, *Der Kampf um den Zollverein zwischen Österreich und Preussen vom 1849 bis 1853*, s. 99 – 112.

⁵² Viz J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 88 – 89.

Rakouský ministerský předseda soudil, že by bylo nejlepší využít prostředkování některé třetí mocnosti. Pro tuto roli přicházelo v úvahu především Rusko. Tím spíše, že cara v Německu zajímala nejen otázka německé ústavy, ale jeho pozornost vázaly i dynastické důvody spjaté se šlesvicko-holštýnskou a hesenskou otázkou.⁵³

Spor o polabská knížectví se znovu rozhořel v roce 1849, poté, co 3. dubna došlo k obnovení bojů, přerušených příměřím z Malmö z 26. srpna 1848. Začátkem června postoupily pruské jednotky až k Jutsku. Pod tlakem evropských velmocí však byla berlínská vláda nucena podepsat 10. července 1849 novou smlouvu o příměří⁵⁴ a 2. července následujícího roku podepsalo Prusko i jménem Německého spolku v Berlíně mír s Dánskem.⁵⁵ Kodaň s mezinárodní podporou prosadila všechny své požadavky. Smlouva stvrzovala, že dánský král jako holštýnský vévoda může k prosazení svých panovnických nároků požádat Německý spolek o intervenci. V případě odepření nebo neúspěchu intervence byl král oprávněn podmanit si Holštýnsko s pomocí dánských oddílů.⁵⁶

Bezprostředně po podpisu berlínského míru se v Londýně sešli zástupci Ruska, Velké Británie a Francie, aby se dohodli na definitivním řešení šlesvicko-holštýnské otázky. Výsledkem jejich jednání byl protokol z 2. srpna 1850, garantující integritu dánské monarchie,⁵⁷ k němuž se 23. srpna připojilo i Rakousko.⁵⁸ Prusko odmítalo přijmout tento stav jako konečný a vyzývalo vídeňskou vládu ke společnému zásahu ve prospěch německých obyvatel Holštýnska. Schwarzenberg možnost případné společné prusko-rakouské intervence zamítl, neboť nechtěl budit ve středních německých státech obavy

⁵³ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 326.

⁵⁴ Srov. Prusko-dánská smlouva o příměří, 10. července 1849, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 193, s. 463 – 464.

⁵⁵ Srov. Berlínská mírová smlouva, 2. července 1850, in: *Tamtéž*, Nr. 194, s. 465. Srov. A. SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution*, s. 191 – 203.

⁵⁶ K ratifikaci mírové smlouvy: Holger HJELHOLT, *Great Britain, the danish-german conflict and the danish succession 1850 – 1852. From the London Protocol to the Treaty of London (the 2nd of August 1850 and the 8th of May 1852)*, Kobenhavn 1971, p. 11 – 24.

⁵⁷ Srov. První londýnský protokol, 2. srpna 1850, *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 195, s. 465-466.

⁵⁸ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 11. července 1850, Die in: *Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, II. Abt., Bd. 3, Nr. 366, s. 142. Připojení se Rakouska k londýnskému protokolu bylo mimo jiné výsledkem vytrvalého tlaku ze strany Ruska. Srov. HHStA, f. PA. X. Russland, k. 30, fasc. Berichte 1850, III. Affaires de Schleswig-Holstein, Nr. 38, 39, 41, Lebzeltern Schwarzenbergovi, 14./2., 17./5., 23./11. srpna 1850.

z obnovení německého dualismu. Rakousko bylo připraveno pouze k formální podpoře intervence. Stanovisko Vídně nezměnila ani argumentace pruského ministra zahraničí Schleinitze, tvrdícího, že by se podpisem londýnského protokolu Rakousko s Pruskem dostaly do rozporu se svými závazky vyplývajícími z jejich postavení německých velmocí. Vídeň nesdílela jeho nacionální přesvědčení a neviděla důvod, proč by Německému spolku mělo na udržení územní integrity dánské monarchie záležet méně než ostatním evropským mocnostem. Porušení rovnováhy sil ve Skandinávii by mohlo mít nepříjemné důsledky i pro Německý spolek a Rakousko rovněž nemohlo souhlasit s případným oddělením vévodství od Dánska, neboť tento krok by vedl k posílení pruské moci v severním Německu. Navíc rakouský vstřícný postoj k londýnskému protokolu vedl k zahraničněpolitické izolaci Pruska a k prohloubení přátelských vztahů mezi Vídní a Petrohradem.⁵⁹

Na prvním zasedání užší rady Spolkového sněmu konaném 2. září 1850 požádal dánský král o provedení spolkové intervence s cílem uklidnit situaci v Holštýnsku. Přestože Radowitz odmítal uznat frankfurtské shromáždění za spolkový orgán, Rakousko s Dánskem jednaly, jako by kusý Spolkový sněm disponoval pravomocemi starého Spolkového sněmu. Nejprve však bylo třeba vytvořit náležité právní prostředí. Z toho důvodu byla 3. října ratifikována berlínská mírová smlouva, čímž byl podložen status dánského krále jako člena Spolkového sněmu z titulu holštýnského vévody, a 9. října jmenoval Spolkový sněm výbor, který se měl dánským požadavkem zabývat.⁶⁰ Protože se dalo očekávat, že bude rozhodnuto ve prospěch Dánska, nabízela se Prusku příležitost získat zpět respekt německé veřejnosti. Radowitz se v této souvislosti snažil představovat Rakousko a frankfurtský sněm jako pomocníky dánských zájmů. Fridrich Vilém IV. tyto snahy podpořil a 26. září 1850 jej jmenoval ministrem zahraničí.⁶¹ Vyslanec v Berlíně Prokesch tento krok uvítal, když konstatoval, že konečně odpadli „*nastrčení lidé*“ a je zde osoba, která musí nést zodpovědnost. „*Jmenování Radowitze*“, pokračoval rakouský diplomat, „*bude začátek konce, neboť tento muž přivede Prusko do takových potíží, že ho jeho vlastní*

⁵⁹ Viz A. SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution*, s. 199 – 202.

⁶⁰ Viz Tamtéž, s. 203.

⁶¹ Srov. Radowitzovy soukromé poznámky, 27. září 1850, in: J. M. RADOWITZ, *Nachgelassenen Briefe und Aufzeichnungen zur Geschichte der Jahre 1848 – 1853*, Nr. 252, s. 318 – 319.

*systém pohřbí.*⁶²

S Radowitzovým jmenováním převzalo Prusko nakrátko zpět iniciativu a pruský král usnesení frankfurtského sněmu prohlásil za neplatná.⁶³ Zároveň rakouský vyslanec Schwarzenberga upozornil, že je třeba nyní očekávat ze strany Pruska energickou politiku. „Jsem přesvědčen“, pokračoval Prokesch, „že vše závisí na Varšavě [tj. na Rusku – J. H].“⁶⁴ Prokeschova očekávání se začala záhy naplňovat, když car Mikuláš I. označil Radowitzovo jmenování za krok zaměřený proti Rusku, který znemožní dohodu mezi Rakouskem a Pruskem a ohrozí evropský mír.⁶⁵

Schwarzenberg, který usiloval o uznání Spolkového shromáždění ze strany evropských mocností, se pokusil získat na svou stranu nejprve Petrohrad.⁶⁶ Snažil se přitom využít především ruských zájmů v Holštýnsku. Na konci září 1850 se kancléř Nesselrode vyjádřil, že je připraven jmenovat knížete Gorčakova ruským vyslancem u Spolkového sněmu,⁶⁷ jakmile tento orgán ratifikuje berlínský mír a zahájí účinné kroky směřující k jeho realizaci. Spolkové shromáždění na konci října smlouvu skutečně přijalo.⁶⁸

Postoj Francie byl nejistý. V průběhu roku 1850 hlásil rakouský vyslanec v Paříži Hübner, že ve Francii nepanuje jednotný postoj k prusko-rakouským sporům, a soudil, že se francouzský režim bude řídit podle nálad veřejného mínění. Ministr zahraničí La Hitte sice chtěl zachovat neutralitu,⁶⁹ ale Hübner si nebyl jist, zda disponuje dostatečnou silou,

⁶² Cit. dle: HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 106, fasc. Berichte 1850 V-XII, Nr. 135 A, Prokesch Schwarzenbergovi, 27. září 1850.

⁶³ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 327 – 328.

⁶⁴ Viz Prokesch Schwarzenbergovi, 27. září 1850, in: Aus den Briefen des Grafen Prokesch von Osten kaiserlichen und königlichen österreichischen Botschafters und Feldzeugmeisters (1849 – 1855), s. 165.

⁶⁵ Viz H. HJELHOLT, *Great Britain, the danish-german conflict and the danish succession 1850 – 1852*, p. 73; J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 54.

⁶⁶ Nesselrode v této souvislosti konstatoval, že Schwarzenberg sice žádá, aby jej Rusko podpořilo, zároveň se však odmítá řídit jeho radami. Viz Nesselrode Meyendorffovi, 30. září 1850, in: Lettres et papiers du chancelier comte de Nesselrode 1760 – 1850, Tome IX, p. 319.

⁶⁷ O Gorčakovovi se v Petrohradě uvažovalo již na přelomu května a června 1850 jako o potencionálním nástupci hraběte Medema na vyslaneckém postu ve Vídni. Schwarzenberg však Gorčakova odmítal s odůvodněním, že se do Vídně nehodí, neboť „jeho malost, prázdnota a neschopnost ve velkých záležitostech jsou zde notoricky známé“. Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 31, fasc. Weisungen 1850, I. Affaires d'Allemagne, fol. 148 – 151, Schwarzenberg Buolovi, 6. června 1850.

⁶⁸ Viz A. SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution*, s. 207 – 208.

⁶⁹ Podle zpráv rakouského vyslance v Paříži Hübnera byl ministr La Hitte připraven uznat Spolkový sněm ve Frankfurtu. Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 33, fasc. Berichte 1850, II. Affaires

aby své stanovisko prosadil. Někteří politici, jako Thiers a Guizot, zvažovali v případě konfliktu mezi Berlínem a Vídní účast Francie na straně Rakouska. Thiers v rozhovoru s Hübnerem prohlásil, že je jeho přáním „oškebat pruskou kachnu“ společně s Rakouskem, z čehož bylo zřetelně cítit staré francouzské úsilí o získání území na levém břehu Rýna. V srpnu se Schwarzenberg vůči francouzskému vyslanci ve Vídni vyjádřil, že by mu přenechání pruských porýnských provincií Francii nedělalo žádné potíže, a pokusil se tak dosáhnout porozumění mezi Vídni a Paříží. Ve francouzské politice se ale ozývaly rovněž protirakouské hlasy. Nescházely ani reminiscence na události v Itálii z posledních let. O podporu Francie usiloval i pruský ministr zahraničí. Již na začátku října sdělil Radowitz zástupci Paříže v Berlíně, že přece nemůže být v zájmu Francie nechat Prusko rozdrtit Ruskem. Ten jej v odpovědi ujistil o francouzských sympatiích. Radowitz se poté pokusil o dorozumění s Persigny, který se vrátil do Berlína. Podle jeho vyjádření a podle zpráv vyslance v Paříži Hatzfelda dospěl Radowitz k závěru, že francouzská vláda je v německé otázce rozdělená. Ke spolupráci s Rakouskem se klonil již zmíněný ministr zahraničí La Hitte. Naopak prezident a jeho přívrženci spatřovali přirozeného spojence v Prusku, když zastávali názor, že Francie nemůže připustit, aby v Německu vládlo Rakousko společně s Ruskem.⁷⁰ Rovněž vyslanec v Berlíně Persigny, přítel Ludvíka Napoleona, bez ohledu na La Hittovy pokyny nepřestával provokovat Prusko k válce. Pro podporu Pruska se přimlouval i generál Changarnier a prezident Ludvík Napoleon prosadil, aby bylo do zbraně povoláno 40 000 mužů.⁷¹ Schwarzenberg si byl vědom, že francouzská zahraniční politika je značně nejistá a nepředvídatelná a nikdy se nepokusil Paříž do sporů o uspořádání Německa zapojit. Naopak se jí snažil udržet mimo tyto rozhovory,⁷² což se mu dařilo i díky francouzskému veřejnému mínění, které se sice prusko-rakouským sporem zabývalo, ale obecně se nepředpokládalo, že by mohl přerůst v ozbrojený konflikt.⁷³ Případné prusko-francouzské spojenectví bylo nepravděpodobné i s ohledem

---

d'Allemagne, Nr. 99 E, Hübner Schwarzenbergovi, 14. října 1850. V případné prusko-rakouské válce měl francouzský ministr zahraničí v úmyslu zachovat neutralitu. Viz Tamtéž, Nr. 109 A-P, Hübner Schwarzenbergovi, 4. listopadu 1850.

⁷⁰ Srov. A. SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution*, s. 209 – 224.

⁷¹ Viz R. BUCHNER, *Die deutsch-französische Tragödie 1848 – 1864*, s. 48.

⁷² Viz K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 135 – 136.

⁷³ Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 33, fasc. Berichte 1850, II. Affaires d'Allemagne, Nr. 110 A-B, Hübner Schwarzenbergovi, 6. listopadu 1850.

na odmítavý postoj Fridricha Viléma IV. k bonapartistickému systému ve Francii. Pruský král jej pokládal za podezřelou směsicí revolučních a absolutistických zásad a všechny pokusy o sblížení obou zemí kategoricky odmítal.⁷⁴

Hlavním zájmem britské vlády bylo uchování míru a s ním související rovnováhy sil v Evropě. Sympatie Londýna sice byly na straně Pruska, problematičtým bodem však byl postoj Berlína k holštýnské otázce. S úmyslem získat britskou podporu vyslal král Fridrich Vilém IV. k jednáním do Londýna Radowitzze, který do města na Temži dorazil 24. listopadu.⁷⁵ Generál však byl v průběhu této mise, kterou Palmerston prezentoval jako aktivitu vedenou vědeckými a vojenskými zájmy, „vyléčen“ ze svého idealismu a z představ o dalším možném vývoji.⁷⁶ Jeho dojmy z britské zahraniční politiky byly nevalné, když u toryů i u whigů shledal sympatie k Rakousku. Ze všech stran mu rovněž byla předhazována pruská politika realizovaná v Holštýnsku. Británie byla podobně jako Francie rozhodnuta zachovat neutralitu.⁷⁷

V. 1. 3. Počátky hesenské otázky

Dalším problémem, s nímž se v první polovině roku 1850 musely německé státy vyrovnat, byly události v Hesenském kurfiřtství, kde kurfiřt Fridrich Vilém soupeřil s liberálními snahami části společnosti. V únoru 1850 odvolal liberální vládu a na její místo jmenoval kabinet vedený ultrakonzervativcem Ludwigem Hassenpflugem, usilujícím o spolupráci s Rakouskem. Když poté hesenské zemské stavy reagovaly odkládáním schválení státního rozpočtu, byly kurfiřtem 2. září rozpuštěny a o dva dny později panovník nařídil zvýšit cla a daně bez zákonné opory. Toto nařízení, které bylo

⁷⁴ Viz F. L. KROLL, *Friedrich Wilhelm IV. und das Staatsdenken der deutschen Romantik*, s. 165.

⁷⁵ K hlavním úkolům Radowitzovy mise: Radowitz Fridrichu Vilémovi IV., 10. listopadu 1850, in: J. M. RADOWITZ, *Nachgelassenen Briefe und Aufzeichnungen zur Geschichte der Jahre 1848-1853*, Nr. 292, s. 355 – 356; Fridrich Vilém IV. Radowitzovi, 12. listopadu 1850, in: Tamtéž, Nr. 293, s. 356 – 357. K Radowitzově londýnské misi: Fridrich Vilém IV. princí Albertovi, 14. listopadu 1850, in: *Preußens auswärtige Politik 1850 bis 1858. Unveröffentlichte Dokumente aus dem Nachlasse des Ministerpräsidenten Otto Frhrn von Manteuffel*, I. Bd., *Von Olmütz bis zur Errichtung des zweiten französischen Kaiserreichs (Vom 1. November 1850 bis zum 2. Dezember 1852)*, Hrsg. von H. von Poschinger, Berlin 1902, s. 17 – 18; Fridrich Vilém IV. Bunsenovi, 14. listopadu 1850, Tamtéž, s. 18 – 19.

⁷⁶ Viz HHStA, f. PA. VIII. England, k. 29, fasc. Berichte 1850, II. Affaires d'Allemagne, Nr. 118 B, Koller Schwarzenbergovi, 21. listopadu 1850.

⁷⁷ Viz A. SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution*, s. 225 – 238. Srov. H. HJELHOLT, *Great Britain, the danish-german conflict and the danish succession 1850 – 1852*, p. 100 – 105.

v rozporu s platnou ústavou, vyvolalo všeobecný odpor, na nějž kurfiřt 7. září 1850 reagoval vyhlášením výjimečného stavu v zemi. Proti tomuto vývoji se postavily zemské stavy, soudy, státní správa a armáda a 12. září vrchní apelační soud v Kasselu rozhodl, že zvýšení daní a cel proběhlo v rozporu s ústavou, a zrušil je. Kurfiřt se nyní obrátil na kusý Spolkový sněm zasedající ve Frankfurtu nad Mohanem a požádal jej o intervenci.⁷⁸ Sněm 21. září odpověděl, že je připraven zasáhnout a přispět k obnovení pořádku.⁷⁹ Knížeti Schwarzenbergovi se tak nabízela možnost přimět Berlín, aby se podřídil obnovenému Spolkovému sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem.⁸⁰

Prusko proti tomuto stanovisku vzneslo okamžitě protest, když postoj Berlína nebyl motivován ani tak právními otázkami, jako snahou o hájení pruských zájmů v kurfiřtství, oddělujícím hlavní území Pruského království od jeho porýnských provincií. Kurfiřt se v této situaci rozhodl vsadit na Rakousko a kusý Spolkový sněm. Již 28. září potvrdil vyhlášení válečného stavu a rozhodnutí kasselského apelačního soudu označil za neplatné. Jak bylo zmíněno, rozhodnutí Spolkového sněmu z 21. září 1850, na němž se usnesli zástupci německých států shromáždění ve Frankfurtu a na jehož základě mělo dojít k zásahu spolkových jednotek v Hesenském kurfiřtství, bylo v mnoha směrech v rozporu s životně důležitými zájmy Pruska, spojeným se svými porýnskými oblastmi prostřednictvím silnic procházejících přes území Hesenského kurfiřtství. Jeho obsazení spolkovým intervenčním vojskem by tak znamenalo bezprostřední ohrožení pruských státních zájmů.⁸¹ Navíc Berlín odmítal přiznat frankfurtskému shromáždění pravomoci náležející bývalému Spolkovému sněmu. Podle pruské vlády náleželo Hesenské kurfiřtství stále k Erfurtské unii a tamní ústavní spor proto spadal do kompetence rozhodčího soudu tohoto uskupení.⁸² Při rozhovoru mezi Radowitzem a Prokeschem, k němuž došlo

⁷⁸ Tento krok vyvolal protesty ze strany hesenské armády. Viz GStA PK, I. HA Rep. 75 C Bevollmächtigter der Bundeszentalkommission, Nr. 19, Kurhessische Angelegenheit betreffend, Thile Peuckerovi, 16. září 1850.

⁷⁹ Viz Spolkové usnesení o situaci v hesenském kurfiřtství, 21. září 1850, in: Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte, Bd. 1, Nr. 208, s. 481 – 482.

⁸⁰ Viz J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 53.

⁸¹ Pruský diplomat von Sydow v rozhovoru s rakouským vyslancem Prokeschem konstatoval, že geografická poloha Hesenského kurfiřtství je pro Berlín dostatečným důvodem, aby zde nepřipustil zásah jiného státu. Viz HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 37, fasc. Berichte 1850, IX. Kurhessische Angelegenheit, Nr. 132, Prokesch Schwarzenbergovi, 23. září 1850.

⁸² Viz Tamtéž, Nr. 140 E, Prokesch Schwarzenbergovi, 8. října 1850. Srov. E. G. BLAU, *Die Wiener Militärkonferenzen im Oktober 1850*, s. 7. Po vystoupení Saska a Hannovera z Erfurtské unie v ní

v druhé polovině října 1850, pruský ministr zahraničí potvrdil, že v okamžiku, kdy na základě spolkového usnesení napochodují intervenční oddíly do kurfiřtství, bude následovat rovněž nástup pruských jednotek. Rakouský vyslanec smířlivě odvětil, že „*od nástupu vede ke výstřelům ještě dlouhá cesta*“, a vyslovil přesvědčení, že v případě setkání pruských a spolkových oddílů budou vojáci intervenčního sboru za předpokladu, že nebudou napadeni Prusky, zachovávat zdrženlivost. Radowitz odvětil, že pokud obě vojska jednou napochodují do pole, nebude již možno zabránit jejich případnému střetu, a upozornil, že prušští generálové mají rozkaz brát na zřetel pouze vojenskou situaci. Zároveň zdůraznil, že Prusko vnímá dění v Hesenském kurfiřtství jako záležitost ohrožující jeho vlastní existenci a nepřipustí zde zásah žádného jiného německého státu.⁸³

Prusko sice k liberální ústavě Hesenského kurfiřtství přistupovalo se skepsí, za daného stavu věci ji však bylo odhodláno podpořit. Spory mezi vídeňským a berlínským kabinetem se tak stále více prohlubovaly. Na konci září vyostřil kurfiřt válečný stav, když zrušil rozhodnutí vrchního apelačního soudu v Kasselu. Soud na oplátku tento postoj označil za protiústavní a neplatný. Poté, co bylo k prosazení vládního nařízení vyzváno vojsko, požádal téměř celý důstojnický sbor o zproštění služby.⁸⁴ Kníže Schwarzenberg, který se postavil za hesenského kurfiřta, nejprve s vojenskou intervencí váhal, neboť Prokesch z Berlína upozorňoval, že by prorakouské kruhy v Berlíně postup kusého Spolkového sněmu z pozice síly nepřijaly. Kdyby však Rakousko od spolkové intervence upustilo, nemělo podle Radowitzova vyjádření stát nic v cestě sjednocení Německa na základě Schwarzenbergova šestibodového programu. Radowitz však odmítal uznat kusý Spolkový sněm. Požadoval svolání konference mimo frankfurtské grémium, zatímco Prokesch trval na jednání v rámci Spolkového sněmu. K dohodě mezi oběma německými velmocemi tedy nedošlo a Prusko iniciovalo prodloužení platnosti erfurtské ústavy.⁸⁵

Hesenské kurfiřtství zaujalo pozici nejdůležitějšího středního německého státu. Viz R. SOBĚHART, *Ein Verfall des vertragsrechtlichen Multilateralismus in den preußisch-russischen Beziehungen Mitte des 19. Jahrhunderts?*, s. 102 – 103.

⁸³ Viz HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 37, fasc. Berichte 1850, IX. Kurhessische Angelegenheit, Nr. 146, Prokesch Schwarzenbergovi, 25. října 1850.

⁸⁴ O zproštění služby požádalo 233 z celkového počtu 296 hesenských důstojníků. Viz Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 3, s. XXVI.

⁸⁵ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 329 – 330.

V. 1. 4. Bregenzská smlouva

Jak již bylo řečeno, 26. září byl Radowitz, který doposud ze zákulisí tahal za nitky pruské politiky, jmenován ministrem zahraničí. Nový ministr, jehož jmenování vyvolalo negativní reakce ze strany ruského cara, považujícího Radowitze za exponenta revolučně nacionálních idejí,⁸⁶ byl přes všechna svá protirakousky zaměřená prohlášení stále ještě přesvědčen o možnosti dosáhnout mírové dohody s knížetem Schwarzenbergem. Nehodlal však ustoupit v otázce Erfurtské unie a jejího postavení v Německu.⁸⁷ Rakouská vláda proto na diplomatickém poli pokračovala v úsilí o prosazení svých německých cílů.⁸⁸ Výsledkem byl podpis obranné a útočné smlouvy mezi Rakouskem, Bavorskem a Württemberskem, jejíž signatáři se 12. října 1850 v Bregenzi zavázali hájit s využitím všech dostupných prostředků práva a vážnost Německého spolku a dát Spolkovému shromáždění k dispozici i své ozbrojené síly.⁸⁹ Bavorsko se zároveň zavázalo poskytnout jednotky potřebné pro intervenci v Hesenském kurfiřtství. Hlavní část bregenzské smlouvy se zabývala možností, že by se Prusko postavilo proti spolkovému zásahu v Hesenském kurfiřtství. V takovém případě daly všechny tři signatářské státy najevo odhodlání vystoupit proti Prusku i v rámci spolkové exekuce. Rakousko se zavázalo poskytnout pro exekuční sbor 150 000, Bavorsko 50 000 a Württembersko 20 000 mužů. Pro přípravu společného operačního plánu se měli bavorští a württemberští důstojníci generálního štábu odebrat do Vídně. Předpokládalo se, že ke smlouvě budou přizvány i další státy – zejména Sasko, Hannovera a Hesenské velkovévodství.⁹⁰ Bregenzská smlouva, která patřila k nejofenzivnějším krokům Schwarzenberga v průběhu jeho diplomaticko-politické dráhy, byla zřetelným signálem, že Německý spolek

⁸⁶ Viz J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 54.

⁸⁷ Viz Tamtéž, s. 55 – 56.

⁸⁸ Na zasedání rakouské ministerské rady z 26. září 1850 bylo konstatováno, že v hesenské otázce je nezbytné postupovat v souladu se Spolkovým sněmem ve Frankfurtu, aby byla posílena důvěra rakouských spojenců v politiku Vídně. Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 26. září 1850, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, II. Abt., Bd. 3, Nr. 401, s. 298. Srov. rovněž: Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 27. září 1850, in: Tamtéž, Nr. 402, s. 301.

⁸⁹ Viz Bregenzská smlouva, 12. října 1850, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 181, s. 447 – 449.

⁹⁰ Sasko k bregenzské smlouvě přistoupilo 22. října 1850. Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 107, fasc. Weisungen 1850 VI-XII, Schwarzenberg Prokeschovi, 19. října 1850. Rakouský zástupce ve Frankfurtu nad Mohanem hrabě Thun měl k přistoupení k bregenzské smlouvě přimět Hannovera a Hesenské velkovévodství. Viz HHStA, f. PA. II. Deutscher Bund, k. 20, fasc. Weisungen an Thun 1850, Schwarzenberg Thunovi, 12. a 18. října 1850.

reprezentovaný kusým Spolkovým sněmem již je vcelku účinně organizován. Berlínská vláda pak smlouvu vnímala jako přímou válečnou hrozbu a v čele pruského státu toto poznání vyvolalo nové rozepře. Radowitz byl připraven k válce. Proti však byla skupina politiků reprezentovaná Manteuffelem, Stockhausenem, Brandenburgem a především králem Fridrichem Vilémem IV., která se přimlouvala za diplomatické řešení situace. Berlín navíc v případě války s Vídní nemohl počítat ani s britskou, ani s francouzskou podporou. Role arbitra tak měla připadnout Rusku.

Podpisu bregenzské smlouvy předcházela téměř roční diplomatická předehra. Již v prosinci 1849 sděloval Friedrich hrabě Thun do Vídně, že byl osloven bavorským ministerským předsedou Pfordtenem ve věci možné vojenské spolupráce mezi Rakouskem a Bavorskem. Pfordten tak chtěl zajistit bavorské zájmy pro případ prusko-rakouského konfliktu. Na Ballhausplatzu však byla bavorská nabídka tiše založena ad acta a Rakousko se k této variantě vrátilo až v srpnu 1850 v souvislosti s vyhrocenou situací v Hesenském kurfiřtství. Bavorský vyslanec ve Vídni Lerchenfeld ve své zprávě odeslané 20. srpna 1850 do Mnichova konstatoval, že pokud dojde k válce, je Schwarzenberg odhodlán přistoupit k ní se vši vážností a přitom očekává rovněž naprosto vážně míněnou bavorskou podporu a spolupráci. Rakousko se proto chce již nyní připravit na jednání s bavorským ministerstvem války. Bavorská vláda společně s králem poté rozhodla pověřit jednáním s Vídní generála Antona von der Mark.⁹¹ Jednání v Bregenzi byla urychlena obavami ze zásahu velmocí, především Ruska. V souvislosti s tím napsal 8. října Schwarzenberg hraběti Thunovi do Frankfurtu, že existuje nebezpečí, že car Mikuláš I., který stejně jako „*ruští diplomaté, kteří německé otázky nerozumí, má pouze jeden cíl, zabránit válce mezi Rakouskem a Pruskem*“, vyjde Berlínu vstříc.⁹²

Krátce po podpisu bregenzské smlouvy zahájilo Rakousko mobilizaci a na konci října 1850 byla ve Vídni zahájena vojenská konference, při níž byl připravován společný operační plán.⁹³ Bavorský ministerský předseda Pfordten od Rakouska mimo jiné žádal

⁹¹ Viz E. G. BLAU, *Die Wiener Militärkonferenzen im Oktober 1850*, s. 3 – 6.

⁹² Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 330.

⁹³ Rakousko zde zastupoval Heß, Bavorsko Mark a Württembersko von Wiederhold. Dle sdělení bavorského ministra války disponovala mnichovská vláda v říjnu 1850 56 bataliony, každý o síle 1 060 mužů, 56 eskadronami, 34 dělostřeleckými bateriemi, 8 kumpáními ženijních jednotek a plně vyzbrojenými pevnostmi a opevněnými sídly Landau, Gemersheim, Marienberg, Würzburg, Ingolstadt a Oberhaus u Pasova. Von der Mark měl při jednáních ve Vídni požadovat, aby bavorské jednotky podléhaly bavorským velitelům. Zároveň se však předpokládalo, že tito generálové budou podléhat

garance týkající se uchování bavorských držav, a to i v případě porážky. Schwarzenberg byl ochoten tyto záruky poskytnout. V případné válce měla role vrchního velitele připadnout Rakousku. Bavorsko mělo velet jednotkám jihoněmeckých států, přičemž v oblasti Mohanu měla operovat ještě alespoň jedna rakouská divize. Důvodem přítomnosti rakouských vojáků byly především jejich zkušenosti z bojového nasazení v uplynulých letech, které Bavorům a Württemberčanům scházely.⁹⁴ Předpokládalo se, že hlavním bojištěm se stanou Sasko a Čechy. Rakouská armáda zde měla spolupracovat se saskými sbory a společně měly také vést hlavní úder. Bavorská a württemberská armáda se měly soustředit na dění na západním bojišti, když úvahy o dvou frontách vyplývaly z roztržičnosti pruského území. Rakousko by však v případném konfliktu nemohlo využít celý svůj vojenský potenciál, neboť muselo ponechat dostatečně silné oddíly pro zajištění klidu a pořádku v Uhrách a v Itálii.⁹⁵ Schwarzenberg výsledky jednání 2. listopadu shrnul do pěti bodů: 1. bavorská armáda rozdělená do dvou armádních sborů (celkově o síle 50 000 mužů) zůstává samostatná a podléhá vlastnímu velení; 2. v případě válečných operací je podřízena pokynům rakouského hlavního stanu; 3. bavorské jednotky budou posíleny rakouskou divizí o síle 10 000 mužů; 4. v bavorském hlavním stanu bude přítomen rakouský důstojník; 5. v následujících třech týdnech bude umístěn I. bavorský armádní sbor mezi Bayreuthem a Hofem a II. armádní sbor napochoduje do Hesenského kurfiřtství.⁹⁶

Bylo zřejmé, že Radowitzovy pokusy o přátelské řešení narazily na nekompromisní a cílevědomou politiku Felixe Schwarzenberga. Berlín se proto opětovně pokusil získat podporu Petrohradu a ministerský předseda hrabě Brandenburg 15. října odcestoval do Varšavy k jednáním se zástupci ruské vlády s úkolem přesvědčit je, že Prusko při svém odporu proti Spolkovému sněmu hájí pouze pruské zájmy, a nikoliv zájmy demokratické a revoluční politiky.⁹⁷ Ruský car a ministr zahraničí Nesselrode mu zde sdělili, že si přejí zachovat mezi oběma německými velmocemi mír. Zároveň vyjádřili přesvědčení, že míru

---

s největší pravděpodobností rakouskému vrchnímu velení. Viz Bavorský ministr války von Lüder von der Markovi, 19. října 1850, in: E. G. BLAU, *Die Wiener Militärkonferenzen im Oktober 1850*, Nr. 1, s. 41 – 42.

⁹⁴ Viz Pfordten Markovi, 19. října 1850, in: Tamtéž, Nr. 2, s. 42.

⁹⁵ Viz E. G. BLAU, *Die Wiener Militärkonferenzen im Oktober 1850*, s. 15.

⁹⁶ Tamtéž, s. 20.

⁹⁷ Viz H. SYBEL, *Die Begründung des Deutschen Reiches durch Wilhelm I.*, Bd. I., s. 316.

lze dosáhnout pouze v případě, že Berlín uzná legitimitu obnoveného Spolkového sněmu ve Frankfurtu a bude respektovat jeho rozhodnutí.⁹⁸ Ruský postoj přišel vhod rakouské diplomacii, neboť 16. října frankfurtský Spolkový sněm rozhodl, že hesenský kurfiřt není pánem ve své zemi, čímž byly naplněny podmínky stanovené pro nařízení spolkové intervence. Jejím provedením byly pověřeny Bavorsko a Hannoverstvo.⁹⁹ Prozatím však bylo upuštěno od nástupu jednotek obou států do kurfiřtství. Berlínská vláda reagovala vzápětí, když Radowitz oznámil, že v případě překročení hranic Hesenského kurfiřtství bavorskými oddíly učiní totéž i pruské jednotky pod velením generála Groebena.¹⁰⁰

Zábleskem naděje, že bude možné zabránit ozbrojenému konfliktu mezi německými státy, se zdála být mise hraběte Buol-Schauensteina, kterého na přání cara Mikuláše I. rakouský ministerský předseda vyslal do Berlína s úkolem pokusit se uklidnit pruskou vládu garantováním cílů, trvání a rozsahu spolkové intervence.¹⁰¹ Radowitz však trval na svém rozhodnutí, že ani za těchto podmínek nebude spolkovou okupaci Hesenského kurfiřtství trpět. Buol od Radowitze přijal šest bodů shrnujících hlavní pruské požadavky a slíbil, že se ve Vídni přimluví za jejich přijetí. Rovněž vyslovil přesvědčení, že ani Holštýnsko, ani Hesenské kurfiřtství nebudou stát dohodě mezi Pruskem a Rakouskem v cestě. Radowitz ve svých šesti bodech požadoval: 1. zrovnoprávnění Pruska a Rakouska ve spolkovém předsednictvu; 2. obnovení užšího Spolkového sněmu se 17 hlasy s analogickými kompetencemi, které Spolková akta přisuzovala Spolkovému shromáždění; 3. přenesení vlastní výkonné moci na Rakousko a Prusko; 4. lidové zastupitelstvo mělo být odděleno od Spolkového sněmu; 5. přijetí celé rakouské monarchie do Německého spolku; 6. princip svobodného spolčování se těch států, které by to svobodně chtěly, pod podmínkou, že toto spolčování nebude v rozporu se spolkovou ústavou.¹⁰² Z navrhovaných šesti bodů císař František Josef I. odmítl

⁹⁸ Viz LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 331.

⁹⁹ Viz Spolkové usnesení o spolkovém zásahu v Hesenském kurfiřtství, 16. října 1850, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 212, s. 487.

¹⁰⁰ Srov. Zasedání pruského státního ministerstva, 12. října 1850, in: *Acta Borussica, Die Protokolle des Preußischen Staatsministeriums*, Bd. 4/1, Nr. 197, s. 161 – 162.

¹⁰¹ Viz Schwarzenberg Radowitzovi, 19. října 1850, in: J. M. RADOWITZ, *Nachgelassenen Briefe und Aufzeichnungen zur Geschichte der Jahre 1848-1853*, Nr. 261, s. 326 – 327.

¹⁰² Viz E. G. BLAU, *Die Wiener Militärkonferenzen im Oktober 1850*, s. 25. Srov. Radowitz Fridrichu Vilémovi IV., 21. října 1850, in: J. M. RADOWITZ, *Nachgelassenen Briefe und Aufzeichnungen zur Geschichte der Jahre 1848 – 1853*, Nr. 265, s. 329 – 330; Radowitz Schwarzenbergovi, 22. října 1850,

akceptovat první a třetí, požadující zrovnoprávnění obou zemí ve spolkovém předsednictvu a společný výkon moci.¹⁰³

V. 1. 5. Varšavská jednání a olomoucká punktace

Na konci října 1850 se k pruské delegaci jednající ve Varšavě s ruskými představiteli připojili rovněž zástupci Rakouska. Schwarzenberg společně s císařem Františkem Josefem I. dorazili 25. října do Varšavy a následujícího dne se setkali s carem, kancléřem Nesselrodem a s pruským ministerským předsedou Brandenburgem. Ruský car původně předpokládal, že se do Varšavy vedle rakouského císaře dostaví i pruský král. Fridrich Vilém IV. však již 4. října Mikuláši I. telegraficky sdělil, že se jednání nezúčastní. V předchozím listu z 20. září 1850 adresovaném carovi pruský král poukazoval na Schwarzenbergovu „*banebnou bru*“, oznamoval jmenování Radowitze ministrem zahraničí a zároveň vyslovoval naději, že jej Rusko v případě potřeby neopustí. Mikuláš I. však odpověděl značně zdrženlivě.¹⁰⁴

S ohledem na rakouské zájmy probíhalo jednání velmi uspokojivě. Důvěřujíc v ruskou podporu neustoupil Schwarzenberg ani v jedné ze sporných záležitostí. Vedle neměnného postoje k možnostem řešení holštýnské a hesenské otázky požadoval zrušení erfurtské ústavy. Brandenburg se s poukazem na své omezené pokyny odmítal k tomuto požadavku vyjádřit. Namísto toho pruský ministerský předseda navrhl projednat program Radowitzových šesti bodů, s čímž Schwarzenberg souhlasil. Otázku zrovnoprávnění Pruska s Rakouskem kníže navrhl ponechat na rozhodnutí všech členů Německého spolku. S druhým, čtvrtým a pátým bodem (zřízení spolkové rady se sedmnácti hlasy, rezignaci na lidové zastoupení na spolkové úrovni, začlenění celé habsburské monarchie do Německého spolku) vyslovil souhlas. Třetí bod, týkající se přenesení výkonné moci na Rakousko a Prusko, Schwarzenberg sice odmítl, ale navrhl vybudovat silnou výkonnou moc ve spolupráci obou zemí. Šestý bod, zabývající se možností ponechat Erfurtskou unii jako svobodný spolek států v rámci Německého spolku, byl Schwarzenberg ochoten

---

in: Tamtéž, Nr. 266, s. 330 – 331.

¹⁰³ Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 107, fasc. Weisungen 1850 VI-XII, Schwarzenberg Prokeschovi, 30. října a 6. listopadu 1850.

¹⁰⁴ Viz T. SCHIEMANN, *Kaiser Nikolaus vom Höhepunkt seiner Macht bis zum Zusammenbruch im Krimkrieg 1840 – 1855*, s. 227.

akceptovat pouze do míry dané 11. článkem Německé spolkové akty, pojednávajícím o právu členských států uzavírat spojenectví v rámci Německého spolku. Jako základní podmínku dorozumění mezi Pruskem a Rakouskem kníže požadoval rezignaci berlínské vlády na erfurtskou ústavu. Rakouský ministerský předseda byl připraven v jednáních s Pruskem pokračovat. Jako místo pro další rozhovory navrhoval Vídeň. Brandenburg však za vhodnější pokládal Drážďany. Varšavské setkání přineslo především ruskou podporu pro politiku knížete Schwarzenberga.¹⁰⁵ Nesselrode přislíbil uznat kusý Spolkový sněm. Možný nesouhlas Pruska s intervencí v Hesenském kurfiřtství byl ruský kancléř připraven řešit prostřednictvím diplomatického zásahu v Berlíně a pro případ pruského odporu proti spolkové intervenci v Holštýnsku připouštěl i ozbrojený zásah Ruska na straně Rakouska.¹⁰⁶

Bez ohledu na varšavská jednání pokračoval pruský ministr zahraničí ve svém dosavadním politickém kurzu. Při rozhovoru s Prokeschem 25. října 1850 rakouskému vyslanci sdělil: „*Věřte mi, zvažil jsem všechny možnosti jak vnitropolitické, tak zahraničněpolitické, a říkám Vám: Naše rozhodnutí padlo. Nestrpíme žádné cizí jednotky v Hesenském kurfiřtství, a pokud by zde mělo dojít k válce, provedeme okamžitě mobilizaci všech našich devíti armádních sborů a bez váhání přistoupíme ke krajnímu řešení.*“¹⁰⁷ Prokesch těmto prohlášením příliš nedůvěřoval a považoval je za přehnaná. Radowitz však byl zřejmě připraven hnát svou hru dosti daleko. Situace se postupně vyostřovala i díky politice realizované kusým Spolkovým sněmem, který 26. října přijal usnesení, na jehož základě měly spolkové jednotky zahájit intervenci. S ohledem na vypjatou situaci a probíhající varšavská jednání

¹⁰⁵ Tomuto výsledku nasvědčovala již dřívější vyjádření Petrohradu. V listu z 9. října 1850 Mikuláš I. varoval Fridricha Viléma IV., že by pruské kroky mohly vést k „bratrovražedné“ válce mezi severem a jihem Německa. Car rovněž zpochybnil pruské důvody pro vojenský zásah v Hesenském kurfiřtství. Viz Mikuláš I. Fridrichu Vilémovi IV., 27. září/9. října 1850, in: W. ANDREAS, *Der Briefwechsel König Friedrich Wilhelm IV. Von Preußen und des Zaren Nikolaus I. Von Rußland in den Jahren 1848 bis 1850*, s. 160 – 161.

¹⁰⁶ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 332 – 333. V průběhu roku 1850 se Mikuláš I. stále více zabýval myšlenkou na společný zásah Ruska a Rakouska proti Prusku. Dával však přednost mírovému řešení, když se obával zejména dopadů případné války na evropskou politiku. Snažil se proto působit jako prostředník a přimět tak obě strany k jednání, což se mu na konci října 1850 podařilo. K varšavským jednáním srov. R. SOBĚHART, *Ein Verfall des vertragsrechtlichen Multilateralismus in den preußisch-russischen Beziehungen Mitte des 19. Jahrhunderts?*, s. 102 – 106. Srov. rovněž: T. SCHIEMANN, *Kaiser Nikolaus vom Höhepunkt seiner Macht bis zum Zusammenbruch im Krimkriege 1840 – 1855*, s. 227 – 230; Zpráva britského vyslance du Plata, 29. října a 3. listopadu 1850, in: Tamtéž, Anlage XII., s. 404 – 410; H. SYBEL, *Die Begründung des Deutschen Reiches durch Wilhelm I.*, Bd. II., München 1913, s. 3 – 24.

¹⁰⁷ Cit. dle: S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 334.

však byl nástup intervenčních jednotek do Hesenska odložen a rozhodnutí o zahájení operací bylo svěřeno civilnímu komisaři pro Hesenské kurfiřtství, jímž byl jmenován hrabě Rechberg.¹⁰⁸ Čekalo se především na souhlas rakouské vlády. Schwarzenberg ale stále pobýval ve Varšavě, kde rovněž obdržel již zmíněnou Prokeschovu zprávu o Radowitzově bojovně laděném vyjádření. Schwarzenberg v odpovědi Prokeschovi vyslovil přesvědčení, že pruská vnitropolitická situace spěje k rozkolu. Ve vztahu k holštýnské otázce konstatoval, že odpor proti spolkové exekuci bude ze strany Petrohradu vnímán jako důvod ke vstupu Ruska do války.¹⁰⁹

Prusko-rakouské vztahy se přes trvající pokusy o nalezení smírného řešení stále zhoršovaly. Již 30. října 1850 vydal císař František Josef I. pro celou rakouskou armádu mobilizační nařízení, na jehož základě měly I. a II. armádní sbor napochodovat do Čech a zde se spojit s již mobilizovaným III. armádním sborem. V Uhrách velící hrabě Wallmoden obdržel rozkaz, aby 28 000 mužů ze svých jednotek připravil k boji. Z Itálie měly na sever zamířit části VI. a IX. armádního sboru. Ke spojení těchto oddílů s hlavní armádou mohlo dojít nejdříve za 4 – 6 týdnů. Armáda formující se v Čechách by poté dosáhla síly 150 000 mužů.¹¹⁰ Záhy po návratu Schwarzenberga z Varšavy překročily 1. listopadu 1850 spolkové intervenční jednotky pod velením Karla Theodora knížete von Thurn-Taxisse, posílené jedním rakouským praporem, hranice Hesenského kurfiřtství.¹¹¹ Ještě téhož dne napochodovaly do země i pruské oddíly, aby obsadily obě pruské etapové silnice, mezi nimi ležící oblast a hlavní město Kassel.¹¹²

¹⁰⁸ V prosinci 1850 Rechberga nahradil Christian hrabě von Leiningen-Westerburg. Jeho pruským protějškem se v březnu 1851 stal předbřeznový ministr spravedlnosti Karl Albrecht von Uhdén. Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 363.

¹⁰⁹ Viz Tamtéž, s. 334 – 335.

¹¹⁰ Viz První zpráva von der Marka a Heße bavorskému králi, 25. října 1850, in: E. G. BLAU, *Die Wiener Militärkonferenzen im Oktober 1850*, Nr. 3, s. 44 – 45. Srov. Tamtéž, s. 22.

¹¹¹ Nástup spolkových jednotek do Hesenského kurfiřtství byl odložen s ohledem na žádost kurfiřta, který chtěl získat dostatek času k odvezení rodinného a státního pokladu z Kasselu a zabránit tak, aby se jej zmocnily pruské jednotky. Thun tyto obavy považoval za přehnané a hesenskému ministrovi zahraničí, svobodnému pánovi von Baumbachovi svůj názor odůvodnil tvrzením, že Prusové – pokud se to vůbec stane – nevstoupí do kurfiřtského státu jako nepřátelé kurfiřta, ale jako odpůrci pomoci realizované spolkovými oddíly. Viz HHStA, f. PA. II. Deutscher Bund, k. 97, fasc. Korrespondenz mit Frankfurt, Wien, München, Dresden etc. 1850 – 1851, Thun Baumbachovi, 28. října 1850. K působení intervenčních jednotek v Hesenském kurfiřtství: SOA Děčín, f. RA Thun-Hohensteinů, sign. D 79-23, Rechberg Thunovi, 3. listopadu 1850.

¹¹² Na zasedání pruského státního ministerstva 29. října 1850 podporoval Radowitz myšlenku, aby se Prusko v případě potřeby neobávalo války s Rakouskem. Viz Zasedání pruského státního ministerstva, 29. října 1850, in: Acta Borussica, Die Protokolle des Preußischen Staatsministeriums, Bd. 4/1,

Pruský ministerský předseda Brandenburg byl i v takto vyhrocené situaci přesvědčen o nutnosti dosáhnout s Rakouskem mírové dohody a na základě varšavských jednání s knížetem Schwarzenbergem věřil, že tohoto cíle lze dosáhnout.¹¹³ Fridrich Vilém IV. Brandenburgovu víru v nalezení společné řeči s vídeňskou vládou nesdílel. V dopise adresovaném ruskému carovi se v této souvislosti svěřoval zejména s obavami z vojenské převahy Rakouska. Pod jejich vlivem a pod tlakem pruských ministrů, které se Brandenburgovi podařilo získat na svou stranu, se však společně se svým bratrem Vilémem rozhodl podrobit dané situaci. Svůj list Mikulášovi I. končil emotivní žádostí o ruskou pomoc: „*Za těchto okolností, drahý a věrný příteli, jste mou jedinou nadějí! Již nezabráníte pruskému ponížení, ale alespoň jeho zničení. Ale pospěšte si, drahý Niky. Nelze ztratit ani okamžik. Sbobem! Kéž je Bůh s Vámi i s námi!*“¹¹⁴

K úsilí o mírové řešení situace převládajícímu mezi členy pruské vlády se klonil i ministr války Stockhausen. Případnou pruskou mobilizaci požadovanou na zasedání pruské korunní rady 1. listopadu 1850 ministrem zahraničí Radowitzem a princem Vilémem označil za nebezpečnou, neboť by mohla mít za následek ozbrojený konflikt s Rakouskem a s Ruskem, pro nějž stávající pruské síly nepovažoval za dostatečné.¹¹⁵ Sklony k mírovému řešení situace, převažující mezi členy pruské vlády, se prosadily již následujícího dne, když rozhodnutí většiny ve věci mobilizace ustoupil i král Fridrich Vilém IV. Radowitz na protest proti této politice nabídl ještě téhož dne svou demisi, k níž se připojili ministr kultu von Ladenberg a ministr obchodu von der Heydt.¹¹⁶ Vyslanec

---

Nr. 200, s. 162 – 163.

¹¹³ Srov. R. SOBĚHART, *Ein Verfall des vertragsrechtlichen Multilateralismus in den preußisch-russischen Beziehungen Mitte des 19. Jahrhunderts?*, s. 105 – 106.

¹¹⁴ Cit. dle: Fridrich Vilém IV. Mikulášovi I., 4. listopadu 1850, in: W. ANDREAS, *Der Briefwechsel König Friedrich Wilhelm IV. Von Preußen und des Zaren Nikolaus I. Von Rußland in den Jahren 1848 bis 1850*, s. 162 – 163.

¹¹⁵ Viz Zasedání pruské korunní rady, 1. listopadu 1850, in: Acta Borussica, Die Protokolle des Preußischen Staatsministeriums, Bd. 4/1, Nr. 202, s. 164 – 165.

¹¹⁶ Viz Zasedání pruské korunní rady, 2. listopadu 1850, Zasedání pruského státního ministerstva, 3. listopadu 1850, in: Tamtéž, Nr. 203, 204, s. 165 – 167. Demisi von Ladenberga a von der Heydta panovník odmítl přijmout. Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 106, fasc. Berichte 1850 V-XII, Nr. 151 B, Prokesch Schwarzenbergovi, 4. listopadu 1850. Srov. Zasedání pruského státního ministerstva, 4. listopadu 1850, in: Acta Borussica, Die Protokolle des Preußischen Staatsministeriums, Bd. 4/1, Nr. 205, s. 167 – 168. Srov. rovněž: Unter Friedrich Wilhelm IV. Denkwürdigkeiten des Ministers Otto Freiherrn von Manteuffel, I. Bd., s. 296 – 299, 307; Prokesch Schwarzenbergovi, 2. listopadu 1850, in: Aus den Briefen des Grafen Prokesch von Osten kaiserlichen und königlichen österreichischen Botschafters und Feldzeugmeisters (1849 – 1855), s. 174 – 175.

v Berlíně Prokesch v souvislosti s tímto krokem konstatoval: „*Král se rozhodl pro mír. Nechal padnout rovněž myšlenku na mobilizaci 200 000 mužů a přijal podmínky, které z Varšavy přivezl hrabě Brandenburg.*“¹¹⁷ Svůj názor na postoj pruského panovníka Prokesch potvrdil i ve zprávách z 10. a 14. listopadu.¹¹⁸ Legační rada britského vyslanectví v Berlíně Henry Howard v souvislosti s abdikací pruského ministra zahraničí konstatoval, že nyní je možné oprávněně doufat a věřit, že tímto krokem bylo nebezpečí války v Německu odstraněno a dojde k uspokojivému řešení stávající krize.¹¹⁹ Obdobný názor zastávali i ruský car Mikuláš I. a kancléř Nesselrode.¹²⁰ Radowitzovo odvolání z úřadu pruského ministra zahraničí doprovodil král Fridrich Vilém IV. přátelsky koncipovaným dopisem z 5. listopadu 1850 adresovaným odstupujícím ministrovi. Připomenul zde vzájemné důvěrné vztahy a poděkoval Radowitzovi za odvedenou práci. Tento list byl záhy otištěn v denním tisku, což u Radowitzových příznivců vyvolávalo klamné naděje na jeho návrat do čela pruské zahraniční politiky.¹²¹ Kde hledat hlavní důvody Radowitzova pádu? V této souvislosti souhlasím s českým historikem Radkem Soběhartem, který upozorňuje na nevyrovnanou politiku realizovanou pruským králem Fridrichem Vilémem IV. a slabou Radowitzovu pozici na pruském dvoře, přičemž neopomíná ani rakouskou stranu a kvality hlavního Radowitzova soupeře Felixe knížete Schwarzenberga.¹²²

Radowitzův úřad převzal hrabě Brandenburg, který 3. listopadu Schwarzenberga ujistil, že nemá v úmyslu postavit se proti spolkové intervenci v Hesenském kurfiřtství a v Holštýnsku. Požadoval však záruku, že se bude jednat skutečně pouze o intervenci a Prusko bude moci i nadále užívat etapové silnice. Schwarzenberg, který chtěl především prosadit uznání kusého Spolkového sněmu, tento smírný návrh, který vnímal jako

¹¹⁷ Cit. dle: HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 106, fasc. Berichte 1850 V-XII, Prokesch Schwarzenbergovi, 2. listopadu 1850.

¹¹⁸ Viz HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 37, fasc. Berichte 1850, IX. Kurhessische Angelegenheit, Nr. 155, 157 A-B, Prokesch Schwarzenbergovi, 10. a 14. listopadu 1850.

¹¹⁹ Viz Howard Palmerstonovi, 3. listopadu 1850, in: *British Envoys to Germany 1816 – 1866*, Vol. III, p. 173 – 175.

¹²⁰ Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 30, fasc. Berichte 1850, II. Affaires d'Allemagne, Nr. 52 A-B, Buol Schwarzenbergovi, 11. listopadu/30. října 1850.

¹²¹ Viz Unter Friedrich Wilhelm IV. *Denkwürdigkeiten des Ministers Otto Freiherrn von Manteuffel*, I. Bd. (1848 – 1851), s. 310.

¹²² Viz R. SOBĚHART, *Komparace Radowitzovy a Bismarckovy koncepce sjednocení Německa*, s. 46 – 47. Srov. Hans-Christof KRAUS, *Die Konservativen und das Erfurter Unionsparlament*, in: *Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament 1850*, Hrsg. von Günther Mai, Köln: Böhlau, 2000, s. 393 – 415.

porážku Pruska, odmítl. Soudil, že pro rakouské cíle bude nejvhodnější přinutit Prusko k naprosté kapitulaci. Rakouský ministerský předseda požadoval vyklizení Hesenského kurfiřtství od všech pruských jednotek a otevření etapových silnic do Kasselu a Holštýnska. Rakouské ministerské radě Schwarzenberg řekl, že hodlá prověřit skutečný charakter Pruska a zjistit, zda odchod Radowitze nebyl pouhou personální změnou, ale skutečnou změnou politické orientace. V Berlíně tento postup vyvolal rozporuplné reakce. Ministr vnitra Manteuffel byl připraven vyklidit Hesensko a společně s Prokeschem se snažil zabránit válce. Skupina osob okolo prince Viléma však takové řešení odmítala jako neslučitelné s pruskou ctí. V této situaci Manteuffel 4. listopadu prostřednictvím Prokesche sdělil Schwarzenbergovi, že jeho další politický osud závisí na řešení hesenské otázky způsobem přijatelným pro Prusko.¹²³ Pruská vláda usilovala o dohodu s Vídní a stále více ustupovala ze svých požadavků.¹²⁴ Nové komplikace však 6. listopadu 1850 přineslo nenadálé úmrtí ministerského předsedy hraběte Brandenburga.¹²⁵

Manteuffel očekával, že se mu podaří dosáhnout dohody s Rakouskem.¹²⁶ Schwarzenberg však stupňoval své požadavky a Manteuffel, který patřil mezi věrné příznivce dohody mezi oběma německými velmocemi, ztratil důvěru v možnost mírového řešení vzájemných sporů. K vyhocení situace přispěla generální mobilizace vyhlášená proti Manteuffelově vůli 6. listopadu 1850 králem Fridrichem Vilémem IV.¹²⁷

Spolkový sněm svěřil bavorským intervenčním jednotkám diplomatické, ale ne vojenské úkoly. K jejich řešení měl přispět spolkový civilní komisař hrabě Rechberg. Pro vojáka však byla realizace těchto pokynů, které byly výsledkem jednání u zeleného stolu,

¹²³ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 335.

¹²⁴ Viz HHStA, f. Ministerratsprotokolle 1850 X – 1851 II, k. 12, fasc. MRProt. 1850 X – XI, MR. 1850 XI 14 Nr. 178, fol. 677 – 678, bod II, Protokoly ze zasedání ministerské rady, 11. a 14. listopadu 1850.

¹²⁵ Fridrich Vilém IV. hledal příčinu Brandenburgovy smrti v „perfidnosti“ rakouského ministerského předsedy Schwarzenberga. Viz Fridrich Vilém IV. Mikulášovi I., 6. listopadu 1850, in: W. ANDREAS, *Der Briefwechsel König Friedrich Wilhelm IV. Von Preußen und des Zaren Nikolaus I. Von Rußland in den Jahren 1848 bis 1850*, s. 163 – 166.

¹²⁶ Viz GStA PK, I. HA Rep. 75 C Bevollmächtigter der Bundeszentralcommission, Nr. 19, Kurhessische Angelegenheit betreffend, Oběžník rozeslaný Manteuffelem pruským vyslancům v Hannoveru, Hamburku, Haagu, Karlsruhe, Darmstadtu a ve Frankfurtu, 7. listopadu 1850.

¹²⁷ Viz Zasedání pruského státního ministerstva, 6. listopadu 1850, in: Acta Borussica, Die Protokolle des Preußischen Staatsministeriums, Bd. 4/1, Nr. 207, s. 168 – 169; J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 61.

maximálně obtížná. Bavoři podle nich měli se zajištěnými zbraněmi vyhledat nepřítele a v případě, že by sáhl po zbraní, se měli stáhnout. Kníže Thurn-Taxis však byl příliš vojákem, než aby byl ochoten těmto úkolům dostát. Vojenská čest Bavorska pro něj byla cennější nežli spolková politika a byl rozhodnut svůj úkol řešit vojensky. Thurn-Taxis zohledňoval především bavorské zájmy. Předpokládal, že čím dále postoupí do nitra Hesenského kurfiřtství, tím menší nebezpečí bude hrozit Bavorsku. Bylo zde však nebezpečí, že se dostane příliš daleko do hloubi hesenského území a případná podpora ze strany Rakouska tak bude velmi komplikovaná.

Pruské jednotky, jež měly nařízeno nevzdat se ani kousku země, který měly pod kontrolou, se postupně rozrostly až na 20 000 mužů. Thurn, aby mohl být úspěšný, potřeboval posily. Proto se 6. listopadu obrátil na velitele rakouského kontingentu Ignaze Legeditsche s žádostí, aby mu dal část svých mužů k dispozici. Legeditsch odmítl a 8. listopadu v poledních hodinách narazil předvoj bavorských jednotek u vesnice Bronzell nedaleko Fuldy na početně slabou předsunutou hlídku Groebenova sboru, tvořenou 1 důstojníkem a 18 vojáky. Padlo několik výstřelů a Prusové se poté stáhli k Fuldě, zatímco Bavoři obsadili Bronzell. Po tomto střetnutí požadoval Pfordten opakovaně od Schwarzenberga garanci bavorských držav, ať již případná válka s Pruskem dopadne jakkoliv. Rakouský ministerský předseda žádosti vzápětí vyhověl.¹²⁸ Vojenská situace v kurfiřtství se během listopadu stávala stále výhodnější pro Prusko, když proti 35 000 mužům bavorských a rakouských jednotek mohl Groeben po vydání mobilizačních rozkazů z 12. listopadu 1850 postavit 45 000 vojáků. Pruské velení očekávalo hlavní útok z prostoru Čech, zároveň však nehodlalo vyklidit Hesensko, neboť mělo v úmyslu vázat zde spolkové jednotky.¹²⁹

Po střetnutí u Bronzelli, které neskončilo krveprolitím především díky včasnému zásahu důstojníků na obou stranách, se pruská vláda rozhodla navrátit k politice ústupků. V Berlíně se však opět začali prosazovat stoupenci války a 15. listopadu Fridrich Vilém IV. zahájil jednání obou komor pruského parlamentu bojovně koncipovanou řečí. Zároveň odmítl otevřít etapové silnice. Ve zprávě z 22. listopadu rakouský vyslanec v Berlíně konstatoval, že se další vývoj událostí omezuje na duel mezi Manteuffelem

¹²⁸ Viz Teritoriální garance Rakouska pro Bavorsko, 14. listopadu 1850, in: E. G. BLAU, *Die Wiener Militärkonferenzen im Oktober 1850*, Nr. 7, s. 49 – 50.

¹²⁹ Srov. Tamtéž, s. 22 – 34.

a Ladenbergem, který byl po náhlém úmrtí hraběte Brandenburga dočasně pověřen vedením pruské vlády. Manteuffelovo vítězství mělo přinést mír, Ladenbergovo válku. Rozhodnutí podle rakouského diplomata spočívalo v rukou krále Fridricha Viléma IV.¹³⁰

Schwarzenberg 24. listopadu vyzval Prokesche, aby okamžitě předal pruské vládě ultimátum, v němž Vídeň požadovala, aby do 48 hodin Berlín etapové silnice otevřel. V případě negativní odpovědi měly být zahájeny válečné akce.¹³¹ Manteuffel byl ochoten na rakouské požadavky přistoupit¹³² a navrhoval, aby se se Schwarzenbergem setkali a jednali o dané problematice. Fridrich Vilém IV. odmítal Hesenské kurfiřtství vyklidit, byl ale připraven o věci dále jednat.¹³³ Schwarzenberg po rozmluvě s Františkem Josefem I. se setkáním s Manteuffelem souhlasil, aniž by požadoval, aby předtím došlo k vyklizení kurfiřtství. Rakouské ultimátum bylo prodlouženo o dalších 48 hodin.¹³⁴ Předseda rakouské vlády o žádosti svého pruského protějšku o vzájemné setkání informoval 25. listopadu rovněž ministerskou radu ve Vídni, která jednání obou mužů podpořila, a to i přesto, že si uvědomovala, že Manteuffelovo postavení v Prusku je velmi nejisté.¹³⁵

Kníže Schwarzenberg byl ve svém rozhodování nepochybně ovlivněn zprávami z pruského hlavního města, odkud 24. a 26. listopadu Prokesch hlásil, že válečná strana v Berlíně získává převahu.¹³⁶ Korunní princ Vilém podle některých zpráv dokonce hrozil,

¹³⁰ Viz Prokesch Schwarzenbergovi, 22. listopadu 1850, in: *Aus den Briefen des Grafen Prokesch von Osten kaiserlichen und königlichen österreichischen Botschafters und Feldzeugmeisters (1849 – 1855)*, s. 184 – 185.

¹³¹ Situace se ještě více vyhrotila poté, co Brunšvicko na základě pruského pokynu odmítlo povolit spolkovým jednotkám určeným pro intervenci v Holštýnsku průchod přes své území. Viz J. HOFFMANN, *Russland und die Olmützer Punktation vom 29. November 1850*, in: *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, Bd. 7, Berlin 1959, s. 64.

¹³² Viz Zasedání pruského státního ministerstva, 23. listopadu 1850, in: *Acta Borussica, Die Protokolle des Preußischen Staatsministeriums*, Bd. 4/1, Nr. 225, s. 178.

¹³³ Viz Fridrich Vilém IV. Manteuffelovi, 24. listopadu 1850, in: *Preußens auswärtige Politik 1850 bis 1858*, I. Bd., s. 23 – 25. Srov. rovněž: *Unter Friedrich Wilhelm IV. Denkwürdigkeiten des Ministers Otto Freiherrn von Manteuffel*, I. Bd., s. 331. Saský legační sekretář ve Vídni hrabě Vitzthum von Eckstädt v dopise své matce psal, že není pochyb o tom, že pruský král si válku s Rakouskem nepřeje. Viz Hrabě Vitzthum své matce, 22. listopadu 1850, in: *Berlin und Wien in den Jahren 1845 – 1852*, s. 300 – 301.

¹³⁴ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 336 – 337. Srov. Fridrich Vilém IV. Františku Josefovi I., 26. listopadu 1850, in: *Preußens auswärtige Politik 1850 bis 1858*, I. Bd., s. 29 – 31.

¹³⁵ Viz HHStA, f. Ministerratsprotokolle 1850 X – 1851 II, k. 12, fasc. MRProt. 1850 X – XI, MR. 1850 XI 25, Nr. 184, fol. 717, bod II, Protokol ze zasedání ministerské rady, 25. listopadu 1850.

¹³⁶ Viz HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 37, fasc. Berichte 1850, IX. Kurhessische Angelegenheit,

že pokud nedojde k válce mezi Pruskem a Rakouskem, opustí svou vlast a odejde do emigrace do Anglie.¹³⁷ Vzápětí však Prokesch, který nevnímal případnou porážku Pruska jako řešení vhodné pro zájmy Rakouska a usiloval o dohodu obou mocností,¹³⁸ vyzval Schwarzenberga, aby Manteuffelovi umožnil dosáhnout s Vídní dohody, neboť je opět naděje, že se prosadí umírněné síly.¹³⁹ Prokesch věřil, že pokud Manteuffel ještě alespoň tři dny dokáže udržet svou pozici v pruské vládě, bude veřejné mínění přesvědčeno o nutnosti mírového řešení.¹⁴⁰

Oba ministerští předsedové se za přítomnosti ruského vyslance ve Vídni Meyendorffa¹⁴¹ setkali 28. listopadu 1850 navečer v Olomouci, která byla zvolena jako místo jednání.¹⁴² Manteuffel se svým doprovodem přijel do města v šest hodin večer a za svitu pochodní odjel okamžitě do arcibiskupského paláce, kde jej uvítal starý kardinál arcibiskup svobodný pán von Sommerau-Beck. Jednání mezi pruským a rakouským ministerským předsedou probíhalo za zavřenými dveřmi, aniž by jeden z nich palác opustil.¹⁴³ Po skončení prvního dne rozhovorů¹⁴⁴ se zdálo, že jednání je již předem

---

Nr. 166 A, Prokesch Schwarzenbergovi, 24. listopadu 1850. Rovněž Prokesch Schwarzenbergovi, 26. listopadu 1850, in: *Aus den Briefen des Grafen Prokesch von Osten kaiserlichen und königlichen österreichischen Botschafters und Feldzeugmeisters (1849 – 1855)*, s. 186.

¹³⁷ Viz HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 37, fasc. Berichte 1850, IX. Kurhessische Angelegenheit, Nr. 168 A, Prokesch Schwarzenbergovi, 26. listopadu 1850. O proválečné orientaci prince Viléma byla informována i vláda v Petrohradě. Viz Nesselrode Meyendorffovi, 25. listopadu 1850, in: *Lettres et papiers de chancelier comte de Nesselrode 1760 – 1856*, publ. par le comte A. de Nesselrode, Tome X (1850 – 1853), Paris s. d., p. 12.

¹³⁸ Prokesch se obával, že by se po rakouském vítězství situace v Německu ještě více zkomplikovala a Rakousko by ji nedokázalo vyřešit. Viz J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 57.

¹³⁹ Viz HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 36, fasc. Berichte 1850, I. Preussische Politik in der deutschen Verfassungsfrage, Nr. 169 C, Prokesch Schwarzenbergovi, 27. listopadu 1850. Srov. rovněž: Zasedání pruské korunní rady, 26. listopadu 1850, in: *Acta Borussica, Die Protokolle des Preußischen Staatsministeriums*, Bd. 4/1, Nr. 228, s. 179 – 180.

¹⁴⁰ Generál Wrangel se při rozhovoru s pruským králem vyslovil rozhodně proti ozbrojenému konfliktu a sdělil mu, že v případě války budou všichni darebáci jeho [tj. královými – J. H.] přáteli, zatímco všichni čestní lidé budou proti němu. Viz Prokesch Schwarzenbergovi, 27. listopadu 1850, in: *Aus den Briefen des Grafen Prokesch von Osten kaiserlichen und königlichen österreichischen Botschafters und Feldzeugmeisters (1849 – 1855)*, s. 187 – 188. Srov. J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 65 – 66.

¹⁴¹ Na post ruského vyslance ve Vídni nastoupil dosavadní vyslanec v Berlíně Meyendorff, když na přelomu srpna a září 1850 na tomto místě vystřídal hraběte Medema. Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 23. srpna 1850, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, II. Abt., Bd. 3, Nr. 386, s. 229 – 230.

¹⁴² Původně se jako o místě setkání uvažovalo o Teplicích nebo Drážďanech.

¹⁴³ O průběhu jednání se dochovalo svědectví Heinricha Abekena. Viz *Unter Friedrich Wilhelm IV.*

odsouzeno k neúspěchu. Schwarzenberg trval na svém požadavku úplného vyklizení Hesenského kurfiřtství, zatímco Manteuffel podle svých instrukcí na tento požadavek neměl za žádných okolností přistoupit. Druhého dne však Manteuffel shledal, že Schwarzenberg je ochoten ke kompromisům.¹⁴⁵ Na pořad jednání se dostala všechna tři sporná témata – Hesenské kurfiřtství, Holštýnsko a německá otázka. Okolo jedné hodiny odpolední bylo dosaženo shody a Schwarzenberg spolu s Manteuffelem podepsali úmluvu složenou ze dvou částí – politické a vojenské.¹⁴⁶ V první z nich bylo rozhodnuto přenechat definitivní řešení holštýnské a hesenské otázky společnému rozhodnutí všech německých vlád. To byl první Schwarzenbergův ústupek, když upustil od až doposud prosazovaného požadavku na právo kusého Spolkového sněmu rozhodovat v německých záležitostech. Druhým Schwarzenbergovým ústupkem byla záruka, že intervence v Hesenském kurfiřtství slouží pouze oficiálnímu účelu. Manteuffel na oplátku přislíbil neklást intervenčním oddílům žádné překážky a dát pruským velitelům pokyn, aby zprůchodnili etapové silnice. Schwarzenberg sice neuznal právo Pruska na obsazení etapových silnic, ale upustil od svého požadavku na úplné vyklizení kurfiřtství od pruských vojsk. V Kasselu měla být umístěna jedna spolková jednotka společně s jedním pruským praporem. Schwarzenberg ústně přislíbil, že spolková jednotka nebude tvořena Bavyry, ale Rakušany.

V případě Holštýnska došlo k ujednání, že po dohodě se svými spojenci vyšlou obě strany, jak to jen bude možné, své komisaře, kteří budou jménem Spolku požadovat ukončení nepřátelství, stažení jednotek za řeku Eider a redukci holštýnské armády na

---

Denkwürdigkeiten des Ministers Otto Freiherrn von Manteuffel, I. Bd., s. 335 – 336.

¹⁴⁴ Rozhovory prvního dne skončily v jednu hodinu v noci.

¹⁴⁵ Důležitou roli ve Schwarzenbergově rozhodování o dalším postupu sehrála Prokeschova zpráva o obratu v náladě pruské veřejnosti, kterou kníže obdržel ráno 29. listopadu. Viz HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 37, fasc. Berichte 1850, IX. Kurhessische Angelegenheit, Nr. 170, Prokesch Schwarzenbergovi, 29. listopadu 1850. Schwarzenberg okamžitě Prokesche telegraficky požádal o zprávu o aktuální situaci v Berlíně. Vyslanec obratem odpověděl, že atmosféra je umírněná a stále více se blíží konzervativním představám. Ještě jednou Schwarzenberga vyzval, aby se svému pruskému protějšku pokusil vyjít vstříc. Viz HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 37, fasc. Berichte 1850, IX. Kurhessische Angelegenheit, Telegrafické depeše Prokesche Schwarzenbergovi, 29. listopadu 1850, 9 hodin večer a 30. listopadu 1850 v poledne. Srov. J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 66.

¹⁴⁶ Viz Prusko-rakouská smlouva, 29. listopadu 1850, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 182, s. 449 – 450. Srov. rovněž: Peter BURLIAN, *Die Olmützer Punktation von 1850 und die deutsche Frage*, *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, 25/1974, Heft 11, s. 668 – 676.

jednu třetinu.¹⁴⁷ V případě, že by spojenci váhali, měly Prusko a Rakousko pohrozit společnými opatřeními. Další z ústupků představoval Schwarzenbergův souhlas sejít se v polovině prosince na konferenci ministrů v Drážďanech.¹⁴⁸ Pozvánky adresované německým vládám měly být odeslány za obě mocnosti společně. Takto zdůrazněný společný postup znamenal rezignaci Vídně na své předsednické právo a Schwarzenberg akceptoval paritu, uplatněnou již v době fungování Spolkové ústřední komise. Prusko naopak bylo nuceno uznat spolkovou exekuci v Hesenském kurfiřtství, rozpustit Erfurtskou unii a vyslat zástupce do obnoveného Spolkového sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem. Druhá část olomouckých ujednání řešila vojenské otázky. Obě strany se zavázaly odzbrojit na mírový stav a oddíly, které již stály na hranicích obou států, měly dostat rozkaz k návratu.¹⁴⁹ Na základě tajného dodatku se však Prusko ocitlo v nevýhodné pozici, když se Manteuffel zavázal snížit početní stav pruské armády ještě před zahájením zamýšlené konference německých států. Dohoda sice hovořila o oboustranném odzbrojení, umožňovala však Rakousku ponechat ve zbrani tři prapory z každého pěšího regimentu, celou kavalerii a artilerii, stejně jako 40 000 mužů spolkové intervenční armády v Hesenském kurfiřtství a v Holštýnsku a jednotky čtyř německých království.¹⁵⁰

Schwarzenbergovy ústupky překvapily nejvíce přímé účastníky jednání. Meyendorff ještě tři dny předtím nevěřil, že by Schwarzenberg byl ochoten ustoupit tak daleko. Současníci, kteří neměli k dispozici příslušné dokumenty, soudili, že za ústupky rakouského ministerského předsedy stojí působení císaře a vídeňské vlády. Opírali se přitom o snahu Františka Josefa I. dosáhnout porozumění s Pruskem.¹⁵¹ Tento názor ale

¹⁴⁷ Rakouským a zároveň spolkovým komisařem byl jmenován pozdější rakouský ministerský předseda Alexander hrabě Mensdorff-Pouilly, pruským generál Wilhelm von Thümen. K působení hraběte Mensdorffa v roli spolkového komisaře: Moravský zemský archiv v Brně, f. RA Dietrichsteinů, pozůstalost Alexandra hraběte Mensdorff-Pouilly, k. 599 – 603, inv. č. 2550, Spisovna hraběte Alexandra Mensdorff-Pouillyho jako rakouského komisaře Německého spolku pro správu vévodství Holštýnského s podacími protokoly; k. 611, inv. č. 2569/40, Korespondence s Antonem hrabětem von Prokesch-Osten.

¹⁴⁸ Ve Varšavě přitom Schwarzenberg prosazoval jako místo jednání ještě Vídeň.

¹⁴⁹ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 337 – 339; H. SYBEL, *Die Begründung des Deutschen Reiches durch Wilhelm I.*, Bd. II., s. 25 – 51.

¹⁵⁰ Viz Hans Julius SCHOEPS, *Von Olmütz nach Dresden 1850 – 1851. Ein Beitrag zur Geschichte der Reformen am Deutschen Bund*, Köln 1972, s. 34.

¹⁵¹ Viz Unter Friedrich Wilhelm IV. *Denkwürdigkeiten des Ministers Otto Freiherrn von Manteuffel*, I. Bd., s. 336. Anton von Schmerling ve svých pamětech konstatuje, že Schwarzenberg byl přesvědčen,

neobstojí především s ohledem na značný vliv, který Schwarzenberg na císaře měl.

Často se diskutuje o roli, kterou v Olomouci sehrála ruská diplomacie. Některé indicie podporují myšlenku, že dohoda byla dosažena především díky ruskému vyslanci Meyendorffovi, který se olomouckých rozhovorů zúčastnil na základě Schwarzenbergova výslovného přání.¹⁵² Rakouský ministerský předseda znal stanovisko Petrohradu k prusko-rakouské krizi, které bylo prezentováno v průběhu varšavských jednání, a lze předpokládat, že ve stejném duchu vystupoval i Meyendorff, který se však nemohl opřít o aktuální pokyny své vlády, neboť s ohledem na komunikační možnosti nemohl být Petrohrad o průběhu olomouckých jednání včas informován.¹⁵³ Na tuto skutečnost poukázal historik Joachim Hoffmann, který hlavní roli v obratu, k němuž v průběhu olomouckých jednání došlo, přikládá rakouskému vyslanci v Berlíně Prokeschovi, který dlouhodobě usiloval o prusko-rakouské porozumění.¹⁵⁴

Proti prusko-rakouské válce hovořilo z pohledu vídeňské vlády několik dalších faktorů. Rakouská vojenská převaha byla značně pochybná. Německý historik Winfried Baumgart uvádí, že v roce 1850 disponovalo Rakousko vojskem o síle 434 000 mužů, zatímco pruská armáda čítala pouhých 131 000 vojáků.¹⁵⁵ Je však třeba si uvědomit, že podstatná část rakouských ozbrojených sil byla vázána v Uhrách a v Itálii.¹⁵⁶ Ani údaj o vojenském potenciálu, kterým disponovala berlínská vláda, nepovažuji za zcela přesný. Při tomto tvrzení vycházím ze sdělení rakouského vyslance v Berlíně Prokesche, který na

---

že by rakouské jednotky mohly snadno dobýt Berlín. Jako osobu, která zajistila dohodu označuje arcivévodkyni Žofii, která měla ovlivnit jak rozhodování svého syna, rakouského císaře Františka Josefa I., tak prostřednictvím své sestry, pruské královny, i postoj Berlína. Viz L. HÖBELT, *Ich wünschte wir hätten gerauft“? Schwarzenberg, Preußen und das Reich der Siebzig Millionen*, in: Die Dresdener Konferenz 1850/51, s. 60. Tento názor byl historiky záhy zamítnut. Viz E. HELLER, *Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 119.

¹⁵² Viz J. HOFFMANN, *Russland und die Olmützer Punktation vom 29. November 1850*, in: *Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*, 7/1959, s. 59 – 71., s. 61.

¹⁵³ Petrohrad v roce 1850 neměl ani telegrafní, ani stále železniční spojení a ruští státníci byli zpravidla odkázáni na informace zveřejňované v novinách. O srážce u Bronzellu z 8. listopadu se proto ruský kancléř dozvěděl až s dvanáctidenním zpožděním. Viz J. HOFFMANN, *Russland und die Olmützer Punktation vom 29. November 1850*, s. 62 – 63.

¹⁵⁴ Viz Tamtéž, s. 59 – 71.

¹⁵⁵ Viz W. BAUMGART, *Europäisches Konzert und nationale Bewegung. Internationale Beziehungen 1830 – 1878*, Paderborn 1999, s. 68, Tab. 9.

¹⁵⁶ Bádenský princ Fridrich, který byl přítomen jednáním o bregenzské smlouvě v říjnu 1850, konstatoval, že Rakousko není na válku dostatečně připraveno. Viz GStA PK, I. HA Rep. 75 C Bevollmächtigter der Bundeszentalkommission, Nr. 19, Kurhessische Angelegenheit betreffend, Savigny Radowitzovi, 15. října 1850.

začátku listopadu 1850 v jedné ze svých zpráv hovořil o možnosti Pruska mobilizovat 200 000 vojáků.¹⁵⁷ Z těchto důvodů považují za přesnější propočty, který na začátku října 1850 předal šéf rakouského generálního štábu Heß knížeti Schwarzenbergovi. Podle tohoto rozboru by Prusko společně s Erfurtskou unií mohlo během pěti až šesti týdnů postavit do pole asi 280 000 mužů, zatímco Rakousko spolu se svými německými spojenci pouze 220 000 mužů. Teprve později by je bylo možné doplnit o 150 000 mužů záloh.¹⁵⁸ Scházela zde tedy početní převaha, která by dávala Vídni naději na rozhodné vítězství. Bylo rovněž třeba počítat s možností následné destabilizace v Uhrách a v Itálii. Radecký neustále poukazoval na to, že jeho stávající síly sice stačí na kontrolu Itálie, ale není možné je oslabovat. Rakouský důstojnický sbor navíc nebyl protiprusky zaměřen, a naopak v Prusku viděl možného spojence proti případnému dalšímu boji s revolucí.¹⁵⁹ Střední německé státy nyní stály na straně Rakouska, v případě neúspěchu však bylo třeba počítat s tím, že se mohou přiklonit na stranu Berlína. Zároveň však s ohledem na jejich vojenský potenciál a na možnost dát jejich prostřednictvím zásahu punc spolkové intervence nebylo možné se jejich podpory vzdát. Nic na tom neměnil fakt, že jejich případná pomoc v konfliktu s Pruskem byla velmi nejistá.

Z pohledu rakouské zahraniční politiky byla olomoucká punktace patrně jediným možným řešením a ve Vídni vyvolala vítěznou náladu.¹⁶⁰ Především bylo žádoucí vyhnout se zatažení Ruska do jednání německých států. Car prosazoval dualismus obou německých mocností a v případě rakouského vítězství se proto dalo předpokládat, že by

¹⁵⁷ Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 106, fasc. Berichte 1850 V-XII, Prokesch Schwarzenbergovi, 2. listopadu 1850.

¹⁵⁸ Viz E. HELLER, *Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 125. Po porážce uherské revoluce a po vítězném tažení maršála Radeckého v Itálii se ministr financí Krauß rozhodl ozdravit státní finance mimo jiné prostřednictvím snížení výdajů na armádu. Na pořad jednání ministerské rady se tato otázka dostala již 5. září 1849. Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 5. září 1849, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, II. Abt., Bd. 1, Nr. 163, s. 667 – 668. O dva měsíce později, 2. listopadu 1849, Krauß členy Schwarzenbergova kabinetu upozornil, že měsíční výdaje na armádu dosáhly částky 14 milionů zlatých, přičemž měsíční státní příjem dosahoval výše 7 – 8 milionů zlatých. Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 2. listopadu 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 200, s. 803 – 804. Ministr války tyto důvody akceptoval a 14. listopadu se ministerská rada rozhodla omezit vojenský rozpočet na následující rok na 84 milionů zlatých. Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 14. listopadu 1849, in: *Tamtéž*, Nr. 210, s. 831 – 833. Zároveň došlo ke snížení stavu rakouské armády ze 600 000 na 400 000 mužů. Viz R. KISZLING, *Felix zu Schwarzenberg*, s. 128.

¹⁵⁹ Viz R. KISZLING, *Felix zu Schwarzenberg*, s. 143.

¹⁶⁰ Viz J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 70.

mohlo dojít ke sporům mezi Vídní a Petrohradem. V případě, že by Rusko poskytlo Rakousku vojenskou pomoc, jako v roce 1849 v Uhrách, vzrostla by rakouská závislost na carské říši. Ruská podpora by rovněž mohla postavit německé obyvatelstvo proti habsburské monarchii. Vídeň musela brát v potaz rovněž varování Petrohradu, že se Rusko v případném konfliktu postaví na stranu napadeného státu. Bylo proto krajně nepravděpodobné, že by válku zahájila podunajská monarchie. S ohledem na ruské stanovisko i na fakt, že v Berlíně v průběhu roku 1850 posilovala své pozice mírová strana v čele s hrabětem Manteuffelem, stával se stále více nepravděpodobným i útok ze strany Pruska. Problematická byla také možná reakce západoevropských mocností na případnou prusko-rakouskou válku. V případě rakouského vítězství by sice byla ukončena činnost Erfurtské unie, ale toto uskupení de facto neexistovalo již nyní.¹⁶¹ Otázkou zůstával další postup. I kdyby se podařilo realizovat úvahy o říši sedmdesáti milionů, v níž by Rakousko mělo dominantní postavení, bylo třeba mít na paměti, že by její součástí bylo i Prusko bažící po odvetě, které by se tak mohlo zařadit vedle stávajících center neklidu v habsburské monarchii – Uher a Itálie. Jak dlouho by rakouská moc byla udržitelná? Pro dohodu s Pruskem hovořil i prostý politický kalkul. Přínos, byť i vítězného střetu s Pruskem, byl pro Rakousko značně spekulativní.

Pro Manteuffela, který přirovnával případnou prusko-rakouskou válku k souboji, v němž by oba bojující sami sobě rozpárali břicha,¹⁶² znamenala olomoucká dohoda vítězství nad berlínskou proválečnou stranou. Schwarzenberg v listu adresovaném 30. listopadu hraběti Thunovi vyslovil přesvědčení, že Manteuffelovo jednání, kterého označil za rozhodného vůdce pruské mírové strany, je vedeno poctivými úmysly a pomůže mu k porážce jeho domácích politických odpůrců.¹⁶³ Podle zprávy rakouského vyslance Prokesche zastával pruský ministerský předseda názor, že prokázal své vlastní dobrou službu, neboť jí tak umožnil vymanit se z vleku revoluce a zařadit se do bloku konzervativních států. Zároveň byl Manteuffel přesvědčen, že Prusko i Rakousko při

¹⁶¹ Srov. GStA PK, I. HA Rep. 75 C Bevollmächtigter der Bundeszentalkommission, Nr. 16, Unionsverhandlungen, fol. 52 – 53, Výtah z protokolu 35. zasedání provizorního knížecího kolegia, 8. října 1850; fol. 54 – 61, Memorandum k situaci v rámci spolku z 26. května 1849 vypracované von Sydowem, 7. října 1850.

¹⁶² Viz H. SYBEL, *Die Begründung des Deutschen Reiches durch Wilhelm I.*, Bd. II, s. 50.

¹⁶³ Viz HHStA, f. PA. II. Deutscher Bund, k. 97, fasc. Korrespondenz mit Frankfurt, Wien, München, Dresden etc. 1850 – 1851, Schwarzenberg Thunovi, 30. listopadu 1850.

olomouckých jednáních došly až na samou hranici možných ústupků, kterou tvořila čest obou států.¹⁶⁴

Pruský král olomouckou punktací přijal již 1. prosince.¹⁶⁵ Parlament však na tuto politiku přistoupil těsnou většinou až počátkem ledna 1851. Pruská veřejnost pak usnesení podepsaná v hanácké metropoli ještě dlouho odmítala akceptovat. V Rakousku nebyly s ratifikací smlouvy žádné potíže a rovněž veřejné mínění bylo s punktací spokojeno. Kníže Schwarzenberg jako „*záchránce míru*“ dostával z řady měst monarchie čestná občanství. Prusko-rakouská smlouva však měla i ve Vídni své odpůrce, k nimž patřili rakouští zástupci u kusého Spolkového sněmu ve Frankfurtu. Hrabě Thun se cítil být punktací ponížěn a demonstrativně dal k dispozici svou funkci. Schwarzenberg to však odmítl.¹⁶⁶ Přes své protesty zůstával Thun ministerskému předsedovi zcela oddán. Bismarck, který v roce 1851 zaujal post pruského vyslance u Spolkového sněmu, konstatoval, že hrabě Schwarzenbergovy dopisy „*uctíval jako svátost*“ a přebíral jejich slova a myšlenky.¹⁶⁷ Jediným rakouským diplomatem, který Schwarzenbergovi k podpisu olomouckých smluv pogrataloval, byl vyslanec v Berlíně Prokesch, který byl za své zásluhy při uzavírání tohoto dokumentu oceněn udělením vysokých pruských a rakouských vyznamenání.¹⁶⁸

Negativní reakce přicházely ze středních německých států zastoupených ve frankfurtském Spolkovém sněmu.¹⁶⁹ Prusko tak zaznamenalo úspěch v podobě jejich odklonu od Rakouska. Pro Beusta i Pfordtena byl další společný postup se Schwarzenbergem vyloučen.¹⁷⁰ Britský vyslanec v Drážďanech Francis Reginald Forbes

¹⁶⁴ Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 106, fasc. Berichte 1850 V-XII, Prokesch Schwarzenbergovi, 30. listopadu 1850.

¹⁶⁵ Viz Zasedání pruské korunní rady, 1. prosince 1850, in: Acta Borussica, Die Protokolle des Preußischen Staatsministeriums, Bd. 4/1, Nr. 229, s. 180 – 181.

¹⁶⁶ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 343 – 344; Arnold Oskar MEYER, *Bismarcks Kampf mit Österreich am Bundestag zu Frankfurt (1851 bis 1859)*, Berlin 1927, s. 49 – 50.

¹⁶⁷ Viz A. O. MEYER, *Bismarcks Kampf mit Österreich am Bundestag zu Frankfurt (1851 bis 1859)*, s. 50.

¹⁶⁸ Viz J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 66 – 67.

¹⁶⁹ Viz Cowley Palmerstonovi, 9. prosince 1850, in: British Envoys to Germany 1816 – 1866, Vol. III, p. 100 – 101.

¹⁷⁰ Ještě před uzavřením rakousko-pruské dohody v Olomouci odeslal von der Pfordten bavorskému vojenskému zplnomocněnci ve Frankfurtu Xylanderovi pokyny pro případ, že by se Berlín s Vídni nedohodly. Mnichovská vláda předpokládala, že v takovém případě Spolkové prezidium předloží návrh, aby byl knížeti Thurn-Taxisovi vydán rozkaz k postupu, a tento návrh bude přijat. Je třeba dbát na to, aby se jednalo skutečně o rozkaz k postupu, a ne k útoku. V případě, že Prusko bude postupu

ve zprávě ze 7. prosince 1850 informoval Palmerstona, že saská vláda je s výsledkem olomouckých jednání zjevně nespokojena a vnímá je jako obětování nezávislosti středních německých států.¹⁷¹ Saskému vyslanci ve Vídni Könneritzovi sdělil jeho ministerský předseda: „*Je mi, jako by mě někdo udeřil pěstí do obličeje. Mnu si oči a nic nevidím.*“¹⁷² V rozhovoru s rakouským vyslancem v Drážďanech Beust označil rakouský krok za sebevraždu a vyslovil obavy z dopadu olomoucké punktace na další vnitropolitický vývoj v Sasku.¹⁷³ Svůj názor Beust nezměnil ani po letech a ve svých pamětech vyslovil přesvědčení, že by Rakousko společně se svými spojenci Prusko porazilo.¹⁷⁴

Z pohledu mnichovské vlády výsledek olomouckých jednání zhodnotil bavorský ministerský předseda Pfordten: „*V Olomouci Rakousko dalo všanc stranu, která jej v Německu podporovala, aby se sblížilo s Pruskem, jehož životním požadavkem a cílem je vytlačení Rakouska z Německa.*“¹⁷⁵ Zatímco bregenzská smlouva pro Pfordtena znamenala „*boj proti Prusku, vítězství nad Pruskem a začlenění Pruska do celoněmeckého státu, v němž by brály důležitou roli střední německé státy*“, vyvolávala olomoucká punktace u bavorského ministerského předsedy obavy z následné spolupráce obou německých mocností, která by měla za následek ztrátu vlivu států tzv. třetího Německa.¹⁷⁶ Obdobné bylo i stanovisko mnichovské vlády.

---

klást odpor, dostane se do pozice útočnicka. Pokud by se to zdařilo, je rozkol mezi Spolkem a Pruskem dokončen a ve Frankfurtu musí být přijato usnesení o spolkové exekuci proti Prusku, na niž by se dle svých možností podílely všechny vlády věrné Německému spolku. Jakmile by toto usnesení bylo přijato, ustoupí spolková exekuce proti Hesenskému kurfiřtství do pozadí. Je samozřejmě otázkou, zda by se pak hlavním bojištěm stalo kurfiřtství, nebo jiná oblast. Viz Pfordten Xylanderovi, 29. listopadu 1850, in: E. G. BLAU, *Die Wiener Militärkonferenzen im Oktober 1850*, Nr. 8, s. 50 – 51. Situaci po podpisu olomoucké punktace okomentoval Thurn-Taxis v dopise ze 4. prosince adresovaném Xylanderovi: „*Ve Frankfurtu, stejně jako ve Vídni, mají vlastní představu o poměrech v Hesenském kurfiřtství a situaci posuzují podle těchto představ, které se ani v nejmenším nepodobají skutečnosti.*“ Cit. dle: E. G. BLAU, *Die Wiener Militärkonferenzen im Oktober 1850*, s. 35. Srov. rovněž: Schwarzenberg Esterházymu a Kueffsteinovi, 6. prosince 1850, in: E. HELLER, *Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, Anhang, s. 254 – 255; Schwarzenberg Esterházymu, 6. prosince 1850, in: Tamtéž, Anhang, s. 256 – 258.

¹⁷¹ Viz Forbes Palmerstonovi, 7. prosince 1850, in: *British Envoys to Germany 1816 – 1866*, Vol. III, p. 303 – 304.

¹⁷² Cit. dle: J. FLÖTER, *Beust und die Reform des Deutschen Bundes 1850 – 1866*, s. 69.

¹⁷³ Viz HHStA, f. PA. V. Sachsen, k. 16, fasc. Berichte 1850, Nr. 190 A-B, Kueffstein Schwarzenbergovi, 3. prosince 1850.

¹⁷⁴ Viz F. F. BEUST, *Aus drei Viertel-Jahrhunderten*, I. Bd., s. 118 – 121. Beustův názor naopak nesdílel saský legační sekretář ve Vídni hrabě Vitzthum von Eckstädt, který rakouského císaře a knížete Schwarzenberga v souvislosti s olomouckou punktací označil za příklad umírněnosti. Viz Hrabě Vitzthum své matce, 3. prosince 1850, in: *Berlin und Wien in den Jahren 1845 – 1852*, s. 301 – 302.

¹⁷⁵ Cit. dle: J. FLÖTER, *Beust und die Reform des Deutschen Bundes 1850 – 1866*, s. 70.

¹⁷⁶ Srov. E. FRANZ, *Ludwig Freiherr von der Pfordten*, s. 157 – 158.

V depeši z 5. prosince 1850 rakouský vyslanec Esterházy popsal reakci Pfordtena na zprávu o podpisu olomoucké punktace. Bavorský ministerský předseda se netajil tím, že výsledek olomouckých rozhovorů vnímá jako naprosté vítězství Pruska, když Rakousko nechalo, podle jeho mínění, Bavorsko zcela svému osudu, a to bez ohledu na oběti spojené s jeho dosavadním prorakouským kurzem.¹⁷⁷ Schwarzenberg toto tvrzení považoval za přehnané. Obratem Esterházymu sdělil, že obavy bavorského ministerského předsedy jsou neopodstatněné, a vyslovil přesvědčení, že se „*tento osvícený státník*“ [tj. Pfordten – J. H.] po bližším seznámení s danými poměry přikloní k rakouskému stanovisku. Rakouský předseda vlády dále vysvětloval, že Prusko, které chtělo využít revoluci ve svůj prospěch, vedlo po více než dva roky nešťastnou politiku, která hrozila, že jej společně s celým Německem zavede na okraj propasti. Bylo proto třeba za pomoci bavorského krále a dalších obdobně smýšlejících německých panovníků obnovit předrevoluční stav.¹⁷⁸ Třetí z německých království, Württembersko, přes svou účast na podpisu bregenzské smlouvy nezaujalo k prusko-rakouskému sporu jednoznačný postoj.¹⁷⁹ Na zprávu o olomouckých dohodách pak württemberský král reagoval s uspokojením, zároveň však vyslovil pochybnosti o dodržení těchto závazků ze strany Pruska.¹⁸⁰

Jaký byl postoj ostatních evropských mocností? Petrohrad, podle očekávání, přijal zprávu o olomoucké punktaci se zjevným zadostiučiněním.¹⁸¹ Stanovisko obou západoevropských mocností však bylo komplikovanější. Již začátkem října se Schwarzenberg obrátil na vlády v Londýně a v Paříži s vysvětlením situace v Německu, v němž se je snažil přesvědčit o oprávněnosti rakouských požadavků. Jeho hlavním cílem

¹⁷⁷ Viz HHStA, f. PA. IV. Bayern, k. 17, fasc. Berichte 1850 IV-XII, telegrafická depeše, Esterházy Schwarzenbergovi, 5. prosince 1850. Von der Pfordten byl při realizaci své prorakousky orientované politiky nucen čelit řadě vnitropolitických nesnází, které souvisely s intrikami proti jeho osobě, jejichž cílem bylo vnést nedůvěru mezi bavorského krále a jeho ministerského předsedu. Viz HHStA, f. PA. IV. Bayern, k. 17, fasc. Berichte 1850 IV-XII, Nr. 117 A-B, Esterházy Schwarzenbergovi, 23. listopadu 1850.

¹⁷⁸ Viz HHStA, f. PA. IV. Bayern, k. 18, fasc. Weisungen 1850, Schwarzenberg Esterházymu, 6. listopadu 1850.

¹⁷⁹ Viz HHStA, f. PA. VI. Württemberg, k. 16, fasc. Berichte 1850 VIII-XII, Nr. 195 A-B, 195 A, Handel Schwarzenbergovi, 25. listopadu 1850.

¹⁸⁰ Viz Tamtéž, Nr. 205, Handel Schwarzenbergovi, 4. prosince 1850.

¹⁸¹ Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 30, fasc. Berichte 1850, II. Affaires d'Allemagne, Nr. 58 A-D, Buol Schwarzenbergovi, 11. prosince/29. listopadu 1850. Srov. Nesselrode Meyendorffovi, 11. prosince 1850, in: Lettres et papiers de chancelier comte de Nesselrode 1760 – 1856, Tome X, p. 16 – 18.

bylo přimět oba státy k zachování neutrality v případném konfliktu s Pruskem, která by se vztahovala i na dění v Itálii, a k uznání Spolkového shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem. Zprávy z obou metropolí však nebyly příznivé. Francie i Velká Británie si především přály brzké vyřešení holštýnské otázky a zároveň neměly v úmyslu se rozhodnout ani ve věci uznání Spolkového shromáždění, ani v otázce neutrality v případě konfliktu v německé oblasti.¹⁸² V Londýně byla olomoucká punktace nakonec uvítána s uspokojením,¹⁸³ zejména ujednání vztahující se k holštýnské otázce.¹⁸⁴ Dohoda uzavřená mezi Schwarzenbergem a Manteuffelem rovněž ukončila Palmerstonovy obavy z možného vměšování se ze strany Paříže a Petrohradu. „*Válka mezi Rakouskem a Pruskem*,“ poznamenal šéf britské zahraniční politiky na konci října, by byla „*největším neštěstím, které by Německo mohlo postihnout, a zároveň triumfem Francie a Ruska*“.¹⁸⁵

Francouzský prezident byl jako jediný z neněmeckých státníků punktací zklamán, neboť Francie tak přišla o možnost vměšovat se do německých záležitostí a Ludvík Napoleon o příležitost posílit jakýmkoliv úspěchem v Itálii nebo v Porýní své vlastní postavení.¹⁸⁶ Francie a Velká Británie byly zajedno v odmítavém stanovisku k možnosti vstupu celého Rakouska do Německého spolku a trvaly na neporušitelnosti smluv z roku 1815.¹⁸⁷ Francouzský ministr La Hitte dokonce otevřeně hrozil válkou, pokud by byl

¹⁸² Viz E. HELLER, *Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 127.

¹⁸³ Viz HHStA, f. PA. VIII. England, k. 29, Fasc. Berichte 1850, II. Affaires d'Allemagne, Nr. 127 A-C, Koller Schwarzenbergovi, 17. prosince 1850.

¹⁸⁴ Možnost válečného střetu mezi Pruskem a Rakouskem vnímal Palmerston jako hrozbu pro uchování klidu v Evropě. Proto v průběhu října a listopadu 1850 zaměřil své úsilí na zabránění ozbrojenému konfliktu mezi oběma státy. Šéf britské zahraniční politiky předpokládal, že by v této válce zvítězilo Rakousko, které by vzápětí vystupňovalo své úsilí o získání hegemonie ve střeoevropském prostoru. Viz A. DOERING-MANTEUFFEL, *Vom Wiener Kongreß zur Pariser Konferenz*, s. 133. Palmerston však zároveň značně pochyboval, že by události mohly vést až k válečnému střetnutí. Na konci srpna při rozhovoru s hannoverským vyslancem v Londýně Kielmanseggem argumentoval především blížící se zimou, během níž předpokládal, že se prusko-rakouské spory uklidní. Viz HHStA, f. PA. VIII. England, k. 29, fasc. Berichte 1850, II. Affaires d'Allemagne, Nr. 88 A-C, Koller Schwarzenbergovi, 27. srpna 1850. Srov. M. SCHULZ, *A Balancing Act: Domestic Pressures and International Systemic Constraints in the Foreign Policies of the Great Powers, 1848 – 1851*, p. 338.

¹⁸⁵ Viz HHStA, f. PA. VIII. England, k. 29, fasc. Berichte 1850, II. Affaires d'Allemagne, Nr. 109 A-G, Koller Schwarzenbergovi, 25. října 1850.

¹⁸⁶ Viz E. HELLER, *Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 127. Narozdíl od svého prezidenta uvítal francouzský ministr zahraničí La Hitte zprávy o olomoucké punktaci se značným uspokojením. Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, k. 33, fasc. Berichte 1850, II. Affaires d'Allemagne, Nr. 133 A-D, Hübner Schwarzenbergovi, 6. prosince 1850.

¹⁸⁷ Viz HHStA, f. PA. VIII. England, k. 29, fasc. Berichte 1850, II. Affaires d'Allemagne, Nr. 117 B, Koller Schwarzenbergovi, 16. listopadu 1850. Srov. M. SCHULZ, *A Balancing Act: Domestic Pressures and*

spojenecký svazek mezi Pruskem a Rakouskem příliš úzký. Oporu v Paříži hledaly rovněž střední německé státy, obávající se ztráty své suverenity.¹⁸⁸ Obě západoevropské mocnosti se na přelomu let 1850 a 1851 pokusily přesvědčit Rusko, aby se rovněž vyslovilo proti myšlence na začlenění celé habsburské monarchie do německého státu. Kancléř Nesselrode však jejich žádost odmítl s odůvodněním, že car Mikuláš I. plán na vytvoření říše sedmdesáti milionů pod habsburským vedením již dříve podpořil.¹⁸⁹

Olomoucká punktace dojednaná mezi pruským ministerským předsedou Manteuffelem a šéfem rakouské vlády knížetem Schwarzenbergem bývá často spojována s termínem „*olomoucké ponížení Pruska*“. Je nepochybné, že mezi německou a zejména pruskou veřejností mohla být zmíněná dohoda coby výsledek hesenské a holštýnské krize takto vnímána. Jsem však přesvědčen, že skupina osob stojících v čele Pruského království byla s olomouckým řešením v zásadě spokojena.¹⁹⁰ Olomouckou punktaci bych proto spíše označil jako „*akt ponížení*“ středních německých států podporujících Rakousko a jeho německou politiku.¹⁹¹ V listopadu 1850 se v německé veřejnosti šířily válečné nálady a konstitučně, liberálně a demokraticky orientované skupiny obyvatel byly přesvědčeny o nezbytnosti uchování Erfurtské unie. Její další existenci spojovaly s otázkou pruské cti, když postup Berlína vnímaly jako boj proti stoupencům reakce, tedy proti Rakousku a Rusku.¹⁹²

Prusko-rakouská dohoda byla současníky prezentována zejména jako důsledek vojenské slabosti Pruska.¹⁹³ Jak již bylo zmíněno, šance své země v případném střetnutí

International Systemic Constraints in the Foreign Policies of the Great Powers, 1848 – 1851, p. 339 – 340; R. KISZLING, *Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 159.

¹⁸⁸ Srov. A. SCHARFF, *Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution*, s. 258 – 260. Srov. R. BUCHNER, *Die deutsch-französische Tragödie 1848 – 1864*, s. 49.

¹⁸⁹ Viz R. KISZLING, *Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 159. Srov. E. HELLER, *Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 131.

¹⁹⁰ Rakouský historik Helmut Rumpler hovoří o „*olomouckém kompromisu*“. Viz H. RUMPLER, *Österreichische Geschichte (1804 – 1914). Eine Chance für Mitteleuropa*, Wien 1997, s. 319. Pro konzervativce znamenal podpis punktace návrat ke spojení tří mocností – Rakouska, Pruska a Ruska. Srov. J. HOFFMANN, *Russland und die Olmützer Punktation vom 29. November 1850*, s. 59 – 71; P. BURIAN, *Die Olmützer Punktation von 1850 und die deutsche Frage*, s. 668 – 676.

¹⁹¹ Srov. J. KOŘALKA, *Deutschland und die Habsburgermonarchie 1848 – 1918*, in: *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918*, Bd. VI/2, s. 24.

¹⁹² Viz W. SIEMANN, *Gesellschaft im Aufbruch. Deutschland 1849 – 1871*, Frankfurt am Main 1990, s. 32.

¹⁹³ V tomto duchu se vyjadřovala i starší německá historiografie. Např. Heinrich von Sybel upozorňoval, že v případě, že by Rakousko vydrželo vzdorovat pruským jednotkám do jara následujícího roku, muselo by Prusko poté čelit nástupu 200 000 ruských vojáků a jednotek středních německých států.

s Rakouskem zpochybňoval i pruský ministr války Stockhausen.¹⁹⁴ Poslanec pruské dolní sněmovny Otto von Bismarck ve svém projevu předneseném 3. prosince 1850 v souvislosti s možností prusko-rakouské války mimo jiné konstatoval: „*Nejednalo by se pouze o válečné tažení několika pluků do Šlesvicka nebo Bádenska, o vojenskou promenádu neklidnými provinciemi, ale o válku ve velkém měřítku proti dvěma z velkých kontinentálních mocností [tj. Rakousko a Rusko – J. H.], zatímco třetí, chtívá lupu [tj. Francie – J. H.], zbrojí na našich hranicích a velmi dobře ví, že se v kolínském dómu nachází klenot, který by byl velmi vhodný k ukončení francouzské revoluce a k posílení tamějších držitelů moci, totiž francouzská císařská koruna.*“¹⁹⁵ Sám ministerský předseda Manteuffel podpis olomoucké punktace na tomtéž zasedání obhajoval s poukazem na nebezpečí, že by se případná válka mohla protáhnout na několik let. Zároveň přítomným sdělil svůj odhad, že by v takovém případě stál Prusko jeden rok války životy nejméně 50 000 – 60 000 lidí.¹⁹⁶

Z hlediska této práce nepovažuji za nutné zabývat se otázkou nakolik tyto obavy byly opodstatněné. Jsem však přesvědčen, že jejich hlavním cílem bylo ospravedlnit před pruskou veřejností podpis olomouckých ujednání. Na základě svého bádání však důvody podpisu prusko-rakouské dohody spatřuji v jiných nežli vojenských faktorech. Je třeba si uvědomit, že zahraniční politika obou německých mocností byla stále ještě ovlivňována zkušenostmi z roku 1848. Revoluční události zásadně ohrozily uspořádání Rakouska i Pruska a staré pořádky byly v obou státech obnoveny pouze díky zásahu ze strany armády. Pruský ministerský předseda Manteuffel se obával, že by případná válka mohla uvolnit cestu revolučním silám. Tento pocit ohrožení posílil v roce 1850 i atentát na pruského krále Fridricha Viléma IV. V polovině tohoto roku začala rovněž slábnout pozice generála Radowitze coby hlavního hybatele pruské zahraniční politiky. Další vývoj do značné míry předznamenalo i květnové setkání zástupců Rakouska, Pruska a Ruska ve Varšavě, kde kníže Schwarzenberg usilující o dosažení dohody s Berlínem připustil možnost, že by Vídeň opustila své dosavadní spojence z řad států tzv. třetího Německa,

---

Situace by pak podle Sybela byla stejně hrozivá jako v roce 1757 po pruské porážce v bitvě u Kolína. Viz H. SYBEL, *Die Begründung des Deutschen Reiches durch Wilhelm I.*, Bd. II., s. 50.

¹⁹⁴ Viz Zasedání pruské korunní rady, 1. listopadu 1850, in: Acta Borussica, Die Protokolle des Preußischen Staatsministeriums, Bd. 4/1, Nr. 202, s. 164 – 165.

¹⁹⁵ Cit. dle: O. von BISMARCK, Gedanken und Erinnerungen, s. 70.

¹⁹⁶ Viz Unter Friedrich Wilhelm IV. Denkwürdigkeiten des Ministers Otto Freiherrn von Manteuffel, I. Bd., s. 345 – 346.

když hlavním cílem rakouského ministerského předsedy bylo rychlé odstranění všech revolučních hrozeb.¹⁹⁷ Dohodu mezi reprezentanty Vídně a Berlína proto vnímám především jako výsledek vítězství reakčních sil v obou zemích, které ve vzájemné spolupráci hledaly obranu proti revolučním hrozbám. Tomuto cíli ostatně odpovídala i následná společná politika obou mocností realizovaná v rámci Německého spolku.¹⁹⁸ V lednu 1851 pak Manteuffel v pruské poslanecké sněmovně prohlásil: „*Ano, je to obrat v naší politice: je třeba rozhodně zlomit revoluci.*“¹⁹⁹ Prusko-rakouským reakčním snahám nepochybně napomáhala rovněž skutečnost, že i po revolučních událostech roku 1848 usilovaly evropské mocnosti o udržení mocenské rovnováhy a jejich hlavním cílem nebylo oslabit své protivníky, ale především uchovat stávající systém.²⁰⁰

---

¹⁹⁷ Srov. Sydow Radowitzovi, 5. června 1850, in: J. M. RADOWITZ, *Nachgelassenen Briefe und Aufzeichnungen zur Geschichte der Jahre 1848 – 1853*, Nr. 195, s. 248 – 251.

¹⁹⁸ Srov. W. SIEMANN, *Gesellschaft im Aufbruch. Deutschland 1849 – 1871*, s. 33 – 35.

¹⁹⁹ Cit. dle: Tamtéž, s. 36.

²⁰⁰ Srov. R. SOBĚHART, *Ein Verfall des vertragsrechtlichen Multilateralismus in den preussisch-russischen Beziehungen Mitte des 19. Jahrhunderts?*, s. 86 – 87.

V. 2. POSLEDNÍ ROK SCHWARZENBERGOVY VLÁDY

V. 2. 1. Idea „*Mitteleuropy*“ a její vývoj v letech 1848 – 1850

Konference, kterou se Rakousko a Prusko v olomoucké punktaci zavázaly svolat do Drážďan, měla zásadní měrou přispět k vyřešení německé otázky. Bylo možné očekávat, že zástupci německých států shromáždění v saské metropoli zaujmou rovněž jasné stanovisko k úvahám vídeňské vlády o vytvoření útvaru označovaného jako „*říše sedmdesáti milionů*“ či „*Mitteleuropa*“.²⁰¹ I když této problematice byl věnován prostor již v předcházejících kapitolách, považuji za vhodné zrekapitulovat dosavadní vývoj této myšlenky, zhodnotit její klady a zápory jak z hlediska habsburské monarchie, tak z pohledu Pruska, ostatních německých států a evropských velmocí, které stály v roce 1815 u zrodu Německého spolku, a nalézt hlavní důvody jejího ztroskotání.

Jak v jedné ze svých prací uvedl rakouský historik Lothar Höbelt, nebyl Schwarzenberg, narozdíl od Metternicha, příznivcem rozvleklých pojednání o svém „*systému*“. Jeho politické záměry, včetně idey „*Mitteleuropy*“, je proto třeba sledovat na základě znalosti dalších pramenů.²⁰² Rakouský ministerský předseda svůj zahraničněpolitický program zveřejnil již krátce po jmenování své vlády 27. listopadu 1848 prostřednictvím řeči přednesené na zasedání rakouského říšského sněmu v Kroměříži. Schwarzenberg zde jako hlavní úkol své vlády uvedl nutnost vytvořit „*nový svazek, který bude spojovat všechny země a kmeny monarchie do jednoho velkého státního celku*“. Tento záměr měl být rovněž hlavním východiskem rakouské vlády při řešení německé otázky. Kníže zdůraznil, že „*velikost a moc Německa nespočívá v rozbití a oslabení [habsburské – J. H.] monarchie*.“ Uchování rakouské státní jednoty označil za zájem nejen německých států, ale celé Evropy. K upravení vzájemných rakousko-německých vztahů pak mělo dojít až po uklidnění situace v Rakousku i v členských státech Německého spolku. Schwarzenberg se dále zavazoval plnit až do té doby své spolkové povinnosti, přičemž zdůrazňoval nutnost dbát v oblasti zahraniční politiky „*na zachování zájmů a vážnosti Rakouska*“ a nepřipustit žádný vnější vliv na nezávislé formování jeho vnitřních poměrů.²⁰³ Kníže tak reagoval na

²⁰¹ S pojmem *Mitteleuropa* ve svých úvahách nepracoval v Rakousku pouze kníže Schwarzenberg, ale i řada jeho současníků. Srov. Ernst Joseph GÖRLICH, *Die mitteleuropäische Idee in Österreich 1849 – 1859*, ÖOH, 11/1969, Heft 1, s. 13 – 21.

²⁰² Viz L. HÖBELT, *Ich wünschte wir hätten gerauft*?, s. 54.

²⁰³ Viz Vládní program Felixe knížete Schwarzenberga (Kroměřížský program), 27. listopadu 1848, in: *Vormärz und Revolution: 1840 – 1849*, Nr. 74, s. 367 – 370. Srov. Zápis z 54. zasedání rakouského

jednání o podobě německé říšské ústavy zahájená v Národním shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem v říjnu 1848, když hlavní sporné body představovaly její druhý a třetí paragraf, konstatující, že „žádná část německé říše nesmí být spojena v jeden stát s neněmeckými zeměmi“. V případě, že by některá německá oblast měla společného panovníka s oblastí neněmeckou, měl být jejich vzájemný vztah omezen na úroveň personální unie.²⁰⁴

Schwarzenbergův projekt, jehož hrubé obrysy kníže načtl v následujících měsících, předpokládal vytvoření říše se 70 miliony obyvatel rozprostírající se na území od Uher a severní Itálie až k Baltskému a Severnímu moři a k Rýnu, do níž by byla začleněna celá habsburská monarchie. V jejím rámci pak byl rakouský ministerský předseda ochoten přiznat jednotlivým národnostem jistou omezenou míru místní autonomie, přičemž vedoucí postavení mělo náležet německé administrativě. Kníže neuvažoval o uznání jednotlivých národů habsburské monarchie jako takových, byl však připraven poskytnout jim v případě potřeby jisté ústupky jakožto národnostním skupinám.²⁰⁵ Všem koncepcím na vznik národních států měla být nadřazena „středoevropská“ idea.²⁰⁶

Jsem přesvědčen, že Schwarzenbergovy představy nelze vnímat jako koncepci nového mocenského uspořádání střední Evropy, která by vyplývala z obnovení sil habsburské monarchie. Projekt „Mitteleuropy“ reflektuji spíše jako defenzivní reakci rakouského ministerského předsedy na složité mocenské postavení Rakouska v německé oblasti a v této souvislosti i v celém evropském velmocenském systému.²⁰⁷ Schwarzenbergovým hlavním cílem bylo uchovat neoddělitelný svazek „mezi všemi provinciemi náležejícími k rakouské monarchii“ a potvrdit velmocenské postavení Rakouska. Ve

---

ústavodárného říšského sněmu v Kroměříži, 27. listopadu 1848, in: Verhandlungen des österreichischen Reichstages nach der stenographischen Aufnahme, 4. Bd., Wien 1849, s. 12 – 14. K vládnímu programu přednesenému v Kroměříži srov. rovněž: S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 179 – 186; A. GOTTSMANN, *Der Reichstag von Kremsier und die Regierung Schwarzenberg*, s. 43.

²⁰⁴ Viz G. WOLLSTEIN, *Die Oktoberdebatte der Paulskirche: Das Votum für Deutschland mit Österreich*, in: 1848/49 Revolutionen in Ostmitteleuropa, s. 279 – 294.

²⁰⁵ Viz J. DROZ, *L'Europe centrale. Évolution historique de l'idée de „Mitteleuropa*, p. 79 – 80. Schwarzenberg si uvědomoval, že přílišná proněmecká angažovanost by mohla mít za následek ztrátu důvěry ostatních národností žijících v habsburské monarchii. Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 26. prosince 1848, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 1, Nr. 8, s. 50.

²⁰⁶ Viz F. ENGEL-JANOSI, *Ein Kampf um Österreich in Berlin und Frankfurt 1849 – 1855*, s. 73.

²⁰⁷ Srov. A. DOERING-MANTEUFFEL, *Der Ordnungszwang des Staatensystems*, s. 129 – 130.

vztahu k německé otázce rakouský ministerský předseda v prosinci 1848 vyslovil přesvědčení, že cesta k uklidnění situace v německé oblasti vede přes omezení moci malých německých států. Uvažoval proto o jejich sloučení do šesti až osmi větších celků, které označoval jako „*říšské kraje*“. Poté byl ochoten uvažovat o roli, která by v tomto systému náležela habsburské monarchii. Odmítal přímou volbu německého zastupitelského orgánu a navrhoval, aby reprezentanti jednotlivých německých států nebyli voleni z lidu, ale z poslanců jednotlivých zemských sněmů. Takto vytvořený legislativní sbor pak měl působit vedle sněmovny tvořené zástupci německých knížat. Jako východisko pro tvorbu nové německé ústavy Schwarzenberg navrhoval využít Spolkovou aktu z roku 1815.²⁰⁸

Za nejvhodnější státní formu, v jejímž rámci by byla idea „*Mitteleuropy*“ realizována, pokládal Schwarzenberg od samého začátku spolek států, který označil za jedinou variantu aplikovatelnou na německé podmínky, když poukazyval na skutečnost, že vytvoření spolkového státu by znamenalo konec samostatného života jednotlivých německých zemí a „*národních kmenů*“. Obával se, že by takový vývoj mohl na mnoha místech vyvolat odpor a nemohlo by tak být dosaženo hlavního cíle, tedy konsolidace německé moci. Zároveň si uvědomoval, že uspokojivého řešení německé otázky lze dosáhnout pouze za předpokladu spolupráce obou německých mocností – Rakouska a Pruska.²⁰⁹

Své názory na situaci v německé oblasti a na její další vývoj shrnul rakouský ministerský předseda v dopise adresovaném 31. prosince 1848 vyslanci v Petrohradě hraběti Buol-Schauensteinovi. Německé země zde rozdělil do tří skupin. První z nich představovaly „*životaschopné*“ státy, které se již dokázaly vyrovnat s revoluční anarchií, reprezentované Rakouskem a Pruskem. Rakouská „*velká vítězství*“ nad revolucí v Praze a v Itálii prezentoval jako události, které umožnily zachovat monarchistický princip na evropském kontinentu. Druhou skupinu, tvořenou Bavorskem a Hannoverskem, označil za „*státy stále ještě bojující s politickou smrtí*“. Ostatní německé státy pak charakterizoval jako „*státy poražené revolucí*“, když vyslovil přesvědčení o nezbytnosti jejich mediatizace s odůvodněním, že nelze uměle prodlužovat život těchto zemí, které podlely revoluci

²⁰⁸ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 12. a 24. prosince 1848, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 1, Nr. 2, 6, s. 13, 40. Srov. E. HELLER, *Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 36 – 37.

²⁰⁹ Viz Rakouské memorandum k německé otázce, 13. prosince 1848, in: Quellen zur deutschen Revolution: 1848 – 1849, Nr. 75, s. 200 – 205.

v okamžiku, kdy nad nimi přestala bdít ochranná paže Německého spolku. V souvislosti s rakouskými zájmy potvrdil své odmítavé stanovisko k jakýmkoliv úvahám o rozvolnění vztahů mezi německými a neněmeckými zeměmi habsburské monarchie. Zároveň zdůraznil, že se Rakousko nevzdá svého tisíciletého práva první německé mocnosti, které si v průběhu dějin vybuodovalo. Schwarzenberg rovněž specifikoval své představy o uvažovaném rozdělení německých států do říšských krajů, jejichž počet stanovil na šest. První dva měly tvořit Rakousko a Prusko se všemi svými zeměmi. V čele zbývajících čtyř krajů měly stát království Bavorsko, Sasko, Hannovera a Württembersko, jimž by na základě geografické polohy a dalších kritérií byly podřízeny ostatní střední a malé německé státy. Každý z krajů, které by byly sdruženy do spolku států v čele s direktoriem sídlícím ve Frankfurtu nad Mohanem, by disponoval vlastním zákonodárným sborem, financemi a vojskem. Hlavní role ve spolku by náležela habsburské monarchii, přičemž rakouský ministerský předseda odmítal úvahy o střídání této pozice mezi Rakouskem a Pruskem, případně Bavorskem. Schwarzenberg zastával názor, že německé státy mají dvě možnosti, buď přistoupit na republikánskou formu státu, nebo uchovat platnost monarchistických zásad. Kníže byl přesvědčen, že drobní němečtí vládcí pochopí komplikovanou situaci, v níž se nacházejí, a podrobí se jeho představám. Jako problematické z tohoto úhlu pohledu spatřoval úzké spojení ruského carského dvora s řadou německých knížecích Domů (Výmar, Oldenbursko, Altenbursko, Hesensko-Darmstadt), neboť očekával, že jejich zástupci budou hledat oporu v Petrohradě.²¹⁰

Snaha udržet jednotu habsburské monarchie, která byla základní premisou zahraniční politiky Schwarzenbergova kabinetu, určovala její směr i v následujícím období.²¹¹ V době od ledna do září 1849 se však hlavní pozornost vídeňské vlády v zahraničněpolitické oblasti soustředila především na události v Uhrách a v Itálii, které ohrožovaly samotné základy existence podunajské monarchie. Německá otázka byla proto částečně upozaděna a rakouská diplomacie se omezovala pouze na reakce na konkrétní události ve snaze uchovat si svůj vliv na dění v německé oblasti, aniž by však v této

²¹⁰ Viz Schwarzenberg Buolovi, 31. prosince 1848, in: Tamtéž, Nr. 88, s. 248 – 252.

²¹¹ V reakci na přijetí německé říšské ústavy rakouská ministerská rada potvrdila, že se habsburská monarchie nenechá vypovědět z Německa a bude se i nadále podílet na německých záležitostech. Zároveň konstatovala, že se rakouský císař nikdy nepodřídí jinému suverénovi a Rakousko nad sebou neuzná moc cizího zákonodárného shromáždění. Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 5. dubna 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 1, Nr. 44, s. 211 – 212.

problematice sama aktivně vystupovala.²¹²

Porážka uherské revoluce a ukončení mírových jednáních se Sardinským královstvím uvolnily Schwarzenbergovi ruce i na poli německé otázky, kde mezitím Prusko posílilo své pozice v souvislosti se vznikem Erfurtské unie. Výsledkem série rozhovorů mezi Vídní a Berlínem, které se uskutečnily v létě a na podzim roku 1849, byl vznik spolkové ústřední komise. Tento orgán však znamenal pouze dočasné řešení, poskytující oběma soupeřícím německým mocnostem prostor pro další jednání. Již 11. září vystoupil v rakouské ministerské radě ministr obchodu Bruck s názorem, že bude nezbytné rekonstruovat Německý spolek v jeho staré podobě a na tomto základě přistoupit k reorganizaci Německa na principu federalismu.²¹³ Měsíc poté předložil ministerské radě svou představu nového uspořádání Německa, pod označením „*Středoevropský spolek států*“, rovněž kníže Schwarzenberg. Předchozí úvahy o zřízení šesti „*říšských krajů*“ zde nahradil návrhem vytvořit tři velké oblasti tvořené Pruskem, Rakouskem a sjednocenými středními a malými německými státy, které by společně vytvořily nerozdělitelný spolek. Celek vytvořený spojením zemí tzv. třetího Německa rakouský ministerský předseda označoval jako „*Westdeutschland*“ a předpokládal, že se v jeho čele budou střídát zástupci větších států. Berlín měl být uspokojen připojením obou meklenburských velkovévodství, Oldenburska a hanzovních měst k pruskému území.²¹⁴ V představách o organizaci vedení tohoto státního útvaru operoval stále se vznikem direktoria. Podle této varianty měl každý ze tří spolkových států jmenovat do tohoto orgánu jednoho, dva nebo tři zplnomocněnce. Předsednictví by patřilo Rakousku.²¹⁵ Oživené představy vídeňské vlády o realizaci myšlenek na vznik „*Mitteleuropy*“ posílil rovněž Bruckův projekt hospodářského sjednocení Německa zveřejněný na konci října 1849.

Posílení rakouských pozic přinesl počátek roku 1850 a podpis mnichovské

²¹² Tento stav je možné zřetelně pozorovat prostřednictvím zápisů ze zasedání rakouské ministerské rady. Viz Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 1.

²¹³ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 11. září 1849, in: Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt., Bd. 1, Nr. 166, s. 678 – 679.

²¹⁴ Tyto informace zprostředkoval pruské diplomacii vyslanec Hesenského kurfiřtství ve Vídni svobodný pán von Schachten. Viz GStA PK, I. HA Rep. 75 C Bevollmächtigter der Bundeszentalkommission, Nr. 9, Mittheilungen der königlichen Gesandtschaften über allgemeine Deutsche Angelegenheiten, fol. 4 – 5, Bernstorff Schleinitzovi, 16. prosince 1849.

²¹⁵ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 8. října 1849, in: Tamtéž, Nr. 181, s. 739 – 741.

smlouvy z 27. února 1850, k níž se v květnu připojila i habsburská monarchie. Smlouva hovořila o nutnosti revize spolkové ústavy. V čele Německého spolku měla stát sedmičlenná spolková vláda složená ze zástupců Rakouska, Pruska, Bavorska, Württemberska, Saska, Hannoverska a společného reprezentanta Hesenského kurfiřtství a Hesenského velkovévodství. Ostatní německé země se měly rozhodnout, ke kterému z těchto států se připojí a svěří mu zastupování svých vlastních zájmů. V jejím čele se měly střídat Rakousko a Prusko.²¹⁶ Představy o rozložení sil v rámci direktoria však procházely nepřetržitým vývojem a s postupem času se měnily.²¹⁷ Beze změn zůstávala Schwarzenbergova představa o nutnosti opřít se při přeuspořádání rozložení sil v německé oblasti o strukturu Německého spolku. Výsledkem bylo obnovení zasedání Spolkového sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem, k němuž vídeňská vláda vyzvala německé státy v dubnu 1850.²¹⁸ V následujících měsících se situace v Německu dále vyostřovala, přičemž rakouská politika směřující k reaktivaci Spolkového sněmu zaznamenala úspěch v podobě podpisu bregenzské smlouvy, ve které se Rakousko, Bavorsko a Württembersko zavázaly hájit práva a vážnost Německého spolku a dát Spolkovému shromáždění k dispozici i své ozbrojené síly.²¹⁹ Tato ujednání však ztratila svůj faktický význam v souvislosti s výsledkem prusko-rakouských jednání, která proběhla v Olomouci na konci listopadu 1850.

Je nepochybné, že z hlediska rakouské zahraniční politiky byla myšlenka na vytvoření velké střeoevropské říše na bázi Německého spolku velmi lákavá. Její realizace by znamenala nejen vyřešení sporů ve věci příslušnosti německých a neněmeckých provincií habsburské monarchie ve vztahu k Německu. Lákavá byla zároveň příležitost posílit touto cestou garance rakouských držav a zajistit si pomoc ostatních německých států při jejich případné obraně. Jako ukázka fungování tohoto systému mohl ostatně posloužit příklad Terstu, který v revolučním roce 1848 nebyl napaden italskými loděmi

---

²¹⁶ Viz Dohoda mezi Bavorskem, Saskem a Württemberskem o zásadách revize spolkové ústavy, 27. února 1850, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 179, s. 444 – 446.; Rakouské prohlášení o přistoupení ke spolku čtyř králů, 13. května 1850, in: *Tamtéž*, Nr. 180, s. 446 – 447.

²¹⁷ Viz Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 4. dubna 1850, in: *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867*, II. Abt., Bd. 2, Nr. 313, s. 275.

²¹⁸ Srov. Zápis ze zasedání rakouské ministerské rady, 25. dubna 1850, in: *Tamtéž*, Nr. 329, s. 329 – 330.

²¹⁹ Viz Bregenzská smlouva, 12. října 1850, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Bd. 1, Nr. 181, s. 447 – 449.

právě pro svou příslušnost k Německému spolku.²²⁰ Pro ostatní německé státy však Schwarzenbergův plán žádná pozitiva nenabízel. Pro Berlín, usilující o zajištění svých pozic v německé oblasti, bylo nepřijatelné posilovat touto cestou postavení svého hlavního soupeře. Negativní stanovisko pruské vlády navíc nutně posiloval i odmítavý postoj Vídně k úvahám o možném zrovnoprávnění obou německých mocností v rámci Německa. Vytvoření „*říše sedmdesáti milionů*“ by navíc rakouské diplomacii umožňovalo naplnit heslo „*rozděel a panuj*“, když by s pomocí svých neněmeckých národů mohla potlačovat své německé rivaly. Obdobný postup by samozřejmě mohl být využit i opačně proti soupeřům z řad neněmeckých občanů habsburské monarchie.²²¹ Tato rizika si uvědomovali i reprezentanti středních a malých německých států, které by se v případě realizace Schwarzenbergova plánu musely vzdát podstatné části své samostatnosti.²²²

Německá otázka měla samozřejmě i své zahraničněpolitické souvislosti v rámci koncertu evropských velmocí. Ze strany Ruska se Schwarzenbergovi podařilo dosáhnout ve vztahu k projektu „*Mitteleuropy*“ blahosklonné neutrality, když využil nekompromisního legitimismu Mikuláše I. a jeho obav z at' již skutečných, či domnělých revolučních hrozeb. Ruský car své stanovisko však podmiňoval požadavkem, aby realizace rakouského plánu nebyla překážkou sblížení mezi Rakouskem a Pruskem. Britská diplomacie reprezentovaná lordem Palmerstonem nebrala Schwarzenbergův plán zpočátku příliš vážně a byla přesvědčena, že zanikne sám od sebe. Svůj postoj změnila až na konci listopadu 1850, poté, co ruský kabinet vyslovil rakouskému ministerskému předsedovi svou podporu. Palmerston odeslal do Berlína a Vídně depeše, v nichž upozorňoval, s odvoláním na vídeňský kongres, na právo evropských mocností spolurozhodovat o této záležitosti. Třetí z velmocí, Francii, znepokojovala představa vytvoření „*říše sedmdesáti milionů*“ od samého začátku. Paříž v ní spatřovala nebezpečí jak v hospodářské, tak ve strategické oblasti.²²³

Ideu „*Mitteleuropy*“ považuji v dané zahraničněpolitické situaci za nerealizovatelnou, a to s ohledem na postoj jak Pruska a ostatních německých států, tak evropských velmocí.

²²⁰ Srov. L. HÖBELT, *Ich wünschte wir hätten gerauft*?, s. 51 – 57.

²²¹ Viz Tamtéž, s. 56.

²²² Viz J. FLÖTER, *Staatenbund oder Bundesstaat*, s. 103.

²²³ Viz Reiner MARCOWITZ, *Der deutsche Dualismus und die europäische Pentarchie. Die Stellung der Großmächte zur Dresdener Konferenz 1850/51*, in: *Die Dresdener Konferenz 1850/51*, s. 129 – 158.

Její hlavní úlohu ve Schwarzenbergově zahraniční politice spatřuji v boji proti německým nacionálním tendencím směřujícím k vyloučení neněmeckých oblastí Rakouska ze zamýšlené německé říše, tedy k vnitřnímu rozbití habsburské monarchie, a ve snaze uchovat vliv vídeňské vlády na další jednání o možnostech řešení německé otázky.

V. 2. 2. Konference německých států v Drážďanech 1850/1851

Olomoucká punktace z konce listopadu 1850 v žádném případě neznamenal definitivní řešení německé otázky, ale pouze reakci na aktuální napjatou situaci hrozící přerůst v ozbrojený konflikt mezi oběma německými mocnostmi. Další posun měla přinést konference německých států svolaná na závěr roku 1850 do Drážďan. Pravděpodobnost, že zde německé státy v čele s Rakouskem a Pruskem dokáží překonat dosavadní neshody, však byla velmi nízká. Mělo toto shromáždění přesto šanci dosáhnout výsledku uspokojivého pro všechny zúčastněné? Stejně jako doposud bylo rovněž nezbytné uvažovat o dané problematice v celoevropském kontextu. Velmoci stále trvaly na uchování uspořádání poměrů v Evropě daných v roce 1815 vídeňským kongresem. Přinesla v tomto ohledu drážďanská jednání a následující vývoj něco nového?

Dva týdny po podpisu olomoucké smlouvy vyzvaly Prusko a Rakousko 12. prosince 1850 členské státy Německého spolku ke konferenčním jednáním. Jednotlivé německé vlády měly do 23. prosince 1850 vyslat do saské metropole své zplnomocněné zástupce k dalším rozhovorům.²²⁴ Prusko i Rakousko sice používaly v pozvání na konferenci pokud možno obecné obraty, za nimi však stály jejich konkrétní zájmy. Instrukce, které obdrželi členové rakouské delegace, dokazovaly, že hlavním cílem vlády Felixe Schwarzenberga zůstává jeho dosavadní politika, tedy vytvoření spolku německých států, do něhož by byla začleněna celá rakouská monarchie a který by byl vybaven silnou výkonnou mocí, přičemž by byla eliminována existence národního zastupitelského sboru. Podle Schwarzenbergova rozboru nebylo možné dosáhnout německého sjednocení, aniž by, byť pouze dočasně, vedlo ke vzniku německé republiky, nebo k vládě jednotlivce. Sjednocovací pokusy podniknuté od roku 1848 pak kníže uváděl jako důkaz pro tvrzení, že jedinou možnou formou, jak uspořádat situaci v německém prostoru, je Německý

²²⁴ Viz Rakouský oběžník, 12. prosince 1850, in: Quellen zur Geschichte des Deutschen Bundes, Abt. III: Quellen zur Geschichte des Deutschen Bundes 1850 – 1866 (dále QGDB). Bd. 1: Die Dresdener Konferenz und die Wiederherstellung des Deutschen Bundes 1850/51. Bearb. von Jürgen Müller, München 1996, Nr. 1, s. 3 – 5; Pruský oběžník, 12. prosince 1850, in: Tamtéž, Nr. 2, s. 5 – 7.

spolek konstituovaný jako spolek států. Instrukce dále konstatovaly, že cílem politiky Berlína je získání vlády nad celým Německem. Rakousko se však z této oblasti nemínilo nechat vytlačit a bylo připraveno začlenit všechny své provincie do Německého spolku. Ve vztahu k Berlínu byla vídeňská vláda odhodlána raději Spolek opustit, nežli akceptovat zrovnoprávnění s Pruskem.²²⁵ Zde však panovalo přesvědčení, že i když Schwarzenberg doposud odmítal úvahy na toto téma, může v Drážďanech dojít k obratu.²²⁶ V případě, že by se pruské diplomacii podařilo požadavek zrovnoprávnění obou německých mocností prosadit, byl Berlín ochoten přistoupit i na začlenění celé rakouské monarchie do Německého spolku.²²⁷ Manteuffel předpokládal, že by v tom případě Rakousko souhlasilo i s vytvořením užšího svazku severoněmeckých států. Chápal to jako odměnu Prusku za to, že by začlenění celé habsburské monarchie přineslo Vídni pojištění rakouských práv v jejich italských a uherských državách.²²⁸

Státy tzv. třetího Německa cítily, že s ohledem na dosavadní vývoj je třeba, aby v Drážďanech postupovaly pokud možno společně a uhájily si tak do budoucna jistou míru vlivu na dění v Německu.²²⁹ Přesněji řečeno, šlo především o státy označované v německojazyčné literatuře jako „*Mittelstaaten*“ – tedy království Bavorsko, Sasko, Hannoversko, Württembersko, velkovévodství Bádensko a Hesensko a Hesenské kurfiřtství.²³⁰ Německé státy obdobně jako Rakousko hodlaly především uchovat Německý spolek jako spolek států. Souhlasily rovněž s požadavky směřujícími k rozšíření spolkových pravomocí a k posílení spolkové výkonné moci. Takto rozšířené pravomoci však neměly zůstat pouze v rukou Pruska a Rakouska. Státy třetího Německa, především Bavorsko a Württembersko, požadovaly rovněž zřízení národního zastupitelského sboru při Spolkovém shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem, když s jeho pomocí chtěly

²²⁵ Viz Instrukce pro rakouského zplnomocněnce na drážďanské konferenci, 20. prosince 1850, in: Tamtéž, Nr. 9, s. 26 – 41.

²²⁶ Viz H. J. SCHOEPS, *Von Olmütz nach Dresden 1850 – 1851*, s. 43.

²²⁷ Viz Fridrich Vilém IV. Manteuffelovi, 16. prosince 1850, in: *Preussens auswärtige Politik 1850 – 1858*, Bd. I, s. 49.

²²⁸ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 347.

²²⁹ Srov. Gise Pfordtenovi, 15. prosince 1850, in: QGDB, Bd. 1, Nr. 8, s. 8.

²³⁰ Tyto státy disponovaly při jednáních užší rady dosavadního Spolkového shromáždění vlastním hlasem a Prusko a Rakousko měly v jejich hlavních městech svá vyslanectví. K politice států třetího Německa, zejména Bavorska srov. Wilhelm MÖBLE, *Bayern auf den Dresdener Konferenzen 1850/51. Politische, staatsrechtliche und ideologische Aspekte einer gescheiterten Verfassungsrevision*, Berlin 1972.

zabránit prusko-rakouské převaze. Zároveň uvažovaly o omezení pravomocí malých německých států v rámci Spolku.²³¹ K dosažení těchto cílů bylo třeba, aby německé státy spolupracovaly. V souvislosti s tím vystoupilo Württembersko s programem společného postupu, v němž by se jeho stoupenci zavázali k vytvoření spolkové výkonné moci, kterou by tvořili minimálně tři členové,²³² národního zastupitelství a spolkového soudu. Až do přijetí nového organizačního systému měl v čele Německého spolku stát Spolkový sněm ve Frankfurtu.²³³

Bavorsko, Sasko a Hannoversko sice neměly námitky proti společnému postupu v daných intencích, nicméně odmítly podepsat s Württemberskem smlouvu, v níž by se zavázaly k plnění tohoto programu.²³⁴ O posílení vlivu středních německých států usiloval rovněž saský ministr zahraničí Beust, neboť Sasko bylo na výsledcích konference silně zainteresováno i s ohledem na jeho geografickou polohu mezi oběma německými velmocemi.²³⁵ V podobné situaci se nacházelo i Hannoversko, které narozdíl od Saska nemělo záda krytá Rakouskem a bylo tak vydáno všanc plánům Pruska. V obtížné pozici byly i malé německé státy, kterým se nelíbil zejména Schwarzenbergův plán na začlenění celé habsburské monarchie do Německa a vytvoření tzv. Mitteleuropy. Obávaly se, aby nedošlo k jejich postupné mediatizaci, a dalo se proto očekávat, že se spíše postaví na stranu Pruska.²³⁶ Před zahájením drážďanské konference tedy bylo zřejmé, že se Vídeň bude muset rozhodovat mezi dvěma možnými řešeními, z nichž ani jedno nepovažovala za ideální. V případě snahy o získání podpory ze strany Berlína by Schwarzenbergova vláda musela přistoupit na požadavek zrovnoprávnění Pruska s Rakouskem v rámci

²³¹ Srov. Politický program württemberského krále Viléma I., 17. prosince 1850, in: QGDB, Bd. 1, Nr. 4, s. 9 – 10; Instrukce pro württemberského zplnomocněnce při drážďanské konferenci, 17. prosince 1850, in: Tamtéž, Nr. 5, s. 10 – 15; Instrukce pro hannoverského zplnomocněnce při drážďanské konferenci, 18. prosince 1850, in: Tamtéž, Nr. 7, s. 19 – 24.

²³² Vzápětí došlo k úpravě, podle níž se na výkonné moci měla podílet všechna čtyři království.

²³³ Viz Württemberský návrh zvláštní dohody království Württemberska, Bavorska, Saska a Hannoverska, 17. (18.) prosince 1850, QGDB, Bd. 1, Nr. 6, s. 16 – 19.

²³⁴ Např. Hannoversko v této souvislosti odmítalo mediatizaci malých německých států. Srov. Instrukce pro hannoverského zplnomocněnce na drážďanské konferenci, 18. prosince 1850, in: Tamtéž, Nr. 7, s. 19 – 24.

²³⁵ K působení Saska na drážďanské konferenci viz J. FLÖTER, *Beust und die Reform des Deutschen Bundes 1850 – 1866*, s. 71 – 86.

²³⁶ Viz H. J. SCHOEPS, *Von Olmütz nach Dresden 1850 - 1851*, s. 53 – 54. Rovněž: J. MÜLLER, „... das dringendste Bedürfnis für Deutschland“. *Die neue Bundesexekutive und ihre Kompetenzen*, in: Die Dresdener Konferenz 1850/51, s. 161 – 175.

Německa. V případě, že by Rakousko mělo v úmyslu získat na svou stranu sympatie států třetího Německa, muselo by souhlasit s vytvořením německého zastupitelského orgánu.²³⁷

Poté, co se 22. prosince rakouský ministerský předseda Schwarzenberg setkal v Drážďanech s pruskými zplnomocněnci Manteuffelem a Alvenslebenem, aby projednali záležitosti související s organizací konference, bylo následujícího dne zahájeno jednání. Kdo patřil k jeho hlavním protagonistům? Rakousko zastupoval osobně ministerský předseda Felix kníže Schwarzenberg, Prusko ministerský předseda a ministr zahraničí Otto svobodný pán von Manteuffel a státní ministr Albrecht hrabě von Alvensleben, Bavorsko státní ministr královského domu a zahraničí Ludwig von der Pfordten a tajný legační rada Karl Maria svobodný pán von Aretin, Sasko státní ministr Friedrich Ferdinand svobodný pán von Beust, Hannoversko státní ministr a předseda vlády Alexander svobodný pán von Münchhausen a tajný kabinetní rada Eduard svobodný pán von Schele, a konečně Württembersko tajný legační rada Constantin svobodný pán von Neurath.

Úvodní projevy přednesené Schwarzenbergem, Manteuffelem, Beustem a Pfordtenem vyzněly velmi vstřícně, když přítomným poděkovali za účast a pokusili se zhodnotit dosavadní vývoj v rámci Německého spolku. Schwarzenberg s Manteuffelem vystoupili jako zástupci dvou nejmocnějších německých států a Beust jako zástupce hostitelské země, překvapivé však bylo vystoupení Pfordtena, které účastníci jednání vnímali jako pokus Bavorska zařadit se po bok obou velmocí a stanout v čele států třetího Německa.²³⁸ Bylo by však chybou domnívat se, že Bavorsko mělo v úmyslu hájit práva středních a malých německých států. Mnichovská vláda a její zplnomocněnci v Drážďanech usilovali především o prosazení zájmů Bavorska. Král Maxmilián II. odmítal vybudování výkonné moci, která by znamenala převahu obou německých mocností. Bavorsko mělo podle jeho pokynů postupovat v těsné shodě se středními německými státy, v otázce lidového zastupitelského orgánu však mělo stát na straně Rakouska.²³⁹ Po úvodních projevech vystoupil Schwarzenberg s návrhem, aby jednání

²³⁷ Viz J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 71.

²³⁸ Pfordten dokonce ve svém listu bavorskému králi Maxmiliánovi II. uváděl, že Prusko a Rakousko uvažují o přeložení sídla spolkových orgánů z Frankfurtu nad Mohanem do bavorských měst Řezna či Norimberku. Viz Pfordten bavorskému králi Maxmiliánovi II., 28. prosince 1850, in: QGDB, Bd. 1, Nr. 14, s. 66 – 70.

²³⁹ Viz Bavorský král Maxmilián II. Pfordtenovi, 30. prosince 1850, in: Tamtéž, Nr. 15, s. 71 – 72.

byla vedena jako tajná a aby se nadále nejednalo v rámci plenárního zasedání, ale v jednotlivých výborech, které měly být pověřeny projednáním možností revize jednotlivých částí dosavadní spolkové ústavy. Oba jeho návrhy byly přijaty, stejně jako návrh jmenovat Schwarzenbergova referenta pro německé záležitosti a dvorního a ministerského radu Adolpha svobodného pána von Thierryho konferenčním zapisovatelem.²⁴⁰ Po skončení prvního zasedání byla jednání přerušena a k jejich obnovení mělo dojít až po vánočních svátcích.

V německých státech od začátku panovaly pochybnosti o výsledcích, které by drážďanské rozhovory mohly přinést. Již 24. prosince 1850 brémské „*Weser-Zeitung*“ v jednom ze svých komentářů uvedly, že dobrovolné sjednocení německých států nelze očekávat: „*Věci se mají tak, že žádný rozumný člověk s nezávislým úsudkem nemůže být na pochybách o smutném výsledku [konference – J. H.]*.“ Zároveň zaujaly velmi nedůvěřivý postoj k úmyslům Rakouska a Pruska.²⁴¹ V podobném duchu pak vyznělo i memorandum sasko-výmarského zplnomocněnce Fritsche.²⁴²

Rakouský a pruský ministerský předseda se rozhodli strávit vánoční svátky v Drážďanech a projednat podrobnosti dalšího konferenčního jednání. Hlavním tématem byla příprava vytvoření pěti komisí, které měly být pověřeny revizí spolkové ústavy. Schwarzenbergovi se podařilo získat pro Rakousko předsednictví v první a nejdůležitější z nich. Tato komise se měla zabývat problematikou nejvyšších spolkových orgánů a rozsahem spolkového území. Vzhledem k přítomnosti zástupců čtyř německých království a Hesenského kurfiřtství mělo Rakousko v této komisi zajištěnou převahu.²⁴³ Prusko získalo předsednictví v druhé komisi, která měla projednávat otázky spojené s kompetencemi spolkových orgánů a se vztahem Spolku k jednotlivým členskými

²⁴⁰ Viz Protokol z konference v Drážďanech, 23. prosince 1850, in: Tamtéž, Nr. 10, s. 42 – 52.

²⁴¹ Viz Článek ve *Weser-Zeitung*, 24. prosince 1850, in: Tamtéž, Nr. 11, s. 52 – 55.

²⁴² Viz Memorandum sasko-výmarského zplnomocněnce Fritsche, 25. prosince 1850, in: Tamtéž, Nr. 12, s. 56 – 60.

²⁴³ První komise – otázky organizace nejvyšších spolkových orgánů a spolkového území, čl. 1, 4, 5, 6, 7, 8, 9 Spolkové akty, čl. 6, 7, 8, 9, 10 Závěrečné vídeňské akty. Viz Německá spolková akta, 8. června 1815, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Nr. 29, s. 75 – 81; Závěrečná Vídeňská akta, 15. května 1820, in: Tamtéž, Nr. 30, s. 81 – 90. Předsednictví náleželo Rakousku. Další členové: Prusko, Bavorsko, Sasko, Hannoverko, Württembersko, Hesenské kurfiřtství, Hesenské velkovévoství, Sasko-Výmar, Frankfurt.

státům.²⁴⁴ Zde převažovaly státy sympatizující s Pruskem.²⁴⁵ V čele zbývajících tří komisí stály Bavorsko²⁴⁶, Sasko²⁴⁷ a Hannoversko²⁴⁸. Toto rozdělení sil bylo přijato 27. prosince při plenárním zasedání konference, a jednotlivé komise se mohly pustit do práce. Druhého konferenčního jednání se zúčastnilo i několik dalších zplnomocněnců, kteří do Drážďan dorazili později.²⁴⁹ Pozornost si zaslouží zejména rakouský vyslanec v Petrohradě a budoucí nástupce Felixe Schwarzenberga na postu ministra zahraničí, Karl Ferdinand hrabě von Buol-Schauenstein.

Následujícího dne odjel Schwarzenberg v doprovodu Buol-Schauensteina a rakouského vyslance u pruského dvora Prokesche do Berlína k jednáním s Fridrichem Vilémem IV. Schwarzenbergovi se pruského krále podařilo přesvědčit, že by myšlenka přenést výkonnou moc v rámci Německého spolku na Rakousko a Prusko narazila na odpor států třetího Německa. Jako východisko z této situace viděl rakouský ministerský předseda zřízení direktoria. Schwarzenbergův plán přijal i předseda pruské vlády Manteuffel, a když rakouský premiér nabídl možnost zrovnoprávnění Pruska s Rakouskem, nebyl ani proti vstupu všech habsburských zemí do Německého spolku.²⁵⁰ Toto souznění však bylo jen zdánlivé a jednání v Berlíně bylo pouhým řečnickým cvičením.²⁵¹ Prusko bylo rozhodně proti realizaci plánu Mitteleuropy a stejně tak

²⁴⁴ Druhá komise – otázky působnosti nejvyšších spolkových orgánů a vztahu Spolku k jednotlivým členskými státům, čl. 7, 10, 11, 13 Spolkové akty, čl. 11, 12, 13, 14, 15-65 Závěrečné vídeňské akty, Exekuční řád ze 3. srpna 1820. Předsednictví náleželo Prusku. Další členové: Rakousko, Bavorsko, Sasko, Württembersko, Bádensko, Meklenbursko-Schwerin, Meklenbursko-Strelitz, Holštýnsko, Anhaltsko-Bernburg.

²⁴⁵ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 349

²⁴⁶ Třetí komise – otázky materiálních zájmů Spolku, obchod, cla, lodní doprava, dopravní prostředky, čl. 6 a 19 Spolkové akty, čl. 64 Závěrečné vídeňské akty. Předsednictví náleželo Bavorsku. Další členové: Rakousko, Prusko, Sasko, Hannoversko, Württembersko, Bádensko, Sasko-Coburg-Gotha, Oldenbursko, Hamburk.

²⁴⁷ Čtvrtá komise – otázky spolkového soudu, čl. 20 – 24 a 29 – 32 Závěrečné vídeňské akty, Nařízení o rozhodčím soudu ze 16. června 1817. Viz Nařízení o rozhodčím soudu, 16. června 1817, in: *Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte*, Nr. 36, s. 103 – 105. Předsednictví náleželo Sasku. Další členové: Hannoversko, Brunšvicko, Nasavsko, Schaumburg-Lippe, Brémy.

²⁴⁸ Pátá komise – otázky vedení protokolu. Předsednictví náleželo Hannoversku. Další členové: Prusko, Sasko, Sasko-Meiningen.

²⁴⁹ Viz Protokol z konference v Drážďanech, 27. prosince 1850, in: *QGDB*, Bd. 1, Nr. 13, s. 61 – 65.

²⁵⁰ Zdánlivá shoda mezi Pruskem a Rakouskem v průběhu berlínských rozhovorů byla přijata s uspokojením ruskou vládou. Viz *HHStA*, f. PA. X. Russland, k. 33, fasc. Berichte 1851, I. Affaires d'Allemagne, Nr. 1 A-C, Lebzelteln Schwarzenbergovi, 8. ledna 1851/27. prosince 1850.

²⁵¹ Viz *HHStA*, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 108, fasz. Weisungen 1851, Schwarzenberg Prokeschovi,

Schwarzenberg nepřipouštěl možnost zrovnoprávnění Pruska s Rakouskem.²⁵² To potvrdil v jedné ze svých zpráv bavorskému králi Maxmiliánovi II. i ministerský předseda Pfordten. Zároveň se zde vyslovil pro užší spolupráci se Saskem, Hannoverskem a Württemberskem.²⁵³

Již 2. ledna 1851 zahájil Schwarzenberg jednání první komise předložením návrhu, podle něhož by se Rakousko a Prusko podílely společně na uspořádání centrální vlády. Do budoucna mělo zůstat zachováno plénum, v jehož rámci by došlo ke změnám v rozdělení hlasů. Užší rada měla být nahrazena spolkovým výkonným orgánem.²⁵⁴ Podle prusko-rakouského návrhu, předloženého o dva dny později, mělo tento orgán tvořit sedm členů disponujících celkem devíti hlasy. Zároveň bylo zveřejněno pět návrhů na rozdělení hlasů.²⁵⁵ Všechny se shodovaly v tom, že Rakousku a Prusku by mělo náležet po dvou hlasech a Bavorsku jeden hlas. Zbývající čtyři hlasy měly být rozděleny mezi ostatní německé státy s ohledem na jejich význam.²⁵⁶ Základní otázkou bylo, zda ve výkonném

---

6. ledna 1851.

²⁵² Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 348. Srov. Instrukce pro rakouského zplnomocněnce na drážďanské konferenci, 20. prosince 1850, in: QGDB, Bd. 1, Nr. 9, s. 26 – 41.

²⁵³ Viz Pfordten bavorskému králi Maxmiliánovi II., 28. prosince 1850, in: QGDB, Bd. 1, Nr. 14, s. 66 – 70.

²⁵⁴ Viz Rakouský a pruský návrh na reorganizaci nejvyšších spolkových orgánů, 2. ledna 1851, in: Tamtéž, Nr. 22, s. 117 – 118.

²⁵⁵ Viz Rakouský a pruský návrh na vytvoření výkonného orgánu, 4. ledna 1851, in: Tamtéž, Nr. 25, s. 128 – 131.

²⁵⁶ A) 1 hlas společný pro Sasko a Hannoversko, 1 hlas společný pro Württembersko, Bádensko, Holštýnsko, Lucembursko, 1 hlas společný pro Hesenské kurfiřtství, Hesenské velkovévodství, velkovévodské a vévodské saské Domy, Brunšvicko, 1 hlas společný pro Meklenbursko-Schwerin a Meklenbursko-Strelitz, Holštýnsko-Oldenbursko, Anhaltsko, Schwarzburg, Hohenzollernsko, Lichtenštejnsko, Reuss, Schaumburg-Lippe, Lippe, Waldeck, svobodná města Lübeck, Frankfurt nad Mohanem, Brémy, Hamburg.

B) 1 hlas společný pro Sasko a Hannoversko, 1 hlas společný pro Württembersko, Bádensko, Holštýnsko, Lucembursko, 1 hlas společný pro Hesenské kurfiřtství a Hesenské velkovévodství, Meklenbursko-Schwerin, Meklenbursko-Strelitz, Brunšvicko, Nasavsko, Oldenbursko, 1 hlas společný pro ostatní státy Německého spolku.

C) 1 hlas pro Sasko, 1 hlas pro Hannoversko, 1 hlas pro Württembersko, 1 hlas společný pro Bádensko, Hesenské kurfiřtství a Hesenské velkovévodství, Holštýnsko a Lucembursko.

D) 1 hlas společný pro Sasko a Hannoversko, 1 hlas společný pro Württembersko a Bádensko, 1 hlas společný pro Kurfiřtství a Velkovévodství hesenské, 1 hlas společný pro Holštýnsko a Lucembursko.

E) 1 hlas společný pro Sasko a Hannoversko, 1 hlas společný pro Württembersko, Hesenské kurfiřtství a Hesenské velkovévodství, 1 hlas společný pro Bádensko, Holštýnsko, Lucembursko, Nasavsko, 1 hlas společný pro Meklenbursko-Schwerin, Meklenbursko-Strelitz, Oldenbursko a Brunšvicko.

úřadu budou zastoupeny pouze nejmivnější německé státy, anebo skutečně všechny členské státy Německého spolku. Proti první možnosti hovořila Spolková i Vídeňská akta, podle nichž si všichni členové Spolku byli rovni. Druhá možnost by však snížila pravděpodobnost, že se podaří vytvořit skutečně jednatelský orgán. Až do drážďanské konference byly spolkové záležitosti projednávány Spolkovým sněmem se sídlem ve Frankfurtu nad Mohanem. Vzhledem k rozdělení sil v tomto orgánu, které nerespektovalo jejich skutečný poměr mezi německými státy, bylo velmi obtížné prosadit některé zásadnější změny spolkové ústavy a celý systém byl častým terčem kritiky, zejména ze strany Rakouska a Pruska. Hrozil tak neustále střet mezi právem a skutečnou mocí.

O složitosti německých poměrů v tomto období vypovídá dopis württemberského krále Viléma I. adresovaný zplnomocněnci v Drážďanech Neurathovi. Král situaci v Německu hodnotil velmi kriticky. „*Uvažují-li chladně a klidně o situaci v Drážďanech,*“ psal Vilém I., „*potíže se stále zvětšují. Každý návrh dvou hlavních mocností je přijímán vždy s nedůvěrou, protože své ryze německé prvky musí podřídít svým evropským mocenským zájmům. Malé státy, s výjimkou čtyř království, přistoupí ze strachu o uchování své vlastní existence na všechny plány velmocí. Mezi těmito stranami stojí nyní ona čtyři království, aby zastupovala skutečné zájmy Německa.*“²⁵⁷ Je však na místě uvést, že ani vlády zmíněných čtyř království včetně Württemberska neměly v úmyslu hájit prospěch Německa na úkor svých vlastních cílů. S ohledem na tuto skutečnost pak bavorský ministerský předseda Pfordten, stejně jako saský legační rada ve Vídni Karl Friedrich hrabě Vitzthum von Eckstädt, stále více ztráceli víru, že by drážďanská konference mohla přinést něco více než modifikovanou verzi starého Spolkového sněmu.²⁵⁸

Prusko-rakouský návrh vyvolal obavy zejména u malých německých států. Meklenburský zplnomocněnec Hans Adolf Karl hrabě von Bülow proto již 2. ledna sdělil jejich stanovisko pruskému zplnomocněnci Alvenslebenovi, který se obával, že by navrhovaný systém mohl posílit pozici Rakouska. Ten pak ještě téhož dne navštívil Schwarzenberga, aby mu sdělil, že Prusko nebude trpět znevýhodňování států třetího

²⁵⁷ Cit. dle: Württemberský král Vilém I. Neurathovi, 30. prosince 1850, in: QGDB, Bd. 1, Nr. 16, s. 85 – 86.

²⁵⁸ Viz E. FRANZ, *Ludwig Freiherr von der Pfordten*, s. 163; rovněž Vitzthum von Eckstädt své matce, 31. prosince 1850, in: Berlin und Wien in den Jahren 1845 - 1852, s. 303.

a čtvrtého řádu. Svým postojem pruský diplomat získal důvěru malých německých států a de facto převzal vedení jejich záležitostí na konferenci. V této situaci se pruský ministerský předseda Manteuffel rozhodl pro cestu do Drážďan, aby osobně zabránil hrozícímu rozkolu mezi německými velmocemi.²⁵⁹

Po Manteuffelově příjezdu se 11. ledna sešla první komise k dalšímu jednání, na němž Schwarzenberg předložil přepracovaný návrh na reformu ústředních spolkových orgánů.²⁶⁰ Počet členů spolkového výkonného orgánu se zde rozrostl ze sedmi na devět, disponujících dohromady jedenácti hlasy. Prusko a Rakousko měly mít, stejně jako v původní verzi, po dvou hlasech, každé ze čtyř německých království mělo obdržet jeden hlas. Zbývající tři hlasy by byly rozděleny následovně: 1 Bádensko, Hesenské kurfiřtství a Hesenské velkovévodství; 1 Lucembursko, Holštýnsko, Oldenbursko, Meklenbursko-Strelitz, Meklenbursko-Schwerin, Nasavsko, Brunšvicko; 1 velkovévodské a vévodské saské panovnické Domy, Anhaltsko, Schwarzburg, Lichtenštejnsko, Reuss, Schaumburg-Lippe, Lippe, Waldeck, Hesensko-Homburg a svobodná města Frankfurt nad Mohanem, Lübeck, Brémy a Hamburk. Z tohoto rozvržení sil měla podle rakouského ministerského předsedy vycházet i povinnost jednotlivých států stavět vojenské oddíly pro spolkovou armádu. Prusko a Rakousko měly postavit po 30 000 mužů, Bavorsko 15 000, Sasko, Hannoversko a Württembersko po 10 000, státy disponující devátým a desátým hlasem společně 10 000 mužů. Nejmenší knížectví a svobodná města, dělící se o jedenáctý hlas, měla být od této povinnosti s přihlédnutím k jejich možnostem osvobozena. Přes zdrženlivý postoj států třetího Německa byl Schwarzenbergův návrh komisí přijat a měl být dále předán k projednání plenárnímu zasedání konference. S kladným ohlasem se setkal i druhý z návrhů šéfa rakouské diplomacie, týkající se rozložení vlivu ve Spolkovém shromáždění, které mělo odpovídat skutečnému poměru sil. Rakousko s Pruskem tak měly obdržet po deseti hlasech a Bavorsko pět. Počet hlasů ostatních německých států měl zůstat beze změn.²⁶¹ Po skončení zasedání první komise se Manteuffel

²⁵⁹ Srov. H. J. SCHOEPS, *Von Olmütz nach Dresden 1850 – 1851*, s. 67 – 69. Srov. Bülow meklenbursko-schwerinskému velkovévodovi Fridrichu Františkovi II., 3. ledna 1851, in: QGDB, Bd. 1, Nr. 24, s. 124 – 127. Rovněž Brehmer Curtiusovi, 4. ledna 1851, in: Tamtéž, Nr. 27, s. 132 – 134.

²⁶⁰ Viz Zpráva ze zasedání první komise, 11. ledna 1851, in: Tamtéž, Nr. 35, s. 151 – 154.

²⁶¹ Systém dosavadního rozdělení hlasů v plénu: 4 hlasy – Rakousko, Prusko, Bavorsko, Sasko, Hannoversko, Württembersko. 3 hlasy – Bádensko, Hesenské kurfiřtství, Hesenské velkovévodství, Holštýnsko, Lucembursko. 2 hlasy - Brunšvicko, Meklenbursko-Schwerin, Nasavsko. Ostatní státy měly po jednom hlasu

a Schwarzenberg vrátili do Berlína a Vídně.

Tento krok se však zejména ze strany Rakouska ukázal jako nešťastný. Pozici hlavního rakouského vyjednavče převzal Carl Ferdinand hrabě von Buol-Schauenstein.²⁶² Muž, který byl svými současníky hodnocen velmi negativně jako svéhlavý, umíněný, arogantní, domýšlivý, průměrný až neschopný diplomat.²⁶³ Brzy se navíc ukázalo, že nový rakouský vyjednavč není dostatečně obeznámen s plány vídeňské vlády.²⁶⁴ Hrabě Manteuffel měl při volbě svého nástupce podstatně šťastnější ruku. Již zmíněný Albrecht hrabě von Alvensleben se v dění v Německu dobře orientoval a o jeho kvalitách svědčí i pochvalná vyjádření ze strany členů pruské dvorské kamarilly v čele s Leopoldem von Gerlachem.²⁶⁵ Alvenslebenovi se tak brzy podařilo pevně uchopit otěže dalších jednání a neúnavně se snažil prosazovat pruské zájmy. Narozdíl od Manteuffela však nechoval důvěru k výše zmíněnému návrhu knížete Schwarzenberga z 11. ledna. Tento návrh byl, i přes jeho přijetí, podroben kritice rovněž ze strany některých států třetího Německa. Do čela nespokojenců se jako nejsilnější z nich postavilo Bádensko. V memorandu z 23. ledna, které bádenský zplnomocněnec Rüdte von Collenberg předal Buolovi a Alvenslebenovi, shrnula bádenská vláda své výhrady. Poukazovala zejména na fakt, že velkovévodství ani rozlohou, ani počtem obyvatel nijak výrazně nezaostává za německými královstvími, kterým bylo přiznáno po jednom hlasu, a společně s Hesenským kurfiřtstvím a velkovévodstvím, s nimiž se mělo o svůj hlas dělit, je dokonce předčí. Závěrem bylo konstatováno, že Bádensko návrh podpoří, pokud mu bude v rámci spolkového výkonného orgánu přiznán samostatný hlas.²⁶⁶

S činností první komise úzce souviselo jednání členů druhé komise, v níž náleželo předsednictví Prusku a jejímž úkolem bylo řešení otázek spojených s kompetencemi spolkových orgánů a se vztahem Německého spolku k jednotlivým členským státům. Rakousko se snažilo prosadit omezení možnosti užití práva veta, které až doposud

²⁶² Buol byl o svém jmenování informován již v první polovině prosince 1850. Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 31, fasc. Weisungen 1850, I. Affaires d'Allemagne, fol. 428 – 432, Schwarzenberg Buolovi, 10. prosince 1850.

²⁶³ Viz W. HEINDL, *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London 1848 – 1852*, s. 18 – 23.

²⁶⁴ Srov. F. F. BEUST, *Aus drei Viertel - Jahrhunderten*, s. 138.

²⁶⁵ Viz H. J. SCHOEPS, *Von Olmütz nach Dresden 1850 – 1851*, s. 75.

²⁶⁶ Viz Memorandum bádenské vlády, 23. ledna 1851, in: QGDB, Bd. 1, Nr. 41, s. 165 – 172. Srov. rovněž HHStA, f. PA. II. Deutscher Bund, k. 90, fasc. Dresdener Konferenz I-III, Nr. 3 B, Buol Schwarzenbergovi, 23. ledna 1851; Tamtéž, Nr. 4 B, Buol Schwarzenbergovi, 26. ledna 1851.

znamenal, že jeden stát mohl vetovat rozhodnutí všech ostatních. Proti úsilí Vídně se však postavilo Prusko a společně s ním státy třetího Německa.²⁶⁷

Vedle již zmíněných sporných bodů se při jednáních prvních dvou komisí objevilo ještě jedno ožehavé téma. Již před vypuknutím revoluce v roce 1848 se téměř ve všech německých státech prosadil konstitucionalismus a ve veřejném mínění vládlo přesvědčení, že je třeba jej zavést i v rámci Německého spolku. Tento názor přetrvával i přes krach frankfurtského parlamentu až do jednání drážďanské konference. Jeho hlavním odpůrcem byl rakouský ministerský předseda Schwarzenberg, který však se svým zamítavým postojem narazil na prokonstituční stanovisko většiny států třetího Německa.²⁶⁸ Snažení předsedy vídeňské vlády vedlo 18. ledna 1851 württemberského krále Viléma I. k napsání dopisu, v němž se Schwarzenberga snažil získat na svou stranu. „*Vaše Milost ví,*“ končil monarcha svůj list, „*že nejsem přítelem improvizovaných chart a moderních státních experimentů, ale stejně tak málo mám na politickém poli v oblibě zavádění nebo návrat k tomu, co přichází pozdě nebo se již přežilo. Jako spolkový kníže budu vůči novému Spolku plnit své povinnosti stejně svědomitě jako vůči starému, ale jako Němec a vladař své země nemohu v souladu se svým svědomím a přesvědčením považovat spolkovou revizi za dostatečnou a definitivní, pokud nezohlední oprávněné nároky národa podílet se na svých vlastních politických osudech.*“²⁶⁹ Podobné stanovisko zaujímal i nejlivnější ze států třetího Německa – Bavorsko. Již během zahajovacího zasedání konference se bavorský zplnomocněnec Pfordten vyslovil pro zřízení lidového zastupitelského orgánu při Německém spolku.²⁷⁰ K projednání jeho návrhu došlo 15. ledna 1851 na společném zasedání první a druhé komise. Závěrečné hlasování však znamenalo krach těchto úmyslů, když se pro přijetí bavorského návrhu vyslovili pouze zástupci Bavorska, Württemberska a Bádenska. Proti se postavily Rakousko, Holštýnsko, Meklenbursko-Schwerin, Meklenbursko-Strelitz, Anhaltsko-Bernburg, Lucembursko a Hesenské kurfiřtství. Prusko se zdrželo hlasování.²⁷¹ Návrh mnichovské vlády byl poté stažen z dalšího jednání.²⁷²

²⁶⁷ Viz H. J. SCHOEPS, *Von Olmütz nach Dresden 1850 – 1851*, s. 77 – 84. Srov. rovněž Prohlášení zplnomocněnců Meklenburska-Schwerin a Meklenburska-Strelitz při společném jednání 1. a 2. komise, 16. ledna 1851, in: QGDB, Bd. 1, Nr. 38, s. 156 – 159.

²⁶⁸ Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 108, fasc. Weisungen 1851, Schwarzenberg Prokeschovi, 12. února 1851.

²⁶⁹ Cit. dle: Württemberský král Vilém I. Schwarzenbergovi, 18. ledna 1851, in: QGDB, Bd. 1, Nr. 39, s. 160 – 162.

²⁷⁰ Viz H. J. SCHOEPS, *Von Olmütz nach Dresden 1850 – 1851*, s. 90.

²⁷¹ Viz Tamtéž, s. 92.

Soupeření o moc v Německu mělo vedle politické rovněž hospodářskou dimenzi. Zde soupeřilo Rakousko s Německým celním spolkem, založeným v roce 1833, který se mohl stát jedním z rozhodujících prvků směřujících ke sjednocení Německa na základě maloněmeckého principu. Proti této stále se rozvíjející organizaci postavila vídeňská vláda již zmíněný návrh rakouského ministra obchodu Karla Ludwiga svobodného pána von Brucka. Vzhledem k tomu, že dosavadní ani další jednání vyřešení této otázky nepřinesla, rozhodla se vídeňská vláda předložit celou problematiku konferenci v Drážďanech. Projednáváním hospodářských záležitostí byla pověřena třetí komise v čele s Bavorskem, která svá jednání zahájila 8. ledna 1851. Komise se zabývala především návrhy Bavorska a Saska z 31. prosince 1850 a 1. ledna 1851, směřujícími k uzavření smlouvy všech států Německého spolku o všeobecném celním a hospodářském sjednocení Německa.²⁷³ Návrhy obou států podpořilo zejména Rakousko, které je označilo za základ pro další jednání.²⁷⁴ Komise ale opět narazila na partikulární zájmy jednotlivých států a její práce skončila bez hmatatelného výsledku. Pruský postoj ilustruje memorandum z 2. února 1851, v němž Berlín vyjádřil nesouhlas především s myšlenkou zařadit materiální zájmy Německa do okruhu spolkových záležitostí a vyslovil nedůvěru v možnosti Spolku účinně a prospěšně spravovat tuto problematiku.²⁷⁵ Obdobné pochybnosti se vyskytovaly i na straně Rakouska. Již v lednu 1851 upozorňoval ministerského předsedu Schwarzenberga na trvale špatnou finanční situaci Německého spolku rakouský vyslanec ve Frankfurtu hrabě Thun, který jako jedno z možných řešení navrhoval odstranit dosavadní systém placení záloh ze strany jednotlivých států do spolkové pokladny a nahradit jej vždy za konkrétním účelem vybíranými příspěvky. Zároveň upozornil na skutečnost, že se mezi jednotlivými německými státy stále více vyskytují úvahy, že se spolkové hospodaření obejde bez jejich příspěvků, a že se mohou spoléhat na zálohy vyplácené Pruskem

---

²⁷² K jednání první a druhé komise viz M. BOTZENHART, *Reform des Bundes oder Rückkehr zur alten „Polizei-Anstalt“? Das Problem der Nationavertretung beim Deutschen Bund*, in: Die Dresdener Konferenz 1850/51, s. 177 – 191.

²⁷³ Srov. Bavorské memorandum o německých celních a obchodních záležitostech, 31. prosince 1850, in: QGDB, Bd. 1, Nr. 19, s. 93 – 102; Saské memorandum o celních a obchodních otázkách, 1. ledna 1851, in: Tamtéž, Nr. 20, s. 103 – 114.

²⁷⁴ Viz Prohlášení Rakouska ve třetí komisi, 8. ledna 1851, in: Tamtéž, s. 144 – 146, Nr. 32.

²⁷⁵ Viz Pruské memorandum o německém celním a obchodním sjednocení, 2. února 1851, in: Tamtéž, Nr. 45, s. 186 – 187. K hospodářským otázkám projednávaným na konferenci v Drážďanech viz H. W. HAHN, *Die Dresdener Konferenz – Chance eines handelspolitischen Neubeginns in Deutschland?*, in: Die Dresdener Konferenz 1850/51, s. 219 – 238.

a Rakouskem.²⁷⁶

Čtvrtá komise v čele se saským ministerským předsedou Beustem, zabývající se otázkou spolkového soudnictví, se poprvé sešla 18. března 1851. Beustův návrh na vytvoření spolkového soudu se setkal s obavami, že by jeho existence mohla vést k omezení suverenity jednotlivých zemských soudů, ale po několika úpravách byl přijat jako materiál, který bude předložen k dalšímu projednání plenárnímu zasedání konference. Do pravomocí spolkového soudu měly náležet spory Spolkového sněmu s vládami jednotlivých německých států, spory jednotlivců s Německým spolkem, spory mezi jeho členskými státy a spory mezi členy panovnických rodin o následnictví na trůnu a případné regentství.²⁷⁷ Návrh komise narazil na rozhodný odpor Rakouska a její práce skončila neúspěšně, podobně jako v případě ostatních komisí.²⁷⁸

Stále se protahující jednání v Drážďanech vyvolávala negativní ohlasy ve všech německých státech. Zvláště nepříjemná byla tato situace pro habsburskou monarchii, jejíž vláda si potřebovala uvolnit ruce v Německu, aby mohla aktivně jednat na poli domácí a zahraniční politiky. Panovaly zde zejména obavy z možného útoku Francie v Porýní a z války mezi Velkou Británií a Tureckem, která by se nutně dotkla i zájmů Rakouska v tzv. východní otázce. Kníže Schwarzenberg proto vyzval pruského ministerského předsedu Manteuffela k setkání v Drážďanech, které mělo konferenční jednání posunout vpřed. Oba politici se setkali 16. února. Jednání však vázlo na stále stejných problémech – především na pruském požadavku zrovnoprávnění s Rakouskem. Schwarzenberg vystoupil s návrhem na prozatímní řešení situace v Německém spolkem, v němž předpokládal zřízení direktoria tvořeného pouze zástupci Rakouska, Pruska a Bavorska. Předsednické místo mělo připadnout Rakousku. Za těchto okolností by podle Schwarzenberga nebyla vídeňská vláda proti případnému územnímu rozšíření Pruska a Bavorska na úkor ostatních německých států. Manteuffel návrh rozhodně odmítl a 18. února odjel do Berlína, aby s rakouským návrhem seznámil pruského krále Fridricha

²⁷⁶ Viz HHStA, f. PA. II. Deutscher Bund, k. 21, fasc. Berichte des k. k. Bundestagspresidialgesandten Grafen von Thun 1851, Nr. 2 A-B, Thun Schwarzenbergovi, 10. ledna 1851.

²⁷⁷ Viz H. J. SCHOEPS, *Von Olmütz nach Dresden 1850 – 1851*, s. 131.

²⁷⁸ K otázce spolkového soudu viz Dieter WYDUCKEL, *Die Diskussion um die Errichtung eines Bundesgerichtes beim Deutschen Bund*, in: Die Dresdener Konferenz 1850/51, s. 193 – 217.

Viléma IV., který šéfa pruské diplomacie v jeho postoji podpořil.²⁷⁹

Dne 23. února 1851 se ke svému čtvrtému zasedání sešlo plenární shromáždění drážďanské konference, aby projednalo návrhy první a druhé komise,²⁸⁰ které byly v podstatě totožné s jejich lednovými usneseními, o nichž již bylo pojednáno. Vedle rozdělení hlasů ve spolkovém plenárním shromáždění a ve výkonném spolkovém orgánu zde byl i návrh na začlenění Rakouska a Pruska se všemi jejich provinciemi do Německého spolku. Výsledky jednání obou komisí přednesl rakouský ministerský předseda a vyslovil se pro jejich přijetí. Zároveň přítomné vyzval, aby při svém rozhodování potlačili osobní zájmy a měli na mysli pouze dobro Německa. Pruský zplnomocněnec Manteuffel poté vyjádřil oběma návrhům podporu, ale zároveň dodal, že by vlády všech německých států měly mít dostatek času k rozhodnutí. Navrhl jim proto poskytnout lhůtu čtrnácti dnů, v jejichž průběhu měly sdělit svůj názor. Schwarzenberga pruský krok poněkud zaskočil, ale ve snaze zabránit hned v úvodu jednání sporům souhlasil. Jednotlivé státy se měly vyjádřit nejpozději 8. března.²⁸¹

Rakouská diplomacie tak měla ještě dva týdny, aby přesvědčila vlády německých států o potřebě přijetí předložených návrhů. Z odloženého rozhodnutí ale profitovalo především Prusko, které získalo čas pro své plány. Oficiálně Berlín sice souhlasil s přijetím obou návrhů, ale onou čtrnáctidenní lhůtou získal prostor, aby mohl v zákulisí zahájit aktivity směřující k opačnému cíli. Ještě 23. února se Schwarzenberg pokusil zajistit si podporu Pruska pro další jednání. Manteuffel však trval na požadavku zrovnoprávnění obou států.²⁸² Svůj postoj potvrdil i v listu, který rakouskému ministerskému předsedovi zaslal 27. února.²⁸³ Schwarzenberg tak stál před těžkým rozhodnutím, zda je pro Rakousko přínosnější začlenit všechny své provincie do Německého spolku, a to i za cenu zrovnoprávnění s Pruskem, či si ponechat hlavní roli v německých záležitostech a vzdát se

²⁷⁹ Viz H. J. SCHOEPS, *Von Olmütz nach Dresden 1850 – 1851*, s. 100; S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 354.

²⁸⁰ Viz Zpráva 1. komise, 12. února 1851, in: QGDB, Bd. 1, Nr. 52, s. 211 – 219; Zpráva 2. komise, 13. února 1851, in: Tamtéž, Nr. 53, s. 220 – 235.

²⁸¹ Viz Protokol z konference v Drážďanech, 23. února 1851, in: Tamtéž, Nr. 54, s. 235 – 297.

²⁸² Srov. Rakousko-pruská punktace, 23. února 1851, in: Tamtéž, Nr. 55, s. 297 – 301.

²⁸³ Viz Manteuffel Schwarzenbergovi, 27. února 1851, in: Tamtéž, Nr. 56, s. 301 – 307. Srov. J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 76.

případné německé vojenské podpory v Uhrách a Itálii.²⁸⁴ Nakonec se rozhodl pruské požadavky odmítnout a ještě jednou vyzval Manteuffela k podpoře návrhů přednesených 23. února.²⁸⁵ Na postoji obou států již nic nezměnily ani další listy z 10. a 17. března.²⁸⁶ Během těchto prusko-rakouských jednání vypršela lhůta poskytnutá k rozhodnutí ostatním německým vládám. Rakousko se sice pokusilo přimět německé panovníky a jejich kabinetů k přijetí obou výše zmíněných návrhů,²⁸⁷ ale ještě před 8. březnem bylo zřejmé, že tyto snahy nepřinesly kýžený výsledek a že většina států preferuje návrat k předrevolučnímu uspořádání Německého spolku. Plánované plenární zasedání účastníků konference proto již ani nebylo svoláno.²⁸⁸

Již 28. února rakouský vyslanec v Berlíně v jedné ze svých zpráv sděloval, že nelze přehlédnout Manteuffelův zdrženlivý postoj k jednáním v Drážďanech a směřování berlínské vlády k obnově starého Spolkového sněmu. V tomto ohledu nalézalo Prusko oporu v zahraniční politice Ruska, které starý Spolkový sněm stále pokládalo za jediné možné řešení německé otázky.²⁸⁹ Situaci, v níž se německé státy nacházely, charakterizoval kníže Schwarzenberg, když v jednom z listů adresovaných Manteuffelovi napsal: „*Učinit návrh, který by uspokojil všechny vlády, to znamená, že by nikomu nic nevzal a každému něco dal, je stejně těžké v Drážďanech jako kdekoliv jinde.*“²⁹⁰

Významným faktorem ovlivňujícím vývoj drážďanských jednání bylo mínění evropských velmocí Velké Británie, Francie a zejména Ruska, které od dob Kateřiny II. působilo mezi Rakouskem a Pruskem v roli arbitra. Přesto, že by případná prusko-rakouská dohoda a realizace Schwarzenbergova plánu Mitteleuropy mohla pro Petrohrad

²⁸⁴ Srov. Prokesch Schwarzenbergovi, 2. března 1851, in: Aus den Briefen des Grafen Prokesch von Osten (1849 – 1855), s. 203.

²⁸⁵ Viz Schwarzenberg Manteuffelovi, 4. března 1851, in: QGDB, Bd. 1, Nr. 61, s. 340 – 345.

²⁸⁶ Viz Manteuffel Schwarzenbergovi, 10. března 1851, in: Tamtéž, Nr. 62, s. 346 – 351; Schwarzenberg Manteuffelovi, 17. března 1851, in: Tamtéž, Nr. 67, s. 361 – 368; Pruský reformní návrh a rakouský protinávrh, 10. a 17. března 1851, in: Tamtéž, Nr. 68, s. 368 – 372.

²⁸⁷ Viz Rakouský oběžník, 2. března 1851, in: Tamtéž, Nr. 60, s. 338 – 340.

²⁸⁸ Srov. H. J. SCHOEPS, *Von Olmütz nach Dresden 1850 – 1851*, s. 106; rovněž Pruský vyslanec v Hannoveru Rudloff Manteuffelovi, 4. března 1851, in: Preussens auswärtige Politik 1850 – 1858, Bd. I, s. 119.

²⁸⁹ Viz HHStA, f. PA. III. Preussen, k. 41, fasc. Berichte 1851, I. Deutsche Bundesverfassung, Nr. 31 A, Prokesch Schwarzenbergovi, 28. února 1851.

²⁹⁰ Cit. dle: Schwarzenberg Manteuffelovi, 4. března 1851, in: Preussens auswärtige Politik 1850 – 1858, Bd. I, s. 117.

znamenat ztrátu možnosti ovlivňovat dění ve střední Evropě, byl ruský ministr zahraničí Karel Robert hrabě Nesselrode rozhodnut nezasahovat do drážďanských jednání. Postoj ministra zahraničí byl zároveň postojem cara Mikuláše I., který se obával vypuknutí nové revoluční vlny. Ruská diplomacie si sice uvědomovala, že rakouské plány mohou vážně ohrozit zájmy Petrohradu na Balkáně, ale obavy z revoluce byly silnější.²⁹¹ Nic na tom nezměnila ani upozornění ruského vyslance v Berlíně Petera von Meyendorffa, který před plánem Mitteleuropy opakovaně varoval jak v roce 1849, tak i na jaře 1851.²⁹²

Představitelé Velké Británie zpočátku považovali snahy vídeňské vlády za utopii, ale s ohledem na souhlasnou politiku Ruska je lord Palmerston začal vnímat jako reálnou hrozbu britským zájmům. Již na konci listopadu 1850 se proto obrátil na pruskou a rakouskou vládu s depeší, v níž zdůraznil, že Německý spolek vznikl na základě usnesení států, které se zúčastnily vídeňského kongresu v roce 1815, a organizace Spolku tak může být změněna pouze s jejich souhlasem.²⁹³ Schwarzenberg ve své opatrné odpovědi mimo jiné poukázal na fakt, že v roce 1848 přičlenilo Prusko k Německému spolku území Východních a Západních Prus, aniž to vzbudilo pozornost signatářů vídeňských smluv.²⁹⁴ Pruský ministerský předseda Manteuffel ale v reakci na depeši sdělil britskému vyslanci v Berlíně Westmorlandovi, že nepředpokládá realizaci Schwarzenbergových plánů.²⁹⁵ Přes zmíněné obavy byl o nereálnosti Schwarzenbergových představ přesvědčen i Palmerston, který v jednom z rozhovorů s ruským vyslancem v Londýně Brunnovem měl vyslovit názor, že není pravděpodobné, aby se Vídňi podařilo proti vůli ostatních německých států ideu Mitteleuropy prosadit.²⁹⁶

Narozdíl od Velké Británie odmítala francouzská vláda plány na spolkovou

²⁹¹ Srov. H. J. SCHOEPS, *Von Olmütz nach Dresden 1850 – 1851*, s. 138 – 140.

²⁹² Srov. Meyendorff Nesselrodemu, 9./21. dubna 1851, in: Peter von Meyendorff. Ein russischer Diplomat an den Höfen von Berlin und Wien, Bd. II., Nr. 389, s. 398 – 400. Rovněž W. HEINDL, *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London (1848 – 1852)*, s. 72 – 73.

²⁹³ Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 108, fasc. Weisungen 1851, Schwarzenberg Prokeschovi, 24. března 1851; HHStA, f. PA. VIII. England, k. 31, fasc. Berichte 1851, IV. Affaires d'Allemagne, Nr. 40 A-C, Koller Schwarzenbergovi, 5. dubna 1851. Srov. H. J. SCHOEPS, *Von Olmütz nach Dresden 1850 – 1851*, s. 141; A. DOERING-MANTEUFFEL, *Vom Wiener Kongreß zur Pariser Konferenz*, s. 134 – 147. Srov. W. HEINDL, *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London (1848 – 1852)*, s. 80 – 86.

²⁹⁴ Viz H. J. SCHOEPS, *Von Olmütz nach Dresden 1850 – 1851*, s. 142.

²⁹⁵ Viz Tamtéž.

²⁹⁶ Viz HHStA, f. PA. VIII. England, k. 31, fasc. Berichte 1851, IV. Affaires d'Allemagne, Nr. 31, Koller Schwarzenbergovi, 18. března 1851. Ve stejném duchu rovněž: Tamtéž, Nr. 36 A-C, Koller Schwarzenbergovi, 27. března 1851.

reformu od samého začátku. Obávala se zejména možnosti realizace Schwarzenbergova projektu na vytvoření středoevropské říše se 70 miliony obyvatel.²⁹⁷ Již v srpnu 1850 sdělil Ludvík Napoleon své výhrady rakouskému vyslanci Hübnerovi a v prosinci následovalo rozhodné odmítnutí rakouské politiky v Německu. Napoleon byl zejména proti možnosti začlenit italské provincie Rakouska do Německého spolku, a naopak usiloval o jejich vymanění z rakouského vlivu.²⁹⁸ Francouzský i britský vyslanec v Petrohradě se snažili postavit proti myšlence na vstup celé habsburské monarchie do německého státu rovněž Rusko.²⁹⁹ Další vývoj však ukázal, že obavy Paříže byly zbytečné. V březnu 1851 ruská vláda oznámila, že její postoj k událostem v Německu závisí i na názoru Velké Británie a Francie.³⁰⁰ Schwarzenberg tak ztratil naději na zahraniční podporu svých úmyslů.³⁰¹ Postoj obou západních velmocí se nezměnil ani v následujících měsících.³⁰²

Již na začátku drážďanské konference bylo zřejmé, že dohody o reorganizaci Německého spolku bude možné dosáhnout pouze na základě prusko-rakouské spolupráce. Tento předpoklad se však s ohledem na neustálé vzájemné soupeření obou států o vliv v Německu nepodařilo naplnit. Je třeba si rovněž uvědomit, že na spolupráci obou německých velmocí neměly zájem ani státy třetího Německa, které se obávaly, že by tak mohla být narušena jejich suverenita, a za výhodnější považovaly obnovu

²⁹⁷ Viz HHStA, f. PA. IX. Frankreich, fasc. Berichte 1851, II. Affaires d'Allemagne, Nr. 14 A-C a 24 A-H, Hübner Schwarzenbergovi, 22. ledna a 10. února 1851.

²⁹⁸ Viz HHStA, f. PA. II. Deutscher Bund, k. 90, fasc. Dresdener Konferenz 1851 I-III, Berichte, Nr. 14 C, Buol Schwarzenbergovi, 1. března 1851. Srov. J. A. HÜBNER, *Neun Jahre der Erinnerungen eines österreichischen Botschafters in Paris unter dem zweiten Kaiserreich 1851 - 1859*, s. 8. V souvislosti s odmítavým stanoviskem Francie k možnosti realizace úvah o vstupu celé habsburské monarchie do Německého spolku se na přelomu února a března obrátila pařížská vláda rovněž na vládní kabinet státního třetího Německa s výzvou, aby tyto plány nepodporovaly. Viz HHStA, f. PA. IV. Bayern, k. 18, fasc. Berichte 1851 I-V, Nr. 14 C, Esterházy Schwarzenbergovi, 9. března 1851.

²⁹⁹ Viz HHStA, f. PA. X. Russland, k. 33, fasc. Berichte 1851, I. Affaires d'Allemagne, Nr. 11 D, 15 B, Lebzelter Schwarzenbergovi, 27./15. února, 19./7. března 1851. Schwarzenberg tyto kroky vnímal jako zasahování do vnitřních záležitostí Německa a rozhodně je odmítal. Viz Tamtéž, fasc. Weisungen, I. Affaires d'Allemagne, Nr. 1, Schwarzenberg Lebzelterovi, 23. března 1851.

³⁰⁰ Viz H. J. SCHOEPS, *Von Olmütz nach Dresden 1850 - 1851*, s. 147.

³⁰¹ K postoji Francie a Velké Británie vůči drážďanské konferenci: G. GILLESSEN, *Lord Palmerston und die Einigung Deutschlands*, s. 136 - 148; W. MÖBLE, *Bayern auf den Dresdener Konferenzen 1850/51*, s. 82 - 88.

³⁰² Viz HHStA, f. PA. VIII. England, k. 31, fasc. Berichte 1851, IV. Affaires d'Allemagne, Nr. 40 B, Koller Schwarzenbergovi, 5. dubna 1851; Tamtéž, Nr. 6 E, Buol Schwarzenbergovi, 6. srpna 1851; HHStA, f. PA. II. Deutscher Bund, k. 21, fasc. Berichte des k. k. Bundestagspräsidialgesnaden Grafen von Thun 1851, Nr. 43 A-B, Thun Schwarzenbergovi, 29. září 1851; Srov. rovněž opis nóty lorda Palmerstona adresované 13. září 1851 britskému vyslanci u Spolkového sněmu Cowleymu, která tvoří přílohu předchozího dokumentu.

předrevolučního Německého spolku.³⁰³ Bavorská vláda, která platila za příznavce rakouské politiky, odmítala prusko-rakouské dohody, které by vedly ke společné vládě obou států v Německu, a v návaznosti na předchozí vyjádření trval Pfordten na myšlence německého trianismu, kdy by se o moc dělily Prusko, Rakousko a státy třetího Německa pod vedením Bavorska.³⁰⁴

Pod dojmem dosavadních neúspěšných jednání zaslalo 27. března Prusko všem členským státům Německého spolku oběžník, v němž vyzývalo k obnově starého Německého spolku.³⁰⁵ S tímto krokem souhlasila i pruská veřejnost a list „*Vossische Zeitung*“ jej označil za to nejmoudřejší, co mohlo Prusko za dané situace udělat.³⁰⁶ K obdobnému závěru dospěli i zástupci Bádenska, Meklenburska-Schwerin, Meklenburska-Strelitz, Lübecku a Hamburku, kteří se 5. dubna sešli v Drážďanech.³⁰⁷ Pruský zplnomocněnec Alvensleben pak 9. dubna Manteuffelovi sdělil, že si již všichni přejí konec konference a návrat ke starému Německému spolku.³⁰⁸

Ve Vídni pruský oběžník vyvolal vlnu rozhořčení. Schwarzenberg 29. března v reakci adresované Prokeschovi označil nynější snahy Pruska o obnovení starého „*vysmívaného Spolkového sněmu*“ za událost, v níž spočívá „*směšnost dějin*“. „*Bůh ví,*“ pokračoval šéf rakouské politiky, „*že nejsem ctitelem stávající spolkové ústavy; poctivě jsme se snažili dosáhnout pevnějšího a praktičtějšího uspořádání. Naprosto se to nepodařilo a vše tak zůstane při starém, protože nebezpečná roztrhaná sukně je stále ještě lepší než vůbec nic.*“³⁰⁹ V obdobném duchu hodnotil situaci i rakouský vládní list „*Der Lloyd*“, který zdůrazňoval, že Rakousko nenese vinu za krach drážďanské konference, a konstatoval, že „*stará spolková ústava – to může slyšet každý, kdo to*

³⁰³ Srov. Chop Fritschovi, 29. března 1851, in: QGDB, Bd. 1, Nr. 72, s. 385 – 386; rovněž Beust Könnerritzovi, 13. dubna 1851, in: Tamtéž, Nr. 79, s. 408 – 411.

³⁰⁴ Srov. Pfordten Lerchenfeldovi, 15. března 1851, in: Tamtéž, Nr. 66, s. 359 – 360.

³⁰⁵ Viz Pruský oběžník, 27. března 1851, in: Tamtéž, Nr. 72, s. 383 – 384. Stejného názoru byl i pruský korunní princ Vilém, který ve svém pamětním spise z 20. února 1851 vyslovil zklamání z vývoje událostí a konstatoval, že nevidí jiné řešení než návrat k uspořádání Německa z roku 1815. Viz Pamětní spis prince Viléma, 20. února 1851, in: Preussens auswärtige Politik 1850 – 1858, Bd. I, s. 107 – 109. Srov. HHStA, f. PA. II. Deutscher Bund, k. 90, fasc. Dresdener Konferenz 1851 I-III, Berichte, Nr. 24, Buol Schwarzenbergovi, 26. března 1851.

³⁰⁶ Viz H. J. SCHOEPS, *Von Olmütz nach Dresden 1850 – 1851*, s. 159.

³⁰⁷ Viz Tamtéž.

³⁰⁸ Viz Alvensleben Manteuffelovi, 9. dubna 1851, in: Preussens auswärtige Politik 1850 – 1858, Bd. I, s. 145.

³⁰⁹ Cit. dle: Schwarzenberg Prokeschovi, 29./30. března 1851, in: QGDB, Bd. 1, Nr. 73, s. 387 – 388.

slyšet chce - je neštěstím pro Německo. “Dále bylo kritizováno zachování poměru hlasů v plénu a užší spolkové radě, které podle „Loydu“ „mocné oslabuje a slabé činí mocnými“.³¹⁰ Od obnovení Německého spolku neočekával nic dobrého ani Schwarzenberg, který o něm na konci dubna napsal: „*Je to děravá loď, která v Drážďanech nebyla opravena a na níž nyní chtějí plout bouří; a vyřčené očekávání, že nám Spolkové shromáždění pomůže z nouze a nebezpečí, ukazuje buď na zvláštní úmysly, anebo to je důkaz skutečně dojemné naivity.*“³¹¹

Přestože jednání mezi Vídní a Berlínem směřovala k ukončení konferenčních jednání, pokračovaly jednotlivé komise ve své práci až do konce dubna. Na osmém zasedání plenárního shromáždění konference, které se konalo 2. května, byly předloženy jejich závěrečné zprávy.³¹² Poté, co byl přijat návrh rakouského zplnomocněnce Buol-Schauensteina, aby vlády jednotlivých spolkových států dostaly dvoutýdenní lhůtu k vyslovení názoru na ně, bylo závěrečné konferenční zasedání stanoveno na 15. květen 1851.³¹³

Závěrečné zasedání drážďanské konference, jehož se zúčastnili i rakouský a pruský ministerský předseda, již žádné změny, které by odvrátily neúspěch konferenčních jednání, nepřineslo. Nejprve v průběhu dopoledního zasedání přednesli zástupci všech členských států své připomínky k závěrečným zprávám jednotlivých komisí, které se měly stát základem pro další jednání.³¹⁴ Odpoledne byla po vyslechnutí projevů Schwarzenberga, Manteuffela, Pfordtena, Beusta a Münchhausena konference ukončena.³¹⁵ Průběh a výsledky drážďanské konference tak ukázaly, že ani pruská, ani rakouská koncepce na vytvoření jednotného německého státu, které vznikly jako bezprostřední reakce na revoluční dění roku 1848, nemají mezi členy Německého spolku

³¹⁰ Cit. dle: Článek v „Loydu“, 3. dubna 1851, in: Tamtéž, Nr. 76, s. 395 – 397.

³¹¹ Cit. dle: Schwarzenberg Prokeschovi, 29. dubna 1851, in: Aus den Briefen des Grafen Prokesch von Osten, s. 215 – 216. K drážďanské konferenci a Schwarzenbergovu působení viz Roy A. AUSTENSEN, *Felix Schwarzenberg: „Realpolitiker“ or Metternichian? The Evidence of the Dresden Conference*, MÖSTA, 30/1977, p. 97 – 118.

³¹² Srov. Zpráva 2. komise, 25. dubna 1851, in: QGDB, Bd. 1, Nr. 82, s. 419 – 463; Zpráva 3. komise, 25. dubna 1851, in: Tamtéž, Nr. 83, s. 464 – 479; Zpráva spojené 1. a 2. komise, 26. dubna 1851, in: Tamtéž, Nr. 84, s. 480 – 484; Zpráva 1. komise, 28. dubna 1851, in: Tamtéž, Nr. 85, s. 485 – 487; Zpráva 4. komise, 28. dubna 1851, in: Tamtéž, Nr. 86, s. 488 – 491.

³¹³ Srov. Protokol konference v Drážďanech, 2. května 1851, in: Tamtéž, Nr. 88, s. 495 – 502.

³¹⁴ Viz Protokol konference v Drážďanech, 15. května 1851, in: Tamtéž, Nr. 89, s. 502 – 540.

³¹⁵ Viz Protokol konference v Drážďanech, 15. května 1851, in: Tamtéž, Nr. 90, s. 540 – 546.

dostatečnou podporu.³¹⁶

Přes neúspěch jednání neodešel Schwarzenberg z konference zcela poražen. Již v dubnu zahájil vyjednávání s berlínskou vládou o možnosti uzavřít dvoustrannou prusko-rakouskou smlouvu, která byla podepsána den po ukončení konference 16. května 1851.³¹⁷ Oba státy se ve smlouvě, k jejíž ratifikaci došlo 19. května,³¹⁸ zavázaly na následující tři roky ke společné obraně svých držav uvnitř i vně Německého spolku.³¹⁹ Lze tak konstatovat, že tato smlouva znamenala konec úsilí o prosazení plánu Mitteleuropy, stejně jako plánu na vytvoření maloněmeckého národního státu.³²⁰

V. 2. 3. Závěr Schwarzenbergovy vlády

Neúspěch jednání drážďanské konference znamenal konec pokusů o znovuospořádání Německa na základě reorganizace Německého spolku, který se nepodařilo přizpůsobit situaci změněné revolucí z roku 1848. Uspokojování tzv. „národních potřeb“ v jeho rámci se ukázalo jako neslučitelné s odstředivými snahami a zájmy jednotlivých německých států.³²¹ Po skončení drážďanských jednání se kníže Schwarzenberg v oblasti zahraniční politiky zaměřil na další upevňování postavení Rakouska v německém prostoru. Pro rakouskou spolkovou politiku se stala charakteristickou snaha o překonání německého dualismu a odsunutí Pruska do pozice „druhé“ mocnosti Německého spolku. Schwarzenberg doufal, že ve svém úsilí bude moci využít obav středních a malých německých států z hegemoniálních snah Berlína. Prusko naopak myšlenku prusko-rakouského „*duumvirátu*“ prosazovalo a poukazovalo na

³¹⁶ Srov. A. DOERING-MANTEUFFEL, *Der Ordnungszwang des Staatensystems*, s. 119 – 140.

³¹⁷ Srov. HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 108, fasc. Weisungen 1851, Schwarzenberg Prokeschovi, 13. dubna a 1. května 1851.

³¹⁸ Viz HHStA, f. Ministerratsprotokolle (1851 III-VI), k. 13, fasc. MRProt. 1851 IV – V, MR. 1851 V 19, fol. 708 – 709, bod III, Protokol ze zasedání ministerské rady, 19. května 1851.

³¹⁹ Rakouský návrh smlouvy společně s pruskými úpravami tvoří přílohu zprávy vyslance v Berlíně Prokesche z 30. května 1851. Viz HHStA, f. Gesandtschaftsarchiv Berlin, k. 108, fasc. Berichte 1851 IV-XII, Nr. 78 A, Prokesch Schwarzenbergovi, 30. května 1851.

³²⁰ Srov. J. HOFFMANN, *Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852*, s. 79; S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 362.

³²¹ Tato skutečnost úzce souvisela s různými výsledky a zkušenostmi jednotlivých států plynoucích z revolučních událostí roku 1848. Viz J. MÜLLER *Deutscher Bund und deutsche Nation 1848 – 1866*, s. 90 – 113. Srov. E. M. WERNER, *Die Märzministerien*. Srov. Tabulka č. 14.

společné konzervativní zájmy obou mocností.³²²

Frankfurtský Spolkový sněm obnovil v květnu 1851 svou činnost, když 11. května dorazili na místo oba pruští zástupci – vyslanec generál Theodor Rochus von Rochow a jeho tajný legační rada Otto von Bismarck,³²³ který v souladu s plány pruské vlády posléze úřad pruského vyslance u Spolkového sněmu převzal.³²⁴ Svě zástupce do Frankfurtu vyslaly rovněž ostatní německé státy.³²⁵ Předsednictví se v rámci Spolkového sněmu opět chopilo Rakousko, zastoupené Friedrichem hrabětem Thun-Hohensteinem.³²⁶ Rakouský zástupce, narozdíl od Rochowa, nepatřil mezi stoupence prusko-rakouského vyrovnání v rámci Německa. Již v dubnu 1851 knížeti Schwarzenbergovi sdělil, že v případě, že by došlo k realizaci myšlenky na střídání Pruska a Rakouska coby předsednických států Německého spolku, rezignuje na svůj post. „*Dojde-li k plánovaným novinkám,*“ psal hrabě Thun, „*bude třeba, aby zdejší zástupce Rakouska byl skrz naskrz mazaný, probraný člověk, který svého pruského kolegu předstihne a prohlédne jeho plány a intriky, proti nimž bude stále působit. K tomu se v žádném případě nehodím.*“³²⁷ Thun nicméně neodmítal možnost nalézt s Pruskem společné čestné a přátelské řešení a je pravděpodobné, že by se mu to ve spolupráci s Rochowem, který jej pokládal za čestného a poctivého muže, podařilo.³²⁸ Thun nabádal vídeňskou vládu, aby již více nelpěla na své

³²² Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. III, Stuttgart, Berlin, Köln, Mainz 1978, s. 132 – 133.

³²³ Srov. Jmenování Bismarcka tajným legačním radou pruského vyslanectví u Spolkového sněmu, 8. května 1851, in: Publicationen aus den königlichen preußischen Staatsarchiven, 12. Bd., Preußen im Bundestag 1851 bis 1859. Dokumente der königlichen preußischen Bundestagsgesandtschaft, Hrsg. von Ritter von Poschinger, I. Teil (1851 – 1854), Leipzig 1882, Nr. 1, s. 1 – 5; Plná moc tajného legačního rady Bismarcka jako vyslance u Spolkového sněmu, 15. července 1851, in: Tamtéž, Nr. 3, s. 5 – 6. K Bismarckovu působení v letech 1849 – 1851 srov. A. KAERNBACH, *Bismarcks Bemühungen um eine Reform des Deutschen Bundes 1849 – 1866*, in: Preußen, Europa und das Reich, Hrsg. von Oswald Hauser, Köln 1987, s. 199 – 207.

³²⁴ Viz S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 363. Berlínská vláda si byla vědoma významu Frankfurtu pro další vývoj v německé oblasti, a proto se výběr vhodné osoby na post pruského vyslance stal předmětem série jednání. Postupně bylo diskutováno o celé řadě možných kandidátů, mezi nimiž můžeme uvést hraběte Alvenslebena, zastupujícího Prusko na drážďanské konferenci, bývalého vyslance ve Vídni Bernstorffa či generála von Bonina. Viz A. O. MEYER, *Bismarcks Kampf mit Österreich am Bundestag zu Frankfurt (1851 bis 1859)*, s. 21 – 28. Rochow měl za úkol Bismarcka zaučít a uvést do společnosti. Viz O. von BISMARCK, *Gedanken und Erinnerungen*, s. 74.

³²⁵ Viz QGDB, Bd. 2: *Der Deutsche Bund zwischen Reaktion und Reform 1851 – 1858*, Bearb. von Jürgen Müller, München 1998, s. XLIII. Srov. Tabulka č. 15.

³²⁶ Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. III, s. 130.

³²⁷ Cit. dle: A. O. MEYER, *Bismarcks Kampf mit Österreich am Bundestag zu Frankfurt (1851 bis 1859)*, s. 36.

³²⁸ Viz Tamtéž, s. 37 – 38.

dosavadní pasivní spolkové politice, ale usilovala o aktivaci jednotlivých výborů Spolkového sněmu, čímž chtěl získat sympatie německé veřejnosti na stranu Rakouska. Kníže Schwarzenberg však Thunovy názory nesdílel, a naopak veškeré snahy o realizaci spolkové politiky, která by apelovala na národní zájmy a na zájmy společnosti, ignoroval.³²⁹

Rochowův nástupce Bismarck ve vztahu k rakouskému vyslanci zastával narozdíl od svého předchůdce podstatně odlišné stanovisko. Již po dvou týdnech pobytu ve Frankfurtu v dopise adresovaném pruskému ministerskému předsedovi Manteuffelovi popisoval Thuna jako člověka, který je schopen „brát v klubu do čtyř hodin do rána hazardní hry (macao), tančit bez přestávky od deseti do pěti hodin a se zjevnou náruživostí přitom bohatě popíjí chlazené šampaňské a dělá nabídky bezkým ženám.“³³⁰ V souvislosti s diplomatickými a politickými schopnostmi rakouského vyslance Bismarck konstatoval, že Thun je velmi činorodý a nadaný. Zároveň upozorňoval, že je třeba mít se neustále na pozoru před jeho „vychytralostí a vypočítavostí“. „Pokládám jej za soupeře“, uzavíral Bismarck, „který je nebezpečný každému, kdo mu důvěřuje, místo aby mu oplácel stejnou mincí.“³³¹

Hrabě Thun Bismarcka hodnotil jako člověka, jemuž více nežli na spolkových záležitostech záleží na zájmech Pruska. „Zdá se mi“, psal Thun ve své zprávě z 21. září 1851, „že myšlenka rovnosti s Rakouskem je u něj hluboce zakořeněna a snaží se úzkostlivě vyhnout všemu, co by byl jen vzdáleně mohlo budít dojem, že se podržuje.“ Rakouský vyslanec dále svého pruského kolegu označoval za muže lpějícího tvrdošijně na svých názorech, na němž je znát téměř nulová praxe na diplomatickém poli a který je odkázán pouze na své zkušenosti z působení ve veřejných službách. V závěru Thun vyslovil obavu, že Bismarck může v budoucnu přispět ke zkomplikování prusko-rakouských vztahů.³³²

³²⁹ Srov. J. MÜLLER *Deutscher Bund und deutsche Nation 1848 – 1866*, s. 75 – 76.

³³⁰ Cit. dle: Bismarck Manteuffelovi, 26. května 1851, in: Otto von Bismarck, *Die gesammelten Werke*, 1. Bd., Politische Schriften bis 1854, Bearb. von Herman von Petersdorff, Berlin 1924, Nr. 3, s. 3 – 4. Tento styl života samozřejmě neprospíval Thunovu zdraví. Hrabě navíc trpěl dědičným neduhem svého rodu – silnými bolestmi hlavy a migrénami – které mu mnohdy zabraňovaly v práci. Viz A. O. MEYER, *Bismarcks Kampf mit Österreich am Bundestag zu Frankfurt (1851 bis 1859)*, s. 48 – 49.

³³¹ Viz A. O. MEYER, *Bismarcks Kampf mit Österreich am Bundestag zu Frankfurt (1851 bis 1859)*, s. 38 – 39.

³³² Viz HHStA, f. PA. II. Deutscher Bund, k. 21, fasc. Berichte des k. k. Bundestagspräsidialgesandten Grafen von Thun 1851, Nr. 41 D, 70, Thun Schwarzenbergovi, 21. září a 26. prosince 1851. Srov. A. O. MEYER, *Bismarcks Kampf mit Österreich am Bundestag zu Frankfurt (1851 bis 1859)*, s. 43 – 46. K prusko-rakouským vztahům v rámci Spolkového sněmu srov. Douglas Wilford HATFIELD, *Schwarzenberg's German Policy 1851 – 1852*, Diss., Lexington 1969, p. 65 – 79.

V souladu s dohodami z května a června 1851 nastolily Prusko a Rakousko reakční kurz. Na zasedání Spolkového sněmu 14. května 1851 Rochow, který byl hluboce přesvědčen o nutnosti společného postupu obou německých mocností,³³³ konstatoval, že se Prusko staví na půdu spolkového práva a má v úmyslu ve spolupráci s ostatními státy usilovat o vnitřní i vnější posílení Německého spolku.³³⁴ Rakouský zástupce hrabě Thun o pět dnů později vyslovil přesvědčení, že spolupráce s Pruskem bude úspěšná. Zároveň však vyjádřil pochybnosti o možnosti změn v systému Německého spolku, neboť všechny německé vlády mají v daný okamžik zajištěnou svou existenci. Možnost, jak tento fakt překonat, spatřoval v prusko-rakouské spolupráci.³³⁵ V průběhu května a června došlo mezi Vídní a Berlínem k jednáním směřujícím k zajištění klidu a pořádku v Německém spolku.³³⁶ Na zasedání Spolkového sněmu 8. července 1851 předložil hrabě Thun k dalšímu projednání návrhy vypracované účastníky drážďanské konference. Následně byly vytvořeny čtyři výbory: 1) výbor pro změnu jednacího řádu Spolkového shromáždění; 2) politický výbor zabývající se možnostmi reorganizace nejvyšších spolkových úřadů a jejich kompetencí; 3) obchodněpolitický výbor; 4) výbor pro nejvyšší spolkový soud. Větší pozornost si však zaslouží až výbor pro zachování vnitřní bezpečnosti a pořádku, zřízený v druhé polovině srpna jako výsledek společného úsilí vídeňské a berlínské vlády, s cílem zajistit klid v rámci Německého spolku a zastavit další působení „rozvrtných sil“.³³⁷

Návrhy Pruska a Rakouska přijaté v červenci a srpnu 1851 směřovaly k potlačení všech revolučních a liberálních tendencí a k prosazení spolkových zákonů a usnesení.³³⁸ Spolkové shromáždění prohlásilo za neplatná „Základní práva německého národa“, přijatá frankfurtským parlamentem na přelomu let 1848 a 1849, která v některých německých

³³³ Srov. A. O. MEYER, *Bismarcks Kampf mit Österreich am Bundestag zu Frankfurt (1851 bis 1859)*, s. 29 – 34.

³³⁴ Viz Prohlášení pruského vyslance u Spolkového sněmu Rochowa, 14. května 1851, in: QGDB, Bd. 2, Nr. 1, s. 5 – 6.

³³⁵ Viz Thun Schwarzenbergovi, 19. května 1851, in: Tamtéž, Nr. 5, s. 43 – 45.

³³⁶ V souladu se snahami Manteuffelovy vlády se o obnovení dobrých vztahů s Rakouskem snažil i pruský vyslanec u Spolkového sněmu Bismarck. Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. III, s. 130.

³³⁷ Srov. J. MÜLLER *Deutscher Bund und deutsche Nation 1848 – 1866*, s. 76 – 88.

³³⁸ Viz Manteuffel Schwarzenbergovi, 23. května 1851, Schwarzenberg Manteuffelovi, 6. června 1851, Rakouský návrh spolkového usnesení, 6. června 1851, in: QGDB, Bd. 2, Nr. 6 – 8, s. 49 – 55.

státech stále platila.³³⁹ Usnesení o zajištění „veřejné bezpečnosti a pořádku v Německém spolku“ vyzývalo jednotlivé členské státy k revizi svých ústav, zákonů a opatření zavedených v letech 1848 a 1849. V případě, že by se tak nestalo, hrozil státům přímý zásah Německého spolku.

V několika případech skutečně došlo k vměšování se „reakčního výboru“ do vnitřních záležitostí některých německých států. Na základě spolkového usnesení z 23. srpna 1851³⁴⁰ došlo k revizi ústav ve Waldecku, Anhaltsku-Dessau, Anhaltsku-Köthen, Brémách, Hannoversku, Hamburku, Frankfurtu nad Mohanem, v Lippe-Detmold a v Lucembursku.³⁴¹ Dále s cílem obnovit „klid a pořádek“ měla být zavedena přísnější cenzura tisku³⁴² a vytvořena ústřední spolková policie se sídlem v Lipsku.³⁴³ Společný prusko-rakouský návrh na zřízení ústřední spolkové policie byl poté, co se oba státy při vzájemných jednáních dohodly na jeho znění, předložen 11. října 1851 Spolkovému shromáždění. Úkolem zamýšleného centrálního orgánu měl být dohled nad organizací policie v jednotlivých německých státech, sledování případných nedostatků a podávání hlášení o nich Spolkovému shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem. Úřad měl rovněž shromažďovat policejní údaje ze všech členských zemí Německého spolku a vyhledávat případná ohniska revoluční hrozby. Státy třetího Německa se však obávaly, že by přijetí tohoto návrhu mělo za následek výrazné omezení jejich pravomocí. V čele odporu stanulo Bavorsko podporované Hannoverskem, Württemberskem, Bádenskem, Hesenským kurfiřtstvím a Hesenskem-Darmstadt.³⁴⁴

Vídeňská a berlínská vláda na realizaci svého plánu záhy rezignovaly. Bez ohledu na odpor ke zřízení ústřední spolkového policejního úřadu však střední německé státy ve

³³⁹ Viz Spolkové usnesení o zrušení Základních práv, 23. srpna 1851, in: Tamtéž, Nr. 15, s. 85.

³⁴⁰ Srov. Spolkové usnesení na obranu veřejné bezpečnosti a pořádku, 23. srpna 1851, in: Tamtéž, Nr. 14, s. 83 – 84.

³⁴¹ Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. III, s. 136.

³⁴² Viz Zpráva o spolkovém usnesení o zamezení zneužívání svobody tisku, 6. září 1851, in: Preußen im Bundestag 1851 bis 1859, Nr. 8, s. 13 – 14.

³⁴³ Viz QGDB, Bd. 2, s. XLVII – XLVIII; S. LIPPERT, *Felix Fürst zu Schwarzenberg*, s. 364; E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. III, s. 134. K otázce spolkové policie: Pruské memorandum o zřízení ústředního spolkového policejního úřadu, 17. června 1851, Schwarzenberg Prokeschovi, 4. srpna 1851, in: QGDB, Bd. 2, Nr. 9, 13, s. 60 – 65, 73 – 83.

³⁴⁴ Viz W. SIEMANN, *Gesellschaft im Aufbruch. Deutschland 1849 – 1871*, Frankfurt am Main 1990, s. 43 – 44. Srov. J. MÜLLER *Deutscher Bund und deutsche Nation 1848 – 1866*, s. 108 – 109; D. W. HATFIELD, *Schwarzenberg's German Policy 1851 – 1852*, p. 109 – 116; Siegmund MEIBOOM, *Studien zur deutschen Politik Bayerns in den Jahren 1851 – 59*, München 1931, s. 4 – 13.

snaze zajistit se před propuknutím nové revoluční vlny dokázaly nalézt s oběma mocnostmi společnou řeč, když se dohodly na vybudování tzv. Policejního spolku, který fungoval zcela tajně mimo struktury Německého spolku.³⁴⁵ V souladu s reakční politikou Rakouska a Pruska bylo také usnesení Spolkového sněmu z 30. září 1851, na jehož základě byl na jeho ochranu umístěn v okolí Frankfurtu nad Mohanem armádní sbor o síle 12 000 mužů, podléhající pruskému velení.³⁴⁶ Rovněž Hamburk, kde byly od začátku spolkové intervence v Holštýnsku a Lauenbursku ubytovány rakouské oddíly, musel v červnu 1851 po sporech mezi vojáky a obyvateli města přistoupit na obsazení předměstí St. Pauli 1 500 rakouských vojáky.³⁴⁷

Opatření iniciovaná oběma německými velmocemi směřující k posílení moci Německého spolku, respektive Rakouska a Pruska, však narážela na odmítavé stanovisko středních a malých německých států, obávajících se, že by v důsledku prusko-rakouského dualismu v rámci Německého spolku bylo ohroženo jejich suverénní postavení.³⁴⁸ Objevovala se rovněž upozornění na nebezpečí vzniku prusko-rakouské vojenské diktatury a návrat absolutismu v rámci Německého spolku.³⁴⁹ Bylo zřejmé, že Prusko společně s Rakouskem vystupují proti všem revolučním hnutím a nemají v úmyslu přistoupit k revizi spolkové ústavy.³⁵⁰ Hlavním problémem Německého spolku tak

³⁴⁵ Hlavním organizátorem v této záležitosti byl berlínský policejní prezident Karl Ludwig Friedrich von Hinckeldey, který po atentátu na Fridricha Viléma IV. v květnu 1850 získal naprostou důvěru pruského krále a stanul v čele pruské politické policie. Veden obavami z revoluce chtěl vytvořit mezistátní informační síť umožňující dohled nad celým Německem. Výsledkem byla dohoda mezi Manteuffelem a Schwarzenbergem, kteří na 9. dubna 1851, tedy ještě před obnovením německého Spolkového sněmu, svolali do Drážďan první tajnou policejní konferenci. Mezi účastníky byli zástupci Pruska, Rakouska, Saska a Hannoverska. Na základě dalších jednání se spolek rozšířil o Bavorsko, Württembersko a Bádensko. K fungování policejního spolku srov. W. SIEMANN, *Gesellschaft im Aufbruch. Deutschland 1849 – 1871*, s. 43 – 65.

³⁴⁶ Viz Návrh Rakouska a Pruska na postavení spolkového armádního sboru na ochranu Spolkového shromáždění, 6. září 1851, in: QGDB, Bd. 2, Nr. 16, s. 85 – 88. Srov. Zpráva o zřízení spolkového sboru na ochranu Spolkového shromáždění, 1. září 1851, in: Preußen im Bundestag 1851 bis 1859, Nr. 5, s. 6 – 8; Bismarck Manteuffelovi, 1. září 1851, in: O. von Bismarck, *Die gesammelten Werke*, 1. Bd., Nr. 15, s. 32 – 34.

³⁴⁷ Viz QGDB, Bd. 2, s. XLVI. K otázce vojenského zajištění Německého spolku srov. D. W. HATFIELD, *Schwarzenberg's German Policy 1851 – 1852*, p. 100 – 109.

³⁴⁸ Viz Rüdrt Marschalovi, 12. července 1851, Watzdorf Fritschovi, 31. července 1851, Pfordten Gisemu, 5. října 1851, Pfordten Xylanderovi, 13. října 1851, in: QGDB, Bd. 2, Nr. 10, 12, 17, 18, s. 65 – 68, 71 – 73, 89 – 92.

³⁴⁹ Viz článek otištěný v „*Sächsische Constitutionelle Zeitung*“, 29. července 1851, in: Tamtéž, Nr. 11, s. 69 – 71.

³⁵⁰ Viz Könnerritz Beustovi, 9. července 1851, in: Tamtéž, Nr. 140, s. 691 – 692.

zůstával prohlubující se partikularismus jednotlivých spolkových států.³⁵¹ Kníže Schwarzenberg si tento stav plně uvědomoval. Na začátku listopadu se proto obrátil na württemberského krále Viléma I., u něhož hodlal nalézt podporu pro své plány směřující k posílení Německého spolku.³⁵²

Silný Německý spolek hrál významnou roli jak v zahraniční, tak v domácí politice habsburské monarchie. Po potlačení revoluce v Itálii a v Uhrách nastolila Schwarzenbergova vláda přísně centralistický kurz. Tato politika předpokládala, že hlavní roli v podunajské monarchii bude hrát německá národnost, což mělo za následek snahu o germanizaci rakouské společnosti. Jedním z požadavků pro realizaci těchto snah byla úzká spolupráce s ostatními německými státy v rámci Německého spolku. V zájmu Vídně tak bylo posilování postavení Spolku, aby jej mohla využít pro potřeby svých politických cílů.³⁵³

Kroky rakouské diplomacie však narazily na odmítavý postoj pruského vyslance u Spolkového sněmu Bismarcka. Berlín se od podzimu 1851 soustředil především na prosazování svých vlastních mocenských a ekonomických zájmů a úvahám o možné reformě Německého spolku se vyhýbal. Na konci roku byly rozdíly v zájmech obou německých mocností tak velké, že jejich další spolupráce v rámci Německého spolku byla prakticky nemožná.³⁵⁴ Bismarck 22. prosince 1851 upozornil ministerského předsedu Manteuffela na nebezpečí, že by Vídeň mohla s pomocí posíleného Německého spolku zajistit i svou pozici hlavní německé mocnosti. Bismarck Manteuffela žádal, aby byl zmocněn zaujmout ve Spolkovém shromáždění pasivní stanovisko a protahovat jeho jednání. Dále vyzýval, aby byl pro boj s přehnanými nároky Německého spolku zmobilizován tisk a poslanecká sněmovna.³⁵⁵ Rakouský zástupce ve Frankfurtu hrabě

³⁵¹ Jeden z diplomatických zástupců malých německých států v říjnu 1851 tento stav vyjádřil následovně: „Spolek je loterií, v níž všichni vyhrávají, ale nikdo si nechce vsadit.“ Cit. dle: J. MÜLLER *Deutscher Bund und deutsche Nation 1848 – 1866*, s. 147.

³⁵² Srov. Schwarzenberg württemberskému králi Vilémovi I., 5. listopadu 1851, in: QGDB, Bd. 2, Nr. 144, s. 699 – 702.

³⁵³ Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. III, s. 130 – 131.

³⁵⁴ Viz J. MÜLLER *Deutscher Bund und deutsche Nation 1848 – 1866*, s. 147 – 149. Kníže Schwarzenberg se snažil získat střední německé státy pro myšlenku společného postupu proti pruským expanzivním snahám. Bismarck však tento postup vnímal jako pokus o posílení pozic Vídně v Německu na úkor Pruska. Viz Schwarzenberg württemberskému králi Vilémovi I., 5. listopadu 1851, in: QGDB, Bd. 2, Nr. 144, s. 699; Bismarck Manteuffelovi, 22. prosince 1851, in: Tamtéž, Nr. 146, s. 705

³⁵⁵ Viz Bismarck Manteuffelovi, 22. prosince 1851, in: QGDB, Bd. 2, Nr. 146, s. 704 – 710. K pruské

Thun situaci u Spolkového sněmu komentoval následovně: „*Mé mínění o politice Pruska je jasné, Prusko Spolek [tj. Německý spolek – J. H.] nechce...*“³⁵⁶ O pět dnů později Thun hlásil, že Bismarck po svém návratu z Berlína oznámil, že Prusko nebude s Německým spolkem spolupracovat tak dlouho, dokud povede politiku nepřátelskou Prusku. Thunova snaha přesvědčit Bismarcka, že se nic takového neděje, vyzněla naprázdno.³⁵⁷

Již zmíněný reakční kurz rakouské politiky se neomezoval pouze na Německý spolek. Po porážce revoluce v Uhrách a v Itálii sílily mezi představiteli habsburské monarchie hlasy volající po odstranění oktrojované ústavy z března 1849. Jejím hlavním odpůrcem byl někdejší prezident dvorské komory Kübeck, který z pozice osobního poradce mladého císaře získával stále větší politický vliv. Dosáhl toho, že František Josef I. na místo ústavou daného říšského sněmu povolal říšskou radu, jejíž pravomoci byly po vzoru pruské státní rady omezeny na pouhou poradní činnost a její členy jmenoval císař. Na zasedání ministerské rady 17. srpna 1851 František Josef I. v této souvislosti konstatoval, že anglicko-francouzský konstituční systém není v poměrech habsburské monarchie aplikovatelný, a proto nelze naplnit ani ustanovení březnové ústavy z roku 1849.³⁵⁸ Kübeck své úsilí směřoval nejen proti konstitučně smýšlející skupině ministrů ve Schwarzenbergově vládě, ale i proti samotnému ministerskému předsedovi, kterému přisuzoval hlavní zodpovědnost za vydání oktrojované ústavy. Nic na tom neměnil fakt, že Schwarzenbergovi ústava sloužila především jako zbraň v boji o uchování státní jednoty habsburské monarchie. Ostatně v tuto dobu již bylo uvedeného cíle dosaženo. Schwarzenberg bez jakýchkoli skrupulí ústavu označil za špatnou a prostřednictvím patentu z 31. prosince 1851 ji prohlásil za zrušenou.

Liberálně smýšlející ministři Schmerling, Bruck a Krauß vládní kabinet opustili již dříve v průběhu roku 1851.³⁵⁹ Ministr spravedlnosti Schmerling tak učinil 24. ledna, 23. května jej následoval ministr obchodu Bruck³⁶⁰ a jako poslední 26. prosince z vlády

---

politice srov. E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. III, s. 131.

³⁵⁶ Viz Thun Prokeschovi, 24. ledna 1852, in: QGDB, Bd. 2, Nr. 148, s. 714 – 715.

³⁵⁷ Viz HHStA, f. PA. II. Deutscher Bund, k. 23, fasc. Berichte Thun 1852 I-IV, Nr. 17 A-B, Thun Schwarzenbergovi, 29. ledna 1852. K reakční politice Pruska a Rakouska: J. MÜLLER *Deutscher Bund und deutsche Nation 1848 – 1866*, s. 90 – 113.

³⁵⁸ Viz E. HELLER, *Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 147 – 149.

³⁵⁹ Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. III, s. 33 – 35.

³⁶⁰ O Bruckově abdikaci informoval Schwarzenberg rakouskou ministerskou radu při jejím zasedání

odešel ministr financí Krauß. V habsburské monarchii tak došlo k obnovení absolutismu. Ministři již nebyli zodpovědní parlamentu, ale pouze císaři.³⁶¹ Absolutistické postavení mladého Františka Josefa I. bylo umocněno po nečekaném úmrtí ministerského předsedy Schwarzenberga 5. dubna 1852. Rakouský císař se v souvislosti s tím rozhodl soustředit hlavní vedení státních záležitostí ve svých vlastních rukou a post ministerského předsedy ponechal neobsazený.³⁶²

Schwarzenbergova zahraniční politika byla po skončení drážďanské konference ovlivňována jednak stálým nedostatkem financí, jednak obavami z nových pokusů o státní převrat. Centrem revoluční propagandy byl Londýn. Schwarzenberg proto v souladu s Metternichovým doporučením nechal vytvořit tajnou zahraniční policii, která jej z britské metropole zásobovala podrobnými zprávami o plánech revolucionářů. Činnost londýnského revolučního centra vyvrcholila poté, co se Kossuthovi za přispění západoevropských mocností podařilo získat od Turecka povolení k vycestování.³⁶³ V Londýně mu Palmerston v říjnu 1851 přichystal triumfální přijetí.³⁶⁴ Hrabě Buol-Schauenstein, který 16. července 1851 přicestoval do Londýna, aby zde převzal úřad rakouského vyslance, za touto politikou spatřoval především Palmerstonovu snahu získat sympatie veřejného mínění před blížícími se volbami. Šéf britské zahraniční politiky tak potvrdil správnost rakouského názoru na politiku Londýna, podle něhož byl Palmerston vnímán jako pragmatik, hájící především zájmy Velké Británie, který se v případě potřeby odvolává na platnost uspořádání Evropy dané vídeňským kongresem a odmítá intervence v jiných zemích, ale v zájmu dosažení svých cílů neváhá bez ohledu na to podpořit aktivity savojské dynastie v Itálii či vyslat loďstvo na podporu uherských uprchlíků do Turecka.³⁶⁵

---

21. května 1851, když jako důvod uvedl Bruckovo přetížení. Viz HHStA, f. Ministerratsprotokolle (1851 III-VI), k. 13, fasc. MRProt. 1851 IV – V, MR. 1851 V 21, Nr. 66, fol. 712, bod I, Protokol ze zasedání ministerské rady, 21. května 1851.

³⁶¹ K obnovení absolutistického zřízení: R. KISZLING, *Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 184 – 197.

³⁶² Viz Tamtéž, s. 204.

³⁶³ Kossuthova cesta se uskutečnila na základě pozvání do USA. Turecká vláda byla ráda, že se tak zbaví svého „nepříjemného hosta“. V září 1851 se Kossuth společně s manželkou a několika pobočníky nalodil na americkou válečnou fregatu „Mississippi“ a po triumfální cestě přes La Spezia, Marseille, Southampton a Londýn odplul do USA. Viz I. DEÁK, *Die rechtmässige Revolution. Lajos Kossuth und die Ungarn 1848 – 1849*, s. 287.

³⁶⁴ Viz E. HELLER, *Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 155.

³⁶⁵ Viz HHStA, f. PA. VIII. England, k. 33, fasc. Weisungen, Dépêches à Londres, Instrukce pro hraběte

Neshody mezi Buolem a Palmerstonem se začaly prohlubovat již od konce července, kdy byl rakouský vyslanec pozván šéfem britské zahraniční politiky na večeri, které se k Buolově značné nelibosti zúčastnil i uherský revolucionář Paul hrabě Esterházy.³⁶⁶ Tyto události měly za následek zvýšení pozornosti rakouských policejních orgánů a zatčení několika Kossuthových spolupracovníků. V prvních prosincových dnech roku 1851 rovněž Prusko společně s Rakouskem vznesly v Londýně protest proti zneužívání práva na azyl ze strany Kossutha a dalších emigrovavších revolucionářů. K této demarši se v omezené míře připojil rovněž ruský vyslanec. Naopak Francie svou účast odmítla. Prezidenta Ludvíka Napoleona v daný okamžik více zajímalo Švýcarsko, odkud byly proti němu řízeny pikle royalistů. Schwarzenberg byl na tomto jednání rovněž zainteresován s ohledem na italské povstalce, kteří zde našli útočiště.³⁶⁷

Po skončení drážďanské konference pokračovala mezi německými státy rovněž jednání o případných změnách v hospodářsko-politické oblasti. Rakouský ministerský předseda Schwarzenberg si uvědomoval význam případného přistoupení habsburské monarchie k Německému celnímu spolku. Své stanovisko sdělil v říjnu 1851 i císaři Františku Josefovi I.: *„K nejúčinnějším prostředkům, kterých může vláda Jeho Veličenstva využít, aby dlouhodobě uhájila svůj vliv v Německém spolku a ještě ho zvětšila, patří bezpochyby aktivní zapojení Rakouska do péče o materiální zájmy Německa. Trvale rostoucí důležitost této oblasti státní moci způsobuje, že pro Rakousko je stále těžší naplňovat svůj úkol – udržet politické postavení první německé spolkové moci a tím i základní opory celého evropského systému ... když se nebude císařská vláda v budoucnosti účastnit společných německých obchodních a hospodářských otázek.“*³⁶⁸ Prusko začlenění celé habsburské monarchie do Německého celního spolku rozhodně odmítalo. Hlavními důvody byla jak snaha Berlína uhájit své postavené coby hospodářsky nejvlivnějšího německého státu, tak rozdílná obchodní politika, charakterizovaná na jedné straně rakouským ochranným celním systémem a na straně druhé omezenými celními sazbami požadovanými Pruskem. Ve snaze rozšířit prostřednictvím Celního spolku svůj vliv v německé oblasti přistoupilo Prusko k jednáním s Hannoverskem jako nejvýznamnějším

---

Buol-Schauensteina, mimořádného vyslance a zplnomocněného zástupce u dvora v Londýně.

³⁶⁶ Viz W. HEINDL, *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London (1848 – 1852)*, s. 86 – 87.

³⁶⁷ Viz R. KISZLING, *Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 197 – 199. Srov. Nikolaus SALZBURGER – Peter STADLER, *Die Schweiz und die Donaumonarchie 1848 – 1918*, in: *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918*, Bd. VI/2, s. 159 – 189.

³⁶⁸ Cit. dle: R. SOBĚHART, *Komparace Radowitzovy a Bismarckovy koncepce sjednocení Německa*, s. 55.

státem *Steuervereinu*, jehož členské země dosud odmítaly do Celního spolku vstoupit. S ohledem na výhodné podmínky navrhované Berlínem Hannoverско souhlasilo a 7. září 1851 byla podepsána smlouva, na jejímž základě se Hannoverско mělo od 1. ledna 1854 stát členským státem Celního spolku.³⁶⁹ *Steuerverein* tak byl rozbit a 1. března 1852 se k Celnímu spolku připojil další z jeho členských států Oldenbursko.³⁷⁰ Smlouva s Hannoversem dávala navíc Berlínu jistotu, že i v případě rozkolu uvnitř Celního spolku bude zajištěno spojení mezi oběma pruskými územními celky a bezcelní doprava mezi jihoněmeckými a středoněmeckými státy a německými přístavy na Baltu tak zůstane závislá na vůli Berlína.³⁷¹

Záříjová prusko-hannoverská smlouva však vyžadovala rovněž souhlas ostatních států náležejících k Německému celnímu spolku. Pruským tajným jednáním s Hannoversem, směřujícím k dokončení hospodářského sjednocení Německa na maloněmeckém principu, se cítily být dotčeny především saská, bavorská, württemberská a hesenská velkovévodská vláda, které sympatizovaly s rozšířením Celního spolku o habsburskou monarchii. Drážďanský a mnichovský kabinet reagovaly pohrůžkou, že smlouvu ze 7. září nepřijmou a naopak společně s Rakouskem vytvoří separátní celní unii.³⁷² Řešení měla přinést celní konference svolaná Pruskem na 2. dubna 1852 do Berlína.³⁷³

Rakousko v této situaci reagovalo 25. listopadu 1851 pozváním všech německých států na celní konferenci do Vídně, která byla zahájena 4. ledna 1852.³⁷⁴ Prusko svou účast odmítlo.³⁷⁵ Sasko, jihoněmecké a hesenské státy a zpočátku i Hannoverско však do Vídně

³⁶⁹ Srov. Prokesch Schwarzenbergovi, 11. září 1851, in: *Aus den Briefen des Grafen Prokesch von Osten kaiserlichen und königlichen österreichischen Botschafters und Feldzeugmeisters (1849 – 1855)*, s. 226 – 227.

³⁷⁰ Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. III, s. 146; A. GAERTNER, *Der Kampf um den Zollverein zwischen Österreich und Preussen von 1849 bis 1853*, s. 139 – 145. Srov. F. F. BEUST, *Aus drei Viertel-Jahrhunderten*, s. 164 – 165.

³⁷¹ Viz H. W. HAHN, *Geschichte des Deutschen Zollvereins*, s. 145.

³⁷² Viz HHStA, f. PA. IV. Bayern, k. 19, fasz. Berichte 1851 VI-XII, Nr. 109, Esterházy Schwarzenbergovi, 15. prosince 1851. K postoji Saska viz J. FLÖTER, *Beust und die Reform des Deutschen Bundes 1850 – 1866*, s. 101 – 110.

³⁷³ Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. III, s. 147.

³⁷⁴ Srov. A. GAERTNER, *Der Kampf um den Zollverein zwischen Österreich und Preussen von 1849 bis 1853*, s. 146 – 175.

³⁷⁵ Viz Bismarck Wentzelovi, 2. a 3. prosince 1851, in: O. von Bismarck, *Die gesammelten Werke*, 1. Bd., Nr. 74, 75, s. 105 – 106.

své zástupce vyslaly. Schwarzenberg jim předložil ke zvážení tři návrhy: 1) bude uzavřena široce koncipovaná obchodní smlouva mezi Rakouskem a Německým celním spolkem, která připraví podmínky pro jejich později realizované úplné celní sjednocení; 2) tato celní unie bude uzavřena nejpozději v průběhu roku 1859; 3) v případě, že Prusko bude i nadále setrvávat na své dosavadní politice, uzavřou Sasko, jihoněmecké a hesenské státy s Rakouskem separátní celní dohodu.³⁷⁶ Vídeňská jednání však žádný výsledek nepřinesla.³⁷⁷ Pouze státy seznámené s variantou celního sjednocení Německa s vyloučením Pruska se 6. dubna 1852 sešly k separátním jednáním v Darmstadtu, kde se dohodly o společném postupu při budoucích jednáních o německých celních záležitostech.³⁷⁸

Další zahraničněpolitický vývoj výrazně ovlivnil státní převrat, k němuž došlo 2. prosince 1851 v Paříži, na jehož základě se prezident Ludvík Napoleon stal francouzským císařem jako Napoleon III. Vídeň, Petrohrad i Berlín jeho čin uvítaly a přijaly jej jako znamení vítězství pořádku.³⁷⁹ Zároveň se však objevily obavy, aby se francouzský panovník nepokusil obnovit moc svého strýce.³⁸⁰ V instrukci adresované vyslanci v Paříži Hübnerovi proto Schwarzenberg rakouskému diplomatovi doporučoval, aby císaře upozornil, že by v takovém případě vznikla nová koalice konzervativních mocností, která by Francii přinutila podrobit se jejím požadavkům. Jako podmínku, aby se tak nestalo, rakouský ministerský předseda požadoval, aby Paříž již nadále neposkytovala azyl revolucionářům a nevysílala svou armádu za východní hranici Francie. V opačném případě hrozil zásahem jednotek Německého spolku, které by mohly počítat i s ruskou podporou.³⁸¹

³⁷⁶ Viz H. W. HAHN, *Geschichte des Deutschen Zollvereins*, s. 146.

³⁷⁷ Srov. A. GAERTNER, *Der Kampf um den Zollverein zwischen Österreich und Preussen von 1849 bis 1853*, s. 176 – 217.

³⁷⁸ Viz E. R. HUBER, *Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789*, Bd. III, s. 147; A. GAERTNER, *Der Kampf um den Zollverein zwischen Österreich und Preussen von 1849 bis 1853*, s. 218 – 231. K jednáním o otázce zapojení Rakouska do struktury Německého celního spolku srov. D. W. HATFIELD, *Schwarzenberg's German Policy 1851 – 1852*, p. 168 – 203.

³⁷⁹ Schwarzenberg 5. prosince 1851 odeslal do Paříže depeši, v níž francouzské představitele ujistil, že se Rakousko nikdy nebude vměšovat do vnitřních záležitostí jejich země, a vyslovil přání udržovat s Paříží přátelské styky s cílem zkrotit společně revoluci a zajistit všeobecný mír. Viz E. HELLER, *Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 162.

³⁸⁰ Viz K. BIHL, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg*, s. 144.

³⁸¹ Viz R. KISZLING, *Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 199 – 201.

Hlavním předmětem Schwarzenbergových zahraničněpolitických úvah v tomto období bylo vytvoření aliance Rakouska, Pruska a Ruska, kterou jako jedinou pokládal za schopnou čelit revolučním hrozbám. Obnovení přátelských a důvěrných vztahů mezi třemi konzervativními mocnostmi demonstrovaly rovněž návštěva pruského krále ve Varšavě a ruského cara v Olomouci, uskutečněné na jaře 1851.³⁸² Tato spolupráce byla sice obecně zaměřena proti Západu, nicméně Schwarzenberg měl v úmyslu udržovat dobré vztahy i s Paříží a jeho nepřátelství platilo především Velké Británii.³⁸³ Teprve poté, co 22. prosince 1851 Palmerston opustil svůj úřad, byl kníže ochoten ke vstřícnosti i tímto směrem. Otázkou zůstával postoj Vídně, Berlína a Petrohradu k otázce uznání císařského titulu Napoleona III. a jeho dědičnosti v přímé linii. Schwarzenberg v tomto ohledu zastával kladné stanovisko, když argumentoval tím, že v opačném případě by byl Napoleon nucen hledat podporu pro své rodinné zájmy mezi revolucionáři a anarchisty. Prusko a Rusko však tento postoj odmítaly. Kancléř Nesselrode poukazoval především na fakt, že by tak byla porušena ustanovení pařížské smlouvy z 20. listopadu 1815. Schwarzenberg reagoval novým návrhem ze 4. dubna 1852, v němž se vyjadřoval pouze k uznání prince Bonaparta jako císaře a žádným způsobem se nedotýkal otázky následnictví. Tento návrh se stal základem pro protokol podepsaný 12. května ve Vídni zástupci Rakouska a Ruska, k němuž o devět dnů později připojil svůj podpis rovněž pruský vyslanec.³⁸⁴ Této události se však kníže Schwarzenberg již nedočkal, když 5. dubna 1852 nečekaně zemřel.

Zpráva o smrti rakouského ministerského předsedy byla v jednotlivých evropských státech přijata s velkým zájmem. Výjimku nepředstavovali ani účastníci již zmíněné celní konference, zahájené o den později v Darmstadtu, kteří Schwarzenbergovo úmrtí označili za „evropskou kalamitu“.³⁸⁵ Toto stanovisko však rozhodně nelze vnímat jako celoevropský názor. Postoj jednotlivých diplomatů ke skonu rakouského ministerského předsedy zcela podle očekávání odpovídal vztahům, které s nimi udržoval za svého života. Nepřekvapí

³⁸² Viz NA, f. RA Metternichů, Acta Clementina, 2. korespondence politická – Rakousko, karton 5, inv. č. 56, korespondence s Antonem hrabětem von Prokesch-Osten, Prokesch Metternichovi, 3. května 1851. Srov. E. HELLER, *Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 150.

³⁸³ Srov. W. HEINDL, *Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London (1848 – 1852)*, s. 89 – 94.

³⁸⁴ Viz R. KISZLING, *Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 201 – 202.

³⁸⁵ Viz HHStA, f. PA. II. Deutscher Bund, k. 23, fasc. Berichte Thun 1852 I-IV, Nr. 17 A-B, Thun Schwarzenbergovi, 29. ledna 1852; Tamtéž, Nr. 33 B, Thun Wernerovi, 6. dubna 1852.

tak stanovisko britského vyslance ve Frankfurtu nad Mohanem, kterého sice informace o Schwarzenbergově smrti překvapila, nicméně vzápětí konstatoval, že to je ve své podstatě dobrá zpráva.³⁸⁶

Po smrti knížete Schwarzenberga byl rakouský císař pevně rozhodnut rázně a rychle jednat, aby dal najevo, že hlavní principy rakouské vlády nebyly otřeseny, a aby tak vzal všem opozičním skupinám myšlenky využít této události ve svůj vlastní prospěch. Ještě večer 5. dubna byl telegraficky povolán do Vídně vyslanec Buol-Schauenstein, který se o pět dnů později dostavil do hlavního města monarchie.³⁸⁷ Již 14. dubna se pod předsednictvím rakouského císaře uskutečnilo zasedání ministerské rady, jehož se zúčastnili ministři a členové říšské rady. František Josef I. zde konstatoval, že principy zastávané Schwarzenbergem ve vedení vnitřní i zahraniční politiky Rakouska zůstávají i nadále neměnné.³⁸⁸

---

³⁸⁶ Viz Bismarck Manteuffelovi, 6. dubna 1852, in: O. von Bismarck, *Die gesammelten Werke*, 1. Bd., Nr. 143, s. 153.

³⁸⁷ Heinrich Friedjung uvádí, že původně měl panovník v úmyslu pověřit funkcí ministerského předsedy ministra Bacha a za tímto účelem již podepsal i jeho jmenování. Hrabě Grünne společně s baronem Kübeckem však měli odeslání tohoto dokumentu zabránit. Viz R. KISZLING, *Fürst Felix zu Schwarzenberg*, s. 204.

³⁸⁸ Viz Tamtéž.

ZÁVĚR

Revoluční rok 1848 znamenal pro habsburskou monarchii ohrožení jak v oblasti vnitřní politiky, tak na zahraničněpolitickém poli. Tento fakt měl rozhodující vliv na působení Felixe knížete Schwarzenberga, který v listopadu zmíněného roku nastoupil do úřadu ministerského předsedy. Pro rakouskou zahraniční politiku považuji v tomto období za určující tři směry, kterým kníže věnoval svou hlavní pozornost. Na prvním místě je třeba jmenovat tzv. německou otázku. Opomenout však nelze ani boj proti uherské revoluci a rakouské aktivity na Apeninském poloostrově, které výrazným způsobem ovlivňovaly vývoj v německé oblasti. Kníže Schwarzenberg se ujal výkonu své funkce ve značně nejisté vnitropolitické situaci, v níž se mohl spolehnout především na podporu dvou hlavních rakouských vojenských velitelů – svého dosavadního nadřízeného v Itálii maršála Radeckého a svého švagra knížete Windischgrätze, jejichž hlavním cílem bylo uchovat Rakousko jako evropskou konzervativní velmoc. Nástup nového ministerského předsedy byl signálem pro další změny směřující k realizaci těchto záměrů.

Felix kníže Schwarzenberg se v průběhu svého více než tříletého působení v čele habsburské monarchie projevoval jako vyzrálý politik s jasně stanovenými cíli a názory. Z jeho charakterových rysů vystupují do popředí smysl pro realitu a pragmatismus, s nimiž přistupoval jak k řešení zásadních otázek své doby, tak k výběru svých spolupracovníků, a které, dle mého názoru, úzce souvisely s jeho předchozí kariérou důstojníka císařské armády. Ve svých politických názorech byl Schwarzenberg rozhodným stoupencem konzervativních idejí, ale vzhledem ke zmíněným povahovým vlastnostem se nebránil ani spolupráci s liberály. Jeho nástup do úřadu ministerského předsedy byl především v konzervativním táboře přijat s vysokými očekáváními, která se kníže od samého začátku snažil naplňovat.

Schwarzenbergovo působení v čele vídeňské vlády lze charakterizovat především jako snahu o zajištění jednoty a velmocenského postavení Rakouska. Zásadní hrozbu pro celistvost podunajské monarchie představovala snaha poslanců německého Národního shromáždění, zasedajícího od května 1848 ve Frankfurtu nad Mohanem, sjednotit německé státy do jednoho celku. Z rakouského hlediska byly nepřijatelné obě uvažované varianty, tedy maloněmecké i velkoněmecké řešení. Ministerský předseda Schwarzenberg

v této souvislosti vystoupil s návrhem označovaným jako idea „*Mittleuropý*“, který plně reflektoval rakouské zájmy. Výsledkem mělo být vytvoření státního útvaru označovaného jako „*říše sedmdesáti milionů*“, v níž by nadpoloviční většinu obyvatel tvořili občané habsburské monarchie. Jednota uvažované říše však byla značně nejistá. Schwarzenberg měl v úmyslu zachovat kontinuitu s předrevolučním Německým spolkem, když za jedinou možnou formu takto vytvořeného útvaru považoval spolek států. Narozdíl od uspořádání, které německé oblasti přisoudili účastníci vídeňského kongresu v roce 1815, měl být omezen vliv malých německých států. Tento záměr hodlal kníže realizovat prostřednictvím jejich spojení do několika tzv. „*říšských krajů*“, v jejichž čele měla stát německá království Bavorsko, Sasko, Hannovera a Württembersko. Zkušenosti z uplynulých let jej zároveň vedly k přesvědčení, že je nezbytné upevnit vazby panující uvnitř tohoto celku a posílit jeho centrální pravomoci. Zároveň, věren svému konzervativnímu přesvědčení a obavám ze znovuvypuknutí revoluce, odmítal úvahy o zřízení národního lidového zastupitelského orgánu.

V prvních měsících své vlády měl Schwarzenberg v úmyslu realizovat své záměry především ve spolupráci s Pruskem. Tato cesta se však s ohledem na snahy Berlína o posilování svého postavení v německé oblasti ukázala jako nepřijatelná. V průběhu roku 1849 se proto rakouský ministerský předseda přiklonil ke spolupráci se státy tzv. třetího Německa a svůj plán se pokusil uskutečnit na principu tripartitního uspořádání. Nadále sice požadoval vytvoření spolku států, opustil však myšlenku na zřízení říšských krajů a nahradil ji návrhem vytvořit spolek států složený z Rakouska, Pruska a tzv. „*Westdeutschland*“ zahrnujícího ostatní německé státy. Této názorové změně předcházely události roku 1849, které habsburské monarchii přinesly komplikace v jejích uherských a italských provinciích. Vídeň, zaneprázdněná řešením těchto problémů ohrožujících samotnou celistvost monarchie, musela na čas rezignovat na výkon aktivní politiky v rámci Německa a omezit se pouze na reakce na okamžitou situaci. Tento stav vedl k posílení vlivu Pruska, kde důvěrník krále Fridricha Viléma IV. generál Radowitz, zastávající ideu vytvoření maloněmeckého císařství v čele s Pruskem, začal realizovat své záměry. Výsledkem byl vznik Erfurtské unie ohrožující dosavadní postavení habsburské monarchie v německé oblasti.

Nezbytným předpokladem pro další pokračování v zahraničněpolitickém kurzu vytyčeném na konci roku 1848 knížetem Schwarzenbergem byla pokud možno rychlá

vítězství v Uhrách a na Apeninském poloostrově. Situaci v Itálii se podařilo poměrně rychle vyřešit především díky velitelským schopnostem maršála Radeckého. Porážka Sardinského království však neznamenal konec rakouské účasti na dalším vývoji v této oblasti. Vídeňskou diplomaci v následujících měsících očekávala komplikovaná jednání o znění konečné mírové smlouvy mezi oběma státy, do nichž zasahovaly i obě západoevropské velmoci, Velká Británie a Francie. Habsburská monarchie se s Paříží střetávala rovněž v otázce řešení římské otázky a v jednáních směřujících k návratu papeže Pia IX. do Věčného města. Ještě větší komplikaci pro Rakousko představovala uherská revoluce. Schwarzenberg se i přes žádosti knížete Windischgrätze o zajištění ruské podpory zpočátku snažil zvládnout obtížnou situaci s využitím vlastních sil. Nepříznivý vývoj uherského konfliktu jej však přinutil požádat Mikuláše I. o pomoc. Následná ruská vojenská intervence přinesla rychlou porážku povstaleckých jednotek a upevnila spolupráci obou států jako evropských konzervativních velmocí. Představovala však zároveň hrozbu poklesu velmocenské prestiže Rakouska a jistý stupeň „vazalství“ ve vztahu k Petrohradu. Závislost Vídně na carské říši se projevila již v průběhu následujících měsíců v souvislosti s jednáními o dalším osudu zajatých uherských důstojníků a o vztahu k uprchlíkům, kteří se rozhodli hledat záchranu v Turecku.

Úspěchy v italském a uherském tažení poskytly Schwarzenbergovi a jeho ministrům prostor plně se věnovat obhajobě rakouských zájmů při řešení německé otázky. Rakousko však zde již nemohlo zcela obnovit své pozice, které v uplynulých měsících v souvislosti s řešením situace v Uhrách a Itálii ztratilo. Habsburská monarchie se mezi německými státy mohla opřít zejména o podporu ze strany Bavorska, usilujícího o zajištění svého postavení třetího nejmocnějšího německého státu. Zkušenosti z Uher a Itálie Schwarzenbergovi důrazně ukázaly potencionální výhody realizace plánu začlenit i tato území do svazku „*Mittleuroopy*“. Pro ostatní německé státy však zároveň představovaly varování před tímto nebezpečným spojenectvím, neboť bylo zřejmé, že tyto oblasti jsou i do budoucna možným zdrojem dalších konfliktů.

Jsem přesvědčen, že navzdory Schwarzenbergovým úvahám na téma trialistického uspořádání Německa si rakouský ministerský předseda plně uvědomoval, že jediným skutečným protihráčem Rakouska v německé oblasti je Prusko. Tato skutečnost se odráží také ve vytrvalých pokusech obou států o nalezení společné řeči při řešení německé otázky. Výlučné postavení habsburské monarchie a Pruska v německém prostoru ostatně

potvrdil následující vývoj, vrcholící rakouskou porážkou ve válce v roce 1866 a vyhlášením Německého císařství v čele s hohenzollernskou dynastií o pět let později. I za předpokladu společného postupu států tzv. třetího Německa by případné trialistické uspořádání bylo ve své podstatě především soupeřením obou německých mocností, do něhož by střední a malé německé státy mohly vstupovat pouze v roli asistentů. Dalo se předpokládat, že případný státní útvar, na jehož vytvoření by se v zájmu posílení společného vlivu na německé záležitosti dokázaly dohodnout, by se potýkal s potížemi typickými pro starý Německý spolek, tedy s partikulárními zájmy jednotlivých států, které by jej tvořily.

Projekt vytvoření velké středoevropské říše měl vedle politického rovněž hospodářský rozměr. V této souvislosti sehrál hlavní roli rakouský ministr obchodu Karl Ludwig svobodný pán von Bruck. Realizaci jeho záměrů však vedle zahraničněpolitických aspektů bránila i nepříznivá hospodářská situace habsburské monarchie a obavy rakouských průmyslníků z německé konkurence. Na nízké kvalitě rakouských financí se podepsaly i výdaje spojené s válkami v Uhrách a v Itálii. Situaci výrazně nezlepšila ani válečná náhrada stanovená v mírové smlouvě se Sardínským královstvím. Schwarzenberg ekonomické možnosti podunajské monarchie dobře znal a snažil se jím svou politiku přizpůsobit. Jedním z kroků směřujících ke zlepšení tohoto stavu bylo snižování výdajů na armádu.

Jak již bylo konstatováno, vyřešení uherských a italských komplikací otevřelo vídeňské vládě cestu k obnovení jejích aktivit v německé oblasti. Podpisem dohody s Pruskem o vytvoření ústřední spolkové komise v roce 1849 získala čas pro další jednání a na začátku následujícího roku zintenzivnila komunikaci se státy třetího Německa. Výsledkem byla diplomatická ofenziva proti Berlínu, završená výzvou k obnovení činnosti Spolkového sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem. Napětí mezi oběma německými velmocemi stále rostlo a bylo otázkou času, kdy se objeví sporný bod, který by se mohl stát „*spouštěčem*“ dalšího dění. Tuto roli nakonec sehrály události v Hesenském kurfiřtství a šlesvicko-holštýnská krize.

Řešení přinesla tzv. olomoucká punktace, dojednaná v moravské metropoli rakouským ministerským předsedou Schwarzenbergem a pruským ministrem zahraničí Manteuffelem na konci listopadu 1850. Přestože jsou tyto rozhovory a následná smlouva v historické literatuře někdy označovány termínem „*olomoucké ponižení Pruska*“, domnívám

se, že dohoda z Olomouce byla jediným rozumným řešením situace. Ani Prusko, ani Rakousko se na konci roku 1850 nenacházely v postavení, které by jim dávalo jednoznačné vyhlídky na porážku svého soupeře. Vítěz případného ozbrojeného konfliktu pak musel rovněž počítat s následnými komplikacemi v zahraničněpolitické oblasti, když žádná z evropských velmocí nebyla nakloněna možnosti realizace ani Pruskem navrhovaného sjednocení Německa na maloněmeckém principu, ani vytvoření Schwarzenbergem propagované středoevropské říše se 70 miliony obyvatel zahrnující všechny německé země i neněmecké oblasti habsburské monarchie. Obě varianty by znamenaly výrazný posun v oblasti mocenské rovnováhy v Evropě a porušení stavu daného v roce 1815 usnesením vídeňského kongresu. V situaci, která v Německu před podpisem olomoucké punktace nastala, dal kníže Schwarzenberg najevo, že jeho hlavním cílem je snaha prosazovat své cíle a zájmy Rakouska především diplomatickou cestou, i když by v případě nutnosti byl nepochybně připraven sáhnout i k ozbrojené konfrontaci.

Podpisem olomoucké punktace dala vídeňská a berlínská diplomacie zřetelně najevo, že při hledání řešení německé otázky bude záležet především na názoru obou německých mocností. Státy tzv. třetího Německa se ocitly v roli pouhých diváků. Vedení obavou z možné prusko-rakouské dohody o spolupráci v německém prostoru a následné ztráty svých mocenských pozic zaujali jejich představitelé k prusko-rakouské dohodě odmítavé stanovisko. Tento postoj byl nejvýraznější v Bavorsku a Sasku, tedy u potencionálních spojenců Vídně. Následný vývoj, včetně jednání na konferenci německých panovníků v Drážďanech, která se uskutečnila v první polovině roku 1851, považují za období návratu k politice prusko-rakouské protirevoluční spolupráce z přelomu let 1848 a 1849. Schwarzenbergova německá politika sice nevedla k posílení vlivu habsburské monarchie v Německu, Vídeň však dokázala uhájit svou pozici vedoucího státu v rámci Německého spolku. S ohledem na revoluční události a ukončení činnosti Spolkového sněmu v roce 1848 lze tento vývoj vnímat jako úspěch konzervativní politiky rakouského ministerského předsedy, který umožnil zachovat stávající systém na dalších více než deset let.

Schwarzenbergovu zahraniční politiku je nezbytné hodnotit rovněž v celoevropském kontextu, zejména s důrazem na politiku velmocí – Ruska, Velké Británie a Francie, které jako signatářské státy vídeňských smluv z roku 1815 hrály při řešení této problematiky neopominutelnou roli. Pro rakouskou zahraniční politiku je ve

sledovaném období charakteristická především závislost na postoji Ruska, které se přes počáteční odmítání rozhodlo nebránit v realizaci Schwarzenbergovy idey „*Mittleuropa*“. Petrohrad však zároveň usiloval o sblížení s Pruskem. Jeho snaha vedla po skončení drážďanské konference k obnovení spolupráce těchto tří konzervativních mocností. Francie a Velká Británie Schwarzenbergovy plány na změny v německé oblasti rozhodně odmítaly. Zásahy ze strany Paříže však byly výrazně omezeny vlastními vnitropolitickými problémy. Rovněž vměšování se ze strany Velké Británie bylo limitováno jejími převážně mimoevropskými zájmy. Odlišná byla situace v italské otázce, kde byla Vídeň nucena postupovat tak, aby nezapříčinila zásah ze strany západoevropských velmocí. V případě boje s uherskými povstanci se Paříž i Londýn držely zpět a rakouské aktivity v Uhrách včetně ruské intervence lze vnímat jako záležitost habsburské monarchie. Ke zvýšené aktivitě Francie a Velké Británie došlo až v souvislosti se sporem o osud uherských a polských povstalců uprchnuvších do Turecka. Situace vedla k napětí mezi Vídní a Petrohradem na jedné a Konstantinopolí na druhé straně, které francouzská a britská diplomacie vnímaly jako ohrožení svých zájmů v tzv. východní otázce.

Kde hledat hlavní výsledky Schwarzenbergovy zahraniční politiky? Zastávám názor, že s jistou dávkou zjednodušení lze knížete označit za „*metternichovce*“ z nutnosti, který se poté, co nedokázal prosadit realizaci vlastní cesty, navrátil k metodám svého předchůdce. Jeden ze Schwarzenbergových životopisců Rudolf Kiszling jako dva hlavní body, o něž kníže v průběhu svého působení v roli ministerského předsedy usiloval, uvádí přestavbu Rakouského císařství do podoby přísně organizovaného a autoritářsky řízeného jednotného státu, a vybudování „*říše sedmdesáti milionů*“ ve střední Evropě, v jejímž čele by stál příslušník habsburské dynastie a Rakousko by hrálo rozhodující roli v politické, hospodářské a vojenské oblasti.¹ S tímto názorem mohu souhlasit pouze ve vztahu ke snaze o uchování jednoty habsburské monarchie včetně upevnění jejího velmocenského postavení v Evropě i v rámci Německa. Za zavádějící v této souvislosti považuji termín „*říše sedmdesáti milionů*“, neboť by byla projektována na bázi starého Německého spolku a i v případě realizace Schwarzenbergových plánů směřujících k posílení ústřední moci tohoto útvaru by se stále jednalo o pouhý spolek států závislý na vůli jeho členů. Hovořit v tomto ohledu o „*říši*“ proto pokládám za značně nadnesené. Myšlenku na vybudování

¹ Viz R. KISZLING, *Felix zu Schwarzenberg*, s. 206.

státního útvaru obývaného sedmdesáti miliony obyvatel proto nepovažují za reálný cíl, ale především za jeden z prostředků k realizaci hlavních cílů rakouského ministerského předsedy, tedy zachování celistvosti habsburské monarchie a zároveň její pozice ve střední Evropě, z nichž se odvozovalo i její postavení coby evropské velmoci. S ohledem na Schwarzenbergův smysl pro realitu jsem přesvědčen, že uskutečnění idey „*Mittleuropa*“ nemohl v zásadě pokládat za možné, ať již vzhledem k situaci v německé oblasti a národním hnutím v jednotlivých částech podunajské monarchie, nebo s ohledem na cíle ostatních evropských velmocí, v jejichž zájmu bylo především uchování mocenské rovnováhy v Evropě, když jedním z předpokladů bylo udržení statu quo ve středoevropském regionu. Úvahy o říši sedmdesáti milionů v čele s Vídní proto vnímám především jako snahu nabídnout státům tzv. třetího Německa alternativu k pruským pokusům o maloněmecké řešení německé otázky a jako základnu představovanou maximálním možným požadavkem habsburské monarchie, poskytujícím poměrně široké pole k ústupkům na poli zahraniční politiky, aniž by tyto ústupky znamenaly ohrožení velmocenské prestiže Rakouska a jeho postavení v rámci Evropy. Jako důkaz pro tvrzení, že rakouské vládě obnovení Německého spolku a systému daného vídeňským kongresem do značné míry vyhovovalo, vnímám skutečnost, že k dalším významnějším jednáním na téma reformy Německého spolku došlo až na počátku šedesátých let devatenáctého století, přičemž nelze Rakousko označit za jejich hlavního iniciátora.

ABSTRAKT

Ve své disertační práci jsem na základě studia archivních pramenů, pramenných edic a příslušné odborné literatury podrobně analyzoval zahraniční politiku realizovanou rakouským ministerským předsedou Felixem knížetem Schwarzenbergem a s ní úzce související pokusy o realizaci plánu na sjednocení německých států se všemi zeměmi habsburské monarchie do útvaru označovaného jako „*říše 70 milionů*“ – tzv. „*Mittleeuropy*“.

Práce je rozdělena do pěti hlavních částí. První z nich shrnuje události, k nimž v letech 1815 – 1848 došlo ve vývoji tzv. německé otázky. Druhý oddíl je věnován nástupu knížete Schwarzenberga do úřadu ministerského předsedy, situaci v německé oblasti v první polovině roku 1849 a jednáním o možných způsobech vytvoření jednotného německého státu. Třetí část práce pojednává o Schwarzenbergově mimoněmecké politice. Pod tímto termínem se skrývá jednak problematika spojená s bojem proti uherským povstalcům a s jednáním o ruské intervenci a dopad těchto událostí na rakouskou zahraniční politiku, jednak vývoj v letech 1848 – 1849, k němuž došlo na Apeninském poloostrově. Jsou to především válka se Sardinským královstvím, následná mírová jednání a tzv. římská otázka, kde jako hlavní Schwarzenbergův protihráč vystupovala francouzská diplomacie. Závěrečné dva celky se opět soustředí zejména na dění v německých státech. Pozornost je zde věnována soupeření Rakouska s Erfurtskou unií, které vyvrcholilo podpisem tzv. olomoucké punktace a následnou konferencí německých panovníků v Drážďanech, která znamenala ztroskotání představ o sjednocení německých států a vedla k obnovení systému Německého spolku. Schwarzenbergova zahraniční politika je v průběhu celé práce začleněna do celoevropského kontextu.

Revoluční rok 1848 znamenal pro habsburskou monarchii ohrožení jak v oblasti vnitřní politiky, tak na zahraničněpolitickém poli. Tento fakt měl rozhodující vliv na působení Felixe knížete Schwarzenberga, který v listopadu zmíněného roku nastoupil do úřadu ministerského předsedy. Pro rakouskou zahraniční politiku považuji v tomto období za určující tři směry, kterým kníže věnoval svou hlavní pozornost. Na prvním místě je třeba jmenovat tzv. německou otázku. Opomenout však nelze ani boj proti uherské revoluci a rakouské aktivity na Apeninském poloostrově, které výrazným způsobem ovlivňovaly vývoj v německé oblasti.

Schwarzenbergovo působení v čele vídeňské vlády lze charakterizovat především jako snahu o zajištění jednoty a velmocenského postavení Rakouska. Zásadní hrozbu pro celistvost podunajské monarchie představovala snaha poslanců německého Národního shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem sjednotit německé státy do jednoho celku. Z rakouského hlediska byly nepřijatelné obě uvažované varianty, tedy maloněmecké i velkoněmecké řešení. Ministerský předseda Schwarzenberg v této souvislosti vystoupil s návrhem označovaným jako idea „Mitteleuropy“, který plně reflektoval rakouské zájmy. V prvních měsících vlády měl Schwarzenberg v úmyslu realizovat své záměry především ve spolupráci s Pruskem. Tato cesta se však s ohledem na snahy Berlína o posilování svého postavení v německé oblasti ukázala jako nepřijatelná. V průběhu roku 1849 se proto rakouský ministerský předseda přiklonil ke spolupráci se státy tzv. třetího Německa a svůj plán se pokusil uskutečnit na principu trialistického uspořádání, když navrhoval vytvořit spolek států složený z Rakouska, Pruska a tzv. „Westdeutschland“ zahrnujícího ostatní německé státy. Této názorové změně předcházely události roku 1849, které habsburské monarchii přinesly komplikace v jejích uherských a italských provinciích. Vídeň, zaneprázdněná řešením těchto problémů ohrožujících samotnou celistvost monarchie, musela na čas rezignovat na výkon aktivní politiky v rámci Německa a omezit se pouze na reakce na okamžitou situaci. Tento stav vedl k posílení vlivu Pruska, kde důvěrník krále Fridricha Viléma IV. generál Radowitz, zastávající ideu vytvoření maloněmeckého císařství v čele s Pruskem, začal realizovat své záměry. Výsledkem byl vznik Erfurtské unie ohrožující dosavadní postavení habsburské monarchie v německé oblasti.

Úspěchy v italském a uherském tažení poskytly Schwarzenbergovi a jeho ministrům prostor plně se věnovat obhajobě rakouských zájmů při řešení německé otázky. Rakousku se však zde již nepodařilo zcela obnovit své pozice, které v uplynulých měsících v souvislosti s řešením situace v Uhrách a Itálii ztratilo. Rakouský ministerský předseda si plně uvědomoval, že jediným skutečným protihráčem Rakouska v německé oblasti je Prusko. Tato skutečnost se odráží i ve vytrvalých pokusech obou států o nalezení společné řeči při řešení německé otázky. Projekt vytvoření velké střeoevropské říše měl vedle politického rovněž hospodářský rozměr. V této souvislosti sehrál hlavní roli rakouský ministr obchodu Karl Ludwig svobodný pán von Bruck. Realizaci jeho záměrů však vedle zahraničněpolitických aspektů bránila i nepříznivá

hospodářská situace habsburské monarchie a obavy rakouských průmyslníků z německé konkurence.

Napětí mezi Rakouskem a Pruskem stále rostlo. Řešení přinesla tzv. olomoucká punktace, dojednaná rakouským ministerským předsedou Schwarzenbergem a pruským ministrem zahraničí Manteuffelem na konci listopadu 1850. Přestože jsou tyto rozhovory a následná smlouva v historické literatuře někdy označovány termínem „olomoucké ponížení Pruska“, domnívám se, že dohoda z Olomouce byla jediným rozumným řešením situace. Ani Prusko, ani Rakousko se na konci roku 1850 nenacházely v postavení, které by jim dávalo jednoznačné vyhlídky na porážku svého soupeře. Podpisem olomoucké punktace dala vídeňská a berlínská diplomacie zřetelně najevo, že při hledání řešení německé otázky bude záležet především na názoru obou německých mocností. Následný vývoj, včetně jednání na konferenci německých panovníků v Drážďanech, která se uskutečnila v první polovině roku 1851, považuji za období návratu k politice prusko-rakouské protirevoluční spolupráce z přelomu let 1848 a 1849. Schwarzenbergova německá politika sice nevedla k posílení vlivu habsburské monarchie v Německu, Vídeň však dokázala uhájit svou pozici vedoucího státu v rámci Německého spolku.

V zahraničněpolitické oblasti je pro Rakousko ve sledovaném období charakteristická především závislost na postoji Ruska, které se přes počáteční odmítání rozhodlo nebránit v realizaci Schwarzenbergovy idey „Mitteleuropy“. Petrohrad však zároveň usiloval o sblížení s Pruskem. Jeho snaha vedla po skončení drážďanské konference k obnovení spolupráce těchto tří konzervativních mocností. Francie a Velká Británie Schwarzenbergovy plány na změny v německé oblasti rozhodně odmítaly. Zásahy ze strany Paříže však byly výrazně omezeny vlastními vnitropolitickými problémy. Rovněž vměšování se ze strany Velké Británie bylo limitováno jejími převážně mimoevropskými zájmy. Odlišná byla situace v italské otázce, kde byla Vídeň nucena postupovat tak, aby nezapříčinila zásah ze strany západoevropských velmocí. V případě boje s uherskými povstalci se Paříž i Londýn držely zpět.

Za hlavní cíl Schwarzenbergovy zahraniční politiky pokládám snahu o uchování jednoty habsburské monarchie včetně upevnění jejího velmocenského postavení v Evropě i v rámci Německa. Za zavádějící v této souvislosti považuji termín „říše sedmdesáti milionů“, neboť byla projektována na bázi starého Německého spolku a i v případě realizace Schwarzenbergových plánů směřujících k posílení ústřední moci tohoto útvaru

by se stále jednalo o pouhý spolek států závislý na vůli jeho členů. Hovořit v tomto ohledu o „říši“ proto pokládám za značně nadnesené. Myšlenku na vybudování státního útvaru obývaného sedmdesáti miliony obyvatel proto nepovažuji za reálný cíl, ale především za jeden z prostředků k realizaci hlavních cílů rakouského ministerského předsedy, tedy zachování celistvosti habsburské monarchie a zároveň její pozice ve střední Evropě, z nichž se odvozovalo i její postavení coby evropské velmoci. Úvahy o říši sedmdesáti milionů v čele s Vídní vnímám především jako snahu nabídnout státům tzv. třetího Německa alternativu k pruským pokusům o maloněmecké řešení německé otázky.

ABSTRACT

In my thesis, based on the study of archive sources, source editions and relevant professional literature, I elaborately analysed foreign policy realized by the Austrian prime minister the Prince Felix of Schwarzenberg and its related attempts to implement the plan of unification of the German states with all lands of the Habsburg Monarchy into the country called “the Empire of 70 million” - so called “Mitteleuropa”.

The thesis is divided into five main sections. The first of them summarizes the events that happened between 1815 and 1848 in the development of so called German matter. The second section deals with the accession of the Prince of Schwarzenberg to the office of the prime minister, the situation in the German area in the first half of 1849, and the negotiation of possible ways of formation of the united German state. The third section concerns itself with Schwarzenberg’s extra-German policy. This term contains partly the issues associated with the fight against Hungarian rebels and with the negotiation of the Russian intervention and the impact of these event on the Austrian foreign policy, partly the development between 1848 and 1849 on the Apennine Peninsula. These are primarily the war with the Kingdom of Sardinia, subsequent peace talks and so called Roman matter, where the French diplomacy acted as the main Schwarzenberg’s opponent. The last two sections are focused on the events in German states. The attention is paid here to the contest of Austria against the Erfurt Union which culminated in signing the so called Punctation of Olmutz and the subsequent conference of German sovereigns in Dresden, which meant the shipwreck of ideas of unification of German states and led to restoration of the system of the German Confederation. Schwarzenberg’s foreign policy is integrated into the all-European context throughout the thesis.

The revolutionary year 1848 meant threat for the Habsburg Monarchy in both the area of home policy and the area of foreign policy. This fact had a decisive effect on the activity of Prince Felix of Schwarzenberg who ascended the office of the prime minister in the same year in November. I consider three directions, to which the Prince devoted his main attention, determining for the Austrian policy in this period. At first, it is necessary to mention the so called German matter. However, I cannot even omit the fight

against the Hungarian revolution and Austrian activities on the Apennine Peninsula which significantly affected the development in the German area.

Schwarzenberg's activity at the head of the Viennese government can be primarily characterized as an attempt to ensure integrity and a power position of Austria. The essential threat for the integrity of the Danubian monarchy was represented by the effort of the representatives of the German National Assembly in Frankfurt on the Main to unify the German states into one unit. Both variations, the small-German or pan-German solutions, were unacceptable from the Austrian point of view. In this connection, the prime minister Schwarzenberg put forth a proposal called the idea of "Mitteleuropa" which fully reflected the Austrian interests. In the first months of his governance, Schwarzenberg was going to implement his intentions particularly in cooperation with Prussia. However, considering the effort of Berlin to strengthen its position within the German area, this way proved to be unacceptable. For that reason, during 1849 the prime minister inclined towards cooperation with the states of so called Third Germany and he tried to implement his plan on the basis of tripartite organization when he proposed to form the confederation of states consisting of Austria, Prussia and so called „Westdeutschland“ comprising other German states. This change of mind was preceded by the events of 1849 which brought complications to the Habsburg Monarchy in its Hungarian and Italian provinces. Vienna, busy with solving these problems endangering the integrity of the monarchy itself, had to resign to perform the active policy within Germany for some time and limit itself only to reactions to immediate situations. This situation led to strengthening Prussia where the confidant of the king Friedrich Wilhelm IV, general Radowitz, maintaining an idea of formation the small-German Empire headed by Prussia, started to implement his intentions. The result was the establishment of the Erfurt Union endangering the existing position of the Habsburg Monarchy in the German area.

The achievements in the Italian and Hungarian military campaign provided Schwarzenberg and his ministers with the scope to fully devote themselves to the defence of Austrian interests while solving the German matter. However, Austria failed to completely recover its positions which had been lost in the past months in connection with solving the situation in Hungary and Italy. The Austrian prime minister was fully aware that Prussia is the only real opponent of Austria in the German area. This fact is

also reflected in the constant attempts of both countries to find a common ground while solving the German matter. In addition to the political dimension, the project of formation of a large Central-European empire also had an economic dimension. In this connection, the Austrian minister of commerce, Karl Ludwig von Bruck, played an important role. However, in addition to the aspects of the foreign policy, also the unfavourable economic situation of the Habsburg Monarchy and the worries of Austrian industrialists about the German competition prevented his plans from implementation.

The tension between Austria and Prussia was continuously growing. The solution was brought by the so called Punctation of Olmutz negotiated by the Austrian prime minister Schwarzenberg and the Prussian minister of foreign affairs Manteuffel at the end of November 1850. Although these talks and subsequent agreement are in a historical literature sometimes called “the Prussian humiliation of Olmutz”, I believe that the agreement of Olmutz was the only reasonable solution of the situation. At the end of 1850, neither Prussia, nor Austria was in the position that would give them unambiguous prospect of the defeat of their opponent. By signing the Punctation of Olmutz the Viennese and Berlin diplomacy demonstrated that finding the solution of the German matter would primarily depend on the opinions of both German powers. I consider the subsequent development, including the negotiations at the conference of German sovereigns in Dresden which took place in the first half of 1851, to be the period of reversion to the policy of Prussian-Austrian anti-revolutionary cooperation from 1848 to 1849. Although Schwarzenberg’s German policy did not lead to strengthening the influence of the Habsburg Monarchy in Germany, Vienna managed to defend its position of the leading country within the German Confederation.

Considering the foreign policy, Austria is in the monitored period primarily characterized by dependence on the attitude of Russia which, despite its depreciation at the beginning, decided not to impede implementation of Schwarzenberg’s idea of “Mitteleuropa“. However, at the same time Petrograd struggled to come together with Prussia. After the end of the conference in Dresden, its effort led to restoration of cooperation of these three conservative powers. France and Great Britain resolutely rejected Schwarzenberg’s plans of changes in the German area. However, the interferences from Paris were noticeably limited by own internal political problems. The interferences from Great Britain were also limited by its predominantly extra-European

interests. The situation was different in the Italian matter where Vienna was forced to proceed in order not to cause the intervention from Western-European powers. In case of the fight against the Hungarian rebels, Paris and London controlled themselves.

I consider the effort to maintain the integrity of the Habsburg Monarchy, including strengthening its power position in Europe within Germany, to be the main aim of Schwarzenberg's foreign policy. In this connection, I regard the term "the Empire of 70 million" as misleading because it was not planned on the basis of the old German Confederation and even in case of implementation of Schwarzenberg's plans leading to strengthening the central power of this unit, it would still be a mere confederation of states dependent on the will of its members. Therefore I take it as considerably high-sounding to speak in this regard about the "empire". Thereby I do not regard the idea to build the state unit populated by seventy million people as a real goal but primarily as one of the means how to implement the main goals of the Austrian prime minister, namely maintain the integrity of the Habsburg Monarchy and also its position in Central Europe, from which its position of as an European power was also derived. I understand the considerations about the Empire of 70 million primarily as an effort to offer an alternative to Prussian attempts of a small-German solution of the German matter to the states of the so called Third Germany.

TABULKY

Tabulka č. 1:

Obyvatelstvo zemí habsburské monarchie uvnitř a vně Německého spolku v roce 1837.¹

Země	Počet obyvatel
Rakouské spolkové oblasti (Čechy, Morava, Korutany a Kraňsko, Štýrsko, Přímoří, Tyrolsko)	11 191 208
Halič	4 518 360
Lombardie	2 460 079
Benátsko	2 074 118
Dalmacie	373 479
Uhry (včetně Chorvatska)	11 138 942
Sedmíhradsko	2 710 392
Vojenská hranice	995 861
Celkem	35 462 439

Tabulka č. 2:

Obyvatelstvo pruských oblastí uvnitř a vně Německého spolku v období let 1816/18.²

Země	Počet obyvatel
Pruské spolkové oblasti (Braniborsko, Sasko, Slezsko, Pomořansko, Vestfálsko, Rýnské provincie)	7 923 000
Západní Prusko	571 000
Východní Prusko	886 000
Poznaňsko	820 000
Celkem	10 200 000

¹ Jürgen ANGELOW, *Der Deutsche Bund*, Darmstadt 2003, s. 21.

² Tamtéž, s. 23.

Tabulka č. 3:

Rozdělení hlasů v užší radě Spolkového sněmu ve srovnání s počtem obyvatel.³

		Počet obyvatel v r. 1818	
Virilní hlasy	1.	Rakousko	9 482 227
	2.	Prusko	7 998 499
	3.	Bavorsko	3 560 000
	4.	Sasko	1 200 000
	5.	Hannoversko	1 305 351
	6.	Württembersko	1 395 462
	7.	Hesenské kurfírštví	567 868
	8.	Bádenské velkovévodství	1 000 000
	9.	Velkovévodství Hesensko-Darmstadt	619 500
	10.	Vévodství Holštýnsko a Lauenbursko	360 000
	11.	Lucemburské velkovévodství	255 628
Kuriální hlasy	12.	Velkovévodství Sasko-Výmar	201 000
		Vévodství Sasko-Koburg-Gotha	136 000
		Vévodství Sasko-Meiningen	115 000
		Vévodství Sasko-Altenburg	98 200
	13.	Brunšvické vévodství	209 600
		Nasavské vévodství	302 769
	14.	Velkovévodství Meklenbursko-Schwerin	358 000
		Velkovévodství Meklenbursko-Strelitz	71 769
	15.	Oldenburské velkovévodství	220 718
		Vévodství Anhaltsko-Dessau	52 947
		Vévodství Anhaltsko-Bernburg	37 046
		Vévodství Anhaltsko-Köthen	32 454
		Knížectví Schwarzburg-Sondershausen	45 117
		Knížectví Schwarzburg-Rudolstadt	53 937
	16.	Knížectví Hohenzollernsko-Hechingen	14 500
		Knížectví Hohenzollernsko-Sigmaringen	35 560
		Lichtenštejnské knížectví	5 546
		Knížectví Reuß starší linie	22 255
		Knížectví Reuß mladší linie	52 205
		Knížectví Lippe-Detmold	69 062
		Knížectví Schaumburg-Lippe	24 000
		Knížectví Waldeck	51 877
	17.	Lantkrabství Hesensko-Homburg	20 000
Svobodné město Lübeck		40 650	
Svobodné město Frankfurt nad Mohanem		47 850	
Svobodné město Brémy		48 500	
Svobodné město Hamburk		129 800	
Celkem		30 166 437	

³ Tamtéž, s. 9.

Tabulka č. 4
Organizace spolkového vojska⁴

Rozdělení armády	Spolkové státy	Pěchota	Jezdecko	Dělostřelectvo	Ženísté	Celkem	Stanovená síla hlavních kontingentů a záloh podle matřiky z roku 1819	Dislokace německého spolkového vojska
I., II., III. armádní sbor	Rakousko	98 116	22 104	9 439	1 347	131 056	126 429	Cechy, Morava, Dolní a Horní Rakousy. 6 pluků jízdy v Uhřích a Haliči
IV., V., VI. armádní sbor	Prusko	137 267	23 351	13 355	2 345	166 318	105 992	Prusko, Sasko, Braniborsko, Vestfálsko a Rýnské provincie
VII. armádní sbor	Bavorsko	40 527	8 002	6 046	645	55 220	47 467	rozmístěny v osmi krajích království
VIII. armádní sbor	Württembersko	15 499	3 497	2 182	285	21 463	18 607	Stuttgart, Ludwigsburg, Ulm, Hohenasperg, Heilbronn
	Bádensko	11 448	2 121	1 196	150	14 915	13 333	Karlsruhe, Mannheim, Rastatt, Freiburg, Bruchsal
	Hesenská velkovévodství	7 251	1 329	739	92	9 411	8 260	Darmstadt, Butzbach, Worms, Offenbach, Friedberg
IX. armádní sbor	Sasko	13 582	2 454	1 412	184	17 632	16 000	Drážďany, Pima, Freiburg, Marienberg, Grimma, Borne, Rochlitz, Radeberg, Budyšin, Žitava, Cvikov, Schneeberg, Lipsko, Wurzen
	Hesenské kurfirství	6 595	1 223	648	86	8 552	7 573	Kassel, Fulda, Hanau, Hofgeismar
	Nasavsko	4 882	—	394	42	5 318	5 385	Wiesbaden, Weilburg, Dierz, Biebrich
	Lucembursko a Limbursko	1 271	561	297	37	2 166	2 932	Echternach, Diekirch, Ettelbrück, Haag, Breda, Arnhem
X. armádní sbor	Hannoversko	16 048	3 248	1 450	197	20 943	17 405	Hannover, Nordheim, Verden, Osnabrück, Stade, Erich, Gelle, Lüneburg, Hildesheim, Nienburg, Göttingen, Einbeck, Goslar, Wunstorf
	Brunšvicko	2 133	442	194	33	2 802	2 795	Braunschweig, Wolfenbüttel
	Holštýnsko a Lauenbursko	2 487	524	422	125	3 597	4 800	Kiel, Ratzeburg, Rendsburg, Altona, Glückstadt, Itzehoe, Plön
	Meklenbursko-Schweuin	3 536	773	412	54	4 775	4 773	Schwern, Ludwigslust, Wismar, Rostock
	Meklenbursko-Strelitz	1 031	—	—	—	1 031	957	Neustrelitz
	Oldenbursko	3 576	—	422	—	3 998	3 981	Oldenburg, Gutin, Birkenfeld
	Lübeck	311	57	—	—	368	543	Lübeck
	Brémy	400	73	—	—	473	647	Brémy
Hamburk	1 053	191	—	—	1 244	1 731	Hamburk	

⁴ Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main, Bd I., Beilage zu Nr. 34 der stenographischen Berichte. Auszug aus der General-Übersicht des deutschen Bundesheeres an Haupt- und Reserve-Contingent.

Rozdělení armády	Spolkové státy	Pěchota	Jezdecko	Dělostřelectvo	Ženísté	Celkem	Stanovená síla hlavních koningentů a záloh podle matřiky z roku 1819	Dislokace německého spolkového vojska
Rezervní divize pěchoty	Sasko-Altenburg	994	-	-	-	994	1 309	Altenburg
	Sasko-Koburg-Gotha	1 140	-	-	-	1 140	1 488	Koburg-Gotha
	Sasko-Meiningen-Illdburghausen	1 566	-	-	-	1 566	1 533	Meiningen
	Sasko-Weimar-Eisenach	2 728	-	-	-	2 728	2 680	Weimar, Eisenach
	Anhaltsko-Dessau	563	-	-	-	563	705	Dessau, Zerbst
	Anhaltsko-Bernburg	419	-	-	-	419	493	Bernburg
	Anhaltsko-Köthen	448	-	-	-	448	433	Köthen
	Hesensko-Homburg	297	-	-	-	297	267	Homburg
	Waldeck	795	-	-	-	795	692	Arolsen a Mengersinghausen
	Lippe	928	-	-	-	928	961	Detmold
	Schaumburg-Lippe	210	-	-	-	210	267	Bückeburg a Wilhelmstein
	Schwarzburg-Sondershausen	465	-	-	-	465	601	Sondershausen, Arnstadt
	Schwarzburg-Rudolstadt	568	-	-	-	568	719	Rudolstadt, Frankenhausen
	Hohenzollernsko-Hechingen a Sigmaringen, Lichtenštejsko	569	-	-	-	569	741	Hechingen, Sigmaringen a Lichtenstein
	Reuss-Plauen (gemeinschaftlich)	1 118	-	-	-	1 118	993	Greiz, Gera, Schleiz, Ebersdorf
Frankfurt	736	-	-	-	736	922	Frankfurt	
Celkem	-	370 607	69 950	38 608	5 622	484 787	403 403	-

Tabulka č. 5

Hospodaření vybraných států Německého spolku.⁵

Země	1825			1850		
	Počet obyv. (v mil.)	Státní dluh (v mil. tol.)	Státní příjmy (v mil. tol.)	Počet obyv. (v mil.)	Státní dluh (v mil. tol.)	Státní příjmy (v mil. tol.)
Prusko	12,3	224	70,1	16,6	182,6	91,3
Bavorsko	4	64,6	24,4	4,6	122,6	27,9
Sasko	1,4	19	7,9	1,9	55,9	10,4
Hannoversko	1,5	17,5	6,7	1,8	30,4	9,2
Württembersko	1,5	15,6	6,4	1,8	29,7	8
Bádensko	1,1	11,1	5,4	1,4	34,8	8,5

⁵ Sestaveno dle: Quellen zur deutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte im 19. Jahrhundert bis zur Reichsgründung, Hrsg. von Walter Steitz, Darmstadt 1980, Tab. 28, s. 406; Tab. 30, s. 410.

Tabulka č. 6:

Členské státy Německého celního spolku v roce 1842.⁶

Stát	Rozloha (km ²)	Datum připojení
Prusko s připojenými státy:	185 171	–
Anhaltsko-Bernburg	782	17. 6. 1826
Anhaltsko-Dessau	843	17. 7. 1828
Anhaltsko-Köthen	661	17. 7. 1828
Waldeck	1 250	16. 4. 1831
Lippe-Detmold	1 250	18. 10. 1841
Hesensko-Darmstadt	8 480	14. 2. 1828
Hesensko-Kassel	9 196	25. 8. 1831
Bavorsko	76 923	22. 3. 1833
Württembersko s připojenými státy:	19 823	22. 3. 1833
Hohenzollernsko-Hechingen	242	28. 7. 1824
Hohenzollernsko-Sigmaringen	936	28. 7. 1824
Sasko	14 961	30. 3. 1833
Durynský celní a obchodní spolek s připojenými státy:	–	10. 5. 1833
Sasko-Výmar	3 689	–
Sasko-Meiningen	2 351	–
Sasko-Koburg-Gotha	1 349	–
Schwarzburg-Rudolstadt	1 900	–
Schwarzburg-Sondershausen	859	–
Reuß-Greiz	854	–
Reuß-Schleitz	330	–
Reuß-Lobenstein a Ebersdorf	854	–
Bádensko	15 142	12. 5. 1835
Nasavsko	4 554	10. 12. 1835
Frankfurt nad Mohanem	99	2. 1. 1836
Brunšvicko	4 020	19. 10. 1841
Lucembursko	2 566	8. 2. 1842
Celkem	359 019	–

⁶ J. ANGELOW, *Der Deutsche Bund*, s. 61.

Tabulka č. 7:

Rozdělení poslaneckých mandátů mezi jednotlivé státy Německého spolku.⁷

Země		Počet obyvatel v roce 1846	Počet mandátů v Národním shromáždění	Počet obyvatel na jednoho poslance
Rakousko	Veškeré obyvatelstvo monarchie	37 583 744		
	Obyvatelé náležející k Německému spolku	12 277 261	190*	64 617
	Prusko	16 112 938	203	79 374
	Království Bavorsko	4 504 874	71	63 449
	Království Sasko	1 836 433	24	76 518
	Království Hannoversko	1 773 711	26	68 219
	Království Württembersko	1 726 716	28	61 668
	Velkovévodství Bádensko	1 367 486	20	68 374
Drobné durynské státy	Velkovévodství Sasko-Výmar-Eisenach	257 573	4	64 393
	Vévodství Sasko-Meiningen-Hildburghausen	160 515	2	80 258
	Vévodství Sasko-Coburg-Gotha	147 195	2	73 598
	Vévodství Sasko-Altenburg	128 819	2	64 410
	Knížectví Schwarzburg-Rudolstadt	68 711	1	68 711
	Knížectví Schwarzburg-Sondershausen	58 682	1	58 682
	Knížectví Reuß, mladší linie	77 016	1	77 016
	Knížectví Reuß, starší linie	35 150	1	35 150
Celkem	933 661	14	66 690	
Anhaltské státy	Anhaltsko-Dessau	63 082	1	63 082
	Anhaltsko-Bernburg	48 844	1	48 844
	Anhaltsko-Köthen	43 180	1	43 180
	Celkem	155 106	3	51 702
Knížectví Lippe a Waldeck	Knížectví Lippe-Detmold	106 046	1	106 046
	Knížectví Schaumburg-Lippe	28 597	1	28 597
	Knížectví Waldeck	57 602	1	57 602
	Celkem	192 245	3	64 082

* Rakousko ve skutečnosti bylo zastoupeno pouze 131 poslancem.

⁷ Sestaveno podle: Karl OBERMANN, *Die Wahlen zur Frankfurter Nationalversammlung im Frühjahr 1848*, Berlin 1987.

Země		Počet obyvatel v roce 1846	Počet mandátů v Národním shromáždění	Počet obyvatel na jednoho poslance
Hesenské státy, Porýní a Pomohání	Kurfirštství Hesensko-Kassel	754 702	11	68 609
	Velkovévodství Hesensko-Darmstadt	852 679	12	71 057
	Vévodství Nasavsko	418 627	6	69 771
	Landkrabství Hesensko-Homburg	24 433	1	24 433
	Svobodné město Frankfurt nad Mohanem	68 240	1	68 240
	Celkem	2 118 681	31	68 345
	Knížectví Hohenzollernsko-Hechingen	20 226	1	20 226
	Knížectví Hohenzollernsko-Sigmaringen	45 431	1	45 431
	Vévodství Brunšvicko	269 455	4	67 364
	Velkovévodství Meklenbursko-Schwerin	522 144	7	74 592
	Velkovévodství Meklenbursko-Strelitz	95 450	1	95 450
	Vévodství Šlesvicko**	362 900	5	72 580
	Vévodství Holštýnsko**	478 364	6	79 727
	Vévodství Lauenbursko**	47 742	1	47 742
	Svobodné město Brémy	75 727	1	75 727
	Svobodné město Hamburk	218 004	3	72 668
	Svobodné město Lübeck	42 320	1	42 320
	Velkovévodství Oldenbursko	224 145	5	44 829
	Knížectví Lichtenštejnsko	6 585	1	6 585
	Lucembursko	186 140	3	62 047
	Vévodství Limbursko	156 458	2	78 229
Celkem - obyvatelé Německého spolku	45 750 203	655***	69 848	

** Údaje odpovídají stavu v roce 1845.

*** Původně byl počet mandátů stanoven na 649. Dodatečně bylo přidáno ještě 5 mandátů pro Šlesvicko a 1 pro Oldenbursko.

Tabulka č. 8:

Rozložení poslaneckých mandátů do jednotlivých frakcí.⁸

	AH	CM	C	DH	D	L	NH	PH	W	WH	Bez členství
Rakousko	7,6 %	3,8 %	10,7 %	8,4 %	6,9 %	0	0,8 %	4,6 %	6,1 %	6,1 %	45 %
Prusko	4,9 %	6,4 %	36 %	3,9 %	6,4 %	10,8 %	0,5 %	5,4 %	5,4 %	8,4 %	11,8 %
Bavorsko	15,5 %	11,3 %	15,5 %	4,2 %	7 %	5,6 %	4,2 %	11,3 %	8,5 %	7 %	9,9 %
Württembersko	14,3 %	0	3,6 %	21,4 %	7,1 %	0	3,6 %	0	21,4 %	0	28,6 %
Hannoversko	3,9 %	0	15,4 %	0	0	30,8 %	0	11,5 %	19,2 %	11,5 %	7,7 %
Sasko	8,3 %	0	8,3 %	33,3 %	20,8 %	0	16,7 %	0	4,2 %	4,2 %	4,2 %
Bádensko	5 %	0	10 %	15 %	45 %	0	0	5 %	0	0	20 %
Hesenské kurfiřtství	9,1 %	0	18,2 %	9,1 %	9,1 %	9,1 %	0	0	18,2 %	9,1 %	18,2 %
Hesensko-Darmstadt a Hesensko-Homburg	7,7 %	0	7,7 %	15,4 %	30,8 %	0	0	0	23,1 %	7,7 %	7,7 %
Ostatní německé státy	9,9 %	1,4 %	26,8 %	2,8 %	5,6 %	7 %	0	4,2 %	8,5 %	15,5 %	18,3 %
Celkem	8,6 %	2,3 %	15,2 %	11,4 %	13,9 %	6,3 %	2,6 %	4,2 %	11,5 %	7 %	17,1 %

Vysvětlivky:

AH Augsburger Hof
 CM Café Milani
 C Casino
 DH Deutscher Hof
 D Donnersberg

L Landsberg
 NH Nürnberger Hof
 PH Pariser Hof
 W Westendhall
 WH Württemberger Hof

⁸ Viz K. OBERMANN, *Die Wahlen zur Frankfurter Nationalversammlung im Frühjahr 1848*; rovněž: H. BEST – W. WEEGE, *Biographisches Handbuch der Abgeordneten der Frankfurter Nationalversammlung 1848–1849*.

Tabulka č. 9:

Rozložení sil v ústavním výboru Národního shromáždění.⁹

	AH	CM	C	DH	D	L	NH	PH	W	WH	Bez členství	Celkem
Rakousko	1	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	3
Prusko	—	—	5	—	—	1	—	—	—	1	—	7
Bavorsko	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Württembersko	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	3
Hannoversko	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	2
Sasko	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2
Bádensko	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	—	3
Hesenské kurfiřtství	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Hesensko-Darmstadt a Hesensko-Homburg	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Ostatní německé státy	—	—	6	1	—	—	—	—	—	—	—	7
Celkem	1	2	17	3	—	1	—	—	1	3	2	30

Vysvětlivky: **AH** Augsburgers Hof   **L** Landsberg
CM Café Milani   **NH** Nürnberger Hof
C Casino   **PH** Pariser Hof
DH Deutscher Hof   **W** Westendhall
D Donnersberg   **WH** Württemberger Hof

⁹ Viz H. BEST – W. WEEGE, *Biographisches Handbuch der Abgeordneten der Frankfurter Nationalversammlung 1848–1849*.

Tabulka č. 10:

Výsledky hlasování Národního shromáždění z 13. ledna 1849 o návrhu Heinricha von Gagerna – podle politické orientace poslanců.¹⁰

	Pro	Proti	Zdrželi se	Nepřítomní	Celkem
Pravice	24	5	—	9	28
Pravý střed	163	17	3	22	205
Levý střed	23	19	—	7	49
Levice	15	117	—	19	151
Nezávislí	36	66	—	13	115
Celkem	261	224	3	70	558

Tabulka č. 11:

Výsledky hlasování Národního shromáždění z 13. ledna 1849 o návrhu Heinricha von Gagerna – podle geografického původu poslanců.¹¹

	Pro	Proti	Zdrželi se	Celkem	
Prusko	150	30	17	197	
Severní Německo (mimo Prusko)	Šlesvicko-Holštýnsko, Lauenbursko	8	2	1	11
	Hamburk, Brémy, Lübeck	4	—	1	5
	Meklenbursko-Schwerin, Meklenbursko-Strelitz	6	1	1	8
	Hannoversko, Oldenbursko, Lippe, Anhaltsko, Brunšvicko	29	8	3	40
	Lucembursko, Limbursko	2	—	3	5
	Hesensko-Kassel, Nasavsko, Hombursko, Waldeck, Frankfurt	10	9	1	20
	Durynské státy (saská vévodství, Schwarzburg, Reuß)	8	4	1	13
	Sasko	5	13	3	21
	Celkem	72	37	14	123
	Jižní Německo	Hesenské velkovévodství	5	6	1
Bádensko, Lichtenštejnsko		4	12	4	20
Württembersko, Hohenzollernsko		7	20	2	29
Bavorsko		23	31	12	66
Celkem		39	69	19	127
Habsburská monarchie	—	88	23	111	
Celkem	261	224	73	558	

¹⁰ Viz F. EYCK, *The Frankfurt Parliament 1848 – 1849*, p. 358.

¹¹ Viz Tamtéž, p. 360.

Tabulka č. 12:

Výsledky volby německého císaře.¹²

		Pro	Proti	Zdrželi se	Celkem
Prusko		167	24	10	201
Severní Německo (mimo Prusko)	Šlesvicko-Holštýnsko, Lauenbursko	10	—	1	11
	Hamburk, Brémy, Lübeck	4	1	—	5
	Meklenbursko-Schwerin, Meklenbursko-Strelitz	6	1	—	7
	Hannoversko, Oldenbursko, Lippe, Anhaltsko, Brunšvicko	29	10	—	39
	Lucembursko, Limbursko	4	—	1	5
	Hesensko-Kassel, Nasavsko, Hombursko, Waldeck, Frankfurt	17	3	—	20
	Durynské státy (saská vévodství, Schwarzburg, Reuß)	10	3	3	16
	Sasko	4	12	1	17
	Celkem	84	30	6	120
Jižní Německo	Hesenské velkovévodství	5	6	—	11
	Bádensko, Lichtenštejnsko	6	10	5	21
	Württembersko, Hohenzollernsko	12	18	—	30
	Bavorsko	16	49	—	65
	Celkem	39	83	5	127
Habsburská monarchie		—	111	7	118
Celkem		290	248	29	567

¹² Viz F. EYCK, *The Frankfurt Parliament 1848 – 1849*, p. 360.

Tabulka č. 13:

Německé státy podle data jejich přistoupení k prusko-rakouské smlouvě o vytvoření spolkové ústřední komise.¹³

Reuß st. linie	20. října 1849	Hohenzollernsko-Sigmaringen	13. listopadu 1849
Bavorsko	26. října 1849	Anhaltsko-Bernburg	16. listopadu 1849
Sasko	29. října 1849	Hamburk	16. listopadu 1849
Bádensko	29. října 1849	Nasavsko	18. listopadu 1849
Reuß ml. linie	29. října 1849	Hesenské kurfírťství	20. listopadu 1849
Brunšvicko	30. října 1849	Sasko-Meiningen	20. listopadu 1849
Hannoversko	1. listopadu 1849	Schwarzburg-Sondershausen	20. listopadu 1849
Schwarzburg-Rudolstadt	2. listopadu 1849	Limbursko	23. listopadu 1849
Schaumburg-Lippe	2. listopadu 1849	Brémy	23. listopadu 1849
Hesensko-Homburg	2. listopadu 1849	Waldeck	29. listopadu 1849
Hesenské velkovévodství	3. listopadu 1849	Lübeck	3. prosince 1849
Holštýnsko a Lauenbursko	3. listopadu 1849	Lippe	4. prosince 1849
Hohenzollernsko-Hechingen	5. listopadu 1849	Sasko-Koburg-Gotha	5. prosince 1849
Frankfurt nad Mohanem	6. listopadu 1849	Sasko-Altenburg	15. prosince 1849
Lichtenštejnsko	12. listopadu 1849	Oldenbursko	17. prosince 1849
Sasko-Výmar	13. listopadu 1849	Lucembursko	19. prosince 1849
Meklenbursko-Schwerin	13. listopadu 1849	Württembersko	???
Anhaltsko-Dessau a Köthen	13. listopadu 1849	Meklenbursko-Strelitz	???

¹³ Sestaveno podle: GStA PK, I. HA Rep. 75 C Bevollmächtigter der Bundeszentral-Kommission, Nr. 1, Accessions Urkunden zu dem Verträge vom 30 September 1849, die Bildung einer provisorischen Bundes-Central-Commission betreffend.

Tabulka č. 14:

Březnové vlády v německých státech.¹⁴

Státy se stabilní březnovou vládou za účasti předbřeznových ministrů			
	datum vytvoření	datum ukončení činnosti*	poslední březnový ministr pokud jeho působení v úřadě přesáhlo existenci březnové vlády
Anhaltsko-Bernburg	18. října 1848	3. listopadu 1848	
Bádensko	9. března 1848	8. června 1849	
Hannoversko	20. března 1848	28. října 1850	
Lippe-Detmold	9. března 1848	26. října 1886	datum úmrtí posledního bř. min. (všichni bř. min. setrvali v úřadech až do své smrti)
Sasko-Meiningen	14. září 1848	24. října 1849	
Sasko-Výmar-Eisenach	11. března 1848	1. ledna 1854	Christian B. von Watzdorf (29. 9. 1843-15. 9. 1870)
Schwarzburg-Rudolstadt	11. března 1848	19. prosince 1851	

Státy se zcela novou a stabilní březnovou vládou			
	datum vytvoření	datum ukončení činnosti*	poslední březnový ministr pokud jeho působení v úřadě přesáhlo existenci březnové vlády
Anhaltsko-Dessau	5. dubna 1848	10. července 1849	
Hesensko-Nasavsko	16. dubna 1848	7. června 1849	
Hohenzollernsko-Sigmaringen	1. září 1848	12. března 1850	
Homburg	25. března 1848	1. ledna 1862	
Reuß starší linie	3. července 1848	6. května 1861	
Schwarzburg-Sondershausen	14. března 1848	4. ledna 1852	

Státy s částečně a několikanásobně obměněnými vládami			
	datum vytvoření	datum ukončení činnosti*	poslední březnový ministr pokud jeho působení v úřadě přesáhlo existenci březnové vlády
Bavorsko	8. března 1848	29. května 1849	
Brunšvicko	22. března 1848	26. listopadu 1861	
Hessensko-Darmstadt	6. března 1848	31. prosince 1852	
Rakousko	20. března 1848	26. prosince 1851	Philipp sv. p. von Krauß - poslední ministr z březnové vlády (min. financí)
Prusko	18. března 1848	21. září 1848	Adalbert von Ladenberg (min. kultu 3. 7. 1848-19. 12. 1850)
Württembersko	9. března 1848	28. října 1849	

¹⁴ Sestaveno podle: E. M. WERNER, *Die Märzministerien*, s. 281 – 298, Anhang I – IV.

Státy s několikanásobně obměněnými březnovými vládami			
	datum vytvoření	datum ukončení činnosti*	poslední březnový ministr pokud jeho působení v úřadě přesáhlo existenci březnové vlády
Hesenské kurfiřtství	3. března 1848	22. února 1850	
Meklenbursko-Strelitz	9. září 1848	3. května 1861	Wilhelm von Bernstorff (ostatní březnoví ministři odešli z úřadu do října 1849)
Oldenbursko	1. srpna 1848	6. srpna 1857	Diedrich Berthold Römer (ostatní březnoví ministři odešli z úřadu do prosince 1849)
Sasko	16. března 1848	24. února 1849	
Sasko-Altenburg	25. května 1848	2. února 1853	
Waldeck	31. března 1848	3. července 1851	

* v případě, že březnová vláda neopustila úřad jako celek, je vždy uvedeno datum odchodu posledního z jejích ministrů.

Státy s vlastním řešením

Meklenbursko-Schwerin

Státy, kde nedošlo ke konstituování březnových vlád

Anhaltsko-Köthen

Hohenzollernsko-Hechingen

Lichtenštejnsko

Reuß mladší linie

Sasko-Coburg-Gotha

Schaumburg-Lippe

Brémy

Frankfurt nad Mohanem

Hamburk

Lübeck

Tabulka č. 15:

Vyslanci německých států u obnoveného Spolkového sněmu ve Frankfurtu nad Mohanem.¹⁵

Země	kurie	datum nástupu	jméno
Sasko-Výmarsko, Sasko-Coburg-Gotha, Sasko-Meiningen, Saslo-Altenburg	12.	15. 10. 1840	Carl Friedrich Christian Wilhelm sv. p. v. Fritsch*
Nizozemí (za Lucembursko a Limbursko)	11.	27. 1. 1842	Friedrich Heinrich Wilhelm v. Scherff*
Sasko	4.	9. 5. 1850	Julius Gottlob v. Nostitz und Jänckendorf
Rakousko	1.	10. 5. 1850	Friderich hr. v. Thun-Hohenstein
Hannoversko	5.	10. 5. 1850	Johann Hermann Detmold
Dánsko (za Holštýnsko a Lauenbursko)	10.	10. 5. 1850	Bernhard Ernst v. Bülow
Prusko	2.	14. 5. 1850	Theodor Heinrich Rochus hr. v. Rochow
Hesensko-Darmstadt	9.	2. 9. 1850	Joseph sv. p. v. Münch-Bellinghausen
Bavorsko	3.	2. 9. 1850	Karl August Anton Aloys Josef ryt. v. Xylander
Württembersko	6.	2. 9. 1850	Hugo Ludwig sv. p. v. Reinhard
Meklenbursko-Schwerin, Meklenbursko-Strelitz	14.	2. 9. 1850	Jasper Joachim Bernhard Wilhelm v. Oertzen aus Leppin
Lichtenštejnsko	16.	2. 9. 1850	Justin Timotheus Balthasar sv. p. v. Linde
Hesenské kurfiřtství	7.	5. 12. 1850	Friedrich Heinrich sv. p. v. Trott zu Solz
Bádensko	8.	2. 5. 1851	August sv. p. Marschall v. Bieberstein
Brunšvicko a Nasavsko	13.	10. 5. 1851	Emil August Victor sv. p. v. Dungen
Reuß starší linie	16.	10. 5. 1851	Adolph sv. p. v. Holzhausen
Reuß mladší linie	16.	10. 5. 1851	Adolph sv. p. v. Holzhausen
Frankfurt	17.	10. 5. 1851	Eduard Ludwig v. Harnier
Lübeck	17.	10. 5. 1851	Heinrich Brehmer
Schaumburg-Lippe	16.	14. 5. 1851	Victor Friedrich v. Strauß
Oldenbursko, Anhaltsko, Schwarzbursko	15.	30. 5. 1851	Wilhelm v. Eisendecker
Lippe	16.	30. 5. 1851	Adolph sv. p. v. Holzhausen
Hamburk	17.	30. 5. 1851	Edward Banks
Brémy	17.	30. 5. 1851	Johann Smidt
Waldeck	16.	13. 6. 1851	Adolph sv. p. v. Holzhausen
Hesensko-Homburg	16.	13. 6. 1851	Adolph sv. p. v. Holzhausen

* Tito vyslanci nebyli v roce 1848 svými vládami oficiálně odvoláni.

¹⁵ Viz J. MÜLLER, *Deutscher Bund und deutsche Nation 1848 – 1866*, s. 574 – 576, Anhang 2.

SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

I. ARCHIVNÍ PRAMENY

Österreichisches Staatsarchiv, Wien

Haus-, Hof- und Staatsarchiv

Fond: Kabinettsarchiv, Geheimakten – Nachlaß Schwarzenberg

Karton 10 Fasc. IV.

Karton 11 Fasc. V.

Karton 13 Fasc. VIII.

Fond: Ministerratsprotokolle

Karton 12 Ministerratsprotokolle 1850 X – 1851 II.

Karton 13 Ministerratsprotokolle 1851 III – VI.

Karton 14 Ministerratsprotokolle 1851 VII – XI.

Karton 15 Ministerratsprotokolle 1851 XII – 1852 I.

Fond: Politisches Archiv II. Deutscher Bund

Karton 13 Fasc. Varia 1848 – 1849.

Karton 18 Fasc. Berichte 1850/V – 1851/VI.

Karton 20 Fasc. Weisungen an Thun 1850.

Karton 21 Fasc. Berichte des k. k. Bundestagspresidialgesandten Grafen von Thun 1851.

Karton 23 Fasc. Berichte Thun 1852 I – IV.

Karton 90 Fasc. Dresdener Konferenz I – III.

Karton 97 Fasc. Korrespondenz mit Frankfurt, Wien, München, Dresden etc. 1850 – 1851.

Karton 105 Materialien zur deutschen Frage 1849 – 1851.

- Fasc. Zusammenstellung der wichtigen Aktenstücke in der deutschen Frage seit der Übereinkunft vom 30. September 1849 bis zu den Dresdener Konferenzen mit besonderer Rücksicht auf die Beziehungen zwischen Österreich und Preussen.

Fond: Politisches Archiv III. Preussen

Karton 31 Fasc. Berichte 1848 XII.

Fasc. Berichte 1849.

- I. Deutsche Verfassungsfrage.

Karton 32 Fasc. Berichte 1849, Nr. 1 (VI).

- I. Deutsche Angelegenheiten.

Fasc. Berichte 1849, Nr. 2 – 4.

- III. Italienische Angelegenheiten.

Karton 36 Fasc. Berichte 1850.

- I. Preussische Politik in der deutschen Verfassungsfrage.

Karton 37 Fasc. Berichte 1850.

- IX. Kurhessische Angelegenheit.

Karton 41 Fasc. Berichte 1851.

- I. Deutsche Bundesverfassung.

Fond: Politisches Archiv IV. Bayern

Karton 14 Fasc. Berichte 1848 XII.

Fasc. Berichte 1849 I – VI.

Karton 15 Fasc. Berichte VII – XII/1849.

Fasc. Varia 1849.

Karton 16 Fasc. Berichte 1850 I – III.

Karton 17 Fasc. Berichte 1850 IV – XII.

Karton 18 Fasc. Weisungen 1850.

Fasc. Berichte 1851 I – V.

Karton 19 Fasc. Berichte 1851 VI – XII.

Fond: Politisches Archiv V. Sachsen

Karton 14 Fasc. Berichte 1848 XII.

Fasc. Berichte I – IX/1849.

Karton 16 Fasc. Berichte 1850.

Fond: Politisches Archiv VI. Württemberg

Karton 13 Fasc. Berichte 1849 I – VIII.

Karton 15 Fasc. Berichte 1850 I – VII.

Karton 16 Fasc. Berichte 1850 VIII – XII.

Fond: Politisches Archiv VII. Kleinere deutsche Staaten – Hannover

Karton 4 Fasc. Berichte 1848 XII.

Fasc. Berichte 1849.

Karton 5 Fasc. Berichte 1850.

Fond: Politisches Archiv VIII. England

Karton 27 Fasc. Berichte, Weisungen, Varia 1848 XII.

Fasc. Berichte 1849.

- II. Affaires d'Allemagne.

- III. Affaires d'Italie.

- VI. Affaires de Hongrie.

Karton 28 Fasc. Weisungen 1849.

- II. Affaires d'Italie.

Karton 29 Fasc. Berichte 1850.

- II. Affaires d'Allemagne.

Karton 31 Fasc. Berichte 1851.

- IV. Affaires d'Allemagne.

Karton 33 Fasc. Weisungen.

- Dépêches à Londres.

Fond: Politisches Archiv IX. Frankreich

Karton 29 Fasc. Berichte, Weisungen, Varia 1848 XII.

Fasc. Berichte 1849.

- II. Affaire Austro-Sarde.

Karton 30 Fasc. Berichte 1849.

- I. Situation intérieure de la France 1849.

- II. Affaires de Rome.

Karton 31 Fasc. Berichte 1849.

- III. Affaires du Piémont, Question Austro-Sarde.

- IV. Question des rebelles hongrois réfugiés en Turquie.

- V. Affaires d'Allemagne.

Fasc. Weisungen 1849.

- II. Affaires d'Italie.

- Karton 32 Fasc. Weisungen 1849.
- I. Affaires de Rome.
  - II. Affaires de Piémont.
  - III. Affaires d'Allemagne.
- Karton 33 Fasc. Berichte 1850.
- II. Affaires d'Allemagne.
- Karton 37 Fasc. Berichte 1851.
- II. Affaires d'Allemagne.

Fond: Politisches Archiv X. Russland

- Karton 26 Fasc. Berichte 1849.
- II. Affaires d'Italie.
  - III. Affaires d'Allemaignes.
  - IV. Affaires d'Orient.
  - VIII. Affaires d'Autriche.
- Karton 27 Fasc. Varia 1849.
- Correspondance de l'Empereur François Joseph avec l'Empereur Nicolas de Russie 1849.
  - Ansuchen der österreichischen Regierung um Geldaushilfe bei Russland 1848/1849.
- Fasc. Weisungen 1849.
- II. Affaires d'Italie.
  - III. Affaires d'Allemagne.
- Karton 28 Russische Interventin in Ungarn 1849, 1. Teil.
- Fasc. Rapports de Mr. le Comte de Buol 1849.
- Karton 29 Russische Interventin in Ungarn 1849, 2. Teil.
- Fasc. Correspondance de Ms le Prince de Schwarzenberg avec lieutenant Général Comte de Caboga – envoyé en mission extraordinaire à Varsovie.
  - Fasc. Korrespondenz des Ministerpräsidenten Fürsten von Schwarzenberg mit dem k. k. General der Cavallerie Freiherrn von Hammerstein.
  - Fasc. Correspondenz des FML. Baron Puchner mit dem k. k. Ministerpräsidenten Fürsten zu Schwarzenberg.
  - Fasc. Akten betreffend den Transport der nach Ungarn bestimmten russischen Hilfstruppen auf den preußischen

Eisenbahnen.

- Karton 30 Fasc. Berichte 1850.
- I. Affaires d'Orient.
- II. Affaires d'Allemagne.
- III. Affaires de Schleswig-Holstein.

- Karton 31 Fasc. Weisungen 1850.
- I. Affaires d'Allemagne.

- Karton 33 Fasc. Berichte 1851.
- I. Affaires d'Allemagne.

Fond: Politisches Archiv XL. Interna

Karton 320 Nachlaß Prokesch-Osten, 2. Teil.

Karton 321 Nachlaß Prokesch-Osten, 3. Teil.

Fond: Gesandtschaftsarchiv Berlin

Karton 104 Fasc. Berichte III - XII 1849.

Karton 105 Fasc. Weisungen 1849.
Fasc. Berichte I – IV 1850.

Karton 106 Fasc. Weisungen 1850 I – V.
Fasc. Berichte 1850 V – XII.

Karton 107 Fasc. Weisungen 1850 VI – XII.

Karton 108 Fasc. Berichte 1851 IV – XII.
Fasc. Weisungen 1851.

Karton 132 Fasc. Korrespondenz und Varia 1849 – 1856.

Fond: Gesandtschaftsarchiv Frankfurt – Bundestag

Karton 46 Fasc. Korrespondenz 1849 – 1851.

Karton 47 Fasc. Berichte 1850 – 1851 IX.

Karton 67 Fasc. Korrespondenz der Reichsminister mit dem kaiserlichen Bevollmächtigten in Frankfurt 1848 – 1849.

Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin

Fond: I. HA Rep. 75 C Bevollmächtigter der Bundeszentralcommission

- Nr. 1 Accessions Urkunden zu dem Vertrage vom 30 September 1849, die Bildung einer provisorischen Bundes-Central-Commission betreffend.
- Nr. 9 Mittheilungen der königlichen Gesandtschaften über allgemeine Deutsche Angelegenheiten.
- Nr. 16 Unionsverhandlungen.
- Nr. 19 Kurhessische Angelegenheit betreffend.

Moravský zemský archiv v Brně

Fond: Rodinný archiv Dietrichsteinů, Mikulov

Pozůstalost Alexandera hraběte Mensdorff-Pouilly

Kartony 599 – 603

Inv. č. 2550, Spisovna hraběte Alexandera Mensdorff-Pouilly jako rakouského komisaře Německého spolku pro správu vévodství Holštýnského s podacími protokoly.

Karton 611

Inv. č. 2569/40, Korespondence s Antonem hrabětem von Prokesch-Osten.

Národní archiv v Praze

Fond: Rodinný archiv Metternichů, Plasy,

Acta Clementina, 1. korespondence královská

Karton 5

Inv. č. 131 korespondence s württemberským králem Vilémem I.

Acta Clementina, 2. korespondence politická – Rakousko,

Karton 4

Inv. č. 41 – korespondence Karla Friedricha svobodného pána von Kübeck.

Karton 5

Inv. č. 56 – korespondence Antona hraběte von Prokesch-Osten.

Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pobočka Děčín

Fond: Rodinný archiv Thun-Hohensteinů, Děčín

Pozůstalost Friedricha hraběte Thun-Hohensteina

Sign. D 76

korespondence s Antonem hrabětem von Prokesch-Osten.

Sign. D 79

korespondence s Johannem Bernhardem hrabětem von Rechberg-Rothenlöwen.

Státní oblastní archiv v Plzni, pobočka Klatovy

Fond: Rodinný archiv Windischgrätzů

Karton 369

Inv. č. 1601 – korespondence s Felixem knížetem Schwarzenbergem a dalšími politiky.

Státní oblastní archiv Třeboň, pobočka Český Krumlov

Fond: Rodinný archiv Schwarzenbergů, Hluboká nad Vltavou

Osobní pozůstalost Felixe knížete Schwarzenberga

Fasc. 547a.

Zemský archiv v Opavě

Fond: Rodinný archiv a ústřední správa Lichnowských, Chuchelná

Sign. C IV 11, C IV 14.¹

---

¹ V době mého studia tohoto fondu probíhala jeho reinventarizace. Proto uvádím pouze původní signatury, které zůstávají zachovány.

II. TIŠTĚNÉ PRAMENY

Knihovna Národního muzea v Praze, Oddělení zámeckých knihoven, zámek Hořovice

sign. D 262/19

Protokolle der Deutschen Bundesversammlung vom Jahre 1848, Sitzung 1 – 70.
Frankfurt am Main: Bundes-Presidial Buchdruckerei, 1848.

sign. D 262/20

Protokolle der Deutschen Bundesversammlung vom Jahre 1850, Sitzung 1 bis 24.
Frankfurt am Main: Bundes-Presidial Buchdruckerei, 1850.

Národní knihovna v Praze

sign. 25 A 189/Jgg. 1849

Allgemeines Reichs- Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Oesterreich, Jahrgang 1849.
Wien: K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1850.

sign. 22 B 1354

Stenographischer Bericht über die Verhandlungen der deutschen constituirenden Nationalversammlung zu Frankfurt am Main, Bd I., VII., VIII., Hrsg. von Franz Wigard. Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1848, 1849.

sign. 13 B 224

Verhandlungen der deutschen verfassungsgebenden Reichsversammlung zu Frankfurt am Main, Bd. I., 1. – 180. Sitzung. Frankfurt am Main: Krebs & Schmitt, 1849.

sign. 13 B 000188/Bd. 4

Verhandlungen des österreichischen Reichstages nach der stenographischen Aufnahme, Bd. 4, Dreiundfünfzigste bis dreiundachtzigste Sitzung. Kremster, 22. November 1848 bis 1. Februar 1849. Wien : K. K. Hof- und Staatsdruckerei, 1849.

Wiener Zeitung 1848, 1849.

[online], <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=wrz> [citováno 26. února 2010].

III. EDICE PRAMENŮ ÚŘEDNÍ PROVENIENCE

- Acta Borussica – Neue Folge, 1. Reihe, Die Protokolle des Preußischen Staatsministeriums 1817 – 1934/38, Bd. 4/1, 30. März 1848 bis 27. Oktober 1858, Bearb. von Bärbel Holtz. Hildesheim: Olms-Weidmann, 2003. [online], http://www.bbaw.de/bbaw/Forschung/Forschungsprojekte/preussen_protokolle/bilder/BAND_41. [citováno 26. února 2010].
- Acte du Congrès de Vienne, du 9 juin 1815, avec les pièces qui y sont annexées, publié par Frédéric Schoell. Paris, 1815.
- Aktenstücke und Aufzeichnungen zur Geschichte der Frankfurter Nationalversammlung aus dem Nachlaß von Johann Gustav Droysen, Hrsg. von Rudolf Hübner. Berlin, 1924.
- ANDICS, Erzsébet, A Habsburgok és Romanovok Szövetsége az 1849. Évi magyarországi cári intervenció diplomáciai előtörténete. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1961.
- British Envoys to Germany 1816 – 1866, Vol. III: 1848 – 1850, edited by Markus Mösslang – Torsten Riotte – Hagen Schulze. London: Cambridge University Press, German Historical Institute London, 2006.
- Der Deutsche Fürstenkongreß zu Berlin im Mai 1850. Aktenstücke und Betrachtungen, Neudruck der Ausgabe 1850. Osnabrück: Bibliografischer Verlag, 1967.
- Der deutsche Staatsgedanke, Bd. I, Grossdeutsch – Kleindeutsch. Stimmen aus der Zeit von 1815 bis 1914, Hrsg. von Adolf Rapp. München, 1922.
- Dokumente zur deutschen Verfassungsgeschichte. Hrsg. von Ernst Rudolf Huber, Bd. 1, Deutsche Verfassungsdokumente 1803 – 1850. Stuttgart: Kohlhammer, 1961.
- ENGEL-JANOSI, Friedrich – BLAAS, Richard – WEINZIERL, Erika, Die politische Korrespondenz der Päpste mit den österreichischen Kaisern 1804 – 1918. Wien: Herold, 1964.
- Französische und sächsische Gesandtschaftsberichte aus Dresden und Paris 1848 – 1849, Hrsg. von Hellmut Kretschmar – Horst Schlechte. Berlin: Rütten & Loening, 1956.
- Geschichte in Quellen, Bd. 4, Amerikanische und Französische Revolution, Bearb. von Wolfgang Lautermann. München: Bayerischer Schulbuch-Verlag, 1981.
- Geschichte in Quellen. Bd. 5, Das bürgerliche Zeitalter 1815 – 1914, Bearb. von Günter Schönbrunn. München: Bayerischer Schulbuch-Verlag, 1980.
- Das Großherzogtum Baden zwischen Revolution und Restauration 1849 – 1851. Die Deutsche Frage und die Ereignisse in Baden im Spiegel der Briefe und Aktenstücke aus dem Nachlaß des preußischen Diplomaten Karl Friedrich von Savigny, Hrsg. von Willy Real. Stuttgart: Kohlhammer, 1983.
- Kancléř Metternich a jeho doba, [edice CD – ROM], Ed. Jaroslava Hoffmannová aj. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra ČR, 1994.
- Letáky z roku 1848, ed. Miloslav Novotný. Praha: ELK, 1948.

- Lettres et papiers du chancelier comte de Nesselrode 1760 – 1850. Extraits de ses archives, publ. par le comte A. de Nesselrode, Tome IX: 1847 – 1850. Paris, s. d.
- Lettres et papiers de chancelier comte de Nesselrode 1760 – 1856. Extraits de ses archives, publ. par le comte A. de Nesselrode, Tome X (1850 – 1853). Paris, s. d.
- Die österreichischen Verfassungsgesetze mit Erläuterungen, Hrsg. von Edmund Bernatzik. Wien, 1911.
- Preußen im Bundestag 1851 bis 1859. Documente der königlichen preußischen Bundestagsgesandtschaft, Hrsg. von Ritter von Poschinger, I. Teil (1851 – 1854), (Publicationen aus den königlichen preußischen Staatsarchiven, 12. Bd.). Leipzig: Hirzel, 1882.
- Preußens auswärtige Politik 1850 bis 1858. Unveröffentlichte Dokumente aus dem Nachlasse des Ministerpräsidenten Otto Frhrn von Manteuffel, I. Bd., Von Olmütz bis zur Errichtung des zweiten französischen Kaiserreichs (Vom 1. November 1850 bis zum 2. Dezember 1852), Hrsg. von Heinrich von Poschinger. Berlin: E. S. Mittler und Sohn, 1902.
- Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, I. Abt., Die Ministerien des Revolutionsjahres 1848, 20. März 1848 – 21. November 1848, Bearb. von Thomas Kletečka. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1996.
- Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt. Das Ministerium Schwarzenberg, Bd. 1, 5. Dezember 1848 – 7. Jänner 1850, Bearb. von Thomas Kletečka. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2002.
- Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt. Das Ministerium Schwarzenberg, Bd. 2, 8. Jänner 1850 – 30. April 1850, Bearb. von Thomas Kletečka – Anatol Schmied-Kowarzik. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2005.
- Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848 – 1867, II. Abt. Das Ministerium Schwarzenberg, Bd. 3, 1. Mai 1850 – 30. September 1850, Bearb. von T. Kletečka – A. Schmied-Kowarzik. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006.
- PSOTOVÁ, Věra, Připojení Rakouska k německému celnímu spolku v roce 1848. Edice dokumentů shromážděných Jednotou pro povzbuzení průmyslu v Čechách. Praha: Ústav československých a světových dějin ČSAV, 1970.
- Quellen zur Ära Metternich, Hrsg. von Elisabeth Dross, (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit, Bd. XXIIIa). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1999.
- Quellen zur deutschen Revolution: 1848 – 1849, Hrsg. von Hans Fenske, (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit, Bd. XXIV). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1996.
- Quellen zur deutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte im 19. Jahrhundert bis zur Reichsgründung, Hrsg. von Walter Steitz, (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit, Bd. XXXVI). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1980.

- Quellen zur Geschichte des Deutschen Bundes, Abt. I, Quellen zur Entstehung und Frühgeschichte des Deutschen Bundes 1813 – 1830, Bd. 1, Die Entstehung des Deutschen Bundes 1813 – 1815, Halbband 1, Bearb. von Eckhardt Treichel. München: Oldenbourg-Verlag, 2000.
- Quellen zur Geschichte des Deutschen Bundes, Abt. II, Quellen zur Geschichte des Deutschen Bundes 1830 – 1848, Bd. 1, Reformpläne und Repressionspolitik 1830 – 1834, Bearb. von Ralf Zerback. München: Oldenbourg-Verlag, 2003.
- Quellen zur Geschichte des Deutschen Bundes, Abt. III: Quellen zur Geschichte des Deutschen Bundes 1850 – 1866. Bd. 1: Die Dresdener Konferenz und die Wiederherstellung des Deutschen Bundes 1850/51. Bearb. von Jürgen Müller. München: Oldenbourg-Verlag, 1996.
- Quellen zur Geschichte des Deutschen Bundes, Abt. III: Quellen zur Geschichte des Deutschen Bundes 1850 – 1866. Bd. 2: Der Deutsche Bund zwischen Reaktion und Reform 1851–1858. Bearb. von Jürgen Müller. München: Oldenbourg-Verlag, 1998.
- Quellen zur Geschichte des Wiener Kongresses 1814/1815, Hrsg. Von Klaus Müller, (Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte der Neuzeit, Bd. XXIII). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1986.
- Quellen zur kleinstaatlichen Verfassungspolitik auf dem Wiener Kongreß: Die mindermächtigen deutschen Staaten und die Entstehung des Deutschen Bundes 1813 – 1815, Hrsg. von Michael Hundt. Hamburg: Krämer, 1996.
- Reich und Länder. Texte zur deutschen Verfassungsgeschichte im 19. und 20. Jahrhundert, Hrsg. von Hans Boldt. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1987.
- Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49, a cura di Angelo Filipuzzi, Ser. III, Vol. 1 (24 marzo 1848 – 11 aprile 1849). Roma: Istituto storico italiano per l’eta moderna e contemporanea, 1961.
- Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e il regno di Sardegna e la guerra del 1848 – 49, a cura di Angelo Filipuzzi, Ser. III, Vol. 2 (12 aprile 1849 – 9 ottobre 1849). Roma: Istituto storico italiano per l’eta moderna e contemporanea, 1961.
- Le relazioni diplomatiche fra l’Austria e lo stato Pontificio, a cura di Richard Blaas, Ser. III, Vol. 1 (28 novembre 1848 – 28 dicembre 1849). Roma: Istituto storico italiano per l’eta moderna e contemporanea, 1973.
- Le relazioni diplomatiche fra il regno di Sardegna e la Gran Bretagna, a cura di Federico Curato, Ser. III, Vol. 2 (1 gennaio – 31 dicembre 1849). Roma: Istituto storico italiano per l’eta moderna e contemporanea, 1955.
- Slovanský sjezd v Praze roku 1848. Sbíрка dokumentů, ed. Z. V. Tobolka – V. Žáček. Praha: ČSAV, 1958.
- Texte zur österreichischen Verfassungsentwicklung 1848 – 1955, Hrsg. von Ilse Reiter. Wien: WUV-Universitätsverlag, 1997.
- Die ungarischen Ministerratsprotokolle aus den Jahren 1848 – 1849, Hrsg. von Erzsébet Fábíán-Kiss. Budapest: Magyar Országos Levéltár, 1998.
- Von der Revolution zur Reaktion. Quellen zur Militärgeschichte der ungarischen

- Revolution 1848 – 49, Hrsg. von Christoph Tepperberg und Jolán Szijj. Budapest: Argumentum, 2005.
- Vorgeschichte und Begründung des Deutschen Zollvereins 1815 – 1834. Akten der Staaten des Deutschen Bundes und der europäischen Mächte, Bd. I, Bearb. von Wilfried von Eisenhart Rothe – Anton Ritthaler. Berlin: Reimar Hobbing, 1934.
- Vormärz und Revolution 1840 – 1849, Hrsg. von Hans Fenske, 1849, (Quellen zum politischen Denken der Deutschen im 19. und 20. Jahrhundert, Bd. 4). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1976.

IV. EDICE KORESPONDENCE

- Aus dem Nachlasse des Grafen Prokesch-Osten. Briefwechsel mit Herrn von Gentz und Fürsten Metternich, Bd. II. Wien: Carl Gerold's Sohn, 1881.
- Aus den Briefen des Grafen Prokesch von Osten (1849 – 1855), Hrsg. von Anton Graf Prokesch von Osten. Wien: Carl Gerold's Sohn, 1896.
- Aus Metternichs nachgelassenen Papieren. Hrsg. von Richard Metternich-Winneburg, Bde. 1 – 8. Wien: Wilhelm Braumüller, 1880 – 1884.
- Berlin und Wien in den Jahren 1845 – 1852. Politische Privatbriefe des damaligen königlichen sächsischen Legationssecretärs Karl Friedrich Grafen Vitzthum von Eckstädt, Hrsg. von Karl Müller. Stuttgart: Cotta, 1886.
- Robert Blum: Briefe und Dokumente, Hrsg. von Siegfried Schmidt. Leipzig: P. Reclam jun., 1981.
- Briefe von Johann Philipp Freiherrn von Wessenberg aus den Jahren 1848 – 1858 an Isfordink-Kostnitz, I. Theil. Leipzig: Brockhaus, 1877.
- Briefwechsel zwischen König Friedrich Wilhelm IV. und dem Reichsverweser Erzherzog Johann von Österreich (1848 – 1850), Hrsg. von Georg Küntzel. Frankfurt am Main: Moritz Diesterweg, 1924.
- Briefwechsel zwischen König Johann von Sachsen und den Königen Friedrich Wilhelm IV. und Wilhelm I. von Preussen, Hrsg. von Johann Georg Herzog zu Sachsen. Leipzig: Quelle & Meyer, 1911.
- Briefwechsel zwischen Stüve und Detmold in den Jahren 1848 bis 1850, Hrsg. von Gustav Stüve. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1903.
- Erzherzog Johann von Österreich als Reichsverweser. Der unveröffentlichte Briefwechsel mit Felix Fürst zu Schwarzenberg aus den Jahren 1848 und 1849, Hrsg. von Ernst Hoor. Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1981.
- HAENCHEN, Karl, Briefe König Ernst Augusts von Hannover an König Friedrich Wilhelm IV. von Preußen (1849 – 1851), in: Niedersächsisches Jahrbuch für Landesgeschichte, 10/1933, s. 135 – 196.
- Metternich – Hartig. Ein Briefwechsel des Staatskanzlers aus dem Exil 1848 – 1851, Hrsg. von Franz Hartig. Wien: Wiener Literarische Anstalt, 1923.
- Peter von Meyendorff. Ein russischer Diplomat an den Höfen von Berlin und Wien.

Politischer und privater Briefwechsel 1826 – 1863, Hrsg. von Otto Hoetzsch, Bd. II. Berlin: de Gruyter, 1923.

Joseph Maria von Radowitz, Nachgelassenen Briefe und Aufzeichnungen zur Geschichte der Jahre 1848 – 1853. Hrsg. von Walter Möhring. Stuttgart: Dt. Verlagsanstalt, 1922.

V. EDICE DENÍKŮ A PAMĚTÍ

BEUST, Friedrich Ferdinand Graf von, Aus drei Viertel-Jahrhunderten. Erinnerungen und Aufzeichnungen, I. Bd., 1809 – 1866. Stuttgart: J. G. Cotta'sche Buchhandlung, 1887.

BISMARCK, Otto von, Gedanken und Erinnerungen. München: Herbig, 2004.

BISMARCK, Otto von, Die gesammelten Werke, 1. Bd., Politische Schriften bis 1854, Bearb. von Herman von Petersdorff. Berlin: Otto Stollberg, 1924.

Des Freiherrn Carl Ernst Wilhelm von Canitz und Dallwitz königlicher preussischer Generallieutenant und Generaladjutant König Friedrich Wilhelms IV. Staats- und Cabinetminister und Minister der auswärtigen Angelegenheiten Denkschriften, Hrsg. von seinen Kindern, Bd. 2. Berlin: Wilhelm Hertz, 1888.

GÖRGEI, Arthur, Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849, Bde. I – II. Leipzig: Brockhaus, 1852.

Großdeutsche Stimmen 1848/49. Briefe, Tagebuchblätter, Eingaben aus dem Volk, Hrsg. von Karl Demeter. Frankfurt am Main: Klostermann, 1939.

HÜBNER, Alexander von, Ein Jahr meines Lebens. 1848 – 1849. Leipzig: F. A. Brockhaus, 1891.

HÜBNER, Alexander von, Neun Jahre der Erinnerungen eines österreichischen Botschafters in Paris unter dem zweiten Kaiserreich 1851 – 1859, I. Bd.. Berlin: Verlag von Gebrüder Paetel, 1904.

JACOBY, Johann, Gesammelte Schriften und Reden, 2. Teil. Hamburg: Meißner, 1872.

LESSEPS, Ferdinand de, Ma mission à Rome mai 1849. Mémoire présenté au conseil d'état. Paris: Amyot, 1849.

METTERNICH, Clemens Fürst von, Ordnung und Gleichgewicht. Ausgewählte Schriften. Wien: Karolinger, 1995.

RADOWITZ, Josef von, Ausgewählte Schriften und Reden, Hrsg. von Friedrich Meinecke. München: Drei Masken Verlag, 1921.

SCHÖNFELD, Karl Graf, Erinnerungen eines Ordonnanzoffiziers Radetzky's, Hrsg. von Karl Baron Torresani. Wien: L. W. Seidel, 1904.

STOCKMAR, Ernst Freiherr von, Denkwürdigkeiten aus den Papieren des Freiherrn Christian Friedrich von Stockmar. Braunschweig: Friedrich Vieweg und Sohn, 1872.

Tagebücher des Carl Friedrich Freiherrn Kübeck von Kübau, Hrsg. von Max Freiherrn von Kübeck, II. Bd. Wien: Herold, 1909.

Unter Friedrich Wilhelm IV. Denkwürdigkeiten des Ministers Otto von Manteuffel, Hrsg. von Heinrich Poschinger, Bd. I., 1848 – 1851. Berlin: Mittler und Sohn, 1901.

VI. LITERATURA

- ALBRECHT, Curt, Die Triaspolitik des Freiherrn Karl August von Wangenheim. Stuttgart: Kohlhammer, 1914.
- ALTER, Wilhelm, Die auswärtige Politik der ungarischen Revolution 1848/1849. Berlin: Verlag von Gebrüder Paetel, 1912.
- ANDICS, Erzsébet, Das Bündnis Habsburg – Romanow. Vorgeschichte der zaristischen Intervention in Ungarn im Jahre 1849. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1963.
- ANDICS, Erzsébet, Kossuth en lutte contre les ennemis des réformes et la révolution. Budapestini: Academia Scientiarum Hungarica, 1954.
- ANDICS, Erzsébet, Metternich und die Frage Ungarns. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1973.
- ANDREAS, Willy, Der Briefwechsel König Friedrich Wilhelm IV. Von Preußen und des Zaren Nikolaus I. Von Rußland in den Jahren 1848 bis 1850. Ein Beitrag zur Geschichte der russisch-preußischen Beziehungen, in: Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte, 43/1930, s. 129 – 166.
- ANGELOW, Jürgen, Von Wien nach Königgrätz. Die Sicherheitspolitik des Deutschen Bundes im europäischen Gleichgewicht (1815 – 1866). München: Oldenbourg, 1996.
- ARENDTOVÁ, Hannah, Původ totalitarismu I – III. Praha: OIKOYMENH, 1996.
- ARETIN, Karl Otmar von, Das Alte Reich: 1648 – 1806, Bd 3, Das Reich und der österreichisch-preußische Dualismus (1745 – 1806). Stuttgart: Klett-Cotta, 1997.
- ARNETH, Alfred von, Johann Freiherr von Wessenberg. Ein österreichischer Staatsmann des neunzehnten Jahrhunderts, 2. Bd. Wien: Wilhelm Braumüller, 1898.
- ARNETH, Alfred Ritter von, Anton Ritter von Schmerling. Episoden aus seinem Leben 1835, 1848 – 1849. Prag: F. Tempsky, 1895.
- ASHLEY, Percy, Modern tariff history. London: J. Murray, 1920.
- ASCHOFF, Hans-Georg, Hannover, das Dreikönigsbündnis und die Erfurter Union, in: Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament 1850, Hrsg. von Günther Mai. Köln: Böhlau, 2000, s. 111 – 136.
- AUSTENSEN, Roy A., Felix Schwarzenberg: „Realpolitiker“ or Metternichian? The Evidence of the Dresden Conference, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, 30/1977, s. 97 – 118.
- BAMMEL, Ernst, Frankfurt und Berlin in der deutschen Revolution. Bonn: Scheur, 1949.
- BÄR, Max, Die deutsche Flotte von 1848 – 1852. Leipzig: V. Heitzel, 1898.
- BARCLAY, David E., Preußen und die Unionspolitik 1849/50, in: Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament 1850, Hrsg. von Günther Mai. Köln: Böhlau, 2000, s. 54 – 62.
- BARCLAY, David E., Anarchie und guter Wille. Friedrich Wilhelm IV. und die preussische Monarchie. Berlin: Siedler, 1995.
- BAUMGART, Winfried, Europa und die Revolution von 1848/49, in: 1848 Epochenjahr für Demokratie und Rechtsstaat in Deutschland, Hrsg. von Bernd Rill. München:

- Hanns-Seidel-Stiftung, Akademie für Politik und Zeitgeschehen, 1998, s. 119 – 141.
- BAUMGART, Winfried, Europäisches Konzert und nationale Bewegung. Internationale Beziehungen 1830 – 1878. Paderborn: Schöningh, 1999.
- BEALES, Derek – BIAGINI, Eugenio F., *The Risorgimento and the Unification of Italy*. Harlow: Longman, 2002.
- BENEDIKT, Heinrich, Kaiseradler über dem Apennin. Die Österreicher in Italien 1700 bis 1866. Wien: Herold, 1964.
- BÉRENGER, Jean, Die Österreichpolitik Frankreichs von 1848 bis 1918, in: *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918*, Bd. VI, Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen, 2. Teilband, Hrsg. von Adam Wandruszka – Peter Urbanitsch. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, s. 491 – 538.
- BERGER, Adolf Franz, Felix Fürst zu Schwarzenberg, k. k. Ministerpräsident. Ein biographisches Denkmal. Leipzig: Otto Spamer, 1853.
- BERTSCH, Daniel, Anton Prokesch von Osten (1795 – 1876): Ein Diplomat Österreichs in Athen und an der hohen Pforte: Beiträge zur Wahrnehmung des Orients im Europa des 19. Jahrhunderts. München: Oldenbourg, 2005.
- BEST, Heinrich – WEEGE, Wilhelm, *Biographisches Handbuch der Abgeordneten der Frankfurter Nationalversammlung 1848–1849*. Düsseldorf: Droste, 1998.
- BIEGELEBEN, Rüdiger Freiherr von, Ludwig Freiherr von Biegeleben. Ein Vorkämpfer des großdeutschen Gedankens. Zürich: Amalthea-Verlag, 1930.
- BIHL, Kurt, *Diplomatische Beziehungen zwischen Österreich und Frankreich unter Fürst Felix Schwarzenberg nach der österreichischen amtlichen Korrespondenz zwischen Paris und Wien*. Diss., Wien: Universität, 1930.
- BLASIUS, Dirk, Friedrich Wilhelm IV. 1795 – 1861. Psychopathologie und Geschichte. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1992.
- BLAU, Erich-Günter, *Die Wiener Militärkonferenzen im Oktober 1850*. München: Beck, 1933.
- BLED, Jean Paul, *Franz Joseph: Der letzte Monarch der alten Schule*. Wien: Böhlau, 1988.
- BOLDT, Hans, *Deutsche Staatslehre im Vormärz*. Düsseldorf: Droste, 1975.
- BORETZKY-BERGFELD, M. N., *La Russie et la Révolution hongroise de 1848/1849*, in: *Revue de Hongrie*, Tome 9, Budapest 1912, p. 209 – 224.
- BÖRNER, Karl-Heinz, Prinz Wilhelm von Preußen. Kartätschenprinz und Exekutor der Konterrevolution, in: *Männer der Revolution von 1848*, Bd. II, Hrsg. von Helmut Bleiber – Walter Schmidt – Rolf Weber. Berlin: Akademie-Verlag, 1987, s. 487 – 512.
- BOTZENHART, Manfred, *Der süddeutsche Konstitutionalismus und die Revolution von 1848/49*, in: *Parlamentarismus und Demokratie im Europa des 19. Jahrhunderts*, Hrsg. von Hans-Dietrich Looock und H. Schulze. München: C. H. Beck, 1982, s. 135 – 155.

- BOTZENHART, Manfred, Deutscher Parlamentarismus in der Revolutionszeit 1848 – 1850. Düsseldorf: Droste, 1977.
- BOTZENHART, Manfred, Die österreichische Frage in der deutschen Nationalversammlung 1848/49, in: Ungleiche Partner? Österreich und Deutschland in ihrer gegenseitigen Wahrnehmung. Historische Analysen und Vergleiche aus dem 19. und 20. Jahrhundert, Hrsg. von Michael Gehler – Rainer F. Schmidt – Harm-Hinrich Brandt – Rolf Steininger, (Historische Mitteilungen, Beiheft 21). Stuttgart: Steiner, 1996, s. 115 – 134.
- BOTZENHART, Manfred, Reform des Bundes oder Rückkehr zur alten „Polizei-Anstalt“? Das Problem der Nationavertretung beim Deutschen Bund, in: Die Dresdener Konferenz 1850/51. Föderalisierung des Deutschen Bundes versus Machtinteressen der Einzelstaaten, Hrsg. von Jonas Flöter – Günther Wartenberg. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2002, s. 177 – 191.
- BOTZENHART, Manfred, Reform, Restauration, Krise. Deutschland 1789 – 1847. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1985.
- BOURNE, Kenneth, The Foreign Policy of Victorian England 1830 – 1902. Oxford: Clarendon, 1970.
- BRANDT, Harm-Hinrich, Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848 – 1860, Bde. 1 – 2. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1978.
- BRANDT, Hartwig, 1848 – Beginn fester Parteiorganisationen, in: 1848 Epochenjahr für Demokratie und Rechtsstaat in Deutschland, Hrsg. von Bernd Rill. München: Hans-Seidel-Stiftung, Akademie für Politik und Zeitgeschehen, 1998, s. 277 – 289.
- BRIDGE, Francis Roy, Österreich (-Ungarn) unter den Grossmächten, in: Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918, Bd. VI, Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen, 1. Teilband, Hrsg. von Adam Wandruszka – Peter Urbanitsch. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1989, s. 196 – 373.
- BUCHMANN, Bertrand Michael, Österreich und das Osmanische Reich. Skizzen zu einer bilateralen Geschichte. Wien: WUV-Universitätsverlag, 1999.
- BUCHNER, Rudolf, Die deutsch-französische Tragödie 1848 – 1864. Politische Beziehungen und psychologisches Verhältnis. Würzburg: Holzner, 1965.
- BURG, Peter, Die Triaspolitik im Deutschen Bund. Das Problem einer partnerschaftlichen Mitwirkung und eigenständigen Entwicklung des Dritten Deutschland, in: Deutscher Bund und deutsche Frage 1815 – 1866. Europäische Ordnung, deutsche Politik und gesellschaftlicher Wandel im Zeitalter der bürgerlichen Emanzipation, Hrsg. von Helmut Rumpler. Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit, Bd. 16/17 – 1990, s. 136 – 161.
- BURG, Peter, Monistische oder dualistische Steuerungskompetenz? Die Deutschlandpolitik Österreichs und Preußens zwischen Wiener Kongreß und Märzrevolution, in: Ungleiche Partner? Österreich und Deutschland in ihrer gegenseitigen Wahrnehmung. Historische Analysen und Vergleiche aus dem 19. und 20. Jahrhundert, Hrsg. von Michael Gehler – Rainer F. Schmidt – Harm-Hinrich Brandt – Rolf Steininger, (Historische Mitteilungen, Beiheft 21). Stuttgart: Steiner,

1996, s. 75 – 94.

- BURG, Peter, Der Wiener Kongreß. Der Deutsche Bund im europäischen Staatensystem. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1984.
- BURIAN, Peter, Deutschland und das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie – Aus deutscher Sicht, in: Deutschland und Österreich. Ein bilaterales Geschichtsbuch, Hrsg. von Robert A. Kann – Friedrich E. Prinz. Wien: Jugend & Volk, 1980, s. 398 – 411.
- BURIAN, Peter, Die Olmützer Punktation von 1850 und die deutsche Frage, Geschichte in Wissenschaft und Unterricht, 25/1974, Heft 11, s. 668 – 676.
- BUSSMANN, Walter, Zwischen Preussen und Deutschland: Friedrich Wilhelm IV. Eine Biographie. Berlin: Goldmann, 1990.
- CANIS, Konrad, Joseph Maria von Radowitz. Konterrevolution und preußische Unionspolitik, in: Männer der Revolution von 1848, Bd. II, Hrsg. von Helmut Bleiber – Walter Schmidt – Rolf Weber. Berlin: Akademie-Verlag, 1987, s. 449 – 486.
- CLARK, Christopher, Preußen. Aufstieg und Niedergang 1600 – 1947. München: Deutsche Verlags-Anstalt, 2006.
- CONZE, Werner, Die deutsche Nation. Ergebnis der Geschichte. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1963.
- CONZE, Werner, „Deutschland“ und „Deutsche Nation“ als historische Begriffe, in: Die Rolle der Nation in der deutschen Geschichte und Gegenwart. Beiträge zu einer internationalen Konferenz in Berlin (West) vom 16. bis 18. Juni 1983, Hrsg. von Otto Büsch und James J. Sheehan, (Einzelveröffentlichungen der Historischen Kommission zu Berlin, Bd. 50). Berlin: Colloquium, 1985, s. 21 – 38.
- CORTI, Egon Caesar Conte – SOKOL, Hans, Kaiser Franz Joseph. Im Abendglanz einer Epoche. Graz: Verlag Styria, 1990.
- DANN, Otto, 1848 – ein Epochenjahr in der Entwicklung des deutschen Nationalismus?, in: 1848 Epochenjahr für Demokratie und Rechtsstaat in Deutschland, Hrsg. von Bernd Rill. München: Hanns-Seidel-Stiftung, Akademie für Politik und Zeitgeschehen, 1998, s. 143 – 154.
- DEÁK, István, Die rechtmässige Revolution. Lajos Kossuth und die Ungarn 1848 – 1849. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1989.
- DERNDARSKY, Michael, Österreich und der Deutsche Bund 1815 – 1866. Anmerkungen zur deutschen Frage zwischen dem Wiener Kongreß und Königgrätz, in: Österreich und die deutsche Frage im 19. und 20. Jahrhundert, Hrsg. von Heinrich Lutz und Helmut Rumpler. Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit, Bd. 9 – 1982, s. 92 – 116.
- DEYM, Franz Xaver, Friedrich Graf Deym und die österreichische Frage in der Paulskirche. Leipzig: Breitkopf und Gärtel, 1891.
- DOERING-MANTEUFFEL, Anselm, Der Ordnungszwang des Staatensystems: Zu den Mitteleuropa-Konzepten in der österreichisch-preußischen Rivalität 1849–1951, in: Die Herausforderung des europäischen Staatensystems. Nationale Ideologie und staatliches Interesse zwischen Restauration und Imperialismus, Hrsg. von Adolf

- M. Birke und Günther Heydemann, (Veröffentlichungen des Deutschen Historischen Instituts London, Bd. 23). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1989, s. 119 – 140.
- DOERING-MANTEUFFEL, Anselm, Vom Wiener Kongreß zur Pariser Konferenz. England, die deutsche Frage und das Mächtesystem 1815 – 1856, (Veröffentlichungen des Deutschen Historischen Instituts London, Bd. 28). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1991.
- DROBESCH, Werner, Die ökonomischen Aspekte der Bruck-Schwarzenbergschen „Mitteleuropa“-Idee. Eine wirtschaftlich-politische Vision im Spiegel der Wirtschaftsdaten, in: *Mitteleuropa – Idee, Wissenschaft und Kultur im 19. und 20. Jahrhundert. Beiträge aus österreichischer und ungarischer Sicht*, Hrsg. von Richard G. Plaschka – Horst Haselsteiner – Anna M. Drabek. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1997, s. 19 – 42.
- DROZ, Jacques, *L'Europe centrale. Évolution historique de l'idée de „Mitteleuropa“*. Paris: Payot, 1960.
- ENGEL-JANOSI, Geschichte auf dem Ballhausplatz. Essays zur österreichischen Außenpolitik 1830 – 1945. Graz: Styria, 1963.
- ENGEL-JANOSI, Friedrich, Österreich und der Vatikan 1846 – 1918, I. Bd., Die Pontifikate Pius IX. und Leos XIII. (1846 – 1903). Graz: Styria, 1958.
- ENGEL-JANOSI, Friedrich, Österreich und die französisch-italienische Konvention vom 15. September 1864, *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 71/1963, s. 451 – 461.
- ENGEL-JANOSI, Friedrich, Der Freiherr von Hübner 1811 – 1892. Eine Gestalt aus dem Österreich Kaiser Franz Josephs. Innsbruck: Universitäts-Verlag Wagner, 1933.
- Die erste deutsche Flotte 1848 – 1853, Hrsg. von Walther Hubatsch. Herford: Mittler, 1981.
- EYCK, Frank, *The Frankfurt Parliament 1848 – 1849*. London: Macmillan, 1968.
- FINDEISEN, Jörg-Peter, Schleswig-Holstein und die nationale Frage 1848/49. Dänische Befindlichkeiten damals und heute, in: *1848 1848 Epochenjahr für Demokratie und Rechtsstaat in Deutschland*, Hrsg. von Bernd Rill. München: Hanns-Seidel-Stiftung, Akademie für Politik und Zeitgeschehen, 1998, s. 155 – 176.
- FLÖTER, Jonas, Staatenbund oder Bundesstaat. Die deutschlandpolitischen Zielperspektiven der mittelstaatlichen Königreiche 1849/50, in: *Die Dresdener Konferenz 1850/51. Föderalisierung des Deutschen Bundes versus Machtinteressen der Einzelstaaten*, Hrsg. von Jonas Flöter – Günther Wartenberg. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2002, s. 83 – 118.
- FLÖTER, Jonas, Beust und die Reform des Deutschen Bundes 1850 – 1866. Sächsisch-mittelstaatliche Koalitionspolitik im Kontext der deutschen Frage. Köln: Böhlau, 2001.
- FOERSTER, Cornelia, Der deutsche Preß- und Vaterlandsverein im Rahmen des frühen politischen Vereinswesens, in: *Die Anfänge des Liberalismus und der Demokratie in Deutschland und Österreich 1830 – 1848/49*, Hrsg. von Helmut Reinalter. Frankfurt am Main: P. Lang, 2002, s. 213 – 228.
- FRANKENBERGER, Otakar, Václav Radecký z Radče, (Slovo k historii 22). Praha:

Melantrich, 1990.

FRANZ, Eugen, Ludwig Freiherr von der Pfordten. München: Beck, 1938.

FRIEDJUNG, Heinrich, Fürst Felix Schwarzenberg und Graf Albrecht Bernstorff, in: Historische Aufsätze. Stuttgart: J. G. Cotta, 1919.

FRIEDJUNG, Heinrich, Österreich von 1848 bis 1860, Bd. I. Stuttgart: J. G. Cotta'sche Buchhandlung Nachfolger, 1908.

FRIEDJUNG, Heinrich, Mitteleuropäische Zollunionspläne 1849 – 1853, in: Historische Aufsätze. Stuttgart: J. G. Cotta 1919.

GAERTNER, Alfred, Der Kampf um den Zollverein zwischen Österreich und Preussen von 1849 bis 1853. Strassburg, Herdersche Buchhandlung, 1911.

GERGELY, András, Legitimität der mitteleuropäischen Revolutionen. Wirkungsfelder der Parlamente Frankfurt, Wien und Budapest im Jahre 1848, in: Kroměřížský sněm 1848 – 1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě, Ed. Eva Danihelová a kol. Kroměříž: KATOS, 1998, s. 121 – 129

GERGELY, András, Das Bündnis zwischen Frankfurt und Pest-Buda und die österreichische Frage, in: 1848/1849 Revolutionen in Ostmitteleuropa. Vorträge der Tagung des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 30. November bis 1. Dezember 1990, Hrsg. von Rudolf Jaworski und Robert Luft. München: Oldenbourg, 1996, s. 257 – 278.

GERNERT, Angelica, Italien 1848 – Revolution auf italienisch, in: 1848 Revolution in Europa. Verlauf, politische Programme, Folgen und Wirkungen, Hrsg. von Heiner Timmermann. Berlin: Duncker & Humblot, 1999, s. 265 – 280.

GILLESSEN, Günther, Lord Palmerston und die Einigung Deutschlands. Die englische Politik von der Paulskirche bis zu den Dresdener Konferenzen (1848 – 1851). Lübeck: Matthiesen, 1961.

GINSBORG, Paul, Daniele Manin and the Venetian Revolution of 1848 – 49. Cambridge: Univ. Press, 1979.

GÖRLICH, Ernst Joseph, Die mitteleuropäische Idee in Österreich 1849 – 1859, Österreichische Osthefte, 11/1969, Heft 1, s. 13 – 21.

GOTTSMANN, Andreas, Der Reichstag von Kremsier und die Regierung Schwarzenberg. Die Verfassungsdiskussion des Jahres 1848 im Spannungsfeld zwischen Reaktion und nationaler Frage. Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1995.

GRUNER, Wolf D., Der Deutsche Bund und die europäische Friedensordnung, in: Deutscher Bund und deutsche Frage 1815 – 1866, Hrsg. von Helmut Rumpler. Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit, Bd. 16/17 – 1990, s. 235 – 263.

GRUNER, Wolf D., Europäischer Friede als nationales Interesse. Die Rolle des Deutschen Bundes in der britischen Politik 1814 – 1832, in: Bohemia. Jahrbuch des Collegium Carolinum, 18/1977, s. 96 – 128.

GRUNER, Wolf D., Was There a Reformed Balance of Power System or Cooperative Great Power Hegemony?, The American Historical Review, 97/1992, No. 3, p. 725 –

732.

- GRUNER, Wolf D., Welches Deutschland soll es sein? Bayerns Weg von Frankfurt nach Frankfurt 1848 – 1850, in: Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament 1850, Hrsg. von Günther Mai. Köln: Böhlau, 2000, s. 165 – 198.
- GÜNTER, Klaus, Der Wiener Kongress. Geschichte und Geschichten eines Welttheaters. München: Köehler und Amelang, 1995.
- HAHN, Hans-Werner, Die Dresdener Konferenz – Chance eines handelspolitischen Neubeginns in Deutschland?, in: Die Dresdener Konferenz 1850/51. Föderalisierung des Deutschen Bundes versus Machtinteressen der Einzelstaaten, Hrsg. von Jonas Flöter – Günther Wartenberg. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2002, s. 219 – 238.
- HAHN, Hans-Werner, Wirtschaftspolitische Offensive mit deutschlandpolitischem Langzeiteffekt? Der Zollverein von 1834 in preußischer Perspektive; In: Ungleiche Partner? Österreich und Deutschland in ihrer gegenseitigen Wahrnehmung. Historische Analysen und Vergleiche aus dem 19. und 20. Jahrhundert, Hrsg. von Michael Gehler – Rainer F. Schmidt – Harm-Hinrich Brandt – Rolf Steininger, (Historische Mitteilungen, Beiheft 21). Stuttgart: Steiner, 1996, s. 95 – 111.
- HAHN, Hans-Werner, „Daß aber der Bundesstaat gegründet werden muß...“ Die thüringischen Staaten und die Erfurter Union, in: Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament 1850, Hrsg. von Günther Mai. Köln: Böhlau, 2000, s. 245 – 269.
- HAHN, Hans-Werner, Geschichte des Deutschen Zollvereins. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1984.
- HÁLEK, Jan, Prameny k dějinám Německého spolku (1848 – 1866) ve šlechtických rodových a rodinných archivech na území České republiky. Diplomová práce FF UK, Praha, 2004.
- HANAK, Harry, Die Einstellung Grossbritanniens und der Vereinigten Staaten zu Österreich(-Ungarn), in: Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918, Bd. VI, Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen, 2. Teilband, Hrsg. von Adam Wandruszka – Peter Urbanitsch. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, s. 539 – 585
- HARNACK, Axel von, Friedrich Daniel Bassermann und die deutsche Revolution von 1848 – 1849. Berlin, 1920.
- HATFIELD, Douglas Wilford, Schwarzenberg's German Policy 1851 – 1852. Diss., Lexington, 1969.
- HAUGWITZ, Johanna, Die Beziehungen Österreichs zur Türkei unter Felix Schwarzenberg. Diss., Wien, 1970.
- HÄUSLER, Wolfgang, „Was kommt heran mit kühnem Gange?“ Ursachen, Verlauf und Folgen der Wiener Märzrevolution 1848, in: 1848 Revolution in Österreich, Hrsg. von Ernst Brückmüller – Wolfgang Häusler. Wien: öbv & hpt, 1999, s. 23 – 54.
- HÄUSLER, Wolfgang, Der kroatisch-ungarische Konflikt von 1848 und die Krise der Habsburgermonarchie, in: Die Revolution von 1848/49 im österreichisch-ungarischen Grenzraum, Hrsg. von Rudolf Kropf. Eisenstadt: Burgenländisches Landesmuseum, 1996, s. 5 – 20.

- HAVEL, Petr – ROMANÁK, Andrej, Maršál Radecký, vojevůdce pěti císařů. Praha: Paseka, 2000.
- HEINDL, Waltraud, Graf Buol-Schauenstein in St. Petersburg und London (1848 – 1852). Zur Genesis des Antagonismus zwischen Österreich und Russland. Wien: Böhlau, 1970.
- HEINDL, Waltraud, „Hoch, hoch an die Laternen!“ Aus dem Tagebuch der Wiener Oktoberrevolution, in: 1848 Revolution in Österreich, Hrsg. von Ernst Brückmüller – Wolfgang Häusler. Wien: öbv & hpt, 1999, s. 128 – 138.
- HEINDL, Waltraud, Gehorsame Rebellen. Bürokratie und Beamte in Österreich 1780 bis 1848. Wien: Böhlau, 1991.
- HELFERT, Josef Alexander, Geschichte Österreichs vom Ausgange des Wiener October-Aufstandes 1848, Bd. IV., Der ungarische Winterfeldzug und die octroyirte Verfassung. December 1848 bis März 1849, 2. Teil. Prag: F. Tempsky, 1886.
- HELFERT, Josef Alexander, Die Wiener Journalistik im Jahre 1848. Wien: Manz, 1877.
- HELFERT, Joseph Alexander, Die Thronbesteigung des Kaisers Franz Joseph I. Prag: F. Tempsky, 1872.
- HELLER, Eduard, Mitteleuropas Vorkämpfer Fürst Felix zu Schwarzenberg. Wien: Militärwiss. Verl., 1933.
- HENNING, Friedrich Wilhelm, Deutsche Wirtschafts- und Sozialgeschichte im 19. Jahrhundert. Paderborn: F. Schöningh, 1996.
- HERRE, Franz, Metternich. Praha: Themis, 1996.
- HERRE, Franz, Friedrich Wilhelm IV. Der andere Preußenkönig. Gernsbach: Casimir Katz Verlag, 2007.
- HILDEBRANDT, Günther, Die Paulskirche. Parlament in der Revolution 1848/49. Berlin: Verlag der Nation, 1986.
- HILDEBRANDT, Günther, Heinrich von Gagern. Führer der Liberalen im Frankfurter Parlament, in: Männer der Revolution von 1848, Bd. II, Hrsg. von Helmut Bleiber – Walter Schmidt – Rolf Weber. Berlin: Akademie-Verlag, 1987, s. 357 – 390.
- HIRSCH, Rudolf, Franz Graf Stadion. Wien: Eduard Hügel, 1861.
- HJELHOLT, Holger, Great Britain, the danish-german conflict and the danish succession 1850 – 1852. From the London Protocol to the Treaty of London (the 2nd of August 1850 and the 8th of May 1852). Kobenhavn: Munksgaard, 1971.
- HÖBELT, Lothar, 1848. Österreich und die deutsche Revolution. Wien: Amalthea, 1998.
- HÖBELT, Lothar, Ich wünschte wir hätten gerauft“? Schwarzenberg, Preußen und das Reich der Siebzig Millionen, in: Die Dresdener Konferenz 1850/51. Föderalisierung des Deutschen Bundes versus Machtinteressen der Einzelstaaten, Hrsg. von Jonas Flöter – Günther Wartenberg. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2002, s. 45 – 65.
- HOEDE, Roland, Zur Geschichte der Heppenheimer Versammlung vom 10. Oktober 1847 oder: über den Sinn, vermeintlich abgenagte Knochen auszugraben, in: Die Anfänge des Liberalismus und der Demokratie in Deutschland und Österreich 1830 –

- 1848/49, Hrsg. von Helmut Reinalter. Frankfurt am Main: Lang, 2002, s. 293 – 315.
- HOFFMANN, Joachim, Russland und die Olmützer Punktation vom 29. November 1850, in: Forschungen zur osteuropäischen Geschichte, 7/1959, s. 59 – 71.
- HOFFMANN, Joachim, Die Berliner Mission des Grafen Prokesch-Osten 1849 – 1852. Diss., Berlin: Freie Universität Berlin, 1959.
- HOFMANN, Gustav, Rodinný archiv Windischgrätzů – rozbor fondu, Sborník archivních prací, 43/1993, s. 441 – 551.
- HOFMANN, Gustav, Rodinný archiv Windischgrätzů a jeho vývoj, Sborník archivních prací, 27/1977, s. 110 – 142.
- HOFMANN, Jürgen, Das Ministerium Camphausen – Hansemann. Zur Politik der preußischen Bourgeoisie in der Revolution 1848/49. Berlin: Akademie-Verlag, 1981.
- HOFMANN, Jürgen, Ludolf Camphausen. Erster bürgerlicher Ministerpräsident in Preußen, in: Männer der Revolution von 1848, Bd. II, Hrsg. von Helmut Bleiber – Walter Schmidt – Rolf Weber. Berlin: Akademie-Verlag, 1987, s. 425 – 448.
- HOFFMANNOVÁ, Jaroslava, Příprava edice CD – ROM „Kancleř Metternich a jeho doba“, Archivní časopis, 42/1992, s. 129 – 138.
- HOLEC, Roman, Poslední Habsburgovci a Slovensko. Bratislava: Ikar, 2001.
- HOLLER, Gerd, Žofie. Matka Františka Josefa I. Tajná císařovna. Praha: Brána, 1997.
- HROCH, Miroslav, V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě. Praha: Ústav světových dějin FF UK, 1996.
- HUBATSCH, Walther, Österreich und Preussen 1740 – 1848, in: Deutschland und Österreich. Ein bilaterales Geschichtsbuch, Hrsg. von Robert A. Kann – Friedrich E. Prinz. Wien: : Jugend & Volk, 1980, s. 89 – 109.
- HUBER, Ernst Rudolf, Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789, Bd. I. Stuttgart: Kohlhammer, 1975.
- HUBER, Ernst Rudolf, Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789, Bd. II. Stuttgart: Kohlhammer, 1975.
- HUBER, Ernst Rudolf, Deutsche Verfassungsgeschichte seit 1789, Bd. III. Stuttgart: Kohlhammer, 1978.
- CHARMATZ, Richard, Minister Freiherr von Bruck. Der Vorkämpfer Mitteleuropas. Sein Lebensgang und seine Denkschriften. Leipzig: S. Hirzel, 1916.
- CHASTAIN, James, Frankreichs Diplomatie und Ostmitteleuropa in der Revolution von 1848, in: 1848/1849 Revolutionen in Ostmitteleuropa. Vorträge der Tagung des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 30. November bis 1. Dezember 1990, Hrsg. von Rudolf Jaworski und Robert Luft. München: Oldenbourg, 1996, s. 313 – 329.
- JANOVSKÝ, Julius – SKŘIVAN, Aleš, Vídeňský kongres 1814-1815, Společenské vědy ve škole, 1979 – 1980, s. 102 – 106.
- JEISMANN, Michael, Das Vaterland der Feinde. Studien zum nationalen Feindbegriff und Selbstverständnis in Deutschland und Frankreich 1792 – 1918. Stuttgart: Klett-

Cotta, 1992.

- JENA, Detlef, Russische Reichspolitik und die Revolution von 1848/49, in: 1848 Revolution in Europa. Verlauf, politische Programme, Folgen und Wirkungen, Hrsg. von Heiner Timmermann. Berlin: Duncker & Humblot, 1999, s. 281 – 295.
- JENNINGS, Lawrence C., France and Europe in 1848. A study of French foreign affairs in time of crisis. Oxford: Clarendon Pr., 1973.
- Jevropejskije revoljucii 1848 goda: „princip nacional’nosti“ v politike i ideologii, Ed. avt. kol. Moskva: Indrik, 2001.
- JUDSON, Pieter M., Wien brennt! Die Revolution von 1848 und ihr liberales Erbe. Wien: Böhlau, 1998.
- KAERNBACH, Andreas, Preußen, Olmütz und die Deutsche Frage. Die deutschlandpolitischen Konzepte Preußen im Vorfeld der Dresdener Konferenz, in: Die Dresdener Konferenz 1850/51. Föderalisierung des Deutschen Bundes versus Machtinteressen der Einzelstaaten, Hrsg. von Jonas Flöter – Günther Wartenberg. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2002, s. 67 – 81.
- KAERNBACH, Andreas, Bismarcks Bemühungen um eine Reform des Deutschen Bundes 1849 – 1866, in: Preußen, Europa und das Reich, Hrsg. Von Oswald Hauser, (Neue Forschungen zur brandenburg-preussischen Geschichte, Bd. 7). Köln: Böhlau, 1987, s. 199 – 221.
- KANN, Robert A., Deutschland und das Nationalitätenproblem der Habsburgermonarchie – Aus österreichischer Sicht, in: Deutschland und Österreich. Ein bilaterales Geschichtsbuch, Hrsg. von Robert A. Kann – Friedrich E. Prinz. Wien: Jugend & Volk, 1980, s. 412 – 423.
- KATZENSTEIN, Peter J., Disjoined Partners. Austria and Germany since 1815. Berkeley: Univ. of California Press, 1976.
- KERCHNAWE, Hugo, Feldmarschall Fürst Windisch-Graetz und die Russenhilfe 1848, (Beiträge für die Geschichte der Jahre 1848 – 1849, Heft 3). Innsbruck: Universitäts-Verlag, 1930.
- KERCHNAWE, Hugo, Radetzky. Eine militär-biographische Studie. Prag: Volk und Reich Verlag, 1944.
- KISZLING, Rudolf, Felix zu Schwarzenberg. Der politische Lehrmeister Kaiser Franz Josephs. Graz: Hermann Böhlau, 1952.
- KISZLING, Rudolf, Die Revolution im Kaisertum Österreich 1848 – 1849, I.-II. Bd. Wien: Universum, 1948.
- KLETEČKA, Thomas, Die Genese der Auflösung des Reichstages von Kremsier, in: Kroměřížský sněm 1848 – 1849 a tradice parlamentarismu ve střední Evropě, Ed. Eva Danihelová a kol. Kroměříž: KATOS, 1998, s. 209 – 219.
- KLÍMA, Arnošt, Österreich 1848 und ein einheitliches Deutschland aus böhmischer Sicht, Österreichische Osthefte, 25/1983, Heft 2, s. 197 – 222.
- KOCH, Klaus, Die aussenwirtschaftlichen Beziehungen der Monarchie, A. Österreich und der Deutsche Zollverein (1848 – 1871), in: Die Habsburgermonarchie 1848 –

- 1918, Bd. VI, Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen, 1. Teilband, Hrsg. von Adam Wandruszka – Peter Urbanitsch. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1989, s. 537 – 560.
- KOCH, Rainer, Deutsche Geschichte 1815 – 1848. Restauration oder Vormärz?. Stuttgart: Kohlhammer, 1985.
- KOLEJKA, Josef, Der Slawenkongress in Prag im Juni 1848. Die slawische Variante einer österreichischen Föderation, in: 1848/1849 Revolutionen in Ostmitteleuropa. Vorträge der Tagung des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 30. November bis 1. Dezember 1990, Hrsg. von Rudolf Jaworski und Robert Luft. München: Oldenbourg, 1996, s. 129 – 147.
- KOLEJKA, Josef, „Národnostní princip“ a internacionalismus 1789 – 1860. Vznik marxistické teorie národnostní otázky a „zahraniční politiky“. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1984.
- KOLEJKA, Josef, Národy Habsburské monarchie v revoluci 1848 – 1849. Praha: Svoboda, 1989.
- KOŘALKA, Jiří, František Palacký (1798 – 1876). Životopis. Praha: Argo, 1998.
- KOŘALKA, Jiří, Palacký a Frankfurt 1840 – 1860, in: Husitský Tábor 6, 7, Tábor: Husitské muzeum, 1984, s. 239 – 358.
- KOŘALKA, Jiří, Pozvání do Frankfurtu, (Slovo k historii 24). Praha: Melantrich, 1990.
- KOŘALKA, Jiří, Prag – Frankfurt im Frühjahr 1848: Österreich zwischen Grossdeutschtum und Austroslawismus, in: Österreich und die deutsche Frage im 19. und 20. Jahrhundert, Hrsg. von Heinrich Lutz und Helmut Rumpler. Wiener Beiträge zur Geschichte der Neuzeit, Bd. 9 – 1982, s. 117 – 139.
- KOŘALKA, Jiří, Welche Nationsvorstellungen gab es 1848 in Mitteleuropa?, in: 1848/1849 Revolutionen in Ostmitteleuropa. Vorträge der Tagung des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 30. November bis 1. Dezember 1990, Hrsg. von Rudolf Jaworski und Robert Luft. München: Oldenbourg, 1996, s. 29 – 45.
- KOŘALKA, Jiří, Co je národ?. Praha: Svoboda, 1969.
- KOŘALKA, Jiří, Význam protokolů rakouských ministerských rad a konferencí z let 1848 – 1867 pro dějiny Moravy a celé Koruny české, Časopis Matice moravské, CXXIV/2005, č. 1, s. 107 – 117.
- KOŘALKA, Jiří, K některým národním a národnostním otázkám v českých zemích v období kapitalismu, Československý časopis historický, X/1962, č. 3, s. 376 – 391.
- KOŘALKA, Jiří, Deutschland und die Habsburgermonarchie 1848 – 1918, in: Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918, Bd. VI, Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen, 2. Teilband, Hrsg. von Adam Wandruszka – Peter Urbanitsch. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, s. 1 – 158.
- KOŘALKA, Jiří, Das Nationalitätenproblem in den böhmischen Ländern 1848 – 1918, Österreichische Osthefte, V/1963, Nr. 1, s. 1 – 12.
- KOŘALKA, Jiří, Češi v habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914. Sociálněhistorické

- souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích. Praha: Argo, 1996.
- KÖSTER, Burkhard, Militär und Eisenbahn in der Habsburgermonarchie 1825 – 1859, (Militär-geschichtliche Studien, Bd. 37). München: Oldenbourg, 1999.
- KRAMNÁ, Jaromíra, Osobnost Felixe knížete Lichnowského ve světle archivních pramenů, in: Národní obrození a rok 1848 v evropském kontextu. Litomyšl: Město Litomyšl, Státní okresní archiv Svitavy, 1998.
- KRAUS, Hans-Christof, Die Konservativen und das Erfurter Unionsparlament, in: Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament 1850, Hrsg. von Günther Mai. Köln: Böhlau, 2000, s. 393 – 415.
- KROLL, Frank-Lothar, Friedrich Wilhelm IV. und das Staatsdenken der deutschen Romantik. Berlin: Colloquium, 1990.
- KROLL, Frank-Lothar, Herrschaftslegitimierung durch Traditionsschöpfung. Der Beitrag der Hohenzollern zur Mittelalter-Rezeption im 19. Jahrhundert, Historische Zeitschrift, 274/2002, s. 66 – 75.
- KÜNTZEL, Georg, Heinrich von Gagern und der großdeutsche Gedanke, in: Gesamtdeutsche Vergangenheit. Festgabe für Heinrich Ritter von Srbik zum 60. Geburtstag am 10. November 1938. München: F. Bruckmann, 1938, s. 266 – 286.
- LANGEWIESCHE, Dieter, Nation, Nationalismus, Nationalstaat in Deutschland und Europa. München: Beck, 2000.
- LENGEMANN, Jochen, Das Deutsche Parlament (Erfurter Unionsparlament) von 1850: ein Handbuch: Mitglieder, Amtsträger, Lebensdaten, Fraktionen. München: Urban und Fischer, 2000.
- LIPPERT, Stefan, Felix Fürst zu Schwarzenberg. Eine politische Biographie, (Historische Mitteilungen, Beiheft 21). Stuttgart: Steiner 1998.
- LISZKOWSKI, Uwe, Russland und die Revolution von 1848/49, in: 1848/1849 Revolutionen in Ostmitteleuropa. Vorträge der Tagung des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 30. November bis 1. Dezember 1990, Hrsg. von Rudolf Jaworski und Robert Luft. München: Oldenbourg, 1996, s. 343 – 369;
- LUCHTERHANDT, Manfred, Österreich-Ungarn und die preußische Unionspolitik, in: Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament 1850, Hrsg. von Günther Mai. Köln: Böhlau, 2000, s. 81 – 102.
- LUCHTERHANDT, Manfred, Mitteleuropaprojektionen gegen die konstitutionelle Bewegung. Schwarzenberg und die preußische Einigungspolitik nach der Revolution 1848 – 1851, in: Ungleiche Partner? Österreich und Deutschland in ihrer gegenseitigen Wahrnehmung. Historische Analysen und Vergleiche aus dem 19. und 20. Jahrhundert, Hrsg. von Michael Gehler – Rainer F. Schmidt – Harm-Hinrich Brandt – Rolf Steininger, (Historische Mitteilungen, Beiheft 21). Stuttgart: Steiner, 1996, s. 135 – 170.
- MAGENSCHAB, Hans, Erzherzog Johann. Habsburgs grüner Rebell. München: Wilhelm Heyne Verlag, 2002.
- MAI, Günther, Erfurter Union und Erfurter Unionsparlament 1850, in: Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament 1850, Hrsg. von Günther Mai. Köln:

- Böhlau, 2000, s. 9 – 52.
- MARCOWITZ, Reiner, Der deutsche Dualismus und die europäische Pentarchie. Die Stellung der Großmächte zur Dresdener Konferenz 1850/51, in: Die Dresdener Konferenz 1850/51. Föderalisierung des Deutschen Bundes versus Machtinteressen der Einzelstaaten, Hrsg. von Jonas Flöter – Günther Wartenberg. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2002, s. 129 – 158.
- MATSCH, Erwin, Geschichte des Auswärtigen Dienstes von Österreich (-Ungarn) 1720 – 1920. Wien: Böhlau, 1980.
- MAYAUD, Jean-Luc, Das Jahr 1848 und Frankreich. Die Revolution, ihre Instrumentalisierung und ihr Gedanke, in: 1848. Ereignis und Erinnerung in den politischen Kulturen Mitteleuropas, Hrsg. von Barbara Haider – Hans Peter Hye. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2003, s. 69 – 95.
- McGAW SMYTH, Howard, The Armistice of Novara: A legend of a liberal king, *The Journal of Modern History*, 1935, p. 141 – 171.
- MEIBOOM, Siegmund, Studien zur deutschen Politik Bayerns in den Jahren 1851 – 59. München: Verlag der Kommission, 1931.
- MEINECKE, Friedrich, Radowitz und die deutsche Revolution. Leipzig, 1913.
- MEINECKE, Friedrich, Friedrich Wilhelm IV. und Deutschland, in: Preußen und Deutschland im 19. und 20. Jahrhundert. Historische und politische Aufsätze von Friedrich Meinecke. München: Oldenbourg, 1918.
- MEYER, Arnold Oskar, Bismarcks Kampf mit Österreich am Bundestag zu Frankfurt (1851 bis 1859). Berlin: K. F. Koehler, 1927.
- MIKO, Norbert, Zur Geschichte der Konvention vom 15. September zwischen Frankreich und Italien, *Römische Historische Mitteilungen*, 1957/1958, 2. Heft, s. 221 – 265.
- MÖLLER, Frank, Die Reaktion von Reichszentralgewalt und Nationalversammlung, in: Dresdner Maiaufstand und Reichsverfassung 1849. Revolutionäre Nachbeben oder demokratische politische Kultur?, Hrsg. von Martina Schattkowsky. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2000., s. 119 – 132.
- MOMMSEN, Wolfgang J., 1848. Die ungewollte Revolution. Die revolutionären Bewegungen in Europa 1830 – 1849. Bonn: Bundeszentrale für politische Bildung, 1998.
- MORAVCOVÁ, Dagmar, Velkoněmečtí liberálové ve frankfurtském parlamentu 1848 – 1849, *Český časopis historický*, 89/1991, č. 5 – 6, s. 726 – 760.
- MORRIS, Warren B., *The Road to Olmütz: The Career of Joseph Maria von Radowitz*. New York: Revisionist Press, 1976.
- MOSSE, Werner Eugen, *The European Powers and the German Question 1848 – 71. With special reference to England and Russia*. Cambridge: Univ. Press, 1958.
- MöBLE, Wilhelm, Bayern auf den Dresdener Konferenzen 1850/51. Politische, staatsrechtliche und ideologische Aspekte einer gescheiterten Verfassungsrevision. Berlin: Schweitzer, 1972.

- MOUTAFIDOU, Ariadni, Anton Prokesch von Osten in Athen 1834 – 1849, Ein Beitrag zu einem differenzierten Bild seiner politischen Ziele und seines Staatskonzepts, Österreichische Osthefte, 43/2001, Heft 1/2, s. 27 – 44.
- MÜLLER, Frank Lorenz, Imperialist Ambitions in Vormärz and Revolutionary Germany: the Agitation for German Settlement Colonies Overseas, 1840 – 1849, German History, 17/1999, No. 3, p. 346 – 368.
- MÜLLER, Johann Baptist, Konservativer Liberalismus und liberaler Konservatismus im deutschen politischen Denken des 19. Jahrhunderts, in: 1848 Epochenjahr für Demokratie und Rechtsstaat in Deutschland, Hrsg. von Bernd Rill. München: Hanns-Seidel-Stiftung, Akademie für Politik und Zeitgeschehen, 1998, s. 45 – 69
- MÜLLER, Jürgen, „... das dringendste Bedürfnis für Deutschland“. Die neue Bundesexekutive und ihre Kompetenzen, in: Die Dresdener Konferenz 1850/51. Föderalisierung des Deutschen Bundes versus Machtinteressen der Einzelstaaten, Hrsg. von Jonas Flöter – Günther Wartenberg. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2002, s. 161 – 175.
- MÜLLER, Jürgen, Vom Dreikönigsbündnis zum Vierkönigsbündnis. Sachsen und die Erfurter Union 1849/50, in: Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament 1850, Hrsg. von Günther Mai. Köln: Böhlau, 2000, s. 137 – 145.
- MÜLLER, Jürgen, Deutscher Bund und deutsche Nation 1848 – 1866. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2005.
- MÜLLER, Paul, Feldmarschall Fürst Windischgrätz. Revolution und Gegenrevolution in Österreich. Wien: Wilhelm Braumüller, 1934.
- NENNING, Günther, Erzherzog Johann. Mythos und Wirklichkeit. Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1982.
- NICOLSON, Harald G., The Congress of Vienna. London: Methuen, 1946.
- NIPPERDEY, Thomas, Deutsche Geschichte 1800 – 1866. Bürgerwelt und starker Staat. München: C. H. Beck, 1983.
- OBERMANN, Karl, Die ungarische Revolution von 1848 – 1849 und die demokratische Bewegung in Deutschland. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971.
- OBERMANN, Karl, Die Wahlen zur Frankfurter Nationalversammlung im Frühjahr 1848. Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1987.
- OTÁHAL, Milan, František Palacký und die tschechischen Liberalen, in: 1848/1849 Revolutionen in Ostmitteleuropa. Vorträge der Tagung des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 30. November bis 1. Dezember 1990, Hrsg. von Rudolf Jaworski und Robert Luft. München: Oldenbourg, 1996, s. 47 – 56.
- PALACKÝ, František, Idea státu rakouského. Praha: I. L. Kober, 1865.
- PALMER, Alan, Metternich. Councillor of Europe. London: Phoenix, 1997.
- PAUL, Johannes, Ernst Moritz Arndt. „Das ganze Teutschland soll es sein!“. Göttingen: Musterschmidt, 1971.
- PERNES, Jiří, František Josef I. Nikdy nekorunovaný český král. Praha: Brána, 2005.

- PESENDORFER, Franz, *Eiserne Krone und Doppeladler. Lombardo-Venetien 1814 – 1866*. Wien: Deuticke, 1992.
- PIRUCHTA, Libor, Giuseppe Garibaldi. Praha: Svoboda, 1971.
- POLIŠENSKÝ, Josef, *Revoluce a kontrarevoluce v Rakousku 1848*. Praha: Svoboda, 1975.
- POLIŠENSKÝ, Josef, *Opavský kongres roku 1820 a evropská politika let 1820 – 1822*. Ostrava: Krajské nakladatelství, 1962.
- POLIŠENSKÝ, Josef, *Otázky studia obecných dějin, (Acta Universitatis Carolinae, č. 5)*. Praha: SPN, 1957.
- PRECHT, Hans, *Englands Stellung zur deutschen Einheit 1848 – 1850*. München: Oldenbourg, 1925.
- RADVANY, Egon, *Metternichs projects for reform in Austria*. The Hague: M. Nijhoff, 1971.
- RANDÁK, Jan, *Kult mrtvých. Smrt a umírání v revoluci 1848*. Praha: Argo, 2007.
- RATH, R. John, *The Viennese Revolution of 1848*. Austin: University of Texas Press, 1957.
- REGELE, Oskar, *Die Entwicklung der habsburgisch (-lothringischen) Militär-Diplomatie, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, 14/1961, s. 300 – 315*.
- REGELE, Oskar, *Feldmarschall Radetzky. Leben-Leistung-Erbe*. Wien: Herold, 1957.
- REICHEL, Peter, *Robert Blum, ein deutscher Revolutionär 1807 – 1848*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2007.
- RIDLEY, Jasper, *Lord Palmerston*. London: Constable, 1970.
- RILL, Bernd, *Die Revolution in Sizilien 1848/49 – Ein Vergleich auf europäischer Ebene, in: 1848 Revolution in Europa. Verlauf, politische Programme, Folgen und Wirkungen, Hrsg. von Heiner Timmermann*. Berlin: Duncker & Humblot, 1999, s. 247 – 263.
- RITTER, Gerhard, *Großdeutsch und kleindeutsch im 19. Jahrhundert, in: Schicksalswege deutscher Vergangenheit. Beiträge zur geschichtlichen Deutung der letzten hundertfünfzig Jahre, Hrsg. von Walther Hubatsch*. Düsseldorf: Droste, 1950.
- ROBERTS, Ian W., *Nicholas I and the Russian intervention in Hungary*. New York: St. Martin's Pr., 1991.
- ROCK, Kenneth Willett, *Schwarzenberg versus Nicholas I, Round One: The Negotiation of the Habsburg – Romanov Alliance against Hungary in 1849, in: Austrian History Yearbook, VI – VII/ 1970 – 1971, p. 109 – 141*.
- ROCK, Kenneth Willett, *Felix Schwarzenberg, Military Diplomat, in: Austrian History Yearbook, XI/1975, p. 85 – 107*.
- ROCK, Kenneth Willett, *Reaction triumphant. The diplomacy of Felix Schwarzenberg and Nicholas I. in mastering the Hungarian Insurrection, 1848 – 1850. A study in dynastic power, principles, and politics in revolutionary times*. Diss., Stanford, 1968.
- ROGOSCH, Detlef, *Das Heilige Römische Reich Deutscher Nation und die Entstehung*

- des deutschen Nationalgefühls, in: Die Entstehung der Nationalbewegung in Europa 1750 – 1849, Hrsg. von Heiner Timmermann, (Dokumente und Schriften der Europäischen Akademie Otzenhausen, Bd. 71). Berlin: Duncker & Humblot, 1993, s. 15 – 28.
- RÖSSLER, Hellmuth, Hans Christoph von Gagern und die Politik seiner Söhne 1848 – 1852, in: Geschichtliche Kräfte und Entscheidungen. Festschrift zum fünfundsiebszigsten Geburtstag von Otto Becker, Hrsg. von Martin Göhring – Alexander Scharff. Wiesbaden: Steiner, 1954, s. 121 – 137.
- RUMPLER, Helmut, Die deutsche Politik des Freiherrn von Beust 1848 bis 1850. Zur Problematik mittelstaatlicher Reformpolitik im Zeitalter der Paulskirche. Wien: Böhlau, 1972.
- RUMPLER, Helmut, „Dass neu und kräftig möge Österreichs Ruhm erstehen!“ Der Thronwechsel vom 2. Dezember 1848 und die Wende zur Reaktion, in: 1848 Revolution in Österreich, Hrsg. von Ernst Brückmüller – Wolfgang Häusler. Wien: öbv & hpt, 1999, s. 137 – 154.
- RUMPLER, Helmut, Österreichische Geschichte (1804 – 1914). Eine Chance für Mitteleuropa. Wien: Ueberreuter, 1997.
- ŘEZNÍČEK, Jan, Archiv a hlavní registratura Dietrichsteinů v Mikulově, Sborník archivních prací, 26/1976, s. 290 – 326.
- ŘEZNÍK, Miloš, Za naši a vaši svobodu. Století polských povstání (1794 – 1864). Praha: Argo, 2006.
- SAK, Robert, František Ladislav Rieger: Příběh Čecha devatenáctého věku. Semily: Městský úřad, 1993.
- SALZBURGER, Nikolaus – STADLER, Peter, Die Schweiz und die Donaumonarchie 1848 – 1918, in: Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918, Bd. VI, Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen, 2. Teilband, Hrsg. von Adam Wandruszka – Peter Urbanitsch. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, s. 159 – 189.
- SAUER, Paul, Württemberg und die Erfurter Union, in: Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament 1850, Hrsg. von Günther Mai. Köln: Böhlau, 2000, s. 199 – 222.
- SAUVIGNY, Guillaume de Bertier de, Metternich. Staatsmann und Diplomat für Österreich und den Frieden. Gernsbach: C. Katz, 1988.
- SEIER, Hellmut, Kurhessen und die Erfurter Union 1849/50, in: Die Erfurter Union und das Erfurter Unionsparlament 1850, Hrsg. von Günther Mai. Köln: Böhlau, 2000, s. 223 – 243.
- SCHARFF, Alexander, König Friedrich Wilhelm IV., Deutschland und Europa im Frühjahr 1849, in: Geschichtliche Kräfte und Entscheidungen. Festschrift zum fünfundsiebszigsten Geburtstag von Otto Becker, Hrsg. von Martin Göhring – Alexander Scharff. Wiesbaden: Steiner, 1954, s. 138 – 175.
- SCHARFF, Alexander, Die europäischen Grossmächte und die deutsche Revolution. Deutsche Einheit und europäische Ordnung 1848 – 1851. Leipzig: Koehler

& Amelang, 1942.

- SCHIEMANN, Theodor, Geschichte Russlands unter Kaiser Nikolaus I., Bd. IV., Kaiser Nikolaus vom Höhepunkt seiner Macht bis zum Zusammenbruch im Krimkriege 1840 – 1855. Berlin: de Gruyter, 1919.
- SCHILL, Wilhelm Friedrich, Baden und die preußische Unionspolitik 1849 – 1850. Ein Beitrag zur Geschichte der deutschen Einheitsbewegung. Heidelberg: Winter, 1930.
- SCHLITZER, Hans, Versäumte Gelegenheiten. Die oktroyierte Verfassung vom 4. März 1849. Zürich: Amalthea, 1920.
- SCHMIDT, Georg, Der Rheinbund und die deutsche Nationalbewegung, in: Die Entstehung der Nationalbewegung in Europa 1750 – 1849, Hrsg. von Heiner Timmermann, (Dokumente und Schriften der Europäischen Akademie Otzenhausen, Bd. 71). Berlin: Duncker & Humblot, 1993, s. 29 – 44.
- SCHMIDT, Siegfried, Robert Blum. Vom Leipziger Liberalen zum Märtyrer der deutschen Demokratie. Weimar: Böhlau, 1971.
- SCHOEPS, Hans-Joachim, Dějiny Pruska. Praha: Garamond, 2004.
- SCHOEPS, Hans Julius, Von Olmütz nach Dresden 1850 – 1851. Ein Beitrag zur Geschichte der Reformen am Deutschen Bund. Köln: Grote, 1972.
- SCHÖNINGH, Franz Josef, Karl Ludwig Bruck und die Idee „Mitteleuropa“, Historisches Jahrbuch, 56/1936, s. 1 – 14.
- SCHULZ, Matthias, A Balancing Act: Domestic Pressures and International Systemic Constraints in the Foreign Policies of the Great Powers, 1848 – 1851, German History, 21/2003, No. 3, p. 319 – 346.
- SCHULZE, Hagen, Stát a národ v evropských dějinách. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003.
- SCHÜBLER, Wilhelm, Die nationale Politik der österreichischen Abgeordneten im Frankfurter Parlament. Berlin: Walther Rothschild, 1913.
- SCHWARZENBERG, Adolph, Prince Felix zu Schwarzenberg. Prime Minister of Austria 1848 – 1852. New York: Columbia University Press, 1946.
- SIEMANN, Wolfram, Die deutsche Revolution von 1848/49. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1985.
- SIEMANN, Wolfram, Vom Staatenbund zum Nationalstaat. Deutschland 1806 – 1871. München: Beck, 1995.
- SIEMANN, Wolfram, Gesellschaft im Aufbruch. Deutschland 1849 – 1871. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1990.
- SKED, Alan, Die Habsburger Monarchie und die Herausforderung des Nationalismus, in: Die Herausforderung des europäischen Staatensystems. Nationale Ideologie und staatliches Interesse zwischen Restauration und Imperialismus, Hrsg. von Adolf M. Birke und Günther Heydemann, (Veröffentlichungen des Deutschen Historischen Instituts London, Bd. 23). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1989, s. 158 – 177.
- SKED, Alan, Metternich and Austria. An Evaluation. Basingstoke: Palgrave Macmillan,

2008.

- SKED, Alan, *Úpadek a pád Habsburské říše*. Praha: Panevropa, 1995.
- SLADKOVSKÁ, Eva, Kongresy Svaté aliance, *Historický obzor*, 1998, č. XI. – XII., s. 242 – 249.
- SMÍŠKOVÁ, Helena, Šlechtické rodinné archivy jako historický pramen (Rodinné archivy uložené v pobočce SOA v Děčíně), in: *Porta Bohemica*, 1/2001, s. 105 – 116.
- SOBĚHART, Radek, *K německé otázce 1848 – 1850: cesta k Olomouckému ponížení Pruska*. Diplomová práce FF UK, Praha 2003.
- SOBĚHART, Radek, Ein Verfall des vertragsrechtlichen Multilateralismus in den preußisch-russischen Beziehungen Mitte des 19. Jahrhunderts? Das Warschauer Treffen 1850, in: *Deutsch-russische Beziehungen. Politische, wirtschaftliche und kulturelle Aspekte von der frühen Neuzeit bis zum 20. Jahrhundert. Beiträge der internationalen Konferenz in Prag vom 24. – 25. November 2005*, Hrsg. von F. Stellner – František Bahenský – R. Soběhart. Prag: Setout, 2007.
- SOBĚHART, Radek, Komparace Radowitzovy a Bismarckovy koncepce sjednocení Německa, in: *Královéhradecko, historický sborník pro poučenou veřejnost 3 (Sborník referátů a příspěvků konference Rok 1866 a česká společnost. Středoevropské, národní a regionální souvislosti)*. Hradec Králové: Státní okresní archiv, Muzeum východních Čech, 2006, s. 39 – 65.
- SONDHAUS, Lawrence, Prince Felix zu Schwarzenberg and Italy, in: *Austrian History Yearbook*, XXII/1991, p. 56 – 75.
- SPERBER, Jonathan, *The European Revolutions, 1848 – 1851*. Cambridge: University Press, 1994.
- SPIRA, György, Die Nationalitätenfrage in Ungarn 1849, *Österreichische Osthefte*, 25/1983, Heft 2, s. 197 – 222.
- SRBIK, Heinrich von, *Deutsche Einheit. Idee und Wirklichkeit vom Heiligen Reich bis Königgrätz*, Bd. I. München: Bruckmann, 1935.
- SRBIK, Heinrich von, *Metternich. Der Staatsmann und der Mensch*, Bd. 1 – 3. München: Bruckmann, 1925 – 1954.
- SRBIK, Heinrich von, *Mitteleuropa. Das Problem und die Versuche seiner Lösung in der deutschen Geschichte*. Weimar, 1937.
- SRBIK, Heinrich von, Der Ideengehalt des „Metternichschen Systems“, *Historische Zeitschrift*, 131/1925, s. 240 – 262.
- STELLNER, František, Bavorsko a Prusko. Srovnání historie dvou německých mocností do roku 1871, *Střední Evropa*, 64/1996, s. 113 – 124.
- STELLNER, František, Cesta Pruska k velmocenskému postavení, *Historický obzor*, 3/1992, č. IX, s. 242 – 249.
- STILES, William Henry, *Austria in 1848 – 49: Being a History of the late political movements in Vienna, Milan, Venice, and Prague*, Vol. II. London: Low, 1852.
- STROPP, Robert, *Die Akten des k. u. k. Ministerium des Äußern 1848 – 1918*,

- Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, 20/1967, s. 389 – 506.
- SYBEL, Heinrich von, Die Begründung des Deutschen Reiches durch Wilhelm I., Bd. I – II. München: Oldenbourg, 1913.
- ŠTAIF, Jiří, Obezřetná elita. Česká společnost mezi tradicí a revolucí 1830 – 1851. Praha: Dokořán, 2005.
- ŠTAIF, Jiří, Palackýs Partei der tschechischen Liberalen und die konservative Variante der böhmischen Politik, in: 1848/1849 Revolutionen in Ostmitteleuropa. Vorträge der Tagung des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 30. November bis 1. Dezember 1990, Hrsg. von Rudolf Jaworski und Robert Luft. München: Oldenbourg, 1996, s. 57 – 73.
- ŠVARÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, Radmila, Rodinné strategie šlechty. Mennsdorffové-Pouilly v 19. století. Praha: Argo, 2007.
- TAYLOR, Alan John Percivale, The Italian Problem in European Diplomacy 1847 – 1849. Manchester: Manchester University Press, 1934.
- TAYLOR, Alan John Percivale, Poslední století Habsburské monarchie. Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809 – 1918. Brno: Barrister & Principal, 1998.
- TELLE, Hans Günter, Das österreichische Problem im Frankfurter Parlament im Sommer und Herbst 1848, Marburg: Lehmann & Bernhard, 1933.
- TILLY, Richard H., Vom Zollverein zum Industriestaat. Die wirtschaftlich-soziale Entwicklung Deutschlands 1834 bis 1914. Berlin: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1990.
- TÓTH, Zoltán I., Košut i nacionalnyj vopros v 1848 – 1849 gg. Budapestini: Academia Scientiarum Hungarica, 1954.
- TULLNER, Mathias, Gustav von Struve. Streiter für die Republik, in: Männer der Revolution von 1848, Bd. II, Hrsg. von Helmut Bleiber – Walter Schmidt – Rolf Weber. Berlin: Akademie-Verlag, 1987, s. 245 – 271.
- UHLÍŘ, Dušan, Kníže Felix Lichnovský jako představitel militantního konzervatismu na prahu revoluce 1848, in: Acta historica et museologica universitatis silesianae Opaviensis, 3/1997, s. 124 – 145.
- UHLÍŘ, Dušan, Slezský šlechtic Felix Lichnovský. Poslední láska kněžny Zaháňské. Praha: Paseka, 2009.
- URBAN, Otto, Česká společnost 1848 – 1918. Praha: Svoboda, 1982.
- URBAN, Otto, František Josef I. Praha: Mladá fronta, 1991.
- URBAN, Otto, Kroměřížský sněm 1848 – 1849. Praha: Argo, 1998.
- URBAN, Otto, Rakousko a italská otázka v 19. století, Společenské vědy ve škole, 1984 – 1985, s. 162 – 166.
- URBAN, Otto, Rakousko-pruský dualismus a německá otázka v 19. století, Společenské vědy ve škole, 1982 – 1983, s. 290 – 294.
- VALENTIN, Veit, Fürst Karl Leiningen und das Deutsche Einheitsproblem. Stuttgart: Cotta, 1910.

- VALENTIN, Veit, Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849, I. Bd., Bis zum Zusammentritt des Frankfurter Parlaments. Köln: Kiepenheuer& Witsch, 1970.
- VALENTIN, Veit, Geschichte der deutschen Revolution von 1848 – 1849, Bd. II, Bis zum Ende der Volksbewegung von 1849. Köln: Kiepenheuer& Witsch, 1970.
- VOCELKA, Karl, Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie 1848 – 1918, in: Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918, Bd. VI, Die Habsburgermonarchie im System der internationalen Beziehungen, 2. Teilband, Hrsg. von Adam Wandruszka – Peter Urbanitsch. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993, s. 247 – 278.
- VOJÁČEK, Ladislav, Rakouské pokusy o hospodářské sblížení s německými státy v padesátých a šedesátých letech 19. století, in: František Palacký. 1798/1998 dějiny a dnešek. Sborník z jubilejní konference, ed. František Šmahel. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999, s. 437 – 448
- VOJÁČEK, Ladislav, Německý celní spolek a první sjednocení Německa (1834 – 1870), Historický obzor, 9/1998, č. V. – VI., s. 111 – 119.
- VOJÁČEK, Ladislav, Celní právo a celní politika v procesu prvního sjednocení Německa, Brno: Masarykova univerzita, 1995.
- VOMÁČKOVÁ, Věra, K národnostní otázce v buržoazní revoluci 1848 v českých zemích. Připojení českých zemí k německému celnímu spolku, Československý časopis historický, IX/1961, č. 1, s. 1 – 16.
- VOMÁČKOVÁ, Věra, Österreich und der deutsche Zollverein; in: Historica, V/1963, s. 109 – 146.
- WANDRUSZKA, Adam, Grossdeutsche und kleindeutsche Ideologie 1840 – 1871, in: Deutschland und Österreich. Ein bilaterales Geschichtsbuch, Hrsg. von Robert A. Kann – Friedrich E. Prinz. Wien: Jugend & Volk, 1980, s. 110 – 142.
- WARD, David, 1848. The Fall of Metternich and the Year of Revolution. London: H. Hamilton, 1970.
- WEBSTER, Charles, The Congress of Vienna 1814 – 1815. London: Thames and Hudson, 1965.
- WERNER, Eva Maria, Die Märzministerien. Regierungen der Revolution von 1848/49 in den Staaten des Deutschen Bundes, (Schriften zur politischen Kommunikation, Bd. 2). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2009.
- WOLLSTEIN, Günter, Die Oktoberdebatte der Paulskirche: Das Votum für Deutschland mit Österreich, in: 1848/1849 Revolutionen in Ostmitteleuropa. Vorträge der Tagung des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 30. November bis 1. Dezember 1990, Hrsg. von Rudolf Jaworski und Robert Luft. München: Oldenbourg, 1996, s. 279 – 294.
- WOLLSTEIN, Günter, Mitteleuropa und Grossdeutschlandvisionen der Revolution 1848/49. Nationale Ziele in der deutschen Revolution, in: Die deutsche Revolution von 1848/49, Hrsg. von Dieter Langewiesche, (Wege der Forschung, Bd. CLXIV). Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1983, s. 237 – 257.
- WOLLSTEIN, Günter, Deutsche Geschichte 1848/49. Gescheiterte Revolution in

- Mitteleuropa. Stuttgart: Kohlhammer, 1986.
- WOLNY, Reinhold, Fürst Felix Lichnowsky (1814 – 1848). Ein früh vollendetes Ritterleben. St. Ottilien: EOS – Verlag, 2003.
- WÜRTEMBERGER, Thomas – MÜHLKE, Anna-Miria, Paulskirche und Grundgesetz, in: 1848 Epochenjahr für Demokratie und Rechtsstaat in Deutschland, Hrsg. von Bernd Rill. München: Hanns-Seidel-Stiftung, Akademie für Politik und Zeitgeschehen, 1998, s. 291 – 310.
- WYDUCKEL, Dieter, Die Diskussion um die Errichtung eines Bundesgerichtes beim Deutschen Bund, in: Die Dresdener Konferenz 1850/51. Föderalisierung des Deutschen Bundes versus Machtinteressen der Einzelstaaten, Hrsg. von Jonas Flöter – Günther Wartenberg. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2002, s. 193 – 217.
- WYSOCKI, Josef, Die österreichische Finanzpolitik, in: Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918, Bd. I, Die wirtschaftliche Entwicklung, Hrsg. von Alois Brusatti. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1973, s. 68 – 104.
- ŽUPANIČ, Jan, Nová šlechta Rakouského císařství. Praha: Agentura Pankrác, 2006.

JMENNÝ REJSTŘÍK

Abdülmeccit I., turecký sultán	176
Abeken, Heinrich	288
Adolf, nasavský vévoda	256
Albert, saský princ	97
Albini, Giuseppe	195
Albrecht, arcivévoda	45, 93, 215, 235
Albrecht, Wilhelm Eduard	30
Alexandr I., ruský car	17
Alexandra Fjodorovna, ruská carevna	136, 143, 261
Altieri, Lodovico	210
Alvensleben, Albrecht hr. v.	311, 315
Andrian-Werburg, Victor Franz sv. p. v.	53, 64
Antonelli, Giacomo	204
Apponyi, Anton hr.	82, 105
Apponyi, Rudolph hr.	105, 201
Aretin, Karl Maria sv. p. v.	311
Armellini, Carlo	101
Arndt, Ernst Moritz	28, 140
Arnim-Heinrichsdorff, Heinrich Friedrich hr. v.	135, 141, 144
Arnošt August I., hannoverský král	30, 221, 235
Arnošt II., sasko-kobursko-gothský vévoda	256
d'Aspre von Hoobreuck, Konstantin sv. p.	208, 212
Auerswald, Hans Adolph Erdmann v.	70, 120
Auerswald, Rudolf v.	76
d'Azeglio, Massimo Taparelli markýz	198, 200
Bach, Alexander baron	45, 53, 86, 90, 91, 98, 158, 160, 164, 172, 175
Barrot, Camille Hyacinthe Odilon	203
Bassermann, Friedrich Daniel	77, 147
Bastide, Jules	156, 182, 183
Batthyány, Lajos hr.	101
Bauernfeld, Eduard v.	45
Baumbach, Alexander v.	248, 282
Beckerath, Hermann v.	64
Bem, Józef Zachariasz	151, 154, 155, 175
Bennigsen, Alexander Levin hr. v.	227
Berg, Gunther Heinrich v.	21
Berger, Adolf Franz	7, 10, 79

Jmenný rejstřík

Bernstorff, Albrecht hrabě v.	168, 230, 231, 264
Berstett, Wilhelm Ludwig Leopold Reinhard sv. p. v.	26
Beseler, Carl Georg Christoph	113, 116
Beust, Friedrich Ferdinand v.	10, 12, 119, 145, 216, 221-224, 226, 227, 239, 248, 256, 294, 295, 310, 311
Biegeleben, Ludwig Maximilian sv. p. v.	232
Bismarck-Schönhausen, Otto v.	119, 250, 294, 299
Blittersdorf, Friedrich Landolin Karl sv. p. v.	26, 253
Blum, Robert	53, 59, 81, 102, 117-123, 148, 150
Bockelberg, Heinrich Friedrich Philipp v.	260
Bodelschwingh, Carl v.	227, 249
Boetticher, Karl Wilhelm v.	232
Bonaparte, Ludvík Napoleon, francouzský prezident	103, 107, 156, 181, 194, 195, 202, 203, 206, 254, 263, 272, 297
Boncompagni di Mombello, Carlo hr.	194, 199
Börne, Ludwig	28
Bose, Carl Gustav Adolf v.	191
Boyen, Hermann v.	
Brandenburg, Friedrich Wilhelm hr. v.	77, 134-136, 141, 142, 146-148, 168, 217, 222, 224, 265, 277, 278, 280, 281, 283-285, 287
Brenner, Adolf sv. p. v.	123
Briegleb, Moritz Adolph	113
Brignole Sale, Antonio markýz	183
Bruck, Karl Ludwig sv. p. v.	2, 11, 82, 91, 98, 158, 159, 178, 190, 192, 196, 197, 201, 203, 210, 211, 229, 234, 240, 244-246, 248, 250, 253, 255, 267, 268, 305
Bülow-Dennewitz, Hans Karl hr. v.	134, 233, 315
Bunsen, Christian Karl Josias sv. p. v.	125, 135, 140, 214, 237, 254
Buol-Schaenstein, Karl Ferdinand hr. v.	12, 98, 105, 107, 109, 153, 159, 160, 164, 165, 279, 303, 313
Buol-Schauenstein, Johann Rudolf hr. v.	108
Buß, Franz Josef	132
Caboga-Cerva, Bernhard hr.	167, 169
Camphausen, Ludolf	50, 75, 76, 135, 146
Canitz und Dallwitz, Karl Ernst Wilhelm sv. p. v.	216, 223
Canning, Stratford	155, 176
Castlereagh, Robert Stewart, vikomt	17
Cavaignac, Louis Eugène	182, 183
Colloredo-Wallsee, Franz de Paula hr. v.	109, 184, 189

Corcelles, Claude François Philibert Tircuy de	207
Cordon, Franz sv. p. v.	92, 98, 159, 190, 292
Cowley, Henry earle of	58, 124, 236
Czartoryski, Adam Jerzy kn.	114
Dabormida, Giuseppe hr.	194, 196, 199
Dahlerup, Hans Birch	208, 213
Dahlmann, Friedrich Christoph	30, 53, 55, 113
Delacour [de la Cour], Edmond	182, 185
Delbrück, Rudolf v.	249
Dembiński, Henryk hr.	157, 175
Detmold, Johann Hermann	144, 223
Deym von Stritez, Friedrich Joseph Franz Wenzel hr.	115
Dibič-Zabalkajskij, Ivan Ivanovič hr.	17
Doblhoff-Dier, Anton	92
Donelson, Andrew Jackson	64
Dönhoff, August Heinrich Hermann hr. v.	44
Drachenfels, Friedrich Adolph sv. p. v.	64
Drouyn de Lhuys, Eduard	125, 174, 182-184, 186, 192, 194, 195, 197, 202-206, 236
Droysen, Johann Gustav Bernhard	38, 68, 113, 116
Duckwitz, Arnold	64, 137, 244
Eberhard, Bernhard	248
Egger, Franz	127
Esterházy v. Galántha, Paul Anton kn.	82
Esterházy von Galántha, Moritz hr.	180, 205, 207, 211, 242, 296
Ewald, Heinrich	30
Falloux du Coudray, Frédéric Alfred Pierre hr. de	203
Ferdinand d'Este, arciv.	97
Ferdinand I., rakouský císař	2, 46, 51, 73, 74, 85-89, 93-96, 101, 103, 120, 121
Ferdinand II., král Obojí Sicílie	100, 180, 209
Ferdinand Maxmilíán, arciv.	103
Ficquelmont, Karl Ludwig hr.	72, 74, 82, 83, 92, 113
Forbes, Francis Reginald	139, 236, 294
František I., rakouský císař	24, 26, 61
František Josef I., rakouský císař	2, 87, 94-99, 103, 127, 138, 150, 152, 153, 159, 162, 163, 166, 169, 176, 199, 214, 215, 262, 279, 280, 282, 287, 290, 295
František Karel, arciv.	46, 87, 95, 103
Frederik VII., dánský král	68, 270

Fridrich August II., saský král	144, 146, 221, 224, 256
Fridrich II., pruský král	24, 25
Fridrich Vilém I., hesenský kurf.	273-275, 279, 282
Fridrich Vilém III., pruský král	17, 27, 36, 48
Fridrich Vilém IV., pruský král	8, 48-51, 55, 61, 63, 75-77, 106, 123, 124, 125, 129, 133-135, 138, 139, 141-145, 147, 148, 161, 204, 214-219, 221, 222, 228, 229, 235, 237, 238, 250, 251, 261, 265, 270, 271, 273, 277, 280, 281, 283-288, 294, 299, 313
Fritsch, Carl Friedrich Christian Wilhelm sv. p. v.	312
Fröbel, Carl Ferdinand Julius	117, 118, 119
Gagern, Heinrich Wilhelm August sv. p. v.	43, 57, 61, 113, 123, 129, 132-136, 216, 219, 223, 246
Garibaldi, Giuseppe	208
Gerlach, Ernst Ludwig v.	76
Gerlach, Leopold v.	76, 214
Gervinus, Georg	30
Gioberti, Vincenzo	101, 187
Gise, August Friedrich sv. p. v.	22, 29
Gneisenau, August Wilhelm Neidhardt hr.	36
Gorčakov, Alexandr Michajlovič kn.	232, 271
Görgei, Arthur	101, 151, 157, 161, 170, 171
Görres, Joseph v.	28
Grimm, Jakob	30
Grimm, Wilhelm	30
Groebe, Karl hr. v. d.	279, 286
Grünne, Karl Ludwig hr.	94, 95
Guerrazzi, Francesco Domenico	211
Guizot, François	272
Günther Fridrich Karel I., kníže ze Schwarzburg-Sondershausenu	31
Hammerstein-Equord, William sv. p.	151, 152
Handel, Maximilian Joseph	126, 268
Hansemann, David	50
d'Harcourt, François Eugène Gabriel vévoda	202, 206
Hartig, Franz de Paula hr. v.	172
Hartmann, Moritz	117
Hassenpflug, Hans Daniel Ludwig Friedrich	248, 257, 273
Hatzfeld, Maximilian hr.	192, 272
Haynau, Julius Jakob sv. p. v.	170, 171, 173
Hecker, Friedrich	40, 43, 53, 102

Jmenný rejstřík

Heckscher, Johann Gustav Wilhelm Moritz	63, 64, 130
Heine, Heinrich	28
Hermann, Friedrich Benedict Wilhelm v.	130
Heß, Heinrich sv. p. v.	189, 277, 292
Heydt, August v. d.	141, 265, 283
Höfken, Gustav	245
Hohenlohe-Oehringen, Felix Eugen Wilhelm	246
Ludwig Albrecht Karl princ zu Hohenlohe-Schillingsfürst, Chlodwig Karl Viktor kn. zu	64
Hohenthal-Knauthain, Karl Adolf hr. v.	242
Howard, sir Henry Francis	284
Hübner, Alexander sv. p. v.	10, 84-87, 92, 95, 96, 103, 105-107, 109, 119, 134, 158, 174, 195, 197, 204, 206, 207, 209, 215, 263, 271, 272
Hügel, Karl Eugen sv. p. v.	247
Humboldt, Friedrich Wilhelm Christian Karl Ferdinand v.	38, 106
Changarnier, Nicolas Anne Théodule	189, 272
Chrzanowski, Wojciech	188
Itzstein, Johann Adam v.	53
Jacoby, Johann	75, 77
Jahn, Friedrich Ludwig	28, 37
Jan, arciv.	10, 46, 60, 61, 67, 83, 88, 93, 97, 117, 124, 140, 144, 145, 218, 231, 235, 238
Jan, saský král	97, 221
Jelačić, Josip sv. p. v.	73-75, 87, 95, 96, 101, 162
Jordan, Franz Sylvester	45, 53
Josef, uherský palatin	93
Karacsay, Fedor	155
Karel Albert, sardinský král	100, 101, 106, 108, 183, 185, 187-191
Karel Theodor Maxmilián August, bavorský princ	60
Karel, arciv.	26, 105
Kielmansegg, Adolf hr.	297
Klapka, György	171
Kleyle, Karl ryt. v.	45
Klinkowström, Alphons v.	6
Klinkowström, Friedrich August	84
Knesebeck, Ernst v. d.	242
Koller, August sv. p. v.	97
Kolovrat-Libštejnský, František Antonín hr.	46, 93
Könneritz, Rudolph v.	122, 295

Jmenný rejstřík

Körner, Karl Theodor	37
Kossuth, Lajos	101-103, 151, 155, 156, 160, 161, 164, 168, 170, 171, 173, 175
Kotzebue, August v.	27
Krauß, Philipp sv. p. v.	86, 89, 91, 92, 158, 160, 164, 173, 175, 180, 197, 234, 250, 292
Kristián August, vév. šlesvicko-holštýnsko- sonderbursko-augustenburský	69
Kristián VIII., dánský král	68, 69
Kübeck von Kübau, Karl Friedrich sv. p.	87, 92, 93, 119, 163, 231, 253
Kuefstein, Franz Seraphicus hr. v.	224, 226, 268
Kulmer, Franz (Franjo) sv. p. v.	96, 158, 164, 172
Kutuzov, Michail Illarionovič	17
La Hitte, Jean-Ernest Ducos vikomt de	271, 272, 297, 298
Lackenbacher, Eduard v.	253
Ladenberg, Adalbert v.	77, 265, 283, 287
Lamberg, Franz Philipp hr.	73, 101
Latour, Theodor Franz hr. Baillet de	74, 85, 86, 89
Launay, Claudio Gabriele de	198
Lebzeltern, Ludwig v.	82
Lefebvre, Armand Edouard	237
Legeditsch, Ignaz	286
Leiningen, Karl Emerich kn. z.	63, 67
Leiningen-Westerburg, Christian hr. v.	282
Leopold I., bádenský velkov.	265
Leopold I., belgický král	97
Leopold II., toskánský velkov.	184, 186, 187, 210-212
Lerchenfeld auf Köfering und Schönberg, Max hr. v. u. z.	145, 233, 277
Lesseps, Ferdinand Marie vikomt de	206-208
Liebe, Friedrich August v.	64
Lichnowsky, Felix Maria Vinzenz Andreas kn.	8, 70, 120
List, Friedrich	245
Lobkowicz, Josef kn.	167
Loewe, Friedrich Wilhelm	218
Ludolf, Giuseppe Constantino kn.	202
Ludvík Filip I., francouzský král	46
Ludvík III., hesenský velkov.	256, 259
Ludvík, arciv.	46
Lützow, Ludwig Adolf Wilhelm sv. p. v.	27
Lützow, Rudolf hr. v.	86, 180

Jmenný rejstřík

Mahmud II., turecký sultán	106
Malet, sir Alexander Charles	236
Manin, Daniele	157
Mann, Horace	156
Manteuffel, Otto Theodor sv. p. v.	250-252, 262, 265, 277, 285-290, 293, 297-300, 309, 311, 313
Marie Anna, rakouská císařovna	46, 87, 94, 95
Mark, Anton v. d.	277
Mark, Heinrich v. d.	228
Martini, Giulio ryt.	184
Maxmilián II., bavorský král	126, 132, 145, 228, 277, 296, 311, 314
Mazzini, Giuseppe	101, 203, 208
Medem, Paul hr. v.	149, 150, 153, 154, 158, 160, 161, 165, 271, 288
Mehmed Fuad paša	176, 177
Mensdorff-Pouilly, Alexander hr. v.	5, 7, 82, 290
Metternich, Clemens Wenzel Nepomuk Lothar kn.	5, 17, 20, 24, 27, 29, 34, 40, 42, 46, 47, 49, 51, 55, 80-82, 84, 90, 91, 93-95, 108, 109, 116, 169, 172, 235, 244, 301
Metzburg, Franz sv. p. v.	199
Meyendorff, Peter Kasimirovič sv. p. v.	136, 142, 189, 226, 288, 290, 291
Mikuláš I., ruský car	49, 107, 135, 142, 143, 150-152, 154, 160, 161, 164, 166, 167, 169, 171, 173, 174, 176, 181, 214, 230, 237, 253, 261, 262, 269, 271, 276-281, 283, 284, 292, 298, 307
Milbanke, sir John Ralph	136
Mittermaier, Carl Joseph Anton	53
Mohl, Moritz	132
Mohl, Robert v.	64, 75, 121
Möring, Carl	111
Moser, Friedrich Karl v.	36
Mosle, Johann Ludwig	117
Muhammad Alí	106
Münchhausen, Alexander sv. p. v.	311
Napoleon Bonaparte, francouzský císař	15-18, 24, 27, 37, 81, 107, 157, 181
Nesselrode, Karel Robert hr. v.	149, 150, 161, 176, 178, 189, 237, 262, 263, 271, 278, 280, 281, 284, 298
Neurath, Constantin Justus Franz sv. p. v.	311, 315
Oudinot vévoda de Reggio, Nicolas Charles Victor	204-209
Palacký, František	53, 54, 70

Palmerston, Henry John Temple lord	69, 83, 97, 104, 107, 139, 155, 173, 177, 183, 185, 211, 236, 237, 254, 255, 263, 273, 295, 297, 307
Parker, sir William	177
Paskevič, Ivan Fjodorovič kn.	151, 152, 161, 165-169, 171, 262
Paur, Adolph Xaver	121
Persigny, Jean Gilbert Victor Fialin hr. de	254, 261, 272
Peucker, Eduard v.	64, 67, 232
Pfordten, Ludwig sv. p. v. d.	122, 222, 224, 228, 230, 232, 233, 239, 241, 260, 268, 277, 286, 294-296, 311, 314, 315
Pfuel, Ernst Heinrich Adolf v.	76, 77
Pillersdorf, Franz sv. p. v.	72, 74, 83, 92
Pius IX., papež	100, 180, 181, 182, 185, 186, 201-207, 209, 210
Ponsonby, John	173, 185
Pözl, Joseph	121
Pozzo di Borgo, Carlo Andrea hr.	142
Pralormo, Carlo Beraudo hr. di	200, 201
Prokesch-Osten, Anton sv. p. v.	4, 6, 7, 10, 12, 79, 105, 106, 136, 138, 140, 142, 174, 222, 223, 225, 227, 232, 235, 236, 244, 247, 249, 251, 254, 257, 258, 261, 262, 265, 268, 270, 271, 274, 281, 282, 284, 285, 287-289, 291, 293, 294, 313
Puchner, Anton sv. p. v.	151-153
Rabe, Arnold v.	141, 265
Radecký z Radče, Jan Josef Václav hr.	72, 83, 84, 86-89, 92, 93, 95, 100, 102, 104, 120, 127, 157, 160, 180, 181, 183, 186-192, 194, 196, 199, 203, 210, 213, 214, 292
Radowitz, Joseph Maria v.	10, 51, 52, 68, 102, 129, 214-216, 218- 220, 222-225, 232, 233, 236, 237, 243, 249, 250, 252, 254, 256, 257, 259, 262, 263, 265, 266, 270-284, 299
Radziwill, Leo kn.	176
Rainer, arciv.	93
Rauch, Friedrich Wilhelm v.	214
Raumer, Friedrich Ludwig Georg v.	38, 64
Raveaux, Franz	64
Rayneval, Alphons	206
Rechberg-Rothenlöwen, Johann Bernhard hr. v.	6, 7, 138, 282, 285
Revel, Adriano Thaon hr. di	193

Jmenný rejstřík

Ricci, Alberto markýz	193
Riesser, Gabriel	113
Rintelen, Wilhelm v.	77, 141
Roenne, Friedrich Ludwig v.	64
Rochow, Theodor Rochus v.	254
Römer, Friedrich	228
Rosa, Francisco Martinez della	202
Rotschild, Salomon Mayer sv. p. v.	21
Rousseau, Leopold ryt.	158, 163
Rüdiger, Theodor v.	171
Russell, Lord John hr.	183
Saffi, Aurelio	101
Sain de Bois, Ernest André Olivier hr.	197
Sand, Karl Ludwig	27
Sayn-Wittgenstein-Berleburg, August kn.	231
Šebik Effendi	176
Sermattei, Gabrielle della Genga	209
Serristori, Luigi hr.	212
Schäffer-Bernstein, Friedrich Ferdinand Wilhelm sv. p. v.	77
Schele, Eduard sv. p. v.	311
Schleinitz, Alexander sv. p. v.	231-233, 243, 249, 251, 252, 270
Schmerling, Anton ryt. v.	63, 109, 116, 123, 127-129, 131, 137, 290
Schnitzer-Meerau, Karl Columban	212
Schönfeld, Karl hr.	189
Schönhals, Karl sv. p. v.	232
Schuselka, Franz	53
Schwarzenberg, Felix Ludwig kn. zu	passim
Schwarzenberg, Karl Philipp kn. zu	81, 105
Schwarzenberg, Mathilda kn.	7
Simon, August Heinrich	102, 133
Simon, Ludwig Gerhard Gustav	121, 217
Simson, Eduard Martin v.	143, 253
Smolka, Franz	96
Sommaruga, Franz Philipp sv. p. v.	130
Sommerau-Beck, Maximilian Joseph sv. p. v.	288
Splény von Mihálydy, Lajos sv. p.	157
Stadion, Johann Philipp Karl hr. v.	26
Stadion, Franz hr. v.	82, 90-92, 98, 160
Stein, Heinrich Friedrich Karl říšský sv. p. v. u. z.	38

Stiles, William Henry	156
Stockhausen, August Wilhelm Ernst v.	252, 265, 277, 283, 299
Stockmar, Christian Friedrich sv. p. v.	63
Strotha, Karl Adolf v.	249
Struve, Gustav v.	40, 43, 53
Stürmer, Bartholomäus hr.	177
Stüve, Johann Karl Bertram	144, 222, 223, 244
Sydow, Rudolf sv. p. v.	247, 267, 274, 293
Szalay, László	102
Štěpán Viktor, arciv.	93
Tallenay, Auguste Bonaventure markýz de	144
Teleki von Czék, László hr.	156, 157
Thierry, Adolf sv. p. v.	241, 312
Thiers, Adolphe	195, 272
Thil, Carl Du Bos sv. p. du	259
Thinn von Thinnfeld, Ferdinand ryt.	92, 158, 164
Thom, Ludwig ryt. v.	182, 183, 185, 194
Thümen, Wilhelm Hermann Heinrich v.	290
Thun-Hohenstein, Friedrich hr. v.	4, 6, 132, 138, 142, 147, 174, 227, 233, 239, 253, 258-260, 264, 267, 276, 277, 282, 293, 294
Thurn-Taxis, Karl Theodor kn. v.	282, 286, 294
Thurn-Valsassina, Georg hr.	213
Titov, Vladimir Pavlovič	176, 178
Tocqueville, Alexis Charles Henri Clérel de	177, 207, 237
Trampusch, Albert	117
Trauttmansdorff, Joseph hr.	38, 50, 82, 97, 105, 134, 136
Uhden, Karl Albrecht v.	282
Vannicelli Casoni, Luigi	210
Vetter v. Doggenfeld, Antal	157
Viktor Emanuel II., sardinský a italský král	189, 190, 196
Viktorie, anglická královna	189
Vilém Fridrich Ludvík, pruský princ	46, 50, 60, 75, 136, 141, 148, 262, 283, 285, 287
Vilém I., württemberský král	126, 148, 228, 296, 315
Vitzthum v. Eckstädt, Karl Friedrich hr.	95, 118, 162, 287, 295, 315
Vogt, August Christoph Carl	132
Voigt, Johannes	38
Waitz, Georg	113, 125
Waldeck, Benedikt Franz	75
Wallmoden-Gimborn, Karl hr. v.	282

Jmenný rejstřík

Wangenheim, Friedrich Hermann Albert sv. p. v.	227
Weber, Wilhelm	30
Welcker, Carl Theodor Georg Philipp	45, 60, 64, 117, 131-133
Welden, Ludwig sv. p. v.	159, 162, 164, 165, 170
Wessenberg, Johann Philipp sv. p. v.	75, 83, 84, 86, 88-92, 117, 252
Westmorland, John Fane, jedenáctý earl of	142, 236
Wiederhold, Kuno sv. p. v.	277
Wieland, Christoph Maria	36
Wimpffen, Franz hr. v.	208
Windischgrätz, Alfred Candidus Ferdinand kn.	6, 75, 81, 86-88, 91, 92, 94-96, 98, 99, 101, 103, 104, 117-121, 134, 149, 151, 152, 155, 158-163, 213
Wrangel, Friedrich Heinrich Ernst hr. von	77, 288
Xylander, Karl August Anton Aloys Josef ryt. v.	294
York v. Wartenburg, Johann David Ludwig hr.	16
Zeschau, Heinrich Anton v.	227
Zwierzina, Ferdinand Rudolf ryt. v.	260
Žofie, arciv.	87, 94, 95, 215, 291

MÍSTNÍ REJSTŘÍK

Afrika	173
Aleppo	178
Alessandrie	190, 196, 197, 199
Alexandrie	178, 179
Alsasko-Lotrinsko	65
Amerika	20, 175
Ancona	157, 188, 208
Anhaltsko	22, 313, 314
Apeninský poloostrov	2, 3, 9, 42, 82, 99, 180, 183, 187, 196, 203, 210, 213
Argentina	34
Asie	175
Atény	64, 105, 106, 138
Baden	85
Bádensko	15, 16, 20, 22, 26, 41, 43-45, 52, 57, 60, 217, 218, 228, 233, 251, 253, 257, 259, 264, 265, 291, 299, 309, 313, 314
Balkánský poloostrov	115, 155, 245
Baltské moře	112, 137, 267, 302
Basilej	15
Bavorsko	2, 3, 10, 15, 16, 19-23, 29-35, 44, 52, 57, 60, 64, 67, 123, 126, 129, 132, 134, 135, 137, 139, 143, 145, 218, 220, 222, 224, 225, 227, 229, 230, 232, 239-242, 246, 247, 250-252, 259, 260, 265, 268, 276-279, 285, 286, 289, 295, 296, 303, 304, 306, 309-315
Bayreuth	278
Belgie	34, 64
Benátsko	72, 83, 99, 104, 154, 157, 180, 188, 200, 201, 212, 213, 230, 242
Berlín	4, 10, 12, 19, 25, 31, 33, 37, 38, 49-52, 64, 69, 75, 77, 82, 96, 105-107, 125, 134-140, 142-145, 147, 148, 168, 174, 216-218, 220-224, 226-228, 230, 232, 234, 235, 238, 243, 244, 248-251, 253, 254, 257, 258, 260-266, 268, 269, 271- 275, 277-279, 281, 284, 286-289, 291- 294, 298, 299, 305, 307, 309, 310, 313
Bologna	203, 204, 208
Brandenburg nad Havelou	77
Brašov	151, 153, 154, 158
Bratislava	15, 101, 102
Brazílie	85

Bregenz	276, 277, 291, 295, 306
Brémy	22, 23, 31, 32, 34, 52, 64, 247, 251, 258, 259, 296, 305, 312-314
Brescia	188
Brno	5, 7
Bronzell	286
Brunšviccko	22, 31, 32, 64, 251, 259, 287, 313, 314
Brusel	183-185, 187
Bukovina	103, 159, 166, 167
Bukurešť	154, 176
Campoformio	15
Carrara	211
Církevní stát	99, 180, 182, 185, 187, 202, 204, 205, 207-209
Civitavecchia	182, 186, 202-204, 206, 209
Custozza	72, 84, 100, 180, 183
Čechy	13, 46-48, 53, 54, 56, 75, 93, 103, 235, 247, 278, 282, 286
Český Krumlov	5, 81, 83
Čína	34, 248
Dalmácie	103
Dánsko	21, 35, 41, 68, 69, 76, 232, 238, 269, 270
Dardanely	178
Darmstadt	108, 285
Debrecín	102, 151, 157, 164, 170
Děčín	4, 6
Drážďany	2, 12, 52, 97, 109, 148, 217, 224, 226, 227, 235, 236, 241, 244, 268, 281, 288, 290, 294, 295, 301, 308-313, 315
Dunaj	114, 137, 162
Durynsko	57, 233
Égypt	106
Eider	69, 289
Empoli	187
Erfurtská unie	2, 12, 214, 225-227, 229, 233-237, 239-241, 243-245, 249-253, 256-265, 274-276, 280, 281, 290, 292, 293, 298, 305
Falc	148
Florencie	64, 108, 186, 187, 208, 210-212
Foligno	208
Francie	2-4, 9, 15-17, 19, 20, 24-27, 30, 34, 37, 42, 44, 64, 65, 100, 103, 106, 107, 125, 139, 144, 156, 157, 173, 174, 176, 177, 180-188, 191, 192, 194-198, 200, 202- 211, 213, 217, 236, 237, 248, 254, 256,

	261, 263, 269, 271-273, 277, 297, 299, 307
Frankfurt nad Mohanem	1, 4, 8, 10, 20, 21, 23, 30, 41, 43, 44, 51-54, 56-58, 60, 62-65, 69-71, 73, 75-77, 81, 85, 97, 102, 107-109, 111, 113-118, 120, 121, 123, 127, 131-148, 150, 189, 204, 214, 216-218, 220-223, 226, 228, 229, 231-233, 236, 239, 241, 244, 251, 253, 257, 258, 260, 261, 264, 266, 267, 270, 271, 274-277, 279, 285, 290, 294, 297, 302, 304, 306, 309-312, 314, 315
Freiburg	53
Fulda	286
Gaëta	100, 103, 180, 181, 202, 204, 206, 207, 209-212
Garfagnana	211
Gastein	23
Gödöllö	161
Gotha	229, 256
Göttingen	30
Gravellone	201
Guastalla	184
Haag	64, 108, 180, 285
Haiti	173
Halič	91, 103, 151, 158, 159, 165, 166, 173, 262
Hambach	29
Hamburk	22, 23, 31, 32, 34, 64, 247, 251, 258, 285, 305, 313, 314
Hannoversko	2, 4, 19-23, 30-32, 52, 55, 57, 67, 108, 126, 134, 135, 137, 144, 145, 148, 217, 220, 222, 223, 225-227, 233, 234, 239-242, 244, 250-252, 260, 265, 274, 276, 279, 285, 297, 303, 304, 306, 309-315
Heidelberg	40, 43, 52, 53
Heppenheim	41
Hesensko-Darmstadt	19, 22, 31, 32, 34, 41, 52, 57, 64, 132, 233, 241, 251, 156-260, 264, 276, 304, 306, 309, 312, 314
Hesensko-Homburg	27, 226, 239, 260
Hesensko-Kassel	22, 31, 32, 45, 57, 225, 233, 241, 248, 251, 257, 259, 260, 264, 268, 269, 273-282, 284-287, 289, 290, 295, 298, 305, 306, 309, 312, 314
Hluboká nad Vltavou	5, 6
Hof	278

Hohenzollernsko-Hechingen	16, 22, 314
Hohenzollernsko-Sigmaringen	16, 22, 314
Holštýnsko	7, 21, 22, 32, 44, 57, 68-70, 76, 125, 219, 226, 238, 239, 254, 260, 269-271, 273, 279-282, 284, 287, 289, 290, 297, 298, 313, 314
Chartum	178
Chile	34
Chorvatsko	96, 103, 242
Christianborg	69
Chuchelná	5, 7
Ingolstadt	277
Innsbruck	74, 83, 86, 94
Itálie	3, 11, 34, 46, 47, 74, 83, 84, 86, 88, 93- 95, 99, 101, 103, 104, 106, 112, 127, 128, 152, 156, 157, 160, 173, 175, 180- 184, 186, 188, 190-192, 195, 201, 203, 204, 209, 212, 214, 217, 221, 229, 236, 242, 245, 246, 263, 272, 278, 282, 291- 293, 297, 302-304, 306, 309
Jaderské moře	187, 195, 244, 248, 267
Janov	197, 208
Japonsko	34
Jena	25, 27
Jutsko	269
Káhira	179
Kalisz	17
Kamčatka	175, 259
Kápolna	157
Karlovy Vary	27, 28, 37, 41
Karlsruhe	108, 218, 285
Karpaty	102, 105
Kassel	31, 108, 268, 274, 275, 282, 289
Kiel	11, 69
Kiutahia	178
Klatovy	5, 6
Kluž	151
Kodaň	69, 109, 238, 269
Kolín nad Rýnem	37, 299
Komárno	151, 162, 171
Königstein	221
Konstantinopol	155, 175, 176, 178
Kostnice	53, 123
Krakov	164, 165, 167, 169
Království obojí Sicílie	34, 64, 82, 99, 180, 186, 201, 202, 207, 209
Kroměříž	1, 8, 13, 74, 77, 92, 93, 96, 98, 99, 116,

	123, 131, 220, 301
Landau-Gemersheim	23, 233, 277
Lauenbursko	21, 32, 219, 260
Levanta	105
Lichtenštejsko	22, 226, 239, 260, 314
Limbursko	70, 219, 226, 239
Linz	105
Lippe	22, 314
Lippe-Detmold	31, 32
Lipsko	17, 84, 105, 119, 122, 248
Lisabon	82, 84
Litoměřice	4, 6
Livorno	186, 211, 212
Lombardsko	72, 83, 93, 99, 183, 190, 200, 201, 242
Londýn	12, 19, 46, 50, 64, 65, 75, 82, 84, 91, 97, 103-105, 107-109, 125, 136, 140, 155, 160, 174, 184, 185, 189, 197, 214, 236, 237, 269, 270, 273, 296, 297
Lübeck	22, 23, 32, 247, 251, 258, 259, 305, 314
Lucembursko	21, 22, 226, 239, 314
Lunéville	15
Lunigiana	211
Luxemburg	233
Makedonie	38
Malá Asie	105
Malmö	69, 269
Malta	177
Mannheim	27, 40
Mantova	83
Marienberg	277
Marienburg	37
Massa	211, 212
Meklenbursko-Schwerin	22, 31, 32, 258, 305, 313, 314
Meklenbursko-Strelitz	22, 32, 260, 264, 305, 313, 314
Messina	180
Mexiko	34
Miláno	84, 85, 100, 103, 104, 188, 192-194, 198-201, 209, 210
Mnichov	109, 122, 123, 132, 136, 138, 142, 143, 145, 147, 148, 174, 218, 222, 224, 227, 228, 230, 233, 237, 239-244, 248, 250, 252, 253, 255, 260, 262, 277, 294, 295, 305, 311
Modena	99, 184, 187, 190, 193, 201
Mohan	37, 278
Mohuč	23, 28, 105, 233

Moldavsko	167
Morava	48, 56, 103
Nasavsko	19, 22, 31, 234, 256, 258, 259, 313, 314
Neapol	82, 85, 86, 100, 108, 181, 205, 206
Německý celní spolek	30, 32, 41, 99, 135, 247-249, 268
Německý spolek	3, 4, 7, 15, 18-24, 26-30, 32, 37, 39-42, 44, 47, 48, 51-56, 59, 66, 69, 71, 99, 111, 124, 125, 128, 131, 134, 137-139, 218, 225, 229, 231, 234, 238, 239, 242, 252, 254, 255, 257, 258, 260, 261, 263, 264, 267, 270, 276, 279-281, 290, 295, 297, 300, 301, 304, 305-311, 313, 315
Neustadt	29
Nil	105, 179
Nizozemí	19, 21, 34, 35, 41, 64
Nizza	194, 197
Norimberk	311
Novara	157, 191, 203, 214
Offenburg	41
Oldenbursko	21, 27, 32, 117, 251, 304, 305, 313, 314
Olomouc	2, 74, 86, 87, 89, 93-96, 105, 119, 130, 159, 162, 163, 288, 290-296, 298, 299, 301, 306, 308
Opava	5, 8
Orient	106, 248, 259
Pád	182, 186, 190, 201
Palermo	42
Paraguay	34
Parma	99, 184, 190, 193, 201
Paříž	18, 28, 29, 42, 64, 65, 82, 84, 103, 105- 108, 114, 139, 156, 174, 182, 183, 185, 189, 192, 193-195, 197, 202-204, 206, 207, 209, 210, 213, 236, 237, 254, 263, 271, 272, 296, 297, 307
Pasov	277
Pavie	188
Persie	34
Pešť	73, 101, 103, 149, 151, 152, 156, 157, 161, 163, 170
Petrohrad	3, 12, 19, 64, 65, 82, 96, 98, 105, 107, 108, 125, 136, 142, 149, 150, 152-155, 158-160, 164, 165, 167, 172, 174-177, 179, 184, 232, 236, 253, 254, 261-263, 270, 271, 278, 281, 282, 288, 291, 292, 296, 297, 303, 304, 313

Místní rejstřík

Piacenza	184, 188
Pisa	186, 211, 212
Pistoia	211
Plasy	4
Plzeň	5, 6
Pobaltí	69, 76
Polsko	17, 18, 28, 47, 50, 65, 70, 114, 154, 155, 158, 160, 168, 188, 242, 254
Pontedera	187
Portugalsko	34, 35
Porýní	91, 125, 217, 228, 244, 255, 274, 297
Poznaňsko	219, 261
Praha	4, 73, 74, 96, 103, 246, 303
Prusko	1,-4, 10, 15, 17-22, 24-28, 31-33, 37- 41, 44, 45, 48-52, 54-57, 59, 60, 63-70, 72, 75-77, 91, 97, 102, 111, 113, 116, 119, 120, 123-129, 131-138, 140-145, 147, 148, 161, 168, 174, 177, 192, 204, 214-221, 224-230, 233-241, 243, 246- 273, 275, 276, 278-301, 303-315
Přímoří	91, 103
Raab	102, 170
Rakousko	passim
Rastatt	23, 233
Reggio	184
Rendsburg	23
Reuss	22, 31, 258, 314
Rimavská Sobota	171
Rio de Janeiro	82
Rio de la Plata	68
Rocca u Bergama	188
Rumunsko	114
Rusko	2-4, 11, 12, 16, 17, 19, 20, 24, 49, 62, 64, 65, 69, 107, 108, 114, 132, 135, 136, 142, 149, 150, 152, 154, 155, 158- 162, 164-174, 176, 177, 179, 181, 184, 197, 207, 214, 216, 217, 226, 230, 232, 237, 238, 253-256, 261-263, 268, 269, 271, 272, 276-283, 288, 291, 292, 297- 299, 304, 307, 313
Rýn	15, 105, 112, 272, 302
Rýnský spolek	15, 16, 17, 25
Řecko	34, 38, 64, 91
Řezno	311
Řím	2, 3, 64, 86, 97, 100, 101, 181, 182, 185-188, 201-210, 213
Sardinské království	2, 3, 34, 64, 82-86, 89, 97, 99-101,

	105, 106, 108, 157, 165, 180, 181, 183-185, 187, 188, 190-201, 203, 208-211, 213, 230, 305
Sasko	2, 4, 10, 12, 17, 18, 20, 22, 23, 31, 35, 44, 52, 57, 97, 119, 121-123, 126, 134, 135, 137, 139, 144, 145, 148, 191, 216, 217, 220-227, 233, 234, 239-242, 247, 248, 250-252, 256, 260, 265, 274, 276, 278, 287, 295, 301, 304, 306, 308, 309-315
Sasko-Altenburg	31, 251, 258, 304, 314
Sasko-Koburg-Gotha	31, 63, 251, 256, 257, 313, 314
Sasko-Meiningen	31, 251, 313, 314
Sasko-Výmar	31, 251, 304, 312, 314
Savojsko	194
Sedmíhradsko	103, 151-155, 157-161, 164, 167, 173
Sesio	190, 197
Severní moře	112, 137, 244, 267, 302
Schaumburg-Lippe	22, 32, 258, 260, 264, 313, 314
Schumla	178
Schwarzburg	22, 314
Schwarzburg-Rudolstadt	31
Schwarzburg-Sondershausen	31
Schwechat	101
Siam	34
Sibiř	175
Sibiu	153, 154
Sicílie	42, 100
Siena	186
Skandinávie	270
Slavonie	103
Slezsko	57, 168, 174
Spojené státy Jónských ostrovů	34
Stockholm	64, 109
Středoitalská republika	186
Středozemní moře	155, 187, 190, 248
Stuttgart	108, 126, 218, 228, 229, 236, 241, 244, 247
Suez	248
Šlesvicko	54, 56, 57, 68-70, 76, 219, 226, 238, 239, 254, 269, 299
Španělsko	35, 100, 181, 201, 202, 209, 236
Štýrsko	48, 93
Štýrský Hradec	105
Švédsko	35, 238
Švýcarsko	42, 64, 255
Tauroggen	17

Místní rejstřík

Temže	273
Teplice	288
Terracino	209
Terst	82, 83, 91, 179, 248, 306
Ticino	188, 190
Tisa	102
Toskánsko	99, 101, 180, 184, 186-188, 203, 208, 210-212
Toulon	177
Trója	105
Třeboň	5
Turecko	34, 155, 171, 173, 175, 176, 178
Turín	64, 82, 98, 105, 108, 157, 183, 184, 187, 188, 191-201
Tyrolsko	48, 70, 93
Uhry	1-3, 9, 11, 12, 46, 47, 72-74, 85, 93, 99, 101, 102, 104, 107, 112, 114, 128, 130, 144, 149-173, 175, 177-180, 193, 197, 213-215, 219, 221, 229, 230, 236, 237, 242, 245, 246, 254, 262, 278, 282, 291, 292, 293, 302, 305, 309
Ulm	23, 233
Uruguay	34
USA	11, 64, 156, 208
Váh	170
Valašsko	154, 167, 171
Varna	175
Varšava	167, 169, 230, 261, 262, 264, 271, 278, 281-284, 290, 291, 299
Velká Británie	3, 4, 19, 20, 30, 32, 34, 35, 62, 64, 65, 69, 83, 97, 100, 103, 109, 115, 124, 125, 136, 139, 142, 146, 155, 156, 173- 177, 180, 183-186, 196, 198, 205, 208, 211, 217, 236-238, 245, 248, 254-256, 263, 269, 273, 277, 284, 288, 294, 297, 307
Verona	192
Vestfálské království	16
Vicenza	83
Vídeň	1-4, 17, 18, 21, 25, 27, 30, 39, 41, 42, 45, 46, 49-52, 62, 63, 72-75, 79, 83-90, 92, 94, 95, 97, 99, 101, 103, 106, 112, 113, 116-118, 121, 122, 127, 132, 134, 135, 145, 147, 149-151, 155, 156, 160, 163-165, 168, 169, 172, 173, 175, 176, 178, 181, 182, 184, 185, 187, 188, 192- 198, 201, 202, 205-208, 210, 211, 213,

Místní rejstřík

	214, 216-218, 223, 226, 227, 229-231, 234, 235, 238, 240-242, 245, 249, 251- 253, 256, 257, 262, 264, 270-272, 275- 277, 279, 281, 283, 285, 287, 288, 290- 292, 294, 295, 299, 301, 304-310, 315
Világos	170
Waldeck	22, 314
Wartburg	27, 29
Washington	64
Widin	171
Württembergsko	2, 4, 15, 16, 20, 22, 32-34, 52, 57, 64, 79, 108, 134, 135, 137, 139, 145, 146, 148, 218, 225, 227-242, 247, 250-252, 260, 265, 268, 276-278, 296, 304, 306, 309-315
Würzburg	277
Židlochovice	87